

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Graeca

5

THEOGNOSTI
THESAVRVS

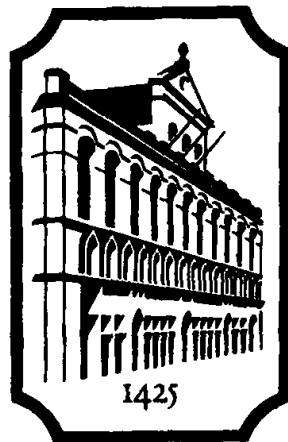
BREPOLS — TURNHOUT

1979

THEOGNOSTI THESAURVS

CVIVS EDITIONEM PRINCIPEM CVRAVIT

JOSEPH A. MUNITIZ

TURNHOUT
BREPOLS

LEUVEN
UNIVERSITY PRESS

1979

EDITORES

E. DEKKERS
M. GEERARD
C. LAGA
M. PINNOY
A. VAN ROEY
G. VERBEKE

© Brepols 1979

No part of this work may be reproduced in any form,
by print, photoprint, microfilm or any other means
without written permission from the publisher.

MARCELLO RICHARD
QVI VT FIDELIS ET PRVDENS
DOMINI SERVVS
DE THESAVRO SVO
NOVA PROTVLIT ET VETERA
HOC GRATITVDINIS OPVS
AVCTOR DEDICAT

AVANT-PROPOS

Ce fut à Pâques 1969 que l'abbé Marcel Richard me prêta pour la première fois la photocopie du manuscrit d'Iviron du *Thesaurus* ; et c'est vers Pâques 1979 que je donne à l'imprimeur le texte définitif de l'édition que je veux en faire. Autant d'années, et autant d'amis ont rendu possible l'achèvement de ce travail !

L'abbé Richard lui-même n'est plus là pour lire ces lignes, que je voudrais être tout spécialement un hommage à sa mémoire.

Je remercie en premier lieu M. Jean Gouillard, qui a dirigé mes recherches et soutenu mes pas en des moments difficiles. Parmi les professeurs et savants à Paris, mes deux amis Joseph, le R.P. Paramelle et M. Grosdidier de Matons, ont contribué à l'élaboration de ce livre. Pour ceux d'ailleurs, je pense avec gratitude à Mme Papatriantafyllou-Theodorides à Thessalonique et à Mlle Françoise Petit à Louvain.

Plusieurs Institutions ont droit à ma reconnaissance, dont les membres m'ont tant aidé : l'Istituto Orientale à Rome, l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, l'Institut Français d'Études Byzantines, et le Cabinet des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale à Paris, le Centre Culturel "Les Fontaines" à Chantilly, la Bibliothèque Nationale et le Musée Benaki à Athènes, l'Institut d'Études Patristiques de Monè Vlatadon à Thessalonique, la Bibliothèque du Monastère d'Iviron au Mont Athos, et — *last but not least* — le Centre Hellenisme en Kristendom de la Katholieke Universiteit Leuven, qui m'a permis de franchir les dernières étapes de mon travail dans des conditions exceptionnellement heureuses et avec l'aide précieuse de la Sœur Maria Maes, de Mlle Pauline Allen, et surtout de M. Jacques Noret.

L'Introduction de ce livre fait partie de la thèse de 3ème cycle que j'ai présentée à la Sorbonne en 1976, et c'est avec plaisir que je remercie pour l'aide qu'il m'a apportée, le président du jury, le Professeur Jacques Bompaire : en même temps je le remercie, ainsi que les autres membres du jury, pour la mention "très bien" qu'ils m'ont accordée.

Les livres ne se fabriquent pas en vase clos. Que mes frères dans la Compagnie de Jésus, et toutes les autres personnes avec lesquelles j'ai vécu pendant ces dernières années, et qui m'ont accueilli souvent avec tant d'hospitalité — à Paris, Chantilly, Chatou, Londres, Rome, Athènes, Thessalonique, au Mont Athos, à Syros et Louvain — acceptent dans leur anonymat bienveillant un mot dans ma langue maternelle : ¡*Qué Dios os lo pague* !

ABRÉVIATIONS

A.C.O.	<i>Acta Conciliorum Oecumenicorum</i> , éd. E. SCHWARTZ, Berlin-Leipzig 1924-1974.
A.F.P.	Archivum Fratrum Praedicatorum, Rome 1931-
<i>Agrapha</i>	<i>Agrapha. Aussercanonische Schriftfragmente</i> (T.U. 30), éd. A. RESCH, Leipzig 1906.
Anal. Boll.	Analecta Bollandiana, Bruxelles 1882-
BHG	<i>Bibliotheca hagiographica graeca</i> (3ème éd.), éd. F. HALKIN, Bruxelles 1957.
BHG ^a	<i>Auctarium</i> BHG, éd. F. HALKIN, Bruxelles 1969.
BZ	Byzantinische Zeitschrift, Leipzig/Munich 1892-
CC SG	Corpus Christianorum, Series Graeca, Louvain-Turnhout 1977-
Combefis	éd. F. COMBEFIS, <i>Amphilochii, Methodii et Andreae Opera</i> , Paris 1644.
CPG	M. GEERARD, <i>Clavis Patrum Graecorum</i> , t. 2, Turnhout 1974.
CSHB	Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, Bonn 1828-1878.
<i>Const. Apost.</i>	<i>Didascalia et constitutiones Apostolorum</i> , éd. F. X. FUNK, Paderborn 1905.
DACL	<i>Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie</i> , Paris 1907-1953.
<i>Dial.</i>	<i>Dialectica</i> (Jean Damascène), éd. B. KOTTER, <i>Die Schriften des Johannes von Damaskos</i> , t. 1, Berlin 1969.
DOP	Dumbarton Oaks Papers, Cambridge Mass., 1941-
DSp	<i>Dictionnaire de Spiritualité</i> , Paris 1932-
DThC	<i>Dictionnaire de Théologie Catholique</i> , Paris 1903-1972.
ECR	Eastern Churches Review, Londres-Oxford 1969-
EEBS	Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Athènes 1924-
EO	Échos d'Orient, Paris-Constantinople-Bucarest, 1897-1942.
FO	<i>De fide orthodoxa</i> (Jean Damascène), éd. B. KOTTER, <i>Die Schriften des Johannes von Damaskos</i> , t. 2, Berlin 1973.
Georgius M.	Georges le Moine, <i>Chronicon</i> , éd. G. DE BOOR, Leipzig 1904.
HE	<i>Historia ecclesiastica</i>
H. Rel.	<i>Historia religiosa</i>
Imag.	<i>Contra imaginum calumniatores</i> (Jean Damascène), éd. B. KOTTER, <i>Die Schriften des Johannes von Damaskos</i> , t. 3, Berlin 1975.
JÖB(G)	Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik (auparavant, byzantinischen Gesellschaft), Vienne 1951-
Lit. Chrysos.	Liturgie dite de s. Jean Chrysostome. éd. F. E. BRIGHTMAN, <i>Liturgies Eastern and Western</i> , Oxford 1896 (réimpr. 1965).
LThK	<i>Lexikon für Theologie und Kirche</i> , Fribourg 1930-
LXX	<i>Septuaginta</i> , éd. A. RAHLFS, Stuttgart 1935.
M. Glykas	Michel Glykas, <i>Quaestiones</i> , éd. S. EUSTRATIADES, <i>Eis tās āporias tēs theias graphēs kefālaia</i> , t. 1, Athènes 1906, t. 2, Alexandrie 1912.

- NAU + chiffre Collection d'apophtegmes dite "Anonyme", publiée en partie (1-400) par F. NAU, *Histoires des solitaires égyptiens*, ROC t. 12 (1907), p. 48 s., 393 s. (= NAU 3, 27, 82, 87); t. 13 (1908) p. 47 s., 266 s. (NAU 196, 204); t. 14 (1909), p. 357 s. (NAU 236, 265, 297); t. 17 (1912), p. 294 s. (NAU 310, 311, 312, 323); t. 18 (1913), p. 137 s. (NAU 365, 369, 399, 400): pour une analyse complète de la collection, cf. *Recherches*; pour une traduction française, cf. L. REGNAULT, *Les Sentences des Pères du désert*, t. 1-3, Solesmes, 1966, 1970, 1976.
- OC Oriens Christianus, Leipzig 1901-
- OCA Orientalia Christiana Analecta, Rome.
- OCP Orientalia Christiana Periodica, Rome 1935-
- PE PAUL DE L'ÉVERGÉTIS, Συναγωγή τῶν θεοφθόγγων ῥημάτων καὶ διδασκαλιῶν τῶν θεοφόρων πατέρων, éd. NICODÈME L'HAGIORITE, Venise 1783, Athènes 1957⁵ sqq.
- PG *Patrologia graeca*, éd. J.-P. MIGNE, Paris 1857-1866.
- Philokalia* NICODÈME L'HAGIORITE, Φιλοκαλία, Venise 1782, réimpr. P. A. TZELATÈS, Athènes 1893, 1974⁴.
- Pitra J. B. PITRA, *Iuris Ecclesiastici Graecorum Historia et Monumenta*, t. 2 (Anastasiana), Rome 1868.
- PL *Patrologia latina*, éd. J.-P. MIGNE, Paris 1844-1855.
- Possinus P. POSSINUS (= POUSSINES), *Thesaurus asceticus*, Toulouse 1683.
- Quaes. de euch.* *Quaestio de eucharistia*, éd. G. HOFMANN, *Textus byzantini de SS. Eucharistia*, XXXV Congreso Eucarístico Internacional, 1952. La Eucaristía y la Paz. Sesiones de estudio, t. 2, Barcelone 1953, p. 704-709.
- RAC *Reallexikon für Antike und Christentum*, Leipzig 1941-
- REB Revue des Études Byzantines, Paris 1943-
- Recherches* J.-C. GUY, *Recherches sur la tradition grecque des Apophthegmata Patrum*, Bruxelles 1972.
- Regestes* éd. V. GRUMEL, V. LAURENT, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople*, Kadiköy-Paris 1932-1971.
- ROC Revue de l'Orient Chrétien, Paris 1896-1936.
- RP éd. K. RHALLÉS, M. POTLES, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, t. 1-6, Athènes 1852-1859.
- S.C. Sources Chrétiennes, Paris.
- Secundus, *Sent.* SECUNDUS, *Sententiae*, éd. M. PAPATHOMOPOULOS, Οἱ γνώμες τοῦ Σεκούνδου, Δωδώνη 5, Jannina 1976, p. 1-23.
- Synax.* *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, éd. H. DELEHAYE, Acta Sanctorum, Propylaeum Novembris, Bruxelles 1902.
- T.U. Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Leipzig, 1882-

INTRODUCTION

CHAPITRE I. PRÉSENTATION GÉNÉRALE

I. *Le contenu du livre*

A première vue, le livre se présente comme un florilège, et c'est comme tel qu'il avait attiré l'attention de l'abbé Marcel Richard, qui en découvrit les deux manuscrits les plus importants au cours de ses missions en Grèce pendant les années '50⁽¹⁾. A cette époque, il préparait son article précurseur sur les florilèges spirituels grecs⁽²⁾. Mais il se rendit compte, en y regardant de plus près, que le *Thesaurus* échappait au genre du florilège. Il appartient plutôt au genre du catéchisme, et on pourrait lui donner pour sous-titre : "Manuel de la foi chrétienne". L'auteur se propose de résumer dans un livre de proportions modestes toute l'instruction dont on a besoin pour traverser cette vie et parvenir au ciel. Il a divisé son œuvre en vingt chapitres, de dimensions très inégales ; on y distingue quatre sections de caractère différent. Dans les sept premiers chapitres, très brefs, l'auteur donne un résumé de l'Ancien Testament selon la version des Septante, tout en soulignant quelques événements en raison de leur importance pour l'enseignement moral (l'infidélité de la concubine de Samson, le péché de David, la grandeur et la décadence de Salomon, la pénitence de Manassé). Parvenu à l'époque chrétienne, Théognoste poursuit dans cette foulée historique avec trois chapitres, où interviennent les empereurs Constantin et Julien l'Apostat. Ensuite son objet devient plus clairement l'instruction dans la foi, et l'élément dogmatique prédomine sur le fait historique : c. VIII, la divinité du Christ ; c. IX, l'unicité de la foi ; c. X, les dangers de l'apostasie. Pour compléter cette partie dogmatique, l'auteur ajoute quatre chapitres : c. XI, où il fait l'apologie de la foi chrétienne face au judaïsme et à l'islam : c. XII, où il expose l'enseignement orthodoxe à propos des sacrements (baptême et eucharistie) et des icônes ; c. XIII, où il défend le dogme de la maternité divine de la Vierge ; et c. XIV, où il ajoute un exposé sommaire des sept conciles œcuméniques, suivi d'une sélection de canons. Le ton change dans les deux chapitres suivants, où il devient fortement parénétiq ue : dans cette section, qui occupe presque un tiers du livre, il est longuement question de la mort, de

(1) M. RICHARD, *Missions d'étude en Grèce*, Bulletin d'Information de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 1, 1952, p. 48 ; 9, 1960, p. 53.

(2) M. RICHARD, *Florilèges spirituels grecs*, DSp, t. 5, Paris 1962, p. 475-512.

la nécessité de se convertir du péché et de se confesser. On verra que ces deux chapitres, XV et XVI, que j'appelle "amphilochiens", sont "empruntés" par Théognoste à un autre auteur plus manifestement encore que les précédents. Cette particularité s'accroît dans la quatrième partie du livre, qui est peut-être la plus intéressante par la variété des connaissances exposées. Deux chapitres, XVII et XVIII, forment "Une introduction à la vie dévote", nourrie d'apophtegmes et d'autres extraits. Théognoste a ajouté quelques pages pour composer son c. XIX, une petite exhortation à l'empereur, mais le dernier chapitre, c. XX, est de nouveau une mosaïque de textes, sous forme de questions et réponses, qui traitent de la théologie, de la philosophie, de la cosmologie et des dispositions d'un bon testament : en bref, toute la culture générale indispensable à un *gentleman* byzantin du moyen âge.

Le public visé par le *Thesaurus* ressort d'emblée. Un livre composé en grande partie d'un choix de passages tirés d'auteurs plus anciens implique une formation qui dépasse l'instruction élémentaire. Toutefois, le langage est généralement simple et sans prétentions littéraires. On ne trouve pas de citations des auteurs classiques, mais Théognoste suppose que ses lecteurs auront entendu parler des grands auteurs chrétiens (Basile le Grand, Grégoire de Nazianze, Jean Chrysostome, Eusèbe de Césarée, Jean Climaque et Anastase le Sinaïte). Il conviendra de vérifier plus tard, avec plus d'attention ⁽³⁾, la première impression que le *Thesaurus* est un livre destiné au Byzantin moyen, et appartient à la théologie populaire.

Peut-être ce caractère populaire, voire modeste du point de vue théologique, recèle-t-il l'explication du silence paradoxal qui a enveloppé le *Thesaurus*. Utilisé assez souvent comme mine de textes, ou réduit à l'anonymat, il est passé inaperçu en dépit de sa présence dans plusieurs manuscrits, et on n'en trouvera aucune mention dans les histoires de la littérature et de la théologie byzantines.

II. *Les manuscrits*

Il existe trois manuscrits principaux du *Thesaurus*, sans compter ceux qui ne contiennent qu'une partie du texte. Je propose d'anticiper un peu mes conclusions par une présentation des manuscrits qui s'écarte de l'ordre chronologique, mais qui est

(3) Surtout dans la dernière partie de cette Introduction.

ἀγαθὰ καὶ μετὰ ἐν ὀνόματι ἰσχύος, Ἰσοῦ μου βασιλεύεται.
ἐν ταῦτα δὲ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
πνεύματος. ἵνα ἐν ἁγίοις ἀμφοτέρων, ὡς ἐν δὲ μίᾳ ἀδι-
αφοραῖ ἐν τῷ προσώπῳ, τὰ ἅτα ὅσα ἐστὶν ἀμφοτέρων ἐ-
πικλήσασθαι, διὰ τὸ εἶναι ἀρῆσιν καὶ ἀμφοτέρων.
ἐρώτησον οὖν ἰουδαίους πᾶσι μετὰ τὴν χειρὸς ἐπιθέσειαν,
ὁσδομοῦ βαῦμα παρ' αὐτοῖς. ὁσδομοῦ προφήτης,
ὡς παρὰ καὶ πρότερον. εἰ αὖτ' ἐφίλον ἀφονόσασθαι, πᾶσι
τῆς ἐοικασίας ἐπὶ λθεν ἔμην. καὶ τοῖς αὖ καὶ πρό-
τερον ἀφονόσασθαι τοῖς προφήταις, καὶ ὁσδομοῦ θύτοσασθαι
τὴν ἀποστολήν. ἀγαθὴν ἁγία ἐστὶν ἡ ἀπίστασις. οὐκ ἔστι,
ἴδου χίλι ἀκούσι ὡς τὴν ἀποχὴν, καλοῦ καὶ ἡγία ἀ-
κροῖς, ἀγαθὴν ἁγία ἐματήσασθαι. ὅπως ἀμφοτέρων,
ἴδου τὰς χεῖρας ἀπαβλήσασθαι τολμηρώς. ὅτι θύτοσασθαι,
ἐν ἁμνοσασθαι καὶ ἡγίασασθαι, ἐρώτησον καὶ τοῖς ἰου-
δαίοις. πᾶσι μετὰ ἴδου τὰς αὐτὴν πρῶτον τὰ. ἡ ἁγία
ἡγίασασθαι οὐκ ἔστι, ὡς ἐν προφήτην ἀδύσασθαι.
ἀμφοτέρων καὶ ἀρῆσιν. ἴδου τὸν, ὅτι τὴν πηχάσασθαι
καὶ ἀρῆσιν καὶ ἀμφοτέρων πρὸς τὴν ἀμφοτέρων
ἐμφοτέρων καὶ ἀρῆσιν καὶ ἀμφοτέρων. πᾶσι μετὰ ἴδου
λασασθαι ἅτα μετὰ ὁμοῦσασθαι. πᾶσι μετὰ ἀρῆσιν
καὶ ἁγίασασθαι. ἡ ἁγία πηχάσασθαι ἀρῆσιν καὶ ἀμφοτέρων,

commandée par leur importance respective. Le principe de la critique textuelle, *recentiores, non deteriores* ⁽⁴⁾, vaut pour la tradition du *Thesaurus* ; on aura une idée plus fidèle de l'évolution de cette tradition si l'on commence par le manuscrit le plus récent des trois principaux.

Athous Iviron 517 (= A) : ce manuscrit du XVIe siècle est de petit format (180 × 130 mm.) et comporte 324 ff. (22 lignes). La description sommaire de S. P. Lambros ⁽⁵⁾ ne donne pas de détails codicologiques ⁽⁶⁾, mais grâce aux photographies prises par l'abbé Richard et au travail excellent du service photographique du Centre de Documentation du C.N.R.S., on dispose d'une reproduction très fidèle du livre. Il contient, à la suite du *Thesaurus*, lequel occupe les ff. 1-158, une page en blanc (f. 158^v), et la Vie de s. Basile le Jeune par son disciple Grégoire (BHG 263) ⁽⁷⁾, aux ff. 159-324^v. Il y a eu un changement de scribe après le f. 216, de sorte que tout le *Thesaurus* se lit dans la même écriture claire, menue et très soignée : à signaler, la disposition horizontale régulièrement donnée à la lettre ε, la confusion entre β et υ, et l'omission fréquente de l'iotacisme.

En général, le texte est d'une telle correction que je l'ai pris comme base pour cette édition. Je note une lacune notable, *Thesaurus* XV 103-137, due peut-être à une erreur du scribe. Plus importante pour la tradition est une autre erreur, le déplacement, qu'on retrouve en P, d'un passage dans le c. XVII (617-627).

Hierosolymitanus S. Sabas 223 (= S) : XIVe siècle ; papier ; 276 × 190 mm. ; 371 ff. ; 25 (rarement 26-30) lignes ; numérotation fautive ⁽⁸⁾. J'ai consulté ce manuscrit sur microfilm, ce qui m'a rendu impossible la lecture de plusieurs titres (en rouge dans le ms.) ; ici

(4) P. MAAS, *Textual Criticism*, Oxford 1958, p. 52.

(5) S. P. LAMBROS, *Catalogue of the Greek Manuscripts on Mt. Athos*, t. 2, Cambridge 1900, p. 161.

(6) Malheureusement quand j'ai visité le monastère en 1970, au commencement de ce travail, plusieurs détails m'ont échappé (les filigranes et le nombre des cahiers, par exemple) ; je signale que l'élégance du petit volume m'avait frappé.

(7) H.-G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, Munich 1959, p. 565.

(8) A. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη*, t. 2, St. Pétersbourg 1894, p. 332-337 ; cette description omet le nombre des lignes par page, mais signale les fautes dans la numérotation (tardive) des folios, dont les suivantes ont affecté le *Thesaurus* : le f. 43 n'a pas reçu de numéro ; le f. 102 porte le numéro 112, et par conséquent tous les chiffres qui suivent sont faux. Je donne les chiffres indiqués sur les folios.

encore, la description du catalogue donne peu de détails codicologiques. A la suite du *Thesaurus*, qui occupe les ff. 1-162^v, le manuscrit contient une série de *capita ascetica* (Basile, Hésychius, Maxime, etc.). Le texte du *Thesaurus* est complet, mais divisé en 14 sections⁽⁹⁾, dont l'unité semble avoir échappé à l'attention du scribe aussi bien qu'à celle de l'auteur du catalogue. Les ff. 1-162 sont tous de la même main et d'une écriture extrêmement régulière, ample et ferme, contenue entre deux lignes tracées préalablement et légèrement penchée à droite, avec les accents et les esprits écrits soigneusement (l'accent circonflexe souvent au-dessus de la consonne qui suit la voyelle); entre autres lettres il faut signaler les ε et les θ, souvent agrandis avec un point décoratif au centre, les γ, toujours de forme onciale (à l'exception des ligatures), les deux formes des lettres β, ζ, η, κ, λ, et υ; ω et α se confondent facilement; beaucoup d'iotacismes, et assez souvent abus du véphelcystique; omission presque générale des iota souscrits, mais addition fréquente de l'aspiration sur ρ initial.

Le texte de S est dans un état excellent; il n'a pas la grande lacune et le déplacement mentionnés pour A. Je l'ai même suivi pour situer⁽¹⁰⁾ la pièce **A 53** dans le c. XVII (253-263), mais avec moins de conviction. Il n'y a pas de doute que cette position, à côté de l'autre histoire qui introduit un lion (**A 54**), est plus logique, mais il faut noter dans ce manuscrit une tendance, pas toujours heureuse, à corriger ou à clarifier le texte (cf. *Thesaurus* XV² 727, XVII 50, 367, 463, 529, XX 615, 619). Dans le c. XX il est évident que quelques notes additionnelles, qui se présentent comme des notes marginales en A, ont été ajoutées directement au texte en S, même lorsque cela n'avait rien à voir dans le contexte (*Thesaurus* XX 350, 676). A cause de cette tendance, je préfère, en règle générale, les leçons de A, là où je ne dispose que de ces deux témoins.

Un scribe postérieur a ajouté plusieurs canons ecclésiastiques dans les marges des folios qui contiennent la collection canonique et les pièces supplémentaires du c. XIV, c'est-à-dire aux ff. 66^{r-v}, 67^{r-v}, 68^{r-v}, 69^{r-v}, 70^r. Vers la fin de ces additions, mais toujours en marge, on trouve Ps. Athanase, *Quaestiones ad Antiochum* 121 (PG 28, 676), f. 69, et un texte sur la nécessité pour un chrétien de montrer sa foi par l'observance des Commandements, f. 69^v-70. D'autres notes marginales en S contiennent un extrait d'Isaac le

(9) p. XLVI *infra*, et Tableau IV, p. XLVII.

(10) J'ai trouvé une confirmation en V: ce manuscrit ne donne qu'une sélection des apophtegmes du c. XVII, mais le N^o A 47 précède là aussi le N^o A 53, et ne le suit pas comme en A et P.

Syrien, *Sermon* 36 (éd. de Nicéphore, 1895², p. 159), f. 16, et quelques hymnes, f. 33^v (cf. p. XXI *infra*).

Musée Benaki (Athènes): Fonds des Échangeables 72 (= B): XIIIe/XIVe siècle: papier oriental épais et sans filigranes; 332 × 230 mm.; 294 ff., mais numérotation fautive à partir du f. 210, qui porte le numéro 300; le f. 1, déplacé, devrait suivre le f. 13, mais dans le sens *verso recto*; le f. 105, déplacé, devrait suivre le f. 107, et les ff. 285-294, déplacés, devraient suivre le f. 214; 34/35 lignes; cahiers non numérotés, mais le manuscrit est acéphale, et une lacune dans le texte du c. XX du *Thesaurus* s'expliquerait bien par la perte de quatre folios entre le f. 53 et le f. 54⁽¹¹⁾. Plusieurs scribes ont collaboré à ce manuscrit, qui débute actuellement avec le *Thesaurus*, entièrement de la même main, et contient en outre différents commentaires bibliques, florilèges et *capita ascetica* (Jean Chrysostome, Nil, Pseudo-Athanase, Jean Damascène, *Vita Aesopi*, etc.). Le scribe du *Thesaurus*, lequel occupe les ff. 1-57, a poursuivi jusqu'au f. 91^v, en y ajoutant deux florilèges ascétiques⁽¹²⁾. Son écriture est suspendue aux lignes à l'exception de quelques lettres (β, ζ, φ), qui débordent au-dessus. Les lettres sont formées avec soin, fermes et claires; à signaler, les grands β, δ, θ, κ, λ, τ et φ, et aussi les γ ouverts. Les confusions entre ο et ω sont fréquentes, ainsi que les fautes d'iotacisme et les irrégularités du ν éphelcystique. L'iotacisme est noté dans la moitié des cas environ. Les consonnes géminées sont confondues avec les simples (par exemple, λλ et λ), et β avec υ, et inversement. Le scribe divise assez souvent les mots composés, ou, au contraire, il rattache la préposition au mot qui la suit. Il n'a pas laissé de colophon⁽¹³⁾.

(11) Le catalogue des manuscrits du Musée Benaki n'a pas encore été publié: Mme Zizicas et Mme Hadjidakis, qui le préparent, m'ont aidé très généreusement. Les seules notes publiées sur ces manuscrits sont les suivantes: E. ZIZICAS-LAPPA, *Enquête sur quelques collections de manuscrits grecs peu connues conservées en Grèce*, Bulletin d'Information de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 8, 1959, p. 74-76; M. RICHARD, *Rapport sur une Mission d'Études en Grèce et à Chypre (29 Juillet - 15 Septembre 1963)*, *ibid.* 13, 1964-1965, p. 44; E. ZIZICAS-LAPPA, *Les Manuscrits du Fonds des Échangeables du Musée Benaki d'Athènes: Provenance et identification*, Scriptorium 31, 1977, p. 297-298; J. PARAMELLE, "Chapitres des disciples d'Évagre" dans un manuscrit grec du Musée Bénaki d'Athènes, Parole de l'Orient 6/7 (= Mélanges offerts au R. P. François Graffin, S.J.), 1975/1976 (publié en 1978), p. 101-113.

(12) Une analyse complète de leurs sources donnerait peut-être quelque indice chronologique supplémentaire.

(13) Vers la fin du manuscrit, en note marginale, une prière en faveur de "Damianos", f. 285, et un monocondyle qui s'analyse, semble-t-il, ἰωκάνωνος Θράκινας (f. 294). La plupart des manuscrits du Fonds des Échangeables se trouvaient en Turquie ou en Thrace Orientale avant 1921.

État du texte : le *Thesaurus*, acéphale, commence au milieu d'un mot, Μή]δοις (f. 2). Le passage en question correspond à la fin du c. VII (139-144), mais s'écarte beaucoup du texte des deux autres manuscrits. À cet égard, B donne une version plus complète du texte de Georges le Moine, qui a servi de base. On retrouve un peu le même phénomène dans le dernier chapitre, où B a substitué sa propre manière de voir (*Thesaurus* XX 614, et 398-405 qu. 30) ou inclu dans le texte ce qui n'est qu'une note marginale en A (déplacée en S : cf. *Thesaurus* XX 408-409). Par contre, ailleurs B remanie ses sources (notamment dans les cc. XII et XX, où Jean Damascène a servi de base), tandis que A et S suivent plus fidèlement le texte original : *Thesaurus* XII 81, 86-89, 91, 150, 288, XX 439. Dans le c. XVIII, B a faussé la plupart des lemmes d'attribution (*Thesaurus* XVIII 25, 57, 73, 172, 191, 207, 236, 243, 248). Les omissions de B tiennent en partie aux vicissitudes du manuscrit : ainsi les 29 premières questions du c. XX semblent avoir disparu par suite de la perte d'un cahier. Mais il est plus probable que d'autres soient délibérées : ainsi tous les vers (*Thesaurus* XVI 695-699, XIX 188-192, XX 700-715) ; le gros de la première moitié du c. XVII ; la citation de s. Dorothee au c. XIV 390-434. Toutes ces différences sont autant de preuves que B représente une tradition particulière du *Thesaurus*, spécialement intéressante à cause de l'ancienneté relative du manuscrit : en effet, une addition au texte (*Thesaurus* XI 119), qu'il faudra examiner dans le contexte général des problèmes chronologiques du *Thesaurus*, établit un lien entre cette version et l'année 1252⁽¹⁴⁾. S'agit-il de l'année où le manuscrit a été copié, et par conséquent d'une addition du scribe ? Cette hypothèse peut être écartée sans hésitation, parce que tous les autres indices que ce scribe nous donne de son activité, montrent qu'il s'est limité à copier assez aveuglément, et avec beaucoup de fautes, le texte qu'il avait devant lui. Mais doit-on penser que cette version était la première, et que les autres manuscrits représentent une "deuxième édition" ? J'ai essayé de pousser cette deuxième hypothèse, en étudiant surtout le c. XVII, mais j'ai dû l'abandonner comme la moins probable. Toutes les différences de la version de B s'expliquent si l'on suppose que quelqu'un a retravaillé le texte original du *Thesaurus*, en omettant quelques parties, en modifiant l'expression, qui s'éloigne un peu plus de la source citée, et en ajoutant ou de son propre fonds ou d'après les sources mêmes (le cas de Georges le Moine) quelques phrases ou pages. Ce procédé, qui

(14) p. xxvi *infra*.

n'est pas moins intéressant pour être postérieur, impose de placer B au troisième rang des trois témoins principaux. Selon cette dernière hypothèse, c'est en B, et non en A et S, qu'on doit reconnaître les traces d'une "deuxième édition". Que Théognoste lui-même ait préparé cette recension et qu'elle ait constitué pour lui l'édition "définitive", est peu probable, étant donné les suppressions et les fautes qu'on y trouve. La date ajoutée en B rappelle le trait autobiographique ajouté par Philippe le Solitaire à la *Dioptra* où, tout en se servant d'extraits de Nicéas Stéthatos, il précise l'année où il a complété son livre⁽¹⁵⁾, mais il semble peu probable qu'elle soit une trace de l'édition authentique préservée en B et supprimée par les scribes qui recopièrent l'œuvre de Théognoste. Aujourd'hui l'état du manuscrit ne permet pas une reconstruction complète de cette version, ni davantage de certitude sur sa genèse.

*

* *

Parmi les manuscrits incomplets du *Thesaurus*, deux méritent une attention spéciale.

Laurentianus S. Marco 684 (= L): de l'année 1385; papier; 290 × 220 mm.; 241 ff.; 31/34 lignes; écrit par Barlaam *hieromonachus*⁽¹⁶⁾. Le nom du scribe se trouve dans le colophon qu'il a ajouté, f. 152^v (*cf.* *Thesaurus* XVI 694), et où il consigne qu'il avait 110 ans au moment d'écrire ces lignes. L'âge exceptionnel de Barlaam explique peut-être plusieurs anomalies du manuscrit, mais on y relève tant d'aberrations orthographiques qu'on aura de la peine à le sauver de la qualification de *mire indoctus* lancée par l'auteur du catalogue⁽¹⁷⁾. Le colophon se trouve au milieu du livre actuel, à la fin d'une série de 38 cahiers; la deuxième partie du manuscrit était probablement destinée à former un autre volume qui ne fut jamais terminé. La dernière page, f. 241^v, commence au milieu d'un mot, qui n'a aucune relation avec le commencement du c. XVIII du *Thesaurus* qui précède immédiatement

(15) V. GRUMEL, *Remarques sur la "Dioptra" de Philippe le Solitaire*, BZ 44, 1951, p. 199-200.

(16) E. ROSTAGNO, N. FESTA, *Supplementum*, dans A. M. BANDINI, *Catalogus codicum MSS Bibliothecae Mediceae Laurentianae*, (éd. F. KUDLEN, Leipzig 1961), p. 36*-37*. Je n'ai consulté que le microfilm. Pour Barlaam, *cf.* M. VOGEL, V. GARDTHAUSEN, *Die griechischen Schreiber ...*, Leipzig 1909, p. 52.

(17) Peut-être Barlaam écrivait-il sous dictée. Plusieurs fautes deviendraient alors compréhensibles: par exemple, ἐβενῆας (= ἐβ-ν-voίας: XVI 430).

sur le recto. Barlaam s'est probablement trompé en tournant les pages du manuscrit qu'il copiait ; il a commis une faute analogue ailleurs, mais cette fois il l'a corrigée en suppléant dans la marge la page omise (f. 168^{r-v}). En outre, il semble que l'ordre des cahiers ait subi quelque accident : la première page du cahier 50, f. 181^v, est barrée, et une note de Barlaam *in calce* indique qu'il faut la sauter. Le colophon signalé indique l'année 1385, encore que la première lettre du nombre manque. Peut-on préciser le *scriptorium* ? Il serait intéressant de savoir s'il se trouvait en Italie, mais pour le moment je manque de renseignements : je signale que les δ développent une grande courbe au-dessus de la ligne et que les γ sont souvent ouverts.

Tableau I. *Éléments du Thesaurus dans le Laurentianus S. Marco 684*

<i>Folios</i>	<i>Contenu</i>
1-143 ^v 144-152 ^v	(œuvres théologiques ou de dévotion) <i>Thesaurus</i> : c. XVI Colophon
153	c. XIV (fin)
153-168 ^v	c. XV
168 ^v	c. XVII (A 50; A 44)
169-235	(textes hagiographiques)
236-238 ^v	<i>Thesaurus</i> : c. XIII
238 ^v -241 ^r	c. XVII (A 70; C 1-8; D 1-2; Vers)
241 ^r	c. XVIII (1-3)
241 ^v	(Apophtegmes: <i>incipit</i> — Theodorus 4, acéphale: PG 65, 188C) Fin du MS.
<? 242-310 ?>	(jamais complété)

Les éléments du *Thesaurus* inclus dans ce manuscrit apparaissent dans le Tableau I ; il est clair que Barlaam a utilisé ce livre comme une mine. Il a choisi un long chapitre pour remplir le dernier folio d'un cahier et les deux cahiers suivants, de manière à compléter un *biblion*. Il commence un nouveau livre par une ligne décorative, f. 153, et poursuit avec les huit lignes que Théognoste avait mises à la fin des textes supplémentaires du c. XIV ; sans marquer une division de chapitre, il continue avec le texte du c. XV, qu'il copie en entier, mais en indiquant quelques divisions (par exemple, avant le récit *de non desperando*, *Thesaurus* XV² 1). Peut-être le modèle qu'il copiait avait-il perdu sa division originelle en chapitres (18), mais un détail important montre que la

(18) p. XLVI-XLVIII *infra*.

perte n'était pas complète : après avoir copié quelques apophtegmes du c. XVII, Barlaam laisse le *Thesaurus* et n'y revient que 67 folios plus loin, quand il se met à copier le chapitre sur la Vierge, c. XIII, et il passe ensuite au c. XVII, dont il donne toute la dernière partie ; il met une bande décorative et copie le titre du c. XVIII, en y ajoutant "Chapitre XVIII". Mais cette indication n'a pas de sens dans le recueil qu'il est en train de compiler et elle vient nécessairement du texte qu'il a copié. Pour le texte du *Thesaurus*, si l'on fait abstraction de l'orthographe signalée, L fait preuve d'une grande qualité. En outre, il donne les vers, *Thesaurus* XVII 674-680, qui manquent en B.

Vaticanus: Archivio di San Pietro C 149 (= P): de l'année 1611 ; papier ; 215 × 155 mm. ; II, 421 ff. ; offert en 1620 par Sylvestre, protosyncelle du patriarcat grec de Jérusalem, qui l'avait acheté à son scribe, Ginos⁽¹⁹⁾ ; cahiers de 8 ff. numérotés sur les premières et dernières pages⁽²⁰⁾. Mgr Canart résume ainsi le contenu du manuscrit : *collectio narrationum piarum et apophthegmatum sat confuse congesta*. Ce qu'il a distingué comme la Section 6 (*Narrationes et miracula varia*) se compose de deux parties : la première, cc. 52 et 53, est indépendante du *Thesaurus*, mais la deuxième, cc. 54-60, est une sélection pratiquée dans les cc. X-XVI. De même, sa section 7, cc. 61-63, n'est que le c. XVII du *Thesaurus*. Pour compléter l'analyse de Mgr Canart, je présente les emprunts de Ginos sous la forme d'un Tableau (Tableau II), qui permet de dégager les principes suivis par Ginos dans son travail de sélection.

Il ne s'intéresse qu'aux récits, mais il lui arrive de se laisser entraîner par la suite du texte et d'ajouter l'exhortation suivante (notamment en VI 16). Généralement il met un nouveau numéro de chapitre quand il commence à tirer un extrait d'un chapitre particulier du *Thesaurus* (ou quand il y revient), mais il ne l'a pas fait en passant du c. XV au c. XI, peut-être parce qu'il n'y a qu'un thème (le passage de la vie à la mort ou *vice versa*) dans les cinq récits (VI 8-12). Il bouleverse complètement l'ordre des chapitres, et même, pour le c. XV², l'ordre intérieur du chapitre. On verra, à propos des chapitres amphilochiens, qu'il se permet aussi d'am-

(19) La forme grecque du nom albanais, Gjin : L. POLITIS, Γκίνος Ιερεύς και οίκονόμος Πωγωνιανῆς, *Ἑλληνικά*, 25, 1972, p. 109-118.

(20) P. CANART, *Catalogue des manuscrits grecs de l'Archivio di San Pietro*, Rome 1966, p. 15, 35-43 ; C. GIANNELLI, A. VAILLANT, *Un Lexique macédonien du XVIe siècle* (Textes publiés par l'Institut d'études slaves, N° 5), Paris 1958. Je n'ai consulté que le microfilm.

Tableau II. *Éléments du Thesaurus dans le Vatic. Arch. S. Pietro C 149*

THESAUROS		<i>Vaticanus Archivio di S. Pietro C 149</i>			
N ^o de ch.	lignes	N ^o de ch. dans le MS.	Section et Paragr. (P. Canart)		ff.
X	68-94	55	VI	7	241 ^v -242 ^v
XI	149-177	(56)	VI	11	255-256
XI	178-195	(56)	VI	12	256 ^{r-v}
XIII	76-113	54	VI	4	238-239 ^v
XIII	142-176	(54)	VI	5	239 ^v -240 ^v
XIII	177-206	(54)	VI	6	240 ^v -241 ^v
XIV	373-382	58	VI	14	262 ^{r-v}
XV ²	1-149	59	VI	15	262 ^v -268
XV ²	380-524	57	VI	13	257-262
XV ²	526-606	56	VI	8	242 ^v -253
XV ²	639-657	(56)	VI	9	253 ^{r-v}
XV ²	665-700	(56)	VI	10	253 ^v -255
XVI	550-694	60	VI	16	268-273 ^v
XVII	2-672	61-63	VII	1-4	274-298 ^v

plifier le texte d'un récit (VI 8) ⁽²¹⁾; ailleurs il omet un récit qui ne l'intéresse pas (le récit de Jean Moschos qui se trouve dans le *Thesaurus*, XIII 114-141, entre deux récits retenus par Ginos, VI 4 et 5). Par contre, en transcrivant le c. XVII, il a copié avec tant de fidélité qu'il ne s'est pas aperçu du déplacement de la pièce C 8(1) (cf. 485 *app. crit.*, 617-627). Ce dernier trait ⁽²²⁾ montre que Ginos travaillait sur un modèle apparenté au manuscrit A ⁽²³⁾.

Il faut noter, à propos de ces deux témoins, L et P, qu'ils représentent le *Thesaurus* dans un réel état de dégénérescence : il a perdu toute son unité, et par conséquent toute aptitude à remplir sa fonction initiale. Le fait que le texte de ces *membra disiecta* est en bon état résulte de leur intérêt autonome, comme récits ou comme exhortations. On aura noté que Barlaam et Ginos ont

(21) c. 2 *infra*.

(22) Des 6 manuscrits (ABLPSV) qui donnent tout ou quelque partie du c. XVII, les seuls qui déplacent la pièce C 8 sont A et P.

(23) c. 2, note 89, *infra*.

passé sous silence les parties dogmatiques ou didactiques du *Thesaurus*.

*
* *

Un troisième groupe de manuscrits demandera moins d'attention. Je ne connais leur existence (à l'exception du premier) que par les descriptions, malheureusement très sommaires, des catalogues. Leur intérêt réside, en partie, dans la preuve qu'ils apportent d'une certaine diffusion du *Thesaurus*.

Hierosolymitanus S. Sabas 87: XVIIe siècle; papier; petit format; 205 ff.; 12 lignes⁽²⁴⁾. Ce manuscrit tardif n'est qu'une copie faite sur S, mais avec plusieurs omissions: il contient du *Thesaurus* les cc. I-IV, VI-VIII, et quelques extraits des cc. IX, X, XIII-XV. Le scribe a ajouté au texte (f. 94) une note marginale de S (f. 33^v) (la première strophe d'un hymne à la Trinité⁽²⁵⁾), mais a changé la numérotation des chapitres⁽²⁶⁾ à cause de ses omissions.

Athous Karakallou 67: XIV/XVIIe siècles; papier; *in octavo*⁽²⁷⁾. Pour autant que nous le laisse entrevoir la description de S. P. Lambros, ce manuscrit est un amalgame de deux ou trois manuscrits écrits à différentes époques. Le plus ancien, qui serait du XIVe siècle, contient un *Thesaurus* acéphale⁽²⁸⁾, qui commence peut-être au c. III et continue jusqu'au c. XV. Dans la même partie on relève aussi deux chapitres de la *Synopsis* de Nicétas Choniates ("Contre les Arméniens", et un recueil de citations anti-iconoclastes tirées de Nicéphore et de Photius)⁽²⁹⁾, et une série d'*erôtapokriseis*. Ce manuscrit pourrait être intéressant, mais malheureusement je n'ai pas pu m'en procurer de microfilm. Un détail à signaler est l'absence du nom de Théognoste dans le titre du c. VIII.

Athous S. Annae 19: XVIIe siècle; papier; 210 × 150 mm.; 346 ff.; offert par un moine de Kavsokalyvion en 1656⁽³⁰⁾. Ce manuscrit

(24) PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *l.c.* (note 8), p. 161-162.

(25) *Triodion*, Rome 1879, p. 304.

(26) p. XLVI-XLVII *infra*.

(27) S. P. LAMBROS, *l.c.* (note 5), t. 1 (Cambridge 1895), p. 136.

(28) Paragr. 6, dans la description de Lambros, qui n'indique pas les folios.

(29) Les deux chapitres correspondent aux titres des cc. 23 et 22 de la *Panoplia* (PG 130, 1173 et 1164) du même auteur (information du R. P. Joseph Paramelle).

(30) G. MIKRAJANNANITIS, *Katálogos ... tēs ... Skήτης tēs άγίας Άννης*, EEBs, 1959, p. 181-182: la description date de 1934.

tardif contient, selon la description publiée, les 13 premiers chapitres du *Thesaurus*, numérotés comme en A et précédés des vers liminaires et de la prière de Théognoste, ff. 255-315. Le c. XVI suivait, ff. 315-336, mais sans numéro de chapitre. Mes efforts pour consulter ce manuscrit sur place ont échoué, et il n'en existe pas de microfilm. Même tardif, ce manuscrit pourrait avoir son intérêt, surtout s'il s'agit d'une copie du manuscrit perdu de Kavsoalyvion, *Athous Kavsoalyvion* 10 (= K).

Athous S. Annae 22: XVIe siècle; papier; 220 × 160 mm.; 638 ff. ⁽³¹⁾ Ce gros manuscrit contiendrait une anthologie de textes sur les prêtres, et entre autres, un texte de Théognoste encadré par deux citations de Jean Chrysostome (sur les prêtres) et d'Anastase le Sinaïte (περὶ πορνείας); cette description rappelle la fin du c. XVII et le commencement du c. XVIII du *Thesaurus* (notamment C 8), mais probablement n'y trouvera-t-on qu'un extrait.

Marc. gr. Cl. III 12 (= Nanius 236): a. 1467; papier; 210 × 138 mm.; I. 494 ff. ⁽³²⁾ Ce manuscrit contient plusieurs extraits du *Thesaurus* à partir du f. 216 (où commence le c. XX): quelque'un a pris toute la synopse biblique, la plupart des récits, ainsi que des questions et réponses, mais il a omis presque tout ce qui est dogmatique (notamment les cc. VIII, XI 1-148, XII 1-138 et 231-306, XIII 2-75) ou exhortation morale (notamment les cc. XV¹, XV² 1-379, XVI 1-549, XVIII, XIX), et il a bouleversé complètement l'ordre du *Thesaurus*, en y intercalant des extraits d'autres auteurs. Les portions du *Thesaurus* conservées sont les suivantes: c. XX (ff. 216-227^v), I-VII (ff. 249-263), IX 41-197 (ff. 263-268), XIII titre et 76-211 (ff. 270-273^v), X 5-183 (ff. 273^v-277), XII 138-231 (ff. 277-279), XV² 617-618, 639-660 (ff. 279-280), 665-702 (ff. 280-281), XV² 380-507 (ff. 285-287), XI 149-? (ff. 287^v-288^v), XVI 550-606 (ff. 288-291), XVII A2-C3, mais en omettant A70, B2-3, 5-6, 9, C1-2 (ff. 291^v-299), XIV 373-382(?) (f. 301). En outre, il est possible que le récit de Macaire, qui vient beaucoup plus loin dans le manuscrit (ff. 444-447^v), soit aussi du *Thesaurus*, XV² 526-607. Le manuscrit semble être un bon exemple de recueil pieux d'origine monastique, construit en pillant les livres dont disposait le scribe/auteur.

(31) G. MIKRAJANNANITIS, *l.c.* (note 30), EEBS, 1960-1961, p. 457.

(32) E. MIONI, *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum Codices Graeci MSS*, I (2), Venise 1972, p. 176-190. Je dois remercier M. Jacques Noret, qui a eu la gentillesse de me signaler l'existence de ce manuscrit, et du suivant.

Leningrad, RAIK 130: a. 1640; papier; 150 × 105 mm.; 365 ff. (33) Ce manuscrit tardif a emprunté au *Thesaurus* quelques extraits des cc. VIII-X (ff. 83-99), et il a conservé aussi une traduction en néo-grec du c. XI et du récit amphilochien de *monacho tentato*, XV² 1-289(?) (ff. 99^v-112). L'ordre du *Thesaurus* n'est pas respecté (le c. VIII suit un extrait du c. IX), mais il est intéressant de voir que le critère de choix n'exclut pas ce qui est dogmatique (tout le chapitre sur la divinité du Christ).

*
* *

Reste enfin un manuscrit du *Thesaurus* qui mérite une place à part, aussi bien par son importance que par le fait qu'il a disparu.

Athous Kavso-kalyvion 10 (= K): XIVe siècle; papier; 200 × 140 mm.; 68 ff. (34) En 1916, le Professeur S. P. Lambros annonçait dans une "information" de la revue *Νέος Έλληνομνημων*, que son élève, E. Kourilas, qui travaillait alors dans la bibliothèque de Lavra au Mont Athos, lui avait envoyé une copie d'une œuvre inédite qu'il voulait publier: "Exhortation à l'Empereur", attribuée à Manuel Dishypatos Apokavkos (35). En 1930, Mgr. Kourilas lui-même révélait la cote du manuscrit dans son catalogue des manuscrits de la *skite* de Kavso-kalyvion, et il ajoutait que depuis plusieurs années la pièce était prête pour la publication (36). Aujourd'hui, le manuscrit ne se trouve plus dans la bibliothèque de Kavso-kalyvion (37), et en attendant qu'on le retrouve — dans la bibliothèque de Lavra (Mgr. Kourilas a pu l'y transférer par commodité) ou ailleurs — on ne dispose que de la description du catalogue.

En 1916, le manuscrit était en piteux état, "mangé des vers, acéphale, mutilé, et endommagé par l'humidité". Il ne comptait que 68 folios (38), dont les 56 premiers contenaient presque la

(33) I. N. LEBEDEVA, *Греѣские рукописи* (= Opisanie rukopisnogo otdela Biblioteki Akademii Nauk SSSR 5), Leningrad 1973, p. 118-126.

(34) E. KOURILAS, *Κατάλογος ... τῆς ἱερᾶς Σκήτης Καυσοκαλυβίων*. Paris 1930, p. 20-22. Dans la description sommaire qui vient en tête de son analyse, l'A. donne le chiffre total de 67 folios; mais plus bas il mentionne le f. 68 (*l.c.*, p. 22, paragr. 13).

(35) S. P. LAMBROS, *Νέος Έλληνομνημων*, 13, 1916, p. 143.

(36) E. KOURILAS, *l.c.* (note 34), p. 21, n. 1.

(37) Information donnée par M. Richard, et confirmée par le Prof. W. Hayes en septembre 1971.

(38) Note 34, *supra*.

moitié du *Thesaurus*. Les 12 derniers (ff. 56^v-68^r) comprenaient des apophtegmes de philosophes (Kourilas paragr. 9), une série de vers alphabétiques (Kourilas paragr. 10), et les restes de quelques petits *logoi* (peut-être du genre des questions et réponses, Kourilas paragr. 11-13). À la fin, une dédicace semble avoir indiqué que le livre avait été donné par le moine Théophane, et son disciple Grégoire, tous deux de l'ermitage de S. Eustathe, à la bibliothèque du Kyriakon.

On reconnaît facilement dans la description du catalogue les différents éléments du *Thesaurus* (cf. Tableau III), comme les pertes qu'il avait subies : les 14 premiers chapitres du *Thesaurus*, qui auraient occupé quelque 75 ff. ; et un folio entre le f. 21 et le f. 22⁽³⁹⁾. Dans le c. XVIII, les noms des auteurs cités correspondent exactement au texte conservé. Pour le c. XX, Kourilas n'a pas signalé les questions 16-19, et 35-38 ; peut-être manquaient-elles, mais dans ce cas l'*argumentum ex silentio* est très faible.

Tableau III. *Éléments du Thesaurus dans l'Athous Kavsokalvion 10*

<i>Kavsokalvion 10</i>	THE SAUROS	
1 6 ^v	XV ² 641 (μετὰ σπουδῆς) 901	= c. XV (acéphale) = c. XV fin.
6 ^v 21 ^v	XVI 1 ?	= c. XVI <i>titulus</i> (<i>desinit</i> non signalé)*
22 27 ^v [336] 33 ^v **	? XVII 355-362 674-680	c. XVII (acéphale)* = A 70 = c. XVII fin.
[28β] 33 ^v **	XVIII 2	= c. XVIII <i>titulus</i>
38 42 ^v	XIX 1 181-191	= c. XIX <i>tit. et incipit</i> = c. XIX fin.
43 55 56	XX 1-5 687-699 700-715	= c. XX <i>tit. et incipit</i> = c. XX fin. = c. XX (vers finals)

* En calculant l'équivalence entre ff. du manuscrit et pages du *Thesaurus*, on peut conclure que le manuscrit n'avait pas perdu plus d'un folio entre ces deux chapitres (1 folio = presque 2 pp.).

** Les deux chiffres sont faux dans le catalogue : je propose de corriger le premier, "f. 336" en "f. 33β" (= f. 33^v), et de supprimer le deuxième, "f. 28β" (autrement le c. 17 serait trop court, et le c. 18 trop long).

L'intérêt principal de K réside dans une série de vers, un colophon, et une note marginale : Kourilas reconnut l'importance de ces pièces et il les transcrivit⁽⁴⁰⁾. Des trois petits poèmes, l'un apparaît dans les autres manuscrits du *Thesaurus* (XX 701-715), mais les deux autres sont propres à K. Ces poèmes, avec le colophon et la note, établissent un lien étroit entre K et Manuel Doukas Apokavkos, auquel Kourilas semble avoir attribué le c. XIX du *Thesaurus*⁽⁴¹⁾. Doit-on voir en lui le personnage historique qui se cache derrière le pseudonyme de "Théognoste"? Je propose de présenter ces pièces plus bas, où elles auront leur place dans la discussion sur l'auteur du *Thesaurus*⁽⁴²⁾.

*

* *

Ce tour d'horizon sur les manuscrits du *Thesaurus* fonde quelques conclusions. La principale est que l'éditeur dispose de matériaux suffisants pour établir un texte fidèle à la tradition principale, mais non à la tradition représentée par B : comme celle-ci semble secondaire, encore que très ancienne, sa perte ne saurait faire obstacle à une édition ! Les manuscrits se répartissent en deux groupes chronologiques, le premier à cheval entre le XVIe et le XVIIe siècle (A, P et quelques manuscrits moins importants), et un groupe du XIVe siècle (S, L, et même B dans la mesure où il est fidèle), qui confirme l'autorité du premier. J'ai laissé de côté pour le moment quelques manuscrits qui ne donnent que les chapitres amphilochiens, parce que leur apport intéresse essentiellement ces chapitres. Il faut reconnaître d'ores et déjà que Théognoste disposait de sources manuscrites, dont on peut retrouver quelques traces encore aujourd'hui, mais ce serait une erreur de les considérer comme faisant partie de la tradition du *Thesaurus* comme tel. La plupart des manuscrits qui ont conservé le *Thesaurus* sont des recueils monastiques (B, S, L sont les exemples les plus clairs), c'est-à-dire des livres constitués pour servir de lecture spirituelle aux moines, mais le fait qu'on ait senti le besoin de les réduire à cette destination (par exemple, L) s'accorde bien avec la théorie selon laquelle le *Thesaurus* fut composé pour un autre public. Malheureusement on sait trop peu

(40) E. KOURILAS, *l.c.* (note 34), p. 21-22. En outre, la version de K comptait deux vers additionnels à la fin du c. XV (*cf. Thesaurus* XV 901, *app. crit.*) : on y reviendra plus bas, p. XLVIII.

(41) E. KOURILAS, *l.c.* (note 34), p. 21, n. 1.

(42) p. XXXIX-XLII *infra*.

de chose de la provenance des différents manuscrits pour se faire une idée de la zone géographique touchée par la diffusion du *Thesaurus*. Deux foyers sont sûrs : les centres monastiques de Saint-Sabas, à quelques kilomètres de Jérusalem, et du Mont Athos. Pour autant que je sache, le *Thesaurus* n'est pas entré dans les grandes collections de Rome (le manuscrit P faisant exception, toutefois), ni de Paris.

III. *Les questions de chronologie*

Le *Thesaurus* présente une caractéristique remarquable : sa composition s'inscrit dans une période limitée du XIIIe siècle.

L'âge des manuscrits suggère déjà le XIIIe siècle, puisque le plus ancien, B, date du XIVe ou même de la fin du XIIIe. Mais les arguments décisifs sont d'ordre interne.

À la fin du c. IX on lit une mention explicite de la prise de Constantinople par les Latins en 1204 (*Thesaurus* IX 193-198) : cela nous donne un premier *terminus post quem* pour la composition du livre.

En outre, au cours du c. XI, il est fait état des années écoulées "depuis le Christ", ἀπὸ Χριστοῦ (*Thesaurus* XI 119), et l'auteur en compte "mille deux cents". C'est ici qu'intervient l'addition de B, signalée déjà⁽⁴³⁾, qui semble établir un lien avec l'année 1252. En fait, l'intervalle mentionné est de "mille deux cent soixante et un", mais pour l'interpréter, il faut prendre en considération les autres références chronologiques du *Thesaurus*. On découvre qu'elles sont toutes subordonnées à une conception assez différente de la nôtre, mais tout à fait normale à cette époque.

Le problème est de savoir ce que signifie la phrase "depuis le Christ". On penserait que le calcul part de l'Ascension. À un endroit du *Thesaurus*, l'auteur, voulant donner une date pour le règne de Constantin I, dit que tant d'années ont passé "après l'Ascension du Seigneur", μετὰ τὴν ἀνάληψιν (*Thesaurus* IX 41) : la référence à l'Ascension est ici tout à fait explicite.

Théognoste nous donne la clé de son système chronologique quand il précise l'année de la naissance du Christ, arrivée en "cinq mille cinq cents" (*Thesaurus* VII 143). Il applique en cela la théorie que le Christ est né au milieu du sixième jour — chaque "jour" ayant valeur de mille ans — qui fait partie de la "semaine de la création", comprise comme l'équivalent de l'histoire du monde. On a remarqué que cette idée a survécu jusqu'à l'époque de

(43) p. XVI *supra*.

Psellos : “la manière dont en parle Psellos montre que l'idée mystique gardait toujours son prestige” (44). Philippe le Solitaire, à la fin du XIe siècle, en donne un autre exemple très clair, et Acace le Sabaïte un autre, moins clair, au commencement du XIIIe (45). Au cours du résumé biblique, Théognoste parle des quatre intervalles qui séparent les événements les plus importants — la Création, le Déluge, Abraham, David et le Christ ; les nombres qu'il donne — 2242 (46), 1130 (47), 1024 (48), et 1104 (49) — (le premier seulement est le nombre usuel (50)), ont été choisis pour totaliser 5500. En outre, quand Théognoste précise que le Christ est né “en la quarante-deuxième année de l'empereur Auguste” (*Thesaurus* VII 141-142), il ne fait que se conformer à une croyance très répandue à son époque, à savoir que cette année a coïncidé avec l'année 5500 du monde (51).

Mais on peut aller plus loin dans l'appréciation de la mentalité byzantine en matière de chronologie. Pour Théognoste, 5500 est non seulement l'année de la naissance du Christ, mais “son année” tout court (l'“*anno Domini*” des Byzantins). Même quand il parle de l'Ascension du Christ, l'année en question reste 5500 ! La preuve en est dans sa chronologie du règne de l'empereur Constantin. Il dit que ce règne commença 318 ans après l'Ascension du Seigneur (52) : mais il est évident que l'année en question est 5818 (= 318 après J.-C.), l'année traditionnelle dans la chronologie byzantine pour le commencement du règne de Constantin.

(44) V. GRUMEL, *La Chronologie* (= *Traité d'Etudes Byzantines*, t. 1), Paris 1958, p. 123.

(45) V. GRUMEL, *l.c.* (note 15), p. 198-211, à propos de Philippe le Solitaire ; O. LAMPSIDES, *Buζαντινά* 6, 1974, p. 316-317, à propos d'Acace.

(46) *Thesaurus* I 83-84.

(47) *Thesaurus* I 108-109.

(48) *Thesaurus* V 4-5.

(49) *Thesaurus* VII 143-144.

(50) J'ai recueilli, en marge de mes études sur le *Thesaurus*, plusieurs références sur les différents systèmes byzantins de calcul des intervalles bibliques, dont dépend probablement un procédé analogue pour les Conciles : cf. J. MUNITIZ, *Synoptic Byzantine Chronologies of the Councils*, REB 36, 1978, pp. 193-218.

(51) BHG^a 411b ; 779mk. À l'origine de cette notion il y a un calcul syrien, ou plutôt antiochien, qui était très répandu dans la culture grecque (Georges le Syncelle, par exemple, et le Patriarche Nicéphore l'ont accepté), bien que quelques-uns aient identifié l'année 42 d'Auguste avec une autre année de l'ère du monde (6000 pour Hésychius de Jérusalem, et 5506/5507 pour Skylitzès, par exemple). On trouvera une bibliographie complète dans D. LAZZARATO, *Chronologia Christi*, Naples 1952, p. 62, 73-100.

(52) *Thesaurus* IX 41-42.

Cette manière de parler fait partie d'un système plus général. On y constate la tendance à identifier un personnage historique avec une année particulière. Ainsi, quand Théognoste veut préciser l'année 1204, l'année de la prise de Constantinople, il dira que celle-ci s'est produite en 6712 et il expliquera, "894 ans après Constantin" (*Thesaurus* IX 193-196). La soustraction indique 5818, l'année du commencement de son règne et l'année "identifiée" avec Constantin le Grand.

Reste un problème à résoudre pour l'interprétation de la phrase "1261 ans après Jésus-Christ": s'agit-il de 6761, ou de 6760, si l'on prend comme point de départ 5500? Notre façon de parler peut nous tromper: le P. Grumel a remarqué qu'en général les Byzantins comptent l'année par rapport à laquelle on fait le calcul: ils diront 2242 ans, où nous dirions 2241, pour l'année du déluge⁽⁵³⁾. Par conséquent, 1261 ans après Jésus-Christ doit s'entendre "dans l'année du monde, 6760", ou septembre 1251 à août 1252 après J.-C.

Malheureusement, l'auteur de cette phrase nous est inconnu. Il semble peu probable que ce soit le scribe de B; on a vu d'autre part que, à cause des autres variantes propres à ce manuscrit, il est aussi improbable que la phrase remonte à Théognoste, malgré le côté séduisant d'une telle hypothèse⁽⁵⁴⁾. Il y aura lieu de revenir sur ce point au moment de considérer l'ensemble des éléments concernant l'authenticité du *Thesaurus*⁽⁵⁵⁾. Mais au moins disposons-nous d'un *terminus ante quem*, qui permet de situer la composition du *Thesaurus* entre les années 1204 et 1252, la période de l'Empire de Nicée et de l'occupation latine de Constantinople. Cela nous donne toute une série de coordonnées pour apprécier le livre.

Afin de compléter le dossier des questions chronologiques, on peut rassembler ici les autres références historiques: plusieurs empereurs de Byzance défilent à travers ces pages — Constantin I, avec sa mère et ses fils⁽⁵⁶⁾, Julien l'Apostat⁽⁵⁷⁾, Zénon⁽⁵⁸⁾, Anastase I⁽⁵⁹⁾, Justinien I⁽⁶⁰⁾ et les empereurs présents aux sept Conciles œcuméniques⁽⁶¹⁾, Nicéphore Phocas et Jean Tzimis-

(53) V. GRUMEL, *l.c.* (note 44), p. 12.

(54) p. XVI-XVII *supra*.

(55) p. XLIII *infra*.

(56) *Thesaurus* IX 46, 181, 184, 186-189.

(57) *Thesaurus* X 5 *etc.*

(58) *Thesaurus* VII 113.

(59) *Thesaurus* VII 47.

(60) *Thesaurus* VI 62.

(61) *Thesaurus* XIV 7, 27, 65, 94, 117, 130, 205-206.

cès⁽⁶²⁾, Isaac Comnène (1057-1059)⁽⁶³⁾, et finalement, du point de vue chronologique, Alexis Doukas “dit Murzuphle” — 1204 — “après le renversement des Angeloi”⁽⁶⁴⁾. Les différents saints mentionnés sont intéressants comme indices géographiques plutôt que chronologiques⁽⁶⁵⁾; on verra si leur culte apporte une indication temporelle. Le seul événement historique récent, dont fasse mention le *Thesaurus*, est la prise de Constantinople. Dans un autre passage assez éloquent, on nous parle de “l’occupation par les étrangers” d’un pays qui auparavant était chrétien (*Thesaurus* XI 34-37), mais le contexte inviterait à y voir une allusion aux Arabes ou aux Turcs plutôt qu’aux Latins, et le pays en question n’est pas nommé.

IV. L’auteur

Tandis que pour la date du *Thesaurus* le texte même fournit une série de pièces à conviction, qui déterminent une période précise d’un demi-siècle, la question de l’auteur pose des problèmes qui, à moins de faire appel à des témoins étrangers au *Thesaurus*, resteraient insolubles.

En bref, il s’agit de savoir si le Théognoste auquel le *Thesaurus* est attribué par le meilleur manuscrit, A, et par l’*Athous S. Annae* 19, est un personnage réel, dont on peut dire quelque chose de concret; et deuxièmement, si le livre, tel que nous pouvons l’éditer aujourd’hui, sort de ses mains ou s’il a déjà subi une transformation du fait d’éditeurs postérieurs.

Je suivrai l’ordre logique: on réunira d’abord les témoignages sur Théognoste; on verra ensuite si le texte doit être attribué principalement à lui ou à un autre.

Le nom de “Théognoste” ne se trouve pas seulement en tête des deux manuscrits mentionnés. Nous sommes surpris de voir que même en A le nom revient plusieurs fois, en tête de chapitre⁽⁶⁶⁾ ou dans la marge à côté d’un extrait⁽⁶⁷⁾; des indices analogues paraissent dans les autres manuscrits⁽⁶⁸⁾. Une première explication de ces anomalies serait très simple: le *Thesaurus* entre

(62) *Thesaurus* XIX 132 etc.

(63) *Thesaurus* XIX 118.

(64) *Thesaurus* IX 197-198.

(65) c. 3 *infra*.

(66) *Thesaurus* VIII 1 *app. crit.*

(67) *Thesaurus* XVII 628 *app. crit.*, XVIII 248.

(68) *Thesaurus* XVII 616 *app. crit.*, XVIII 243 *app. crit.*, et XIX 2 *app. crit.* On remarquera que seul B ajoute le nom de Théognoste en tête du c. XIX; cette attribution manquait dans K.

dans la catégorie des “florilèges” et l’éditeur aurait signalé dans la marge sa contribution personnelle. Mais il faut procéder avec prudence : l’abbé Richard a démasqué la création du faux personnage “Antoine Melissa” sous l’effet d’une lecture trop hâtive de notes marginales⁽⁶⁹⁾. Un livre qui parle de “theognosia” peut bien faire croire à un auteur “Theognostos”. Quel pseudonyme bien approprié ! Selon un manuscrit tardif d’un florilège de Jean l’Oxite, celui-ci aurait utilisé ce pseudonyme vers la fin du XIe siècle⁽⁷⁰⁾.

Le brouillard qui enveloppe le nom de Théognoste commence à se dissiper une fois qu’on a reconnu dans le *Thesaurus* (XVII 617-627) un passage qui n’est que la transcription un peu modifiée d’un petit chapitre d’une autre œuvre attribuée sans hésitation à un écrivain du nom de Théognoste, Theognostos *hieromonachos*, l’auteur des *Chapitres Neptiques* (Κεφάλαια νηπτικὰ).

La révélation de l’œuvre de ce Théognoste fut le mérite de Nicodème l’Hagiorite, qui publia les *Chapitres* dans sa *Philocalie*, à Venise, en 1782⁽⁷¹⁾. Dans son introduction, l’éditeur confesse une ignorance complète à propos de l’auteur : il se demande s’il ne s’agirait pas de Théognoste d’Alexandrie, le Père du IIIe siècle, dont parle Photius⁽⁷²⁾, mais on peut écarter cette hypothèse pour

(69) M. RICHARD, l.c. (note 2), p. 493-494.

(70) *Athous Lavra* K 41 (XVIIIe siècle), f. 148 : cf. F. DIEKAMP, *Analecta patristica* (= OCA 117), Rome 1938, p. 164 n. 1. Peut-être y a-t-il un autre exemple dans les *Iambi* de Théodore Studite, N° 29, où je pense que l’auteur a pris ce nom pieux et générique en assumant le rôle du portier, mais le sens est discuté (éd. P. SPECK, Berlin 1968, p. 173 ; PG 99, 1792 B1). Une lettre de Manuel Gabalas (premier quart du XIVe s.) est adressée τῷ κυρῷ Θεοδοσίῳ τῷ Θεογνώστῳ (cf. S. KOUROUSÈS, Μανουὴλ Γαβαλάς εἶτα Ματθαῖος μητροπολίτης Ἐφέσου, t. 1 Athènes 1972, p. 117), mais “théognoste” pourrait être un adjectif plutôt qu’un nom de famille.

(71) pp. 499-511 ; il existe un exemplaire de cette première édition à Paris à l’Institut Français d’Études Byzantines. Une deuxième édition en deux tomes à Athènes, 1893, est actuellement très répandue : légèrement augmentée, elle offre un texte où se mêlent quelques corrections apportées par l’éditeur, P. A. TZELATÈS, et quelques coquilles. (On trouvera l’histoire de la *Philocalie* russe, avec la traduction française d’une sélection des textes grecs, dans J. GOUILLARD, *La petite Philocalie du cœur*, Paris 1953.) Dans la deuxième édition, le texte de Théognoste se trouve dans le t. 1, pp. 355-365. (Dernière réimpr. Athènes 1975, t. 2, p. 254-271.)

(72) Photius, *Bibliothèque*, Cod. 106 (PG 103, 373-376 ; éd. R. HENRY, t. 2, Paris 1960, p. 72-73) : quatre fragments de Théognoste d’Alexandrie ont été édités jusqu’ici ; ils ont été rassemblés par A. HARNACK, *Die Hypotyposen des Theognost*, T.U. 24 (= 9), Leipzig 1903, p. 73 s. J. GOUILLARD signale la probabilité qu’un cinquième fragment existe dans le *Vaticanus graecus* 470, f. 184 : cf. “L’acrostiche spirituel de Théognoste (XIVe siècle ?)” EO 39, 1940, p. 127 n. 1, et J. MUNITIZ, *A fragment attributed to Theognostus*, *Journal of Theological Studies* 30, 1979, p. 56-66.

des raisons de style et de contenu⁽⁷³⁾. En 1918, M. Jugie⁽⁷⁴⁾ étudia l'œuvre d'un certain Théognoste, ami du patriarche Ignace et contemporain de Photius, auteur d'une lettre au pape Nicolas I⁽⁷⁵⁾ et probablement de quelques sermons, attribués à "Théognoste" dans des manuscrits du Xe siècle. Mais la date du seul manuscrit complet des *Chapitres* est de la deuxième moitié du XVe siècle⁽⁷⁶⁾, et J. Gouillard, le premier à avoir étudié les *Chapitres*⁽⁷⁷⁾, doute que l'auteur puisse être du IXe siècle; mais il remarque, en commentant un chapitre sur la contemplation: "Ni l'hésychasme du début du XIVe siècle, en général, ni le palamisme en particulier n'ont marqué d'empreinte sur ce chapitre de la pensée de Théognoste. C'est assez remarquable, si toutefois notre datation est fondée."⁽⁷⁸⁾ La découverte du *Thesaurus*, et sa datation précise dans la première moitié du XIIIe siècle, apportent une lumière nouvelle sur l'auteur des *Chapitres*.

Jusqu'à présent le seul renseignement historique sur le personnage était son titre d'hiéromoine (= moine et prêtre)⁽⁷⁹⁾. Ses *Chapitres* révèlent quelques traits de plus: i) Il comptait parmi ses amis deux prêtres, Lazare et Barlaam, auxquels il a dédié les *Chapitres*. ii) Il s'adresse sur le ton d'un "père spirituel" à un troisième personnage, peut-être fictif, qu'il appelle Pisénios (Πισήνιος)⁽⁸⁰⁾, ou encore ὀκνηρὲ καὶ ἀπειράστε⁽⁸¹⁾, ἀδελφέ⁽⁸²⁾, ταλαίπωρε⁽⁸³⁾. iii) Ses sources: J. Gouillard en a identifié cinq —

(73) Par exemple, Théognoste hiéromoine cite Jean Damascène et Maxime.

(74) M. JUGIE, *La vie et les œuvres du moine Théognoste (IXe siècle)*, Bessarione, 34, 1918, p. 162-174.

(75) PG 105, 856.

(76) *Athous Lavra* M 54 (1450-1500), f. 855-869. Les autres manuscrits ne donnent que des extraits des *Chapitres*: *Athous Lavra* K 3 (XVe siècle), f. 10-11; *Athous Lavra* Λ 38 (XVIe siècle), f. 77-82; *Oxon. Bodl. Canon.* 16 (XVe siècle), f. 280^v-285 (ce texte présente plusieurs différences, au moins de détail, par rapport au texte publié par Nicodème); *Hieros.* 483 (XVIIIe s.) — cf. A. PAPADOPOULOS-KERAMEUS, *l.c.* (note 8), t. 1, *ad loc.*: les mots cités de Théognoste sont tirés du c. 32.

(77) J. GOUILLARD, *l.c.* (note 72), p. 126-137.

(78) J. GOUILLARD, *l.c.* (note 72), p. 134.

(79) Le titre, omis par le *Lavra* M 54, se trouve dans les autres manuscrits.

(80) *Chapitres* N° 74. J. GOUILLARD avait signalé que le nom serait "un hapax de l'ononastique byzantine" (*l.c.* — note 72 — p. 128); il m'indique qu'il y a un Pisimios (Πισίμιος) parmi les correspondants de Nil (*Epist.* II, 74, III, 12: PG 79, 233, 373B), mais il est possible que "Pisinios" soit la corruption d'un qualificatif, par exemple de πειθήνιος, ou, plus probable, de πίσυνος (ὦ πίσυνε), cf. JEAN CLIMAQUE, *Liber ad pastorem*, 13, (PG 88, 1193 D8).

(81) *Chapitres* N° 31.

(82) *Chapitres* N° 38.

(83) *Chapitres* N° 54.

Grégoire de Nazianze, Jean Damascène, Pseudo-Macaire (*de sorte animarum*), Pallade et Maxime le Confesseur. Je soupçonne, en plus, le Pseudo-Amphiloque. iv) Les thèmes qui l'intéressent sont les suivants : la prêtrise ("Les considérations... sur la vie active et la contemplation sont coupées à trois reprises par des pensées sur le sacerdoce." (84)), l'importance de la mort ("Il est frappant de constater avec quelle facilité Théognoste rapproche de l'état de perfection non seulement la préparation habituelle à la mort, mais l'attente, le désir, l'imploration de celle-ci." (85)), et la conjonction d'une conviction profonde de son propre salut avec une humilité qui se méfie constamment de soi-même (πληροφορία et ταπεινοφροσύνη (86)). v) Entre autres traits caractéristiques, méritent d'être signalées la doctrine sur l'ange de la mort (87), et sur les douanes de la mort (88) ; l'explication de la transformation du pain et du vin en corps et en sang du Christ (prise directement de Jean Damascène (89)) ; et la louange du célibat comme "au-dessus des forces humaines", ὑπὲρ φύσιν (90). vi) Du point de vue littéraire, les *Chapitres* sont reliés entre eux par un acrostiche qui compte 79 lettres, mais il manque les chapitres correspondant à 4 lettres (91) ; le vocabulaire dénote "une tendance à des formes recherchées" — par exemple, θεόπλαστος, τελεσιουργεῖν, μυσταγωγούμενος, ἀγγελόμορφος, θεογνωσία, τελεταρχία et ἱεροτελεστία (messe) (92).

En dehors des *Chapitres* deux pistes peuvent conduire à une information plus complète sur Théognoste. La première se

(84) J. GOUILLARD, *l.c.* (note 72), p. 128.

(85) J. GOUILLARD, *l.c.* (note 72), p. 134 ; les *Chapitres* en question sont les suivants : N°s 1, 2, 12, 19, 27, 64, 69, 75.

(86) *Chapitres* N°s 24, 44.

(87) *Chapitres* N°s 27, 61.

(88) *Chapitres* N°s 61, 75.

(89) Jean Damascène, FO IV 13 (éd. KOTTER 86, lignes 82-83, 95-96, 114-115, 108-110) : *Chapitres* N° 73.

(90) *Chapitres* N° 67.

(91) L'acrostiche est le suivant : ΤΟΙΣ ΟΣΙΩΤΑΤΟΙΣ ΠΑΤΡΑΣΙ ΛΑΖΑΡΩ ΚΑΙ ΒΑΡΛΑΑΜ ΘΕΟΓΝΩΣΤΟΣ ΠΑΝΕΥΤΕΛΗΣ ΑΝΑΞΙΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ ΚΟΣΜΟΥ. Le dernier des 75 chapitres commence avec κ, la première lettre du mot κόσμου : il n'y a pas de chapitres correspondant aux lettres qui suivent, bien que dans les chapitres précédents le N° 26 ne fasse pas partie de l'acrostiche et commence avec μ. On aurait pu penser que Théognoste le réservait pour la fin de son acrostiche, mais J. Guillard l'a identifié avec un chapitre de Jean de Carpathos (PG 85, 1842-1843), et il semble plus probable que quelqu'un l'a ajouté aux *Chapitres* de Théognoste par erreur. Deux chapitres, N°s 3 et 7, qui commencent avec μ et ε respectivement, devraient commencer avec ι.

(92) J. GOUILLARD, *l.c.* (note 72), p. 128-129.

présente comme la plus sûre: en 1958, S. Eustratiadès⁽⁹³⁾ a proposé d'identifier Théognoste le hiéromoine avec Théognoste l'higoumène, auteur de *heirmoi* (huit strophes, chacune de cinq vers dodécasyllabes, qui introduisent le chant des *Canons* entre les *Odes à l'orthros*) en l'honneur de l'Ascension, publiés par lui en 1932⁽⁹⁴⁾. Il les avait trouvés dans un manuscrit de l'Athos, *Lavra B 32*⁽⁹⁵⁾. Les quarante vers se limitent à expliciter le sens des *Odes*: ils démontrent un certain métier, mais ne nous informent guère sur l'auteur⁽⁹⁶⁾. Au demeurant, il n'est pas étonnant que Théognoste hiéromoine soit devenu higoumène de son monastère. Une autre série de vers est aussi attribuée par Eustratiadès à Théognoste hiéromoine: cette fois, ils ont plus d'originalité — ce sont, en effet, les seuls de l'*Horologion* destinés à un office en honneur de la Sainte Communion⁽⁹⁷⁾. Ils se présentent comme anonymes dans quelques manuscrits, mais il y en a au moins trois⁽⁹⁸⁾ où le nom d'auteur est "Théognoste le moine". Les strophes forment un acrostiche alphabétique, et en outre les vers de la dernière strophe épellent "THEOGNOSTOU". Dans ce cas, le fond et la forme du poème favorisent une identification avec Théognoste hiéromoine, dont on a vu la dévotion à l'eucharistie et le penchant pour les acrostiches.

Or si l'on accorde à Théognoste hiéromoine la paternité des deux poèmes mentionnés, ou du deuxième, au moins, il faut avouer qu'on reste sur sa faim: les poèmes peuvent confirmer quelques impressions à propos de la doctrine et du style de Théognoste hiéromoine, mais du point de vue historique ils ne

(93) S. EUSTRATIADÉS, Ποιηται και ὕμνογράφοι τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Νέα Σιών, 53, 1958, p. 294-295.

(94) S. EUSTRATIADÉS, Εἰρμολόγιον, Chennevières-sur-Marne, 1932, p. 158; cf. E. FOLLIERI, *Initia Hymnorum ecclesiae graecae*, V (1), Rome 1966, p. 266, 375. Pour la définition des *heirmoi* (*hirmes*), cf. C. HØEG, *Hirmologium Athoum*, Copenhague, 1937, p. 7.

(95) Selon Eustratiadés, le ms. est du XIIIe s., mais je remarque que selon C. HØEG, (*The Hymns of the Hirmologium, Part I*, Copenhague 1952, p. XIII), il est beaucoup plus ancien (XIe ou même Xe siècle). Les vers manquent dans le deuxième MS utilisé par Eustratiadés, *Coislin. 220* (daté par lui du XIIIe s., par HØEG du commencement du XIIe s., et par R. DEVREESE, *Le Fonds Coislin*, Paris 1945, du XIe s.).

(96) Il semble fortuit que les premières lettres des huit strophes forment le mot "ABAKENOV": tout au moins, je ne connais pas ce nom.

(97) Ἄρτος ζωῆς αἰωνιζούσης: *Horologion*, Rome 1876, p. 307: cf. E. FOLLIERI, *Initia Hymnorum ecclesiae graecae*, I, Rome 1960, p. 179.

(98) *Paris. gr.* 269 (XVe siècle), f. 337; *Paris. gr.* 2500 (XVe siècle), f. 281^v; *Mosq. Bibl. Synod.* 310 (XVIe siècle), f. 183-187.

font que répéter qu'il était bien enraciné dans un milieu monastique, du reste indéterminé.

La deuxième piste se présente, à première vue, comme beaucoup plus intéressante. Malheureusement elle est tellement hérissée de conjectures que je ne l'utilise que comme instrument heuristique; elle nous découvre bien quelques aspects de l'arrière-plan de l'époque et aussi du *Thesaurus*, mais on ne doit attendre d'elle aucune certitude sur Théognoste.

La correspondance du patriarche Grégoire II de Chypre (patriarche de Constantinople, 1283-1289) révèle l'existence d'un médecin de Constantinople, ami du patriarche, qui s'appelait Théognoste Jean⁽⁹⁹⁾: sa réputation était telle, qu'on lui envoyait des disciples⁽¹⁰⁰⁾. En outre, une lettre de Grégoire à son ami, l'évêque de Priène, parle d'un personnage, non nommé, "qui était, il y a quelque temps, δεσπότης ἤτοι παπᾶς, mais qui est maintenant ἰητρὸς καὶ μικρὸν μετὰ τὸ νῦν ἀρχιητρός:" ce personnage envoie à Grégoire des œufs d'oie pour sa maladie (Grégoire souffrait de la gale) et recommande ce traitement avec l'appui de textes médicaux⁽¹⁰¹⁾. L'éditeur des lettres, S. Eustratiadès, n'est pas sûr que ce médecin soit le correspondant Théognoste. Au moins, l'identification n'est pas impossible. On aurait alors un médecin, Théognoste, exerçant à Byzance sous les premiers Paléologues, qui aurait été moine pendant l'occupation latine, et "despotès" (c'est-à-dire higoumène?) de quelque monastère. Si l'on suppose qu'il est né vers 1220, il aurait pu être l'auteur du *Thesaurus* et des hymnes avant de commencer à exercer comme médecin...

Dans cette hypothèse le *Thesaurus* aurait été composé alors que Théognoste était encore relativement jeune, dans la trentaine. Rien dans le livre n'exclut cette possibilité: les sources, par exemple, supposent une lecture moyenne; de même, la référence à une expérience personnelle est rare (une seule, à laquelle on fera référence pour démontrer l'identité entre le Théognoste du *Thesaurus* et le hiéromoine)⁽¹⁰²⁾; quant à l'exhortation à l'empereur, elle entre, comme on le verra plus loin⁽¹⁰³⁾, dans le genre courant de l'exercice scolaire.

Mais si l'on ne peut pas démontrer que l'hypothèse soit fautive, il faut admettre que les arguments positifs sont maigres. Dans le dernier chapitre, une question (no. 36, *Thesaurus* XX 476-488) touche à

(99) S. EUSTRATIADÈS, Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου ἐπιστολαὶ καὶ μῦθοι. Alexandrie 1910, Prologue p. 11; Lettres 12, 13, 15, 79, 83, 107, 114, 177.

(100) *l.c.* (note 99), Lettre 83.

(101) *l.c.* (note 99), Lettre 37.

(102) p. xxxv-xxxvi *infra*.

(103) c. 3, p. lxxxvii-xc *infra*.

l'anatomie des poumons et du cerveau, et on y cite "la faculté" (λέγουσιν ἰατρῶν παιδες), mais la réponse ne déborde pas les limites d'une connaissance générale. Il est vrai que, dans cette hypothèse, l'intérêt de Théognoste pour la médecine ne lui serait venu que plus tard.

Pour compléter le dossier, j'ajouterai deux remarques : on va voir qu'entre le *Thesaurus* et Manuel Doukas Apokavkos il y a au moins un lien de possession. Ce lien existait-il aussi entre la famille, en particulier le père de Manuel, et le livre ? S'agit-il d'un livre de famille ? Il est bien connu, grâce au manuscrit d'Hippocrate orné du portrait d'Alexis Apokavkos⁽¹⁰⁴⁾, que celui-ci s'intéressait spécialement à la médecine et qu'il avait fait des études médicales⁽¹⁰⁵⁾. Vers 1300, il se trouvait à Byzance comme jeune étudiant⁽¹⁰⁶⁾, et à la rigueur il aurait pu connaître un Théognoste de quatre-vingts ans... Quant au nom de "Théognoste", jusqu'au Xe siècle on trouve des laïcs qui le portent⁽¹⁰⁷⁾, mais plus tard je n'ai relevé que des ecclésiastiques, chez qui il est très répandu. Tous les Théognoste du XIIIe siècle qui me sont connus, ont été nommés dans la discussion.

Nous pouvons dès lors revenir au point de départ et présenter les preuves que Théognoste, auteur du *Thesaurus*, est au moins Théognoste l'hiéromoine. De ce point de vue, le passage le plus important du *Thesaurus* fait partie de la collection de textes "sur les

(104) *Paris. gr. 2144*, f. 11 : on a vu dans ce portrait "un effort réel de la part de l'artiste dans le sens du portrait", T. VELMANS, *Le portrait dans l'art des Paléologues*, Art et Société à Byzance sous les Paléologues (= Bibliothèque de l'Institut Hellénique d'études byzantines de Venise, No. 4), Venise 1971, p. 125 ; cf. H. BELTING, *Die Auftraggeber der späthbyzantinischen Bildhandschrift*, *ibidem*, p. 164-165.

(105) Les vers qui entourent le portrait en parlent longuement ; j'espère les publier prochainement presque complets (les difficultés paléographiques sont considérables) ; jusqu'à présent on n'a que l'édition de quelques lignes : Nicéphore Gregoras, éd. J. BOIVIN, Paris 1702, p. 779 ; éd. L. SCHOPEN, Bonn 1830, t. 2, p. 1256-1258.

(106) R. GUILLAND, *Alexios Apocaukos*, *Revue du Lyonnais*, 4, 1921, p. 523-541. Cette étude est encore la plus complète sur Alexios Apocaukos : cf. E. TRAPP, *Specimen eines prosopographischen Lexikons der Palaiologenzeit*, *JÖB*, 22, 1973, p. 184-185 ; D. L. POLEMIS, *The Doukai*, Londres 1968, p. 101.

(107) Nom d'un des personnages d'un dialogue de Théophylacte Simokattès au VIIe siècle (C. ASTRUC, *Une fausse attribution réparée...*, *Travaux et Mémoires*, 5, 1973, p. 357-361), et du grammairien du IXe siècle (cf. P. LEMERLE, *Le premier humanisme byzantin*, Paris 1971, p. 253, n. 30), Théognoste figure sur le sceau d'un fonctionnaire du Péloponnèse, qui n'est pas daté avec certitude (A. BON, *Le Péloponnèse Byzantin jusqu'en 1204*, Paris, 1951, p. 192, N° 33, p. 205, N° 70). Mais c'est un moine Théognoste qui figure parmi les correspondants de Nil (*Epist.* I, 157 : PG 79, 148A).

prêtres” du c. XVII: — Είδον ἐγὼ πολλοὺς τῶν ἀναξίως ἱεουργούντων θνήσκοντας πρὸ καιροῦ, καὶ μὴ βουληθέντες ἐκουσίως ἐκστῆναι τῆς θείας ἱερωσύνης ἔστησαν ἀκουσίῳ θανάτῳ πρὸς τὰ ἐκεῖθεν ἐκπεμφθέντες δικαιωτήρια.

Καὶ τὶς τῶν σοβαρῶν καὶ πλάσμα περικείμενος ἀγιότητος καὶ πολλοῖς τῇ ἔξωθεν ἐπιφανείᾳ τίμιος νομιζόμενος, τὴν θείαν ἐπιτελῶν λατρείαν, ἐπεὶ τῇ τοῦ Χερουβικοῦ προσήγγισεν ὑμνωδία, τὸν ἑαυτοῦ κλίνας αὐχένα ὡς σύνηθες ἔμπροσθεν τῆς ἀγίας τραπέζης, καὶ τὸ «Οὐδεὶς ἄξιος» ὑπαναγινώσκων ἐξάπινα ὠφθη νεκρός, ἐπὶ τοιοῦτου σχήματος καταλιπούσης αὐτὸν τῆς ψυχῆς⁽¹⁰⁸⁾.

Plusieurs manuscrits attribuent ce passage à Théognoste, et effectivement on lit ceci dans les *Chapitres*: — ... εἰ δὲ σαρκὶ καὶ κόσμῳ ζῆς ἐμπαθῶς, εὐτρεπίζου διὰ θανάτου πρὸς τιμωρίαν ἀθάνατον, εἰ μὴ ἐκστῆς ἐκουσίως πρὸ τελευτῆς τῆς ἀναιμάκτου θυσίας. Πλὴν ὅτι πολλοὶ κἀνταῦθα τῶν ἀναξίως ἱεουργούντων αἰφνιδίῳ ἀναρπασθέντες θανάτῳ, τοῖς ἐκεῖσε παρεπέμφθησαν δικαιωτήριαις.

Ἱερεὺς γάρ τις ἐν ταύτῳ καὶ μοναχὸς εὐλαβείας δόξαν ἔχων, καὶ πολλοῖς τῆς ἔξωθεν ἐπιφανείας τίμιος νομιζόμενος, ἔνδοθεν δὲ κρυπτῶς λαγνεύων καὶ μολυνόμενος, τὴν θείαν καὶ ἱερὰν ἐπιτελῶν λατρείαν, ἐπεὶ τῇ τοῦ χερουβικοῦ προσήγγισεν ὑμνωδία τὸν αὐχένα ὑποκλίνας, ὡς σύνηθες, ἐπίπροσθεν τῆς ἀγίας τραπέζης, καὶ τὸ «Οὐδεὶς ἄξιος» ἔπαναγινώσκων, ἐξαίφνης εὐρέθη νεκρός, ἐπὶ τοιοῦτου σχήματος καταλιπούσης αὐτὸν τῆς ψυχῆς⁽¹⁰⁹⁾.

On peut naturellement se demander si l'exemple cité n'est pas tout simplement une citation empruntée par le *Thesaurus* aux *Chapitres*. Cette interprétation serait possible si le cas était isolé, mais d'autres *Chapitres* offrent une certaine ressemblance avec des passages du *Thesaurus*, et chaque fois ils donnent l'impression d'être résumés de ceux-ci. Les meilleurs exemples sont fournis par les chapitres suivants :

c. 14 ... εἰ μὴ ἐχρηματίσθης ὑπὸ τοῦ ἀγίου Πνεύματος δεκτὸς εἶναι μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου, ὡσπερ ἰσάγγελος, μὴ κατατολμᾶς ῥιψοκινδύνως τῆς τῶν θείων φρικτῆς καὶ πανάγνου ἱεροτελεστίας, ἦν καὶ ἄγγελοι σέβονται καὶ πολλοὶ τῶν ἀγίων ὡς

(108) *Thesaurus* XVII 617-627.

(109) *Chapitres* N°s 20-21 : en italiques les phrases identiques.

ἀκήρατον πανευλαβῶς ὑπεστάλησαν, μήπως ὡς Ὀζᾶν ἐκεῖνος⁽¹¹⁰⁾, δοκήσει τοῦ Ἁγαθοῦ ἐξολοθρευθῆς⁽¹¹¹⁾.

(à comparer avec *Thesaurus* c. XVII 596-615, C 7, qui est anonyme.)

c. 17 Τὸν ἱερωμένον καὶ πάντων μὲν χρή καθαρεύειν τῶν παθῶν, ἐξαιρέτως δὲ πορνείας καὶ μνησικακίας, μὴ δὲ ψιλὴν ἔχειν φαντασίαν, εἰ μὴ μέλλη καθάπερ λελωβημένος ἢ ἀσβόλη κεχρισμένος τὰς ὄψεις, σώματος ἀπτόμενος βασιλικοῦ, στυγητὸς εἶναι καὶ βδελυκτός⁽¹¹²⁾.

(à comparer avec *Thesaurus* XVII 423-433, B 6, anonyme, et XVII 450-513, B 8, du Pseudo-Anastase.)

c. 47 Οὐ κολασθησόμεθα ἐν τῷ μέλλοντι ὅτι ἡμάρτομεν, οὐδὲ κατακριθησόμεθα τούτου χάριν, τρεπτῆς καὶ ἀλλοιωτῆς λαχόντες φύσεως, ἀλλ' ὅτι ἁμαρτήσαντες, οὐ μετενοήσαμεν, οὐδὲ ἐστράφημεν τῆς πονηρᾶς ὁδοῦ πρὸς τὸν Κύριον ἐξουσίαν λαβόντες καὶ καιρὸν μετανοίας, ἵνα καὶ μᾶλλον τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ἐστὶν τὸ θεῖον, ἀλλὰ μὴ τοῦναντίον, ὡς ἐμπαθές, ὑποδείξωμεν, ἀμυνόμενον, οἶον, καὶ ὀργιζόμενον, πλὴν τὴν κακίαν, ἀλλ' οὐχ ἡμᾶς ...

(à comparer avec *Thesaurus* cc. XV, XVI: en particulier, XV² 812-820, XVI 542-549).

c. 61 Ἄρρητος καὶ ἀνέκφραστος ἡδονὴ τῆς ἐν πληροφορίᾳ χωριζομένης ψυχῆς τοῦ σώματος, καὶ ἀπεκδυομένης τοῦτο, ὡς περ ἱμάτιον⁽¹¹³⁾. τῇ γὰρ τῶν ἐλπίζομένων ἤδη ἐπιτυχία ἀποτίθεται τοῦτο ἀλύπως, χωροῦσα μετ' εἰρήνης, πρὸς τὸν ὑψόθεν ἦκοντα φαιδρὸν τε καὶ ἰλαρὸν ἄγγελον, καὶ ἀνεμποδίστως διαπερῶσα σὺν αὐτῷ τὸν ἀέρα, μηδ' ὄλως παραβλαπτομένη ἀπὸ τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων, ἀλλ' ἀνιοῦσα ἐν χαρᾷ μετὰ θάρσους καὶ φωνῶν εὐχαριστηρίων, ἕως εἰς προσκύνησιν καταντήση τοῦ ποιητοῦ, καὶ κεῖθεν δέξεται τὴν ἀπόφασιν μετὰ τῶν ὁμοίων καταταγῆναι καὶ ἰσομέτρων τῇ ἀρετῇ, μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως.

(à comparer avec le récit du Pseudo-Macaire, *Thesaurus* XV² 542-606.)

c. 73 Οὐ τὸ σῶμα τὸ ἀναληφθὲν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὡς τις ἔφησε τῶν ἁγίων, ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν θύεται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλεται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ,

(110) Ouzza (II *Samuel* 6, 6): le texte imprimé de ce chapitre a pris l'omacron du nom propre pour un article (information de M. Gouillard).

(111) Le mot en italique se trouve dans la liste de mots relevés par J. GOUILLARD dans l'œuvre de Théognoste hiéromoine (p. xxxii *supra*) et dans le *Thesaurus* (XVII 613).

(112) Les mots en italique se répètent dans le *Thesaurus* XVII 424-425.

(113) *Thesaurus* XV¹ 100-101.

πίστει, καὶ φόβῳ, καὶ πόθῳ, καὶ εὐλαβείᾳ, ὑπὸ τῶν καταξιωθέντων τῆς θείας ἱερωσύνης ἱεροτελεστούμενος, καὶ τὴν ἐκ τούτου εἰς τοῦτο ἀμειψίν δεχόμενος, ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου Πνεύματος ...

(à comparer avec *Thesaurus* XII 81-83 : la source commune est Jean Damascène⁽¹¹⁴⁾.)

Trois de ces passages (cc. 47, 61, 73) pourraient s'expliquer par l'emploi de sources communes (le Pseudo-Amphiloque, le Pseudo-Macaire et Jean Damascène), mais l'effet cumulatif de ces coïncidences est frappant, et il exige un examen critique et exhaustif des points de rencontre entre les *Chapitres* et le *Thesaurus*. Heureusement on dispose pour cette tâche du portrait déjà constitué de Théognoste hiéromoine, un portrait esquissé en grande partie par J. Guillard avant que le *Thesaurus* n'ait été accessible.

Si l'on reprend les six points mentionnés⁽¹¹⁵⁾, il faut laisser de côté les deux premiers, relatifs aux noms cités dans les *Chapitres* : on ne s'attendrait pas à les rencontrer dans le *Thesaurus*, né d'une intention et dans des circonstances très différentes. Pour les sources (point 3), les cinq auteurs trouvés par M. Guillard dans les *Chapitres* se retrouvent, à l'exception de Pallade, dans le *Thesaurus*⁽¹¹⁶⁾, et on découvre en outre dans le *Thesaurus* les chapitres amphilochiens, dont les idées ont fourni matière à plusieurs des *Chapitres*. Parmi les thèmes favoris de Théognoste hiéromoine (point 4), celui de la mort joue un rôle capital dans le *Thesaurus* (cc. XV et XVI) et aussi celui de la prêtrise (XIV 223-311 les canons ; XVII 520-645). Par contre, l'enseignement sur la prière et la perfection manque complètement⁽¹¹⁷⁾. Les traits caractéristiques des *Chapitres* (point 5) sont presque tous présents dans le *Thesaurus* : la doctrine sur l'ange de la mort⁽¹¹⁸⁾, l'explication du changement substantiel dans l'eucharistie⁽¹¹⁹⁾, et la louange du célibat⁽¹²⁰⁾. Mais les ressemblances de vocabulaire sont encore plus impressionnantes : ainsi parmi les mots peu communs signalés par M. Guillard le *Thesaurus* présente les

(114) Note 89 *supra*.

(115) pp. xxxi-xxxii *supra*.

(116) pp. cix-cxii et 239-247 *infra*.

(117) La collection d'apophtegmes (*Thesaurus* c. XVII) en contient naturellement quelques-uns sur l'humilité, mais elle se limite aux rudiments de la vie spirituelle : le *Thesaurus* ne parle pas de l'expérience de la prière.

(118) *Thesaurus* XV² 544-546 XVI 112-113.

(119) *Thesaurus* XII 71-94.

(120) *Thesaurus* V 117-119.

suivants : θεῖον (au sens de *Dieu*)⁽¹²¹⁾, θεογνωσία⁽¹²²⁾, ἀκτινοφωτοβολέω⁽¹²³⁾, ἱεροτελεστία⁽¹²⁴⁾, et sur le modèle de θεόπλαστος des formes comme θεοκατάλλακτος⁽¹²⁵⁾ et θεομαρτύρητος⁽¹²⁶⁾.

La différence capitale entre les deux œuvres, l'une axée sur la prière et le progrès vers la perfection, l'autre sur l'instruction rudimentaire dans la foi, entraîne naturellement une grande disparité de thèmes, notamment à propos de l'expérience de la prière. Mais ces différences font ressortir la ressemblance de style entre les *Chapitres* et les portions du *Thesaurus* qui viennent directement de la main de Théognoste (par exemple, cc. VIII, XIX et les fragments du c. XVII) : on y voit la même concision laconique, la même préoccupation pour les mots plutôt que pour la suite des phrases, et aussi la même méfiance à l'endroit de la spéculation ou de l'imagination : une sobriété un peu étroite.

Mais avant d'aboutir à la conclusion que Théognoste l'hiéromoine est l'auteur du *Thesaurus*, un problème reste à résoudre : peut-on affirmer que le texte, tel qu'on le lit aujourd'hui, représente l'œuvre originelle, ou doit-on y reconnaître l'apport plus récent d'un éditeur ? On revient ici à la question soulevée à propos de K⁽¹²⁷⁾.

On a vu que ce manuscrit contient quelques éléments qui ont porté Mgr Kourilas à croire que l'auteur du c. XIX (et par conséquent l'éditeur de tout le *Thesaurus*) serait Manuel Doukas Apokavkos. Ces éléments sont les suivants : 1) Un poème acrostiche, qui manque dans les autres manuscrits du *Thesaurus* : selon Kourilas, le c. XX se terminait au f. 55^r et au bas de cette page une main postérieure avait ajouté quelques mots, oblitérés ensuite par une autre main. À la page suivante, f. 55^v, se trouvait ce poème :

Σ	ὅς εἰμι τίμιε σό	Σ
Ὅ	βιβλίον σοι τοῦτ	Ο
Σ	υνθεῖς ἄμα καὶ γράψα	Σ
Ε	ἰκῶν Θεοῦ πάντιμ	Ε

(121) *Thesaurus* XVIII 256.

(122) *Thesaurus* I 4 IX 84 XVI 36 XX 712.

(123) *Thesaurus* VIII 180 : le mot a posé des problèmes à l'éditeur de la version de S, et aussi à l'éditeur de la 2ème édition des *Chapitres* ; ce dernier l'a remplacé par ἀκτινοβολοῦντα (c. 75), φωτοβολοῦντα (c. 9) (cf. J. GOUILLARD, *l.c.* — note 72 — p. 128).

(124) Note 111 *supra*.

(125) *Thesaurus* XV² 716 XVI 610.

(126) *Thesaurus* V 77 XVI 588.

(127) p. xxv *supra*.

Ἴ	λαρὲ τῶ βλέμματ	Ι
Μ	ιμητὰ τοῦ Ἐβραά	Μ
Ἰ	ωσὴφ τῶ σῶφρον	Ι
Τῶ	φυγοσοδόμῳ Λῶ	Τ
Ἰ	δοῦ προσάγω δὴ σο	Ι
Μ	ῦρον καθὼς Μαριά	Μ
Ἰ	ησοῦ τῶ Σωτῆρ	Ι
Ἐ	μοῖς λόγοις τιμῶν	σΕ
Σύ	δ' ἀντίδος σὰς εὐχά	Σ
Οὔ	κρεῖπτον οὐδὲν ἄλλ	Ο
Σ	ὄς εἰμὶ τίμιε σό	Σ

On peut proposer de ces vers, dont le premier est palindrome⁽¹²⁸⁾, la traduction suivante: “Tien je suis [ou, je suis ton serviteur], vénéré (lecteur), tien, — Moi qui ai, à la fois composé [ou, agencé] et écrit le livre que voici. — Image très vénérée de Dieu, — au regard rayonnant de bienveillance, — Imitateur d’Abraham, — à toi, chaste Joseph, — à toi, Lot fuyant Sodome, — voici que je t’offre — telle Marie le parfum — au Sauveur Jésus. — Pour mon traité, dont je t’honore, — donne-moi, toi, en échange, tes prières: — Rien ne pourrait m’être plus précieux. — Tien je suis, vénéré ... tien.”

2) En marge de ces vers acrostiches il y avait une note, de la même main selon Kourilas, mais dont les lettres étaient très difficiles à déchiffrer: + τῶ μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰε΄ ἔτους . ωκζ΄ ἰνδικτιῶνος α΄ ἐτέχθη ὁ υἱὸς τοῦ παρακοιμωμένου Ἀλεξίου Δοῦκα τοῦ Ἀποκαύκου Μανουὴλ Δούκας Δισύπατος Ἀπόκαυκος(?) ὅστις (————) ταύτην τὴν βίβλον +

(ἔτους . ςωκζ΄ *scripsi* . ςωκζ΄ ἔτος α΄ *cod. sec. Kourilas*)

Pour Kourilas cette note établit avec certitude l’identité de l’auteur, Manuel Doukas Apokavkos. En fait la chronologie en question est embarrassante: le texte accepté par Kourilas n’a pas de sens — puisque son interprétation de ἔτος α΄, “la première année de vie”, semble impossible; en outre, l’année du monde 6827 (= 1318/1319) ne couvre qu’une indiction, la deuxième, et

(128) Ce vers était déjà connu dans la collection de *karkinoi*, éd. L. ALLATIUS, *Excerpta varia Graecorum sophistarum ac rhetorum*, Rome 1641, p. 398 (attribution à Léon VI le Sage). Selon S. PÉTRIDÉS (*Les “Karkinoi” dans la littérature grecque*, EO, 12, 1909, p. 90), Allatius l’avait probablement trouvé dans *Vatic. gr.* 1014 (XIVe siècle), f. 143^v; Pétridés a trouvé le même vers dans deux autres collections, *Barocc.* 68 (XVe s.), f. 150, et *Hieros. Bibl. Patr.* 61 (XIVe s.). Selon L. STERNBACH (*Analecta Byzantina*, *České museum filologické*, 6, 1900, p. 297-303), l’auteur du vers est Léon le Philosophe. Ces trois savants ne parlent que du vers palindrome, et non du poème complet de K.

la date du 15 septembre fait partie selon le calcul normal de cette deuxième — sauf quelque erreur⁽¹²⁹⁾. Mais plus important est le problème posé par la lacune, qui a éliminé le verbe de la proposition subordonnée ; que revendiquait Manuel ? La paternité de l'œuvre, sa transcription ou son édition ?

3) À la suite des vers acrostiches, mais sur la page d'en face (f. 56), venait un deuxième poème qui manque dans les autres manuscrits du *Thesaurus*, et puis les vers du *Thesaurus* qu'on trouve dans A et S (*Thesaurus* XX 701-715). Ce nouveau poème était le suivant :

Τὴν νῆσον οἰκῶν ὡς ἐξαίρετος τάχα
 ἁμαρτιῶν πλήθεσιν ἀναριθμήτοις
 τῶν πλουτοβρύτων καὶ θεοπνεύστων λόγων
 σοὶ ἀγροχῶς κεφαλαίων εἰκάδα
 φύλλοις ἐνταῦθα ὡς θησαυρὸν ἐμβάλλω,
 Ὅσὰν ζημίαν τιμῶν ἀπωθουμένων,
 Ὁ δομέστικος ἄθλιος ῥερυπωμένος,
 Ἄγνωσίας γνώσεως πλουτοποιῆα,
 Καὶ περὶ ἐμοῦ λέγεται τοῦ ἀχρείου,
 Ἰλάσθητι, Κύριε, τῷ γεγραφότι.

(1 τὴν] K(OURILA)S ἦν *cod.* ἐξαίρετος] *scripsi* ἐξαίρετον *cod.* KS⁽¹³⁰⁾ 2
 ἁμαρτιῶν] KS μαρτιῶν *cod.* 3 τῶν] *scripsi lacuna cod.* κἂν KS 4 σοὶ] *scripsi*
lacuna cod. κἂν KS 5 φύλλοις] KS ὑλλοις *cod.* 6 Ὅσὰν] *scripsi* σᾶν *cod.* KS
 8 πλουτοποιῆα] *scripsi*⁽¹³¹⁾ πλουτοποιία *cod.* KS)

Traduction : “En habitant cette île, < moi > le distingué, peut-être, mais à cause de la multitude innombrable de mes péchés, j’ai apporté une vingtaine de ces chapitres de discours infiniment riches et inspirés de Dieu, et je la décharge pour toi ici dans ces pages, tel un trésor, pour expier les honneurs repoussés — moi le misérable *domestikos* souillé — par la richesse de ma connaissance

(129) L’erreur pourrait être ou du scribe ou de Kourilas : il semble peu probable qu’on ait là une indice qu’à cette époque on calculait l’indiction selon le calendrier liturgique, mais *cf.* F. HALKIN, *La nouvelle année au 23 septembre*, *Anal. Boll.* 90, 1972, p. 36. Doit-on corriger le ζ de .ςωκζ’ en ς ?

(130) Selon Mgr. Kourilas, on appelait le Péloponnèse τὴν νῆσον ἐξαίρετον et il cite en confirmation l’édition grecque de K. KRUMBACHER, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, t. 2, p. 169 (= p. 492-493 de la 2ème édition allemande, Munich 1897) : à la page indiquée, l’A. parle de l’apocalypse de Mazaris, dont une partie a lieu dans le Péloponnèse, mais je n’ai pas trouvé la phrase citée. Je propose donc d’adopter une conjecture que je dois à la perspicacité de M. Jacques Noret.

(131) J’ai pris le mot comme un substantif (*cf.* λογοποιῆα) au datif, comme instrument : *cf.* Stephanus, *s.v.*, qui renvoie à Eustathe.

de l'Inconnaissable : que pour moi, le serviteur inutile, on dise, 'Prends pitié, Seigneur, de celui qui a écrit'."

Il y avait encore quelques mots écrits "en plus grandes lettres et à l'encre rouge" à la suite de ces vers, mais une main postérieure les avait presque oblitérés. Kourilas croyait pouvoir distinguer : Τοῦ παρακουμένου τὸν υἱόν.

4) Le dernier élément propre à K est le colophon suivant, qu'on lisait vers le bas de la page, f. 56, laquelle portait plus haut les vers qu'on vient de citer et en outre les derniers vers du *Thesaurus* :

+ Προστάξαντι⁽¹³²⁾ καὶ γράψαντι, Χριστέ μου, σῶσον
Μανουὴλ Δούκα Δισυπάτω τῷ Ἀποκαύκῳ +

Si l'on prend ces quatre pièces, l'identité du Manuel Doukas Apokavkos en question ne pose guère de problèmes : il s'agit d'un fils d'Alexios Apokavkos, dont on sait par ailleurs qu'il devint *parakoimomenos* pendant la guerre civile entre les deux Andronic (1321-1328) et *megas doux* en 1341⁽¹³³⁾. Manuel, quant à lui, était gouverneur d'Andrinople en 1345, année où il abandonna la ville à l'ennemi de son père, Jean VI Cantacuzène, et où son père à Byzance et son frère, Jean, gouverneur à Salonique, furent assassinés. Une fois entré dans le parti de Jean Cantacuzène, Manuel n'apparaît plus dans l'histoire. Le deuxième poème (pièce 3) lui convient très bien, si l'on suppose qu'après tant de désastres familiaux Manuel s'est retiré dans un monastère dans une île en expiation de sa vie antérieure : le titre de *domestikos* que l'auteur se donne, est d'ordre plutôt militaire, mais à cette époque il est trop imprécis⁽¹³⁴⁾ pour permettre de déterminer sa fonction. La note marginale (pièce 2) et le colophon (pièce 4) indiquent que son nom complet était Manuel Doukas Dishypatos Apokavkos : les noms de "Doukas" et "Apokavkos" lui venaient de son père⁽¹³⁵⁾, mais "Dishypatos" indique probablement la famille de sa mère⁽¹³⁶⁾ et non un titre nobiliaire⁽¹³⁷⁾. On avait déjà supposé qu'Alexios s'était marié deux fois⁽¹³⁸⁾.

(132) Je reproduis le texte tel que Mgr. Kourilas nous le donne : les datifs avec σῶσον sont étonnants, et je me demande si l'on ne devrait pas lire γράψαντα.

(133) R. GUILLAND, *l.c.* (note 106), qui résume l'information sur Alexios fournie par son rival, Jean Cantacuzène.

(134) J. B. BURY, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, Londres 1911, p. 47 ; J. VERPEAUX, *Pseudo-Kodinos, Traité des Offices*, Paris 1966, p. 138-139, 213, etc. (pour l'époque des Paléologues).

(135) D. L. POLEMIS, *l.c.* (note 106), p. 101-102.

(136) On trouve un Manuel Dishypatos, archevêque de Thessalonique, au XIIIe siècle : V. LAURENT, *La liste épiscopale du synodicon de Thessalonique*, EO, 32, 1933, p. 306 ; J. DARROUZÈS, *Documents inédits d'ecclésiologie Byzantine*, Paris 1966, p. 102. Au siècle suivant, un David Dishypatos fut l'auteur d'un petit traité sur les origines du Palamisme : H.-G. BECK, *l.c.* (note 7), p. 730.

Mais si l'identité de Manuel Apokavkos, né en 1318 (selon la note marginale, pièce 2), est claire, il est évident qu'il n'est pas l'auteur du *Thesaurus*, dont on a placé la genèse entre 1204 et 1252. Quelles sont alors ses relations avec ce livre? Que le deuxième poème, pièce 3, soit de lui, c'est bien probable. À la rigueur, on pourrait admettre que c'est Manuel aussi qui a introduit le premier poème, pièce 1, soit qu'il l'ait composé lui-même, soit qu'il l'ait repris d'ailleurs. Mais pour les autres poèmes du *Thesaurus* ⁽¹³⁹⁾, ils semblent être l'œuvre de Théognoste hiéromoine, auteur probable, comme on a vu ⁽¹⁴⁰⁾, d'autres vers. Manuel Apokavkos n'a fait que suivre son exemple. Le sens du colophon, pièce 4, serait alors assez différent de ce qu'on aurait pensé d'abord: Manuel est la personne qui a "commandé" (προστάσσω) le livre, mais pas celui qui l'a écrit. Dans le poème autobiographique il semble dire, en outre, que c'est lui qui l'a apporté (ἀγνοχώς) là où on l'a copié. Nous avons suggéré plus haut que le *Thesaurus* a pu être un livre de famille des Apokavkoi ⁽¹⁴¹⁾.

Au terme de cette discussion sur l'auteur du *Thesaurus*, résumons nos conclusions sous la forme de réponses aux questions initiales: Théognoste l'auteur de certains chapitres et paragraphes du *Thesaurus* serait le hiéromoine de ce nom, auteur des *Chapitres Neptiques* et probablement de quelques poèmes liturgiques. Le rôle exact de celui qui a assemblé le *Thesaurus* reste à préciser: il est évident que sa tâche fut plutôt celle d'un éditeur, choisissant les textes les plus appropriés à son dessein, et il n'est pas exclu qu'un inconnu ait sélectionné les textes de Théognoste pour les mettre ensemble avec d'autres pièces pour former un "Thesaurus". Ce sera donc toujours avec une certaine méfiance qu'on parlera de Théognoste comme du vrai "auteur" de ce livre, bien qu'il me semble plus probable que le travail d'"assemblage" dérive directement de lui. Nous savons en tout cas que le *Thesaurus* existait avant 1252. Cent ans après la première apparition du *Thesaurus*, Manuel Doukas Apokavkos, fils du Megas Doux, l'a recopié (ou plus probablement, l'a fait recopier), en y ajoutant quelques vers. Il est impossible de dire actuellement s'il y

(137) J. B. BURY, *l.c.* (note 134), p. 27: le mot ne figure plus dans le Pseudo-Codinus.

(138) D. L. POLEMIS, *l.c.* (note 106), p. 101-102.

(139) p. XLVII-XLVIII *infra*. Naturellement les vers inclus dans la collection d'apophtegmes sont un cas différent: XVII 10-17, 356-362.

(140) p. XXXIII *supra*.

(141) p. XXXV *supra*.

a apporté d'autres modifications, mais la description de son manuscrit donne à croire que ces éventuelles modifications ne furent pas fondamentales.

Nous aurions pu nous interroger sur le cadre géographique suggéré par le *Thesaurus*, car il peut nous aider à mieux apprécier Théognoste. Mais cet aspect sera mieux à sa place parmi les autres éléments, qui concernent directement Théognoste, dans le dernier chapitre.

V. Le genre littéraire

a) *Le titre* : les quatre manuscrits qui donnent le commencement du *Thesaurus* sont d'accord sur le titre : Βιβλίον τὸ καλούμενον Θησαυρός⁽¹⁴²⁾. Ce titre évoquera probablement pour les byzantinistes le *Θησαυρὸς τῆς ὀρθοδοξίας*, composé pendant les premières années de l'Empire de Nicée⁽¹⁴³⁾. Mais l'œuvre de Nicéas Choniates n'est qu'un grand arsenal d'arguments contre les hérétiques ; le livre fait suite à la *Panoplie* d'Euthyme Zigabène, une compilation établie un demi-siècle plus tôt et qui appartient à la tradition apologétique d'Épiphane⁽¹⁴⁴⁾. Nicéas lui-même avait préféré le titre *Πανοπλία* et ce fut Théodore Scutariotes, dans la deuxième moitié du XIIIe siècle, qui lui substitua l'autre, moins heureux, si l'on considère qu'un *Thesaurus* ne suppose aucun but polémique.

Parmi les livres qui portent ce titre nous pouvons citer les suivants : 1) *Oxon. Bodl. Barocc.* 197 (de l'année 1344) : Βίβλος ἱερὰ ἐπονομαζομένη Θησαυρός ... (f. 1) : il s'agit d'une collection de sermons de Syméon le Moine⁽¹⁴⁵⁾.

2) *Athous Laura* Λ 38 : (XVIe siècle) : Θησαυρὸς ἀβρὸς γραφικῶν διδαγμάτων ... (f. 172^v)⁽¹⁴⁶⁾ : plutôt qu'un titre, ces

(142) Il faut remarquer que le *Hieros. S. Sabas* 87 n'est qu'une copie de S ; les autres manuscrits sont A et l'*Athous S. Annae* 19.

(143) H.-G. BECK, *l.c.* (note 7), p. 663. J. L. VAN DIETEN, *Zur Überlieferung und Veröffentlichung der Panoplia Dogmatike des Niketas Choniates* (= *Zetemata Byzantina*, 3), Amsterdam 1970.

(144) H.-G. BECK, *l.c.* (note 7), p. 614.

(145) H. O. COXE, *Catalogi codicum MSS Bibl. Bodl.*, I, Oxford 1853, p. 341. Il faut distinguer le Syméon en question de ses homonymes, le Nouveau Théologien et le Métaphraste, bien que son *Thesaurus* soit publié, avec un autre titre, sous le nom du dernier : Κατάνυξις. Σύγγραμμα ἱερὸν συντεθὲν ὑπὸ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς Συμεῶν τοῦ Μεταφραστοῦ· ἐκδίδεται τὸ πρῶτον δαπάνῃ Παισίου ἱερομοναχοῦ, Athènes 1873. Il semble avoir échappé à l'attention des historiens de la théologie byzantine.

(146) SPYRIDON LAURIOTÈS et S. EUSTRATIADÈS, *Catalogue of the Greek MSS in the Library of the Laura*, Cambridge 1925, p. 269-270.

mots forment le premier vers d'une collection composée par un certain "Matthaios".

3) Damascène le Studite (m. 1577) composa un *Thesaurus*, collection d'histoires pieuses traduites en grec démotique⁽¹⁴⁷⁾.

4) On peut mentionner, pour son intérêt historique, le *Thesaurus veritatis fidei*, composé en grec et en latin par le Dominicain Buonaccorsi⁽¹⁴⁸⁾ : le livre est un recueil de textes patristiques, choisis pour réfuter les positions des "Grecs", et divisés en cinq sections (procession du Saint Esprit, existence du purgatoire et problèmes annexes sur la vie future, usage des azymes dans la messe latine, primauté du Pape, et questions sur la discipline des remariages). Ce florilège resta inconnu en Occident jusqu'au XIVe siècle : en 1327, un autre Dominicain, Andrea Doto, en fit une édition très soignée⁽¹⁴⁹⁾, qu'il dédia au pape d'Avignon, Jean XXII. Mais je me demande si Buonaccorsi lui-même n'avait pas fait circuler son œuvre avant sa mort, en 1275⁽¹⁵⁰⁾, et si le changement de nom de la *Panoplie* de Nicétas Choniates n'a pas été inspiré par une réaction. De toute façon, ce *Thesaurus* gréco-latin fut composé après 1260, puisque l'auteur connaît les œuvres tardives de St. Thomas d'Aquin⁽¹⁵¹⁾ ; il est donc postérieur au *Thesaurus* de Théognoste. Son intérêt par rapport à l'œuvre antérieure tient aux contrastes qu'il nous permet de dégager. Le *Thesaurus veritatis fidei* appartient pleinement au milieu constantinopolitain pendant l'occupation latine et fait écho, à chaque page,

(147) F. HALKIN, *Deux MSS grecs à Edimbourg*, Anal. Boll., 89, 1971, p. 186 : ce *Thesaurus* a été publié plusieurs fois.

(148) Je donne le nom dans la forme italienne (cf. A. DONDAINE, "Contra Graecos". *Premiers écrits polémiques des Dominicains d'Orient*, AFP 21, 1951, p. 32-446, en particulier, p. 406-418) ; en latin il est devenu "Bonacursius", et cette forme translittérée en grec donna Μπωνακούρσιος (*Paris. gr.* 1251, f. 9).

(149) On peut admirer à Paris deux beaux exemplaires de cette édition : *Paris. gr.* 1251 et 1252, dont le premier seul est complet. Un troisième exemplaire se trouve à Milan, *Ambrosianus* D 78 sup. ; une page (f. 41) en est reproduite dans l'album d'A. TURYN, *Dated Greek Manuscripts of the 13th and 14th centuries in Italy*. University of Illinois Press, 1972, I, p. 155, II, Plate 134.

(150) Les auteurs ne sont pas d'accord sur l'année de la mort de Buonaccorsi : A. D'AMATO (*Enciclopedia Cattolica*, t. 2, p. 1826-1827) affirme qu'il est mort en 1275, mais je remarque que, selon A. DONDAINE (art. cit. — note 148), il était encore en activité en 1292.

(151) A. DONDAINE, *l.c.* (note 148) ; P. GLORIEUX, *Autour du "Contra errores Graecorum"*. *Suggestions chronologiques*, Autour d'Aristote (= Recueil d'études de philosophie ancienne et médiévale offert à Mgr. A. Mansion), Louvain 1955, p. 497-512 : l'A. propose que St. Thomas composa le *Contra errores Graecorum* entre 1263 et 1264, mais que ses œuvres postérieures, par exemple la *Catena aurea*, les *Commentaires sur S. Paul*, et la *Summa*, montrent un changement d'opinion sur l'authenticité de quelques textes patristiques qu'il y avait utilisés.

à la conjoncture religieuse de cette période : il cite, par exemple, un traité anonyme *Contra Graecos*, composé par un Dominicain probablement vers 1234, qui aurait servi dans sa version latine à St. Thomas d'Aquin (152), et qui faisait partie de la documentation des légations papales (153). Le titre choisi par Buonaccorsi pour son florilège lui est probablement venu à l'esprit en raison de sa formation occidentale : on sait qu'à cette époque plusieurs livres d'origine italienne portaient ce titre (154).

Pour nous résumer, les œuvres qui portent ce titre sont toutes des "collections", le plus souvent sans intention polémique : un *Thesaurus* est essentiellement un recueil. Son appartenance à ce "genre littéraire" apparaîtra plus clairement à l'analyse des techniques utilisées, mais que le *Thesaurus* de Théognoste soit un type de catéchisme saute aux yeux une fois que son *unité* est reconnue.

b) *L'unité* : un examen des manuscrits du *Thesaurus* démontre que pour plusieurs scribes, et après eux pour ceux qui dressèrent les catalogues de ces manuscrits, il n'était point évident que le *Thesaurus* formât une unité, une κεφαλαίων εικάδα, comme disait Manuel Apokavkos. Des sept manuscrits principaux, un seul, A, est complet et donne la numérotation correcte des chapitres. Mais les traces de cette numérotation dans les autres manuscrits confirment qu'originellement l'œuvre se divisait selon la tradition préservée en A. Les deux cas les plus remarquables sont K et L, comme on peut s'en rendre compte par le Tableau IV (p. sq.) : la division arbitraire des chapitres constatée dans les deux manuscrits de S. Sabas confirme l'impression déjà signalée (155), que ces manuscrits représentent une tradition légèrement corrigée du *Thesaurus*.

(152) Telle est la thèse de J. SANCHEZ VAQUERO, *Causas y remedios del cisma griego según los latinos, antes de la unión de Lyon (1274)*, Salamanca 1955, p. 7, n. 19, après une nouvelle étude des textes ; il confirme l'argument de A. DONDAINE, *l.c.* (note 148), p. 389-391. Pour la version grecque, cf. R. J. LOENERTZ, AFP 6, 1936, p. 361-371.

(153) 1233-1234 : une légation papale de quatre religieux, qui arrive à Nicée. Plusieurs lettres entre Byzance et Rome à cette époque sont connues (par exemple, PG 140, 293-297, envoyée entre 1205 et 1216), et en outre les documents publiés par A. HEISENBERG, *Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums und der Kirchenunion*, Munich 1922/1923, et L. ALLATIUS, *De Ecclesiae Occidentalis et Orientalis perpetua consensione*, Cologne 1648. Pour tous les détails, cf. *Regestes*, Nos 1267-1276 ; 1311 ; 1313 ; 1319 ; 1332.

(154) L'exemple le plus connu est *Le Livre du Tresor*, ou "Tesoro", dont parle son auteur, Brunetto Latini (c. 1220-1294), dans l'*Enfer* de Dante (XIV, 119).

(155) pp. XIV et XXI *supra*.

Tableau IV. La Numérotation des Chapitres du Thesauros

A	S	B	K	L	S. Annae 19	S. Sabas 87
I	I	—	—	—	I	I
II	II	—	—	—	II	II
III	III	—	—	—	III	III
IV	IV	—	—	—	IV	IV
V	omis	—	—	—	V	omis
VI	V	—	—	—	VI	V
VII	VI, VII	—	—	—	VII	VI, VII
VIII	VIII	VIII	—	—	VIII	VIII
IX	IX, X	IX	—	—	IX	IX
X	XI, XII, XIII	X	—	—	X	XII, XIII ⁽¹⁾
XI	XIV	XI	—	—	XI	—
XII	omis	XII	—	—	—	—
XIII	omis	omis	—	omis	XIII	(XIII)
XIV	omis	omis	—	—	—	(XIII)
XV	omis	omis	—	omis	—	(XIII)
XVI	omis	omis	XVI	omis	omis	—
XVII	omis	omis	—	—	—	—
XVIII	omis	omis	—	XVIII	—	—
XIX	omis	omis	XIX	—	—	—
XX	omis	omis	XX	—	—	—

omis = omission du numéro du chapitre

— = manque dans le texte (*omis* ou disparu)

Note 1 : S. Sabas 87 omet les chiffres X et XI, avec les parties correspondantes de S, et groupe sous XIII des extraits des cc. X, XIII, XIV, XV (*cf.* p. *xxi supra*).

Le texte du *Thesauros* contient plusieurs références d'un chapitre à l'autre, qui lèvent tout doute sur l'existence d'un plan :

- 1) du c. II (107) au c. VI (146-170) :
- 2) du c. IX (38-40) au c. VIII :
- 3) du c. XI (196-204) au c. VIII :
- 4) du c. XI (106) au c. IX (163) :
- 5) du c. XIX (104-105) au c. V (87-95).

En outre, Théognoste établit un certain lien entre les éléments disparates qu'il introduit en faisant appel à la convention, que c'est le discours (ὁ λόγος) qui prend une vie autonome et qui amène l'auteur à aborder différents thèmes (X 111 les rêves ; XII 185 le sabbat juif). Autre moyen utilisé dans le *Thesauros* pour articuler les chapitres : les vers qu'on rencontre surtout dans la deuxième moitié :

- 1) I 2-6 : frontispice, pour tout le livre ;
- 2) XIV 3 : un vers d'introduction, sur les conciles ;

- 3) XVI 695-698 : à la fin des deux chapitres amphilochiens ;
- 4) XVII 674-680 : à la fin du premier chapitre d'apophtegmes ;
- 5) XIX 188-192 : à la fin de l'exhortation à l'Empereur ;
- 6) XX 701-715 : à la fin du livre ;

7) XV² 901 : il est possible que les deux vers ajoutés par K à la fin du c. XV soient de Théognoste, et non de Manuel Apokavkos.

Le plan général du *Thesaurus* et sa division en quatre sections (historique, dogmatique, exhortative, et complémentaire) sont déjà connus (cf. pp. XI-XII *supra*) : cette structure reste sous-jacente, et Théognoste évite un ton trop didactique. On est frappé par le souci constant d'alléger le travail du lecteur par l'insertion d'histoires édifiantes, qui coupent la partie parénétiq ue, en même temps que par un effort pour présenter une doctrine complète. Les principes qui guident Théognoste dans son travail sont d'ordre pédagogique : il ne s'intéresse ni à la théologie pour elle-même, ni à la spéculation philosophique. Mais il estime qu'un bon catéchisme d'adultes doit commencer par un exposé de la Bible et de la situation historique du christianisme ; l'instruction dogmatique et l'apologétique viennent en deuxième place⁽¹⁵⁶⁾. Si des copistes postérieurs ont cédé à la tentation d'utiliser le *Thesaurus* comme une mine d'histoires édifiantes (tel est le cas de P et de L), et s'ils ont mélangé ces *membra disiecta* avec d'autres extraits pris ailleurs, Théognoste ne peut s'en plaindre qu'à voix basse : lui-même avait traité d'une façon semblable les œuvres de ses prédécesseurs... Mais du moins avait-il l'excuse de vouloir créer une unité nouvelle.

(156) Un exemple très connu de l'application de ce principe pédagogique à un catéchisme est "Le nouveau catéchisme pour adultes réalisé sous la responsabilité des évêques des Pays-Bas", publié en France par C. EHLINGER, *Une Introduction à la Foi Catholique*, Paris 1968.

CHAPITRE 2. LES CHAPITRES AMPHILOCHIENS

I. *Introduction*

Un tiers du *Thesaurus*, ou peu s'en faut, consiste en deux longs chapitres, dans lesquels Théognoste a groupé la plupart des exhortations qu'il adresse à ses lecteurs. Le style en est, le plus souvent, diffus et plein de répétitions, au point qu'à première vue on ne peut ni distinguer un plan ni trier les différents éléments. Quelques points de repère cependant sautent aux yeux : dans le premier chapitre (= c. XV) l'auteur raconte cinq "histoires édifiantes", dont plusieurs sont faciles à identifier ; dans le deuxième (= c. XVI) il donne un nom d'auteur et raconte la vie de Jacobos l'Ermite. Ces éléments nous mettent sur la voie de la technique utilisée par Théognoste.

Pour commencer, il convient de tirer tout le profit possible du seul nom d'auteur qu'on trouve dans ces cent pages, Amphiloque, évêque d'Iconium.

II. *Le problème d'Amphiloque*

Le personnage historique de ce nom, qui fut évêque d'Iconium dans le dernier quart du IVe siècle, ne nous intéresse guère, même s'il est le seul écrivain du nom d'Amphiloque connu jusqu'à présent⁽¹⁾. En 1644, le dominicain François Combefis publiait pour la première fois quelques sermons que les manuscrits attribuaient à un Amphiloque, *Praesul* (πρόεδρος) d'Iconium⁽²⁾. Quarante ans plus tard, le jésuite Pierre Poussines accueillit dans son *Thesaurus asceticus*⁽³⁾ deux histoires édifiantes qui portaient dans le manuscrit le titre : Τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου περὶ τοῦ μὴ ἀπογινώσκειν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Dans ses *Prolegomena*, Poussines émet plus que des doutes sur l'authenticité de ces histoires : *sunt ambae illae historiae adeo inopinatae ac mirae, ut describenti mihi sollicitudinem moverent, ne pro apocryphis et temere confictis rejicerentur*⁽⁴⁾. Combefis aussi avait douté de l'authenticité de l'homélie qui contient ces deux histoires, mais il concluait, et

(1) On trouvera une bibliographie complète dans C. DATEMA, *Amphilochii Iconiensis Opera* (CC SG 3, 1978).

(2) F. COMBEFIS, *Amphilochii, Methodii, et Andreae Opera*, Paris 1644. Pour l'*Oratio Octava* (p. 91-115), il faut consulter le *Prologus* et les *Notae* (p. 250-252).

(3) P. POSSINUS (= POUSSINES) *Thesaurus asceticus*, Toulouse 1683 : en particulier, *Opusculum X*, p. 255-278.

(4) P. POUSSINES, *l.c.* (note 3), *Prolegomena*, p. <12-13>.

Poussines l'a suivi, *florens alioqui Amphilocheius in ea humilior videri voluit* (5). Par contre, la plupart des critiques du XVIIe siècle (6) s'opposèrent à cette identification, et au XVIIIe siècle le critique anglais William Cave la ruina définitivement (7).

Le problème du Pseudo-Amphiloque n'en restait pas moins bloqué, faute d'une information adéquate sur la tradition manuscrite. C'est là que le *Thesaurus* apporte de nouveaux éléments. En effet, le c. XVI, qui porte le nom d'Amphiloque, rappelle un sermon qui se retrouve dans plusieurs manuscrits avec la même attribution. On est donc fondé à distinguer trois traditions. Pour des raisons de pure commodité, j'appellerai *première* celle que l'on rencontre dans les manuscrits amphilochiens plus anciens et dans l'édition de Poussines ; *deuxième* celle qui a été publiée (au moins en partie) par Combefis ; *troisième* celle qui, demeurée jusqu'ici inédite, est représentée par le *Thesaurus*.

Je propose d'étudier les trois traditions (présentées synoptiquement dans le Tableau V, p. LI), en me bornant à une description sommaire dans le cas de manuscrits qui sont de peu d'importance pour une édition du *Thesaurus*.

III. La première tradition

Cette tradition se caractérise par la brièveté du texte et par son intérêt exclusif pour les histoires édifiantes. Le manuscrit utilisé par Poussines est aujourd'hui introuvable : l'éditeur dit qu'un jésuite, Francisco Torres (Franciscus Turrianus, 1509-1584) (8),

(5) F. COMBEFIS, *l.c.* (note 2), *Prologus*, p. <5>.

(6) F. COMBEFIS note : *Adstipulantur huic homiliae Gesnerus ... et ex illo Ioachimus Zechmerus, l.c.* (note 2), p. 250. On peut ajouter Sir Henry Savile : cf. J. MUNITIZ, *A note on the Ps. Chrysostom sermon "on not fearing death"*, Symposium : Studies on S. John Chrysostom, Thessalonique 1973, p. 120-124 (à corriger, une coquille importante, p. 120, ligne 15 : la cote du manuscrit d'Oxford n'est pas E. 311, mais E. 3. 11).

(7) FABRICIUS-HARLES, *Bibliotheca graeca*, VIII (Hambourg 1802), p. 381 : le passage de Cave se trouve dans *Scriptorum Ecclesiasticorum Historia litteraria* pour l'année 370 (éd. Oxford 1740, I, p. 252).

(8) On a identifié quatre de ses MSS (tous du XVIe siècle) : O. KRESTEN, *Zu griechischen Handschriften des Francisco Torres SJ*, Römische historische Mitteilungen, 12, 1970, p. 179-196, mais l'A. remarque qu'une reconstruction complète de l'ancienne Bibliothèque du Collège Romain est très difficile : les MSS grecs ont été dispersés dans trois bibliothèques à Rome et dans quelques collections américaines (*l.c.*, p. 190). J'ajoute que la bibliothèque utilisée par le P. Poussines n'était pas seulement celle du Collège Romain, mais aussi celle de la *Domus Professa*, dépositaire de plusieurs MSS du P. Torres : cf. F. BANCALARI, *Index Codicum Graecorum Bibliothecae Casanatensis*, Studi Italiani di Filologia Classica, 2, 1894, p. 161-207.

l'avait donné en 1566, quand il entra dans la Compagnie, à la bibliothèque des jésuites de Rome (confisquée au XVIIIe siècle), et qu'il datait du XIe siècle au plus tard : *annis ab hinc retro plus*

Tableau V. Les traditions manuscrites des sermons Amphilochiens du Thesaurus (cc. XV et XVI)

	Première tradition (les deux récits)	Deuxième tradition (les sept sermons)	Troisième tradition (le <i>Thesaurus</i>)
XI ^e siècle	Turrianus (?)		
XII ^e siècle			?
XIII ^e siècle			"THESAUROS" Scor. Y II 13
XIV ^e siècle	Dochiarion 296 Lond. Harl. 5657	Athen. 278	Benaki FE 72 S. Sabas 223 Flor. Laur. S. Marco 684 Vind. Th. Gr. 205
XV ^e siècle	Lond. Add. 9347	Paris. gr. 1372 Oxon. Bodl. T. 3. 12	
XVI ^e siècle		Iviron. 392 (1534) Pantel. 552 Kavsokalyvion 9 (1540)	Iviron 517
XVII ^e siècle	(Poussines, 1683)	(Combefis, 1644)	Oxon. Bodl. E. 3. 11 (1600c.) Arch. S. Pietro C 149 (1611) Venet. Marc. II 66

quingentis (9). Cette imprécision donne à penser que le manuscrit était dépourvu de colophon daté, et c'est donc avec quelques réserves qu'il nous faut accepter la conjecture de Poussines. Le manuscrit ajoutait quatre histoires (10) qui ne font pas partie de la tradition amphilochienne. Il reste que l'attribution à Amphiloque et la réunion des deux premiers récits dans un manuscrit relativement ancien prennent une certaine importance dans une vue d'ensemble des autres témoins.

Les deux premiers récits du *Turrianus* se trouvent associés dans plusieurs manuscrits, dont le plus ancien actuellement connu date du XIIe siècle. Les récits en question sont : *de non desperando* (BHG 1450w), et *de diaboli paenitentia* (BHG 1445m). Avant de les étudier en détail (11), il convient de présenter quatre manuscrits qui les ont conservés selon la première tradition, sans exhortation additionnelle.

i) **Atheniensis 2492** (12) : parchemin, 184 ff., écrit probablement entre le XIIe et le XIIIe siècle ; ce manuscrit fait partie du lot de manuscrits qui appartenaient au monastère de S. Jean-Baptiste à Serrès (en Macédoine) et qui sont entrés dans les fonds athéniens en 1924. Les deux histoires manquent de titre et commencent abruptement (f. 90, ligne 1) par une phrase tronquée de l'œuvre précédente (l'*Exhortation à Euloge* de s. Éphrem, éd. Assemani, II (1763), p. 172E6). Elles sont suivies d'une série de huit apophtegmes (13). La première partie du manuscrit contenait des "Questions et réponses" du vrai Anastase, mais aussi les recensions postérieures du Pseudo-Athanase et du Pseudo-

(9) P. POUSSINES, *l.c.* (note 3), *Prolegomena*, p. <4>.

(10) Les quatre histoires sont : i) *de responso Nitriotae begumeni* (vel, *de cantu monachis vitando*) : BHG 1445n, qui traite des différentes coutumes monastiques pour le jeûne et la célébration liturgique ; ii) *de Theodoro Byzantino* : BHG 1445nb, sur le même thème ; iii) *de anachoreta et latrone* : BHG 1450q, à propos de l'humilité dans la prière ; iv) *de baptismo pueri mortui* : cf. p. LXXIII *infra*.

(11) p. LXXVII-LXXIX *infra*.

(12) J'ai consulté ce manuscrit à Athènes en 1972, mais j'ai travaillé plutôt sur les agrandissements de l'*Institut de Recherche et d'Histoire de Textes* et à l'aide d'une analyse faite, et généreusement mise à ma disposition, par J. Paramelle. Pour le contenu de la première partie (f. 1-81^v), on peut consulter M. RICHARD, *Les véritables "Questions et réponses" d'Anastase le Sinaïte*, Bulletin d'Information de l'Institut de Recherche et d'Histoire de Textes, 15, 1967/1968, p. 51. Il date le manuscrit du XIIe siècle, mais L. N. Politis du XIIIe (Catalogue manuscrit conservé dans le Cabinet des Manuscrits à la Bibliothèque Nationale, Athènes).

(13) Les deux premiers sont d'Ischyron (PG 65, 241-244) et de Jean Colobos, N° 14 (PG 65, 208 C-D) ; le dernier est anonyme dans la collection systématique (NAU, ROC 1913, N° 369 : en traduction latine, PL 73, 994C).

Anastase ; sur les autres folios on trouve des miscellanées théologiques, exégétiques et chronologiques (Chrysostome, Hésychius, Théodoret, Clément d'Alexandrie). L'absence de nom d'auteur ne diminue pas beaucoup l'importance de ce manuscrit : celle-ci consiste avant tout dans le fait que, dans un manuscrit relativement ancien, on trouve les deux récits *ensemble* avec peu de variantes par rapport au texte publié par Poussines.

ii) **Athous Dochiariou 296**⁽¹⁴⁾ : papier, 210 ff. (dont 1 sur 10 est numéroté), XIVe siècle. Ce manuscrit ne donne que la première des deux histoires (f. 205-207), suivie d'autres histoires édifiantes⁽¹⁵⁾. La première partie du manuscrit, qui est acéphale, contient des extraits du *Nomocanon* dit de Photius, et des extraits canoniques des Pères (nos. 3-7 de la description de Lambros), comme dans le *Syntagma* de Rhalles et Potles (t. 4, p. 1-374), mais en partie seulement, et en désordre, et une synopse *de synodis* (les 6 Conciles). Avec le changement de scribe (f. 187) le contenu devient moins canonique et plus dévot (par exemple, un commentaire sur la Sainte Liturgie).

iii) **Londinensis Harleianus 5657**⁽¹⁶⁾ : papier, XIVe siècle. Plusieurs mains semblent avoir travaillé à ce manuscrit, qui contient un choix d'œuvres de dévotion, de prières et d'histoires pieuses. Les deux histoires amphilochiennes se suivent (ff. 98-103).

iv) **Londinensis Additional 9347**⁽¹⁷⁾ : parchemin, 243 ff., XVe siècle. De nouveau, un recueil de dévotion (prières, apophtegmes, et extraits de sermons) ; vers la fin (ff. 220-225^v) on trouve la première histoire attribuée à Amphiloque, après un sermon du Pseudo-Cyrille d'Alexandrie sur la mort⁽¹⁸⁾.

Ces quatre manuscrits ne sont que quelques exemplaires d'une tradition beaucoup plus répandue, mais dont le bilan complet ne s'impose pas dans l'immédiat. On a vu que le nom d'Amphiloque entre dans la tradition avec le *Turrianus* de Poussines, et que les deux récits se trouvent réunis dans le manuscrit le plus ancien,

(14) S. P. LAMBROS, *l.c.* (note 5 au c. 1), t. 1 (Cambridge 1895), p. 267-268. Je n'ai vu qu'un microfilm.

(15) La première (f. 207^v), qui ne figure pas dans la description du catalogue, est de Paul le Simple, disciple d'Antoine (BHG 14749) ; les autres forment le paragr. 19 dans la description (récits du *Gerontikon*) de Lambros.

(16) R. NARES, *Catalogue of Harleian Manuscripts*, Londres 1808-1812, III, p. 285.

(17) M. RICHARD, *Inventaire des manuscrits grecs du British Museum*, Paris 1952, p. 10-11.

(18) Homilia 14, *de exitu animae et de secundo adventu*, PG 77, 1072-1089.

même si le nom d'Amphiloque y manque. L'autre trait important de tous ces manuscrits est qu'ils sont tous des recueils d'*extraits*. On se demande d'où les scribes ont tiré les récits amphilochiens. Peut-être la deuxième tradition nous donnera-t-elle la réponse*.

IV. La deuxième tradition

Un deuxième groupe de manuscrits contient aussi les deux histoires amphilochiennes de la première tradition, mais déjà encadrées dans une série de sermons, les "sept sermons amphilochiens", qui appellent une recherche particulière.

Les grandes lignes de cette tradition sont difficiles à dégager à cause de la date, relativement tardive, des principaux manuscrits. En outre, le manuscrit utilisé par Combefis ne contient qu'une version abrégée du premier sermon et risque d'égarer en donnant l'impression d'une tradition indépendante, tandis que le manuscrit d'Oxford, *Bodleianus* T. 3. 12, un des témoins les plus importants, présente une division arbitraire du premier sermon. Mais l'unité de cette tradition n'en perce pas moins si l'on considère synoptiquement les divers manuscrits et les sermons qu'ils ont conservés.

Tableau VI. La distribution des "sept sermons" d'Amphiloque selon les manuscrits de la deuxième tradition

	<i>Athen.</i> 278 (XIV ^e s.)	<i>Paris. gr.</i> 1372 (XIV ^e / XV ^e s.) = Combefis	<i>Oxon. Bodl.</i> T. 3. 12 (XV ^e s.)	(<i>Athous</i>) <i>Panteleimon</i> 552 (XVI ^e s.)	(<i>Athous</i>) <i>Ivion</i> 392 (1534)	(<i>Athous</i>) <i>Kavsokalyvion</i> 9 (c. 1540)
I		I	I 2 3	I	I	I
II	I		4	2		2
III			5	7	3	5
IV			6	3		3
V			7	5		6
VI			8	6	2	7
VII			9	4		4

Les chiffres indiquent l'ordre des sermons dans chaque manuscrit.

* cf. *Addendum* p. LXXXVI.

Les titres, qui indiquent les thèmes, et les *incipit* de ces sept sermons sont les suivants :

- I *de poenitentia et de non desperando*. Ὁμιλία περὶ μετανοίας, καὶ ὅτι οὐ χρὴ ἀπογινώσκειν τῆς σωτηρίας ἑαυτῶν. (*Cinq* manuscrits concordent, à l'exception de différences insignifiantes.) *Incipit*: Τί ὅτι ἐνταῦθα παραγενόμενοι ...
- II *de virtute et de morte*. Λόγος παραινετικὸς περὶ ἀρετῆς, καὶ ὅτι δεῖ ἐν νῶ ἔχειν καθ' ἑκάστην τὸν θάνατον, καὶ εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου. (*Quatre* manuscrits.) *Incipit*: Ἐκάστοτε οἱ ἀναγινώσκοντες τὴν θεολογικὴν τε καὶ ψυχωφελῆ καὶ πανωραίαν γραφὴν ζωοποιοῦνται ...
- III *de virtute et de inferno*. Ὁμιλία περὶ ἀρετῆς, ἐπαινοῦσα δὲ τὸν τοιαύτην ὁδὸν ἐλόμενον, καὶ ὅτι πολλὰ δεινὰ τὸν ἀμαρτωλὸν ἀναμένει, εἰ μὴ μεταμεληθῆσεται, ἀναλογία τε ἕξαριθμοῦσα καὶ τὰ πρὸ καταβολῆς κόσμου δεινὰ τοῖς ἀμαρτωλοῖς κολαστήρια ἀποκείμενα καὶ περὶ πονηρῶν ἀνδρῶν καὶ διαβόλων. (Seul le manuscrit d'Oxford, f. 47, donne ce titre; les *trois* autres manuscrits ont par erreur le titre du deuxième sermon.) *Incipit*: Καλὸς ὁ βίος τῶν ἐναρέτων ...
- IV *de lachrymis*. Ὁμιλία περὶ δακρῦν, καὶ περὶ τῆς ἀνωτάτης ὑποστάσεως, καὶ θεολογία περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ κατὰ τῶν μὴ ἐπιθυμούντων τῶν ἐκεῖσε. (*Trois* manuscrits.) *Incipit*: Μέγας πλοῦτος τὸ τῶν δακρῦν ...
- V *de Dei potentia et de iudicio*. Ὁμιλία ῥηθεῖσα ἐκ προσώπου τῆς θεότητος, περὶ δὲ θεωρίας τῆς ἀπορρήτου αὐτοῦ δυνάμεως καὶ κατοπτικοῦ αὐτοῦ ὄμματος· λόγος τε περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, καὶ ὅτι, Ἐγὼ γινώσκω, φησὶν ὁ Θεός, δικαίους καὶ ἀμαρτωλούς, καὶ τὸ πῶς πολιτεύεται ἕκαστος. (*Trois* manuscrits.) *Incipit*: Φοβερὸς ὁ λόγος ὁ τῆς κρίσεως ...
- VI *de fidelibus dormientibus*. Ὁμιλία περὶ τῶν κεκοιμημένων πιστῶν καὶ περὶ ἀπίστων τῶν καταλυσάντων τὸν βίον. (*Quatre* manuscrits.) *Incipit*: Γέγραπται γὰρ κατὰ τὴν πάλαι ἱστορίαν τῶν σοφῶν ... (cf. BHG^a 2103c).
- VII *de timore Dei, et de die iudicii*. Ὁμιλία πρὸς τὸ κεκτῆσθαι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ πάντοτε καὶ τὸ πάντ' ἔχειν ἐκάστη ὥρα τὸν θάνατον, καὶ περὶ τῆς ἐσχάτης ἡμέρας καὶ ὥρας. (*Trois* manuscrits.) *Incipit*: Τοῦ παρακλήτου ἀγίου Πνεύματος ...

Il est évident que les sept sermons forment une unité parénéti- que autour du thème des fins dernières, et il suffit de lire quelques passages de chaque sermon pour se rendre compte de l'abondance des répétitions dans l'ensemble : ils se prêtent à être abrégés, et les deux manuscrits les plus anciens appartiennent à la catégorie des "résumés", ou à celle des "sources". Mais en présentant les

manuscripts il conviendra, pour mieux apprécier les relations entre eux, de renverser l'ordre chronologique et de commencer par les plus récents.

i) **Athous Panteleimon 552, Iviron 392, Kavsoalyvion 9.** Ces trois manuscrits forment une même famille nettement définie par une erreur commune : les trois donnent le titre du Sermon II au Sermon III, en répétant le titre qu'ils ont déjà donné quelques folios plus haut⁽¹⁹⁾.

a) **Kavsoalyvion 9**⁽²⁰⁾ : papier, 281 ff. Une note chronologique défectueuse (f. 259) semble indiquer que le manuscrit fut écrit en 1540 (c'est-à-dire 1548 ans après la naissance du Christ, qui est datée, selon la note, de l'année 5500 du monde⁽²¹⁾). L'écriture rappelle celle d'une partie du *Panteleimon* 552, mais les lettres sont formées plus soigneusement et avec plus de régularité. Une comparaison du premier sermon avec le texte du *Panteleimon* 552 dénote une coïncidence assez parfaite ; seul le f. 78 (presque illisible sur le microfilm) semble abrégé les folios correspondants du *Panteleimon* (f. 42, ligne 9, à f. 44, ligne 7 d'en bas) et suggère que le scribe a écourté son modèle. Par contre, l'ordre des sermons dans les deux manuscrits est différent. En dehors des sermons d'Amphiloque, ce manuscrit contient un extrait de la "Vie de Basile le Jeune"⁽²²⁾, et diverses autres œuvres chronologiques et théologiques.

b) **Iviron 392**⁽²³⁾ : papier, 693 ff. Un colophon, publié par S. P. Lambros, donne le nom du scribe, Dionysios (ancien higoumène du monastère) et l'année, 1534. Dionysios a commencé son manuscrit par trois sermons d'Amphiloque (ff. 1-24^v) ; après quoi il a copié une série de textes liturgiques (extraits des *Ménées*, etc.).

c) **Panteleimon 552**⁽²⁴⁾ : papier, 253 ff. La date générale, XVIe siècle, est certaine, même si les scribes (on distingue plusieurs mains) et l'année exacte restent inconnus. Le titre donné au manuscrit dans les notes de possession (f. 48 et 106^v) est "*Panégyrikon*", et il contient, en

(19) *Panteleimon* 552, f. 48^v, 136^v ; *Kavsoalyvion* 9, f. 80, 113^v ; *Iviron* 392, f. 92, a conservé le Sermon III avec le titre du Sermon II, mais il a omis ce dernier.

(20) E. KOURILAS, *l.c.* (note 34 au c. 1), p. 17-20. Je n'ai vu qu'un microfilm. Cf. A. EHRHARD, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur*, Leipzig 1936-1952, III, p. 771.

(21) Malheureusement le scribe donne le chiffre 6697 (= a. 1189) comme la somme de 5500 et 1548 ! Pour l'année 5500, cf. les remarques dans c. 1 sur la chronologie, p. xxvi-xxvii.

(22) A. EHRHARD (*l.c.*, note 20) semble s'être trompé à propos du Basile en question ; il s'agit de Basile le véος et pas de Basile le Grand.

(23) S. P. LAMBROS, *l.c.* (note 5 au c. 1), p. 138-139. Je n'ai vu qu'un microfilm.

(24) S. P. LAMBROS, *l.c.*, p. 395. Je n'ai vu qu'un microfilm.

plus des sermons d'Amphiloque (f. 1-143) et de quelques œuvres d'Athanase, plusieurs vies de saints.

Pour autant que j'aie pu le vérifier par une collation sommaire de ces trois manuscrits, tous trois donnent le même texte, et, à part l'erreur commune déjà mentionnée, ils partagent, en outre, une lacune curieuse, dont on parlera à propos du *Paris. gr. 1372* ⁽²⁵⁾.

ii) **Oxoniensis Bodleianus Miscellaneus 229 (= T 3 12)** ⁽²⁶⁾: papier occidental, 296 ff. Un manuscrit archaïsant ⁽²⁷⁾, mais qui date probablement du XVe siècle ⁽²⁸⁾. La collection de sermons réunie dans ce manuscrit a attiré l'attention d'A. Ehrhard, qui le range parmi les "collections non ménologiques" ⁽²⁹⁾. Les homélies d'Amphiloque occupent les 95 premiers ff. Le scribe connaissait mal les règles de l'orthographe, et si les notes sont de lui, il ignorait parfois le sens des mots ⁽³⁰⁾. Le premier sermon fut coupé en trois; la deuxième partie porte le titre Τὸ περιλειπόμενον, et la troisième, Τὸ ἀπολειπόμενον. Les premières pages montrent un désordre dans le texte, qui remonte probablement au modèle ⁽³¹⁾. Ces indices rendent impossible l'hypothèse selon laquelle ce manuscrit serait le prototype des trois manuscrits du Mont Athos. Mais ce qui est plus important comme trait de famille, c'est la lacune commune aux trois manuscrits du Mont Athos et au manuscrit d'Oxford, laquelle apparaîtra quand nous les comparons avec le manuscrit suivant.

iii) **Parisinus graecus 1372** ⁽³²⁾: papier, 201 ff. Le seul sermon d'Amphiloque qu'on trouve dans ce manuscrit vient à la fin, aux ff. 184-201; les dix-huit folios forment un cahier de la même main numéroté

(25) p. LX *infra*.

(26) H. O. COXE, *Catalogi codicum MSS Bibliothecae Bodleianae*, I, Oxford 1853, p. 780-783.

(27) "Die Schrift würde die Datierung dieser Hs in das 14. Jahrhundert zulassen; Papier und Tinte weisen aber in das 15." A. EHRHARD, *l.c.* (note 20), III, p. 766, n. 1.

(28) M. Nigel Wilson (Lincoln College, Oxford) a eu la gentillesse de m'informer que les filigranes du papier ressemblent au N° 6140 (a. 1385/1395, c'est-à-dire, vers la fin du XIVe s.) dans MOŠIN et TRALJIĆ, *Filigranes des XIIIe et XIVe siècles*, Zagreb 1957.

(29) A. EHRHARD, *l.c.* (note 27).

(30) Par exemple, le mot ἀπαύγασμα du texte est expliqué par une note marginale ἀκτὶς ἡλίου (f. 9).

(31) p. LX *infra*.

(32) H. OMONT, *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale*, II, Paris 1888, *ad loc.*

avec un gamma (f. 184 en bas). Un cahier de 12 ff. le précède (ff. 172-183^v), mais il y a un groupe de sept cahiers (6 de 8 ff., et 1 de 3 ff.) pour les folios 121 à 171⁽³³⁾. Toute la première partie du manuscrit se compose de 15 cahiers (ff. 1-103). Enfin, les folios du milieu (ff. 104-120^v) ont été écrits par trois mains différentes. Il est évident qu'il s'agit d'un groupe de manuscrits, de sorte que les indices chronologiques qu'on y relève n'ont de valeur que pour le contexte immédiat. Ainsi, une note, écrite probablement peu après la mort de Joseph, évêque de Derkos⁽³⁴⁾, dit qu'il mourut — “à la troisième heure du dimanche, le 24 octobre, fête des martyrs s. Aréthas et ses compagnons, en 6909 (= 1400), neuvième année de l'indiction” (f. 119); mais il est tout à fait possible que le dernier cahier soit antérieur à cette date, et qu'il appartienne au XIVe siècle. Le filigrane (un demi-griffon ?) du papier de ce cahier (ff. 189, 196, 198, 200) ressemble à celui qu'on trouve sur un papier italien du XIVe siècle⁽³⁵⁾.

Ce manuscrit appartenait à la Bibliothèque Royale de Paris, et F. Combefis, qui l'a connu là et qui l'a utilisé pour son édition d'Amphiloque, remarque à son propos : *damus (octavum sermonem) ex pervetusto Christianissimi manuscripto codice, integro tamen et satis sano*⁽³⁶⁾. En effet, il publia, avec quelques corrections et plusieurs fautes, le texte de ce manuscrit, sans l'avoir collationné avec aucun autre. Il faut reconnaître qu'à cette époque cela lui aurait été difficile : la bibliothèque du Vatican, que Combefis connaissait, ne possédait aucun témoin de cette tradition⁽³⁷⁾.

(33) Les sept folios numérotés sont les suivants : f. 121, 129, 137, 145, 153, 161, 169.

(34) Son nom ne figure pas dans J. DARROUZÈS, *Le Registre Synodal du Patriarcat byzantin au XIVe siècle*, Paris 1971, mais le P. Darrouzès m'indique qu'il doit probablement être identifié avec l'évêque de Derkos mentionné dans F. MIKLOSICH et J. MÜLLER, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, Vienne 1860-1890, II, 518-519.

(35) MOŠIN et TRALJIĆ, *l.c.* (note 28), Nos 4518-4562. J'ajoute que la dernière page (f. 201^v) porte quelques notes, où l'on peut distinguer les noms “Theodoros Matzes” et “Aretianos” : le dernier m'est inconnu, mais un “Michel, fils de la Matzos” (Μιχαήλ ὁ τῆς Ματζοῦς) figure comme diacre parmi les disciples de Jean Italos au XIe siècle (dans les “Actes de l'instruction (*diagnôsis*)” des deux procès contre Italos : F. USPENSKIJ, *Bulletin de l'Institut Archéologique russe de Constantinople (= Izvestija RAIK)*, 2, 1897, p. 64, 6), et un juge (*krîtês*) du nom “Matzos” bénéficie de la dédicace d'un poème de Théodore Meliteniotès au XIVe siècle (*Mutinensis* 42, f. 133 : cf. V. PUNTONI, *Indice dei Codici Greci della Biblioteca Estense di Modena*, *Studi Italiani di Filologia Classica*, 4, 1896, p. 379 s.).

(36) F. COMBEFIS, *l.c.* (note 2), p. 250.

(37) Combefis avait consulté le catalogue manuscrit de Leo Allatius, qui existe encore ; on y trouve dix pièces sous le nom d'Amphiloque, t. 1, f. 32.

Les relations entre les textes conservés dans le *Paris gr.* 1372 et dans les autres manuscrits apparaissent plus clairement si on les dispose en colonnes parallèles (Tableau VII *infra*). Le texte parisien ne contient pas quatre longs passages, qui ne sont que des exhortations morales inspirées par les récits précédents. Pour cette raison, nous nous permettons d'appeler la version de Combefis un "abrégé" d'Amphiloque, mais sans vouloir trancher la question de la dépendance littéraire. En outre, le passage qui occupe

Tableau VII. Les deux versions du Sermon I d'Amphiloque
selon la deuxième tradition

CONTENU	Version longue		Version courte
	<i>Oxon. Bodl.</i> T. 3. 12	<i>Panteleimon</i> 552	Combefis (<i>Paris. gr.</i> 1372)
Introduction : les tentations	ff. 1-1 ^v	ff. 1-2 ^v	pp. 91-92
Les tactiques du démon	<i>omission</i>	<i>omission</i>	92 C1 - 94 B1 92 C9 - 94 B5
idem	2-3 ^v (en désordre) 4-6 ^v	2 ^v -9	94 - 100 C4
idem	6 ^v -9 ^v	9-13	<i>omission</i> (1)*
idem	10	13 ^v (lig. 1-8)	100 C5 - D3
1 ^{er} récit Amphilochien	10-14 ^v	13 ^v -19 ^v	100 D4 - 106
Exhortation moralisante	15-21	19 ^v -28 ^v	<i>omission</i> (2)
2 ^{ème} récit Amphilochien	21-25 ^v	28 ^v -34 ^v	107 - 113 A9
Exhortation moralisante	26	34 ^v -35	113 A9 - C6
idem	26-30 ^v	35-41	<i>omission</i> (3)
<i>Vita Jacobi</i>	30 ^v -32	41-43	113 C7 - 115 C2
Exhortation moralisante	32-34 ^v	43-46 ^v	<i>omission</i> (4)
Conclusion	34 ^v	46 ^v -47	115 C3 - D9

* au moins en partie

les pp. 92-94 de l'édition de Combefis n'a pas d'équivalent dans la version "complète" : ces pages indiquent l'existence d'une lacune dans les manuscrits considérés jusqu'à présent, une lacune qui nous fournirait un "défaut de famille" pour caractériser les autres manuscrits. La seule difficulté de cette explication est que le passage omis par l'*Oxonien* ne coïncide pas exactement avec le passage omis par les manuscrits du Mont Athos⁽³⁸⁾ ; pourtant cette anomalie devient moins grave si l'on suppose que le prototype était en mauvais état. Le texte du *Bodleianus* T. 3. 12 semble confirmer cette hypothèse : les trois premières feuilles (ff. 1-3^v) présentent un texte entrecoupé par des espaces en blanc, et qui bouleverse l'ordre (préservé dans le texte du *Paris. gr. 1372* (= Combefis pp. 91-96). Le contenu de ces folios, écrits sur double colonne, est le suivant :

<i>Bodleianus</i> T. 3. 12	TEXTE	Combefis
f. 1 ^r	Titre : <i>incipit</i> τί ὅτι – καταπρίζεσθαι	p. 91 B2 - C9
	moitié de colonne en blanc	
f. 1 ^v	πὸν (sic) τὰ ἔτια – τὰς καρδίας	p. 91 D5 - 92 C1
f. 2 ^r	moitié de colonne en blanc	
	τε μᾶλλον – παρεκνεύσαντες	p. 95 A5 - C6
f. 2 ^v	ἀπὸ τῆς ὁδοῦ – κατεδι (moitié de colonne en blanc)	p. 95 C6 - D3
	ὑποβολὰς – πολλάκις	p. 94 B1 - C1
f. 3 ^r	ζόφω – ἀπὸ σοῦ ἔ (moitié de colonne effacée)	p. 94 C1 - D6
	ἐπὶ δὴ – ὑπαγε πόρνευ	p. 95 D3 - 96 A1
f. 3 ^v	σον· ἀπὸ – ὑπὲρ τὸν κεί[να]	p. 96 A1 - C7

À défaut de preuves décisives, on peut d'ores et déjà avancer comme hypothèse vraisemblable que le scribe de l'*Oxonien* ne disposait que d'un modèle ancien, dont les premiers folios avaient déjà perdu l'ordre originel et étaient difficiles à lire. Par contre, les

(38) La différence est signalée dans le Tableau VII p. LIX, où *Panteleimon* 552 est pris comme typique des autres manuscrits du groupe.

scribes des manuscrits athonites ont utilisé une copie antérieure au bouleversement, mais il leur manquait encore le passage conservé dans le *Parisinus*, et qu'on retrouve dans la troisième tradition (39).

iv) **Atheniensis 278**: papier occidental, 349 ff., XIVe siècle, selon A. Ehrhard (40), qui s'intéresse à la collection de "sermons pour les différentes fêtes de l'année" de ce manuscrit. Le sermon II d'Amphiloque occupe les ff. 63-69^v, et commence avec le même titre et *incipit* qu'on trouve dans les autres manuscrits de la deuxième tradition (41). Ehrhard remarque qu'on utilisait ce sermon le dernier dimanche avant le Carême. Il suffit de comparer ce texte avec celui qu'on trouve dans le *Bodleianus* T. 3. 12 pour s'apercevoir qu'il est une version plus courte: par exemple, les ff. 66^v-67 donnent un texte qui ne contient pas celui des ff. 38^v-42^v du *Bodleianus*. Pour le moment bornons-nous à constater que nous avons dans ce manuscrit un autre exemple du processus qu'on vient de trouver dans le *Parisinus graecus* 1372.

Comme pour la première tradition, ces quatre manuscrits, ou groupes de manuscrits, ne sont que quelques exemplaires d'une tradition plus répandue (42); mais il faut reconnaître que les traces de celle-ci sont plus rares. Dans cette tradition aussi apparaissent les deux récits de la première, et on pourrait se demander si les sermons ne sont pas postérieurs aux récits.

V. La troisième tradition

Les trois manuscrits principaux du *Thesaurus* (A, B, et S) ont déjà été présentés. Mais il existe d'autres manuscrits qui offrent le

(39) Tableau IX (p. LXVI, pars 1, section 3).

(40) A. EHRHARD, *l.c.* (note 20), III, p. 265-266; il préfère cette date à celle du XVe siècle donnée par Sakkelion.

(41) Une différence mineure est l'addition de la phrase ὁμίλια τε ἐξονειδίζουσα τὸ ἐφάμαρτες, f. 63, après le mot θάνατον dans le titre (p. LV *supra*).

(42) K. G. ΜΡΩΝΕΣ, dans une étude récente sur Amphiloque d'Iconium, *adversus exercitationem falsam* (Θεολογία 45, 1974, p. 208-209), a dressé une liste des manuscrits qui contiennent le sermon περὶ ἀρετῆς attribué à Amphiloque (= Sermon II de la deuxième tradition): on verra qu'il a mélangé les manuscrits de la deuxième et de la troisième tradition, et en outre ceux des sermons II et III dans la deuxième tradition et du sermon *in arbores steriles* (*Amphilochios von Ikonion: Rede über die unfruchtbaren Bäume ... zum erstenmal herausgegeben* von B. Z. (Jurjew in Livland, 1901); un exemplaire à la Bibliothèque Nationale à Paris) — ce dernier sermon ne figure pas dans CPG. Aux manuscrits de la deuxième tradition il faut ajouter un petit manuscrit de Copenhague, Bibliothèque Royale, Gl. Kgl.S. 21 (XVIe siècle).

texte complet ou plusieurs extraits des deux chapitres en question. La plupart de ces manuscrits dénotent une parenté avec le *Thesaurus*, sauf, peut-être, une exception, par laquelle il conviendra de commencer à cause de son importance, mais aussi parce qu'elle appartient au manuscrit le plus ancien de cette tradition.

i) **Scorialensis Y II 13** ⁽⁴³⁾ (= E): parchemin, 194 ff. (+ 5 au début, dont 3 de papier); XIIIe siècle; une collection d'homélies, étudiée par A. Ehrhard ⁽⁴⁴⁾. L'homélie XIII (ff. 83-95^v) n'est autre que le texte du c. XVI du *Thesaurus*, mais avec le titre: Λόγος περὶ μετανοίας καὶ εἰς τὸν μάταιον βίον (f. 83).

Une comparaison avec les titres des sept sermons ⁽⁴⁵⁾ montre que ce titre est un amalgame des titres des Sermons I et II. Le titre est bien choisi: mais avant de procéder à l'analyse du texte, il faut présenter les autres témoins de cette tradition. Notons seulement que le *Scorialensis* est un excellent manuscrit du XIIIe siècle ⁽⁴⁶⁾; il doit être contemporain de la première apparition du *Thesaurus*.

ii) **Vindobonensis theologicus graecus 205** ⁽⁴⁷⁾ (= V): papier, 204 ff.; l'écriture serait du XIVe siècle, le papier n'a pas de filigranes et paraît oriental; 28/35 lignes par page. Les cahiers (de 8f.) ne sont pas numérotés, mais une croix signale le commencement de plusieurs ⁽⁴⁸⁾ d'entre eux. Il n'y a pas de colophon. Le manuscrit contient une collection d'homélies, d'Isaac le Syrien (ff. 1-39^v), Basile (ff. 71-172) et Jean Chrysostome (ff. 172-203^v), et en outre deux sermons dits "anonymes" (ff. 43^v-53, et ff. 53-71): ce sont les deux chapitres du *Thesaurus*, mais dans l'ordre inverse (le c. XVI précède le c. XV). À la dernière ligne du premier de ces deux sermons, le scribe a écrit l'abréviation du nom "Chrysostome".

(43) G. DE ANDRÉS, *Catálogo de los Códices Griegos del Escorial*, t. 2, Madrid, 1965, p. 135-137.

(44) A. EHRHARD, *l.c.* (note 20), III, p. 757.

(45) p. LV *supra*.

(46) Je note que dans le texte d'Amphiloque le f. 87 doit se lire avant le f. 86, suite à un déplacement de folio.

(47) D. DE NESSEL, *Breviarium*, t. 1, Vienne 1690, p. 305; P. LAMBECIUS et F. KOLLARIUS, *Commentariorum*, Vienne 1766-1782, lib. V (= t. IV), p. 183-184 (sous le n^o *Theol. gr.* 236). Selon S. Y. RUDBERG, *Études sur la tradition manuscrite de saint Basile*, Uppsala 1953, p. 63, le manuscrit est du XVIe siècle. J'ai préféré la date antérieure à cause de l'écriture, mais surtout de l'absence de filigranes et, par conséquent, de l'âge du papier.

(48) ff. 6, 14, 22, 30, 38, 46, 54, 62; mais la croix manque pour le f. 70 et les suivants. Je note que le f. 2 est déplacé et doit faire partie du dernier sermon (f. 198^v-203), c'est-à-dire Jean Chrysostome, *De jejuniis et in Jonam*.

À la demande de Sir Henry Savile, une copie des ff. 53-71 (= c. XV) lui fut envoyée en vue de la préparation de son édition de Jean Chrysostome en 1610; elle se trouve aujourd'hui dans le fonds d'Oxford, **Bodleianus Miscellaneus** 51(11) (= **Auct. E. 3. 11**)⁽⁴⁹⁾ (= **O**): le titre est le suivant: ὅτι οὐ δεῖ τὸν χριστιανὸν φοβεῖσθαι τὸν θάνατον, καὶ περὶ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως (*Vindob. th. gr.* 205, f. 53; *Bodl. E. 3. 11*, p. 502). Nous verrons que ce titre est une forme abrégée de celui qu'on trouve dans les autres manuscrits de la troisième tradition⁽⁵⁰⁾. Ajoutons que les dernières pages du sermon/chapitre ont été omises dans le *Vindobonensis*⁽⁵¹⁾.

Le titre donné à l'autre sermon, ff. 43^v-53 (= c. XVI), est le suivant: περὶ ἀρετῆς παραινετικός, περὶ μνήμης θανάτου, καὶ εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου (f. 43^v), qui est aussi le titre de ce sermon dans la troisième tradition⁽⁵⁰⁾.

L'influence du *Thesaurus* sur ce manuscrit est claire, plus encore que ne le laisse paraître la description du catalogue. Les sermons d'Isaac, qui précèdent les deux chapitres, finissent au f. 39^v; là commence, sans titre, une petite anthologie d'apophtegmes, qui ne sont qu'un choix des cc. XVII et XVIII du *Thesaurus*⁽⁵²⁾. En somme, le scribe du *Vindobonensis*, après avoir achevé sa copie des vingt sermons d'Isaac⁽⁵³⁾ et avant de copier les quatorze sermons de Basile⁽⁵⁴⁾, a utilisé un exemplaire du *Thesaurus* pour en

(49) J. MUNITIZ, *l.c.* (note 6); la copie semble très fidèle et apporte dans les marges les remarques et les corrections de Sir Henry Savile, qui sont toujours intéressantes.

(50) p. LXVIII *infra*.

(51) *Vindobonensis th. gr.* 205, f. 70^v-71 présente une recension courte du *Thesaurus* XV² 774-850, et omet entièrement XV² 850-901; le *desinit* a été ajouté tout à fait artificiellement au mot ἐχθρός (*Thesaurus* XV² 850): *scl.* οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι ἀντιλήψει καὶ βοηθείᾳ τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου, ἣ πρέπει πᾶσα δόξα κ.τ.λ. (où le mot πᾶσα a suscité l'indignation de Sir Henry Savile, qui l'a trouvé dans sa copie, *Bodleianus Auct. E. 3. 11*: cf. J. MUNITIZ, *l.c.* (note 6), p. 120).

(52) *Vindobonensis th. gr.* 205, f. 39^v-42 = *Thesaurus* c. XVII (avec quelques omissions); f. 42-43^v = c. XVIII (la première moitié, N°s 1-8).

(53) Sermons 22-33, 35, 37-38, 44-45, 54-55, 57: l'ordre de ces sermons a été bouleversé dans l'édition de Nicéphore (Leipzig 1770, et Athènes 1895), où l'ordre selon les pages (éd. Athènes) est le suivant: pp. 90-103; 18-31; 221-231; 327-343; 41; 215-217; 82-86; 43-44; 54; 45; 269; 104; 284-290; 167; 234-239.

(54) PG 31, 372-385; 261-278; 278-304; 444-464; 1457-1476; 424-444; 164-184; 185-197; 197-217; 217-237; 329-353; 353-372; il y a en plus deux sermons (N°s 7 et 11, ff. 115^v-121, 141^v-149) qui sont incomplets mais qui se trouvent dans l'édition de Migne, PG 29, 265; PG 31, 244 (cf. S. Y. RUDBERG, *l.c.* — note 47 — p. 62).

transcrire quatre chapitres, au moins en partie, sans mentionner leur source.

iii) **Laurentianus S. Marco 684**⁽⁵⁵⁾ (= **L**): on a déjà indiqué que ce manuscrit contient les deux chapitres amphilochiens et plusieurs autres morceaux du *Thesaurus*. Le fait que l'ordre des deux chapitres a été inversé de nouveau, comme dans le manuscrit précédent, semblerait justifier un rapprochement avec le manuscrit de Vienne, mais on trouve peu de traits communs entre les deux. Pour le c. XV, le *Laurentianus* a conservé le titre du *Thesaurus*⁽⁵⁶⁾, mais avant le titre, Barlaam a écrit le nom d'Éphrem (αἰφραειμ); il faudra revenir sur ce point en étudiant l'attribution du sermon⁽⁵⁷⁾. Pour le c. XVI, le *Laurentianus* donne de nouveau le titre du *Thesaurus*.

iv) **(Venetus) Marcianus App. gr. II 66** (= *Nanianus* 87)⁽⁵⁸⁾: papier, 145 ff., XVIIe siècle. Le scribe, Nicéphore, a transcrit le *Tractatus de sacra eucharistia* (un des florilèges inédits de Jean l'Oxite); il ajouta quelques apophtegmes, une Catéchèse de Théodore Studite et quelques extraits hagiographiques. Le manuscrit contient en outre un sermon d'Amphiloque (ff. 114-138^v), qui est le c. XVI du *Thesaurus*, avec les mêmes titres et *incipit*, et qui se termine par les quatre vers qui appartiennent à la version des manuscrits A et S. Il semble que le prototype utilisé par Nicéphore ait été A ou un manuscrit semblable.

v) **Vaticanus Archivio di S. Pietro C 149**⁽⁵⁹⁾ (= **P**): on a vu que Ginos a puisé largement dans le *Thesaurus* pour la confection de ce manuscrit: ce qui l'intéressait, c'étaient les histoires pieuses que Théognoste avait utilisées pour agrémenter son instruction. Dans les deux chapitres amphilochiens, il trouva six *exempla* du genre, et il les a tous repris, mais sans se préoccuper de l'ordre originel (*cf.* Tableau VIII, p. LXV, qui complète le Tableau II, p. xx). Pour cinq de ces six récits, Ginos a copié le texte du *Thesaurus*; en général, il s'arrête peu après la fin de chaque récit, mais son c. 60 continue jusqu'à la fin du c. 16 du *Thesaurus*. Par contre, il semble avoir trouvé le texte de la vision de Macaire trop court, et il en a donné une version amplifiée⁽⁶⁰⁾.

(55) p. XVII-XIX *supra*.

(56) p. LXIX *infra*, avec la note 71.

(57) p. LXIX *infra*.

(58) E. MIONI, *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum Codices graeci manuscripti*, I (1), Venise 1967, p. 187-190.

(59) p. XIX *supra*.

(60) p. LXXI-LXXIII *infra*.

Tableau VIII. Les éléments des Chapitres Amphilochiens (c. XV et XVI)
dans le Vaticanus Archivio di S. Pietro C 149

VATICANUS ARCHIVIO DI S. PIETRO C 149				
Chapitre signalé dans le Ms.	Paragr. selon la descript. de P. Canart	ff.	CONTENU	Place dans le <i>Thesaurus</i>
56	8	242 ^v -253	<i>visio Macarii</i> (version amplifiée)	XV ² 526-606
	9	253 ^{r-v}	<i>de baptismo pueri mortui</i>	XV ² 639-657
	10	253 ^v -255	<i>de Philentolo fornicatore</i>	XV ² 665-700
57	13	257-262	<i>de diaboli poenitentia</i>	XV ² 380-524
59	15	262 ^v -268	<i>de non desperando</i>	XV ² 1-149
60	16	268-273 ^v	<i>vita Jacobi eremitae</i>	XVI 550-694

VI. L'analyse de la troisième tradition

Maintenant que nous disposons des neuf manuscrits de la troisième tradition et des matériaux fournis par les deux autres traditions, l'analyse des deux chapitres du *Thesaurus* devient possible, dès lors qu'on peut reconnaître les ressemblances avec les passages des autres traditions.

À part le déplacement des éléments (*cf.* le Tableau IX, p. LXVI), la différence capitale entre la troisième tradition et les autres consiste dans le remaniement subi par le texte des "Sept Sermons". Mais si l'on considère les *récits*, on constate tout de suite que celui qui a compilé le c. XV a respecté le texte des autres traditions, tandis que le compilateur du c. XVI a changé radicalement son texte⁽⁶¹⁾. La technique suivie par Théognoste aurait pris modèle sur celle qu'il trouvait dans le sermon amphilochien choisi par lui pour constituer son c. XVI. La seule exception serait dans la manière de raconter les récits, mais elle s'explique facilement par l'existence de la première tradition, qui avait répandu les deux récits bien avant la composition du

(61) Pour voir un exemple des trois traditions avec le même texte (le récit de *non desperando*), *cf.* P. POUSSINES (1ère tradition), *l.c.* (note 3), p. 255-256; F. COMBEFIS (2ème tradition, version courte), *l.c.* (note 2), p. 100-101; *Thesaurus* (3ème tradition), XV² 1-40. Par contre, *cf.* p. LXXIX *infra* à propos du récit dans le c. XVI.

Tableau IX. Concordance approximative des traditions Amphilochiennes
PARS I: C. XV

	3ème Tradition <i>Thesaurus</i>	2ème Tradition		Place dans les "Sept Sermons"	CONTENU
		Version longue selon <i>Oxon. Bodl.</i> T. 3. 12	Version courte selon Combefis		
	paragraphes	ff.	pp.		
1)	I (1-24)				<i>inc.</i> Εἰς θάνατος, ἡ ἄμαρτία considérations sur la mort et la contrition
2)		1 ^{r-v}	91	Serm. I Pars I	Introduction : les tentations
3)	<i>cf. c. XVI</i>		92-94	Serm. I Pars I	Les tactiques du démon
4)	<i>cf. c. XVI</i>	2-6 ^v	94-100	Serm. I Pars I	<i>idem</i>
5)	<i>cf. c. XVI</i>	6 ^v -9 ^v		Serm. I Pars I	<i>idem</i>
6)	2 (1-7)	10-14 ^v	100-106	Serm. I Pars I	Récit 1 : <i>de non desperando</i>
7)	2 (8-21)	15-21		Serm. I Pars 2	Exhortation moralisante
8)	3 (1-6)	21-25 ^v	107-112	Serm. I Pars 2	Récit 2 : <i>de diaboli poenitentia</i>
9)	3 (7)	26	112-113	Serm. I Pars 3	Exhortation/Transition
10)	4-6 (3)				Récits 3, 4, 5 sur la vie future : Ps. Macaire, Anas- tase, et Anonyme
11)	6 (4) - 7 (3)	26-30 ^v		Serm. I Pars 3	Exhortation moralisante
12)	<i>cf. c. XVI</i>	30 ^v -32	113-115	Serm. I Pars 3	<i>vita Jacobi eremitae</i> = Récit 6
13)	<i>cf. c. XVI (?)</i>	32-34 ^v		Serm. I Pars 3	Exhortation moralisante
14)	7 (4-9)				Exhortation moralisante
15)	7 (10)	34 ^v	115	Serm. I Pars 3	Conclusion

Tableau IX. Concordance approximative des traditions Amphilochiennes
PARS II: C. XVI

	3ème Tradition <i>Thesauros</i>	2ème Tradition		Place dans les "Sept Sermons"	CONTENU
	Version longue selon <i>Oxon. Bodl.</i> T. 3. 12	Version courte selon Combefis	pp.		
1)	1-24	35-43 ^v		Serm. II	<i>inc.</i> Οἱ τὴν θεῖαν... considérations sur la mort
2)	25				courte apostrophe au démon
3)	26-28	43 ^v -45		Serm. II	exhortation générale contre le péché
4)	29-33		92-94	Serm. I Pars 1	les tactiques du démon
5)	34-35	2-6 ^v	94-100	Serm. I Pars 1	<i>idem</i>
6)	36-37	6 ^v -9 ^v		Serm. I Pars 1	<i>idem</i>
7)	38	30 ^v -32	113-115	Serm. I Pars 3	<i>vita Jacobi eremitae</i> = Récit 6
8)	39-42	32-34 ^v (?) 45-46 ^v (?)		Serm. I (3) Serm. II	éloge de la <i>metanoia</i>
9)	43	46 ^v -47		Serm. II	conclusion
10)	44				deuxième conclusion
11)	44				quatre vers

Thesauros. Là où la première tradition n'existait pas, c'est-à-dire pour tous les passages parénétiques de la deuxième tradition, les deux compilateurs-reviseurs se seraient permis beaucoup plus de libertés : par conséquent, le texte des cc. XV et XVI du *Thesauros* ressemble plutôt à une paraphrase de la deuxième tradition⁽⁶²⁾.

(62) La collation des deux traditions devient de ce fait impossible ; on se trouve constamment devant deux textes qui se ressemblent, mais ne se recouvrent pas.

Il faut ajouter que jusqu'à présent il est impossible d'écarter une autre supposition: que c'est la troisième tradition, ou les éléments dispersés attribués à Amphiloque (les récits, le c. XVI, et les sermons "abrégés"), qui aient amené un auteur tardif à élaborer les "Sept Sermons".

VII. *Problèmes d'attribution*

Pour le c. XVI du *Thesaurus*, la tradition des manuscrits est presque unanime sur le nom d'Amphiloque. Les seules exceptions (le *Vindobonensis* et P) n'ont pas grande importance: ces témoins ont tout simplement omis le nom, le deuxième peut-être parce qu'il ne donnait que des extraits du sermon. Le *titre* de ce chapitre non plus ne pose pas de problèmes: Λόγος παραινετικός περὶ ἀρετῆς, καὶ ὅτι γε δεῖ μνημονεύειν διηνεκῶς τοῦ θανάτου, καὶ εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου⁽⁶³⁾. Comme on s'y attend, c'est presque le même qu'on trouve pour le Sermon II dans la deuxième tradition⁽⁶⁴⁾. Deux manuscrits présentent des variantes dans le titre: le cas du *Scorialensis* a été expliqué déjà⁽⁶⁵⁾; l'autre est le seul témoin qu'on possède d'une révision du *Thesaurus*, B, qui donne le titre suivant: Λόγος περὶ τῶν κατὰ Θεὸν αἰρουμένων περιπατεῖν, καὶ περὶ τῆς μελλούσης φοβερᾶς κρίσεως (f. 37^v), suivi par la formule propre à la lecture monastique, Εὐλόγησον, πάτερ, qu'on trouve aussi dans le *Scorialensis* (f. 83). La présence de ce titre est difficile à expliquer: même s'il convient assez bien au contenu du sermon (les considérations sur la mort appellent une référence au jugement dernier), il ressemble un peu trop au titre donné dans la deuxième tradition au Sermon III, et qui a égaré plusieurs scribes⁽⁶⁶⁾. Mais un trait caractéristique de B est l'inexactitude des lemmes.

L'attribution du c. XV est beaucoup plus complexe: il faut prendre en considération les trois traditions pour trouver la clef de la solution. Les deux premières sont d'accord sur le nom d'Amphiloque: l'exception présentée par l'*Atheniensis* 2492 (de la première tradition) n'est qu'apparente — ce manuscrit n'a fait qu'omettre le nom d'auteur, et il serait abusif de l'identifier avec l'auteur de la pièce précédente, Éphrem⁽⁶⁷⁾. Dans la troisième tradition, le c. XV commence par quelques pages qu'on ne trouve

(63) *Thesaurus* XVI 3-4; *App. crit.*

(64) P. LV *supra*.

(65) P. LXII *supra*.

(66) P. LV *supra*.

(67) P. LII-LIII *supra*.

jamais attribuées à Amphiloque, de sorte que l'appartenance de la majeure partie de ce chapitre à la tradition amphiloquienne est laissée en suspens. Différents scribes essayèrent de trouver un auteur unique pour tout le chapitre. On a vu que le vieux scribe du *Laurentianus* a mis en tête le nom d'Éphrem⁽⁶⁸⁾ : à un autre endroit de son manuscrit, Barlaam a identifié correctement un morceau de Théognoste, et il reste possible que dans ce cas aussi il ait eu raison. Ces pages ne se trouvent pas, autant que je sache, dans l'œuvre grecque publiée d'Éphrem, mais elles sont du même style. Naturellement, cette ressemblance aurait pu inspirer une conjecture de la part de Barlaam⁽⁶⁹⁾. On trouve un autre exemple du même procédé dans l'attribution de ce chapitre à Jean Chrysostome : très probablement, c'est parce que le titre et le thème du chapitre pouvaient rappeler les *Eclogae* attribuées à Chrysostome⁽⁷⁰⁾. Enfin, on ne peut pas écarter la possibilité que Théognoste lui-même ait composé ces premières pages (les paragraphes 1 (1-24) du c. XV).

Le *titre* au moins du c. XV semble bien être de lui : ὅτι οὐ δεῖ χριστιανὸν ἀνθρώπων φοβεῖσθαι τὸν θάνατον, ἀλλὰ προευτρεπίζεσθαι πρὸς αὐτὸν διὰ μετανοίας καὶ ἔξομολογήσεως. Quatre des cinq manuscrits qui donnent ce chapitre complet portent le même titre⁽⁷¹⁾. Ce titre a peu de chose en commun avec le titre du Sermon I de la deuxième tradition⁽⁷²⁾, ou avec le titre donné aux récits dans la première⁽⁷³⁾, mais il entre parfaitement dans le contexte du *Thesaurus*. Le plus probable est que Théognoste l'a

(68) p. LXIV *supra*.

(69) J. ASSEMANI, *Sancti Ephraem Opera graeca*, III (Rome 1746), p. 356-357 : *sermo de mortis cogitatione, seu de habenda semper in mente die exitus*. Ce titre rappelle fortement le titre du Sermon II (et aussi du c. XVI). Le sermon est attribué à Éphrem par un petit nombre de manuscrits, qui ne représentent pas la tradition pure. D'autres manuscrits attribuent le même sermon à Syméon Mésopotamitès ou à Syméon Stylite le Jeune : cf. J. GOUILLARD, art. *Syméon Mésopot.*, DThC XIV (2) (1941), p. 2971-2972. J. DÖRRIES, *Symeon von Mesopotamien. Die Überlieferung der messalianischen "Makarion"-Schriften* (= T. U. 55, 1). Leipzig 1941, p. 301-302, défend l'attribution à Syméon Mésopotamitès, tandis que P. VAN DEN VEN, *Les écrits de S. Syméon Stylite le Jeune*, Le Muséon, 70, 1957, p. 1, n. 4, rejette l'attribution à Syméon Stylite le Jeune. Un autre sermon d'Ephrem porte le titre : *de recordatione mortis et de virtute ac de divitiis*, J. ASSEMANI, *l.c.*, p. 114-119. Il y a d'autres exemples du même style, tous apocryphes.

(70) Deux exemples du genre : PG 63, 801-802 ; 887-892.

(71) *Thesaurus* XV 2-3 : la différence du manuscrit O et du *Vindobonensis th. gr.* 205, dont il est la copie, se limite au raccourcissement du titre.

(72) p. LV *supra*.

(73) Περὶ τοῦ μὴ ἀπογινώσκειν λόγος. Cf. POUSSINES, *l.c.* (note 3), p. 255 : tous les manuscrits de la première tradition, à l'exception du manuscrit d'Athènes, répètent ce titre, qui ressemble au titre du Sermon I de la deuxième tradition.

composé et que, sachant que le chapitre combinait plusieurs sources, il n'a pas mis de nom d'auteur : un tel nom manque dans quatre des cinq manuscrits mentionnés (74).

Une fois établie l'attribution de la plus grande partie de ces deux chapitres à Amphiloque, il reste deux pas à franchir avant de se demander qui il est et à quel siècle il appartient. Il faut d'abord écarter les éléments ajoutés par Théognoste au *corpus* amphilochien ; il faut ensuite examiner s'il y a dans ce *corpus* des morceaux qu'on peut dater.

VIII. *Les additions de Théognoste*

Le thème de la mort sert de fil conducteur parmi les éléments assez disparates du c. XV. Les premières pages choisies ou composées par Théognoste inculquent une attitude vis-à-vis de la mort contraire au pessimisme des non-chrétiens et fortement opposée à toute forme de désespoir. Cet aspect *περὶ τοῦ μὴ ἀπογινώσκειν* justifie l'introduction du Récit 1 du Sermon I d'Amphiloque, même si le compilateur est entraîné à écrire plutôt sur la conversion (illustrée par le cas extrême du démon) que sur la mort. Pour corriger cette déviation, il insère les trois récits sur la vie future (Tableau IX, paragraphe 10, p. LXVI).

À propos de ces premières pages, il est difficile de préciser davantage : on note un tour d'esprit assez original quand le prédicateur expose la raison d'être du "chagrin" (75), ce "remède créé pour aider l'homme à surmonter la maladie du péché" ; mais le genre littéraire est le sermon populaire (et médiocre), superficiel et sans originalité. On est loin ici de la réflexion philosophique qui marque la grande méditation sur la mort composée au siècle suivant par Démétrios Kydonès (76) ; par contre, on trouverait facilement des pages semblables dans les sermons apocryphes sur la mort attribués aux prédicateurs traditionnels (77).

Pour les trois récits ajoutés au sermon amphilochien, on est mieux renseigné, et ils nous fournissent nos premiers points de

(74) L est le seul manuscrit qui donne le nom d'Éphrem.

(75) *Thesaurus* XV¹ 120-134 : tout le passage manque dans le manuscrit A.

(76) H. DECKELMANN, *Demetrius Cydones, de contemnenda morte*, Leipzig 1901.

(77) Notes 69 et 70 *supra* pour les exemples d'Éphrem et de Jean Chrysostome. On y ajoutera Basile de Césarée, dont deux "sermons éthiques", recueillis par Syméon Métaphraste, traitent de ces thèmes : *Sermo XI, de morte* (PG 32, 1256-1277), *Sermo XIV, de futuro iudicio* (PG 32, 1297-1305) : et aussi Cyrille d'Alexandrie, auquel on a attribué une homélie, *de exitu et de secundo adventu* (PG 77, 1072-1089), dont on parlera à propos de Macaire (note 85 *infra*).

repère historiques pour analyser l'élaboration progressive de tous ces matériaux.

i) **Visio Macarii Alexandrini de sorte animarum** (BHG 999w, x). Le récit contient deux éléments, qui se trouvent souvent réunis : le premier — l'ange qui se bouche le nez pour imiter Macaire — fait partie de la mythologie orientale sur la nature des anges ; le deuxième — l'explication de la pratique des messes pour les défunts (les 3ème, 9ème, et 40ème jours après la mort) — donne quelques renseignements sur les anges et les démons, mais appartient moins à l'angéologie qu'à l'eschatologie individuelle. Le protestant anglais William Cave publia le texte grec de ce récit pour la première fois en 1688⁽⁷⁸⁾ sous le nom de Macaire d'Alexandrie (qu'il avait trouvé dans son manuscrit⁽⁷⁹⁾), mais avec la remarque : *Plurès quidem ineptas et aniles fabulas continet et recentioris cujusdam Graeculi commentum mihi videtur*⁽⁸⁰⁾. En fait, l'argumentation destinée à justifier la pratique des *mnémosyna* apparaît très tôt dans l'histoire de l'Église, pour la bonne raison que la pratique remonte à l'époque préchrétienne⁽⁸¹⁾. Photius note qu'il a lu une belle explication christologique par le prêtre Eustratios⁽⁸²⁾, qui écrivait probablement vers la fin du VIe siècle⁽⁸³⁾, et on distingue quelque écho de cette explication dans le récit de Macaire à propos du 3ème jour⁽⁸⁴⁾. Mais il y a des indices qu'Eustratios visait à réfuter une autre explication très répandue à son époque, qui ne servait qu'à dissimuler sous une patine

(78) G. CAVE, *Scriptorum ecclesiasticorum historia litteraria*, I, Londres 1688, p. 208-209 (cf. E. AMANN, art. *Macaire d'Alexandrie*, DThC, IX (2) (1927), p. 1440) : J. P. MIGNE a utilisé cette édition, PG 34, 385-392, et non celle de I. TOLLIIUS, qui est indépendante (*cave* CPG 2400).

(79) Le manuscrit appartenait à la *Bibliotheca Paulina*, Leipzig : cf. PG 34, 385-386.

(80) *l.c.* (note 79).

(81) F. X. FUNK, *Const. Apost.*, VIII, 42 ; à cette bibliographie on peut ajouter H. LECLERCQ, art. *Défunts (Commémoration de)*, dans DACL, IV (1), Paris 1920, p. 427-456.

(82) PHOTIUS, *Bibliotheca, cod.* 171 (PG 103, 500-501 ; éd. R. HENRY, t. 2, Paris 1960, p. 165-167) ; le texte résumé par Photius se trouve dans l'édition du traité d'Eustratios faite par L. ALLATIUS, *De utriusque ecclesiae ... perpetua in dogmate de purgatorio consensione*, Rome 1654, p. 550-552.

(83) H.-G. BECK, *l.c.* (note 7 au c. 1), p. 410-411. Les différences d'opinion à cette époque sont bien illustrées par les écrits d'André de Césarée (c. 563-614) : le fragment conservé dans le Florilège de Jean l'Oxite confirme ses remarques dans le Commentaire sur l'Apocalypse (PG 106, 272B), citées, mais non assumées, par Aréthas, trois cents ans plus tard (*l.c.* 596D). Selon André, les âmes des saints entrent, après la mort, dans un état qui "témoigne" de ce qui sera la gloire future ; selon Aréthas (comme selon Amphiloque) elles ont déjà cette gloire. À propos d'André, cf. F. DIEKAMP, dans OCA, 117, Rome 1938, p. 161-172.

(84) *Thesaurus XV*² 575-578 ; cf. PG 34, 389 B7-11.

chrétienne des légendes païennes. La preuve nous en est offerte dans un passage de la Vie de Jean l'Aumônier, par Léonce de Néapolis, écrite vers le milieu du VIIe siècle: Καὶ πάλιν ἔλεγεν ὡς περὶ ἑαυτοῦ· Πῶς, ταπεινὴ Ἰωάννη, παρελθεῖν ἰσχύσεις τὰ θηρία τοῦ καλάμου, ὅταν ὡς τελῶναί σοι ἀπαντήσωσιν; ... Καὶ γὰρ πάνυ ἦν τῷ ἐν ἀγίοις τοῦτο σεσημειωμένον τὸ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Συμεῶν τοῦ Στυλίτου δι' ἀποκαλύψεως γνωρισθέν, ὅτι περ φησὶν· Ἐξερχομένης τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος ἀπαντῶσιν αὐτῇ ὡς ἀνέρχεται ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν χοροὶ δαιμόνων, ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι ...⁽⁸⁵⁾ Ces lignes contiennent déjà plusieurs détails qui sont propres au récit dit de Macaire: la notion de "passage" et celle de l'obstacle opposé par les démons, en particulier les "douanes célestes", qui apparaissent dans telle version du récit. Parmi les sermons attribués à Syméon Stylite le Jeune, il y en a un qui pourrait être l'apocalypse, dont Jean l'Aumônier se souvenait: le Stylite y évoque la vision que quelqu'un a reçue de l'arrivée de l'âme dans les cieux: ἐκεῖ δὲ ἀπαντῶσιν αὐτῇ τελῶναί πονηροὶ δυσκολίαι δαιμόνων εἰς ὅλον τὸν ἀέρα⁽⁸⁶⁾. Naturellement on se demande si le "Macarius Alexandrinus" ne serait pas un pseudonyme qui cache la version originelle de Syméon.

Le texte du *Thesaurus* reflète souvent la version publiée par Cave, mais sans faire mention ni des douanes ni des hordes de démons. L'âme a licence de se promener où elle veut jusqu'au 3ème jour, quand a lieu la première *proskynésis* de l'âme à Dieu; pendant les six jours suivants on lui fait connaître les deux régions de l'au-delà (le ciel et l'enfer); et après une deuxième *proskynésis*, le 9ème jour, elle attend le 40ème jour pour son jugement final. Théognote semble avoir changé un peu le récit: dans la version de Cave, qui se trouve aussi dans un manuscrit du XIe s.⁽⁸⁷⁾, les

(85) H. GELZER, *Leontios' von Neapolis Leben des Heiligen Johannes des Barmherzigen*, Freiburg/Leipzig 1893, p. 81, 19 - 82, 3. À sa bibliographie on peut ajouter: A. REICHEIS, *Engel, Tod, und Seelenreise. Das Wirken der Geister beim Heimgang des Menschen in der Lehre der alexandrinischen und kappadokischen Väter*, Rome 1958, mais l'authenticité (et par conséquent, la date) de plusieurs passages cités est douteuse, entre autres l'homélie de Cyrille (note 77 *supra*) et celles de Macaire l'Égyptien (PG 34, 621D - 624A, 660A-B, 776B, 778C), où l'on parle des "douanes célestes".

(86) SYMEON STYLITES, *Sermo* 22, éd. A. MAI et J. COZZA, *Novae Patrum Bibliothecae*, VIII, 3, Rome 1871, p. 111-118 (surtout, 113-114, 115). Cette version est différente de celle attribuée à Syméon Mésopotamitès, qui est beaucoup plus spiritualisante (*l.c.*, p. 1-3); celle-là est attribuée aussi à Éphrem (*cf.* CPG 4035).

(87) *Vindobonensis theol. gr.* 333, f. 16^v-20: l'attribution du récit à "Alexandros" (dans le titre) vient d'une confusion avec le nom de la ville "Alexandrie". Le même récit, sans l'erreur du titre, se trouve aussi dans le *Vind. th. gr.* 305, f. 238-242^v (XIIe/XIIIe siècle).

six jours sont consacrés au ciel, les vingt-et-un suivants à l'enfer, et il y a davantage de dialogue. Mais l'exemple le plus éclatant de la fluidité de la tradition de ce récit se trouve dans le manuscrit très tardif, P.

On a déjà montré la dépendance de ce manuscrit par rapport au *Thesaurus* ⁽⁸⁸⁾, et en particulier sa relation avec A (ils dépendent d'un même ancêtre) ⁽⁸⁹⁾. En outre, pour quatre des cinq récits qu'il a pris du c. XV, Ginos a suivi le texte avec une telle fidélité qu'on peut collationner les deux manuscrits. Mais pour la *visio Macarii* sa version donne quatorze pages (ff. 246^v-252^v) en plus, dans lesquelles se trouvent incorporées quelques lignes qui apparaissent aussi dans le *Thesaurus* ⁽⁹⁰⁾. On serait tenté d'expliquer cette particularité d'un manuscrit du XVIe siècle en disant que le scribe lui-même a composé les "additions". Il y a à cela deux difficultés : la version incorporée dans le *Thesaurus* ressemble plutôt à une version abrégée ; et le scribe en question, Ginos, est bien connu et n'apparaît jamais comme un faussaire. Pour le moment, il semble plus probable qu'en arrivant à ce passage du *Thesaurus*, Ginos a préféré substituer le texte de la version plus longue et *plus ancienne*, parce qu'il savait que la version choisie par Théognoste dérivait de celle-là ⁽⁹¹⁾. Mais il faudra voir un jour si cette hypothèse s'accorde avec l'histoire (encore à écrire) des "apocalypses" à Byzance, le chapitre le plus ténébreux de la théologie populaire grecque ⁽⁹²⁾.

ii) de *baptismo pueri mortui* (BHG 1444x). Ce récit (du prêtre qui ordonne à un ange de ressusciter un enfant pour le baptiser) a été publié par F. Nau en 1903 parmi les récits attribués à Anastase le

(88) p. XIX-XX *supra*.

(89) L. POLITIS, *l.c.* (note 19 au c. 1), établit que dans sa longue carrière de scribe, Ginos copia 25 manuscrits (entre 1596 et 1649), dont un en Italie (*Barberinianus graecus* 71) ; quatre de ses manuscrits se trouvent à Iviron.

(90) Deux exemples, chacun de plusieurs lignes : i) *Thesaurus* XV² 585-588 (ἄπερ καὶ βλέπουσα - αὐτὴ καταταγήσεται) = *Arch. S. Pietro* C 149, f. 248^v ; ii) *Thesaurus* XV² 597-606 (τὸ τηνικαῦτα - τῶν βεβιωμένων ἐκάστῳ) = *Arch. S. Pietro* C 149, f. 249^{r-v} Dans chaque cas, il ne s'agit pas d'une simple coïncidence littéraire.

(91) Une version *longue* de l'apocalypse de Macaire se trouve dans plusieurs manuscrits (H. FLOSS en a publié une copie, PG 34, 224-229). On trouvera une version copte (avec la traduction française) dans A. VAN LANTSCHOOT, *Révélation de Macaire et de Marc de Tarmaqā sur le sort de l'âme après la mort*, Le Muséon 63 (1950), p. 159-189.

(92) Une subdivision de ce chapitre, les différentes versions de l'Apocalypse de la Vierge : cf. F. STEGMÜLLER, *Repertorium Biblicum Medii Aevi*, I (Madrid 1940), p. 238-240 ; J. MICHL, *Apocalypsis Mariae*, LThK, I (1957), p. 702-703.

Sinaïte⁽⁹³⁾. P. Poussines l'avait publié déjà en 1683 comme faisant partie du sermon d'Amphiloque⁽⁹⁴⁾ : son erreur⁽⁹⁵⁾ est bien illustrée par la conclusion⁽⁹⁶⁾ (la même qu'on trouve dans la version attribuée à Anastase), qui déclare que le récit démontre le pouvoir du prêtre et qui se tait sur le thème du sermon *de non desperando*. Le récit réapparaît avec la même conclusion dans les réponses de Michel Glykas⁽⁹⁷⁾. Plusieurs manuscrits anciens donnent le texte du récit⁽⁹⁸⁾, qui remonte probablement au *corpus d'Anastasiana* du VIIe siècle.

Théognoste l'a inclus dans le *Thesaurus* en supprimant la conclusion originelle : cette histoire édifiante devient une preuve que l'entrée au ciel suit le décès, à condition qu'on ait reçu le baptême⁽⁹⁹⁾.

iii) **de Philentolo fornicatore** (BHG 1322w, x). L'histoire de ce récit a été soigneusement écrite par F. Halkin, qui publia le texte grec en 1945⁽¹⁰⁰⁾. Le bollandiste établit que le récit est d'origine chypriote et qu'il a été lu "par d'innombrables générations de lecteurs, moines et

(93) F. NAU, *Le texte grec des récits utiles à l'âme d'Anastase (le Sinaïte)*, OC 3, 1903, p. 82-83, N° 55. Mais cf. note 98 *infra*.

(94) P. POUSSINES, *l.c.* (note 3), p. 277-278.

(95) Le titre du Λόγος (traduit *Liber* par Poussines) n'appartient qu'aux deux premiers récits.

(96) Εἰ γοῦν παρὰ ἀγγέλοις ἰσχύει ὁ λόγος καὶ ὁ δεσμὸς τῶν ἱερέων, πόσω καὶ μᾶλλον ἐν ὁμοιοπαθέσιν ἀνθρώποις ; P. POUSSINES, *l.c.* (note 3), p. 278.

(97) MICHEL GLYKAS, *Εἰς τὰς ἀπορίας τῆς θείας γραφῆς κεφάλαια*, éd. S. EUSTRATIADIS, II, Alexandrie 1912, p. 146, 19-21.

(98) Le premier éditeur, F. NAU (note 93 *supra*), le publia selon un manuscrit (de l'année 1111) de Londres, *Londin. add.* 28270, f. 85-90. Autres manuscrits : i) *Vaticanus graecus* 2592 (XIe siècle) (cf. P. CANART, *Une nouvelle anthologie monastique*, Le Muséon 75, 1962, p. 109-129 ; *idem*, *Post-scriptum à Trois groupes de récits édifiants byzantins*, Byzantion, 36, 1966, p. 382-385) : ii) *Scorialensis* Ω. III. 14 (XIIIe siècle ?), f. 179^v-180 (cf. BHG 1444x) : iii) *Philothéou* 52 (XIe siècle ?), f. 111^v (cf. M. RICHARD, *Les textes hagiographiques du codex Athos Philothéou* 52, Anal. Boll. 93, 1975, p. 152) : iv) *Vatopedi* 38 (Xe siècle ?) (cf. M. RICHARD, *l.c.*, p. 148). On attend l'édition, préparée par Mgr. Canart, des Récits d'Anastase pour éclairer les problèmes d'authenticité, mais il est clair que Théognoste a abrégé le récit.

(99) Les remarques qui encadrent le récit (*Thesaurus* XV² 634-637 et 658-660) semblent viser spécialement les *parents* des enfants. Cette "sécularisation" du récit s'accorde bien avec la destination du *Thesaurus*.

(100) F. HALKIN, *La vision de Kaioumos et le sort éternel de Philentolos Olympiou*, Anal. Boll. 63, 1945, p. 56-64. Le même éditeur a publié la version latine du récit avec la bibliographie récente dans son article, "Entre ciel et terre. Philentolos", *ibidem* 90, 1972, p. 323-327. À remarquer, le changement par Théognoste du nom Kaioumos en Maioumas, conséquence peut-être d'une lecture fautive de sa part (kappa et mu se ressemblent beaucoup dans certaines minuscules).

laïques, depuis le VIIe siècle, date probable de sa rédaction, jusqu'à la chute de l'empire byzantin" (101). Un savant chypriote, M. Kyrrhès, a cherché dans le Coran les sources de cette étrange élucubration sur le sort du pécheur charitable, qui se trouve arrêté (à une espèce de 'a'raf⁽¹⁰²⁾) entre le ciel et l'enfer. Le récit est si répandu au moyen âge (Georges le Moine et Michel Glykas en parlent⁽¹⁰³⁾), que sa présence dans le *Thesaurus* n'indique aucun lien avec Chypre, d'autant que dans la version utilisée par Théognoste les références à l'île ont disparu⁽¹⁰⁴⁾.

De nouveau, nous trouvons un élément additionnel dont les origines remontent au VIIe siècle, mais pour lequel on possède d'autre part un *terminus post quem*, l'épiscopat d'Arcadius⁽¹⁰⁵⁾.

Le dernier récit permet à Théognoste de reprendre le thème de l'exhortation à la contrition qu'il avait laissé. Cette méthode de travail étonne moins, quand on étudie le c. XVII qui rassemble des apophtegmes : Théognoste n'a d'autre intention que de faire un choix⁽¹⁰⁶⁾. Le c. XV du *Thesaurus* porte les traces de son activité d'éditeur, et on doit les ranger parmi les éléments ajoutés au fond amphilochien de ce chapitre.

Dans le c. XVI par contre, la seule contribution de Théognoste a probablement consisté dans le choix de cette version d'Amphiloque, mais la deuxième conclusion (section 10, Tableau IX, Pars 2, p. LXVII) a tout l'air d'une addition. Pour les quatre vers finals, qui apparaissent dans quelques exemplaires du *Thesaurus*, on a déjà évoqué la probabilité qu'ils soient de Théognoste⁽¹⁰⁷⁾.

Mais de même que l'histoire des récits introduits par Théognoste nous a fourni quelques points de repère chronologiques,

(101) F. HALKIN, *l.c.* (note 100), p. 60.

(102) Le terme se trouve dans le *Coran*, Sourate VII, 44/46 et 46/48 (trad. R. BLACHÈRE, Paris 1957, p. 180, n. 44) : cf. K. P. KYRRHÈS, 'Εσχατολογικαὶ ἀναζητήσεις ἐν Ἀμμοχώστῳ τῆς Κύπρου, Βυζαντινά 2, 1970, p. 63-105.

(103) BHG 1322y (= *de elemosynario fornicatore*).

(104) Le nom de la ville, Constantia, devient "la ville de Constantin", et le nom de l'évêque est omis ; pourtant, il y a un détail géographique, probablement non compris, qui subsiste — Philentolos est originaire d'Olympos, la montagne chypriote. La légende est entrée dans les *Regestes*, N° 335, sous le nom de Germain I (715-730).

(105) À propos de cet Arcadius, cf. J. NORET, *Deux avatars du panégyrique de S. Georges par Arcadius de Chypre*, Anal. Boll. 92, 1974, p. 165-172 ; il note (p. 166, n. 3) que l'évêque Arcadius mourut "aux environs de 640".

(106) A remarquer : quelques pages de la version longue (*Bodleianus Auct.* T. 3, 12, f. 32-34^v) manquent, et d'autres (*ibidem*, f. 26-30^v) n'ont pas le même ordre que les pages correspondantes du *Thesaurus*, XV² § 6 (4) - 7 (3).

(107) c. 1, p. XLIII.

on peut se demander si une étude analogue des récits amphilo-chiens ne donnerait pas un résultat plus important.

IX. *Les récits amphilochiens*

Deux récits seulement sont connus sous ce titre; ils sont conservés dans la première tradition. Mais il sera utile de considérer aussi la *vita Jacobi eremitaе* dans cette catégorie, parce qu'elle apparaît dans deux des trois traditions.

i) **Récit 1: de non desperando uel de monacho tentato** (BHG 1450w). Ce long récit — du moine obsédé par des tentations impures, voire de masturbation, qui tombe mais qui se repent chaque fois, et à qui Dieu accorde finalement de mourir repenti, tandis que le démon (apparu dans l'église) dialogue en vain avec l'image du Christ — est plein de détails du folklore monastique: la voix mystérieuse, le démon visible mais tordu (parce qu'il ne peut regarder le Seigneur en face), le culte des icônes, la foudre qui éclate contre le démon, et même la tentation en question. On comprend très bien le mépris de Sir Henry Savile et les doutes du Père Poussines à l'égard de ce récit. Mieux, l'auteur a choisi comme texte pour autoriser la morale de son anecdote un mot attribué au Christ — ἐν ᾧ εὐρω τὸν ἄνθρωπον, ἐν τούτῳ καὶ κρινῶ — qui n'est probablement qu'une adaptation d'Ézéchiel⁽¹⁰⁸⁾; la moralité qu'on veut tirer de cette phrase, et plus encore la conception de Dieu — comme si l'instant final, et non toute la vie de l'homme, était décisif à ses yeux —, sont assez douteuses.

Malheureusement les indices chronologiques manquent de précision, par exemple le culte des icônes⁽¹⁰⁹⁾, la forme potentielle εἶχε ποιῆσαι⁽¹¹⁰⁾ et la forme δέχεσθαι⁽¹¹¹⁾ pour la deuxième personne du sin-

(108) *Ezéchiel* 18, 30 (et cf. 7, 3; 7, 8; 24, 14; 33, 20): l'*agraphon* fut très tôt populaire, A. RESCH, *Agrapha* (T.U. 30), Leipzig 1906, p. 102, N° 76; p. 322-325, N° 47: cf. *Thesaurus* XV¹ 370.

(109) Quelques phrases du dialogue entre le démon et le Christ (*Thesaurus* XV² 100-101) font mention de la Passion, et il est possible que l'image en question soit un Crucifix. Mais même dans ce cas, la date reste problématique, puisque les représentations du Crucifiement remontent à une époque antérieure aux querelles iconoclastes.

(110) *Thesaurus* XV² 31: la traduction de Combefis, *fecisset*, fut corrigée par Fabricius, *l.c.* (note 7), p. 376-377, en *debuisset servare*, et on trouve cet usage (ἐχεῖν + l'infinitif dans un sens "potentiel") bien établi dans la première période de l'époque médiévale: K. MITSAKIS, *The Language of Romanos the Melodist*, Munich 1967, p. 143; G. B. PSALTES, *Grammatik der byzantinischen Chroniken*, Göttingen 1903, p. 216, paragr. 333. Ἐχεῖν + l'infinitif pour exprimer un plus-que-parfait se trouve dans la Chronique de Morée, mais on manque d'exemples plus anciens: R. BROWNING, *Medieval and Modern Greek*, Londres 1969, p. 83.

gulier du présent. On ne peut donc pas exclure une composition remontant aux alentours du VIe siècle, même si l'on préfère penser au IXe.

Une version de ce récit se trouve dans un *Novus Paradisus* inédit du XIIe siècle, dont deux manuscrits sont connus : *Scorialensis* Ω III 14, f. 152^v-153, et *Londinensis* Additional 28.270 (de l'année 1111), f. 45^{r-v}. W. Bousset l'avait trouvé dans la collection monastique *Berolinensis Phillippicus graecus* 1624⁽¹¹²⁾ et lui avait donné le titre *de monacho tentato* : il y en a une autre copie dans le *Parisinus graecus* 2500 (XVe siècle), f. 415. La provenance de ce récit est inconnue ; son texte est assez différent de la version amphilochienne, et plus court⁽¹¹³⁾. On est fondé à y voir le prototype probable de l'histoire qu'on lit dans le sermon d'Amphiloque : en effet, dans la deuxième tradition du sermon le récit est introduit par la phrase : λάβωμεν δὲ τὴν ἀπόδειξιν ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν ἀγίων, τῶν ἐν τῇ ἀσκήσει πανωραίως διαπρεψάντων παιδρότατα. Γέρων γάρ τις φοβερός, φησί, διηγήσατο ὅτι ...⁽¹¹⁴⁾ Théognoste ne donne pas cette introduction, qu'on trouve non seulement dans la deuxième tradition (tant version longue que version courte), mais aussi, en partie, dans la première⁽¹¹⁵⁾. Il est possible qu'elle ne soit là que pour voiler une invention, mais le plus probable est que le compilateur disposait de recueils de Vies de saints analogues au *Novus Paradisus*.

ii) **Récit 2 : de diaboli poenitentia** (BHG 1445m). Le problème de la possibilité d'une conversion du démon fut posé très tôt dans les monastères de Constantinople, où les théories origéniennes d'une apocatastase n'étaient pas inconnues. Vers le milieu du Ve siècle, Callinicos écrit la vie de son maître Hypatios, moine de Rouphinianes, un monastère sur le Bosphore, à quelques kilomètres de Chalcédoine. Il décrit une scène d'exorcisme, suivie du dialogue suivant entre le saint et le démon :

“Ἔως πότε πολεμεῖς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς κνίσσας καὶ

(111) *Thesaurus* XV² 72 : cette forme se trouve déjà chez Romanos, cf. K. MITSAKIS, *l.c.* (note 110), p. 61 ; G. B. PSALTES, *l.c.* (note 110), p. 209, paragr. 327 (avec les antécédents bibliques).

(112) W. BOUSSET, *Apophthegmata. Studien zur Geschichte des ältesten Mönchtums*, Tübingen 1923, p. 116, paragr. 207c.

(113) J'espère l'éditer éventuellement : il y en a une version latine moderne faite de l'arménien (L. LELOIR, *Paterica Armeniaca ... nunc latine reddita*, I (= CSCO 353, Subsidia 42), Louvain 1974, p. 140-142) et une version française faite du texte grec conservé par Paul de l'Évergétis (L. REGNAULT, *Les Sentences des Pères du Désert*, 2, Solesmes 1977, p. 109-110).

(114) Par exemple, dans la version courte : F. COMBEFIS, *l.c.* (note 2), p. 100C-D ; et dans la version longue, *Bodleianus Auct.* T. 3. 12, f. 10.

(115) Un seul manuscrit, l'*Atheniensis* 2492, f. 90, a conservé les mots d'introduction : Γέρων, φησί, ἐδιηγήσατο ...

ῥυπαρίας ἀναστρεφόμενος ἀπὸ τοιαύτης δόξης ρίφεις; Ἔως πότε οὐ μετανοήσεις ἀπὸ τῶν κακῶν;

Ἄπεκρίνατο ἐκεῖνος·

Δέχεταιί με ὁ Θεὸς εἰς τὸν πρῶτόν μου τόπον, εἰ μετανοήσω, ὦ Ὑπάτιε;

Ὁ δὲ πρὸς αὐτόν·

Μή σοι καλῶς (116), ὦ διάβολε· οὐκ ἄρκετόν γάρ σοι ἵνα παρακληθῆ ὁ Θεὸς διὰ τῶν ἀγίων δέξεσθαι σε ὡς ἓνα ἁμαρτωλὸν μετανοοῦντα;

Ἄπεκρίνατο ἐκεῖνος·

Τοσαύτην ἔχω ἐξουσίαν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ σὺ μοι λέγεις ὡς ἓνα ἁμαρτωλὸν ἔσεσθαι; Καλὰ λαλεῖς, Ὑπάτιε.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν εὐξαμένου τοῦ ἀγίου ἀφανῆς ἐγένετο (117). Ce passage aurait-il inspiré le récit amphilochien? Si l'on élimine les détails narratifs ajoutés dans ce dernier, le noyau théologique est le même que dans le petit passage de Callinicos: la possibilité de la conversion du démon, la doctrine qu'en principe tout est pardonnable, l'échec prévu de toute tentative de la part du démon, à cause de son attachement acharné au pouvoir qu'il possède dans ce monde. Il faut convenir que ce noyau est assez banal: si Amphiloque s'est inspiré du paragraphe de Callinicos, il a changé complètement le scénario (pas question d'exorcisme), il a inventé le dialogue préliminaire entre les démons, et il a ajouté la forme de pénitence (une période de *stasis*). La formule d'introduction qui précède le récit dans la deuxième tradition est la suivante: βούλομαι δὲ καὶ ἑτέραν ἀφήγησιν, ὦ φίλοι, ὠφέλιμον οὕσαν διηγῆσασθαι ... καὶ τοῦτο, ὦ τέκνα (118), ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν πατέρων πειράσομαι διηγῆσασθαι (119). Cela indique-t-il qu'Amphiloque a copié ce qu'il a trouvé dans son *Paterikon*, ou plutôt qu'il a élaboré un récit sur la base de ses lectures? Pour le moment aucun détail du récit (par exemple, le nom donné au démon, *Zerefer* (120), ou la pratique de la *stasis* (121)) ne nous

(116) "Sûrement pas!", tr. A. J. FESTUGIÈRE, *Moines d'Orient*, II, Paris 1960, p. 30-31. "Il ne faut pas penser à cela," tr. G. J. M. BARTELINK, *Callinicos: Vie d'Hypatios* (S. C. 177), Paris 1971, p. 124-127.

(117) G. J. M. BARTELINK, *l.c.* (note 116): je dois cette référence, entre plusieurs autres indications, à M. Grosdidier de Matons.

(118) Le pluriel est la forme donnée par tous les manuscrits, à l'exception du *Paris. gr.* 1372, f. 194^v (imprimé par F. COMBEFIS, *l.c.* — note 2 — p. 107A6), qui a le singulier.

(119) De nouveau, la même formule dans les deux versions de la deuxième tradition. Dans la première tradition, on ne trouve aucune trace de cette introduction.

(120) *Ibi memoratur unus nomine Ζερέβερ, efformato, ut suspicor, ab appellatione Cerberi, canis decantati poetarum fabellis*, FABRICIUS, *l.c.* (note 7), p. 376-377. Il parlait de la version publiée par Combefis, où on trouve (comme dans le manuscrit de Paris) les deux formes, Ζερέβερ, et aussi Ζερέφερ. Cette dernière

aide pas à préciser la date de composition : comme pour le premier récit, le choix reste ouvert entre le VIe ou le IXe siècle⁽¹²²⁾.

iii) **Récit 6: vita Jacobi eremitaie** (BHG 770). Aucune trace de ce récit n'apparaît dans la première tradition, et on pourrait se demander si l'on a le droit de l'appeler "amphilochien". Pourtant, dans la deuxième et dans la troisième tradition, il est bien représenté, même si la deuxième ne donne pas le nom du saint : Μοναχός τις τῶν εὐδοκίμων τῶ καιρῶ ἐκεῖνω ...⁽¹²³⁾ — ainsi commence le récit dans la deuxième tradition (dans les deux versions, longue et courte), sans formule d'introduction. Cela n'est pas très surprenant, vu que l'exemple vient à sa place après l'exhortation précédente à la conversion, avec référence aux saints qui ont péché, mais se sont convertis. Dans la troisième tradition, la suite des idées a été complètement bouleversée, et le passage qui précède le récit de la vie de S. Jacobos ressemble au commencement du Sermon I (cf. Tableau IX, pars 2, p. LXVII); le thème est plutôt la lutte contre le démon. D'où la nécessité d'une introduction : Ἄλλ' ἄξιον ἐπιμνησθῆναι καὶ τινος τῶν διαλαμπάντων ἐν μετανοίᾳ. Ὁ ὄσιος Ἰάκωβος ... Mais ce n'est pas seulement l'introduction du récit qui marque la différence entre les deux traditions. Comme on l'a remarqué plus haut⁽¹²⁴⁾, le texte même est radicalement modifié : le péché du saint, qui n'est que mentionné dans le Sermon I, est expliqué ici en détail, comme aussi les circonstances de sa conversion. D'où vient cette nouvelle information?

La réponse est claire : il suffit de consulter l'édition du *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* de H. Delehaye, au 28 janvier⁽¹²⁵⁾ : parmi les synaxaires de l'apparat, on trouve un résumé de la vie de S. Jacobos, dans lequel le péché et la conversion du saint sont rapportés en termes identiques à ceux du *Thesaurus*. Le synaxaire en question est palestinien⁽¹²⁶⁾, et se trouve dans des manuscrits des XIe et XIIe siècles. La

seule se retrouve dans les autres manuscrits et doit être originelle. L'étymologie proposée est douteuse.

(121) "Les stylites se tenaient ordinairement debout. La *stasis* est pour ainsi dire la partie essentielle de leur rude pénitence," H. DELEHAYE, *Les Saints Stylites*, Bruxelles 1923, p. CLXVIII (et cf. p. CLXXXI-IV).

(122) Il y a une version de ce récit en grec moderne dans le *Londinensis Addit.* 34554 (XVIe siècle), f. 152-157.

(123) On trouve le même *incipit* dans les deux versions de la deuxième tradition, courte (COMBÉFIS, *l.c.* — note 2 — p. 113C7) et longue (par exemple, *Bodleianus Auct.* T. 3. 12, f. 30^v).

(124) p. LXV *supra*.

(125) H. DELEHAYE, *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Bruxelles 1902, col. 429-430 (lignes 33-53).

(126) *Etenim habemus exempla synaxarii Constantinopolitani ad alienae ecclesiae, Palaestinensis, ut videtur, usum accommodati*, H. DELEHAYE, *l.c.* (note 125), *Prologus* p. XXII.

pièce dédiée à s. Jacobos fait mention d'Alexandre, évêque de Porphyréon, qui supplia le saint de faire des prières contre la sécheresse : cet évêque est du VIe siècle (127), et le récit remonte probablement à la même époque. En fait, point n'est besoin de supposer que l'auteur du c. XVI a consulté le synaxaire palestinien. Une autre version de cette Vie circulait probablement depuis au moins le Xe siècle (128). Il était donc aisé à quelque compilateur, entre le Xe et le XIIIe siècle, de se procurer les éléments d'une amplification.

De nouveau, l'origine du récit ne nous est d'aucun secours pour établir la provenance de cette partie du *Thesaurus* : et tout ce qu'on peut dire est qu'elle est postérieure au VIe siècle, et peut-être au Xe.

Le résultat de cette enquête sur les récits amphilochiens est, à première vue, assez négatif ; aucune des pièces, prises isolément, ne permet de dire à quelle époque "Amphiloque" les a mises ensemble. Mais il sera intéressant de voir si tous les éléments chronologiques accumulés jusqu'à présent nous permettent de formuler une hypothèse de travail sur l'évolution chronologique des sermons amphilochiens. Les maigres renseignements des indices externes demandent à être complétés par la critique interne des textes, qui ont des relations entre eux.

X. Hypothèses sur l'élaboration des sermons amphilochiens

On doit opter entre la priorité des deux récits par rapport aux sept sermons, ou *vice versa* : en d'autres termes, est-ce les deux récits qui sont primitifs et qui ont été intégrés dans un sermon, qu'on attribua à Amphiloque à cause de l'attribution des récits, ou est-ce les sermons qui comprenaient les récits (pris peut-être d'une époque plus ancienne, alors qu'ils circulaient séparément sans relation avec le nom d'Amphiloque) ? Cette dernière hypothèse semble beaucoup plus vraisemblable, et elle impliquerait (si l'on accepte la date donnée au *Turriannus*) que les sermons d'Amphiloque circulaient déjà au XIe siècle.

Les raisons que l'on peut invoquer pour faire remonter plus haut la date de composition sont d'ordre psychologique, mais elles se fondent sur l'existence du sermon choisi par Théognoste pour son c. XVI. Si l'on considère l'ensemble des sources du *Thesaurus* (129), on s'aperçoit que Théognoste a évité les auteurs

(127) M. LE QUIEN, *Oriens christianus*, Paris 1740, II, p. 829-832.

(128) PG 114, 1213-1224, selon un manuscrit incomplet : cf. BHG^a 770, où le P. Halkin donne la date 1021/1022 pour le manuscrit le plus ancien connu.

(129) c. 3, p. CIX-CXII *infra*.

qu'on pouvait qualifier, au XIIIe siècle, de "modernes" : il n'y en a aucun du XIIe siècle. Dans tout le *Thesaurus*, l'événement le plus récent qui soit mentionné (à l'exception de la prise de Constantinople en 1204) concerne Isaac Comnène (1057-1059). S'il a inclus le sermon dit "Amphilochien", c'est probablement qu'il le croyait d'une époque assez ancienne : on sera tenté donc de placer la genèse des sermons amphilochiens aux IXe/Xe siècles.

L'absence de manuscrits anciens oppose une objection sérieuse à cette hypothèse : aurait-on attendu le XVe siècle pour recopier un groupe de sermons du IXe siècle ? On peut y répondre en citant les remaniements attestés par la tradition. Les sermons en question n'avaient pas la réputation de "textes sacrés", qui protégeait les sermons plus prestigieux des Pères de l'Église. Les quelques rares exemplaires, assez malmenés si l'on accepte l'explication donnée plus haut des anomalies du *Bodleianus Auct.* T. 3. 12⁽¹³⁰⁾, auraient servi de carrière aux compilateurs suivants. De toute façon, il est bien connu que la transmission littéraire des textes anciens présente des surprises beaucoup plus frappantes : par exemple, les *iambi ad Seleucum* du vrai Amphiloque ne sont préservés complets que dans un seul manuscrit ancien (du Xe siècle) ; tous les autres sont du XIVe siècle ou même plus récents⁽¹³¹⁾.

Une date encore plus ancienne pour les sermons semble très peu probable : la rencontre des institutions monacales, du culte des icônes⁽¹³²⁾, et de l'évolution du langage serait invraisemblable dans les siècles précédents.

(130) p. LX *supra*.

(131) E. OBERG, *Amphilochii Iconiensis Iambi ad Seleucum*, Berlin 1969, Introduction.

(132) On ne trouve pas dans le *Thesaurus* la référence explicite du Sermon I aux querelles iconoclastes (*cf.* Tableau IX, pars 1, p. LXVI, paragr. 2) ; parmi les tentations, qui font partie des tactiques du démon, figurent les hérésies, et en particulier celles qui concernent les icônes ἄλλους περὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἐκθηρεῖ ὁ κατάρατος, ἀνωφελεῖς λέγων ταύτας εἶναι τε καὶ ἀνονήτους... (COMBEFIS, *l.c.* — note 2 — p. 92B3-6) — et l'eucharistie τινὰς δέ, εἰς τὴν ἀθάνατον καὶ ζωοποιὸν κοινωνίαν παρασκευάζει ἀπιστεῖν καὶ ἀνιᾶσθαι καὶ ἀναβάλλεσθαι ψιλὸν ἄρτον ταύτην εἶναι λέγων, καὶ ψιλὸν οἶνον, καὶ οὐθ' ἕτερον... (COMBEFIS, *l.c.*, p. 92C3-8) : les deux références se trouvent dans la version longue (au moins dans *Panteleimon* 552, f. 2 : la lacune, dont on a parlé — p. LIX-LX *supra* — a fait disparaître la deuxième dans le *Bodleianus Auct.* T. 3. 12 : *cf.* Tableau VII, p. LIX). Dans le *Thesaurus*, la référence la plus explicite aux hérésies fait partie d'une exhortation générale contre le péché (Tableau IX, pars 2, section 3), où le prédicateur donne la réponse qu'on doit faire au démon : Ἐχεις Ἀρειὸν, ἔχεις Μακεδόνιον, ἔχεις Ὀριγένην, ἔχεις Εὐσέβιον καὶ Πύρρον καὶ τοὺς ὁμοίους τούτων κρημνώδεις αἰρεσιάρχας ὕπαγε, τούτοις συνθρήνει καὶ συνσकुθρώπαζε (*Thesaurus* XVI 376-379). Parmi ces cinq personnages, le plus récent est le Patriarche Pyrrhus, 638-641 et 654, un des chefs des monothélites.

Les relations entre les différentes versions "Amphilochiennes" présentent pour le moment un problème sans solution : l'hypothèse que le *corpus* des Sept Sermons ait précédé les autres versions aurait le mérite de simplifier l'histoire de la tradition, mais la possibilité n'est pas exclue que ces sermons soient les témoins de la dernière étape (par exemple, du XIVe siècle) d'une longue évolution. Une étude détaillée des différents textes est nécessaire, ce qui dépasse les besoins de l'édition présente. Ici nous n'avons qu'à nous demander si les autres traditions présentent plus d'information à propos de l'identité de l'Amphiloque cité par Théognoste.

XI. L'identité d'Amphiloque

Les renseignements fournis par les manuscrits à propos d'Amphiloque, auteur des Sept Sermons ou des autres versions, sont les suivants : selon la première tradition il est ὁ ἅγιος⁽¹³³⁾ tout court ; selon la deuxième tradition ὁ μακάριος⁽¹³⁴⁾, ὁ ἐν ἁγίοις⁽¹³⁵⁾, et en outre, ὁ πατήρ ἡμῶν⁽¹³⁶⁾, mais avec le titre de πρόεδρος⁽¹³⁷⁾, ou ἀρχιεπίσκοπος⁽¹³⁸⁾, presque toujours avec le nom de lieu τοῦ Ἰκονίου⁽¹³⁹⁾. La troisième tradition continue, mais seulement pour le c. XVI, avec ὁ ἐν ἁγίοις et ὁ πατήρ ἡμῶν⁽¹⁴⁰⁾ et aussi ὁ ἐπίσκοπος⁽¹⁴¹⁾ (ou ἀρχιεπίσκοπος⁽¹⁴²⁾) toujours τοῦ Ἰκονίου.

P. Poussines a suggéré que les récits amphilochiens ont été écrits par le futur évêque, mais *ab Amphilochio adhuc monacho et monachorum institutore*⁽¹⁴³⁾, pour expliquer ces différences de titre.

(133) POUSSINES, *l.c.* (note 3), p. 255 ; *Dochiarion* 296, f. (205) ; *London. Addit.* 9347, f. 220, et *Harl.* 5657, f. 98.

(134) *Bodleianus Auct.* T. 3. 12 ; *Panteleimon* 552 ; *Iviron* 392 ; *Paris. gr.* 1372.

(135) *Atheniensis* 278 ; *Panteleimon* 552.

(136) *idem.*

(137) Tous les manuscrits, à l'exception de l'*Atheniensis* 278 : le titre πρόεδρος est probablement le titre original. Le sens technique du mot vers le XIIIe siècle est le suivant : "Il désigne surtout l'évêque qui n'occupe plus son siège titulaire et qui en reçoit un autre en bénéfice avec le titre de proèdre de ce siège," J. DARROUZÈS, dans son édition de *Nicétas Stéthatos. Opuscules et Lettres* (S.C. 81), Paris 1961, p. 23 (cf. S. SALAVILLE, *Le titre ecclésiastique de "proedros" dans les documents byzantins*, EO 29, 1930, p. 416-436). Mais on continuait à utiliser le mot dans son sens ancien, un "chef d'Église" en général.

(138) *Atheniensis* 278.

(139) De nouveau, la seule exception est l'*Atheniensis* 278.

(140) A, B, E.

(141) A, E, L, S.

(142) B.

(143) P. POUSSINES, *l.c.* (note 3), *Prolegomena.*

Mais comme les manuscrits en question sont tous relativement tardifs, on ne doit pas surestimer les lemmes, qui proviennent souvent des scribes. Le seul Amphiloque bien connu comme écrivain reste l'évêque d'Iconium du IVe siècle.

L'auteur des sermons se présente lui-même comme un évêque: εἰ γὰρ καὶ ἁμαρτωλοὶ ἡμεῖς οἱ ἀρχιερεῖς, ἀλλ' ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Σωτῆρος: "Ἄν τινῶν ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς ... Μετανοήσον οὖν μόνον καὶ δεῖξον διόρθωσιν καὶ ἐγγυῶμαί σοι τὴν σωτηρίαν (*Thesaurus* XVI 500-505).

Sur la base de ces éléments, la question se formulera ainsi: connaît-on aux IXe/Xe siècles un évêque (pas nécessairement d'Iconium) nommé Amphiloque, qui pourrait être l'auteur des sept sermons? Malheureusement aucune réponse plausible ne vient à l'esprit. Il y a bien un Amphiloque, qui a occupé successivement les sièges de Cyzique et de Nicée (en 858, et 877); c'est un ami, bien connu, de Photius, auquel celui-ci adressa ses "questions et réponses", les *Amphilochiana*. On a proposé d'en faire l'auteur des sermons⁽¹⁴⁴⁾, mais si l'œuvre de Photius nous renvoie une image de son ami, une telle identification est peu vraisemblable. Ses sermons ne donnent pas le moindre indice de l'immense culture (ni de l'intelligence), que suppose Photius. Il semble plus probable que l'Amphiloque des Sermons soit perdu dans une des nombreuses lacunes des listes épiscopales de cette époque, ou que le nom soit tout simplement un pseudonyme.

L'échec de cette tentative d'identification ne doit pas cacher le bilan plutôt positif de la recherche menée jusqu'à présent: on est arrivé à déceler les différentes étapes d'un processus d'évolution "littéraire", et à distribuer une masse informe selon un plan logique. Il nous reste à situer les cc. XV et XVI dans le *Thesaurus* comme tel.

XII. Le rôle des deux chapitres

Toute la première partie du *Thesaurus*, qui est divisée en quatorze chapitres mais qui forme seulement un tiers de l'œuvre complète, est très didactique par nature: le lecteur s'est initié à la

(144) ... de operibus omnibus sub sancti Amphilochii episcopi Iconiensis nomine a Francisco Combesio productis, mihi omnia nullo excepto pertinere videntur ad Amphilochium Cizici Metropolitanam, magnum Photii Constantinopolitani Patriarchae amicum, circa annum 860, C. OUDIN, *Commentarius de scriptoribus ecclesiae antiquis*, Leipzig 1722, II, p. 219. Le passage est cité par E. OBERG, *l.c.* (note 131), qui démontre que cette opinion est fautive par rapport aux *Iambi ad Seleucum*.

Bible, au dogme, à l'histoire primitive de l'Église, aux sacrements, au culte des icônes, aux sept conciles et même quelque peu au droit canonique. L'enseignement est agrémenté par quelques récits, et jalonné çà et là de réflexions moralisantes, mais le ton est plutôt celui de l'instruction.

Les deux chapitres amphilochiens jouent un rôle très différent : à longueur de pages on évoque l'horreur de la mort — ὄρα μοι τὰ ὄστᾱ καὶ τὰ γεγυμνωμένα σαρκῶν κρανία, καὶ μάθε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ ἀποτέλεσμα (*Thesaurus* XV² 766-768) — la réalité de l'enfer — Οὐαὶ ἡμῖν ὅτι τὸν πονηρὸν ὕπνον καὶ κατάρατον ἐξυπνίσωμεν, καὶ τότε σύρῳσιν ἡμᾶς ἐκ τριχῶν ἀνελεημόνως οἱ ἄγγελοι καὶ ἐμβαλοῦσιν εἰς τὴν ἄσβεστον ἐκείνην φλόγα (*Thesaurus* XVI 201-204) — et la nécessité de lutter contre le démon — ναί ... δώσωμεν καιρίαν πληγὴν τῷ δαίμονι διὰ τῆς καλῆς ἡμῶν μετανοίας⁽¹⁴⁵⁾. Le développement est émaillé de *dialogues*⁽¹⁴⁶⁾ — du prédicateur avec son public, du pécheur avec le démon, et de Dieu avec l'âme — d'*images* — du filet du démon⁽¹⁴⁷⁾, du remède de Dieu⁽¹⁴⁸⁾, et des fleurs⁽¹⁴⁹⁾ — et même de *citations*, ou païennes — καὶ κράζει τις τῶν σοφῶν περὶ τούτου λέγων· «Ἄναπνεε τὸν Θεὸν μᾶλλον ἢ τὸν ἀέρα»⁽¹⁵⁰⁾ — ou d'une source chrétienne — ὡς δέ τις φησι τῶν ἀγίων, διὰ τοῦτο Χριστὸς δακρύει τὸν Λάζαρον, ὅτι ἀνιστᾶν αὐτὸν ἐμελλεν, οὐχ ὅτι κεκοίμηται (*Thesaurus* XV¹ 36-38). Ces exemples montrent la variété du registre émotionnel utilisé au cours de ces deux chapitres.

Naturellement ce changement d'accent n'est pas incompatible avec une instruction d'un autre type : à travers ces pages, les différentes catégories de péchés sont passées en revue, toute une démonologie défile⁽¹⁵¹⁾, et il y a plusieurs exhortations à la confession dans sa forme sacramentelle : καὶ ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, δυνατὸς ἐστὶν ὁ Θεὸς συμπαθεῖσαι ταύτας καὶ

(145) *Thesaurus* XVI 395-397.

(146) Les dialogues sont un trait caractéristique du vrai Amphiloque.

(147) *Thesaurus* XVI 548.

(148) *Thesaurus* XV¹ 123-134.

(149) *Thesaurus* XVI 389.

(150) *Thesaurus* XVI 32-33 : cf. μνημονευτέον γὰρ Θεοῦ μᾶλλον ἢ ἀναπνευστέον, Grégoire de Naziance, *Or.* 27 (*Theol.* 1), PG 36, 16; συνεχέστερον τίμα (νάει *cod.*) τὸν Θεὸν ἢ ἀνάπνει, L. R. BEYNEN, *Collectio Vossiana*, Leyde 1837, p. 1, N° 2 (un gnomologion du XVe siècle; la phrase serait d'un auteur inconnu, mais probablement non chrétien, bien qu'elle devienne un lieu commun de l'exhortation spirituelle, cf. τὸν Χριστὸν δεῖ ἀναπνεέτε, Athanase, *Vita Ant.*, 91, PG 26, 969C).

(151) c. 3, p. CXXII-CXV *infra*.

ἐξαλειψαι. Λέγε τοίνυν αὐτὸς πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιοθῆς· ἐξομολογούμενος δὲ τῷ Κυρίῳ ἰδικῶς, ὡς ἐν μυστηρίῳ, ἐξομολόγησαι καὶ ἀνθρώπῳ πνευματικῷ ἡξιωμένῳ τῆς θείας ἱερωσύνης. Ἐξαγόρευσαι τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης ἀνεπαισχύντως, ὡς τῷ Θεῷ καὶ οὐκ ἀνθρώπῳ, ἵνα λάβῃς συγχώρησιν (*Thesaurus* XV² 724-730) (152).

Une impression, que peuvent donner les récits considérés séparément et qui ne correspondent pas aux deux chapitres pris dans leur ensemble, est que les sermons s'adressent à un public monastique. Tout au long des deux chapitres, on trouve des exhortations qui visent des laïcs : consolation des parents qui ont perdu des jeunes enfants (153), le choix de péchés à fuir (154), la recommandation de dire un bénédicité avant le repas et d'aller à l'église les dimanches et jours de fêtes (155). Comme le remarque le R. P. I. Hausherr : "En Orient, l'esprit monastique, né de l'esprit chrétien, a toujours exercé une action prépondérante sur la vie du peuple entier," (156) et il cite le mot de Nil : "un signe de ferveur qui ne trompe pas, c'est, chez le laïque, la sympathie pour les moines." (157) Il n'est pas surprenant qu'Amphiloque ait choisi ses exemples dans le champ monastique, et ces deux chapitres ne contredisent pas la thèse défendue pour le *Thesaurus* en général, qu'il s'agit d'un livre fait pour les laïcs.

En conclusion, on peut dire que l'énigmatique Amphiloque nous aide à comprendre le but que Théognoste se proposait en composant le *Thesaurus* : ses sermons se présentent comme l'œuvre d'un évêque, qui éclaire ses fidèles sur les fins dernières.

(152) Le thème de la confession revient constamment (*Thesaurus* XV¹ 328, XV² 165-166, 201, 522, XVI 531, 655), et assez souvent le contexte établit qu'il s'agit d'une confession à un prêtre, mais, selon la tradition qui remonte au moins à Anastase le Sinaïte, μὴ τοῖς ἀπειρώς καὶ ἰδιωτικῶς περὶ τὰ τοιαῦτα διακειμένοις (*Quaest.* 6, PG 89, 369D - 372A). Amphiloque ne fait pas mention du mandat épiscopal, qui devient nécessaire sous Nicolas III Grammaticos (cf. deux réponses canoniques, l'une vers 1094 et l'autre vers 1105, *Regestes*, N°s 972, 982), mais comme évêque il n'en avait pas besoin, sans compter qu'il s'adresse aux laïcs et non aux prêtres. La "correction" apportée par S au texte cité (*Thesaurus* XV² 727 *app. crit.*) mérite d'être signalée par rapport à l'histoire de la confession faite aux moines.

(153) *Thesaurus* XV² 217-235 : cf. note 99 *supra*.

(154) *Thesaurus* XV² 182-185, 786-790.

(155) *Thesaurus* XV² 310-317. On pourrait élargir la liste des thèmes laïcs. Un cas ambigu est la discussion du problème de la mort facile et difficile (douloureuse), et sa justification (*Thesaurus* XV² 608-616) : ce problème intrigua aussi le monde monastique (par exemple, Paul Evergetinos, III, 19, paragr. 3 : éd. Venise, 1782, p. 670).

(156) I. HAUSHERR, art. *Direction spirituelle en Orient*, DSp III (1957), p. 1057.

(157) PG 79, 273D.

Son public l'obligeait à parler d'une façon qui correspondait aux désirs de Théognoste. Ce dernier sut, pour sa part, intégrer ces matériaux dans une instruction générale sur la vie chrétienne.

ADDENDVM

Un renseignement important à propos de la première tradition, qui m'a échappé au moment de rédiger mon texte, est la présence du premier récit (*cf.* p. LXXVI) dans la collection faite par Paul de l'Évergétis vers 1050, et publiée par Nicodème l'Hagiorite en 1783 (p. 5-7; éd. d'Athènes, t. 1, 1957⁵, p. 25-27). Ce texte est le même que celui édité par Poussines (BHG 1450w). Quelles que soient les doutes pour la date du *Turrianus* (*cf.* p. LI-LII), nous avons dans la collection de Paul un point fixe pour cette tradition.

En fait, mes recherches sur la collection d'apophtegmes du c. XVII du *Thesaurus* m'avaient alerté pour les ressemblances entre celui-ci et l'*Évergétinon* : l'ordre étrange des pièces A 30, 31, 32, qui diffère de l'ordre des collections alphabétique et systématique, le texte des pièces A 6, 7, la présence dans l'*Évergétinon* de pièces qu'on ne trouve guère ailleurs (A 15, 16, 47), et le nombre élevé de pièces qu'on retrouve dans les deux collections (A 4, 6-13, 14a, 14b, 15-17, 19-23, 25-27, 29, 33-36, 37a, 49, 64, 66-69 dans PE I; A 1, 5, 28, 40, 46-48, 61, 72, 73, 77 dans PE II; A 38, 43, 51, 58, 71, 74 dans PE III; et A 14c, 30-32, 37b, 52, 57, 62 dans PE IV). Par contre, le texte des pièces A 25 et 32, les fréquentes anomalies d'ordre — par exemple, la fusion en A 37 de deux éléments séparés de l'*Évergétinon* (PE I 31 et IV 35), ou la séparation de deux pièces (A 29 et 34) qu'il unit (PE I 39) —, et la présence dans le *Thesaurus* d'une vingtaine de pièces qui manquent dans la collection de Paul (A 2, 3, 18, 24, 39, 41, 42, 50, 53-56, 59-60, 65, 70, 75, 76), paraissent exclure une dépendance immédiate. Il me semble plus probable que le compilateur du *Thesaurus* a eu accès aux mêmes sources que Paul (*cf.* M. RICHARD, *l.c.* — note 2 du c. 1 — p. 502-503), et qu'il en a ajouté d'autres.

CHAPITRE 3. LA CONTRIBUTION DE THÉOGNOSTE

À plusieurs reprises, au cours de cette introduction, on s'est interrogé sur la contribution effective de l'auteur/compilateur. Il nous reste à examiner la méthode de travail de Théognoste, dans les chapitres qui lui sont attribués, et à apprécier sa contribution personnelle à l'ensemble du *Thesaurus*.

I. *Les chapitres du Thesaurus attribués à Théognoste*

Si on laisse de côté pour le moment les paragraphes des chapitres XVII et XVIII qui portent le nom de Théognoste⁽¹⁾, seuls les chapitres VIII et XIX du *Thesaurus* lui sont attribués nommément par quelque manuscrit⁽²⁾. Je propose d'inverser l'ordre et de commencer par une étude du c. XIX, parce que, court et formant une section indépendante dans le *Thesaurus*, il est plus simple et plus facile à cerner.

a) *L'exhortation à l'Empereur*. Ce petit chapitre fournit un exemple typique de la mentalité et de la technique de Théognoste.

Le genre littéraire est un des plus populaires à Byzance, et l'on peut y distinguer deux catégories, le "traité" et le "discours". À cette dernière classe appartiennent les *basilikoi logoi* prononcés pour la fête de l'Épiphanie devant l'Empereur⁽³⁾ et composés selon les règles établies par le rhéteur Ménandre au IIIe siècle⁽⁴⁾. Assez différents de ces exercices rhétoriques sont les discours et sermons adressés à l'Empereur soit pour l'inviter à se corriger (par exemple, les excellentes diatribes de Jean l'Oxite devant Alexis I Comnène⁽⁵⁾), soit pour lui demander une faveur (ainsi, les suppliques adressées au même Empereur par Manuel Straboromanos⁽⁶⁾). L'Exhortation de Théognoste, bien que très courte,

(1) *Thesaurus* XVII 616-645 XVIII 248-256.

(2) *Thesaurus* VIII 1 XIX 2 *app. crit.*

(3) Par exemple, un discours de Jean Kamatéros de l'année 1196 (selon J. DARROUZÈS, REB 20, 1962, p. 63-64), éd. W. REGEL, *Fontes rerum byzantinorum*, St. Pétersbourg 1892-1917, p. 244-254 ; et un autre de Constantin Stilbès de la même époque (auteur et date établis par J. DARROUZÈS, REB 18, 1960, p. 184-187), éd. R. BROWNING, *An anonymous "Basilikos logos" addressed to Alexios I Comnenos*, Byzantion 28, 1958, p. 31-50.

(4) MÉNANDRE, *De genere demonstrativo* (éd. L. SPENGLER, *Rhetores graeci*, III, Leipzig 1854, p. 368-377).

(5) P. GAUTIER, *Diatribes de Jean l'Oxite contre Alexis I Comnène*, REB 28, 1970, p. 5-55.

(6) P. GAUTIER, *Le dossier d'un haut fonctionnaire d'Alexis I Comnène, Manuel Straboromanos*, REB 23, 1965, p. 168-204.

n'entre pas dans cette catégorie ; du point de vue de la rhétorique, elle est plutôt simple, et on n'y trouve aucun indice qui permettrait d'identifier le destinataire. Le chapitre fait davantage penser à ces "Miroirs des princes", composés tout au long de l'histoire de l'Empire Byzantin⁽⁷⁾, qui ne concernaient pas seulement les candidats à l'Empire, mais appartenaient à la pédagogie byzantine en général. Les vertus inculquées aux princes par ces traités constituaient une contrepartie, dans la vie publique, des vertus monacales, qu'on apprenait par les Vies de saints. L'Empereur, ou tout au moins l'idée qu'on se formait de lui, offrait le modèle de l'homme idéal, image de Dieu, selon l'idéologie canonisée par Eusèbe dans sa *Vita Constantini*⁽⁸⁾ et soigneusement propagée par l'iconographie byzantine⁽⁹⁾. C'est dire qu'il n'y a probablement pas de réponse à la question de savoir à quel Empereur s'adressait Théognoste.

De toute façon, si l'on accepte que Théognoste écrivait entre 1204 et 1252, l'identification précise de l'Empereur, auquel il aurait pu s'adresser, devient très difficile, parce que cette époque a connu de nombreux prétendants au titre. Selon les indications fournies par des manuscrits contemporains, Manuel (= Angelos Doukas Comnène) était considéré comme *basileus* en 1235, et Manuel I de Trébizonde en 1253⁽¹⁰⁾. Il y a, bien sûr, les empereurs de Nicée — Théodore I Lascaris (1204-1222), Jean III Doukas Vatatzès (1222-1254), Théodore II Lascaris (1254-1258), Jean IV Lascaris (1258-1261) et Michel VIII Paléologue (1258⁽¹¹⁾-1282) — et les Princes d'Épire (et notamment Théodore Comnène Doukas, qui se fit proclamer empereur à Thessalonique aux environs de 1224⁽¹²⁾, et qui eut comme successeurs Manuel, Jean et Démétrius avant que Thessalonique ne rentre sous le pouvoir de Nicée en 1246).

(7) E. BARKER, *Social and Political thought in Byzantium. From Justinian I to the last Palaeologus*, Oxford 1957, p. 20: "The political theory of Byzantium begins in what may be called *Fürstenspiegel* or "mirror of princes" ... and as it began in this genre, so it continued for nearly a thousand years." Comme exemple de l'étonnante vitalité du genre, on peut citer la traduction de Syméon Seth (XIe s.), *Stephanitès et Ichnélatès* (éd. L. O. SJÖBERG, Uppsala 1962).

(8) G. B. LADNER, *The Image Concept*, DOP, N° 7, 1953, p. 21.

(9) A. GRABAR, *L'Empereur dans l'art byzantin*, Strasbourg, 1936.

(10) K. TREU, *Byzantinische Kaiser in den Schreibernotizen griechischer Handschriften*, BZ 65, 1972, p. 26-27.

(11) P. WIRTH, *Die Begründung der Kaisermacht Michaels VIII Palaiologos*, JÖB(G) 10, 1961, p. 85-91.

(12) A. KARPOZILOS, *The date of coronation of Theodore Doukas Angelos*, BUZANTINÁ 6, 1974, p. 251-261.

Le petit traité de Théognoste se réduit à deux pages et demie sur les vertus nécessaires à un empereur, suivies de huit *exempla* (tirés de divers auteurs) pour illustrer les trois vertus de justice, patience et tempérance. On ne voit pas le critère qui a présidé au choix des vertus : il est naturel que Théognoste commence par souligner la soumission de l'empereur à Dieu, et termine l'énumération des vertus en évoquant le jugement dernier (*Thesaurus* XIX 185-187), mais il est impossible de trouver un inventaire complet des vertus (par exemple, cardinales), ou un schéma logique. Peut-être l'exhortation s'articule-t-elle selon la politique intérieure et extérieure, mais les trois vertus choisies comme thèmes des huit exemples ne se prêtent guère à cette interprétation.

Cette indigence intellectuelle n'est pas rare dans ce genre d'exhortations pieuses. On en voit un exemple, qui a bien pu servir de modèle à Théognoste, dans la réponse du Pseudo-Athanase à la question : quelles sont les vertus qui sont particulièrement appropriées à ceux qui ont un poste de gouvernement (*archontes*)? Προηγούμενως τὸ συμπαθητικὸν καὶ φιλόανθρωπον, τὰ καὶ Θεῷ ὑπάρχοντα· εἶτα τὸ ἀμνησικάκον καὶ ἀόργητον καὶ ἀπροσωπόληπτον καὶ ἀδωροδόκητον, καὶ πρὸ πάντων τὸ μὴ εὐχερῶς, μηδὲ ἀνεξετάστως, διαβολαῖς καὶ λοιδορίαις πείθεσθαι· ἀπὸ γὰρ λογοπειθείας πολλοὺς φόνους ἀδίκους ποιοῦσιν· ὡσαύτως καὶ ἐξ ἀσπλαγχνίας ὁμοίως καὶ ἀπὸ μνησικακίας ἀπέχεσθαι καὶ ἀπὸ δωροδοκίας. Ἐκεῖνος τοίνυν ἐστὶν ἄρχων Θεῷ εὐάρεστος ὁ μηδὲν τῶν τοιούτων παθῶν κτώμενος⁽¹³⁾. (*Traduction* : "En premier lieu, l'indulgence et la philanthropie, deux qualités qui appartiennent aussi à Dieu. Ensuite, l'absence de rancune, de colère, d'acception de personnes, ou de vénalité. Surtout, ne pas croire facilement et sans examen aux accusations et calomnies : c'est la crédulité qui a fait commettre beaucoup d'assassinats injustes. Pareillement être exempt de la dureté de cœur et des rancunes et de la corruption. Sera un *archonte* agréable à Dieu celui qui n'a aucun de ces vices.")

Cette brève réponse contient la moelle de l'exhortation de Théognoste, qui l'a étoffée de quelques citations bibliques, sans guère ajouter au fond. D'ailleurs, la technique qui consiste à chercher des autorités dans la Bible est typique de Théognoste. Les autres sources dans lesquelles il a puisé ses huit histoires (dont une vient de la Bible⁽¹⁴⁾), et une autre se réduit à une mention de la chasteté de Basile II) sont Skylitzès (assassinat de Nicéphore Pho-

(13) PSEUDO-ATHANASE, *Quaestiones ad Antiochum*, N° 120, PG 28, 673D-6A.

(14) *Thesaurus* XIX 82-88 : 2 *Samuel* 16, 11.

cas⁽¹⁵⁾, maladie d'Isaac Comnène⁽¹⁶⁾), et Georges le Moine (la continence d'Alexandre⁽¹⁷⁾, et la loi de Théodose II⁽¹⁸⁾). L'assassinat de Nicéphore est tiré mot pour mot de Skylitzès, et fournit une preuve irréfutable de la consultation d'une source écrite. Mais parfois on soupçonne Théognoste de citer de mémoire: ainsi pour l'anecdote à propos de l'Empereur Constantin, qui est devenue un lieu commun des sermons de l'époque⁽¹⁹⁾. La présence de deux histoires à la gloire d'Alexandre confirme de nouveau sa popularité et l'ampleur de son culte⁽²⁰⁾, et Théognoste lui-même est tellement conquis par la première qu'il l'a répétée ailleurs dans le *Thesaurus*⁽²¹⁾: cela nous prouve, soit dit en passant, que le résumé biblique, où figure la répétition, est aussi de lui.

b) *Sur la divinité du Christ*. Les quatre chapitres (cc. VIII-XI) qui suivent le résumé de la Bible forment un bloc assez homogène, où l'intérêt principal, à travers une trentaine de pages, est centré sur la démonstration de la divinité du Christ. En tête du premier de ces quatre chapitres, on trouve dans un manuscrit, A, l'attribution à Théognoste (*Thesaurus* VIII 1 *app. crit.*). Ici encore, l'apport personnel se limite à quelques pages et réflexions. Le plus souvent, Théognoste se contente d'accumuler des textes empruntés, mais alors que pour la section suivante (cc. XII-XIII), il se borne à un auteur, Jean Damascène, il réunit ici une grande variété d'auteurs (*cf.* Tableau X, p. xci).

Une des rares exceptions pourrait être l'explication qu'il propose pour rendre acceptable la notion chrétienne de l'Incarnation. Il compare les relations entre la divinité et l'humanité aux rayons du soleil qui illumine la boue sans pour autant se souiller (*Thesaurus* VIII 176-183). Le passage est curieux à plusieurs titres:

(15) *Thesaurus* XIX 132-180: SKYLITZES, *Synopsis historiarum, Nicephoros Phocas*, c. 22, éd. J. THURN, Berlin 1973, p. 279-280.

(16) *Thesaurus* XIX 118-131: *Skylitzes continuatus*, éd. E. TSOLAKÈS, Thessalonique 1968, p. 109, 6-15.

(17) *Thesaurus* XIX 104-114: GEORGIUS M., p. 34-35.

(18) *Thesaurus* XIX 99-103: GEORGIUS M., p. 577-580.

(19) *Thesaurus* XIX 89-98: JEAN CHRYSOSTOME, *Homilia ad populum Antiochenum*, N° 21, PG 49, 216.

(20) La bibliographie du thème est particulièrement fournie (H.-G. BECK, *Volksliteratur*, Munich 1971, p. 133-135): les manuscrits ont conservé plusieurs apophtegmes attribués à Alexandre (E. MILLER, *Fragments inédits de littérature grecque*, dans *Mélanges Orientaux*, 1883, p. 5-18: = *Paris. Suppl. gr.* 134, f. 223^v), mais je n'ai pas trouvé ailleurs l'histoire d'Alexandre qui se bouche une oreille, parce qu'il doit entendre une accusation en l'absence de l'accusé, *Thesaurus* XIX 70-80.

(21) *Thesaurus* V 87-95.

Tableau X. Emprunts dans les cc. VIII-XI

Chapitre	Lignes	Thème	Source
VIII	4-123	La Bible à l'appui de la divinité du Christ	Textes bibliques : 60 citations (influence de Grégoire de Nazianze, 48-50)
	124-148	Les vies des saints	
	149-183	Réponse à une objection	Basile de Césarée (?)
	184-236	Autres textes bibliques	Isaïe (expliqué) : Jean Dam. 7 autres textes
IX	4-37	(<i>Digression</i> : valeur de la Bible)	Schol. Anon. à Jean Clim. Jean Dam. 10 textes bibliques
	48-183	Le miracle de s. Silvestre	<i>Acta s. Silvestri</i>
	184-198	Précisions chronologiques	Nicéphore (?)
X	5-59	Le châtement de Julien l'Apostat	Théodoret de Cyr
	60-110	et d'autres infidèles	<i>Apopht. s. Macarii</i>
	111-183	(<i>Digression</i> : les rêves)	Jean Climaque, et un récit anonyme (BHG 1448)
XI	4-60	La croissance du Christianisme, et les échecs (les Juifs et les Musulmans)	
	61-112	(<i>Digression</i> : la prière vers l'Orient)	Jean Moschos : <i>Prat. spir.</i> c. 83
	113-204	Apostrophe aux Juifs et Musulmans : pas de miracles. Les miracles chrétiens de résurrection : ss. Martin et Pallade	<i>Synaxaire</i> (Nov. 10, Jan. 28)
	205-234	Conclusion : acte de foi	Basile de Césarée : Hom. 15 de fide

bien que d'inspiration basilienne⁽²²⁾, il porte la marque de son

(22) BASILE, *Homilia* 15, PG 31, 469B8-12. On trouve la même pensée, et presque les mêmes termes, dans un passage de l'*Epistola ad Omarum* ; le texte grec est perdu ; en voici la version latine : *Quaeris quomodo Deus potuit ingredi in ventrem mulieris, tenebrosum et angustum et fetidum : sed si forte intelligas, tibi similitudinem damus. Nonne vides solem quia graditur super immunditiam et stercorea, et fetorem, et tamen nullo modo inquinatur sed mundat omnia, quanto magis Deus qui fecit solem non inquinatur a creatura* (PG 107, 321A3-9). Pour l'histoire de ce texte, cf. S. GERO, *Byzantine Iconoclasm*, Louvain 1973, p. 154-162.

auteur sous la forme d'un mot rare, ἀκτινοφωτοβολέω⁽²³⁾, qui se retrouve deux fois dans les *Chapitres* de Théognoste hiéromoine, appliqué au Logos. Cette manière de voir suppose une conception très exigeante de la transcendance divine, et prête à une appréciation péjorative de la nature humaine et même de la Mère de Dieu : contre une telle interprétation, Théognoste lui-même aurait réagi fortement, puisque pour lui l'homme est "l'œuvre la plus honorable sortie des mains de Dieu" (*Thesaurus* VIII 174-175), et il a dédié tout un chapitre (c. XIII) à la gloire de la Vierge. Ce passage est peut-être l'un des rares où l'auteur des *Chapitres* révèle son identité : tout le reste de sa doctrine sur la divinisation (ἐνθέωσις) de l'homme, effet de la vraie gnose (ἡ ἀπλανὴς Θεοῦ καὶ θείων εἶδησις)⁽²⁴⁾, n'apparaît pas dans le *Thesaurus* (mais, peut-être ne l'avait-il pas encore formulée). Dans ce livre, le seul problème posé à propos de la prière concerne la direction vers laquelle il convient de s'orienter quand on s'adresse à Dieu⁽²⁵⁾.

Entre autres passages plus personnels, on peut signaler les termes employés par Théognoste pour décrire la nécessité de parler des Comans : "ils vivent comme les bêtes, n'ont pas de dieux, et sont les moins humains des hommes" (*Thesaurus* XI 27-29). L'idée que tous les hommes, dignes de ce nom, sont déjà christianisés, exception faite des juifs et des musulmans, au XIIIe siècle, est acceptée comme évidente par Théognoste (*Thesaurus* XI 21-22). S'il fait allusion, en passant, à plusieurs hérésies, sa polémique est dirigée contre les deux groupes non chrétiens qu'on vient de mentionner. Il fonde son argument sur les miracles faits par le Christ et par ses saints, en particulier sur les miracles de résurrection : il cite en ce sens les noms de sept saints, presque tous de la partie orientale de l'Empire — Georges le mégalomartyr, Macaire d'Égypte, Pallade et Syméon Stylite (deux syriens), Spyridon (de Chypre), et Théodore le Sicéote (d'Asie Mineure), qui se placent tous entre le IVe et le VIIe siècle. La seule exception est s. Martin de Tours, qui est présenté comme un évêque de l'Italie⁽²⁶⁾. On verra bientôt si cette liste peut servir à situer géographiquement Théognoste⁽²⁷⁾.

(23) p. xxxix *supra*, et la note 123 au c. 1.

(24) *Chapitres* (cf. p. xxx *supra*, et la note 71 au c. 1), c. 28.

(25) *Thesaurus* IX 163 XI 61-75, 105 : cf. p. cxxi *infra*, et la note 190.

(26) Si du moins "Tarakiné" signifiait pour Théognoste la ville de Terracine : cf. p. cvii *infra*.

(27) cf. p. cvi-cix *infra*.

L'intérêt que montre Théognoste pour les deux groupes, Juifs et Musulmans, ne nous aide guère à cet égard. Les œuvres grecques contre les Juifs sont innombrables⁽²⁸⁾ et viennent de partout dans l'Empire; ce qui est vrai aussi de la polémique contre l'Islam⁽²⁹⁾. Il est évident qu'au XIIIe siècle Théognoste disposait de tout un arsenal idéologique pour lutter sur ces deux fronts. Il avait, en outre, pour sa discussion sur la divinité du Christ, la spéculation proprement théologique du XIIe siècle sous Alexis Comnène; Eustrate de Nicée avait posé de nouveau le problème de la relation de "l'*assumptum* humain" (τὸ πρόσλημμα ἀνθρώπινον) à la personne du Christ⁽³⁰⁾. Théognoste nous laisse entrevoir l'existence de cette controverse quand il répond à l'objection que tout concept d'incarnation est indigne de la divinité; mais ses termes sont tellement imprécis que le lecteur est fondé à n'y voir qu'une allusion aux arguments des musulmans. La thèse avancée par Théognoste est simplifiée pour être au niveau d'un public général, et non des spécialistes de la théologie⁽³¹⁾.

II. *Les autres traces de Théognoste*

La première section (la synopse biblique) est empruntée en grande partie à l'œuvre de Georges le Moine: l'influence de celui-ci explique la présence de quelques récits apocryphes (par exemple, la démonstration de la sagesse du roi Salomon, *Thesaurus* VI 122-129) et aussi des citations du Pseudo-Athanase et de

(28) J. STARR, *The Jews in the Byzantine Empire*, Athènes 1939, publie une collection de textes. J'ajoute deux exemples typiques: Jean Moschos, dans son chapitre sur Cosmas le Scholastikos (*Prat. sp.*, c. 172), raconte: "Je ne suis jamais entré sans le trouver en train de lire ou d'écrire contre les Juifs ..." (PG 87³, 3040D); Nicéas Stéthatos, cinq siècles plus tard, compose à son tour un *logos* contre les Juifs: J. DARROUZÈS, *Nicéas Stéthatos, Opuscules et lettres*, (S.C. 81), Paris 1961, p. 412-413. Pour l'histoire politique des Juifs dans l'Empire Byzantin, cf. A. SHARF, *Byzantine Jewry. From Justinian to the Fourth Crusade*, New York 1971: il signale les sources juives et arabes.

(29) Pour se faire une idée de la bibliographie, on peut consulter l'introduction dans E. TRAPP, *Manuel II Palaiologos. Dialoge mit einem "Perser"*, Vienne 1966.

(30) P. JOANNOU, *Eustrate de Nicée*, REB 10, 1952, p. 24-34: le terme cité revient plusieurs fois dans les 24 propositions condamnées.

(31) Deux détails dans cette partie du *Thesaurus* restent non identifiés — i) X 174-178: le paradoxe que l'homme qui dort n'est ni mort ni vivant: on soupçonne Théognoste de l'avoir emprunté; ii) XI 42-44: la comparaison entre le chrétien sans bonnes œuvres et le borgne: s'agit-il de la citation d'un père de l'Église?

Josèphe (*Thesaurus* I 53 V 174 VI 10). Mais il serait faux de penser que Théognoste se contente de copier un auteur (*cf.* Tableau XI, *infra*); ses préférences pour les œuvres de Jean Damascène et de Jean Moschos paraissent déjà, et le plus probable est que c'est Théognoste qui a ajouté les deux remarques au chapitre sur David (l'une sur les secondes noces et l'autre sur le caractère douloureux de cette vie, *Thesaurus* V 111-119, 120-135); dans les *Chapitres* de Théognoste hiéromoine on a déjà trouvé⁽³²⁾ le même éloge du célibat, et on y rencontre à plusieurs reprises l'idée que notre chair

Tableau XI. Emprunts dans les cc. I-VII

Chapitre	Lignes	LXX	Georges le Moine (éd. de Boor)	Autres références
I	1-50	<i>Gen.</i> 1-3	p. 69 ¹⁰	Jean Dam. FO 44 ^{28, 69}
	51-75	4	46 ¹²⁻¹⁴	Jean Dam. FO 97; Pseudo-Athanase (cité par Georges le Moine)
	75-97 98-166	5-9 <i>Gen.</i> 11-21 <i>Exod. Num.</i> <i>Deut.</i>	(804)	Jean Dam. FO 24 ⁴⁸⁻⁵³
II	2-103	<i>Ios. Iud.</i>	142-149	Diatribes contre les femmes (Ps. Maxime : Ps. Anastase)
	104-135			
III-IV		<i>Iud.</i> I Rg.	153-171	
V	1-110	II Rg.	172-183 (34-35)	
	111-135			Théognoste (?) 2 remarques
	136-182	II, III Rg.	182-189	Josèphe (cité par Georges le Moine)
VI		III Rg. II <i>Ch.</i>	189-212	Josèphe (cité par Georges le Moine)
VII	2-69	IV Rg. II <i>Ch.</i>		Jean Moschos, <i>Prat. Sp.</i> 38, 35
	70-112			Anast. Sin. <i>In Ps. VI</i>
	113-126			Jean Moschos, <i>Prat. Sp.</i> 175
	139-144			Nicéphore

(32) p. xxxii *supra* avec la note 90 au c. 1.

est une espèce de prison ⁽³³⁾. En outre, quelques détails suggèrent l'influence d'autres sources qui nous restent inconnues : deux exemples intéressants sont la mention des "sept cheveux dorés" (τρίχες ἑπτὰ χρυσαυγίζουσαι, *Thesaurus* II 90-91), qui constituaient le secret de la force de Samson, alors que la Septante ne précise pas leur couleur ⁽³⁴⁾ ; et la référence énigmatique, au cours des réflexions sur l'adultère de David, au mythe de Pasiphaé (*Thesaurus* V 105-110). Théognoste affirme que les gens de mœurs dissolues perdent leurs forces et deviennent lâches : "par exemple, ce fameux Tauros était invincible par son courage et sa force avant d'avoir eu des relations sexuelles avec une femme, mais après avoir eu commerce avec sa maîtresse en furie amoureuse (*lit.* en sa folie, μανίᾳ), il perdit sa force." Selon une version du mythe, qui circulait à Byzance grâce aux chronographes ⁽³⁵⁾, "Tauros" était le nom du "notaire" (νοτάριος) de Pasiphaé. Mais cette version du mythe ne parle pas de la perte de sa force. Peut-être doit-on chercher ailleurs que dans le mythe de Pasiphaé la clef de ces lignes de Théognoste.

La grande diatribe contre les femmes (*Thesaurus* II 105-135) suppose aussi une intervention personnelle de Théognoste, au moins dans la recherche de ses phrases. Leur misogynie relève

(33) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 65.

(34) *Jg.* 16, 19 : il est bien possible que Théognoste ait disposé d'une version de la *Septante* différente de celle publiée par A. RAHLFS. Les points suivants méritent d'être signalés : i) I 149-150 : au moment où les Israélites entrent dans la terre promise, il n'y avait pas parmi eux "semeurs, moissonneurs, ou malades" ; une réminiscence peut-être du *Ps.* 104, 37, et de *Jérémie* 42 (35), 6-7 ; ii) III 36-38 : l'expulsion (littéralement, l'"ostracisme") des fils de Samuel ; le mot ἐξοστρακίζω est utilisé ailleurs dans Georges le Moine (par ex., *Georgius M.*, p. 529, 13), mais pas dans son résumé de ce passage de la Bible et jamais dans la *Septante* ; iii) VII 127-130 : l'espoir d'Amon de se repentir comme son père ; la *Septante* n'en parle pas.

(35) MALALAS, IV (éd. L. DINDORF, Bonn 1836, p. 86, 1-11) ; Cedrenus donne une version semblable (PG 121, 248B6-10) : le mythe était connu aussi dans sa version classique (Diodore de Sicile, IV, 77, 2 ; Pausanias, VII, 4, 5 ; Apollodore, III, 1, 2-4) au XIIe siècle, comme le démontre un discours de Nicéphore Basilakès (éd. C. WALZ, *Rhetores Graeci*, Stuttgart 1832-1836, I, p. 434-435) : on y voit l'influence de l'*Ars amatoria* d'Ovide (A. GARZYA, *Ovide, Nicéphore Basilakès et le mythe de Pasiphaé*, *Latomus* 26 (1967), p. 477-479). Selon le *Chronicon Paschale*, éd. L. DINDORF, Bonn 1832, I, p. 77, "Tauros" était aussi le nom du roi de Crète qui avait épousé une de ses prisonnières appelée "Europa" et en avait eu un fils, Minos ...

d'un aspect secondaire, mais constant, de la pensée byzantine⁽³⁶⁾, qui met à l'épreuve la compréhension des gens d'un autre siècle. Il ne faut d'ailleurs pas oublier la part de l'humour⁽³⁷⁾, ni surtout de l'exercice rhétorique⁽³⁸⁾. Cette page introduit par la richesse du vocabulaire et par l'originalité des jeux de mots une sorte de récréation. L'objet de ces critiques est la *mauvaise* femme, et Théognoste montre ailleurs qu'il n'est pas misogyne et que pour lui⁽³⁹⁾, comme pour s. Paul, "le mariage est digne d'honneur" (*Heb.* 13, 4). La source précise qui lui a fourni les éléments de sa diatribe nous échappe : on trouve des développements semblables dans les florilèges attribués à Maxime le Confesseur⁽⁴⁰⁾ ou ailleurs⁽⁴¹⁾, mais celui de Théognoste les dépasse en richesse, et il faut probablement attendre Jean Pédiasimos au XIVe siècle pour lire quelque chose de plus élaboré.

Les deux chapitres (cc. XII et XIII) qui résument une partie de l'exposé magistral de la foi fait par Jean Damascène portent peu de traces du travail de Théognoste. On notera quand même qu'il a ajouté les noms de saints⁽⁴²⁾, dont les reliques méritent la vénération des fidèles (*Thesaurus* XII 157-174), et la mention de

(36) La mysogynie n'est qu'un aspect de la "négarion de la sexualité" qui apparaît plus clairement dans le mouvement hérétique des messaliens : A. GUILLAUMONT, *Les Messaliens*, dans "Mystique et Continence" (Les Études Carmélitaines), Paris 1952, p. 131-138, mais qui a laissé des traces ailleurs : la remarque de Théognoste sur le mode "bestial" de la naissance imposé à l'homme n'est que l'écho d'expressions semblables de Maxime le Confesseur (PG 91, 1304D-1314B) : cf. I. HAUSHERR, *Philautie. De la tendresse pour soi à la charité selon St. Maxime le Confesseur*, Rome 1952, p. 167. En outre, note 145 *infra*.

(37) Deux écrivains de la génération qui suit Théognoste se sont amusés à composer des vers à ce sujet : Jean Pédiasimos et Manuel Philès, tous les deux édités par E. MILLER, *Manuscrits grecs de l'Escorial*, Paris 1848, p. 75-82 ; *Manuel Philès. Carmina*, Paris 1857, II, p. 306.

(38) Les invectives à propos des mauvaises femmes, surtout mariées, font partie des thèmes classiques des "diatribes" : W. CAPPELLE et H. I. MARROU, *Diatribes*, RAC, t. 3, 1957, p. 990-1009.

(39) *Thesaurus* V 114.

(40) PSEUDO-MAXIME, *Loci Communes*, PG 91, 912C : cf. M. RICHARD, *l.c.* (note 2 au c. 1), p. 488-492.

(41) Les collections attribuées à Anastase et Antoine sont mentionnées dans l'apparat critique, *Thesaurus* II 114-132 ; on pourrait y ajouter plusieurs sermons apocryphes, soit anonymes (LAMBECIUS et KOLLARIUS, *Commentariorum*, I, Vienne 1766, p. 239-241 ; VII (éd. 1675), p. 270), soit attribués à Jean Chrysostome ou à Éphrem : cf. PG 56, 531-537 ; 59, 485-490 ; J. ASSEMANI, *Opera Ephraemi*, III, Rome 1746, p. 70d-74b. Quelques passages de ces derniers font partie des *Sacra parallela* (au moins dans le *Florilegium Vaticanum*), PG 95, 1317-1332 (cf. 1325c-d). Les prédécesseurs de ces compilateurs sont Stobaeus (éd. C. WACHSMUTH et O. HENSE, t. 4, Berlin 1957², p. 550-568) et les paroemiographes.

(42) p. CVI *infra*.

deux pratiques propres à l'Église byzantine (l'omission de la genuflexion le jour de la Pentecôte et les dimanches, et l'interdiction du jeûne tous les samedis, *Thesaurus* XII 180-184)⁽⁴³⁾. De nouveau, il a cherché dans le *Pré spirituel* de Jean Moschos les matériaux dont il avait besoin pour illustrer et égayer son enseignement. À signaler aussi, le récit d'Anastase le Moine⁽⁴⁴⁾; à d'autres endroits du *Thesaurus*⁽⁴⁵⁾, Théognoste a utilisé cette collection "anastasienne" de récits pieux de l'Orient monastique.

Tableau XII. Emprunts dans les cc. XII et XIII

Chapitre	Lignes	Jean Damascène: <i>de fide orthodoxa</i> (ed. B. KOTTER)	Autres références
XII	3-31	c. 77, 71, 74	
	31-48	75, 86, 82	
	53-133	86, 84, 85	
	134-157	89, 88	
	157-184		Vies de saints; <i>Const. Apost.</i>
	185-306	96, 98, 99	
XIII	1-35	46	
	36-73	87-89	
	76-113		Jean Moschos, <i>Prat. sp.</i> 45
	114-141		Jean Moschos, <i>Prat. sp.</i> 47
	142-176		Jean Moschos, <i>Prat. sp.</i> 75
	177-206		Anast. <i>Narrationes</i> IX

Le dernier chapitre du *Thesaurus* appartient à un genre littéraire de la théologie byzantine moins exploré encore que les deux précédents, bien que plus important qu'eux comme "catéchisme populaire"⁽⁴⁶⁾: deux précurseurs, C. Heinrici et H. T. Krasnoselcev⁽⁴⁷⁾, nous ont donné quelque idée de la profusion des

(43) p. CXIX-CXX *infra*.

(44) *de oleo multiplicato* (BHG^a 1076rc): éd. F. NAU, *Narrationes S. Anastasii*, N° IX, OC 2, 1902, p. 65-66; cf. P. CANART, *Nouveaux récits du moine Anastase*, Actes du XIIe Congrès international des études Byzantines, Ochride 1961, t. 2, p. 263-271.

(45) *Thesaurus* XVII 409-415, 434-449, 529-571.

(46) H.-G. BECK, *l.c.* (note 7 au c. 1), p. 91.

(47) C. F. G. HEINRICI, *Griechisch-Byzantinische Gesprächsbücher und Verwandtes* (= Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der königl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, t. 28, 1911, Num. 8), Leipzig, 1911; H. T. KRASNOSELCEV, *Anecdota Graeco-byzantina* (= *Addenda zu A. Vasiliev, Anecdota Graeco-byzantina*), Annales de la Société Historique et Philologique 7, 1899, Section Byzantine IV, Odessa 1899, p. 99-206.

collections d'*erôtapokriseis* qu'on trouve dans les manuscrits, et dont plusieurs restent inédites⁽⁴⁸⁾. Une étude détaillée et exhaustive de ce chapitre exigerait trop de temps. Pour le moment, les résultats obtenus sont les suivants : les 48 questions suivent un certain ordre (à peu près celui de l'*Exposition de la foi* de Jean Damascène) et proviennent de deux sources qu'on peut identifier — Jean Damascène et Anastase le Sinaïte (ou au moins les *Anastasiana*). Il est possible aussi, bien que l'on connaisse mal les autres sources dont disposait Théognoste, de s'apercevoir que dans ce chapitre, comme dans la première section du *Thesaurus*, Théognoste a ajouté quelques remarques qui sont ou de lui, ou d'une source différente de celle qu'il copie (*cf.* Tableau XIII, p. sq.). Il se peut que dans la Question 25 la référence à Constantinople soit déjà le résultat d'une altération de son texte damascénien, mais la Question 26 démontre le même goût pour le miracle dramatique, qu'on a vu dans le passage attribué à Théognoste hiéromoine et admis dans le *Thesaurus*⁽⁴⁹⁾. Théognoste s'écarte clairement, sur ce point, de l'enseignement de Jean Damascène, qui réagissait contre les superstitions populaires de l'époque. Le caractère rétrograde de la pensée de Théognoste est plus sensible encore dans sa réponse à la Question 29, où les "mythes" qu'il rejette⁽⁵⁰⁾ ne sont autres que les théories scientifiques de son siècle. Mais il serait excessif d'attendre de lui une intelligence de la Bible qu'on ne trouve même pas chez un esprit aussi éclairé que celui de Grégoire Palamas au siècle suivant⁽⁵¹⁾. Les questions groupées autour du thème de la mort confirment l'impression que le *Thesaurus* n'a pas été compilé originellement pour les moines, mais pour les laïcs qui veulent atteindre la

(48) F. M. BANDINI, *l.c.* (note 16 au c. 1), t. 2, Florence 1768, p. 478 (= *Plut.* 58, *cod.* 30, p. 152, 164), 518 (= *Plut.* 59, *cod.* 13, p. 39, 52, 211). G. HEINRICI a remarqué : "Zu den bisher veröffentlichten Gesprächsbüchern gesellt sich eine Menge an Gehalt und Umfang sehr ungleicher Traktate, die in zahlreichen griechischen Sammelhandschriften theologischen Inhalts verstreut sind und einen wesentlichen Teil derselben ausmachen." (*l.c.* — note 47 — p. 6).

(49) *Thesaurus* XVII 621-627 : p. xxxvi *supra*.

(50) *Thesaurus* XX 387-389 : on peut signaler que, selon une réponse éditée par G. HEINRICI (*l.c.* — note 47 — p. 87), c'est aussi un "mythe" de dire que le ciel (*ouranos*) tourne, bien que telle soit l'opinion de Jean Damascène reprise par Théognoste (*Thesaurus* XX 154-157). L'intérêt du XIIIe siècle pour l'astronomie scientifique était plutôt maigre, si l'on doit en croire Théodore Métochite : *cf.* I. ŠEVČENKO, *Études sur la polémique entre Théodore Métochite et Nicéphore Choumnos*, Bruxelles 1962, p. 109-117 ; on trouvera là un bon exposé du système ptolémaïque, qui prédomine dans l'enseignement de Jean Damascène (*l.c.*, p. 91-95).

(51) PG 150, 1128 : la question est résolue par une citation de la Bible.

Tableau XIII. *Analyse des Questions et réponses (c. XX)*

Numéro	THÈME	SOURCE ou PARALLÈLE
1-12	<i>Théologie</i> : nature de Dieu, la Trinité, la Personne et les Natures du Christ.	Ps.-Cyrille et Anastase ; Jean Damascène
13	<i>Cosmologie</i> : définition de l'éon,	Jean Damascène
14-16	Angélogologie,	Jean Damascène ; Denys l'Aréopagite ; Ps.-Athanasie (<i>ad Antiochum</i>)
17-29	les cieux, et les phénomènes célestes : les eaux ;	Jean Damascène ; Basile de Césarée
30-36	<i>Anthropologie</i> : le Paradis, le corps, l'âme, la constitution physique	Jean Damascène ; Jean Chrysostome
37-45	<i>La mort</i> : préétablie ? la vêtue monastique ; l'aumône ; les récidivistes ; la connaissance après la mort	Ps.-Athanasie (<i>ad Antiochum</i>) ; Ps.-Anastase le Sinaïte, et Anastase le Moine ; Basile de Césarée ; Grégoire le Grand ; Ps.-Jean Damascène
46	<i>Appendice</i> : une question exégétique	Jean Damascène
<i>NON IDENTIFIÉS</i>		
10-11	L'unité dans la Trinité	(répétition des réponses 1 et 4)
25	Les mers et l'Océan : référence à Constantinople	
26	Éclairs, tonnerre, et foudre	(croyances populaires : la foudre comme punition)
27	Neige et grêle	(<i>idem</i>)
29	Étoiles filantes	(explication "biblique" et populaire)
35	Division tripartite de l'âme	(psychologie populaire)
37	La mort préétablie ?	(problème très discuté : Ps.-Athanasie, Ps.-Anastase, Jean Damascène)
38-42	L'effet de l'habit monastique et des aumônes au moment de mourir	<i>Anastasiana</i> ?
45	La connaissance après la mort	Théognoste, qui discute l'opinion d'Anastase le Sinaïte... ?

perfection et qui, au moment de mourir, souhaitent des assurances de salut. Il y en a deux, dont la formulation rappelle celle des chapitres attribués directement à Théognoste : dans la Question 42, la vie personnelle des prêtres assume une importance qui

s'accorde bien avec l'enseignement des *Chapitres* de Théognoste hiéromoine, et dans la Question 45 l'argument fait appel d'une part à l'autorité des Pères de l'Église et de l'autre aux Écritures — les deux pôles de la pensée de Théognoste. Jamais dans le *Thesaurus*, il ne se laisse entraîner par la spéculation philosophique.

III. *Les éléments linguistiques*

Le langage du *Thesaurus* reflète fidèlement la diversité des éléments qui ont servi à sa construction, et on peut distinguer les différentes couches linguistiques: une des plus anciennes est probablement celle des apophtegmes et des récits pieux (de Jean Moschos et d'Anastase le Moine), qui contient une proportion élevée de *termes ecclésiastiques ou monastiques*:

ἀνάγνωσις XVII 280⁽⁵²⁾ (= lecture liturgique); ἀποκάλυψις XV² 682-683 (= vision); βαυκάλιον XVII 249 (= petite gargoulette⁽⁵³⁾); διορατικός XV² 380; δισκοποτήριον X 28; ἔγκλειστος XV² 681; ἔκστασις XV² 689, XVII 38 (= extase; folie); ἑνναήμερος (un hapax?) XV² 591; ἐξαγόρευσις XVIII 178 et ἐξομολογοῦμαι XV² 726 (= confession sacramentelle); ἐπινίκιος ὕμνος XVII 275 (= *Ter sanctus* liturgique); ἔσπερινόν XV² 319; εὐλογία XVII 269; ἱερατεῖον XVII 545; ἱστορία XIII 73 (ἀνιστορῶ XIII 50) (= image; faire un portrait); καμελαύχιον XVII 344; κανδηῆλα XIII 206; κειμηλιαρχεῖον XVII 558; μαργούνιον XVII 268; μνημόσυνα, τά XV² 591; μύρον XII 156; ὄρθρος XV² 319; στάσις XV² 484 (forme de pénitence⁽⁵⁴⁾); στιχάριον XVII 248; τὰ τρίτα, XV² 540; Χερουβικόν XVII 623; ψιάθιον XVII 249.

Les termes strictement *techniques* ou *canoniques* sont plutôt rares, mais il y en a quelques-uns dans le chapitre sur les conciles et dans la collection des canons:

ἀποκουρεύω XIV 270; ἀποκρισιάριος XIV 135-136 (= porte-parole); ἀναθεματίζω XIV 228; καθαιρῶ XIV 234; προσένεξις XIV 263 (dot d'entrée dans un monastère); τοποτηρητής XIV 135; Τυροφάγος XIV 404; χειροτονῶ XIV 224.

(52) Pour toutes les références de cette section, le premier chiffre donne le chapitre, le deuxième la ligne, du *Thesaurus*.

(53) A. J. FESTUGIÈRE, *Moines d'Orient*, III (1), p. 85, n. 61.

(54) H. DELEHAYE, *Les Saints Stylites*, Bruxelles 1923, p. CLXVIII.

Une autre catégorie de mots est celle du *discours théologique*, qui dans le *Thesaurus* porte l’empreinte de Jean Damascène :

διαπορία XIII 16 (= difficulté, question, de la Vierge); ἐθελότρεπτος XX 448; υἱικῶς XI 228; ὕμνολογικός XX 99; προϋφίστημι XIII 30. En outre, il y a les mots du *discours parénétiq*ue : par exemple, les péchés, αἰμομίκτης (αἰμομιξία) XVI 68; ἐνυπνιασμός XVIII 112; μαλακία XV² 786; ὄξυχολία (ὄξυλογία B) XVI 526; παρρησία XVII 369, XV² 15 (comme vice et comme vertu); et il y a deux mots/images dans ce contexte qui reviennent — ἀποπλύνω XVI 652 et (avec χιτών) XV² 243-244 dans un sens figuré; πανήγυρις XV¹ 66, XV² 697, l’image de la vie comparée à un marché, qui dérive probablement de Grégoire de Nazianze⁽⁵⁵⁾ mais qui paraît aussi dans les écrits d’Anastase le Sinaïte⁽⁵⁶⁾ et de Jean Climaque⁽⁵⁷⁾.

On a signalé dans le vocabulaire de Théognoste hiéromoine “une tendance à des formes recherchées”⁽⁵⁸⁾ et on a vu qu’une proportion impressionnante de ces formes se trouve dans le *Thesaurus*⁽⁵⁹⁾. Un trait caractéristique des passages attribués directement à Théognoste est la préférence pour les *termes composés*, surtout, mais pas exclusivement, dans les vers: ἀκτινοφωτοβολέω VIII 180; ἀστραπηβόλος XX 355; θεοκατάλλακτος XV² 716, XVI 610 (dans les chapitres amphilochiens); θεόστεπτος XIX 89, 181; θησαυροπλουτοδότης XX 711; ἱεροτελεστία XVII 613; μελιτόβρυτος XVII 676; οὐρανοπλουτοφόρος XX 705; οὐρανοχάλκευτος XV² 775 (aussi amphilochien); προὔργιαίτερος XX 404 (un mot de Théognoste hiéromoine⁽⁶⁰⁾).

Parmi les curiosités linguistiques du *Thesaurus*, on notera :

- i) ἄλυσις XII 123 (BS) : la forme correcte, conservée par A, qui est d’accord avec le texte de Jean Damascène utilisé là, est διάλυσις (cf. XII 165), mais il est possible que la variante de BS ait pris ce sens au XIIIe siècle.

(55) GRÉGOIRE DE NAZIANZE, *car*m. 1, 2, 33 : PG 37, 930.

(56) ANASTASE LE SINAÏTE, *In Ps. VI*, PG 89, 1096D.

(57) JEAN CLIMAQUE, *Scala Paradisi*, gr. 22, PG 88, 952A4-5.

(58) p. xxxii *supra*.

(59) p. xxxviii-xxxix *supra*.

(60) Chapitres (note 71 au c. 1), c. 22.

- ii) ἀμφίλεξις XV² 674 (ἀμφιβολία S): = “discussion”: la forme verbale est bien connue, mais le substantif manque dans les dictionnaires⁽⁶¹⁾.
- iii) ἀπημέλητος III 27: = “(un enfant) dont on ne prend aucun soin”: on aurait attendu ἀπαμέλητος (ἀπαμελέομαι) pour cet *hapax*; la correction, ἀτημέλητος, que m’a proposée le R. P. Joseph Paramelle, semblerait juste.
- iv) αὐκρουοῦ (αὐκρουόομαι?) XV² 187 *cf.* ηὐκροῶτο (αὐκροόομαι) XIX 74: Du Cange a trouvé les formes αὐκροῦσθαι, αὐκρησις (*auscultari, auscultatio*), mais ne cite aucune source: la confusion des manuscrits reflète la fluidité et l’incertitude autour de cette forme, qui avait l’allure, peut-être, de paraître plus érudite.
- v) βία, utilisé comme exclamation (XVII 410), est bien connu des récits monastiques⁽⁶²⁾; c’est le cri de quelqu’un qui souffre la violence en question (*cf.* XVII 653, XX 538, où l’ascète se fait violence).
- vi) ἐλευθεριάζω — dans le sens “moquer” ou “parler licencieusement” (X 37), poursuit la dégradation sémantique commencée avec les Pères.
- vii) ἐξολοθρεύω III 9 et συνολοθρεύω III 4-5 prennent l’omicron, au lieu de l’epsilon habituel dans la Septante; la deuxième forme paraît rare et est due, peut-être, au penchant de Théognoste pour les mots composés.
- viii) ἐξυπνίζω, généralement transitif (XVI 197, 202, XIX 155) peut prendre aussi le sens intransitif (moyen) du grec moderne, ξυπνῶ, “se réveiller” (XVI 102-103, XIX 155).
- ix) θάλασσα — (XVI 394) est utilisé dans le deuxième chapitre amphilochien pour désigner le Sud; il s’agit probablement d’une réminiscence biblique (*Ps.* 88, 13; 106, 3)⁽⁶³⁾, et on ne peut pas en déduire que l’auteur se trouvait (par exemple) en Asie Mineure.
- x) ἱερονίκης (τῶν ἱερονίκων μαρτύρων) XVI 451: la forme ἱερόνικος, -ον (*cf.* καλλίνικος) ne se trouve pas dans les dictionnaires, mais existait peut-être à l’époque d’Amphiloque.
- xi) μάγκανον (XVI 515): cette forme, et non μάγγανον se trouve dans plusieurs manuscrits; pour le remplacement de gamma par

(61) Du Cange et Sophocles, pour l’époque médiévale; Liddell & Scott et Lampe pour la période précédente: en général, je me suis limité à ces quatre dictionnaires.

(62) Par exemple, *Histoire Lausique*, c. 21, 22: éd. C. BUTLER, *The Lausiac History*, Cambridge 1898-1903, t. 2, p. 65, 12; 74, 14: dans les deux cas, l’éditeur a choisi la forme ὦ d’un vocatif pour précéder le mot, mais ὦ d’une exclamation me semble plus approprié.

(63) Selon Cyrille, le mot peut signifier aussi dans la Bible l’Ouest: *cf.* G. W. H. LAMPE, s.v. (paragr. 3).

- kappa, cf. K. ΜΙΤΣΑΚΙΣ, *The Language of Romanos*, Munich 1967, p. 47 et 59 (paragr. 80, 89).
- xii) ματαιοκοπόω (XV² 882) “travailler en vain” ou “se fatiguer en vain”, ne pose pas de problèmes, mais ne paraît pas dans les dictionnaires, au moins dans une forme verbale.
- xiii) μετριάζειν (XV² 386) : Fabricius⁽⁶⁴⁾ avait noté que la traduction faite par Combefis de ce passage (*ut modum apud immundos spiritus teneret*) n’était pas claire ; il propose, “*haud moveri solitum immundorum spirituum conspectu*”, et Sophocles lui donne raison, “to be moderate (of the passions)”, en citant Hieroclès d’Alexandrie (du Ve siècle) ; cf. ROMANOS LE MÉLODE, 27, 13, 4 (S.C. 114, p. 212), “manifestar son humilité” ; le mot signifierait en ce cas, “jouir de l’*apatheia*”.
- xiv) μέτρον, τό, les ambiguïtés de ce mot au moyen âge sont bien illustrées par le *Thesaurus* : “une période de temps” (XV² 457, 459, 460), “mesure (= distance)” (XX 157), “mesure (= quantité)” (XV² 141), et *au pluriel* “les limites” (XX 492) ou le sens de “rang” ou “grade” (XVII 32, 167, 209).
- xv) πρόκριτος (παρὰ τῶν προκρίτων τοῦ παλατίου) XIX 167 ; cette forme, et non le προκοίτων de Skylitzès, est la leçon des manuscrits, bien que l’histoire de celui-ci soit la source de tout le passage et que le sens le plus approprié soit les “gardes” ou “chambellans” (*excubitores*), plutôt que les “princes” ou “l’élite”. On doit supposer une erreur de la part de Théognoste, ou de son texte de Skylitzès.
- xvi) προσποκληρόω (XVIII 225) = “assigner” : une forme tardive, assez rare⁽⁶⁵⁾.
- xvii) ῥιγίον (τὰ ῥιγία) XVI 87 = “tremblement de fièvre”, diminutif de ῥίγος, manque dans les dictionnaires.
- xviii) σαπρόγηρος (XV² 494) : cette variante sur καλόγηρος est plus originale que le conventionnel κακόγηρος.
- xix) σπουδαῖος (XVII 429) : “bon” (moralement) serait le sens obvie dans le contexte, mais il est possible que le mot ait un sens technique, “membre d’une association pieuse”, comme ἀγωνιστής.
- xx) τεάφη (XVI 16, 80) : = “soufre” ; c’est cette forme, plutôt que θεάφη, θεάφιον, θειάφιον, toutes plus anciennes, qui paraît dans les manuscrits de Théognoste, et c’est probablement elle qu’il a préférée, même si la première de ces trois est conservée dans E.

(64) FABRICIUS/HARLES, *l.c.* (note 7 au c. 2), t. 8, p. 376-377.

(65) S. A. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ, *Συναγωγή λέξεων ἀθησαυρίστων*, Athènes 1883, s.v., cite un exemple de Michel Akominatos (= Choniates).

Du Cange la cite d'après Jean Tzetzés (XIIe s.) et Moschopoulos (XIIIe s.).

- xxi) τραγωδία (XV² 184, 791) = "chant": le sens ancien de "tragédie" ou "représentation théâtrale", qui persiste après le VIe siècle, est moins plausible dans ces passages des chapitres amphilochiens, que l'autre sens, qu'on trouve déjà à cette époque (Sophocles cite Jean Malalas pour la forme verbale); Du Cange ne donne en ce sens que des exemples du grec moderne τραγούδι (le diminutif du mot classique⁽⁶⁶⁾).
- xxii) τριχοκοπτούμενη (κάρα) (XII 160): on doit supposer le verbe τριχοκοπέω (ou τριχοκοπέω); le sens est clair, mais le mot paraît un *hapax*.
- xxiii) τυραννέω (suivi par εἰς) XVI 476, dans le sens: "forcer despotiquement à".
- xxiv) χρεωφειλέτης (XV² 57): = "débiteur", et non "créditeur" (χρήστης ou δανειστής), mais il est évident que dans le contexte le sens requis est "créditeur", et telle est la traduction donnée par Combefis⁽⁶⁷⁾ de ce passage, qui fait partie du premier récit amphilochien. Probablement l'auteur s'est-il trompé de terme technique, et il semble que "l'auteur" en question n'était pas Théognoste (qui copiait son Amphiloque pour cette partie du *Thesaurus*), vu que Théognoste hiéromoine décompose le mot et en utilise chaque composant, χρεώστης et ὀφειλέτης dans le sens de "débiteur"⁽⁶⁸⁾.

Les *particularités grammaticales* sont rares et on ne voit à signaler que les points suivants, presque tous liés aux formes verbales et assez typiques du grec byzantin:

- i) la perte de l'augment (τετήρητο I 68; εὐδόκησεν XVI 165; ἀπόλωλαν XVI 213; εἰσενέγκαμεν XVI 264; ἀνάλωσαν XVI 412) et le contraire (ὑφείλε XVI 322); la lecture ἐρρύπωσα (contre ἐρύπωσα) XVI 493 n'est attestée que par un manuscrit (S), qui a tendance à "corriger" le texte original.
- ii) la terminaison -σαι, 2eme personne du singulier, présent de l'indicatif moyen (ἐξιλεοῦσαι XV² 234; λυπεῖσαι XV² 352; ἀνάκεισαι XVI 668).

(66) N. ANDRIOTÈS, Ἑτυμολογικὸ Ἐπιτομικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς νεοελληνικῆς, Thessalonique 1967, s.v.

(67) F. COMBEFIS, *l.c.* (note 2 au c. 2), p. 103B5.

(68) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 31.

- iii) quelque incertitude pour les conjugaisons en -μι (par exemple l'infinitif de ἀπόλλυμι, ἀπολλύειν (?) XVIII 94) et en -άω (par exemple, l'impératif ἤττοῦ XVI 354).
- iv) une préférence pour les formes courtes de l'impératif dans les exhortations : δράμε XV² 799; ἔα XX 701; ἴστω XX 665; κάμε XVI 242; ὕπαγε XI 89; XVI 443, 453; XVII 147.
- v) quelques glissements entre le subjonctif et l'indicatif, même s'il est souvent difficile d'établir la forme voulue par l'auteur à cause de l'incertitude de la tradition : par exemple, εἰσέρχεται et ἐξέρχεται après κἄν (XV² 118-119); ἀμβλύνεται (V 117) et εὐρήσεις (XVI 641) après ἵνα; ἐκδίδωσιν (XVII 460), et non ἐκδιδόασιν ou ἐκδιδοῦσιν; ἐξυπνίσωμεν (XVI 197, 202), πολιτεύσῃται (XX 523), ἴδωμεν et ἀναγνωρίσωμεν (XX 650, 661) pour remplacer l'indicatif futur.
- vi) l'optatif est rare, mais il y en a quelques exemples : μεταβάλοιτο (XV¹ 198); ὀνήσειε (?) (XX 514); ἀντιλήψαιτο (XVI 134).
- vii) φησίν (VIII 234) s'utilise pour le pluriel, et pas seulement au singulier.
- viii) il n'y a qu'un exemple d'une forme verbale composite, εἶχε ποιῆσαι (XV² 31), dans un récit amphilochien, et Fabricius⁽⁶⁹⁾ a raison contre Combefis en la prenant pour une forme potentielle, et non comme le plus-que-parfait du grec moderne : "il aurait dû tenir ses promesses", et non simplement "il avait fait des promesses"; le cas du participe isolé κερδήσας (XV² 758) est plus difficile, mais il y a d'autres exemples où le *Thesaurus* fait ellipse du verbe εἶναι (par ex., XX 491-492).
- ix) la préposition μετά avec l'accusatif, XV² 386, est tout à fait régulière, si l'on comprend bien le sens de μετριάζειν⁽⁷⁰⁾.
- x) il y a plusieurs exemples d'accords ambigus : παρεστηκότων (qui semble qualifier γυναικῶν, bien qu'à la rigueur on puisse trouver un autre sens) III 20; πασῶν avec ἁμαρτημάτων (IV 34); αἰσθήσεων ἀργούντων (X 121); πάντων avec ἀπολαύσεων (XV² 184); κόπον et βασιλέα avec μέγα (XV² 891; XIX 47).
- xi) le sens de la particule γάρ dégénère et devient très imprécis : par ex., XV² 54, 194, 809.

Naturellement le processus d'iotacisme dans les manuscrits du *Thesaurus* pose plus d'un problème à l'éditeur : par exemple, doit-on remplacer la forme μαγειριῶν (XIII 158) par μαγειρεῶν, qui est classique, et que l'on considère comme plus correcte dans le

(69) FABRICIUS/HARLES, *l.c.* (note 64).

(70) p. CIII *supra*.

grec moderne, et avons-nous tort de corriger εὐχαριστεία en εὐχαριστία? Mais l'exemple en question est assez exceptionnel; en général, la tâche de l'éditeur du *Thesaurus* est légère. On pourrait qualifier la langue de ce livre une *katharévoussa* simplifiée: Théognoste a écarté les formes populaires, mais il a observé une nette simplicité, qui rend facile la lecture de son livre. Le *Thesaurus* illustre la stabilité et l'homogénéité d'une forme de la langue grecque pendant quelque neuf siècles: Théognoste peut mettre ensemble dans un même livre composé pendant la première moitié du XIIIe siècle toute une série d'extraits, qui vont du IVe siècle (par exemple, Basile de Césarée) au XIe siècle (histoire de Skylitzès). Ce n'est pas tout à fait un hasard que cet exemple soit une œuvre d'enseignement religieux. Le concept orthodoxe de la tradition réclamait un instrument linguistique de ce genre.

IV. *Le cadre géographique*

Pour situer géographiquement l'auteur du *Thesaurus*, on ne dispose que de petits indices positifs. Par exemple, en deux occasions il donne une liste de saints: d'abord de saints qui ont ressuscité un mort — Georges le Mégalomartyr, Syméon du Mont Admirable, Théodore de Sykéon, Spyridon, Macaire l'Égyptien, Martin (de Tours), et Pallade (*Thesaurus* XI 142-195) — et ensuite de saints dont les corps ont une activité physique miraculeuse après la mort — Démétrios de Thessalonique, Andronic d'Attaleia, et Anthime de Nicomédie (*Thesaurus* XII 157-159). On remarquera que ces listes ne comprennent aucun saint de Constantinople, mais qu'elles citent plusieurs saints qui étaient spécialement connus à Nicomédie ou en Asie Mineure: le cas le plus intéressant est celui de saint Anthime, évêque de Nicomédie, martyr du IVe siècle. Théognoste raconte qu'à son époque la tête du saint nourrissait encore une chevelure que l'on coupait chaque année (*Thesaurus* XII 159-161). Ce détail, inédit⁽⁷¹⁾, témoigne peut-être d'une croyance locale. Un autre saint mentionné, spécialement vénéré à Nicomédie, est Théodore de Sykéon, qui habitait au VIIe siècle dans un faubourg de la ville et "célébrait souvent la liturgie à l'église du saint martyr (Anthime)." ⁽⁷²⁾ Un troisième saint, sur qui Théognoste apporte un renseignement peu connu, est Andronic (mort en Égypte au

(71) "Son corps passe pour avoir été enseveli sur le lieu du martyr", R. JANIN, *Les églises et les monastères de l'Empire Byzantin*, t. 2, Paris 1975, p. 83.

(72) R. JANIN, *l.c.* (note 71).

IVe siècle): Théognoste affirme qu'un *myron* miraculeux suintait de son corps, conservé à Attaleia (= "Satalia" en Pamphylie⁽⁷³⁾), semblable au *myron* de Démétrios de Thessalonique. Le nom d'Andronic manque dans la liste des 17 *myroblytoi* grecs recensés par Du Cange⁽⁷⁴⁾, mais la Vie (inédite) d'Andronic, attribuée à Éphrem (BHG 123h), fait mention d'Attaleia comme du théâtre de plusieurs de ses miracles. En outre, Néophyte de Chypre (XIIe-XIIIe siècle) fait état, dans son panégyrique de saint Andronic, du phénomène du *myron* comme d'une chose bien connue à son époque; selon H. Delehaye, ce renseignement était presque passé inaperçu avant la publication par lui d'un extrait du panégyrique⁽⁷⁵⁾. Les autres saints, mentionnés à cause de leurs miracles de résurrection, sont mieux connus: Spyridon est un chypriote du IVe siècle, qui a fait l'objet de plusieurs Vies⁽⁷⁶⁾, et Syméon du Mont Admirable est Syméon Stylite le Jeune (521-592), dont la *Vie Ancienne* raconte trois miracles de résurrection⁽⁷⁷⁾. Macaire l'Égyptien est celui dont on a rapporté l'apophtegme de *paganorum suppliciiis* (*Thesaurus* X 68-94). En outre, il y a un syrien, s. Pallade, et s. Martin, tous deux du IVe siècle; le dernier est présenté comme évêque de Ταπακίνη — une erreur consacrée par le *Synaxaire*⁽⁷⁸⁾ — dont le rédacteur a pu penser à Terracine⁽⁷⁹⁾. Le récit de leurs miracles rappelle le texte du *Synaxaire*⁽⁸⁰⁾, mais une autre source possible est Théodoret de Cyr⁽⁸¹⁾, utilisé déjà par Théognoste pour l'histoire de Julien

(73) W. HEYD, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, Leipzig 1923², t. 1, p. 119; l'auteur fait une description saisissante de cette ville, qui a bien pu voir la naissance du *Thesaurus*: "Satalia, de beaucoup le plus animé des marchés turcs de la côté méridionale ... grande, bien bâtie, entourée de jardins remplis d'arbres fruitiers, Satalia était assise au fond d'un vaste golfe; sa nombreuse population indigène comprenait trois éléments principaux bien distincts, les Sarrasins, les Grecs, et les Juifs, vivant chacun dans un quartier spécial entouré de murs," p. 548 (il parle de la fin du XIIIe siècle).

(74) DU CANGE, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, s.v. μύρον, et *idem*, *Glossarium ... latinitatis*, s.v. manna.

(75) H. DELEHAYE, *Saints de Chypre*, Anal. Boll. 26, 1907, p. 179, 284-285.

(76) H. DELEHAYE, *l.c.* (note 75), p. 239-241: BHG³ 1647-1648.

(77) P. VAN DEN VEN, *La Vie Ancienne de S. Syméon Stylite le Jeune*, t. 2, Bruxelles 1970, cc. 46, 129, 144.

(78) H. DELEHAYE, *l.c.* (note 125 au c. 2), p. 211-212 (= Novembre 10).

(79) Telle est la suggestion de H. DELEHAYE, *La Vie Grecque de saint Martin de Tours*, dans *Mélanges d'Épigraphie grecque et latine*, Bruxelles 1966 (1ère édition de l'article, 1939), p. 403.

(80) H. DELEHAYE, *l.c.* (note 78).

(81) THÉODORET DE CYR, *H. Rel.*, c. 7: éd. P. CANIVET, A. LEROY-MOLINGHEN (= S.C. 234), Paris 1977, p. 366-370; PG 82, 1364-1365 (le miracle de s. Pallade).

l'Apostat⁽⁸²⁾. On aura noté la proportion importante de saints "orientaux" mentionnés.

Parmi les autres saints qui paraissent dans le *Thesaurus*, on compte trois papes romains (Sylvestre, Léon et Grégoire le Grand) et trois saints égyptiens : Georges d'Arselaou (connu par un récit du moine Anastase)⁽⁸³⁾, Jacobos l'Ermitte (le héros d'un récit amphilochien)⁽⁸⁴⁾, et l'autre Macaire, celui d'Alexandrie, dont l'*apocalypse* fait partie du premier chapitre amphilochien⁽⁸⁵⁾. Il n'y a rien dans ces récits qui nous permette de situer plus exactement le lieu où le *Thesaurus* a été composé.

Le silence de Théognoste à propos des querelles antilatines peut-il fonder un argument ? Étant donné l'importance exceptionnelle des négociations entre Rome et Byzance à cette époque, et aussi la haine suscitée par l'occupation latine, il semble peu probable que Théognoste ait travaillé dans la capitale ou dans un autre territoire (comme Chypre) occupé par les Latins⁽⁸⁶⁾. Les quelques références à Constantinople — par exemple, à l'église de Sainte-Marie des Blachernes (*Thesaurus* VII 115), ou aux monastères des alentours (*Thesaurus* XVII 628-629) — n'impliquent pas la présence de Théognoste dans la capitale. Non plus que les sources qu'il a dû consulter ; on verra que l'image qu'elles reflètent n'est pas celle d'un homme absorbé par les mouvements culturels de Byzance⁽⁸⁷⁾.

Un autre silence qui semble éloquent enveloppe le Mont Athos ; les saintes montagnes qui paraissent dans le *Thesaurus* sont le Mont Sinaï (*Thesaurus* X 132, XIII 180, XVII 265, 273) et le Mont Admirable (*Thesaurus* XI 143) près d'Antioche.

En conclusion, on peut affirmer que les maigres indices positifs glanés dans le *Thesaurus* nous dirigent plutôt vers la partie orientale de l'Empire Byzantin comme lieu de naissance, et il n'y a

(82) THÉODORET DE CYR, *HE*, III, 8 (12) : PG 82, 1100 (éd. L. PARMENTIER, Berlin 1911, p. 189, 7-12) ; III, 18 (23) : PG 82, 1116-1117 (éd. L. PARMENTIER, p. 202, 13-24).

(83) note 44 *supra* : *Thesaurus* XIII 177-206.

(84) p. LXXIX-LXXX *supra* : *Thesaurus* XVI 550-606.

(85) p. LXXI-LXXIII *supra* : *Thesaurus* XV² 526-607.

(86) p. XLV-XLVI *supra*, avec la note 152 au c. 1. Pour Chypre il suffit de rappeler la mort des moines grecs brûlés par les Latins en 1220 : A. PALMIERI, art. *Chypre (Église de)*, *DThC*, t. 2 (2), Paris 1923, p. 2435-2436. Pour la Sicile, on voit l'influence polémique déjà au XIIe siècle dans l'œuvre de Nil Doxopatres, cf. S. CARUSO, *Echi della polemica bizantina antilatina dell' X-XII sec. nel "de oeconomia Dei" di Nilo Doxopatres*, *Atti del Congresso Internazionale di Studi sulla Sicilia Normanna*, Palermo 1972 (estratto, p. 1-32).

(87) p. CXI *infra*.

rien qui contredise cette hypothèse. Mieux encore, la polémique contre les Juifs et les Musulmans, qui ne semblait pas avoir d'intérêt géographique quand on l'a considérée isolément, gagne en actualité si Théognoste travaillait dans un milieu où ces deux groupes se trouvaient voisins ou cohabitaient. En Asie Mineure, à Antioche ou à Jérusalem, l'Islam menaçait la foi des fidèles du commun plus que ne le faisait l'Église Latine.

V. *La doctrine du Thesaurus*

Un livre d'une telle complexité ne se laisse pas résumer sans peine : premièrement, cela exigerait un long exposé, et l'on courrait le risque, en voulant faire court, de trahir les nuances, voire les méandres, de la pensée de Théognoste ; deuxièmement, il est moins intéressant de répéter ce que Théognoste a dit, que de le situer dans le courant des idées et de l'enseignement populaires dans l'Empire Byzantin tout au long de son époque. La structure même du *Thesaurus* recommande plutôt cette approche-ci, compte tenu que les quelques chapitres déjà analysés en profondeur ont démontré son caractère de florilège, d'anthologie. Même si l'unité de l'œuvre dans l'intention de Théognoste doit être reconnue, il ne semble pas *a priori* qu'on puisse espérer découvrir une unité doctrinale parfaite dans une collection de pièces empruntées à des sources disparates.

Essayons d'abord de résumer ce qu'on peut dire de ces sources, puis de dégager les quelques axes qui traversent tout le *Thesaurus* et qui nous serviront à le caractériser.

a) *Le choix des sources.* En général, Théognoste évite de signaler les sources qu'il a adaptées pour les différents chapitres du *Thesaurus*. Le c. XVI, où Amphiloque est nommé en tête du chapitre, est l'exemple qui confirme la règle, puisqu'en l'occurrence c'est tout un sermon qui a été prélevé en bloc et sans retouches, et le même principe est valable pour les deux chapitres d'apophtegmes (cc. XVII et XVIII). Dans ces deux cas, les auteurs sont mentionnés pour les différents textes et le travail principal de Théognoste n'a été que de les choisir.

Mais si Théognoste avait suivi rigoureusement le principe qu'un texte peu retouché doit être rapporté à sa source, son livre porterait des noms sur presque chaque page. Le concept de propriété littéraire suit d'autres chemins dans le *Thesaurus*. Théognoste se contente de nommer quelquefois Eusèbe, Basile ou Jean Chrysostome : ces noms rehaussent l'importance et l'autorité de son enseignement. En outre, il ne lui échappe pas que ses récits pourront être facilement reconnus comme faisant partie

du *Pré Spirituel* de Jean Moschos⁽⁸⁸⁾ ou de la collection attribuée à Anastase. La plupart du temps, s'il emprunte à d'autres auteurs, il ne sent pas le besoin de les nommer, et il n'aurait pas de peine à se justifier : très souvent les auteurs en question ont puisé eux-mêmes dans des sources plus anciennes sans l'avouer (par exemple, Jean Damascène et Georges le Moine), et au commencement même du *Thesaurus*, Théognoste a annoncé par son titre et par ses vers que tout serait emprunté à d'autres.

Les auteurs préférés de Théognoste sont les suivants : Jean Damascène, les *Anastasiana*, et Basile pour la partie dogmatique ; Théodoret de Cyr, Georges le Moine et Skylitzès pour l'histoire ; Jean Climaque, Jean Chrysostome, les pères du désert et Amphiloque pour les principes de la vie spirituelle. Mais il faut reconnaître aussi les problèmes posés par la plupart de ces sources : presque toujours elles étaient déjà contaminées, ou "enrichies", si l'on veut, par toute une série d'intermédiaires, et assez souvent on découvre, sans pouvoir l'identifier exactement⁽⁸⁹⁾, l'activité de ces auteurs secondaires qui forment une sorte de brousse au milieu de la forêt de l'enseignement religieux à Byzance et qui disparaissent dans la futaie des écrivains de premier rang.

Tout en tenant compte de cette masse informe (dont les résumés des conciles sont un bon exemple), très difficile à dater, une caractéristique frappante des sources de Théognoste est leur relative ancienneté : la bibliothèque de Théognoste semble s'arrêter au XIe siècle avec l'histoire de Skylitzès. Pour une œuvre composée vers 1250, ce silence à propos du XIIe siècle semble surprenant, étant donné l'essor de la théologie byzantine sous Alexis et Manuel Comnène. Par exemple, il y a entre le *Thesaurus* et les "Solutions" de Michel Glykas⁽⁹⁰⁾ un parallélisme certain,

(88) Théognoste a utilisé 15 chapitres du *Pré Spirituel* (cc. 17, 27, 35, 38, 45, 47, 51, 58, 75, 83, 125, 142, 149, 152, 175) dans 5 de ses chapitres (VII 46-63, 63-69, 113-126 XI 78-104 XIII 76-113, 114-134, 142-176 XIV 249-254 XVII 197-203, 204-209, 216-220, 246-252, 253-263, 264-272, 298-305).

(89) Notes 31 et 34. Mais doit-on faire appel à la corruption des sources pour expliquer toutes les fautes de Théognoste, p. ex. X 22-24 (un autre Julien), XVII 473 (cf. apparat), et XX 478-483 (texte de Chrysostome changé)?

(90) Quelques exemples pris un peu au hasard : pour Michel Glykas, comme pour Théognoste, i) sans le péché originel, la race humaine se serait multipliée "comme les anges", en dehors de toute sexualité (*Glykas* = éd. S. EUSTRATIADÈS, *Eis tās āporias tēs theias graphēs kefālāia*, t. 1 (Athènes 1906), t. 2 (Alexandrie 1912) — qu. 8 ; *Thesaurus* I 65-71) ; ii) après la mort, il y aura connaissance mutuelle (*Glykas*, qu. 9 ; *Thesaurus* XX 652-676) ; iii) la circoncision n'était nécessaire que comme signe distinctif des Israélites (*Glykas*, qu. 16 ;

mais on ne voit pas que Théognoste l'ait lu. Il est vrai qu'à Byzance même le fait n'est pas exceptionnel : vers le milieu du XIe siècle Paul de l'Évergétis ne cite pas Syméon le Nouveau Théologien, dont Nicétas Stéthatos venait de publier la Vie et les œuvres, et l'omission semble délibérée⁽⁹¹⁾. Seulement, dans le cas de Théognoste, il ne s'agit pas de l'omission d'un particulier, qu'on pourrait interpréter comme une réprobation, mais de l'omission de toute une génération. On se demande si l'explication ne serait plutôt que la bibliothèque, dont disposait Théognoste, était éloignée de la capitale et assez maigre. Eustathe de Thessalonique au XIIe siècle raconte que, visitant un monastère, il avait demandé un exemplaire de Grégoire de Nazianze et que l'*higoumène* surpris avait répondu, "Mais quel besoin avons-nous de tels livres?"⁽⁹²⁾. Eustathe exagérait probablement l'ignorance monastique de son époque⁽⁹³⁾, mais les listes publiées⁽⁹⁴⁾, qui donnent quelque idée de la bibliothèque d'un monastère provin-

Thesaurus XII 231-232); iv) l'habit monastique n'est pas une "assurance" au moment de la mort, si la vie n'a pas été bonne (*Glykas*, qu. 19; *Thesaurus* XX 501-525); v) les mêmes récits pieux ou historiques sont utilisés pour appuyer l'enseignement: la mort de Nicéphore Phocas (*Glykas*, qu. 57; *Thesaurus* XIX 132-169); l'exemple de la réprimande faite par s. Ambroise à Théodose (*Glykas*, qu. 57; *Thesaurus* XIX 99-103); la continence de David et de ses hommes avant de "communier" (*Glykas*, qu. 64; *Thesaurus* XVII 485-489). (Le style pourtant et l'esprit des deux auteurs sont très différents: Michel Glykas se révèle beaucoup plus indépendant.)

(91) I. HAUSHERR, *Paul Évergétinos a-t-il connu Syméon le Nouveau Théologien?* dans *Études de Spiritualité Orientale*, Rome 1969² (1ère édition de l'article, 1957), p. 262-283.

(92) On trouvera ce récit, sans référence, dans P. KOUKOULÈS, *Vie et civilisation byzantines*, t. 6 (Athènes 1955), p. 90-91.

(93) Si l'on doit en juger par les Catalogues de la bibliothèque du Monastère de Patmos (en 1201 et en 1355): C. DIEHL, *Études Byzantines*, Paris 1905, p. 317-333.

(94) W. NISSEN, *Die Diataxis des Michael Attaleiates von 1077. Ein Beitrag zur Geschichte des Klosterwesens im byzantinischen Reiche*, Jena 1894, publie ou résume quelque six listes; la liste de Boilas (S. VRYONIS, *The Will of a Provincial Magnate, Eustathius Boilas (1059)*, *DOP* 11, 1957, p. 263-277) n'a pas été analysée exhaustivement encore; pour une étude sur les bibliothèques monastiques, O. VOLK, *Die byzantinischen Klosterbibliotheken Griechenlands, Konstantinopels und Kleinasiens* (éd. privée, Munich 1954, un exemplaire à l'Institut Français d'Études Byzantines): il donne une liste des bibliothèques connues — 22 à Constantinople, 7 à Thessalonique, 12 en Asie Mineure — à compléter par H. D. KAKOULIDI, *Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς Προδρόμου - Πέτρας*, *Ἑλληνικά* 21, 1968, p. 1 s. A propos des bibliothèques privées du XIIIe s., cf. N. G. WILSON, *Books and Readers in Byzantium*, dans "Byzantine Books and Bookmen" (A Dumbarton Oaks Colloquium), Washington 1975, p. 7-8.

cial au XIIIe siècle, confirment l'impression que ces bibliothèques étaient très incomplètes⁽⁹⁵⁾.

b) *La démonologie*. Nous commencerons l'analyse du fond doctrinal du *Thesaurus* par un thème qui est relativement secondaire (par rapport à la christologie, à l'attitude envers Dieu, ou à l'enseignement moral, par exemple), mais qui, omniprésent, semble plus apte à faire apparaître les imprécisions ou contradictions de Théognoste⁽⁹⁶⁾. De fait, la démonologie du *Thesaurus* contient un noyau doctrinal assez homogène grossi de toute une série d'additions ou apocryphes ou plus élaborées.

Le noyau se laisse dégager facilement : Théognoste a pris quelques éléments dans la doctrine biblique⁽⁹⁷⁾ — le diable (ὁ διάβολος) est un être supérieur qui est tombé de la gloire du ciel à cause de son orgueil (δι' ἐπάρσεως) et qui se consacre désormais à entraîner les hommes dans le même péché et la même damnation⁽⁹⁸⁾. Cette énergie diabolique ne cesse de se manifester et peut exercer une influence puissante sur les hommes⁽⁹⁹⁾. La force satanique aura son apogée avec l'arrivée sur la terre du bâtard (ἄνθρωπος ἐξ πορνείας), l'Antéchrist "qui reçoit toute la puissance de Satan"⁽¹⁰⁰⁾. En attendant, toutes les tentations viennent de lui, et il mérite les titres de ἀνθρωποκτόνος⁽¹⁰¹⁾ et κλέπτης⁽¹⁰²⁾ (deux termes évangéliques⁽¹⁰³⁾), ἐχθρός⁽¹⁰⁴⁾, μισάνθρωπος⁽¹⁰⁵⁾ et φθονερός⁽¹⁰⁶⁾ (les termes de Jean Damascène⁽¹⁰⁷⁾). Le diable est secondé par

(95) En 1201, la bibliothèque de Saint Jean de Patmos possédait un exemplaire de Skylitzès (important pour Théognoste), et un autre de Nicéphore (sa Chronique) : la seule autre œuvre de la littérature byzantine était le roman de Barlaam et Joasaph ! En revanche on y trouvait 116 manuscrits des Pères de l'Église : cf. C. DIEHL, *l.c.* (note 93). La même situation dans la bibliothèque du monastère de Prodromou-Petras, qui ne possédait qu'un livre non théologique, le Dioscoride de Vienne (*Vindob. Med. gr.* 1), cf. H. D. ΚΑΚΟΥΛΙΔΙ, *l.c.* (note 94).

(96) Cette partie de l'introduction a fait l'objet d'un séminaire de M. Grosdidier de Matons (*École Pratique des Hautes Études*, IVème Section, 1974-1975), et elle a tiré profit de ses remarques. Pour un bon résumé des croyances démonologiques de l'époque byzantine, cf. L. DELATTE, *Un office byzantin d'exorcisme*, Bruxelles 1957, p. 114-129.

(97) *Job* 15, 25 ; *Is.* 14, 12-14.

(98) *Thesaurus* I 29-34.

(99) *Thesaurus* XIII 152-154, XVII 306-312.

(100) *Thesaurus* XII 274-279.

(101) *Thesaurus* IX 132.

(102) *Thesaurus* XVI 325, 508.

(103) *Jean* 8, 44 ; 10, 1.

(104) *Thesaurus* X 162.

(105) *Thesaurus* XV² 175.

(106) *Thesaurus* XV² 174 : cf. I 34, XVI 170.

(107) JEAN DAMASCÈNE, FO II 30, III 1 (éd. KOTTER, 44, 70-71 ; 45, 27) ; on y trouve μισόκαλος qui rappelle μισάνθρωπος.

plusieurs démons, et il dispose de diverses armes contre les hommes : l'erreur⁽¹⁰⁸⁾, les rêves⁽¹⁰⁹⁾, l'hérésie⁽¹¹⁰⁾, les mouvements de la chair⁽¹¹¹⁾ et la force de la passion sexuelle⁽¹¹²⁾, enfin le désespoir⁽¹¹³⁾. Le lieu réservé au châtement des démons et des pécheurs est l'enfer, dont la peine principale est le feu.

Ce bref résumé montre que les grandes lignes de la démonologie du *Thesaurus* ne sont que la doctrine commune, qu'on trouve exposée dans la *summa* de Jean Damascène⁽¹¹⁴⁾, et supposée dans la littérature ascétique antérieure. Mais une lecture plus attentive du *Thesaurus* fait apparaître d'autres éléments qui sont moins typés : par exemple, la place donnée à la femme comme l' "hameçon" et l' "arme" du diable⁽¹¹⁵⁾ est plus soulignée que d'ordinaire ; les démons sont spécialisés, chacun pour une tentation⁽¹¹⁶⁾, et portent des noms⁽¹¹⁷⁾ ; le pouvoir terrestre du diable est tel qu'il peut tuer un taureau⁽¹¹⁸⁾, se montrer matériellement⁽¹¹⁹⁾, sonner de la trompette⁽¹²⁰⁾, mais d'autre part tous les démons sont pris de panique quand ils entendent les premiers mots du Psaume 67⁽¹²¹⁾ ou en général tout le Psautier⁽¹²²⁾ ; parmi les tactiques et les armes du diable, la bouffonnerie (φλυαρολογία)⁽¹²³⁾, les danses et les chansons⁽¹²⁴⁾ ont une place privilégiée, mais plus encore les péchés sexuels, et on sera peut-être surpris de trouver dans le *Thesaurus* plusieurs références explicites à l'homosexualité⁽¹²⁵⁾ ; dans le sermon amphilochien, Dieu punit ce péché par la foudre⁽¹²⁶⁾, et telle est l'arrière-pensée du dernier récit de Théognoste sur les prêtres morts subitement⁽¹²⁷⁾, mais la foudre peut constituer aussi une arme divine (guidée par un ange) contre le "mauvais esprit" quand celui-ci se déguise en ser-

(108) *Thesaurus* X 126-127.

(109) *Thesaurus* X 135.

(110) *Thesaurus* XI 18.

(111) *Thesaurus* XVII 430.

(112) *Thesaurus* XIII 77.

(113) *Thesaurus* XV² 174.

(114) Note 107 ; il suffit de consulter l'index s.v. δαίμονες, διάβολος.

(115) *Thesaurus* II 113, 128.

(116) *Thesaurus* XV² 384.

(117) *Thesaurus* XV² 395-396.

(118) *Thesaurus* IX 119-124.

(119) *Thesaurus* XV² 64.

(120) *Thesaurus* XVII 298-305.

(121) *Thesaurus* XVII 436-438.

(122) *Thesaurus* XX 694-699.

(123) *Thesaurus* XVI 14.

(124) *Thesaurus* XV² 791 : cf. p. CIV *supra* (xxi).

(125) *Thesaurus* I 115-124 XV² 224-230, 787, 858-859 XVI 469 XVIII 153-163.

(126) *Thesaurus* XVI 469-472.

(127) *Thesaurus* XVII 628-636.

pent⁽¹²⁸⁾; le nom de “dragon” revient souvent pour le démon⁽¹²⁹⁾, quelquefois δράκων τῆς πορνείας⁽¹³⁰⁾, mais il est appelé aussi ἀρχέκακος⁽¹³¹⁾, παμμάρως⁽¹³²⁾, αἰμοβόρος⁽¹³³⁾, Αἰθίοψ⁽¹³⁴⁾, Αἰγύπτιος⁽¹³⁵⁾, sans compter une variante du manuscrit A qui a remplacé le nom de Mahomet par celui de Satan⁽¹³⁶⁾.

À côté de ces éléments plutôt légendaires, on relève dans le *Thesaurus* une série de remarques qui révèlent plus de finesse dans la démonologie. Théognoste réagit contre certaines théories excessives à propos du démon, notamment celle qui voit dans l'Antéchrist une incarnation du diable⁽¹³⁷⁾, et il a inclus dans ses florilèges des développements équilibrés: par exemple, il n'exagère pas l'importance des pollutions nocturnes⁽¹³⁸⁾; il distingue une différence de degrés dans la vie spirituelle et, par suite, une diversité des tactiques démoniaques⁽¹³⁹⁾; il professe de même l'identité de nature des démons et des anges⁽¹⁴⁰⁾, en réaction contre l'idée qu'ils seraient intrinsèquement mauvais.

On se demande parfois, en lisant le *Thesaurus*, si Théognoste n'est pas quelque peu obsédé par les problèmes de la sexualité, et s'il n'a pas la tendance à identifier cet aspect de la vie humaine avec le royaume du démon. Il est vrai que Théognoste semble peu conscient de l'importance d'autres faiblesses humaines; dans son exhortation à l'Empereur il ne propose qu'un exemple pour l'inciter à la justice⁽¹⁴¹⁾ alors qu'il en aligne quatre sur la chasteté⁽¹⁴²⁾; il reconnaît cependant que la virginité est au-dessus des forces de la nature humaine⁽¹⁴³⁾ et que le mariage est chose “honorable”⁽¹⁴⁴⁾. En définitive, Théognoste ne fait sans doute que répéter les idées reçues de son époque, tout en diluant peut-être les

(128) *Thesaurus* XX 351-365.

(129) *Thesaurus* XV² 94 XVI 512.

(130) *Thesaurus* XVI 142-143, 149-150.

(131) *Thesaurus* XV² 340 XVI 170, 514. On peut interpréter le terme dans le sens de Jean 8, 44, mais Jean Damascène semble l'avoir évité, pour prévenir, peut-être, la notion d'un “principe du mal” (Jean Damascène, *l.c.* (note 107), 93, 35-41).

(132) *Thesaurus* XIII 82, XV² 357-358.

(133) *Thesaurus* XVI 60.

(134) *Thesaurus* XVII 302.

(135) *Thesaurus* XVIII 169 (il s'agit d'une citation biblique).

(136) *Thesaurus* XI 24 *app. crit.*

(137) *Thesaurus* XII 274-275.

(138) *Thesaurus* XVII 427-433.

(139) *Thesaurus* XVII 75-79.

(140) *Thesaurus* XX 132-135.

(141) *Thesaurus* XIX 70-80.

(142) *Thesaurus* XIX 104-180.

(143) *Thesaurus* V 117-119; cf. p. xxxii et xxxviii *supra*.

(144) *Thesaurus* XVI 96-98; cf. *Hebr.* 13, 4.

exagérations les plus grossières de l'enseignement monastique⁽¹⁴⁵⁾. Pour un jugement définitif, on doit attendre l'histoire des mœurs et de l'enseignement moral au XIIIe siècle.

c) *L'eschatologie*. Les données du *Thesaurus* sur le ciel et l'enfer constituent un deuxième volet qui s'articule avec la démonologie pour former un diptyque peint par la même main et dans le même "style".

De nouveau, le noyau central est fourni par la doctrine traditionnelle, à laquelle une élaboration populaire a ajouté plusieurs détails. Le mélange des genres littéraires — l'exposé dogmatique côtoyant le récit édifiant — empêche souvent une juste appréciation du degré de crédibilité que Théognoste attribue à ces différents éléments. Leur rôle est comparable plutôt à celui des mythes et des contes : leur propos est de distraire, tout en exhortant. On peut prendre comme exemples les récits des deux "Macaires" sur les supplices de l'enfer⁽¹⁴⁶⁾ et la vie de l'âme après la mort⁽¹⁴⁷⁾; plus intéressant encore peut-être, à cause de son arrière-fond coranique, est le récit de Philentolos⁽¹⁴⁸⁾. Dans ces conditions, il n'est pas surprenant que l'enseignement de l'Église grecque du XIIIe siècle sur la vie après la mort en fût encore à un stade initial, dont Théognoste reflète une image fidèle avec toutes ses hésitations et ses contradictions. Le terrain était tout préparé pour les disputes gréco-latines *de sorte animarum* qui commencent vers 1231⁽¹⁴⁹⁾, et qui ont duré au moins deux siècles, jusqu'au Concile de Florence.

Théognoste lui-même ne s'engage pas dans ces disputes. Son bon sens le préserve de tomber dans une controverse qui a mis dans l'embarras

(145) Deux exemples : le conseil donné par Isaac de Ninive (dont cinq textes figurent dans la collection d'apophtegmes du c. XVII A 18, 39, 40, 63, 69) à ses moines : Κρεῖσσόν σοι φαγεῖν ἰὸν θανάσιμον ἢ μετὰ γυναικὸς ἐσθίειν, κὰν γένηται σου μήτηρ ἢ ἀδελφή (éd. I. SPETSIERÈS, Athènes 1895, p. 35); et la réponse de Joasaph, à qui on proposait de se marier : Μολῦναι δὲ τὸ σῶμά μου δι' αἰσχρᾶς μίξεως βαρὺ μοι καὶ πάντη ἀδύνατον (PG 96, 1145B8-10).

(146) *Thesaurus* X 68-94.

(147) *Thesaurus* XV² 526-607.

(148) *Thesaurus* XV² 665-700 : cf. p. LXXIV-LXXV *supra*.

(149) M. DYKMANS, *De Jean XXII au concile de Florence ou les avatars d'une hérésie gréco-latine*, *Revue d'histoire ecclésiastique*, 68, 1973, p. 29-66 : il commence son étude par la controverse entre Georges Bardanès et Fra Bartolomé en 1231.

plusieurs théologiens professionnels⁽¹⁵⁰⁾ : vers la fin de son florilège de textes sur les péchés de la chair et sur la confession (= c. XVIII) il a inclus l'exhortation de Jean Climaque, dans son "Livre au Pasteur", à prier pour la vraie conversion des pécheurs, et il y a ajouté une glose (*Thesaurus* XVIII 248-256), reconnue comme sienne par le manuscrit A. Il explique que cette conversion consiste dans la connaissance de la vérité et l'acquiescement aux desseins de Dieu ; mais, pour montrer qu'il est inutile de prier pour quelqu'un qui ne répond pas à ces conditions, il cite le cas de Grégoire le Grand, dont la prière en faveur de l'Empereur Trajan est interrompue par un ange comme désagréable à Dieu. Il est évident que Théognoste a tiré son récit du traité anonyme, faussement attribué à Jean Damascène, *de his qui in fide dormierunt*⁽¹⁵¹⁾, dans lequel on lit que, grâce aux prières du Pape, l'empereur fut sauvé de l'enfer. Impressionnés par l'autorité de Jean Damascène les théologiens ont disputé du salut de Trajan jusqu'au XVIe siècle ; Théognoste n'hésite pas à déclarer que le récit est un non-sens.

Malheureusement, Théognoste montre parfois moins de circonspection en face du légendaire : en accueillant le récit de Macaire et sa conversation avec le crâne⁽¹⁵²⁾, il semble accepter que les peines de l'enfer peuvent être soulagées, et que la connaissance mutuelle dans l'au-delà serait une source de joie, alors qu'à d'autres endroits du *Thesaurus* il enregistre des textes qui disent le contraire⁽¹⁵³⁾. Pour ce qui est d'un soulagement dans l'enfer, on peut dire que c'était une croyance très répandue à cette époque⁽¹⁵⁴⁾.

(150) G. PARIS, *La légende de Trajan*, Mélanges publiés par la section historique et philologique de l'École des Hautes Études pour le dixième anniversaire de sa fondation, Paris 1879, p. 261-298 : pour montrer la complexité du problème, il suffira de citer ses remarques sur s. Thomas d'Aquin : "S. Thomas d'Aquin, auquel cette question de l'âme de Trajan a donné beaucoup de mal, et qui en a proposé des solutions contradictoires, semble bien dire à un endroit qu'après le jugement dernier l'âme de Trajan sera rendue aux enfers. Ce n'était presque pas la peine d'un miracle," *l.c.*, p. 285, n. 2.

(151) PG 95, 261D - 264A : cf. J. M. HOECK, *Stand und Aufgaben der Damaskenos-Forschung*, OCP 17, 1951, p. 39-40 : on a proposé Michel le Syncelle (m. 846) comme auteur.

(152) *Thesaurus* X 68-94.

(153) *Thesaurus* XV² 602/3, XVI 72-73 (deux passages qui parlent de l'éternité de l'enfer) ; *Thesaurus* XX 666-668 (de la honte de se connaître dans l'enfer).

(154) Selon l'*Apocalypse de la Vierge*, conservée dans *Bodleianus Auct.* E. 5. 12 (XIe s.), le Christ concède 50 jours de "vacances" par an aux damnés (M. R. JAMES, *Apocrypha Anecdota* (I) (= *Texts and Studies* II, 3), Cambridge 1893, p. 126, 22-27 ; c'est de là probablement que l'idée est passée dans les *Stichoï* de Michel Glykas (éd. E. TSOLAKÈS, Thessalonique 1959, p. 6, vv. 95-96), qui en parle comme d'une chose bien connue. Sur un plan plus théologique, Nicétas Stéthatos affirme que les damnés bénéficient d'un soulagement grâce aux prières : J. DARROUZÈS, *l.c.* (note 28), p. 142-144.

À propos de la vie future, deux *quaestiones disputatae* du moyen âge byzantin trouvent un écho dans les pages du *Thesaurus* sans que le sentiment personnel de Théognoste se profile clairement. L'opinion était très divisée sur l'état des âmes immédiatement après la mort. La théorie avancée par quelques-uns, selon laquelle l'âme reste endormie⁽¹⁵⁵⁾, est incompatible avec l'enseignement de Théognoste. Mais on disputait entre orthodoxes si l'âme entre tout de suite en possession de son sort éternel — telle était l'opinion de Nicéas Stéthatos⁽¹⁵⁶⁾ — ou si — c'était l'opinion la plus répandue⁽¹⁵⁷⁾ — elle doit attendre la résurrection finale des corps pour être affectée définitivement au ciel ou à l'enfer. Théognoste accepte l'enseignement de l'apocalypse attribuée à Macaire, selon laquelle l'âme bonne attend quarante jours le verdict final (τὴν τελείαν ἀπόφασιν), mais "elle s'en va tout de suite après au lieu qu'elle s'est préparé à elle-même par ses propres actions" (*Thesaurus* XV² 595-597); par contre, l'âme mauvaise est arrachée du corps et jetée immédiatement "dans l'enfer sans fin" (*Thesaurus* XV² 602-603). On pourrait supposer que cette opinion est incompatible avec la théorie de l'attente du dernier jour, si quelques indices ne suggéraient que Théognoste n'exclut pas cette éventualité: il affirme, en effet, que l'état des âmes mauvaises durera μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ ἀνταποδόσεως τῶν βεβιωμένων ἐκάστῳ (*Thesaurus* XV² 605-606). La même ambiguïté apparaît dans les *Chapitres* de Théognoste hiéromoine: dans son dernier chapitre, il parle de l'entrée au ciel, dès que l'âme a franchi les douanes — ὡς ἂν τὸν ἀέρα διαπεράσας καὶ τὰ τῆς πονηρίας διαδράς πνεύματα ... εἴσω γένη τῶν οὐρανίων ἀψίδων τάξεσιν ἀγγελικαῖς συνταττόμενος καὶ προσθήκη τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἐκλεκτοῖς γινόμενος καὶ τὸ θεῖον ὄρων ὅσον ἐφικτόν⁽¹⁵⁸⁾ — or il a précédemment fait référence au jugement du 40ème jour: κάκειθεν δέξεται τὴν ἀπόφασιν μετὰ τῶν ὁμοίων καταταγῆναι καὶ ἰσομέτρων τῇ ἀρετῇ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως⁽¹⁵⁹⁾. C'est dire que dans ses deux ouvrages, Théognoste, tout en acceptant l'apocalypse de Macaire, laisse ouverte la question de l'état définitif des âmes avant la résurrection finale.

(155) Une scholie ajoutée à l'œuvre de Nicéas Stéthatos *Sur l'âme* semble indiquer qu'on accusait Jean Italos d'avoir défendu cette théorie: cf. J. DARROUZÈS, *l.c.* (note 28), p. 136. En effet, le philosophe maintient une position ouverte: P. JOANNOU, *Ioannes Italos: Quaestiones Quodlibetales*, Ettal 1956, p. 69, 8-10.

(156) A. WENGER, *Ciel ou Paradis. Le séjour des âmes, d'après Philippe le Solitaire, "Dioptra", livre IV, chapitre X*, BZ 44, 1951, p. 560-569; il est clair que pour Nicéas l'apocalypse de Macaire était compatible avec ses opinions, J. DARROUZÈS, *l.c.* (note 28), p. 140-142.

(157) A. WENGER, *l.c.* (note 156).

(158) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 75.

(159) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 61.

Un problème connexe, celui concernant le séjour des âmes des justes après la mort, est abordé dans le dernier chapitre du *Thesaurus* (160). Malheureusement la tradition manuscrite de la question n° 30 n'est pas très sûre : B présente quelques variantes, qui pourraient appartenir aussi bien à des révisions qu'au texte original (161). De toute façon, Théognoste soutient qu'il existe deux demeures pour les âmes bénies : i) le "Paradis" tout court, ou peut-être, le "Paradis sensible" : c'est là que séjournent les δίκαιοι (162) ; ii) "le royaume des cieux et de Dieu", ou peut-être le "Paradis intellectuel (νοητός) et spirituel (πνευματικός)" : cette demeure est bien préférable à l'autre, et elle abrite ceux qui ont atteint une parfaite sainteté (οἱ τελείως ἅγιοι καὶ ἰσαγγέλων μέτρων ἐπιλαβόμενοι). Mais le *Thesaurus* laisse entendre qu'il y a, en outre, un "lieu" pénible, qui n'est ni ciel ni enfer, réservé aux âmes de gens tels que Philentolos (163), et un autre (le même ?) qui semblerait moins pénible, mais qui n'est non plus ni ciel ni enfer, où se retrouvent les enfants non-baptisés (164). Pour compléter cette topographie eschatologique, il faut remarquer que le *Thesaurus* ne fait pas de place à un Purgatoire (165) ; pour lui, les morts douloureuses en tiennent lieu, puisqu'elles ont pour effet de purifier les âmes (*Thesaurus* XV² 613-616).

La croyance à l'ange de la mort, qu'on a citée plus haut (166) à propos des affinités du *Thesaurus* avec les *Chapitres*, fait partie de l'apocalypse de Macaire, mais elle figure aussi dans le deuxième chapitre amphilochien (*Thesaurus* XVI 60-61, 112-113) ; elle est un élément indispensable de l'eschatologie du *Thesaurus*, comme d'ailleurs de la théologie populaire de l'Église grecque. Il s'agit là d'un aspect nettement "mythique", mais on aurait tort de le mépriser. D'une part, l'ange psychopompe est un vestige facilement reconnaissable d'une histoire culturelle très ancienne, et d'autre part, il révèle un sens chrétien de la mort opposé au fatalisme ou au hasard.

d) *L'aspect ecclésial*. Il est indiqué d'associer dans une troisième et dernière ligne de recherche plusieurs éléments disparates du

(160) *Thesaurus* XX 396-409.

(161) Si l'on accepte le texte des manuscrits A et S, Théognoste affirme qu'il n'y a qu'un Paradis, et qu'il est à la fois sensible et intellectuel. Le texte de B serait alors une révision faite sous l'influence peut-être de Nicéas Stéthatos.

(162) Dans le *Thesaurus*, les *dikaioi* ne sont pas seulement les "saints" de l'Ancien Testament : *Thesaurus* XX 363, 653, 665.

(163) *Thesaurus* XV² 689-695.

(164) *Thesaurus* XV² 633-634.

(165) Selon le *Thesaurus*, les prières pour les morts, et notamment les messes ou *mnemosyna*, contribuent à donner du cœur aux âmes peureuses pendant l'attente de quarante jours.

(166) p. xxxii *supra*.

Thesaurus qui semblent avoir en commun d'être typiques de l'Église grecque. Sans que Théognoste les propose jamais sur un ton polémique, ils ont un accent ecclésial propre. On l'aura remarqué déjà dans notre exposé de la démonologie et de l'eschatologie, mais il y en a d'autres exemples encore plus clairs :

i) le thème des sacrements : il est remarquable que dans cette sorte de catéchisme on ne trouve aucun chapitre ou aucune question réservée à ce sujet. Dans son chapitre sur les éléments de la foi (les "symboles") (= c. XII) Théognoste expose l'enseignement de Jean Damascène sur le baptême et l'eucharistie⁽¹⁶⁷⁾ : pour lui, ce sont deux des grands dons du Christ à ses fidèles. Mais pour mesurer leur vrai rang, il convient de souligner que Théognoste place dans le même contexte la croix, le grand "signe" laissé aux Chrétiens⁽¹⁶⁸⁾. Dans son florilège, il accueillera le récit d'Anastase le Moine, qui accorde à l'eau du baptême, au pain de l'eucharistie et à la croix, un pouvoir presque égal contre les démons⁽¹⁶⁹⁾. Théognoste fait mention aussi de la confession⁽¹⁷⁰⁾, comme d'un moyen officiel d'obtenir le pardon des péchés, du mariage⁽¹⁷¹⁾, comme d'une institution reconnue et réglementée, de l'ordination⁽¹⁷²⁾ des évêques, prêtres et diacres, et de l'onction des malades⁽¹⁷³⁾, comme d'une pratique pieuse que Jacques, le "frère de Dieu" nous a donnée "d'en haut" et qui a guéri quelquefois, mais qui n'obtient le pardon des péchés que par la foi. Toutes ces remarques, dispersées dans différentes parties du *Thesaurus*, sont loin de constituer un système sacramental.

ii) le thème des *icônes* n'est qu'un pendant du thème précédent : la querelle des iconoclastes est mentionnée très brièvement dans le résumé du septième Concile (*Thesaurus* XIV 212-222), mais ailleurs Théognoste donne l'impression que cette dispute est complètement dépassée et qu'à son époque le culte des icônes est accepté partout ; on a commenté déjà⁽¹⁷⁴⁾ les exemples qu'il donne du culte rendu aux saints orientaux.

iii) pratiques liturgiques : les quelques exemples mentionnés dans le *Thesaurus* — les jeûnes, deux fois par semaine et jamais le samedi⁽¹⁷⁵⁾, l'absence de génuflexion les dimanches et durant tout le temps de la

(167) *Thesaurus* XII 38-52, 53-114.

(168) *Thesaurus* XII 102.

(169) *Thesaurus* XVII 434-449.

(170) p. LXXXIV-LXXXV *supra*, et la note 152 au c. 2.

(171) p. CXIV *supra* avec la note 144.

(172) *Thesaurus* XIV 224-246.

(173) *Thesaurus* XX 604-614.

(174) p. CVI-CIX *supra*.

(175) *Thesaurus* XIV 300-311, 348-350, 373-382.

Pentecôte⁽¹⁷⁶⁾, la triple immersion du baptême⁽¹⁷⁷⁾, l'usage du σήμαντρον (simandre) dans les monastères⁽¹⁷⁸⁾ — sont tous propres à l'Église byzantine: point n'est besoin d'y déceler une arrière-pensée antilatinne (il ne dit rien de la question des azymes), et les mêmes traits distingueraient aussi bien l'Église dont parle Théognoste de celle des Arméniens ou des Coptes.

iv) présumés strictement ecclésiologiques: dans l'exposé de Théognoste⁽¹⁷⁹⁾, les Conciles œcuméniques tiennent la place que dans une œuvre analogue d'inspiration romaine aurait occupée le Pape. Sans montrer aucune hostilité envers l'institution papale, le *Thesaurus* la passe tout simplement sous silence, d'une façon qui rappelle beaucoup plus le XIe siècle que le XIIe ou le XIIIe⁽¹⁸⁰⁾. Selon le *Thesaurus*, tout le pouvoir administratif, dans l'Église, est centré sur l'évêque local: une fois consacré par trois évêques, c'est lui qui décide la fondation de nouveaux monastères, et, peut-on supposer, des autres questions administratives du diocèse, mais il est assujéti à un certain code "professionnel", et peut être jugé par trois de ses pairs⁽¹⁸¹⁾. Finalement, sans les nommer, Théognoste accepte deux synodes de l'Église de Constantinople comme si leur législation faisait partie du droit canonique universel: le synode *in Trullo* (= *Quinisexte*) de l'année 691/2, et le premier synode de Photius, 861. Pour lui, le premier des deux fait partie du sixième Concile, mais telle est la position traditionnelle parmi les byzantins⁽¹⁸²⁾.

v) la tradition: dans toutes les Églises la tradition joue un rôle fondamental dans l'enseignement, mais le *Thesaurus* illustre bien les nuances que peut revêtir la notion de tradition dans une Église particulière. Pour Théognoste, la tradition consiste dans une série de pratiques, mais aussi dans une sélection définie d'autorités — les pères majeurs, comme Basile le Grand, Grégoire de Nazianze et Jean

(176) *Thesaurus* XII 175-184 XIV 365-367.

(177) *Thesaurus* XII 44-48.

(178) *Thesaurus* XV² 353-354.

(179) *Thesaurus* XIV 4-222. Pour Théognoste, il suffit manifestement de trois ou quatre patriarchats représentés pour former un *quorum*, et la représentation de Rome n'est pas nécessaire, bien qu'il accepte la primauté romaine dans le sens dit "orthodoxe", comme intégrée à la pentarchie. À propos de son récit du Septième Concile, cf. J. MUNITIZ, *Synoptic Greek accounts of the Seventh Council*, REB 32, 1974, p. 147-186.

(180) J. DARROUZÈS, *Les documents byzantins du XIIe siècle sur la primauté romaine*, REB 23, 1965, p. 88: "les documents authentiques nous montrent que les Byzantins, tout en professant d'une manière générale la doctrine issue du canon 28 de Chalcedoine, n'ont commencé à réfuter de manière positive la conception romaine du primat qu'à partir du XIIe siècle."

(181) *Thesaurus* XIV 224-237, 255-261, 280-282, 285-292, 300-307.

(182) *Thesaurus* XIV 255 sqq.: canons 8, 10-11, 13; et XIV 186-202.

Chrysostome, et en même temps les sources secondaires (et probablement plus accessibles), comme l'exposé de Jean Damascène, les collections d'apophtegmes, le synaxaire, les *paterika* et les résumés. Sa manière de trancher la question de la connaissance dans la vie future⁽¹⁸³⁾, en appelant au poids de la tradition, montre la fidélité de Théognoste à un principe qui domine dans tout le *Thesaurus*.

VI. La valeur du *Thesaurus*

Le but que Théognoste se proposait en confectionnant son *Thesaurus* est annoncé dans les vers qu'il a placés au début et rappelés à la fin du livre (*Thesaurus* I 2-4, XX 701-715) : il s'est imposé la tâche de butiner dans divers livres, et de mettre en ordre tout ce dont on a besoin pour comprendre la "science de Dieu", la *théognose*. Celle-ci pourvoira ses lecteurs du moyen de faire leur salut éternel.

On a vu que le même mot, *théognose*, apparaît aussi dans les *Chapitres*⁽¹⁸⁴⁾, mais avec un sens plus riche : Théognoste le hiéromoine parle de cette gnose, la théologie⁽¹⁸⁵⁾, comme d'un "miel", elle est supérieure à la *sophia*⁽¹⁸⁶⁾, elle apporte l'illumination⁽¹⁸⁷⁾ et un amour parfait qui transforme⁽¹⁸⁸⁾. Elle réside et s'acquiert dans la prière, cette prière "pure"⁽¹⁸⁹⁾, qui est un don de Dieu aux humbles et à ceux qui se vouent à l'ascèse. On pourrait s'étonner qu'un homme parvenu à cette expérience spirituelle, et qui a donné au mot *théognose* un sens aussi fort, utilise le même mot dans le sens faible du *Thesaurus*, où le thème de la prière occupe une place très limitée⁽¹⁹⁰⁾. Mais cette objection disparaît si l'on suppose que le *Thesaurus* a précédé les *Chapitres*. On a vu déjà qu'une comparaison des passages parallèles des deux œuvres renforce cette impression de priorité chronologique du *Thesaurus*⁽¹⁹¹⁾ : dans les *Chapitres* on rencontre des passages qui ressemblent à des résumés ou dont le sens est plus clair, si on a lu déjà les parties correspondantes (plus explicites) du *Thesaurus*.

(183) *Thesaurus* XX 668-676.

(184) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 43 ; cf. p. xxxviii-xxxix *supra*.

(185) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 6.

(186) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 28.

(187) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 9.

(188) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 29.

(189) *Chapitres* (note 71 au c. 1), c. 75, 5.

(190) note 117 au c. 1 ; et p. xcii *supra*, avec la note 25. À ajouter, la remarque que la formule utilisée dans une prière de demande n'a pas d'importance ; Théognoste veut éviter que la prière ne soit interprétée comme une formule magique : *Thesaurus* XI 107-112.

(191) p. xxxvi-xxxviii *supra*.

Ce déplacement sémantique, fruit d'une expérience enrichie au cours du temps, ne suffit pas à expliquer les différences entre le *Thesaurus* et les *Chapitres*. On a vu que les chapitres amphilochiens visent plutôt un public laïc⁽¹⁹²⁾, et on a trouvé dans les autres chapitres du *Thesaurus* quelques indices de la même préoccupation⁽¹⁹³⁾; la petite collection canonique (*Thesaurus* XIV 223-311) laisse se profiler un peu plus le type de lecteur envisagé par Théognoste — un homme d'une culture qui dépasse la normale, qui peut penser à la fondation d'une église ou d'un monastère et qui aura des relations avec les évêques, bref un *archôn* de la société byzantine. Les *Chapitres*, au contraire, sont dédiés à deux prêtres, reviennent souvent au thème de la prêtrise, et se préoccupent surtout de la vie contemplative⁽¹⁹⁴⁾. Il est clair que le premier livre est pour des laïcs et le deuxième pour des moines (ou, à la rigueur, des prêtres).

On pourrait s'imaginer que le premier public était plus vaste que le second, si l'histoire de la tradition du *Thesaurus* ne nous avait montré que c'est grâce à la curiosité des moines qu'il a survécu⁽¹⁹⁵⁾; on ne doit d'ailleurs pas se faire d'illusions sur le nombre relativement très restreint des gens qui, au XIIIe siècle, s'intéressaient à un livre comme le *Thesaurus*. Ils n'étaient probablement qu'une petite élite⁽¹⁹⁶⁾, dont le fils d'Alexis Apocavkos serait un exemple, privilégiée par l'éducation et par le rang social. Les membres de cette classe avaient assez de moyens pour fonder des monastères et assez de crédit pour traiter avec les évêques (et parfois les circonvenir); ils occupaient des postes de "cadres" dans l'Empire. Laïcs pieux au demeurant, ils tenaient à fonder leur piété sur une foi éclairée, ils appréciaient d'avoir un exposé, ni trop long ni trop difficile, mais assez complet et agréable à lire, de leurs croyances. Le *Thesaurus* répondait donc probablement à un vrai besoin.

Si le *Thesaurus* conserve aujourd'hui un intérêt, et peut revendiquer une certaine "originalité" par rapport au genre du florilège, il le doit au contact qu'il nous procure avec l'"homme de la rue" de l'Empire Byzantin. Les florilèges inédits ne manquent pas : à

(192) p. LXXXV *supra*.

(193) pp. LXXXVIII, XCII, XCVIII-XCIX *supra*.

(194) p. XXXI-XXXII *supra*.

(195) p. XXV *supra*.

(196) J. NESBITT et J. WIITA, *A confraternity of the Comnenian Era*, BZ 68, 1975, p. 360-384 : ils démontrent l'existence de confréries de laïcs au XIe siècle en Grèce (Ste. Marie de Naupactos); leur *typikon* indique que les membres de ces confréries auraient été un public idéal pour un livre comme le *Thesaurus*.

Paris seulement, le fonds grec de la Bibliothèque Nationale a conservé plusieurs exemples du genre, quelques-uns d'un grand intérêt théologique⁽¹⁹⁷⁾. Mais presque toujours, ce sont des livres destinés à des théologiens professionnels. Le *Thesaurus*, par contre, est une œuvre d'initiation à l'intention d'un grand public. Il nous permet de prendre le pouls des citoyens moyens beaucoup plus directement que les autres œuvres mentionnées ; ce n'est pas de la théologie pure, et on peut lui reprocher son mélange d'éléments légendaires ou populaires. Il n'en conserve pas moins l'équilibre d'un catéchisme et peut très bien servir d'introduction à la théologie moyenne de Byzance. On y rencontre la plupart des instruments dont pouvait disposer un professeur de l'époque — l'exposé biblique, la synopse dogmatique, les documents officiels ou quasi-officiels, les exhortations populaires, les récits et histoires, les apophtegmes, les Miroirs des Princes, et les questions et réponses. Sa condition modeste et subalterne lui assure quelques avantages : il évite l'excès d'individualisme, et nous introduit aux croyances généralement acceptées. Il révèle, enfin, une préoccupation pastorale qui est moins sensible dans les œuvres de théologie professionnelle, mais qu'on retrouve dans d'autres inédits, tels les *Opuscula Scorialensia*⁽¹⁹⁸⁾ : les διδασκαλῖαι πρὸς βιωτικούς ou πρὸς τοὺς θέλοντας καλὸν βίον ζῆν ne se limitent pas aux premiers chapitres de l'*Échelle* de Jean Climaque.

En conclusion, tant que les livres de la veine du *Thesaurus* resteront inconnus, il sera impossible d'écrire l'histoire de la théologie ou de la pensée *populaire* dans l'Empire Byzantin.

(197) CH. MARTIN, *Un florilège grec d'homélies christologiques des IVe et Ve siècles sur la nativité* : *Parisinus graecus* 1491, Le Muséon 54, 1941, p. 17-57 ; S. ROCHEFORT, *Une anthologie grecque du XIe siècle* : *Parisinus Suppl. graecus* 690, *Scriptorium* 4, 1950, p. 4-17 ; ajoutons les cinq manuscrits des florilèges de Jean l'Oxite (*Coislin.* 112, *Paris. gr.* 364, 873, 901, 1133) et probablement quelque exemplaire du genre des "Alphabets parénétiqes" (par exemple, *Parisinus graecus* 2006) cf. D. N. ANASTASIJEWIC, *Die paränetischen Alphabete in der griechischen Literatur*, Munich 1905 ; *idem*, *Alphabete*, BZ 16, 1907, p. 479-501.

(198) M. RICHARD, *l.c.* (note 12 au c. 2), p. 52.

CONSPECTUS SIGLORUM

- A* *Athous Iviron* 517 (XVI s.) ff. 1-158
B Benaki (Musée Benaki, Athènes), Fonds des Échangeables 72
(XIII-XIV s.) ff. 1-57
E *Scorialensis* Y II 13 (XIII s.) ff. 83-95^v
K *Athous Kavokalyvion* 10: cf. *Introduction* p. xxiii-xxv
L *Laurentianus S. Marco* 684 (1385) ff. 144-241
O *Oxoniensis Bodleianus* E 3 11 (c. 1600) pp. 502-533
P *Vaticanus Archivio di S. Pietro* C 149 (1611) ff. 238-298^v
S *Hierosolymitanus S. Sabas* 223 (XIV s.) ff. 1-162^v
V *Vindobonensis theologicus graecus* 205 (XIV s.?) ff. 39^v-71

Numeri in margine folia codicis A indicant.

ΘΗΣΑΥΡΟΣ

Βιβλίον τὸ καλούμενον Θησαυρός

A f. 1^r

Βίβλος ἱερὰ ἐκ γραφῶν διαφόρων
τοῖς ἀναγινώσκουσιν εὖ συγκειμένη
εἰς σωστικὴν σύνεσιν θεογνωσίας.

5 Χριστέ, τεὴν προῖαλλε χάριν καμάτοισιν ἑμοῖο,
εὐτελοῦς Θεογνώστου.

I. Κεφάλαιον α΄.

1. Θεὸς καταλαμβανόμενος οὐκ ἔστι Θεός· εἰς δὲ Θεός,
ὅτι μία θεότης, ἀναρχος, ἀόρατος, ἀπερίληπτος, ἀνεξιχνία-
10 στος, ἀτελεύτητος, ἀπερίγραπτος, ὑπερούσιος, παντοδύναμος,
ἀπρόσιτος, ὑπεράγαθος, τρισυπόστατος.

2. Οὗτος ἐκ μόνης κινούμενος τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος,
πρῶτον ὑπεστήσατο τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις ἐκ μὴ ὄντων
εἰς τὸ εἶναι, ὡς οἶδεν αὐτός· αἴτινές εἰσι Χερουβὶμ καὶ
15 Σεραφὶμ καὶ οἱ Θρόνοι· Δυνάμεις, Ἐξουσίαι καὶ αἱ Κυ-
ριότητες· Ἀρχαί, Ἄγγελοι καὶ Ἀρχάγγελοι, καὶ εἴ τι ἄλλο
τῶν ἀκατονομάστων ἐν ταῖς ὑπερκοσμίαις δυνάμεσιν.

3. Εἶτα ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν
καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Οὕτω δὲ ἦν βασιλεύων τῶν ἐπὶ
20 γῆς· ἔδει γὰρ πρότερον εὐτρεπισθῆναι τὰ βασίλεια, καὶ
οὕτω παραχθῆναι τὸν βασιλέα. Διὰ τοῦτο ὕστερον κτίζεται
ἄνθρωπος χειρὶ Θεοῦ καὶ εἰκόνι τετιμημένος, ἄφθαρτός τε
καὶ ἀθάνατος, εἰ | φυλάξει τὴν ἐντολήν. f. 1^v

4. Προειδῶς γὰρ ὁ Θεὸς ὡς μέλλει παραβῆναι ταύτην

5 *Anthologia Palatina* I, 29 (ed. P. WALTZ, Paris 1928, p. 23); cf. A. D. KOMINES, *Τὸ Βυζαντινὸν ἱερὸν ἐπίγραμμα*, Athènes 1966, p. 39, n. 1. 12/17
cf. IOH. DAMASC., FO IV, 13 (ed. KOTTER 86, 2 s.; PG 94, 1136). 18/23 cf.
Gen. 1, 1, 26; IOH. DAMASC., FO II, 11 (ed. KOTTER 25, 1-5; PG 94, 909-912).

AS

1 *Tit.* AS ἀρχὴ σὺν Θεῷ *ante tit. add.* A 2 διαφόρων] συντεθει-
σα S 3 εὖ συγκειμένη] χειρωγωγοῦσα S 6 εὐτελοῦς Θεογνώστου]
om. S 14/15 καὶ Σεραφὶμ] *om. ante correctionem* S

25 καὶ γενέσθαι θνητός, διέπλασεν ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τὴν
 γυναῖκα βοηθὸν οὐκ ἐπίβουλον, ἵνα διὰ τῆς τῶν ἐξ αὐτῆς
 τικτομένων διαδοχῆς ἔχη παραμυθίαν καὶ μὴ ἐκτριβῆ τὸ
 γένος θανάτῳ διακοπτόμενον.

5. Ὁ τοίνυν διάβολος τῆς οὐρανίου δόξης δι' ἐπάρσεως
 30 ἐκπεσῶν – καθὼς ὁ προφήτης διελέγχων αὐτοῦ τὴν ἄνοιάν
 φησιν ὅτι ἐνεκαυχήσατο καὶ ἐτραχηλίασε κατὰ τοῦ πεποικηκότος
 Θεοῦ φήσας, «Θήσω τὸν θρόνον μου ἐπάνω τῶν νεφελῶν καὶ
 ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ» – ἐκινήθη ὅλως κατὰ τοῦ
 ἀνθρώπου ὁ δόλιος. Καὶ φθονήσας αὐτοῦ τῇ τιμῇ, δι' οὗ
 35 αὐτὸς κατηνέχθη πτώματος, δι' αὐτοῦ καὶ τοῦτον κατέβα-
 λεν, ἰσοθεΐας ἐλπίδι δελεάσας. Καὶ αὐτῷ μὲν οὐκ ἐτόλμησε
 προσβαλεῖν, διὰ δὲ τῆς γυναικὸς ὡς εὐεξαπατήτου καὶ
 τοῦτον πεπλανηκῶς πέπεικε τοῦ ἀπηγορευμένου ζύλου
 μεταλαβεῖν· τότε καὶ τὴν ἰδίαν γύμνωσιν εἶδον, καὶ τὸν
 40 Θεὸν αἰσχυρόμενοι διὰ τὴν παρακοὴν ἀποκρύπτονται.

6. Ἐκεῖθὲν τε τοῦ Παραδείσου τῆς τρυφῆς ἐξόριστοι
 γεγονότες, εἰς τὸν ἐπίπονον τοῦτον βίον ὡς κατάδικοι
 τλαιπωρεῖν ἅμα κατακρίνονται, ὁ μὲν διὰ μόχθων καὶ
 ἰδρώτων | καὶ κόπων τῶν ἐν τῇ γῆ, ἡ δὲ γυνὴ διὰ τῆς ἐν f. 2^r
 45 τῷ τόκῳ ὠδίνος καὶ θλίψεως. Ἐζησε μέντοι ὁ Ἄδὰμ μετὰ
 τὴν παράβασιν ἔτη ἐννακόσια τριάκοντα, καὶ ἐγέννησεν
 υἱοὺς τριάκοντα τρεῖς καὶ θυγατέρας εἴκοσι ἑπτὰ· καὶ διὰ
 τὸ εἶναι μόνους ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαβον εἰς γυναῖκας τὰς
 ἀδελφὰς εἰς πληθυσμὸν τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, καθὼς
 50 προσέταξεν ὁ Θεὸς αὐξάνεσθαι αὐτοὺς καὶ πληθύνεσθαι.

7. Τὸ μέντοι ζύλον τῆς παρακοῆς οὐκ ἦν πονηρόν (οὐδὲν
 γὰρ κακὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν), καρπὸς δὲ ἦν αἰσθητός, ὡς
 φησιν Ἀθανάσιος καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος, εἰ καὶ
 Μωϋσῆς τοῦτο ἀπεσιώπησε· καὶ βουλόμενος ὁ Θεὸς ὑπὸ
 55 τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν αὐτοὺς εἶναι καὶ γινώσκειν τὸν

25 cf. Gen. 2, 20/21; IOH. DAMASC., FO II, 30 (ed. KOTTER 44, 28-31; PG 94, 976). 31/32 cf. Iob. 15, 25. 32/33 Is. 14, 12-14. 34 cf. IOH. DAMASC., FO, l.c. (ed. KOTTER 44, 69-74; PG 94, 977-980). 39 cf. Gen. 3, 7. 43/45 cf. Gen. 3, 16-19. 46 cf. Gen. 5, 5. 47/50 cf. GEORGIUS M., p. 6. 50 cf. Gen. 1, 28. 53 cf. PS. ATHAN., *Ad Ant. qu.* 50 (PG 28, 629); ISID. PEL., *Epist.* I, 51 (PG 78, 213C).

AS

25 διέπλασεν] διέπλασεν S 38 πέπεικε] πεποίηκε S 42 κατάδι-
 κοι] κατάκριτοι S 45 ὅ] om. S 47 υἱοὺς - ἑπτὰ] υἱοὺς καὶ
 θυγατέρας· υἱοὺς λγ' καὶ θυγατέρας κζ' S 53 καὶ²] om. S

πλάσαντα, πάντων τῶν ἄλλων παρασχόμενος τὴν ἀπόλαυσιν ἑνὸς τούτου μόνου κεκώλυκεν· ἐπεὶ δὲ ἀξιοπιστότερον ἠγήσαντο τὸν ἐχθρόν, ἀκούσαντες ὅτι, «Ἔσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν,» καὶ διὰ τοῦτο μετέλαβον ἐξ
60 αὐτοῦ, εἰκότως λοιπὸν τοῦ μακαριστοῦ ἐκείνου χώρου ἀποικισθέντες πονεῖν καὶ ταλαιπωρεῖσθαι καταδικάζονται.

8. Ἀλλὰ τί φασιν οἱ σαρκικοὶ καὶ φιλήδονοι; «Εἰ μὴ παρέβησαν οὗτοι τὴν ἐντολὴν δι' ἣν ἐπηκολούθησε καὶ ὁ
65 συνουσιασμός, πῶς ἔμελλεν εἰς πλῆθος ἐπιδοῦναι τὸ ἀνθρώπινον γένος;» | Τί οὖν λέγομεν πρὸς τοῦτο; Ἡδύ- f. 2^v
νατο ὁ θεὸς ὡς παντοδύναμος οἴῳ τρόπῳ παρήγαγε τὰς τῶν ἀγγέλων μυριάδας ἐκτὸς συνδουασμοῦ, οὕτω καὶ τὸ τῶν βροτῶν ὑποστήσασθαι, εἰ τετήρητο ἡ ἐντολή, καὶ οὔτε ἡ φθορὰ οὔθ' ὁ θάνατος ἔσχεν ἂν χώραν εἰς τὴν φύσιν τὴν
70 ἡμετέραν, ἀλλ' ἡ παρακοή καὶ τὴν κτηνώδη γέννησιν ἐν ἡμῖν καὶ τὸν θάνατον ἐπεισήγαγε.

9. Μετὰ ταῦτα Κάϊν μὲν ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἀδὰμ περιῆγε στένων καὶ τρέμων ἐπὶ τῆς γῆς ὁ δαίλαιος διὰ τὸν
φόνον Ἀβελ τοῦ ἀδελφοῦ· ὁ δὲ Σὴθ γενεαλογεῖται ὡς
75 πατρόμοιος καὶ ἀρετῆς ἐραστής. Τοῦ δὲ πλήθους τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐπίδοσιν αὐξήσας καθεκάστην, πολὺς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁ δρόμος, καὶ οὐκ ἦν ὁ εὐαρεστῶν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ πάντες ἐξέκλιναν εἰς ἀνοδίας καὶ βάραθρα. Εἰς δὲ μόνος δίκαιος εὐρεθεὶς ὁ Ἐνώχ ἐν ταύταις ταῖς γενεαῖς μετετέθη
80 πρὸς τοῦ Θεοῦ καθάπερ καὶ Ἡλίας ὕστερον, εἰσέτι ζῶντες καὶ τὴν κοινὴν συντέλειαν ἐκδεχόμενοι, κηρύξαι πᾶσι τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου παρουσίαν τότε, τὴν φρικώδη καὶ φοβεράν, ὅτε ἤξει ἐκάστῳ ἀποδοῦναι κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀδὰμ ἕως τοῦ κατακλισμοῦ ἔτη βσμβ'.

85 10. Καὶ θεῖα κελεύσει ὁ δίκαιος Νῶε κατασκευάζει τὴν κιβωτὸν | καὶ εἴσεισιν αὐτὸς σὺν γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ f. 3^r
ταῖς αὐτῶν γυναιξί, καὶ ἀπὸ παντὸς γένους κτηνῶν καὶ ζῶων, εἰς δευτέρου κόσμου μετέπειτα σύστασιν· καὶ οὕτως

58/59 Gen. 3, 5. 65/71 cf. IOH. DAMASC., FO IV, 24 (ed. KOTTER 97, 19-20; PG 94, 1208). 72/74 cf. Gen. 4, 1-16. 74 cf. GEORGIUS M., p. 46, 12-15; Luc. 3, 38. 78/79 cf. Gen. 5, 21-24; 2 Sam. 2, 1-18. 83 Rom. 2, 6. 83/84 cf. NICEPHORUS, *Chron. Comp.* (ed. DE BOOR p. 102, 2); GEORGIUS M., p. 804. 85 cf. Gen. 6, 8; 7, 1sqq.

AS

60 λοιπὸν] οὖν S 69 οὐθ' οὐτ' A 84 βσμβ] βσμη S 86 εἴσεισιν] *scripsi* εἴσεισιν *codd.*

ἐπῆλθεν ὁ κατακλυσμός ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ
 90 διέφθειρε πᾶσαν σάρκα, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ
 παντὸς πετομένου καὶ ἔρποντος ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶτα πάλιν ἐπ’
 αὐτῶν ἀνακαίνισις τοῦ παντὸς θεία ῥοπή, ὅτε καὶ σπλαγ-
 χνισθεὶς ὁ Θεὸς τέθηκε τὸ τόξον αὐτοῦ ἐν τῇ νεφέλῃ εἰς
 μαρτυρίαν καὶ σύμβολον τοῦ μηκέτι ἐπαγαγεῖν κατακλυσμόν
 95 ἐπὶ τῆς γῆς ἕως ἂν τοῦτο φαίνεται μέχρι τῆς συντελείας·
 πρὸ γὰρ τοῦ κατακλυσμοῦ οὐδαμοῦ τόδε τὸ σημεῖον, ἢ
 ἴρις, ὡσπερ οὐδὲ πρὸ τῆς παρακοῆς ἄκανθα.

11. Ἄλλ’ αὖθις πληθυνομένων τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς
 συνεπληθύνετο καὶ ἡ κακία καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ τὸν Θεὸν
 100 φοβούμενος· τῆς δὲ συνειδήσεως ἐλεγχούσης αὐτῶν τὴν
 καρδίαν ἐφ’ οἷς ἐπλημμέλουν, ἕτερον ὑποπτεύοντες κατακλυ-
 σμόν, ἐβουλεύσαντο ἀνοήτως πάντες ὁμοῦ πύργον οἰκο-
 δομῆσαι φθάνοντα ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ δὴ τοῦ ἔργου
 ἀρξαμένου αὐτῶν καὶ εἰς ὕψος ἐπιδιδόντος, ὀργισθεὶς ὁ
 105 Θεὸς συνέχεεν αὐτῶν ἐκεῖ τὰς γλώσσας, καὶ γέγονεν ἡ
 ὁμοφωνία πολύγλωσσος καὶ οὐκ ἐπεγίνωσκον ἀλλήλων τὴν
 λαλίαν, καὶ οὕτως παυσάμενοι τῆς οἰκοδομῆς πάλιν διε-
 σκορπίσθησαν. Ἀπὸ δὲ | τοῦ κατακλυσμοῦ ἕως τοῦ ε. 3^v
 Ἄβραὰμ ἔτη .αϛλ’.

110 12. Καὶ ἐπεφάνη μετὰ ταῦτα ὁ δίκαιος Ἄβραὰμ καὶ
 φιλόθεος ἐκ γῆς Χαλδαίων θεογνωσίας λαμπτήρ, ὅτε καὶ
 Μελχισέδεκ διέλαμπεν ἱερεὺς τοῦ θεοῦ τοῦ ὑψίστου·
 Ἄβραὰμ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, καὶ Ἰσαάκ τὸν Ἰακώβ,
 Ἰακώβ δὲ τοὺς δώδεκα πατριάρχας.

115 13. Ἄλλ’ ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις ἦν κατοικῶν Λῶτ ὁ
 ἀνεψιὸς Ἄβραὰμ ἐν τῇ χώρῃ τῆς Πενταπόλεως εἰς τὰ
 Σόδομά τε καὶ Γόμορρα· καὶ οἱ ἐκεῖσε ἄνθρωποι πονηροὶ
 σφόδρα καὶ μιαιοὶ ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην
 κατεργαζόμενοι, ὅπερ οὐδὲ ἐν ἀλόγοις ζώοις ὀρώμεν γινό-
 120 μενον. Καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κύριος ἐπ’ αὐτούς· καὶ Λῶτ μὲν
 δι’ ἀγγελικῆς ἐμφανείας ἐξῆλθεν ἀπ’ αὐτῶν, αὐτούς δὲ πάντας

93 cf. Gen. 9, 13. 97 cf. Gen. 3, 18 ; IOH. DAMASC., FO II, 10 (ed. KOTTER
 24, 48-53 ; PG 94, 909) ; et infra XX 408/409 app. crit. 103/108 cf. Gen. 11, 4-
 8. 110 cf. Gen. 11, 27. 112 cf. Gen. 14, 18. 113 cf. Gen. 21. 115/117
 cf. Gen. 19. 118/119 Rom. 1, 27. 119/120 cf. GEORGIUS M., p. 647, 16-18.

AS

97 ἴρις] ἴρης A 102 ἐβουλεύσαντο] ἐβουλεύσαντες S 104
 ἀρξαμένου] ἀρξαμένων S 107 οἰκοδομῆς] οἰκοδομίας S 112 Μελχι-
 σέδεκ] Μελχισεδέκ A 114 δὲ] ἐγέννησε add. S 117 ἐκεῖσε] ἐκεῖσαι
 S

ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν πῦρ οὐράνιον ἀπετέφρω-
 σεν· ἀσύγγνωστος γὰρ ἦν ἡ παρανομία καὶ ἀδιάκοπος· διὰ
 τοῦτο καὶ πάντες ὁμοῦ σὺν τῇ γῆ αὐτῶν διεφθάρησαν.

125 14. Ἀπὸ δὲ τῶν δώδεκα υἱῶν Ἰακώβ αἱ δώδεκα φυλαὶ
 τοῦ Ἰσραὴλ συνέστησαν· ὧν ἀποικισθέντων καὶ δουλω-
 θέντων εἰς Αἴγυπτον ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸν δοῦλον αὐτοῦ
 καὶ θεράποντα Μωϋσῆν, καὶ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ δουλείας
 Φαραῶ διὰ σημείων καὶ τεράτων. Καὶ διέρρηξε Μωϋσῆς
 130 ῥάβδῳ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ διήγαγε διὰ τοῦ βυθοῦ | f. 4^r
 τὸν λαὸν ἅπαντα, χιλιάδας ἑξακοσίας, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῆς
 τεῖχος ἐκ δεξιῶν καὶ τεῖχος ἐξ εὐωνύμων· καταδιώκων δὲ
 τούτων ὀπισθεν Φαραῶ κατεποντίσθη σὺν τῇ αὐτοῦ στρα-
 τιᾷ, ὅτι κατετόλμησε καὶ αὐτὸς ἀφρόνως τῆς παραδόξου
 135 ἐκείνης καὶ θεογνώστου ὁδοιπορίας. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπε-
 λείφθη ἐξ αὐτῶν οὐδὲ εἷς.

15. Μωϋσῆς δὲ ἦν ἡγούμενος τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπὶ
 τεσσαράκοντα ἔτη, καὶ ὁ θεὸς ὠμίλει μετ' αὐτοῦ ὡς πρὸς
 γνήσιον φίλον, καὶ ἦν ἄνωθεν χορηγῶν οὐρανίαν τροφήν,
 140 τὸ μάννα, τούτοις καὶ τὴν ὀρτυγομήτραν· καὶ πέτρα
 ποταμηδὸν τὸ ὕδωρ αὐτοῖς ἐπήγαγεν. Ἦλθον οὖν πλησίον
 ὀρίων Μωᾶβ καὶ ἰδόντες αὐτοὺς οἱ Μωαβῖται ἐφοβήθησαν
 σφόδρα λέγοντες, «Νῦν ἐκλείζει ἡ συναγωγὴ αὕτη πάντας
 τοὺς κύκλῳ ἡμῶν, ὡς ἐκλείχει ὁ μόσχος τὸ χλωρὸν ἐκ τοῦ
 145 πεδίου.» Ἦν γὰρ ἡ ἐπίσκεψις τοῦ λαοῦ χωρὶς γυναικῶν καὶ
 παιδίων καὶ τῆς φυλῆς τῶν Λευιτῶν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀπὸ
 εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω (πᾶς ὁ ἐκπορευόμενος παρατάξα-
 σθαι ἐξ Ἰσραὴλ) χιλιάδες ἑξακόσαιοι τρεῖς, πεντακόσιοι καὶ
 πεντήκοντα, ὧν πάντων ἤρχε Μωϋσῆς. Καὶ οὐκ ἦν ἐξ
 150 αὐτῶν ὁ σπείρων ἢ ὁ θερίζων οὔτε ὁ ἀσθενῶν· ἀλλ' ὁ θεὸς
 αὐτοὺς διὰ Μωσέως ἐτροποφόρει τηρῶν αὐτῶν ὑγιᾶ καὶ τὰ
 ἐνδύματα καὶ τὰ ὑποδήματα. Καθελόντες οὖν τοὺς Μωαβί-
 τας καὶ τὰ | ἔθνη τὰ ὑπόλοιπα ἐκληρονόμησαν τούτων τὴν f. 4^v
 γῆν.

125/129 cf. Exod. 2. 129a. cf. Exod. 14. 138/139 cf. Exod. 33, 11.
 140a. cf. Exod. 16; 17. 143/145 Num. 22, 4. 145/149 cf. Num. 1, 45; 2,
 32; 26, 2. 149/150 cf. Ps. 104, 37; Ier. 42 (35), 6-7. 151/152 cf. Deut. 8, 4;
 29, 4.

AS

124 πάντες] πάντας S διεφθάρησαν] διέφθειρεν S 135 θεογνώ-
 στού] θεοσώστου S 147/148 παρατάξασθαι ἐξ Ἰσραὴλ] πολεμείσαι S

155 16. Ἔως μὲν οὖν ἐλάτρευον εὐγνωμόνως Θεῷ καὶ ἦσαν
 ὑπήκοοι καὶ τῷ Μωϋσῆ, καὶ Θεὸς αὐτῶν ἐφρόντιζε δι'
 ἀγαθοδωρίας· ἐπεὶ δὲ Θεὸν ἐγκαταλιπόντες τοῖς γλυπτοῖς
 ἔθουον, γογγύζοντες δὲ καὶ κατὰ Μωϋσέως, τότε καὶ Θεοῦ
 ἀποστρεφομένου ἐπιπτον αὐτῶν εἰς πλῆθος τὰ κῶλα ἐν τῇ
 160 ἐρήμῳ διὰ θανάτου, καὶ φλόξ αὐτοὺς κατέκαιε, καὶ ἡ γῆ
 ἀνοιγομένη τούτους κατέπιεν. Πάσας γὰρ τὰς ἀσθενείας
 τοῦ ἀνθρώπου βαστάζει ὁ Θεός, ἀνθρωπον δὲ γογγύζοντα
 οὐχ ὑπομένει, ἐὰν μὴ παιδεύσῃ αὐτόν. Ὁ τοίνυν Μωϋσῆς
 διὰ προστάγματος Θεοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸ ὄρος, καὶ τὴν γῆν
 165 τῆς ἐπαγγελίας πόρρωθεν κατιδὼν, ἐν εἰρήνῃ ἀνεπαύσατο,
 πρὸς Κύριον ἐκδημήσας.

II. Κεφάλαιον β΄.

1. Μετὰ δὲ Μωϋσῆν τὸν θεόπτην διεδέξατο τὴν ἀρχὴν
 Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· καὶ περάσας τὸν Ἰορδάνην καὶ
 ποιήσας ἐν τῇ γῆ τῆς ἐπαγγελίας ἔτη λβ΄, πολεμῶν καὶ
 5 κληροδοτῶν αὐτὴν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ, ἀπέθανεν ἐτῶν ρι΄.
 Οὗτος χειρωσάμενος τοὺς Χαναναίους καὶ Φερεζαίους καὶ
 Γεργεσαίους καὶ Χετταίους καὶ Ἰεβουσαίους καὶ Ἀμορ-
 ραίους καὶ Εὐαίους καὶ πάντας αὐτῶν τοὺς βασιλεῖς, λβ΄
 τὸν ἀριθμὸν, πᾶσαν τὴν γῆν αὐτῶν δέδωκεν, ὡς εἴρηται,
 10 τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. Ἐν δὲ τῷ | φεύγειν αὐτοὺς ἀπὸ *f. 5^r*
 προσώπου τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, καὶ Κύριος ἐπέρριψεν αὐτοῖς
 λίθους χαλάζης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἐγένοντο πλείους οἱ
 ἀποθανόντες ἐκ τῆς χαλάζης ἢ οὓς ἀπέκτειναν οἱ υἱοὶ
 Ἰσραήλ. Ἔλαβε δὲ καὶ τὴν πόλιν Ἰεριχώ Ἰησοῦς καὶ
 15 κατέστρεψεν· ἐπτὰ γὰρ ἱερέων ἐπτάκις ταύτην κύκλω
 περιελθόντων καὶ σαλπιζόντων ἔπεσον αὐτῆς τὰ τεῖχη θείᾳ
 δυνάμει καὶ γέγονεν ὑπὸ τὰς χεῖρας τῶν υἱῶν Ἰσραήλ.

2. Ἐπεὶ δὲ ἤμαρτεν Ἄχαρ κλέψας ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος

157/161 cf. Num. 11, 1; 14, 29, 32 (Hebr. 3, 17); 16, 30 (Exod. 32).

163/166 cf. Deut. 34, 1-5.

2/17 cf. GEORGIUS M., p. 142, 22 - 143, 15. 2/10 cf. Ios. 1 (12). 11 cf.
 Ios. 10, 11. 14 cf. Ios. 6. 18 cf. Ios. 7.

AS

156 καὶ²] ὁ *add. S* 158 δὲ] *om. S* Θεοῦ] αὐτοῖς *add. S* 160
 ἡ] *om. S* 161 κατέπιεν] κατέπινε *S* 162 δὲ] αἰεὶ *S*

3 Ναυῆ] *scripsi* Ναυί *codd.* 14 Ἔλαβε δὲ] ἔλαβεν γὰρ *A*

τῶν ἀφιερωθέντων Κυρίῳ, καὶ διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ἠττήθη ἐν
 20 τῷ πολέμῳ, διέρρηξεν Ἰησοῦς τὰ ἱμάτια αὐτοῦ καὶ ἔπεσεν
 ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν ἐναντίον Κυρίου ἕως ἑσπέρας,
 αὐτὸς καὶ οἱ πρεσβύτεροι Ἰσραὴλ, καὶ ἐπέβαλον χοῦν ἐπὶ
 τὴν κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ εἶπεν Ἰησοῦς, «Δέομαι, Κύριε, ἵνα τί
 διεβίβασεν ὁ παῖς σου τὸν λαὸν τοῦτον τὸν Ἰορδάνην παραδοῦ-
 25 ναι αὐτὸν τῷ Ἀμορραίῳ τοῦ ἀπολέσαι ἡμᾶς; Καὶ τί ἐρῶ ὅτι
 μετέβαλεν Ἰσραὴλ αὐχένα ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ, καὶ
 ἀκούσας ὁ Χαναανῖος καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν
 ταύτην περικυκλώσουσιν ἡμᾶς καὶ ἐκτρίψουσιν;» Ταῦτα προσ-
 ευξαμένου τοῦ Ἰησοῦ, ἐπεὶ φωραθεὶς Ἄχαρ πανωλεθρία
 30 ἐδόθη, ἔστη ἡ ὀργὴ Κυρίου καὶ πάλιν Ἰσραὴλ ὑπερίσχυεν.

3. Ὅτε δὴ καὶ τὸν ἀρχιστράτηγον ἰδὼν Κυρίου ὁ Ἰησοῦς
 εἰς βοήθειαν αὐτοῦ παραγενόμενον, πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν f. 5^v
 προσεκύνησεν αὐτῷ καὶ ἐδεήθη Ἰησοῦς Κυρίου τοῦ Θεοῦ
 λέγων, «Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ
 35 φάραγγος Αἰλῶμ,» καὶ ἐγένετο οὕτως, καὶ ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ
 μέσον τοῦ οὐρανοῦ εἰς τέλος ἡμέρας μιᾶς, καὶ οὐκ ἐγένετο
 ἡμέρα τοιαύτη πρότερον καὶ ἔμπροσθεν, ὥστε ὑπακοῦσαι Θεὸν
 ἀνθρώπου ὅτι συνεπολέμει τῷ Ἰσραὴλ. Τοῦτο Μωϋσέως
 μεῖζον· οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον θαλάττῃ ἐπιτάξαι καὶ τοῖς κατ'
 40 οὐρανόν· μέγα μὲν οὖν κάκεῖνο, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τούτου ἴσον.

4. Εἰ τοίνυν ἐνταῦθα τοιαῦτα ἐργάζονται οἱ ἅγιοι, ἐκεῖσε
 πόση τις αὐτῶν ἢ λαμπρότης καὶ ἢ παρρησία; Ὡστε
 κρείττων εἷς ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἢ μυριοὶ παράνο-
 μοι, ὡσπερ καὶ ὁ Θεσβίτης Ἡλιοῦ τοῦ κόσμου παντὸς ἦν
 45 ὑπεράξιος, κλείων τὸν οὐρανὸν τοῦ μὴ βρέχειν ἐπὶ τῆς γῆς
 ἔτη τρία καὶ μῆνας ἕξ. Οὗτος ὁ Ἰησοῦς πολλαῖς θλίψεσι καὶ
 πειρασμοῖς κατὰ τὸν μέγαν προσεπέλασεν Μωϋσέα.

5. Ἐὼ λέγειν τοὺς διαφόρους πολέμους καὶ τὰς φροντί-
 δας, καὶ τῶν Γαβαωνιτῶν τὴν ἀπάτην καὶ τὴν τῶν κλήρων
 50 διανομήν, ἥτις πολλὰς αὐτῷ παρεῖχε τὰς δυσκολίας, ὡς

20/28 cf. GEORGIUS M., p. 144, 18 - 145, 2 (ex. IOH. CHRYSOS., *ad Stagir.* III, 5, PG 47, 478); Ios. 7, 6. 23/28 Ios. 7, 7-9. 31 cf. Ios. 5, 13-15. 33/38 Ios. 10, 12-14. 38/42 GEORGIUS M., p. 143, 21 - 144, 7. 43/44 Sir. 16, 3 (textus longior). 44 cf. 3 Reg. 17 (Iac. 5, 17). 49 cf. Ios. 9, 38. 49/50 cf. Ios. 14, 1-5.

AS

19 ἀφιερωθέντων] τῷ *add.* A 33 αὐτῷ] αὐτὸν S 35 Αἰλῶμ] *scripsi*, Ἐλῶμ A, Ἐλῶμ S, *sed forte* Αἰλῶν *corrigenendum* 39/40 θαλάττῃ - ἴσον] *om.* S 43 κρείττων] κρεῖσσον S 45 τῆς] *om.* S

έντεῦθεν δῆλον ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀγίων χωρὶς πειρασμῶν τὸν παρόντα διήλθε βίον.

6. Μετὰ τοῦτον διὰ τῶν Κριτῶν ἔσωζεν | ὁ Θεὸς τὸν f. 6r
λαὸν θλιβόμενον ὑπὸ τῶν περιλειφθέντων ἀλλοφύλων· ἐν
55 οἷς πρῶτος Ἰούδας κρίνων τὸν Ἰσραὴλ ἔτη ζ'. Αὐτὸς
χειρωσάμενος τὸν βασιλέα τῶν ἀλλοφύλων ἠκρωτηρίασεν
αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ στενάξας αὐτὸς ἔφη, «Πολλοὶ
τῶν ἐνδόξων καὶ βασιλέων ἐκκεκομμένοι παρ' ἐμοῦ τὰ ἄκρα τῶν
χειρῶν καὶ ποδῶν συλλέγοντες ἦσαν τὰ ὑποκάτω τῆς τρα-
60 πέζης μου· καθὼς οὖν ἐποίησα, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀνταπέδωκέ
μοι.»

7. Μετὰ Ἰούδα γέγονε κριτῆς Γοθονιῆλ ἔτη ν'. Εἶτα ὁ
ἀμφοτεροδέξιος ἔτη π', καὶ ἄλλος ἔτη ζ'. Μετὰ ταῦτα
γέγονε κριτῆς Βαρὰκ μεθ' οὗ καὶ Δεββώρα προφήτις ἐν
65 ἔτεσι μ', ὅτε καὶ τὸν Ἰαβεὶμ ἀπεκτάκασι, καὶ τὸν Σισαρὰ
Ἰαὴλ ἀπέκτεινεν ἐν πασσάλῳ. Μετὰ δὲ Βαρὰκ γέγονε
κριτῆς Γεδεὼν ἔτη μ', πατάξας τὸν Μαδιὰν, καὶ τὸν Ὠρῆβ
καὶ Ζῆβ καὶ Ζέβее καὶ Σαλμανᾶν τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν,
τὸν δὲ πύργον Φανουὴλ κατέστρεψε καὶ τοὺς ἄρχοντας
70 αὐτῶν ἠλώησεν ἐν ταῖς ἀκάνθαις. Μετὰ Γεδεὼν γέγονε
κριτῆς Ἀβιμέλεχ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη γ', ἀνὴρ ἀπηνητής,
πατάξας τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ ἐπὶ λίθον ἓνα· τούτου
πολεμῆσαι πορευθέντος καὶ προσεγγίσαντος τῇ θύρᾳ τοῦ
πύργου ἔρριψε γυνὴ κλάσμα μύλου ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ
75 καὶ συνέτριψε τὸ κρανίον αὐτοῦ· καὶ ἐπιβοήσας ταχὺ εἶπε f. 6v
πρὸς τὸν βαστάζοντα αὐτοῦ τὰ ἄρματα· «Σπάσαι τὴν
ῥομφαίαν σου καὶ θανάτωσόν με, μὴ ποτε εἴπωσιν ὅτι γυνὴ
αὐτὸν ἀπέκτεινε, καὶ ἔστι τοῦτο ἐμοὶ χεῖρον τοῦ θανάτου.» Καὶ
ἐκέντησεν αὐτὸν τὸ παιδάριον καὶ ἀνεῖλε.

80 8. Μετὰ ταῦτα γέγονε κριτῆς Θωλὰ ἔτη κγ', εἶτα Ἰαὴρ
ἔτη κβ', καὶ οὕτως Ἰεφθάε ἐπὶ ἔτη ς' πατάξας καὶ τοὺς
Ἀμμανίτας καὶ τοὺς Φιλιστιεῖμ. Εἶτα γέγονε κριτῆς Ἀβαισὰ

55 cf. Iud. 1, 2s. 55/61 GEORGIUS M., p. 146, 1-7. 57/61 Iud. 1, 7.
62 cf. Iud. 3, 9-10. 63 cf. Iud. 3, 15, 31. 64 cf. Iud. 4, 6, 21. 67/68
Ps. 82, 12; cf. Iud. 6, 11; 7, 25; 8, 21. 70/79 cf. GEORGIUS M., p. 148, 1 - 149,
16. 70 cf. Iud. 8, 16. 71 cf. Iud. 9, 1. 74 cf. Iud. 9, 53-54; 2 Sam. 11, 21.
76/78 Iud. 9, 54. 80 cf. Iud. 10, 1. 81 cf. Iud. 10, 3; 11, 1. 82/83 cf.
Iud. 12, 8, 11, 13.

AS

55 Αὐτὸς] οὗτος S 59 καὶ] τῶν add. S 64 Δεββώρα] *scripsi*
Δεβόρρα AS 65 Σισαρὰ] *scripsi* Σισάρρα AS Σεισαρὰ *forte* 68
Ζέβει] *scripsi* Ζεβεὲ AS 82 Ἀβαισὰ] *scripsi* Ἀβεσσα AS

ἔτη ζ', Ἐλὼμ ἔτη ι', καὶ Λαβδῶν ἔτη η'.

9. Καὶ οὕτως ὁ ἰσχυρὸς καὶ γίγας Σαμψῶν ὁ ἐξ ἐπαγγε-
 85 λίας, ἔτη κ', ὅς ἐν σιαγόνι ὄνου ἀνεΐλε χιλίους, καὶ τοῦ
 φάρυγγος δραζάμενος τοῦ λέοντος μέσον διέρρηξε. Καὶ
 οὐκ ἐγένετό ποτε κατ' αὐτὸν ἀνὴρ ἀνδρεῖος, οὔτε γενήσε-
 ται· ἢ δὲ Δαλιδὰς ἢ τούτου παλλακίς, γένους οὔσα τῶν
 ἀλλοφύλων, πέπεικεν αὐτὸν κολακίαις ὁμολογήσαι αὐτῇ τὸ
 90 τῆς ἰσχύος αὐτοῦ μυστήριον, ὅπερ ἦν τρίχες ἑπτὰ χρυσαυ-
 γίζουσαι ὑποκάτω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Ὑπνω οὖν κοιμήσα-
 σα τοῦτον ἐπὶ τῶν γονάτων προέδωκε τοῖς ἀλλοφύλοις,
 ξυρίσασα τὰς θεοχαριτώτους ἐκεῖνας τρίχας, δι' ὧν ἦν-
 δρειοῦτο καὶ ὑπερίσχυεν· οἱ δὲ λαβόντες αὐτὸν ἐκτυφλοῦ-
 95 σιν ἐμπαίζοντες καὶ καταγελῶντες. Ὅτε οὖν ἦλθον πάλιν αἱ
 τρίχες εἰς αὐξήσιν, ἦλθε καὶ ἡ ἰσχύς· καὶ τηρήσας ἡμέραν
 ἐν ἣ δημοτελής ἦν ἑορτὴ αὐτοῖς καὶ ἰ συνάθροισις, λέγει f. 7^r
 πρὸς τὸ χειραγωγοῦν τοῦτον παιδάριον, «Ἄγαγέ με πρὸς
 τὸ ὑπερῶον ἐν ᾧ περ ἅπαντες συναθροίζονται.» Οὐ γενομέ-
 100 νου δραζάμενος Σαμψῶν τῶν ὑποστηριζόντων κίωνων τὸ
 ὑπερῶον εἶπεν, «Ὑπαγε καὶ σύ, ψυχὴ, μετὰ τῶν ἀλλο-
 φύλων.» Καὶ οὕτως αὐτοῦ ἐλκύσαντος μετ' ἰσχύος ἔπεσε
 τὸ ὑπερῶον, καὶ ἀπέθανον ἅπαντες καὶ αὐτὸς μετ' αὐτῶν.

10. Ὅρα μοι τὰς ἐπιβουλάς τῶν γυναικῶν. Αὕτη τοῦ
 105 Παραδείσου τὸν Ἄδὰμ ἐξέβαλε, καὶ τὸν ἰσχυρὸν τοῦτον
 Σαμψῶν ἀπετύφλωσεν· αὕτη τὸν σοφὸν Σολομῶντα ἀπέστη-
 σεν ἀπὸ τῆς δόξης Θεοῦ, καθὼς προῖων ὁ λόγος διδάξει·
 Ἡλίαν τε φυγάδα ἀπέδειξε, καὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ
 τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμεν. Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν γυνὴ πονηρά,
 110 ὅπερ τις τῶν ἔξω σοφῶν ἀναγκαῖον κακὸν αὐτὴν προσηγό-
 ρησε· τὸ μὲν ἀναγκαῖον διὰ τὴν τεκνογονίαν, τὸ κακὸν δὲ
 λέξας ἀπόλυτον.

11. Τί ἐστι γυνὴ; Ἄγκιστρον διαβόλου, παγίς καὶ δί-

84/103 cf. Iud. 13-16. 90 cf. Iud. 16, 17-22. 100 cf. Iud. 16, 29-30.

108 cf. 3 Reg. 19, 2; Mt. 14, 1-12. 110 SECUNDUS, *Sent.* 10; cf. Ps. MAXIMUS, *Loci comm.* 39 (PG 91, 912C). 113/131 cf. SECUNDUS, *Sent.* 10; Ps. CHRYSOSTOM., *Fr. in Mt.* 5, 28 secundum ANAST. SIN., *Qu.* 59 flor. (PG 89, 636-637); ANTON. MELIS., *Loci Comm.* 2, 34 (PG 136, 1089); Ps. EPHRAEM, *Adv. improbas mulieres* (ed. ASSEMANI III, 70d-74b).

AS

87 ποτε] πόποτε S 102 αὐτοῦ *post* ἐλκύσαντος *trsp.* S 104 τὰς ἐπιβουλάς *post* τῶν γυναικῶν *trsp.* S 104/105 τοῦ Παραδείσου *post* τὸν Ἄδὰμ *trsp.* S 107 τῆς δόξης] *om.* A 112 ἀπόλυτον] Περί γυναικὸς πονηρᾶς *tit. add.* S

κτυον, δι' ἧς ἀπατώμενοι θανατούμεθα. Τί ἐστι γυνή; Πηγὴ
 115 κακῶν, ἐπὶ γῆς ναυάγιον, θησαυρὸς ῥυπαρίας, θανατηφόρος
 συντυχία, ὀφθαλμῶν ὀλισθος, καρδίας λόγχη, νέων ἀπώ-
 λεια. Τί ἐστι γυνή; Ψυχῆς ὀλεθρος, σκῆπτρον Ἄδου,
 κρημνώδης πόθος, ἀγίων διαβολή, ἀνάπαυσις ὄφews, δια-
 βόλου παραμυθία. Τί ἐστι γυνή; | Ἄπαρηγόρητος ὀδύνη, f. 7^v
 120 ἀθεράπευτος κακία, σωζομένων σκάνδαλον, καθημερινὴ
 ζημία, σκοτίας ὀδηγός, παραπτωμάτων διδάσκαλος, μυστη-
 ρίων θρίαμβος. Τί ἐστι γυνή; Ἄναίσχυντον θηρίον, ἀχα-
 λίνωτον στόμα, ἀπόλαυσις πονηρά, κολάσεως αἰωνίου
 πρόξενος, γήινον φρόνημα, ἀνδρῶν ῥαθυμία, ἀκόρεστος
 125 ἐπιθυμία. Τί ἐστι γυνή; Οἰκίας χειμῶν, αὐθαίρετος μάχη,
 ἀνδρὸς ναυάγιον, συγκοιμημένη ἀκρασία, συνεγειρομένη
 μέριμνα. Τί ἐστι γυνή; Πεφαρμακευμένη ἔχιδνα, ἀνήμερος
 λέαινα, ἀσπίς ἰοβόλος, ἀγρία πάρδαλις, ὄπλον διαβόλου,
 ἐπιθυμητὴ λύσσα, παγκόσμιος θάνατος, ἀκατάσχετον κακόν,
 130 ἀτίθασσος δράκαινα. Μικρὰ γὰρ πᾶσα κακία πρὸς κακίαν
 γυναικός, καὶ εἰ βούλει τοῦ τοιοῦτου ἀποδράσαι θηρίου,
 ἄκουε τοῦ Παροιμιαστοῦ λέγοντος, «Υἱέ, μὴ σε νικησάτω
 κάλλους ἐπιθυμία· μηδὲ ἐπιστήσης σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν,
 ἀλλὰ ταχέως ἀποπήδησον, μὴ ἐγχρονίσης.»
 135 12. Ἰστέον ὅτι ὁ μινύμενος γυναικί, μὴ ἐπὶ σκοπῶ
 παιδοποιῆας, ἀλλὰ διὰ μόνην τὴν ἡδονὴν, ὑπὸ ἁμαρτίαν καὶ
 κρίμα ἐστίν, εἰ καὶ ἰδίᾳ μίνυται γυναικί· τούτου γὰρ χάριν
 ὁ γάμος, ἵνα τοῦ θανάτου θερίζοντος, αὐτὸς διὰ τῆς
 σποράς τοῦ γένους συγκροτῆ.

III. Κεφάλαιον γ'.

I. Μετὰ Σαμψῶν τὸν ἀνδρεῖον καὶ ἰσχυρὸν γέγονεν
 ἀναρχία | ἔτη μ', καὶ ἕκαστος τὸ ἀρεστὸν ἐν ὀφθαλμοῖς f. 8^r
 αὐτοῦ ἐποίει, καὶ κατ'ἀλλήλων ἐπανιστάμενοι συνωλο-

132/134 Prov. 6, 25 ; 9, 18a. 135/139 cf. MAXIMUS, *Cent. de car.* 2, 17 (PG 90, 989 A-B); AMPHILOCHIUS, *In mul. pecc.* 4 (PG 39, 72 B14).

2/9 cf. GEORGIUS M., p. 153, 13 - 154, 1. 2/3 cf. Iud. 17, 6.

AS

116/117 νέων ἀπώλεια] *om.* S 117 ὀλεθρος] ὀλεθρον S 121
 σκοτίας] σκοτείας S (*forte recte*) 130 δράκαινα] δράκονα (*vel forte*
 δράκονα) A 134 ἐγχρονίσης] χρονίσης S 139 συγκροτῆ] *scripsi*
 συγκροτεῖ *codd.*

5 θρεύοντο· τοσοῦτον κακὸν ἢ ἀναρχία, ὅτε καὶ εἰς τὴν παλλακίδα τοῦ ὁδοιπόρου οἱ τῆς φυλῆς Βενιαμὶν ἐκπορνεύσαντες καὶ ταύτην ἐξ ὑπερβολῆς ἀκολασίας ἀνελόντες, ὕστερον καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν ἑνδεκα φυλῶν καταπολεμηθέντες ἐξωλοθρεύθησαν. Ὄταν γὰρ ἴδῃ ὁ Θεὸς εἰς ἄκρον
10 κακίας ἐκκλίνοντα τὸν ἄνθρωπον, ἐπαίρει τὴν ἑαυτοῦ χάριν ἐξ αὐτοῦ, ἧς ὁ ἄνθρωπος στερούμενος ἐπὶ πλεῖον σκληρύνεται, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐρεθιζόμενος καὶ μὴ ἔχων τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῷ συμβουλεύοντα ἀποσχέσθαι τοῦ κακοῦ· καὶ οὕτως ἡ ὀργὴ καὶ ὁ ὄλεθρος καταλαμβάνει αὐτόν.

15 2. Μετὰ δὲ τοὺς κριτὰς ἔκρινε τὸν λαὸν Ἴηλὶ ὁ ἀρχιερεὺς ἔτη κ', καὶ τῇ ἀταξίᾳ καὶ ἁμαρτίᾳ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, Ὀφνὶ καὶ Φινεέ, μὴ ἐπεξερχόμενος ἐν ζήλῳ Θεοῦ ἔλαθε καὶ αὐτὸν συναπολέσας τοῖς υἱέσι· τὰ δὲ τῶν παίδων ἁμαρτήματα πορνεία τε ἦν καὶ γαστριμαργία· ἐκοιμῶντο γὰρ μετὰ
20 τῶν γυναικῶν τῶν παρεστηκότων παρὰ τὴν θύραν τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καὶ ἤσθιον τὰ κρέη πρὸ τοῦ τὴν θυσίαν ἀνενεχθῆναι· ἄπερ ἀκούων Ἴηλὶ ὁ τούτων πατὴρ οὐκ ἐνουθέτει ὡς δέον αὐτούς, τῷ σφόδρα τούτους φιλεῖν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἄμφω τούτους ἡ ὀργὴ κατέλαβε τοῦ
25 Θεοῦ, | καὶ ἡ κιβωτὸς χερσὶν ἐλήφθη τῶν ἀλλοφύλων, ε. 8^v πεσόντος καὶ λαοῦ πλείστου ἐν στόματι μαχαίρας. Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν ἀπημελήτους τοὺς παῖδας εἶναι καὶ μὴ ἐκπαιδεύειν αὐτοὺς καλῶς ἐν φόβῳ Κυρίου.

3. Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ ὁ τὰ ξύλα συλλέξας ἐν σαββάτῳ
30 οὐκ ἔτυχε φιλανθρωπίας; Ὅτι πολλῆς ἦν παρανομίας τοῦτο, εὐθύς καὶ ἐκ προοιμίων πρόσταγμα παραβῆναι Θεοῦ, καὶ ὅπως καὶ τοῖς ἄλλοις μετέπειτα ἔσται παιδεύμα μὴ καταφρονεῖν ἐντολῆς· τοῦτο καὶ ἐπὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας γέγονεν ὕστερον.

5/9 cf. Iud. 19-20. 9/14 cf. GEORGIUS M., p. 157, 8-12. 15/18 cf. GEORGIUS M., p. 159, 17 - 160, 11. 15s. cf. 1 Sam. 2, 12-17, 22 (recensio Origenis). 18/25 cf. GEORGIUS M., p. 160, 18-21 (= CHRYSOSTOM., *Adv. oprugn. vitae monast.*), et 160, 22 - 161, 10. 25/26 cf. 1 Sam. 4, 11. 29/34 cf. GEORGIUS M., p. 165, 3-8 (= CHRYSOSTOM., *In Ps. VI*). 29 cf. Num. 15, 32. 33/34 cf. Act. 5, 1-11.

AS

10 τὸν ἄνθρωπον *post* ὁ Θεὸς (9) *trsp.* S 22 ἀκούων] ὁ *add.* A
27 ἀπημελήτους] ἀτημελήτους *forte corrigendum* 28 καλῶς] *om.* S

35 4. Μετὰ ταῦτα ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ Σαμουὴλ ὁ προφήτης
καὶ ἱερεὺς ἔτη λ'. Οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ Ἰωὴλ καὶ Ἀβιά δῶρα
δεχόμενοι καὶ μὴ κρίνοντες δικαίως κατ' αὐτῶν ἐξωστρα-
κίσθησαν. Καὶ συναθροίζεται πᾶς ὁ λαὸς εἰς Ἀρμαθὲμ
ζητοῦντες βασιλέα κατὰ τὴν ἔθνῶν συνήθειαν· τοῦ δὲ
40 Σαμουὴλ ἐπὶ τούτῳ ἀγανακτοῦντος προσέταξεν αὐτῷ ὁ
Θεὸς χρῖσαι εἰς βασιλέα Σαοὺλ, «Ἄκουσον,» εἰπὼν, «τῆς
φωνῆς τοῦ λαοῦ, ὅτι οὐ σὲ ἐξουδενώκασιν ἀλλ' ἐμέ, τοῦ μὴ
βασιλεύειν ἐπ' αὐτῶν.» Καὶ λοιπὸν ἐξ ἐκείνου γέγονε καὶ ἐν
τῷ Ἰσραὴλ ἀρχὴ βασιλείας.

IV. Κεφάλαιον δ'.

Πρώτη βασιλεία Ἰουδαίων.

1. Καὶ βασιλεύει Σαοὺλ ἔτη μ', υἱὸς Κίς ἐκ φυλῆς
Βενιαμίν, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ εὐμεγέθης· ὃς τὰ πρῶτα καλῶς | f. 9^r
5 ἄρχειν δόξας, μετέπειτα παρέβη τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ
ζωογονήσας Ἄγαγ τὸν βασιλέα τῶν Ἀμαληκитῶν. Ἀλλὰ τί
φησι πρὸς αὐτὸν Σαμουὴλ; «Μεματαίωταί σοι ὅτι οὐκ
ἐφύλαξας τὴν ἐντολὴν, ἣν ἐνετείλατο Κύριος, καὶ νῦν οὐ
στήσεται ἡ βασιλεία σου ἀλλὰ ζητήσῃ Κύριος ἄνδρα κατὰ τὴν
10 καρδίαν αὐτοῦ εἰς ἄρχοντα ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ.» Ὁ δὲ Σαοὺλ
προσέθετο μᾶλλον παροργίζειν Θεόν· ὅθεν καὶ πνεῦμα
Κυρίου ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐπνιγεν αὐτὸν πνεῦμα πονηρόν.
Καὶ Δαυὶδ ἄγεται πρὸς αὐτὸν εἰς παρηγορίαν τοῦ πάθους·
λαμβάνων γὰρ τὴν κινύραν ἔψαλλε καὶ ἀφίστατο τὸ πνεῦμα
15 τὸ πονηρόν.

2. Μετὰ ταῦτα τῶν ἀλλοφύλων ἐκστρατευσάντων κατὰ
τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Γολιάθ φρυαξαμένου καὶ μονομαχίαν
ἐπιζητοῦντος, ἐξῆλθε Δαυὶδ νεώτερος ὢν καὶ ἐπάταξεν
αὐτόν· ἐκ δὲ τῆς τοιαύτης αἰτίας ἐπιγαμβρεύεται τῷ βασιλεῖ
20 Σαοὺλ. Καὶ φθονηθεὶς παρ' αὐτοῦ προφάσει τῶν χορευ-

35/44 cf. GEORGIUS M., p. 165, 15 - 166, 4. 35 cf. 1 Sam. 7. 36/38 cf.
1 Sam. 8, 3-4. 41/43 1 Sam. 8, 7.

3/15 cf. GEORGIUS M., p. 166, 1 - 167, 1. 3 cf. 1 Sam. 9-10. 6 cf. 1 Sam.
15. 7/10 1 Sam. 13, 13-14. 11/12 1 Sam. 16, 14. 13/15 cf. 1 Sam. 16, 23.

16/38 cf. GEORGIUS M., p. 167, 2-15; 167, 15 - 168, 8 (= THEODORETUS, *In I
Reg.*). 17 cf. 1 Sam. 17.

AS

42 ἐξουδενώκασιν] ἐξουδένωσαν S 43 αὐτῶν] αὐτοὺς S

2 *tit.* πρώτη βασιλεία Ἰουδαίων] *om.* S 6 Ἄγαγ] Ἄγαν S 10
εἰς - αὐτοῦ] *om.* S 14 κινύραν] κινυράν A 17 τοῦ¹] *om.* S

τριῶν ἕνεκεν τῆς εὐφημίας ἧς ἐπῆδον αὐτῷ λέγουσαι,
 «Ἐνίκησε Σαοὺλ ἐν χιλιάσι καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν,» ἀποδι-
 δράσκει ἀπ' αὐτοῦ, ὅτε καὶ τοὺς ἄρτους ἔφαγε τῆς
 προθέσεως ἐκ χειρὸς τοῦ ἀρχιερέως· περὶ οὗ Σαοὺλ
 25 θυμωθεὶς ὅτι τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ φεύγοντα τάχα ἐδεξιώσατο,
 ἀνεῖλε σὺν αὐτῷ τῷ ἀρχιερεὶ καὶ πάντας τοὺς μετ' αὐτοῦ
 ἱερεῖς Κυρίου διὰ χειρὸς Δωὴκ τοῦ Σύρου, ἄνδρας τν' οὐ
 μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν πόλιν τῶν ἱερέων Νομβὰν | f. 9^v
 ἐπάταξεν ἐν στόματι ῥομφαίας ἀπὸ ἀνδρὸς ἕως γυναικὸς καὶ
 30 νηπίου θηλάζοντος καὶ μόσχου καὶ ὄνου καὶ προβάτου, καὶ οὐ
 κατελείφθη ἔξ αὐτῶν οὐδὲ εἷς, πλην Ἀβιάθαρ υἱοῦ τοῦ
 ἀρχιερέως φυγόντος πρὸς τὸν Δαυίδ.

3. Ὅρα θυμὸν ἄδικον καὶ ἀπάνθρωπον· αὕτη τοῦ Σαοὺλ
 ἡ μαιφονία πασῶν τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων δυσσεβεστέρα·
 35 τοῦ μὲν γὰρ Θεοῦ προσεταχότος ἄρδην ἐξολοθρεῦσαι τὸν
 Ἀμαλήκ, οὐ μόνον τὸν Ἄγαγ διέσωσεν ἀλλὰ καὶ ὅσα ἦν
 αὐτῷ· τῷ δὲ ἰδίῳ θυμῷ κινηθεὶς, οὐ μόνον τοὺς ἱερεῖς
 ἀπέκτεινεν, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν αὐτανδρον διέφθειρεν.

4. Ἀπαξ δὲ καὶ δις τὸν μακάριον διώκων Δαυίδ καὶ εἰς
 40 τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐμπροσθῶν ἔπαθεν δεινὸν οὐδέν. Ἀλλὰ τί
 φησι πρὸς αὐτὸν Δαυίδ ὁ πραότατος; «Ἴνα τί καταδιώκεις,
 ὦ βασιλεῦ, λαβεῖν τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ; Δικάσαι Κύριος
 ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ καὶ ἐκδικήσει με ἐκ χειρὸς σου· ἡ δὲ
 χεὶρ μου οὐκ ἔσται ἐπὶ χριστὸν Κυρίου.»

45 5. Καὶ ὁ μὲν οἶκος Δαυίδ ἐπορεύετο καὶ ἐκραταιοῦτο, ὁ
 δὲ οἶκος Σαοὺλ ἡσθένει καὶ ἡλαττονοῦτο. Ἀλλὰ καὶ πάλιν
 τῶν ἀλλοφύλων ἐστρατοπεδευκότων τὸν ἴδιον ὄλεθρον
 ἀκούει παρὰ τῆς ἐγγαστριμύθου πρῶτον· εἶτα καὶ πάσχει
 ἐν τῷ πολέμῳ σὺν τοῖς υἱέσιν ἀναιρεθεὶς. Εἰ δὲ καὶ
 50 ἠλήθευσεν ἡ ἐγγαστρίμυθος, καθὼς τινες θαυμάζουσιν,
 οὐδὲν ξένον· ὁ γὰρ Θεὸς καὶ τὸν | δαίμονα ἐν σχήματι f. 10^r

22 1 Sam. 18, 7; 21, 12; 29, 5. 23s. cf. 1 Sam. 21, et infra XVII, 485-489.
 26 cf. 1 Sam. 22, 18. 29/30 cf. 1 Sam. 22, 19. 39s. cf. 1 Sam. 24 et 26.
 41/44 1 Sam. 24, 10-16; 26, 18-20. 45/46 2 Sam. 3, 1. 45/49 cf.
 GEORGIUS M., p. 168, 8 - 169, 3. 48 cf. 1 Sam. 28, 7. 49 cf. 1 Sam. 31.
 49/56 cf. GEORGIUS M., p. 171, 6-11.

AS

27 τν] (τε' Septuag., sed "octoginta quinque" Hebr.) 35 προστε-
 ταχότος] προτε- S 36 Ἀγαγ] Ἀγαν S 39 δὲ] om. S (et Georgius
 M., p. 168, 1) 42 βασιλεῦ] βασιλεῦς S 47 ὄλεθρον] ὄλοθρον S
 48, 50 ἐγγαστρι-] ἀγγαστρι- S

φανέντα τοῦ Σαμουὴλ εἰπεῖν καὶ ἄκοντα τὴν ἀλήθειαν κατηνάγκασεν (ὡσπερ καὶ τὸν Βαλαὰμ εὐλογῆσαι καὶ μὴ βουλόμενον τὸν Ἰσραὴλ πέπεικε), καὶ θελητὸν αὐτῷ ἦν τὸ
 55 γινόμενον· ἔφη γάρ, «Κὰν ἀπέλθῃς πρὸς τὸν ψευδο-
 προφήτην, ἐγὼ Κύριος ἀποκριθήσομαί σοι.»

V. Κεφάλαιον ε΄.

Βασιλεία Δαυίδ.

1. Μετὰ δὲ Σαοὺλ ἐβασίλευσε Δαυίδ ἔτη μ΄, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, καὶ ἦν ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην· ἀπὸ δὲ
 5 Ἀβραὰμ ἕως τοῦ Δαυίδ ἔτη ,ακδ΄. Καὶ ἐπορεύετο Δαυίδ πορευόμενος καὶ μεγαλυνόμενος, καὶ Κύριος παντοκράτωρ ἦν μετ’ αὐτοῦ. Εἶχε δὲ καὶ δυνατοὺς ἄνδρας λζ΄ τοιούτους ὥστε τὸν μικρὸν αὐτῶν εἰσέρχεσθαι πρὸς ἑκατόν, τὸν δὲ μέγαν πρὸς χιλίους. Ἐκ τούτων ἦσαν τρεῖς οἱ διαρρήξαντες τὴν
 10 παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων κυκλωσάντων τὴν Βηθλεὲμ καὶ κομίσαντες τὸ ὕδωρ τῷ βασιλεῖ Δαυίδ τούτου ἐπιθυμήσαντι, οὐπερ αὐτὸς οὐκ ἐγεύσατο ἀλλ’ἔσπεισε τοῦτο τῷ Κυρίῳ λέγων, «Ἰλεῶς μοι, Κύριε, εἰ αἷμα ἀνθρώπων πορευθέντων ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν πίομαι.»
 15 2. Μετὰ ταῦτα εἶπεν ὁ βασιλεὺς πρὸς Ἰωάβ τὸν ἄρχοντα τῆς ἰσχύος, τὸν μετ’ αὐτοῦ, «Δίελθε δὴ τὰς φυλὰς πάσας Ἰσραὴλ καὶ ἴδε καὶ ἐπίσκεψαι τὸν λαὸν καὶ γνῶσομαι τὸν ἀριθμὸν τοῦ λαοῦ.» Καὶ εἶπεν Ἰωάβ, «Προσθείη Κύριος ὁ Θεὸς ἐπὶ | τὸν λαόν σου, καὶ ἵνα τί ὁ κύριός μου βούλεται ἐν
 20 τῷ λόγῳ τούτῳ;» Καὶ ὑπερίσχυσεν ὁ λόγος τοῦ βασιλέως πρὸς Ἰωάβ καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς δυνάμεως. Καὶ ἀπῆλθεν Ἰωάβ ἐπισκέψασθαι τὸν λαόν· καὶ δὴ ἐπισκεψάμενος δέδωκε τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐπισκέψεως τοῦ λαοῦ τῷ Δαυίδ· καὶ ἦν πᾶς Ἰσραὴλ χίλιαι χιλιάδες καὶ ἑκατόν

53 cf. Num. 23-24.

3/4 cf. GEORGIUS M., p. 172, 13-14. 3 cf. 2 Sam. 2, 4. 4 cf. 2 Sam. 8, 15.

5/7 1 Chron. 11, 9. 5/14 cf. GEORGIUS M., p. 176, 10-13; 177, 18 - 178, 3.

7 cf. 2 Sam. 23, 39. 8/9 cf. 1 Chron. 12, 14 (sed sensus detorquetur). 9

cf. 2 Sam. 23, 8sq. 13/14 2 Sam. 23, 17. 15/45 cf. GEORGIUS M., 178, 15 -

179, 27. 16/18 2 Sam. 24, 2. 18/20 2 Sam. 24, 3. 22/23 cf. 1 Chron. 21,

5; 2 Sam. 24, 9.

AS

2 tit. Βασιλεία Δαυίδ] om. S 12 ἔσπεισε] ἔπεισε S 24 χιλιάδες] χιλιάδας S

25 ἀνδρῶν ἐσπασμένων ῥομφαίαν, καὶ Ἰούδας χιλιάδες ὑπ’
 ἀνδρῶν ἐσπασμένων μάχαιραν· τὸν δὲ Λευὶ καὶ τὸν
 Βενιαμὶν οὐκ ἠρίθμησε. Τοῦτο τὸ ἔργον πονηρὸν ἐφάνη
 ἐναντίον Θεοῦ καὶ ἀπέστειλε Κύριος Γὰδ τὸν προφήτην
 πρὸς Δαυὶδ λέγοντα, «Τάδε λέγει Κύριος, ἔκλεξαι σεαυτῷ ἐν
 30 τῶν τριῶν, ἢ τρία ἔτη λιμὸν ἐν τῇ γῆ σου, ἢ ἑβδομάδας τρεῖς
 φεύγειν ἔμπροσθεν τῶν ἐχθρῶν σου, ἢ τρεῖς ἡμέρας θανατι-
 κόν.» Καὶ εἶπε Δαυὶδ, «Στενά μοι καὶ τὰ τρία πάντοθεν, πλὴν
 ἔμπεσοῦμαι δὴ εἰς χεῖρας Θεοῦ ὅτι πολλοὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ
 καὶ μὴ εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.» Καὶ ἐξελέξατο Δαυὶδ τὸν
 35 θάνατον, καὶ ἔδωκε Κύριος θάνατον ἐν Ἰσραὴλ ἀπὸ
 πρωῖθεν ἕως ἀρίστου καὶ ἀπέθανον ἐκ τοῦ λαοῦ χιλιάδες
 οἱ. Καὶ ἰδὼν Δαυὶδ τὸν ἄγγελον πατάσσοντα τὸν λαὸν
 ἐβόησε μετὰ κλαυθμοῦ πρὸς τὸν Θεὸν λέγων, «Κύριε ὁ
 θεὸς μου, ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, τὰ δὲ πρόβατα τί ἔπταισαν;
 40 Γενέσθω δὴ ἡ χεὶρ σου ἐν ἐμοί, Κύριε, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ
 πατρός μου, τοῦ δὲ ἰ λαοῦ σου φεῖσαι.» Καὶ παρεκλήθη f. 11^r
 Κύριος ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ καὶ φησι πρὸς τὸν ἄγγελον,
 «Ἄνες τὴν χεῖρά σου.»

3. Καὶ ᾠκοδόμησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον Δαυὶδ καὶ ἀνήγα-
 45 γεν ὀλοκαυτώσεις ἐν τῷ παυθῆναι τὴν θραῦσιν. Ταῦτα δὲ
 οὐκ ἀπεικὸς συμβέβηκεν, ἀλλ’ οἰκειάς παρανομίας ἔτισε
 δίκας ὁ λαὸς διὰ προφάσεως· καταλιπὼν γὰρ τὸν εὐσεβῆ
 βασιλέα τυράννω καὶ πατραλοία παιδὶ τῷ Ἀβεσσαλῶμ
 συνεστράτευσεν. Τότε τοίνυν ἀνασχομένου Θεοῦ, ἀπέλαβον
 50 ἄρτι τῶν ἰδίων κακῶν τὰ ἐπίχειρα· ὅθεν δῆλον ὅτι ἐν
 ἄλλοις πταίοντες ἐν ἄλλοις ἀπολαμβάνομεν, εἰ μὴ μετανοή-
 σομεν.

4. Μετὰ ταῦτα ἐν τῷ καιρῷ τοῦ δειλινοῦ ἀνέστη Δαυὶδ
 ἀπὸ τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ παρακύψας βλέπει γυναῖκα
 55 λουομένην καλὴν τῇ ὄψει σφόδρα, καὶ ἐτρώθη εὐθύς τῇ
 καρδίᾳ καὶ περιέπεσεν εἰς μοιχείαν, οὐκ ἀπὸ πονηρᾶς
 γνώμης καὶ συνηθείας, ἀλλ’ ἐκ περιστάσεως καὶ συναρ-

27/28 cf. 2 Sam. 24, 10-11. 29/43 2 Sam. 24, 13-17 (sed textus mutatur, ex
 gr. “tres menses” secundum LXX et non “tres hebdomadas”). 44 cf. 2 Sam.
 24, 25. 45/49 cf. GEORGIUS M., p. 180, 1-4 (= THEODORET., in II Reg.).
 47/49 cf. 2 Sam. 15-18. 49/52 cf. GEORGIUS M., p. 182, 10-11. 53/74 cf.
 2 Sam. 11-12; GEORGIUS M., p. 183, 1-11; 184, 10-12; 185, 10-12.

AS

33 δὴ εἰς χεῖρας] εἰς οἰκτιρμοὺς S 34 μὴ] om. S 36 πρωῖθεν]
 πρωῖ S 51/52 μετανοήσομεν] scripsi μετανοήσωμεν S μετανοήσαιμεν A

παγῆς· πολὺς γὰρ ἦν ὁ πόλεμος καὶ σφοδρός, ἄνεσις καὶ
 τρυφή καὶ βασιλεία καὶ ἐξουσία καὶ σώματος ὥρα, καὶ ὁ
 60 καιρὸς δὲ μετὰ τρυφήν καὶ ὕπνον, ὅτε καὶ τοῖς μὴ
 βουλομένοις ὁ σπινθήρ ὑποφύεται· ἴσως δὲ καὶ ἐπάρσεως
 ἦν τὸ πτώμα ὑποσταλείσης τῆς χάριτος. Ἄλλα γὰρ καὶ
 δηλὸς ἐστὶ σφοδρότερον κατὰ φύσιν τὸ τῆς ἐπιθυμίας ἔχων
 πάθος· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ | τοῦτο ἦν, πλείοσιν ἐχρήσατο f. 11^v
 65 γυναιξίν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ὃς ἀπροσέκτως ἐπὶ
 μοιχείαν ὀλισθήσας προσέθετο τῷ κακῷ τὸν ἠδικημένον
 ἀνελὼν ἄνδρα. Καὶ εὐθέως ἤλθε πρὸς αὐτὸν Νάθαν ὁ
 προφήτης ἐκδιδάσκων αἰνιγματωδῶς τὴν παρανομίαν· καὶ
 ταπεινωθεὶς ἐνώπιον Θεοῦ ταχεῖαν ἐδέξατο τὴν συγχώρη-
 70 σιν. Καὶ μέντοι καὶ αὐτὸς καίπερ ἀκούσας, «Καὶ Κύριος
 ἀφείλετο τὸ ἀμάρτημά σου,» οὐκ ἠρκέσθη μέχρι τούτου, ἀλλ'
 ὡς εὐγνώμων δοῦλος μέχρι τέλους πενθῶν καὶ σκυθρω-
 πάζων οὐ διέλιπε. Καὶ ὁ ἐξ ὀσφύος αὐτοῦ ἐδίωκεν αὐτόν,
 καὶ τὸ μοιχαλίδιον παιδίον ἐπάταξεν ὁ Θεός.
 75 5. Ποῦ εἰσὶν οἱ λέγοντες ὅτι οὐ παραβλαπτόμεθα τὰ
 ἄλλότρια περιεργαζόμενοι κάλλη; εἰ γὰρ Δαυὶδ ὁ τοῦ Θεοῦ
 ἐκλεκτός, ὁ τοσοῦτος τὴν ἀρετὴν καὶ θεομαρτύρητος, οὐκ
 ἐξέφυγε τὸν ἐκ τῆς ὀράσεως ὀλισθόν, σοὶ τίς πιστεύσει
 μεγαλαυχοῦντι τὸ ἀπαθὲς ἐντεῦθεν καὶ ἄτρωτον; Ἄπο
 80 προσώπου τοίνυν γυναικὸς ὡς ἀπὸ προσώπου ὄφεως φεῦγε·
 καρποῦ γὰρ μὴ παρόντος οὐ συχνῶς ὀρεγόμεθα. Εἰσὶ δὲ
 καὶ τινες θερμότερας κράσεως ἐν τῷ τῆς πορνείας πάθει,
 καὶ χῶραι δὲ θερμαὶ ἐξ ἀέρων τε καὶ τροφῶν τὰ σώματα
 πρὸς ἀκρατεῖς διεγείρουσαι μίξεις, ὡς Αἴγυπτος καὶ Αἰθιο-
 85 πία, καὶ Ἰεριχώ, καὶ ἡ Περσικὴ χώρα· καὶ γένη ἀκόλαστα,
 ὡς τὰ τῶν Περσῶν καὶ Ἀσσυρίων.

| 6. Λέγεται περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνων βασιλέως f. 12^r
 ὅτι καθελὼν Δαρεῖον τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα ἔλαβεν
 αὐτοῦ αἰχμαλώτους τὰς θυγατέρας, ἐξαίσιον κάλλος μαρτυ-
 90 ρουμένας ἔχειν καὶ ἄμαχον, παρθένους νεανίδας· τινῶν δὲ

70/71 2 Sam. 12, 13. 73/74 cf. 2 Sam. 12, 11, 14, 18; 16, 11. 75/79 IOH.
 CLIM., *Scala P.*, gr. 15 (PG 88, 893 C13-15). 80 cf. Sir. 21, 2. 81/86 cf.
 GEORGIUS M., p. 183, 16sq. (= ANAST. SIN., *Quaes.* 8; cf. Ps. ATHAN., *Ad Ant. qu.*
 123, PG 28, 676C). 87/95 cf. GEORGIUS M., p. 34-35 (= BASIL., *de leg. libr. ant.*),
 et infra XIX, 104-114.

AS

60 δὲ] om. S τρυφήν] τροφήν ex *Georgio M. forte melius* 78 σοί]
 σὺ A 87 τοῦ] om. S

τῶν περὶ αὐτὸν καὶ μάλιστα τῶν οἰκειοτάτων συμβου-
 λευόντων τῷ βασιλεῖ συγγενέσθαι αὐταῖς, οὐ κατεδέξατο
 Ἀλέξανδρος εἰπών, «Αἰσχρὸν ἔστιν, ὧ οὔτοι, ἄνδρας ἡμᾶς
 νικήσαντας ὑπὸ γυναικῶν ἠττηθῆναι.» Καὶ οὐκ ἐπέγνω
 95 αὐτάς.

7. Ὅρᾳς φιλοσοφίαν Ἕλληνας τὴν ἄκραν κατορθοῦντος
 σωφροσύνην καὶ πρὸ τῆς χάριτος; Τοῦτο Ἰωσήφ ἐκείνου
 τοῦ παγκάλου οὐκ ἔλαττον· ὅς ἐπιμανείσης αὐτῷ τῆς
 δεσποίνης οὐ συνυπήχθη τῇ αὐτῆς ἀφροσύνη διὰ τὸν τοῦ
 100 Θεοῦ φόβον, καίπερ νέος ὢν καὶ μηδένα ἔχων τὸν
 συγγινώσκοντα. Σὺ δὲ ὁ τὸν Χριστὸν ἐνδεδυμένος καὶ
 τοσοῦτων μυστηρίων καταξιωθείς, πόσῃν ὀφείλεις ἐπιδεί-
 ξασθαι σωφροσύνην καὶ ἀρετὴν, εἰ πρὸς εὐαρέστησιν
 ἐπέιγῃ Θεοῦ;

105 8. Ἄλλὰ καὶ ἄνδρες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ λάγνοι καὶ
 ἀκρατεῖς, τῆς πλείστης αὐτῶν δυνάμεως κενουμένης ἐν
 τῇ λαγνεΐᾳ καὶ τῷ τῶν γυναικῶν ἔρωτι· ὅθεν Ταῦρος
 ἐκεῖνος ὁ ἰσχυρὸς ἄμαχος ἦν ἐν ἀνδρείᾳ καὶ ῥώμῃ πρὸ τοῦ
 συνελθεῖν γυναικί· ἐπεὶ δὲ μανίᾳ τῇ κυρίᾳ συνεγένετο αὐτοῦ,
 110 τὸ πλεῖστον | ἀπέβαλε τῆς δυνάμεως.

f. 12^v

9. Δεῖ δὲ γινώσκειν ὡς, εἰ τὸ ἄμεμπτον εἶχεν ἢ πολυγα-
 μία, ἓνα ἄνδρα τὸ καταρχὰς πλάσας ὁ Θεὸς πολλὰς ἂν καὶ
 οὐ μίαν γυναῖκα ἐδημιούργησεν· νῦν δὲ εἷς ἀνὴρ καὶ μία
 γυνή. Τίμιος οὖν ὁ γάμος, ἐπαινετὴ ἢ χηρεία· συγγνωστὴ δὲ
 115 καὶ ἡ δευτέρα συζυγία τῶν ἐν νεότητι χηρευσάντων, καὶ
 μᾶλλον ἀτέκνων, διὰ τὴν βίαν τῆς φύσεως, καὶ ἵνα μὴ
 κλεψιγαμία τὸ τῆς χηρείας κάλλος ἀμβλύνεται. Ἡ γὰρ
 παρθενία ὡς ὑπὲρ φύσιν οὐσά τε καὶ ἰσάγγελος ὑπὸ νόμον
 οὐ κεῖται, ἀθλητῶν ἴσον δεχομένη τὸν στέφανον.

120 10. Χρῆ καὶ τοῦτο εἰδέναι ἡμᾶς ὅτι, ὡσπερ τοὺς ἐν
 ἔξορίᾳ καὶ φυλακῇ οὐκ ἔστιν χαίρειν καὶ εὐθυμεῖν, οὕτω δὴ
 καὶ χριστιανοῦ ἴδιον θλίβεσθαι καὶ ἀλγεῖν ἐν τῷ παρόντι
 αἰῶνι, ἐξ ὅτου δὴ τῆς ἀρχαίας ἡμῶν πατρίδος τοῦ
 Παραδείσου ἐξορισθέντες διὰ τῆς παρακοῆς τὴν ἐπίπονον

97 cf. Gen. 39, 7. 101 Gal. 3, 27. 114 Heb. 13, 4.

AS

92 οὐ κατεδέξατο] οὐκ ἀπεδέξατο S 93 ἡμᾶς] om. S 97 καὶ]
 om. A 104 ἐπέιγῃ] scripsi ἐπέιγει AS 105 οἱ λάγνοι] om. S 106
 αὐτῶν] αὐτοῖς S 107 Ταῦρος] <ὁ> ταῦρος forte 108 ὁ] om. S 109
 μανίᾳ] scripsi μενία A μενίαν S μαινία forte melius

125 εἰρκτὴν τοῦ βίου οἰκεῖν κατεκρίθημεν· φησὶ γὰρ ὁ Κύριος,
 «Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε, ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν
 κόσμον.» Ἐν δὲ τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι πάντες εἶπερ
 συμπάσχομεν Χριστῷ καὶ στεφανωθῶμεν συνδοξαζόμενοι· οἱ δὲ
 ἀσεβεῖς τοῦναντίον, ὡδε μὲν πρὸς τὸ παρὸν εὐημερίαν καὶ
 130 πλοῦτον καὶ δόξαν καὶ ἄνεσιν, εἶπερ ἄρχων τοῦ κόσμου ὁ
 τούτους ἐξαπατῶν, τότε δὲ ἀποκαλυπτομένου Κυρίου ἐν
 τῇ δευτέρᾳ τῆς δικαιοκρισίας αὐτοῦ παρουσίᾳ | κόλασιν f. 13^r
 ἔξουσιν ἀτελεύτητον, μηδέ τις ἔργου τῆς ἀγαθοπραγίας
 τάχα τούτων αὐτοῖς ἐπιβοηθοῦντος διὰ τὴν ἀσέβειαν καὶ
 135 τὸ ἐνταῦθα ἀπολαβεῖν τὴν ἀντιμισθίαν.

II. Ὅρας ὅσον ἀγαθὸν ἢ θλίψις καὶ ὅσον κακὸν ἢ
 ἄνεσις; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου λογίζου Δαυὶδ· ὅτε
 μὲν γὰρ ἐδίωκε τοῦτον ὁ Σαοὺλ τὴν ἄκραν κατῶρθου
 φιλοσοφίαν, ὅτε δὲ ἦν ἐν ἀνέσει καὶ ἀμεριμνίᾳ, τοιαύτη
 140 περιέπεσεν ἁμαρτία τοῦ φόνου καὶ τῆς μοιχείας, ὡς
 ὄνειδιζοντα εἶπεῖν αὐτῷ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ προφήτου,
 «Ἐγὼ ἔχρισά σε βασιλέα ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐρρυσάμην σε ἐκ
 χειρὸς Σαοὺλ, καὶ ἔδωκά σοι τὸν οἶκον τοῦ κυρίου σου καὶ τὸν
 οἶκον Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα· καὶ εἰ μικρὰ ταῦτα, καὶ προσθήσω. Καὶ
 145 τί ὅτι οὐκ ἐφύλαξας τὴν ἐντολήν μου; Καὶ νῦν οὐκ ἐξαρθήσεται
 ῥομφαία ἐκ τοῦ οἴκου σου.» Εἰκότως οὖν ἔλεγε, «Παιδεύων
 ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με.»
 Ὅταν τοίνυν ἴδῃς ἁμαρτωλὸν ἄνδρα πλουτοῦντα, εὐημε-
 ροῦντα, ὑγιαίνοντα, μηδὲν δεινὸν πάσχοντα, στέναξον,
 150 πένθησον ὑπὲρ αὐτοῦ· ἐκεῖ γὰρ αὐτῷ ἢ πᾶσα τεταμίευται
 βάσανος.

12. Ὁ οὖν μακάριος Δαυὶδ πρὸ τῆς τελευτῆς αὐτοῦ

126/127 Ioh. 16, 33. 127/128 Rom. 8, 17. 136/146 cf. GEORGIUS M., p. 182, 19-21 (= THEODORETUS *In II Reg.*), 186, 6-11. 142/146 2 Sam. 12, 7-10.
 146/151 cf. GEORGIUS M., p. 185, 18 - 186, 2. 146/147 Ps. 117, 18.
 152/168 cf. GEORGIUS M., p. 186, 15 - 187, 4; 187, 16 - 188, 2.

AS

125 εἰρκτὴν] ζωὴν S 127 πάντες] πάντως S 130 ὁ] om. A
 135 τὸ] τῇ S ἀπολαβεῖν] ἀντιλαβεῖν S 136 hic in marg. Isaaci
 Syri Sermo 26 (ed. NICERPHOROS, p. 159 - τις τῶν ἀγαπῶντων τὸν Θεὸν -
 τῆς ἡδονῆς αὐτῆς) add. S, f. 16 139 φιλοσοφίαν] σοφίαν S 143 τὸν
 - σου post Ἰούδα trsp. S 145 τῇ] om. S 149 μηδὲν δεινὸν πάσχον-
 τα] om. S 150 αὐτῷ ἢ] αὐτῶν S τεταμίευται] τεταμιεύεται S

καλέσας τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σολομῶντα, ὃν εἶχεν ἐκ τῆς τοῦ
 Οὐρίου, εἶπεν αὐτῷ, «Τέκνον μου Σολομών, ἐμοὶ ἐγένετο ἐπὶ
 155 ψυχὴν τοῦ οἰκοδομῆσαι | οἶκον τῷ ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ καὶ f. 13^v
 ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐπ' ἐμὲ λέγων, «Αἷμα εἰς πλήθος
 ἐξέχεας, καὶ πολέμους ἐποίησας μεγάλους, καὶ οὐκ οἰκοδομή-
 σεις οἶκον τῷ ὀνόματί μου· ἰδοὺ υἱὸς τίκτεταί σοι, καὶ
 ἀναπαύσω αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ τῶν ὄντων
 160 κύκλωθεν· Σολομών ὄνομα αὐτῷ, καὶ οὗτος οἰκοδομήσει οἶκον
 τῷ ὀνόματί μου.» Καὶ νῦν ἀνδρίζου καὶ ἴσχυε. Ἴδοὺ ἐγὼ κατὰ
 τὴν πτωχείαν μου ἠτοίμασα εἰς οἶκον Κυρίου χρυσοῦ τάλαντα
 χιλιάδας ἑκατόν, καὶ ἀργυρίου τάλαντα χιλίας χιλιάδας, καὶ
 χαλκὸν καὶ σίδηρον, οὗ οὐκ ἔστιν ἀριθμός· καὶ πρὸς ταῦτα
 165 πρόσθετες εἰς οἰκοδομὴν ναοῦ Κυρίου. Καὶ νῦν Σολομών, τέκνον
 μου, γινώθι τῷ Θεῷ τῶν πατέρων σου καὶ δούλευε αὐτῷ ἐν
 καρδίᾳ τελείᾳ· ὅτι καρδίας πάσας ἐξετάζει Κύριος καὶ πᾶν
 ἐνθύμημα γινώσκει, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς μετὰ σοῦ.»

13. Καὶ Δαυὶδ πρεσβύτης καὶ πλήρης ἡμερῶν θνήσκει
 170 ἑτῶν ο', λ' μὲν ἑτῶν βασιλεύσας, μ' δὲ ποιήσας ἐν τῇ
 βασιλείᾳ· θάπτεται δὲ παρὰ Σολομῶντος ἐν Ἱερουσαλήμ εἰς
 τὸ μνήμα, ὃ κατεσκεύασεν αὐτῷ Σολομών παρὰ τὸν
 Σιλωάμ, ἐν ᾧ δὴ συγκατώρυξε τῷ πατρὶ πολλὰς μυριάδας
 ταλάντων χρυσοῦ, καθὼς φησὶν Ἰώσηπος. Ὑστερον μέντοι
 175 ὁ ἀρχιερεὺς Ὑρκανὸς πολιορκουμένης τῆς πόλεως ὑπ'
 Ἀντιόχου ἀνοίξας τὸ μνήμα τάλαντα τρισχίλια ἐκεῖθεν f. 14^r
 ἐξεφόρησε· μεθ' ὃν Ἡρώδης γνοὺς ὡς Ὑρκανὸς τοῦτο
 πεποίηκεν, ἠνοιξε καὶ αὐτὸς τὸν τάφον καὶ χρήματα μὲν
 οὐχ εὗρε, κόσμον δὲ χρύσειον καὶ κειμήλια πάμπολλα
 180 ἀνείλετο· πειραθέντος δὲ αὐτοῦ ἐνδοτέρω χωρεῖν, οὗ τὰ
 σώματα Δαυίδ τε καὶ Σολομῶντος ἐτέθησαν, πῦρ ἐξελθὼν
 δύο τῶν δορυφόρων αὐτοῦ διέφθειρεν.

153/154 cf. 2 Sam. 12, 24. 154/168 1 Chron. 22, 7-10, 13-14; 28, 9; 22, 16.

169/182 cf. GEORGIUS M., p. 188, 3-4, 9-11; 188, 13 - 189, 4 (= IOSEPHUS, *Antiq.* VII, 393-394; XVI, 179-187). 170/171 cf. 1 Chron. 23, 1; 3 Reg. 2, 11.

171 cf. 3 Reg. 2, 10.

AS

163 χιλίας *post* χιλιάδας² *trsp.* S 164 καί² *om.* S 174 Ἰώσηπος] *scripsi* Ἰώσηπος AS 180 πειραθέντος] πειρασθέντος S

VI. Κεφάλαιον ς΄.
Βασιλεία Σολομώντος.

1. Μετὰ δὲ τὸν Δαυὶδ ἐβασίλευσε Σολομὼν ὁ υἱὸς αὐτοῦ
ἔτη μί, ἔτος ἄγων τῆς ἡλικίας λγ΄. Συνήγαγεν οὖν ἐργάτας
5 χιλιάδας π΄, καὶ λατόμους χιλιάδας ο΄, προστησάμενος καὶ
ἐπιστάτας <γ>χ΄, λίθους εἰς τὰ θεμέλια θέμενος ἀδαμαντί-
νους καὶ παμμεγέθεις ὡσεὶ πήχεων δέκα τὸ πάχος. Καὶ
οὕτω τὸν ναὸν ὠκοδόμηι, μῆκος πηχῶν ἐξήκοντα, εὖρος
πηχῶν κ΄, καὶ ὕψος πηχῶν ρκ΄· διώροφος γὰρ ἦν, ὡς
10 φησιν Ἰώσηπος· πάντα μέντοι χρυσίῳ συνεκαλύπτετο καὶ
αὐτὸ τὸ ἔδαφος οὖν τοῖς τοίχοις, ὥστε μηδεμίαν σχεδὸν
ἑτέραν ὕλην ἔνδοθεν ὀραῖσθαι, συμβαλλομένων τῇ οἰκο-
δομῇ καὶ τῶν ἀρχόντων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ χρυσίον τε καὶ
ἀργύριον, καὶ λίθους τιμίους προσφερόντων. Μόνος μὲν
15 οὖν εἰσιτητὸς ἦν ὁ πρῶτος ναός, ὁ καλούμενος ἅγια, τοῖς
ἱερεῦσιν· | εἰς δὲ τὰ ἅγια τῶν ἀγίων οὐδενὶ ἐπιβαίνειν ἐξῆν f. 14^v
εἰ μὴ τῷ ἀρχιερεῖ μόνῳ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Καὶ πάντα δὲ
τὰ τοῦ ναοῦ σκεύη χρυσᾶ τε καὶ ἀργυρᾶ ὑπῆρχον, ὅτι οὐκ
ἐξέλιπεν ἡ ὀλκὴ τοῦ χρυσοῦ.

20 2. Ἐπεὶ οὖν συνετελέσθη πᾶν ἔργον, εἰσήγαγον οἱ ἱερεῖς
τὴν κιβωτὸν διαθήκης Κυρίου εἰς τὰ ἅγια τῶν ἀγίων
ὑποκάτω τῶν πτερύγων τῶν χερουβίμ, καὶ ἀρξαμένων
ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ ἐν σάλπιγξι καὶ κυμβάλοις καὶ
ὀργάνοις ἐπλήσθη νεφέλης ὁ οἶκος Κυρίου καὶ δόξης
25 πολλῆς, καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ ἱερεῖς στῆναι καὶ λειτουργεῖν.
Ὁ δὲ βασιλεὺς Σολομὼν ἀναβὰς ἐπὶ τὴν χαλκῆν βάσιν, καὶ
τῷ Θεῷ προσκυνήσας, διεπέτασε τὰς χεῖρας εἰς τὸν
οὐρανὸν προσευχόμενος. Καὶ ὡς συνετέλεσε, κατέβη πῦρ ἐκ
τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέφαγε τὰ ὀλοκαυτώματα καὶ τὰς θυσίας
30 καὶ δόξα Κυρίου ἐπλήρωσε τὸν οἶκον, καὶ πάντες οἱ υἱοὶ
Ἰσραὴλ ἐθεώρουν καὶ ἔπεσον ἐπὶ πρόσωπον ἐξομολογούμε-

3/47 cf. GEORGIUS M., p. 189-190 (= THEODORET., *In III Reg.*, qu. 23: et cf. IOSEPHUS, *Antiq.* VIII, 64); p. 192, 1-3 (= THEODORET., *l.c.*, qu. 24); p. 193, 11-22. 3 cf. 3 Reg. 2, 35 a-k (Septuag.); 2 Chron. 2, 1-17. 20 cf. 3 Reg. 8; 2 Chron. 5. 25 cf. 3 Reg. 8, 11; 2 Chron. 5, 14. 28/30 2 Chron. 7, 1-10.

AS

1 Κεφάλαιον ς΄] Κεφ. ε΄ S 2 tit. Βασιλεία Σολ.] om. S 6 <γ>χ΄]
χ΄ AS 9 καὶ - ρκ΄] om. S 12 ἔνδοθεν] ἔνδοσθεν A 23 καί] ἐν
add. S

νοι. Τότε Σολομών ἐνεκαίνισε τὸν οἶκον, θύσας μόσχους χιλιάδας κβ', καὶ πρόβατα χιλιάδας ρκ', καὶ ποιήσας ἑορτὴν μεγάλην, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ ναῶ ἔσθίων καὶ
35 πίνων καὶ εὐφραϊνόμενος ἐνώπιον Κυρίου ἡμέρας ἑπτά.

3. Ὡφθη δὲ Κύριος τῷ Σολομών λέγων, «Ἦκουσα τῆς φωνῆς τῆς προσευχῆς σου, | καὶ ἠγάκα τὸν οἶκον τοῦτον, καὶ f. 15^r
ἔσσονται οἱ ὀφθαλμοί μου ἐν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτός· καὶ σύ, ἐὰν πορευθῆς ἐνώπιόν μου καθὼς Δαυὶδ ὁ πατήρ σου ἐν
40 ὁσιότητι καρδίας καὶ εὐθύτητι, καὶ φυλάξης τὰς ἐντολάς μου, ἀναστήσω τὸν θρόνον τῆς βασιλείας σου ἐπὶ Ἰσραὴλ εἰς τὸν αἰῶνα, καθὼς ἐλάλησα τῷ πατρί σου· ἐὰν δὲ ἀποστραφέντες ἀποστραφῆτε ἀπ' ἐμοῦ ὑμεῖς καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν καὶ πορευθῆτε ὀπίσω θεῶν ἑτέρων, ἐξαρῶ τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς
45 γῆς ταύτης καὶ ἔσται Ἰσραὴλ εἰς ἀφανισμόν, καὶ ὁ οἶκος οὗτος ὁ μέγας καὶ ὑψηλός, ἀπερριμμένος ἀπὸ προσώπου μου.»

4. Ὁ καὶ γέγονε· ὁ γὰρ τοι λαμπρὸς καὶ περιώνυμος ἐκεῖνος ναὸς ἀξιάγαστος ἦν ὄντως καὶ λίαν περίδοξος καὶ
50 τῆς Σολομώντος σοφίας ἐνάρετος κῆρυξ, μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ προστεταχότος καὶ συνεργήσαντος γενεσιουργοῦ πάντων Θεοῦ. Οὐ γὰρ γέγονέ ποτε τοιοῦτος ναὸς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅθεν καὶ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τῇ μεγαλουργίᾳ τούτου καὶ πολυολβία σεμνυνόμενοι ἔλεγον, «Ναὸς Κυρίου, ναὸς Κυρίου,
55 ναὸς Κυρίου.» Καὶ γὰρ ὁ διαταζόμενος μετὰ φιλοτιμίας ἐκέλευσεν αὐτὸν γενέσθαι πολλῆς, ἐπειδὴ κάκεῖνοι τοῖς σωματικοῖς μᾶλλον ἐφείλκοντο. Καὶ οὐκ ἐν τούτῳ μόνῳ σεμνὸς ἦν, ἀλλ' ὅτι καὶ μόνος ἦν ἐν τῷ κόσμῳ· οἱ γὰρ ἀπὸ τῶν περάτων τῆς γῆς ἐκεῖσε ἤρχοντο, ὡς που καὶ ὁ
60 θειότατος Λουκᾶς | μαρτυρεῖ· πολυθρύλλητον γὰρ καὶ f. 15^v
διαβόητον ἐτύγχανε τοῦ ναοῦ τὸ ὄνομα.

5. Λέγεται περὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως ὅτι δομήσας ὕστερον καὶ αὐτὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν μέγαν τε καὶ περίπυστον τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐπ' ὀνόματι ναὸν ἐβόησε
65 λέγων ἐπαγαλλόμενος, «Νενίκηκά σε, Σολομών.»

32/33 cf. 3 Reg. 8, 63. 36/47 2 Chron. 7, 11-22; cf. 3 Reg. 9, 1-9. 48/61
cf. GEORGIUS M., p. 195, 16 - 196, 15. 54/55 Jer. 7, 4. 60 cf. Act. 2, 5-11.

62/65 cf. ANON., *de aed. S. Sophiae*, 27 (ed. T. PREGER p. 105); M. GLYKAS, *Annal.* (PG 158, 501D).

AS

46 ὁ μέγας] *om.* A ἀπερριμμένος] *scripsi* ἀπερριμένος A ἀπεριμμέ-
νος S 64 περίπυστον] *scripsi* περίπτυστον A περί..στον S

6. Ὁ τοίνυν Σολομῶν ποιήσας ἐλεφάντινον θρόνον περιεχρύσωσεν αὐτὸν χρυσίῳ δοκίμῳ, ὅπερ οὐ γέγονεν ἐν πάσῃ βασιλείᾳ πώποτε· ἐφ' ᾧ καθεζόμενος μετὰ λαμπρᾶς καὶ πολυτελοῦς ἐσθῆτος ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος ἀνὴρ καὶ 70 σοφώτατος τὰς τοῦ θεοῦ Πνεύματος χάριτας διηγόρευε· διό φησι καὶ ὁ Κύριος ὅτι, «Οὐδὲ Σολομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ,» ὑπεμφαίνων ὡς ὑπέρτερος ἦν καὶ περιφανέστερος τῶν βασιλέων ἀπάντων ἐπὶ τε πλούτῳ καὶ δόξῃ, ἐν ἀδείᾳ πάσῃ διαζῶν καὶ τρυφῇ, καὶ μὴ ἐσχηκῶς πρὸς τινά ποτε 75 πόλεμον τὰ μ' ἔτη τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Καὶ μέντοι καὶ τὰ σκεύη τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ οἱ λουτῆρες χρυσᾶ πάντα ὑπῆρχον, καὶ τὰ ὄπλα καὶ οἱ θυρεοὶ καὶ τὰ δόρατα· καὶ οὐκ ἦν ἀργύριον λογιζόμενον ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ ὅτι ναῦς αὐτοῦ ἐπορεύετο εἰς Θαρσεῖς καὶ διὰ χρόνων τριῶν 80 ἦρχετο φέρουσα χρυσίον πολὺ καὶ ἀργύριον καὶ λίθους τορνευτοὺς καὶ ὀδόντας ἐλεφάντων καὶ πιθήκους. Τὸ δέ γε ἄριστον | αὐτοῦ ὑπῆρχε καθ' ἡμέραν κόροι σεμιδάλεως λ', f. 16^r καὶ κόροι ἀλεύρου σινιασμένου ἐξήκοντα, μόσχοι ἐκλεκτοὶ ἰ', βόες νομάδες εἴκοσι, καὶ πρόβατα ἑκατόν, ἕκτος ἐλάφων 85 καὶ δορκάδων, καὶ ὄρνιθων ἐκλεκτῶν καὶ σιτευτῶν.

7. Περὶ δέ γε τῆς φρονήσεως πολλῆς αὐτοῦ καὶ σοφίας, ἧς εἰλήφει παρὰ Θεοῦ, ἄκουσον τί φησι πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός· «Ἰδοὺ δέδωκά σοι καρδίαν φρονίμην καὶ σοφὴν, ὡς σὺ οὐ γέγονεν ἔμπροσθέν σου καὶ μετὰ σὲ οὐκ ἀναστήσεται.» Καὶ 90 ἔδωκε Κύριος τῷ Σολομῶν φρόνησιν καὶ σοφίαν πολλὴν σφόδρα καὶ χύμα καρδίας ὡσεὶ ἄμμος ἢ παρὰ τὴν θάλασσαν· καὶ ἐπληθύνθη ἡ φρόνησις αὐτοῦ ὑπὲρ πᾶσαν φρόνησιν πάντων ἀρχαίων ἀνθρώπων, καὶ ἐσοφίσατο ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους, καὶ ἐλάλησε τρισχιλίας παραβολάς, καὶ 95 ἦσαν αἱ ᾠδαὶ αὐτοῦ πεντακισχίλια. Τὰς δέ γε βίβλους τοῦ Σολομῶντος, τὰς περὶ παραβολῶν καὶ ᾠδῶν, ἐν αἷς περὶ τῶν φυτῶν καὶ παντοίων ζώων φυσιολογίας, χερσαίων,

66/73 cf. GEORGIUS M., p. 196, 20 - 197, 5. 66/81 cf. 2 Chron. 9, 17; 3 Reg. 10, 18-22. 71/72 Mt. 6, 29; Luc. 12, 27. 75/85 cf. GEORGIUS M., p. 197, 6-12, 18-21. 82 cf. 3 Reg. 2, 46e; 5, 2. 86/107 cf. GEORGIUS M., p. 198, 1-11; 199, 3 - 200, 3. 88/89 3 Reg. 3, 12. 89/94 cf. 3 Reg. 5, 9-14.

AS

70 χάριτας post διηγόρευε trsp. S 73 τε] om. S 74 ποτε] om. S
83 σινιασμένου] scripsi σινιασμένοι A σενιασμένου S 89 ἀναστήσεται] ἀνεστήσεται S
92/93 πᾶσαν - ὑπὲρ] om. S

ΠΕΤΕΙΝΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΚΤΗΝΩΝ, ΚΑΙ ΙΑΜΑΤΩΝ ΠΑΝΤΟΣ ΠΑΘΟΥΣ
 ΔΙΗΓΟΡΕΥΣΕΝ, ΑΦ' ΩΝ ΟΙ ΤΩΝ Ἑλλήνων ΙΑΤΡΟΣΟΦΙΣΤΑΙ ΤΑΣ
 100 ΑΦΟΡΜΑΣ ΕΙΛΗΦΑΣΙΝ, ΩΣ ΦΗΣΙΝ Ο ΠΟΛΥΪΣΤΩΡ ΕΥΣΕΒΙΟΣ,
 ΑΦΑΝΕΙΣ ΕΠΟΙΗΣΕΝ Ἐζεκίας ὁ βασιλεύς, ἐπειδὴ τὰς θερα-
 πείας τῶν νοσημάτων ἔνθεν κομιζόμενος ὁ λαὸς παρεώρα
 τὴν ἴασιν θεόθεν αἰτεῖν. Καὶ μέντοι καὶ Ἰώσηπος τοῦτου
 πολλῶν μέμνηται πονημάτων, ὡς ὅτι καὶ ἐπωδὰς κατὰ f. 16^v
 105 δαιμόνων καὶ ἐξορκισμοὺς ἐπενόησεν, «Αἴς, φησίν, οἶδα
 χρώμενον Ἐλεάζαρ τὸν Ἰουδαῖον καὶ οὕτω διώκοντα τὰ
 δαιμόνια.»

8. Καὶ ἐμεγαλύνθη Σολομῶν ὑπὲρ πάντας τοὺς βασιλεῖς τῆς
 γῆς, καὶ πάντες οἱ βασιλεῖς ἐζήτουν ἰδεῖν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
 110 καὶ ἀκοῦσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ· καὶ παρεγένοντο ἅπαντες
 φέροντες ἕκαστος κατ' ἐνιαυτὸν τὰ δῶρα αὐτῶν σκεύη χρυσᾶ
 καὶ ἱματισμὸν καὶ ἡδύσματα καὶ ἵππους καὶ ἡμίονους. Καὶ ἦν
 ἡγούμενος τῶν βασιλέων πάντων ἀπὸ ποταμοῦ Εὐφράτου
 ἕως γῆς ἄλλοφύλων καὶ ἕως τῶν ὀρίων Αἰγύπτου.
 115 9. Καὶ βασίλισσα Σαβά, ἣτις ἐλέγετο σιβύλλα, ἀκούσασα
 τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἦλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ πειρᾶσαι αὐτὸν ἐν
 αἰνίγμασιν (ἦν γὰρ καὶ αὕτη σιβύλλα πάνυ ἐπ' ἀγχινοία καὶ
 σοφία καὶ πολυπειρία διαβόητος), καὶ κάμηλοι αἴρουσαι
 ἡδύσματα καὶ πολὺ χρυσίον καὶ λίθους τιμίους, καὶ δύναμις
 120 βαρεῖα σφόδρα, καὶ εἰσελθοῦσα πρὸς αὐτὸν ἐλάλησε πάντα τὰ
 ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς· ὁ δὲ πάντα διέλυσεν αὐτῇ ἐν συντάξει
 λόγων καὶ ἐρμηνείᾳ ἡδυτάτῃ. Αὕτη δὲ προσέθετο πειρᾶσαι
 αὐτὸν καὶ τοῦτο· εὐόπτους γὰρ παῖδας ἄρρενάς τε καὶ
 125 θηλείας ὁμοτρόπῳ στολῇ καὶ κουρᾷ περικαλλωπίσασα παρ-
 σασθαι διάκρισιν· ὁ δὲ βασιλεὺς νίψασθαι τούτοις προστά- f. 17^r

100 cf. 2 Chron. 29-30; GEORGIUS M., p. 199, 10 (= ANAST. SIN., qu. 41 flor. = EUSEBIUS). 108/112 3 Reg. 10, 23-24. 108/149 cf. GEORGIUS M., p. 200, 7 - 201, 23; 202, 2-10; 204, 9-12. 115/121 3 Reg. 10, 1-2; cf. 2 Chron. 9. 122/129 Aenigma reginae tt. in traditione orientali inueni: cf. W. MONTGOMERY WATT, *The Queen of Sheba in Islamic Tradition*, in (ed.) J. B. PRITCHARD, *Solomon and Sheba*, Londres 1974, p. 97.

AS

98 κτηνῶν] νηκτῶν S 106 χρώμενον] om. S τὰ] om. S 109
 βασιλεῖς] τῆς γῆς add. ex Septuag. S 110 ἅπαντες] om. A 111
 σκεύη] χρῦ (!) A 114 ὀρίων] ὀρέων S 115 Σαβά] Σαββά S
 115/117 ἀκούσασα - σίβυλλα] om. S 117 ἀγχινοία] ἀγχινοία A
 123 ἄρρενάς] ἄρρενας S

ξας τὸ πρόσωπον τὴν φύσιν ἐκατέρων διέγνω, τῶν μὲν ἀρρένων ἀνδρικῶς, τῶν θηλειῶν δὲ ἀπαλῶς τὴν ὄψιν νιπτομένων. Τότε θαυμάσασα ἡ βασίλισσα τὴν σοφίαν
 130 αὐτοῦ καὶ τὴν σύνεσιν καταπλαγεῖσά τε καὶ τὸν οἶκον, ὃν ὠκοδόμησε, καὶ τὴν καθέδραν καὶ τὴν στολὴν αὐτοῦ καὶ τῶν λειτουργῶν αὐτοῦ καὶ πᾶσαν τὴν κατάστασιν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ μακαρισμοῦ τὰ πάντα ἀξιώσασα, οὕτως ἀπηλλάγη ὑποστρέψασα εἰς τὴν γῆν αὐτῆς· περὶ ἧς φησιν
 135 ὁ Κύριος, «Βασίλισσα Νότου ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκοῦσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος.»

10. Περὶ τούτου καὶ ὁ Σιρὰχ ἔλεγεν, «Ἐσοφίσθης ἐν νεότητί σου, καὶ ἐνεπλήσθης ὡς ποταμὸς συνέσεως, γῆν ἐπεκάλυψεν ἡ σοφία σου, καὶ ἐνέπλησας ἐν παραβολαῖς αἰνιγμάτων.
 140 Εἰς ἡνῆσοις πόρρω καὶ μακρὰν ἀφίκετό σου τὸ μνημόσυνον, καὶ ἠγαπήθης ἐν τῇ εἰρήνῃ σου, καὶ ἐν πᾶσιν ἐθαυμαστώθης· καὶ συνήγαγες ὡσεὶ ἄμμον τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον. Ἄλλὰ παρέκλινας τὰς λαγόνας σου γυναιξί, καὶ ἐξουσιάσθης ἐν τῷ σώματί σου, καὶ ἔδωκας μῶμον τῇ δόξῃ σου, καὶ ἐβεβήλωσας
 145 τὸ σπέρμα σου.»

11. Ἦν γὰρ ὁ βασιλεὺς Σολομῶν φιλογύναιος σφόδρα· καὶ ἔλαβε γυναῖκας καὶ παλλακὰς ἐκ τῶν ἐθνῶν, ὧν ἀπείπατο Κύριος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, Μωαβίτιδας | καὶ Ἀμμανίτιδας, f. 17^v
 Σύρας καὶ Ἰδουμαίας, Χετταίας καὶ Ἀμορραίας. Καὶ ἦν
 150 ἀπολαυστικὸς καὶ φιλήδονος λίαν, καθὼς καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ λέγων, «Πᾶν, ὃ ἐὰν ἤτησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐκ ἀφεῖλον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐκώλυσα τὴν καρδίαν μου ἀπὸ πάσης εὐφροσύνης.» Ἄλλὰ τί φησι πάλιν μετὰ ταῦτα; «Ἐπέστρεψα καὶ εἶδον καὶ ἰδοῦ τὰ πάντα ματαιότης ματαιότητων καὶ
 155 προαίρεσις πνεύματος... Ἐμίσησα σύμπασαν τὴν ζωὴν μου καὶ πάντα τὸν μόχθον μου, ὅτι πάντα ματαιότης... Ἔρωσ γυναικὸς πικρότερος θανάτου, θήρευμα καὶ σαγήνη καρδίας·» ἀπὸ γὰρ γυναικὸς ἀρχὴ ἁμαρτίας καὶ δι' αὐτῆς ἀποθνήσκουμεν πάντες. Καὶ ἐγένετο ἐν καιρῷ γήρους αὐτοῦ καὶ οὐκ ἦν ἡ
 160 καρδία αὐτοῦ μετὰ Κυρίου Θεοῦ αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἡ καρδία

135/136 Mt. 12, 42; Lc. 11, 31. 137/145 Sir. 47, 14-20; cf. GEORGIUS M., p. 201, 24 - 202, 3. 146 3 Reg. 11, 1. 151/153 Eccle. 2, 10. 153/156 Eccle. 1, 2, 14; 2, 11; 4, 1. 156/157 Eccle. 7, 26. 159/166 3 Reg. 11, 4-8; cf. GEORGIUS M., p. 204, 13-20.

Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐξέκλιναν αἱ γυναῖκες αἱ ἀλλότριαι τὴν καρδίαν αὐτοῦ ὀπίσω θεῶν αὐτῶν. Καὶ ὤκοδόμησε Σολομῶν ναὸν τῷ Χαμῶς εἰδώλῳ Μωάβ, καὶ τῇ Ἀστάρτῃ βδελύγματι Σιδονίων. Καὶ πάσαις οὕτως ἐποίησε ταῖς ἄλλο-
165 τρίαῖς αὐτοῦ γυναιξίν, αἵτινες ἐθυμίων καὶ ἔθυσον τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ αὐτὸς σὺν αὐταῖς εἰς θεραπείαν αὐτῶν.

12. Ὅρα συμφορὰν δακρῦν γέμουσαν, πῶς ὁ τοιοῦτος καὶ τοσοῦτος ἀνὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ | πάνσοφος καὶ θαυμά- f. 18^r
σιος, ξένος Θεοῦ καὶ ἀλλότριος τῷ τῶν γυναικῶν ἔρωτι ὡς
170 αἰχμάλωτος ἀπαγόμενος.

13. Καὶ ἐποίησε Σολομῶν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου καὶ ὠργίσθη Κύριος ἐπὶ Σολομῶντα καὶ εἶπεν αὐτῷ, «Ἄνθ' ὧν οὐκ ἐφύλαξας τὰς ἐντολάς μου καὶ τὰ προστάγματα ὡσπερ ἐνετειλάμην σοι, διαρρήσων διαρρήξω τὴν βασιλείαν σου ἐκ
175 χειρὸς σου, καὶ δώσω αὐτὴν τῷ δούλῳ σου καὶ οὐχὶ τῷ υἱῷ σου· καὶ εἰ μὴ διὰ Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου καὶ πατέρα σου, ἐξωλόθρευσα ἂν σε παγγενῆ.» Καὶ ἤγειρε Κύριος τῷ Σολομῶν σατᾶν Ἄδερ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ τὸν Ἀνδραζᾶρ βασιλέα Σουβᾶν, καὶ ἦσαν τῷ Ἰσραὴλ σατᾶν πάσας τὰς ἡμέρας
180 Σολομῶντος.

14. Καὶ ἀπέθανε Σολομῶν ἐτῶν ογ' καὶ ἐτάφη μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ὅτι δὲ τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευσε καταλείψας τὸν ὄντως ὄντα Θεόν, εὔδηλον ἐξ ὧν καὶ Ἀχίας ὁ προφήτης ἔφη πρὸς Ἱεροβοᾶμ τὸν μετ' αὐτὸν ἄρξαντα,
185 «Τάδε λέγει Κύριος, Ἰδοὺ ἐγὼ ρήσσω τὴν βασιλείαν ἐκ χειρὸς Σολομῶντος καὶ δώσω σοι τὰ δέκα σκῆπτρα καὶ δύο σκῆπτρα δώσω αὐτῷ διὰ Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου καὶ Ἱερουσαλήμ τὴν πόλιν μου, ἀνθ' ὧν ἐγκατέλιπέ με τὸν δοξάσαντα αὐτὸν καὶ σοφίσαντα ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἐδούλευσε τοῖς εἰδώλοις.» Ὁ
190 δὴ καὶ γέγονε, καὶ διηρέθη ἡ βασιλεία εἰς δύο, καὶ βασιλεύει τῶν μὲν δέκα | φυλῶν Ἱεροβοᾶμ, ὁ Σολομῶντος f. 18^v
δοῦλος, τῶν δὲ δύο, Ἰούδα καὶ Βενιαμίν, Ἱεροβοᾶμ ὁ Σολομῶντος υἱός.

171/189 cf. GEORGIUS M., p. 204, 20 - 205, 8; 205, 20 - 206, 7. 171/180 ;
Reg. 11, 8-11, 14. 181 cf. 3 Reg. 11, 43. 185/188 ; Reg. 11, 29-33.
189/193 cf. 3 Reg. 12, 20; GEORGIUS M., p. 212, 8-9.

AS

176 καὶ πατέρα σου] *om.* S 179 Σουβᾶν] *codd.*, *forte* Σουβὰ *corrigen-*
dum 181 καὶ²] *om.* S 183 Ἀχίας] Μαλαχίας S 188/189 καὶ
σοφίσαντα] *om.* A 192 ὁ] *om.* S

VII. Κεφάλαιον ζ΄.

1. Μετὰ ταῦτα βασιλεύει Ὁζίας καὶ μετ' αὐτὸν Ἰωαθὰμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· εἶτα Ἀχάζ ὁ τούτου υἱός, ἐν αἷς ἡμέραις καὶ ὁ προφήτης διέλαμπεν Ἡσαΐας. Εἶθ' οὕτως κρατεῖ τῆς βασι-
 5 λείας Ἐζεκίας ὁ ἐκλεκτὸς Κυρίῳ, ὅτε καὶ Σενναχηρεῖμ βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἐπεστράτευσε κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ δύναμις μετ' αὐτοῦ πολλή καὶ βαρεῖα σφόδρα χιλιάδων ἀναριθμητῶν. Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἐζεκίας ἦν δεόμενος τοῦ Θεοῦ ἐν σάκκῳ καὶ σποδῶ μετὰ συντριμμοῦ καρδίας· καὶ
 10 ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἡσαΐαν τὸν προφήτην υἱὸν Ἀμμῶς, καὶ προεφήτευσεν λέγων, «Τάδε λέγει Κύριος τῶν δυνάμεων· Ὑπερασπιῶ ὑπὲρ τῆς πόλεως ταύτης τοῦ σῶσαι αὐτὴν δι' ἐμὲ καὶ διὰ Δαυίδ, τὸν παῖδά μου.» Καὶ ἐξῆλθεν ἄγγελος Κυρίου καὶ ἀνεῖλεν ἐκ τῆς παρεμβολῆς τῶν Ἀσσυρίων
 15 ῥπε' χιλιάδας· καὶ ἀναστάντες τὸ πρῶτ' εὗρον πάντα τὰ σώματα νεκρά, ἐνυττεν εἰς τὸν ἕτερον, καὶ οὐδαμοῦ ἐν ῥισὶ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἔκειντο νεκρὰ τὰ σώματα, ἵχνος μὴ ἔχοντα ἀναιρέσεως. Καὶ ὑπέστρεψε Σενναχηρεῖμ ἄπρακτος βασιλεὺς Ἀσσυρίων, καὶ ἀπῆλθε καὶ ᾤκησεν ἐν Νινευί, καὶ οἱ υἱοὶ
 20 αὐτοῦ ἐπάταξαν αὐτὸν | μαχαίραις, αὐτοὶ δὲ διεσώθησαν εἰς f. 19^r Ἀρμενίαν.

2. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐμαλακίσθη Ἐζεκίας ἕως θανάτου· καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὸν Ἡσαΐας καὶ εἶπε, «Τάδε λέγει Κύριος, Τάξαι περὶ τοῦ οἴκου σου, ἀποθνήσκεις γὰρ σὺ
 25 καὶ οὐ ζήσῃ.» Καὶ ἀπέστρεψεν Ἐζεκίας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸν τοῖχον, καὶ ἐκλαυσε κλαυθμῶ μεγάλῳ, καὶ προσήυξατο πρὸς Κύριον λέγων, «Μνήσθητι, Κύριε, ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετὰ ἀληθείας καὶ ἐν καρδίᾳ τελείᾳ καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα.» (Ὁρᾶς παρρησίαν δικαίου ἀνδρός;
 30 Οὐκ ἐπελάθετο τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν ἐν ὑγείᾳ καὶ εὐεξίᾳ, καίπερ βασιλεὺς ὢν καὶ πολλαῖς φροντίσι δονούμενος· διὰ τοῦτο οὐδὲ Θεὸς αὐτοῦ ἐπελάθετο ἐν καιρῷ περιστάσεως,

2/4 cf. 4 Reg. 15-16; 2 Chron. 26; Is. 6, 1. 5/6 cf. 4 Reg. 16, 20; 18, 13.
 8s. cf. 4 Reg. 19. 11/15 4 Reg. 19, 20, 34-35. 18/20 4 Reg. 19, 36-37.
 23/29 4 Reg. 20, 1-3.

AS

1 Κεφάλαιον ζ] Λόγος ἕκτος S 2 Ἰωαθὰμ] Ἰωάθαμ A 5 Κυρίῳ] om. S Σενναχηρεῖμ] scripsi Σενναχηρεῖμ AS 9 συντριμμοῦ] συντριμμοῦ A 24 σύ] om. S 32 οὐδὲ] ὁ add. S

ἀλλ' ἐπήκουσε παραυτίκα.) Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἡσαΐαν λέγων, «Πορεύθητι καὶ εἶπέ τῷ Ἐζεκία, Τάδε λέγει 35 Κύριος ὁ Θεὸς Δαυὶδ τοῦ πατρός σου, Ἦκουσα τῆς φωνῆς τῆς προσευχῆς σου καὶ εἶδον τὰ δάκρυά σου, καὶ ἰδοὺ προστίθημι εἰς τὸν χρόνον σου ἔτη ἰε', καὶ ἐκ χειρὸς ἐχθρῶν σου σώσω σε καὶ τὴν πόλιν ταύτην καὶ ὑπερασπιῶ ὑπὲρ αὐτῆς.» (Βλέπεις, ὅσον ἀγαθὸν ἐστὶ θεραπεύειν τὸν πλάσαντα ἡμᾶς 40 Κύριον δι' ἔργων ἀγαθῶν; Παρρησία γοῦν ἐντεῦθεν γίνεται πρὸς αὐτόν, καὶ ἐν καιρῷ θλίψεως, σωτηρίας ἀντίληψις ὡσπερ | αἰσχύνῃ τούναντίον ἀπαρρησίαστος ἐκ πονηρῶν f. 19^v ἔργων καὶ ἀκαθάρτων.) Τῷ μὲν οὖν Ἐζεκία, εὐσεβεῖ τε ὄντι καὶ Θεοῦ θεράποντι, ζωῆς προσθήκη δεηθέντι προσεγένετο 45 τοῦ Κυρίου.

3. Ἄλλ' ἐτέρῳ βασιλεῖ ἡ ἀσέβεια καὶ τὸ παροργίζειν τὸν Κύριον ζωῆς καὶ βασιλείας ὑπῆρξεν ἀφαίρεσις. Ἀναστάσιος γὰρ ὕστερον ὁ βασιλεὺς μετὰ τὸ καθελεῖν πολλοὺς τῶν ὀρθοδόξων ἀρχιερέων διὰ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, ἀλλὰ 50 δὴ καὶ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, βλέπει καθ' ὕπνους ἄνδρα λευχείμονα ἐξ ἐναντίας αὐτοῦ ἰστάμενον κατέχοντα κώδικα καὶ τὰς τῶν βασιλέων κλήσεις καὶ τὰ ἔτη τῆς βασιλείας ἐνὸς ἐκάστου ἀναγινώσκοντα ἦν δὲ ἄγγελος Κυρίου. Ὡς δὲ ἦλθεν εἰς τὸ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως ὄνομα, 55 ἐμβλέψας αὐτῷ εἶπεν, «Ἔτερα ἰδ' ἔτη ἐμελλες βασιλεύειν Θεοῦ προστάζει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπιστίαν καὶ κακίαν σου, ἰδοὺ τῷ ὀρισμῷ Κυρίου ἀπαλείφω αὐτά.» Καὶ ἅμα τῷ λόγῳ ἀπήλειψε ταῦτα ἐκ τοῦ κώδικος τῷ ἰδίῳ δακτύλῳ. Καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀστραπῆς γενομένης ὡσεὶ μεγάλου 60 κεραυνοῦ ἔνδον τοῦ παλατίου, φεύγων ἀπὸ γωνίας εἰς γωνίαν ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα ἐν θλίψει μεγάλη, ἀνθ' ὧν ἠσέβησεν εἰς τὴν ἀγίαν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ποιμένας αὐτῆς ἐξώρισεν. Ἐμήνυσαν οὖν ἀλλήλοις εὐθέως οἱ πατριάρχαι | f. 20^r ἐξωρισμένοι ὄντες ὑπ' αὐτοῦ, Ἡλίας μὲν Ἱεροσολύμων εἰς 65 Αἰλάν, Φλαβιανὸς δὲ Ἀντιοχείας εἰς Πέτραν, «Ἀναστάσιος

33/38 4 Reg. 20, 4-6. 46/63 cf. ΙΟΗ. ΜΟΣΧ., *Prat. sp.* 38 (PG 87 (3), 2888-9); GEORGIUS M., p. 619, 11-15. 63/69 cf. ΙΟΗ. ΜΟΣΧ., *Prat. sp.* 35 (PG 87 (3), 2884 B-C).

AS

35 Θεὸς] *om.* A φωνῆς τῆς] *om.* S 36 καὶ] τῆς φωνῆς σου, καὶ *add.* S 37 σου] *om.* A 47 ἀφαίρεσις] ἀφαίρεσιν S 50 βλέπει] βλέπων S 57 τῷ] *om.* S 63 εὐθέως] *om.* S

ὁ βασιλεὺς ἐτελεύτησε σήμερον· ἀλλ' ἄγωμεν καὶ ἡμεῖς, ἵνα συνδικασθῶμεν μετ' αὐτοῦ ἔμπροσθεν τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως.» Καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπήλθον καὶ οὗτοι πρὸς Κύριον.

- 70 4. Μετὰ Ἐζεκίαν ἐβασίλευσε Μανασσῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη νβ', ἀνὴρ ἄνομος καὶ ἀσεβής, παραβιασάμενος καὶ τὸν λαὸν Ἰσραὴλ θύειν σὺν αὐτῷ τοῖς εἰδώλοις ἐν τοῖς τοσοῦτοις ἔτεσιν. Ἀλλ' ὕστερον μετανοήσας προσεδέχθη καὶ οὐκ ἐνεπόδισε τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἢ προλαβοῦσα
75 κακία διὰ τὴν μετὰ ταῦτα ἐπιστροφὴν καὶ βελτίωσιν. Ἀπελθὼν γὰρ αἰχμάλωτος εἰς Βαβυλῶνα ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἐνεβλήθη εἰς ζῶδιον χαλκοῦν τιμωρούμενος· ἐν ᾧ μνησθεῖς μετὰ δακρύων θεοῦ καὶ δεηθεῖς ἐν συντριβῇ καρδίας προσηύξατο τὴν ἰδίαν αὐτοῦ εὐχήν, τὸ «Κύριε παντοκράτορ,
80 ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν,» καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ εὐθύς κελεύσει Θεοῦ διερράγη τὸ ζῶδιον ἐκεῖνο τὸ χαλκοῦν καὶ ἐξῆλθεν αὐτὸς ἀβλαβής· καὶ εὐρέθη εἰς Ἱερουσαλὴμ τῷ Κυρίῳ εὐαρεστῶν ἐν μετανοίᾳ καὶ ἐξομολογήσει ἕως θανάτου αὐτοῦ.
- 85 5. Εὐκαιρον νῦν ἐκπλαγῆναι ὡς ἀληθῶς τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ τοῦ ἐλέους αὐτοῦ ἀνεϊκάστον πέλαγος καὶ τὴν ἀγαθότητα. Πόσοι γὰρ ἀπῆθανον καὶ ἀπώλοντο ἐν τοῖς f. 20^v
νβ' ἔτεσιν τῆς βασιλείας Μανασσῆ, ὧν αὐτὸς χρεωστεῖ τὸ κρίμα ὁ καταναγκάσας εἰς τὴν ἀσέβειαν; Καὶ ὅμως οὐκ
90 ἔκλεισε τὰ σπλάγχνα τοῦ Θεοῦ ἢ τοσαύτη κακία οὐδὲ ἐβδελύξατο τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ ὁ ἀνεξίκακος Κύριος καὶ ἀμνησίκακος. Θαρσεῖτε τοίνυν ἁμαρτωλοὶ σὺν ἐμοί, καὶ μὴ ἀπογινώσκετε. Εἰ γὰρ Μανασσῆς σώζεται, τίς λοιπὸν ἀπολεῖται τῶν μετανοούντων καὶ ἐξομολογουμένων; Τολμῶ
95 εἰπεῖν ὅτι οὐδ' αὐτὸς ὁ διάβολος μεταβαλλόμενος ἠστόχει τῆς σωτηρίας. Παράδοξος καὶ ἡ τῶν Νινευιτῶν σωτηρία, ἀλλ'

70/84 cf. 2 Chron. 33, 1-20; ANAST. SIN., *In Ps. VI*, rec. 1 (PG 89, 1104-5); *Const. Apost.* II, 22, 8-23 (ed. FUNK I, p. 81-89). 79/80 *Oratio Manasses*, ed. A. RAHLFS, *Septuaginta* II, 180-181. 94/96 cf. ANAST. SIN., l.c.; IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 25 (PG 88, 1001 A11 - B1). 96 cf. Ion. 3, 10.

AS

69 Κύριον] *tit.* συντέλεια Μανασσῆς *add. S* 77, 81 ζῶδιον] ζῶδον
A 95 ὁ διάβολος] ἀλλ' ὁ διάβολος ὤλωσε· ἐὰν θελή μετανοῆσαι οὐ
δύναται, ἐπεὶ σάρκα οὐκ ἔχει *add. in mg. S, f. 26* 96/97 ἀλλ' -
ἐκατέρων] *om. S*

οὐκ ἔστι σύγκρισις ἐκατέρων, ἀλλὰ πολὺ τὸ διάφορον· ἐνταῦθα γὰρ καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ κακία τοῦ Μανασσῆ, ἀμετρός τε καὶ ἀνυπέρβλητος· καὶ γὰρ καὶ τὸν προφήτην
 100 ἐδιχοτόμησεν Ἡσαΐαν ἐν ξυλίνῳ πρίονι ἐν θανάτῳ πικρῶ ἐλέγχοντα αὐτοῦ τὰς παρανομίας. Ἄλλ' ὅμως ἴσχυσεν ἡ ἐν μετανοίᾳ ταπεινώσις αὐτοῦ ἀνιάτα ἰάσασθαι. «Ταπεινώσις γὰρ ἐστίν,» ὡς ἔφη τις τῶν ἀγίων, «σίφων οὐράνιος ἐξ ἀβύσσου ἀμαρτημάτων ψυχὴν εἰς οὐρανὸν ἀνενέγκαι
 105 δυνάμενος.»

6. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἐκ ταπεινώσεως ἢ συγχώρησις· ἐν ἄλλοις δὲ ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ συμπάθεια πρὸς τοὺς πένητας. Τί γὰρ φησι Δανιὴλ τῷ Ναβουχοδονόσωρ; «Βασι-
 λεῦ, ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι, τὰς ἀνομίας σου | ἐν f. 21^r
 110 ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων...» Ἐλεημοσύναις γὰρ καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι, καί, Λύτρον ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος.

7. Λέγεται περὶ Ζήνωνος τοῦ βασιλέως ὅτι γυναῖκα ἠδίκησεν ἀρπάσας καὶ φθείρας τὴν θυγατέρα αὐτῆς· αὕτη
 115 δὲ ἐσχόλαζεν εἰς τὸν ἐν Βλαχέρναις τῆς θεομήτορος ναὸν κλαίουσα καὶ λέγουσα, «Ἐκδίκησόν με, δέσποινα, ἀπὸ Ζήνωνος τοῦ βασιλέως.» Ὡς οὖν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τοῦτο ἐποίει καταβοῶσα τοῦ βασιλέως, ἐν μιᾷ φαίνεται αὐτῇ ἡ θεοτόκος λέγουσα, «Γύναι, τί μάτην παρενοχλεῖς;
 120 Πίστευσον, πολλάκις ἠθέλησα τὴν ἐκδίκησίν σου ποιήσασθαι, ἀλλ' ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἡ δεξιὰ κωλύει με.» Ἦν γὰρ ὁ βασιλεὺς πάνυ ἐλεήμων. Ὁρᾷ τῆς ἐλεημοσύνης τὸ κατόρθωμα, πῶς ἐνεπόδισεν ἀνήκεστόν τι παθεῖν τὸν Ζήωνα; Εἰκότως οὖν ἔλεγεν ὁ Κύριος, «Μακάριοι οἱ ἐλεήμονες,
 125 ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται...» Ἡ γὰρ ἐλεημοσύνη καὶ ἀπὸ θανάτου ῥύεται τὸν ἄνθρωπον.

99/100 cf. Martyrium Is. (ed. R. H. CHARLES, *Apocrypha II*, p. 155sq.); GEORGIUS M., p. 235, 14. 102/105 IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 25 (PG 88, 1004 A3-5). 109/111 Dan. 4, 27. 111/112 Prov. 15, 27a. 112 Prov. 13, 8. 113/126 cf. IOH. MOSCH., *Prat. sp.* 175 (PG 87 (3), 3044); BHG 1322z. 124/125 Mt. 5, 7. 126/127 Tob. 12, 9.

AS

98 ἐνταῦθα] ταῦτα S 100 ἐν] om. S 101 τὰς παρανομίας] τὴν παρανομίαν S 114 καὶ φθείρας] om. S τὴν θυγατέρα] τὸ θυγάτριον S 122 πάνυ post ἐλεήμων trsp. S 126 ἄνθρωπον] Λόγος ἑβδομος add. ut tit. S

8. Μετὰ τὸν Μανασσῆν κρατεῖ τῆς βασιλείας Ἀμμῶν ὁ
 τούτου υἱός, καὶ μετὰ δύο ἔτη ἀπέκτεινεν αὐτὸν ὁ Θεός,
 ἐπειδὴ ἐπὶ κακῶ τὸν πατρικὸν ἐβουλεύσατο ζηλῶσαι βίον
 130 καὶ ὕστερον μετανοῆσαι. Διὰ τοῦτο προλαβὼν ἐπάταξεν
 αὐτὸν ὁ Θεός· ὁ γὰρ ἐπ' ἐλπίδι μετανοίας ὀλισθαίνων μετὰ
 | πανουργίας πορεύεται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀμαρτάνων f. 21^v
 ἀδεῶς τῷ θαρρεῖν εἰς τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ πεπονηρευ-
 μένως, τούτῳ ἀγνώστως ἐπιπίπτει ὁ θάνατος καὶ οὐ φθάνει
 135 τὸν καιρὸν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ· ὁ Θεὸς γὰρ οὐ μυκτηρίζεται,
 καί, Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος.

9. Εἶτα βασιλεύει Ἰωσίας ὃν Ἰωακείμ διαδεξάμενος
 ἀπήχθη αἰχμάλωτος σὺν τῷ λαῷ εἰς Βαβυλῶνα.

10. Καὶ μετὰ παραδρομὴν πλειόνων ἐτῶν τίκτεται Χριστὸς
 140 ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς
 ἀειπαρθένου τὸ κατὰ σάρκα ἐν ἔτει μβ' τῆς βασιλείας
 Αὐγούστου Καίσαρος μοναρχήσαντος· ἀπὸ δὲ κτίσεως
 κόσμου ἐν ἔτει ,εφ' ἀπὸ γὰρ Δαυὶδ ἕως τοῦ Χριστοῦ ἔτη
 ,αρδ', ὡς ποσοῦσθαι κατὰ ἀκρίβειαν τόνδε τὸν ἀριθμὸν.

VIII. Κεφάλαιον η'.

Ἀπόδειξις ὅτι Θεὸς ἀληθῆς ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ υἱὸς καὶ λόγος
 τοῦ Θεοῦ συναϊδιός.

1. Ὅτι Θεὸς ἐστὶν ἀληθῆς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ ὁ
 5 Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, πᾶσα γραφὴ μάρτυς, παλαιά

127/136 cf. 4 Reg. 21, 19; 2 Chron. 33, 21; GEORGIUS M. p. 240, 15 - 241, 6
 (= *Const. Apost.*, II, 23; ed. FUNK I, p. 89-91). 135 Gal. 6, 7. 136 Heb. 10,
 31. 137/138 cf. 4 Reg. 22-23; 2 Chron. 34-35; 36, 9-10. 142/144 cf.
 NICEPHORUS, *Chron. comp.* (ed. DE BOOR p. 91, 16-19; 92, 3-5; 102, 19);
 HIPPOLYTUS, *In Daniele* IV, 24 (ed. BONWETSCH p. 244-6).

4 Symbol. Nicaenum, etc.

ABS

129 ἐβουλεύσατο] πολλοὶ τοῦτο ποιοῦσι *add. in mg. S* 139/144 Καὶ
 - ἀριθμόν] Μήδοις καὶ Πέρσαις ... (= *Georgius M.*, p. 271, 4-6, 29; 272,
 1-2, 17-18; 273-277 *sed summam*; 284-285 *sed summam*; 286, 3-6; 293,
 9) καὶ μετ' αὐτὸν (= Ἰούλιον Καίσαρα), Αὐγούστος Καίσαρ ὁ σεβαστός, ὁ
 ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ, καὶ μοναρχῆς τῆς γῆς ἀπάσης· ἐν δὲ τῷ τεσσαρα-
 κοστῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς βασιλείας γεννᾶται ὁ Κύριος ἡμῶν, Ἰησοῦς
 Χριστός, ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου καὶ ἀληθῶς
 θεοτόκου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ τὸ κατὰ σάρκα ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας,
 ἐν ἣ καὶ Ἡρώδης ἐβασίλευε, ὃν καὶ Ἀντίπατρον καλοῦσιν, υἱὸν Ἀσκαλω-
 νεῖτου τοῦ Ἰουδουμαίου. *sic incipit codex mutilus B, f. 2^v*

1 Κεφάλαιον η] *om. S* θεογνώστου *add. A* 2 ἐστὶν] *om. B*

τε καὶ νέα, προφήται, ἀπόστολοι καὶ διδάσκαλοι· ὁ Πατὴρ οὐρανόθεν μαρτυρῶν καὶ κράζων, «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ ηὐδόκησα» οἱ ἄγγελοι βοῶντες ἐν ἀγαλλιάσει, Χριστοῦ τικτομένου ἐπὶ σωτηρία τοῦ παντός,
 10 «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία» ὁ ἀστὴρ τὸν τῆς δικαιοσύνης μηνύων | ἥλιον· f. 22^r
 Ἰωάννης σκιρτῶν ἐν κοιλίᾳ, ὁ μέγας Πρόδρομος· δαίμονες ὁμολογοῦντες τῷ διώκεσθαι πρὸς αὐτοῦ καὶ λέγοντες, «Τί ἡμῖν καὶ σοί, υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς» ἡ παραδοξοποιῖα τῶν ἀπειρῶν θαυμάτων, οὐ μετὰ προσευχῆς καὶ δεήσεως, ὡς περ ἐποίουν οἱ ἅγιοι, ἀλλ' αὐθεντικῶς καὶ μετ' ἐξουσίας, ὡς πρέπον Θεῷ καὶ δεσπότη, «θέλω,» γάρ φησι, «καθαρίσθητι,» καί, «Λάζαρε, δεῦρο ἕξω,» καὶ τῇ θαλάσῃ, «Σιώπα, πεφίμωσο,» καί,
 20 «Ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι,» καὶ τὰ λοιπά, δι' ὧν ἡ τῆς θεότητος δεσποτεία παραδηλοῦται.

2. Εἰ μὴ γὰρ Θεὸς ἦν τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, ὡς αὐτὸς εἶπεν ὅτι, «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν,» καί, «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί,» καὶ ὅτι, «Ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον
 25 καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὑπάγω,» μᾶλλον ἂν καὶ ὠργίσθη παρὰ τοῦ Παντοκράτορος ἀρπάζων τῆς θεότητος τὸ ἀξίωμα, καὶ οὐκ ἂν ἠδύνατο τὰς θεοσημείας ἐκεῖνας ἐπιτελεῖν. Νυνὶ δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν Υἱὸν Θεοῦ ὁμολογεῖ λέγων, «Σὺ πιστεύεις εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ;» Καὶ τῷ Πέτρῳ εἰπόντι,
 30 «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος,» οὐ μόνον οὐκ ἐπετίμησεν, ἀλλὰ τούναντίον καὶ ἐμακάρισε τοῦτον καὶ τῆς ἀληθοῦς ὁμολογίας ἀπεδέξατο. Καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σωτηρίου πάθους, τί φησι πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα; «Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα πιστεύωσι σὲ τὸν μόνον
 35 ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν.» Περὶ οὗ f. 22^v
 φησι καὶ ὁ θεολόγος Ἰωάννης, «Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθινὸς

7/8 Mt. 3, 17; 17, 5. 10/11 Lc. 2, 14. 11 cf. Mt. 2, 9. 12 Lc. 1, 41, 44.
 13/15 Mt. 8, 29. 18 Mt. 8, 3. 18/19 Ioh. 11, 43; Marc. 4, 29. 20 Lc.
 5, 20, 23. 23 Ioh. 10, 30; 14, 10. 24 Ioh. 8, 42; 13, 3. 26 cf. Phil. 2, 6.
 28/29 Ioh. 9, 35. 30 Mt. 16, 16. 34/35 Ioh. 17, 3. 36/37 I Ioh. 5, 20.

ABS

13 πρὸς] παρ' B καὶ] om. B λέγοντες] λέγων B 18 φησι] om. B καὶ] τὸ add. B 19 τῇ θαλάσῃ] om. B πεφίμωσο] φήμασον B καί²] τὸ add. B 20 τὰ] om. S 22 ὡς] Θεὸς καὶ λόγος καθὼς add. B 23 καὶ – Ἐγὼ] om. S ἑσμεν] ἡμὲν B 30 ὁ Χριστός] om. S 34 πιστεύωσι] γινώσκουσι B μόνον] om. B

Θεὸς καὶ ζωὴ αἰώνιος,» καὶ ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης, «Κἀγὼ
 ἐώρακα καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,»
 καὶ οἱ Σαμαρεῖται, «Ἡμεῖς ἐγνώκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν
 40 ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου,» ὁ Χριστὸς,
 καθὼς εἶπον πρῶην τοῖς ποιμέσιν οἱ ἄγγελοι ὅτι,
 «Ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὃς ἐστι Χριστὸς Κύριος, ἐν
 πόλει Δαυὶδ,» καὶ ὁ Θωμᾶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν κράζει
 λέγων, «Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου.» περὶ οὗ αὐθις ὁ
 45 μέγας βοᾷ Ἰωάννης θεολογῶν, «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ
 λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος· πάντα δι' αὐτοῦ
 ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν· καὶ ὁ
 λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.» Ἦλθε γὰρ
 ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός, οὐχ ὃ ἦν μεταβαλὼν
 50 (ἄτρεπτος γάρ), ἀλλ' ὃ οὐκ ἦν προσλαβὼν (φιλάνθρωπος γάρ).
 Ὁ τοίνυν μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα
 αὐτόν· οὐ γὰρ τέρεται πατὴρ ἐπ' ἀτιμία υἱοῦ· «Ἰνα,» γὰρ
 φησι, «πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα· ὁ
 γὰρ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ
 55 Υἱῷ,» καί, «Ἔρχεται ὥρα, ἐν ἣ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνήμασιν
 ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσονται, οἱ τὰ ἀγαθὰ
 ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, | οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες f. 23^r
 εἰς ἀνάστασιν κρίσεως.»

3. Ὁρᾶς πῶς διὰ Χριστοῦ καὶ ἡ τῶν ἀπ' αἰῶνος
 60 ἀνάστασις καὶ ἡ κρίσις; Ἄρτι μὲν γὰρ ἡ παρουσία τούτου
 ἡ καθ' ἡμᾶς ἐπὶ σωτηρία τοῦ γένους ἡμῶν· Οὐ γὰρ
 ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἵνα κρίνη τὸν κόσμον, ἀλλ'
 ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ εὐτελῶς ἦλθε
 καὶ ταπεινῶς παιδεύων ἡμᾶς δι' ἑαυτοῦ τὴν ὁδὸν τῆς
 65 σωτηρίας· τότε δὲ ἤξει μετ' ἐξουσίας ἐν δόξῃ φοβερᾷ
 ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ νῦν μὲν τῆς
 φιλανθρωπίας ἀπολαύομεν· τότε δὲ τὴν δικαιοκρισίαν γνω-

37/38 Ioh. 1, 34. 39/40 Ioh. 4, 42. 42/43 Lc. 2, 11. 44 Ioh. 20, 28.

45/48 Ioh. 1, 1-2, 14. 48/49 Lc. 19, 10. 48/50 GREG. NAZ., *Orat.* 39, 13
 (PG 36, 349 A3-4). 51/52 Ioh. 5, 23. 52/53 Ioh. 5, 22b. 53/55 Ioh. 5,
 22a. 55/58 Ioh. 5, 28-29. 61/63 Ioh. 3, 17. 66 Rom. 2, 5-6; 2 Tim. 4, 14.

ABS

37 καὶ¹] ἡ *add.* B 42 ὑμῖν] ἡμῖν B *om.* S 48 Ἦλθε γὰρ] Καὶ
 ἦλθε B 50 ἀλλ' - γὰρ²] *om.* A 53 Πατέρα] τὸν πέμψαντα αὐτόν
add. B 54/55 τῷ Υἱῷ] τὸν Υἱὸν B 55 μνήμασιν] μνημείους B 62
 αὐτοῦ] εἰς τὸν κόσμον *add.* B 63 αὐτοῦ] καὶ *add.* B 67 ἀπολαύο-
 μεν] ἀπελάβομεν B

ρίσομεν. Τί γάρ φησι καὶ Δανιὴλ περὶ τῆς δευτέρας Χριστοῦ παρουσίας; «Ἐθεώρουν, ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν
70 καὶ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθισεν· χίλια χιλιάδες παρειστήκεισαν
αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ.» Τοῦτο περὶ
τοῦ Πατρός· ἀλλὰ τί φησι μετ' ὀλίγα; «Ἐθεώρουν καὶ ἰδοὺ
ὡς υἱὸς ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἦρχετο, καὶ
ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ πλησίον αὐτοῦ
75 κεκάθικε· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ τιμὴ, ἡ δόξα, καὶ ἡ ἐξουσία· καὶ
πάντες λαοί, φυλαί, γλῶσσαι προσεκύνουν αὐτῷ.»

4. Βλέπετε τὸ ὁμότιμον τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα; Τὸ
δὲ ὁμοούσιον, ὅτι οὐδεὶς γεννᾶ ἑτεροούσιον καὶ τῆς ἰδίας
φύσεως ἕξωθεν, καὶ ὅτι ὡς λόγος ἐκ νοῦ, ἦ, ὡς φησι
80 Παῦλος, «ἀπαύγασμα ἐκ δόξης,» καί, «χαρακτήρ ἐξ ὑποστά-
σεως πατρικῆς, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ὁ Πατήρ ἐποίησεν.»
Ἐνταῦθα | γάρ καὶ τὸ ὁμοδύναμον δείκνυται καὶ συνδη- f. 23
μιουργικόν, περὶ οὗ καὶ Δαυὶδ φησι, «Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ
οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν,» καί, «Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ
85 ἰάσατο αὐτούς·» λόγος γὰρ προφορικὸς οὐκ ἀποστέλλεται
καὶ θεραπεύει, εἰ μὴ ὁ ἐκ Θεοῦ ἐνυπόστατος.

5. Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται, ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη
κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ
τοῦ Θεοῦ. Ὁ μὴ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐκ ὄψεται τὴν
90 ζωὴν, ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ μενεῖ ἐπ' αὐτόν. Εἰς τοῦτο γὰρ
ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον, ἄνθρωπος γεγονὼς καὶ καταβὰς ἐξ
οὐρανοῦ ὁ τῶν κόλπων μὴ χωρισθεὶς τοῦ Πατρός, ἵνα
τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἡμῖν χαρίσῃται, δι' ἧς ἡ
σωτηρία.

95 6. Ἄλλ' οἱ τυφλοὶ καὶ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι τοῦτον ἀγνοή-

69/71 Dan. 7, 9-10. 72/76 Dan. 7, 13-14. 80/81 Heb. 1, 2-3. 83/84
Ps. 32, 6. 84/85 Ps. 106, 20. 87 Ioh. 3, 18. 89/90 Ioh. 3, 36. 90/91
Ioh. 18, 37. 91/92 Ioh. 3, 13. 93 1 Tim. 2, 4; Heb. 10, 26.

ABS

68 γάρ] *om.* B 70 ἐκάθισεν] ἐκάθησε BS χίλια] χιλίαι S
παρειστήκεισαν] παρειστήκασαν B 71 τοῦτο] ἐφθειν (!) *add.* B
72 ἀλλὰ – ὀλίγα] καὶ μετ' ὀλίγα ἄκουε τί φησιν· Ἐγὼ Δανιὴλ B 73
υἱὸς] ὁμοίονα υἱῷ B ἀνθρώπου] ἐρχόμενον *add.* B ἦρχετο] *om.* B
75 ἡ δόξα] *om.* B ἐξουσία] καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος,
ἧτις οὐ διφθαρείσῃται *add.* B 76 γλῶσσαι] προσέπιπτον καὶ *add.* B
αὐτῷ] αὐτόν B 77 τὸ] *om.* B 78 ἑτεροούσιον] ἑτερούσιον B
83 φησι] λέγει B 85 γάρ] *om.* B 90 μενεῖ] AS μένει B *et textus*
euangelii 91 καὶ] *om.* B 93 χαρίσῃται] δωρίσῃται B

σαντες καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν, πρῶτον μὲν ὕβριζον καὶ ἐδίωκον, καίπερ ἀγαθοποιῶντα καὶ πᾶσαν νόσον αὐτῶν θεραπεύοντα· καὶ τῇ ἀφορμῇ ὅτι ἔλυε τὸ σάββατον ἰώμενος ἐν αὐτῷ τοὺς πάσχοντας, καὶ ὅτι καὶ πατέρα ἴδιον
 100 ἔλεγε τὸν Θεόν, ὅπερ ἦν ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, εἶτα καὶ ἀνεῖλον κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς. Καὶ μὴ μόνον ὅτι εἰς τὰ ἴδια ἐλθόντα οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, ἀλλὰ γὰρ καὶ θανάτῳ πικρῷ παρέδωκαν ἐκου-
 σίως παθόντα διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καθὼς φησιν
 105 αὐτός, «Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου καὶ ἐξουσίαν f. 24^r
 ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν.»

7. Ἄλλ' ὄρα μοι τῆς θεότητος τὴν ἰσχύν. Ἔπασχεν ἀδίκως σαρκί, καὶ ὁ ἥλιος ἐσκοτίζετο, αἱ πέτραι καὶ τὸ τοῦ ναοῦ καταπέτασμα διερρήγνυντο, ἡ γῆ ἐσειέτο, τάφοι
 110 ἠνοιόντο καὶ νεκροὶ ἐξηγείροντο, ληστής εἰσήρχετο εἰς τὸν Παράδεισον, οἱ τοῦ τάφου φύλακες ὡσεὶ νεκροί, καὶ ἄγγελοι φωτοειδεῖς πρὸ τοῦ μνήματος τὴν ζωηφόρον Χριστοῦ ἀνάστασιν ταῖς γυναιξὶν εὐαγγελιζόμενοι· καὶ οἱ μὲν ἀνελόντες ἀπώλοντο πανταχοῦ διασκορπισθέντες, ὁ δὲ
 115 ἀναιρεθεὶς ὑπ' αὐτῶν ζῆ καὶ σώζει τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, τοὺς εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτιζομένους, ὅπερ ἐστὶ Θεὸς εἰς ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν.

8. Μετὰ γὰρ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν, τότε ἡ τοῦ
 120 Χριστοῦ ἐκτυπώτερον ἀπεφάνθη θεότης καὶ βασιλεία, καὶ τὸ σωτήριον ἀπανταχοῦ ἐφυτεύθη κήρυγμα, τοῦ Κυρίου συνεργοῦντος καὶ τὸν λόγον βεβαιοῦντος διὰ τῶν ἐπακολουθούντων σημείων.

98/100 Ioh. 5, 18. 101 Act. 3, 15; 5, 30; 10, 39. 102/103 Ioh. 1, 11.
 105/106 Ioh. 10, 18. 107/108 cf. 1 Petri 4, 1. 108/110 cf. Mt. 27, 45-53;
 Mc. 15, 35-37; Lc. 23, 44-46. 110/111 cf. Lc. 23, 43. 111 Mt. 28, 4; cf. Lc.
 24, 23; Ioh. 20, 12. 116/117 Mt. 28, 19. 121/123 Mc. 16, 20.

ABS

98 τῇ ἀφορμῇ] ἀφορμὴν εἶχαν B 99 καί] om. BS 100 Θεῷ] τῷ
 πατρί add. B 102 ἐλθόντα] ἦλθε καὶ A 103 γὰρ] om. B 109
 ἐσειέτο] ἐσειέθη B 110 καί] om. B εἰσήρχετο] εἰσήετο B 111
 νεκροί] ἐπορώθησαν add. B 112 πρὸ] πρὸς S 113 Χριστοῦ ἀνάστα-
 σιν] ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ B 116 εἰς] τὸ add. A ὄνομα - ἁγίου]
 ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου A 120 ἐκτυπώτερον]
 scripsi ἐκτυπώτερον codd. 123 σημείων] ἀμὴν add. B

9. Εἰ δὲ μὴ ἀνέστη Χριστός, πῶς μείζονα γέγονε σημεῖα
 125 καὶ τέρατα μετὰ ταῦτα; Πῶς ἡ σκιὰ Πέτρου καὶ τὰ Παύλου
 ἰμάτια ἰῶντο τοὺς ἀσθενοῦντας; «Ἐν τῷ ὀνόματι,» φησὶν,
 «Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου ἔγειρε καὶ περιπάτει»
 «Ταβιθά, ἀνάστηθι.» καὶ τὰ λοιπά. Ἐν οἷς ὁ λόγος ἔργον
 γινόμενος αὐτίκα Θεὸν ἀληθινὸν ἐκήρυττε τὸν Χριστόν·
 130 μετὰ γὰρ τὴν αὐτοῦ ἀνάστασιν καὶ ἀνάληψιν καὶ τὴν | f. 24^v
 τοῦ παναγίου Πνεύματος κάθοδον, τότε τὰ τῶν θαυμάτων
 ἐνηργεῖτο παράδοξα, χαρισμάτων διανομαί, πολιτεία ἰσάγγε-
 λος, ἐλπίς οὐρανῶν βασιλείας, ζωῆς αἰωνίου καὶ υἰοθεσίας
 τῆς ἐν χάριτι καὶ κληρονομίας Θεοῦ. Τότε διέλαμψε
 135 παρθενία ἰσάγγελος, μαρτύρων στίφη διὰ Χριστόν τυραν-
 νούμενα, κατακοπτόμενα, καὶ τῆς ἀληθοῦς ὁμολογίας μὴ
 ἐξιστάμενα. Ὡστε εἰ μὴ Θεὸς ὁ Χριστός, πῶς ταῦτα; Καὶ
 τίνος χάριν οἱ τῶν ἀγίων ἀγῶνες καὶ τὰ κατορθώματα, εἰ
 μὴ πρὸς τι λυσιτελεῖς βλέπωσι τὸ συμπέρασμα; Μάτην οὖν
 140 τῶν ἀθλούντων οἱ κόποι τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας πα-
 σχόντων; Μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἡ τῆς ἀνταποδόσεως καὶ τῶν
 στεφάνων ἐλπίς, ὅτι ταῦτα ἦσαν προβλέποντες, ἐπιλαθέσθαι
 τούτους καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως πέπεικεν. Εἰ μὴ Θεὸς
 ἀληθῆς ὁ Χριστός, πῶς ἡ ἐκκλησία πάντοτε καὶ πολεμου-
 145 μένη νικᾷ; Πόσοι τύραννοι καὶ βασιλεῖς κατ' αὐτῆς ἐπε-
 στράτευσαν καὶ ἴσχυσαν οὐδαμῶς; Ἄλλ' οἷα τις πέτρα
 μένουσα ἀδιάρρηκτος τῶν τοῦ Ἄδου πάντοτε ὑπερισχύει
 πυλῶν.

10. Ἄλλὰ τί φασιν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, ὧν ὁ ἐχθρὸς
 150 ἐτύφλωσε τὰ νοήματα εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι τούτοις τὸν φωτισμὸν
 τοῦ Χριστοῦ; «Καὶ οὐκ ἠδύνατο ὁ Θεὸς ἐν ἄλλῳ τρόπῳ
 σῶσαι τὴν ἀνθρωπότητα εἰ μὴ διὰ τοῦ γενέσθαι
 ἀνθρωπος;» Ἐν ποίῳ, εἶπέ, καὶ τί τούτου μείζον καὶ
 φιλανθρωπότερον; Τί δὲ παρεβλάβη | Θεὸς ἐνανθρωπήσας f. 25^r
 155 εἰς εὐεργεσίαν τοῦ ἰδίου πλάσματος; Εἶτα ἰατρῶ μὲν οὐκ

125 cf. Act. 5, 15; 19, 12. 126/127 Act. 3, 6. 128 Act. 9, 40. 147/148
 Mt. 16, 18. 150/151 2 Cor. 4, 4.

ABS

124/125 γέγονε post τέρατα trsp. B 125 ταῦτα] καὶ add. B τὰ]
 om. B [127 ἔγειρε] ἔγειρα B περιπάτει] καὶ add. B 129 γινόμε-
 νος] γινόμενον B ἐκήρυττε] ἐκήρυττον B 130 καὶ] τὴν add. A
 133 οὐρανῶν βασιλείας.] οὐρανῶν, βασιλεία A 135 παρθενία] παρ-
 θενίας A ἰσάγγελος] οὐράνιος B 151 τοῦ Χριστοῦ] ἐν Χριστῷ B

ἐγκαλεῖς οὐδὲ ἐπιδιατάσσει τῇ ἰδίᾳ χρωμένῳ τέχνῃ, ὡς
 οἶδεν, ἐπὶ θεραπείᾳ τοῦ κάμνοντος, Θεῷ δὲ τολμᾶς διανοίας
 κακοδαίμονος ἀναπλάσασιν ἀντιτεχνᾶσθαι, ὅτου χάριν
 οὕτως ἀλλὰ μὴ ἄλλως τὴν ἡμῶν ἐνήργησε σωτηρίαν, ὡς
 160 δὴ κρεῖττον τι τάχα καὶ σοφώτερον τούτου αὐτὸς ἐξευρεῖν
 δυνάμενος. Τῆς ἀπαιδευσίας καὶ ἀγνωσίας, ἵνα μὴ λέγω
 πηρώσεως! Πάντα δύναται Θεὸς ἢ οὐχ οὕτως; Δώσεις, εὖ
 οἶδα, καὶ μὴ βουλόμενος. Καὶ εἰ παντοδύναμος καὶ πάντα
 ὅσα θέλει καὶ δύναται, ἠθέλησε καὶ ἄνθρωπος γενέσθαι καὶ
 165 γέγονε, καὶ τὸ κωλύον οὐδέν. Σὺ δὲ τίς εἶ, ταλαίπωρε, ὁ
 χοῦς καὶ πηλός, ὅτι Θεῷ ἀντιδιατάσσει ὡς ἄλλως ὀφείλοντι
 σῶσαί σε, καὶ οὐχ ὡς αὐτὸς ἀρμόδιον ἔκρινε; Βαβαί, δέον
 εὐχαριστεῖν ἡμᾶς ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ Κυρίου συγκαταβάσει καὶ
 ἀφράστῳ κενώσει καὶ οἰκονομίᾳ φρικτῇ δι' ἄρρητον ἀγα-
 170 θότητα, ἵνα μὴ ἀπολώμεθα πρῶην περιπλανώμενοι, ἡμεῖς
 τοῦναντίον μᾶλλον ἀγνωμονοῦμεν πολυπραγμονοῦντες τὴν
 ὡς τὸ φῶς ἀλήθειαν λάμπουσαν, καὶ ἀδύνατον εἶναί φαμεν
 ἄνθρωπον γενέσθαι Θεόν; Διὰ τί; εἶπέ μοι. Αἰσχρὸν ἔστιν
 ἄνθρωπος καὶ βδελυκτόν; Καὶ πῶς ἔργον χειρῶν Θεοῦ τὸ
 175 πάντων τιμιώτατον; Τί δὲ βλάβη τῷ κεραμεῖ τὸ ἴδιον
 ἔργον, ἢ τῷ ποιμένι περιβάλλεσθαι τὸ κῶδιον; | Εἰ δὲ f. 25^v
 νομίζεις τὴν ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς ἀπειρογάμου θεανδρικῆν
 σκηνῶσιν ἀναξίαν εἶναι Θεοῦ, ὡς μὴ σῶζουσιν τὸ ἀμό-
 λυντον, ὅρα μοι καὶ τὸν ἥλιον ἐν βορβόρῳ καὶ δυσωδίας
 180 ἀναμέστῳ τόπῳ ἀκτινοφωτοβολοῦντα καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν
 παραβλαπτόμενον μηδέ τι τῶν ἀπευκτῶν ἐν τῇ αὐτοῦ φύσει
 ἀναματτόμενον, καὶ πείσθητι τῷ παραδείγματι μηδένα εἶναι
 τὸν μῶμον ἔνθα Θεὸς ἐνεργεῖα παρέστιν.

166 Ps. 17, 43. 175/176 cf. Rom. 9, 21; IOH. DAMASC., *Laud. S. Barb.* (PG 96, 785-788). 179/183 cf. BASIL., *Hom. de fide* (PG 31, 469 B8-12); Ps. LEO VI, *Epis. ad Omarum* (PG 107, 321 A3-9 latine).

ABS

156 ἐπιδιατάσσει] διατάσσει A ἐπιδιατάζει B χρωμένῳ] χρώμενος B
 157 τολμᾶς] τολμῶ S διανοίας] νεανείας B 162 πηρώσεως]
 πωρώσεως S ἢ] καὶ B 166 ὅτι] τῷ add. B 167 σε] om. S
 168 τοσαύτη] τοῦ add. A Κυρίου συγκαταβάσει] Θεοῦ καταβάσει B
 περιπλανώμενοι] περιπλανώμεθα B 172 λάμπουσαν] ἔχουσιν B
 175 βλάβη] βλάβητο B 177 τὴν] τὸν S 178 σκηνῶσιν] σκηνῶ-
 σασαν B 180 ἀκτινοφωτοβολοῦντα] ἀκτιστον φωτοβολοῦντα S ἐν-
 τεῦθεν] ἐνταῦθα A 181 μηδέ] μηδ' ἐν B 183 τὸν] om. B Θεὸς
 ἐνεργεῖα] Θεοῦ ἐνέργεια B

11. Καλὸν δὲ καὶ τὸν λόγον μικρὸν ἀνωθεν ἀναδραμεῖν
 185 καὶ μαρτυριῶν ἐπιμνησθῆναι γραφικῶν εἰς τὴν τῆς ἀληθείας
 ἐξάπλωσιν. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ'
 εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.» Τίσι Θεὸς συμβουλευέ-
 ται εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίαν; Τοῖς ἀγγέλοις; Καὶ
 πῶς δεσπότης δούλων γνώμην παραλαμβάνει, ἢ πῶς μία
 190 εἰκῶν Θεοῦ καὶ ἀγγέλων; Ὁρᾷς πῶς καὶ πρὸ τῆς
 ἐνανθρωπήσεως ἢ τοῦ Υἱοῦ μυστικῶς φανέρωσις καὶ πρὸς
 τὸν Πατέρα ἰσοτιμία; «Ποιήσωμεν,» φησὶν· ἰδοὺ δύο
 πρόσωπα εἴτ' οὖν ὑποστάσεις· «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν» ἰδοὺ
 καὶ μία εἰκῶν ἢ ἀπαράλλακτος φύσις τῆς θεότητος.

195 12. «Καὶ τὰ Σεραφίμ,» φησὶν ὁ Προφήτης, «κύκλω αὐτοῦ
 εἰστήκεισαν κράζοντα φόβῳ καὶ εὐλαβείᾳ, Ἅγιος, ἅγιος,
 ἅγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης
 αὐτοῦ.» Θέα μοι κἀνταῦθα τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, Πατὴρ | f. 26r
 καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος, τῷ τριπλασιασμῷ τῆς
 200 ἀγιότητος δηλουμένας ἐν ἐνὶ Κυρίῳ (εἷς γὰρ Θεὸς εἶ καὶ
 διαιρεῖται ταῖς ἰδιότησιν). Χρῆ δὲ γινώσκειν ὅτι πᾶσα ἡ
 θεία φύσις ἠνώθη τῇ ἀνθρωπότητι, ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἑαυτῆς
 ὑποστάσεων· οὐ γὰρ ἐν μέρει Θεὸς ὁ Πατήρ, Θεὸς ὁ Υἱός,
 Θεὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ὅταν μὲν ἕκαστον
 205 τούτων λέγεται, Θεὸς ἐστὶ τέλειος, ὅταν δὲ τὰ τρία πάλιν
 εἰς ἓν ἀνακεφαλαιωθῆ, εἷς Θεὸς ἐν τρισὶ προσώποις
 γνωρίζεται. Ἐν οὐδενὶ δὲ ἄλλῳ κεκοινώνηκεν ὁ Πατήρ ἢ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῇ τοῦ μονογενοῦς ἐνανθρωπήσει, ἢ
 ἐν μόνη τῇ εὐδοκίᾳ καὶ συνεργείᾳ, καθὼς παρελάβομεν·
 210 ἄσαρκος γὰρ ὁ Πατήρ, ἄσαρκον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 Ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγος, ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς
 Ἰησοῦς Χριστός, φορέσας τὸ καθ' ἡμᾶς ὀλικῶς καὶ ἀπα-
 ραλλάκτως ἐσαρκώθη, ὡς οἶδεν αὐτός, ἐκ τῆς ἀγίας
 παρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας.

215 13. Καὶ κράζει μαρτυρῶν Ἡσαΐας, «Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν
 γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ

186/187 Gen. 1, 26. 192/193 Gen. 1, 26. 195/198 Is. 6, 2-3. 207/210
 cf. IOH. DAMASC., FO I 2; I 10 (ed. KOTTER 2, 19-21; 10, 17-20; PG 94, 792,
 837). 215/218 Mt. 1, 23 (Is. 7, 14).

ABS

184 μικρὸν] om. B ἀναδραμεῖν] ἐπαναδραμεῖν B 199 καὶ¹] om. S
 τριπλασιασμῷ] τρισπλασιασμῷ B 200 δηλουμένας] δηλουμένη B
 205 λέγεται] λέγεται BS 206 ἐν ἀνακεφαλαιωθῆ] ἓνα κεφαλαιωθῆ B
 207 δὲ] om. B 211 καὶ Θεός] om. S

Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ
 Θεός·» καὶ αὐθις, «Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη
 ἡμῖν, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μεγάλης βουλήσ ἄγγελος,
 220 Θεὸς ἰσχυρός, ἐξουσιαστής, ἄρχων εἰρήνης, πατὴρ τοῦ μέλλον-
 τος αἰῶνος,» ἀμήν. Περὶ οὗ βοᾷ καὶ Ἰερεμίας, «Οὗτος ὁ
 Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν ... μετὰ ταῦτα
 ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη.» Καὶ
 πρὸ τούτου καὶ Ἰακώβ | ὁ πατριάρχης τί φησι; «Οὐκ f. 26^v
 225 ἐκλείπει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ,
 ἕως οὗ ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν,» ἡμῶν
 δηλαδὴ τῶν χριστιανῶν· ἡμεῖς γάρ ἐσμεν οἱ ἐξ ἐθνῶν, οὓς
 ἐκάλεσε Κύριος εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, πιστεύειν
 ὀρθοδόξως εἰς ἓνα Θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν. Καὶ μετὰ
 230 ταῦτα οὐκ ἔστι βασιλείον Ἰουδαίων, οὐδὲ ἄρχων, οὐδὲ
 ἡγούμενος ἐξ αὐτῶν· ἀλλὰ μετὰ τὴν χριστοκτονίαν ὁ οἶκος
 αὐτῶν ἔρημος, ἢ συναγωγή καταλελυμένη, καὶ πᾶς ὁ λαὸς
 ἐν ἐξολοθρεύσει καὶ διασκορπισμῶ διὰ τὴν προγονικὴν
 ἀμαρτίαν. Τί γάρ φησιν οἱ πατέρες αὐτῶν πρὸς Πιλάτον;
 235 «Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν,» ὅπερ ἐστὶν
 ἐνεργούμενον ἀληθῶς μέχρι τῆς σήμερον.

IX. Κεφάλαιον θ'.

Ἔστι μέγα ἀγαθὸν καὶ πρὸς σωτηρίαν ὁδηγία καὶ φωτισμός, ἢ τῶν
 γραφῶν ἀνάγνωσις.

1. Μέγας κρημνὸς πρὸς ἀπώλειαν φέρει ἢ ἄγνοια τῶν
 5 θείων γραφῶν· ἐντεῦθεν γὰρ τὰ μυρία ἐφύη κακά – ἢ τῶν
 αἰρέσεων λύμη, οἱ ἡμελημένοι βίοι, οἱ ἀκερδεῖς πόνοι, ἢ
 δίκην ἀλόγων ζώων διαγωγή, τῆς ψυχῆς ἢ τύφλωσις, τοῦ
 διαβόλου ἢ πλάνη. Ὡσπερ γὰρ οἱ τοῦ φωτὸς ἐστερημένοι, οἱ

218/221 Is. 9, 5 (cod. A). 221/223 Bar. 3, 36, 38. 224/226 Gen. 49, 10.
 228 Heb. 10, 26. 231/232 Tob. 14, 4. 235 Mt. 27, 25.

8/10 cf. Schol. in Ioh. Clim., Gr. 27, No. 39 (PG 88, 1128 A).

ABS

218/219 υἱὸς – ἡμῖν] om. S 219 Μεγάλης – ἄγγελος] om. S 223
 Καί] om. B 226 ἡμῶν] om. B 229 ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν] Τρία
 μέλπω ... Ἴδετε, ἴδετε ... Τὸν ἐξ ἀνάρχου ... (scl. tres ex Triodio hymnos:
 ed. Romana, 1879, p. 304, 149, 293-4) add. S mg. (f. 33^v)

2 μέγα] μέγαν A om. B 3 ἀνάγνωσις] καὶ τὰ περὶ Σιλβέστρου καὶ
 Ἰουδαίων· καὶ πῶς τὸν ταῦρον ἠγειρεν add. B 4 φέρει] φέρων S 5
 ἐφύει codd. 8 οἱ] εἰ B ἢ S

καὶ πρὸς τὴν ἀκτῖνα μὴ βλέποντες τοῦ ἡλίου, πολλὰ
 10 προσκόπτουσιν, οὕτως καὶ τῷ | ἀγνοεῖν τὰς θείας γραφὰς f. 27^r
 συμβαίνει συνεχῶς ἁμαρτάνειν καὶ ὡς ἐν σκότει φέρεσθαι.
 Πολλοὶ δὲ ἐκ τούτου καὶ εἰς αἰρέσεις ἐνέπεσον καὶ
 ἀσέβειαν, καὶ εἰς τελείαν ἀπώλειαν κατήντησαν· φῶς γὰρ
 ψυχῆς καὶ ζωῆ καὶ ἀπόλαυσις ἀγαθῶν αἰωνίων, ὁ τῆς θείας
 15 γραφῆς παράδεισος, ἐν ᾧ πᾶσα ἀγαθοδωρία, Θεοῦ θεωρία
 καὶ τῶν τούτου δημιουργημάτων. Οὐκ ἔστιν ὄφιν ἐνταῦθα
 ἔξαπατῶν μετὰ πανουργίας καὶ κλέπτων τοὺς μὴ προσ-
 ἔχοντας, ἀλλὰ θεοῦ χάρις σώζουσα τοὺς ὑπείκοντας. Καὶ
 καθὼς τὴν μὴ βρεχομένην γῆν οὐκ ἔστι καμεῖν, οὔτε
 20 στάχους ἐξενεγκεῖν, κἂν μυρία τις καταβάλῃ σπέρματα,
 οὕτω καὶ ψυχὴν οὐκ ἔστι, μὴ ταῖς θεαῖς γραφαῖς ποτισθεῖ-
 σαν πρότερον, καρπὸν τινα ἐπιδείξασθαι, κἂν μυριάκις τις
 ἐκχέῃ ῥήματα. Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Χριστός, «Ἐρευνᾶτε τὰς
 γραφάς,» καὶ ὁ Ἀπόστολος παραινεῖ Τιμοθέω λέγων,
 25 «Πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει,» καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ὁ Σιράχ φησι,
 «Κύριος ἔκτισε σοφίαν καὶ χορηγήσει αὐτὴν τοῖς ἀγαπῶσιν
 αὐτόν·» «τιμιωτέρα δὲ ἔστι χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν·»
 «εἴ τις σοφός, αὐτῷ προσκολληθήτι· καὶ ἐὰν ἴδῃς ἄνδρα
 συνετόν, ὀρθριζε πρὸς αὐτόν· σοφῶν θύρας ἔκτριβε σχολάζων
 30 πρὸς αὐτούς,» πλουσίων δὲ μὴ (οἱ γὰρ πλούσιοι καὶ
 ἀπαιδευτοὶ ἄφρονες καὶ πεπλανημένοι)· καὶ πάλιν φησίν, «Εἰ
 ἔστι σοι γνῶσις καὶ σύνεσις, μετάδος καὶ τῷ πλησίον·» | εἰ δὲ f. 27^v
 μὴ, ἐρώτα καὶ μάνθανε, καί, «Μὴ ἀντίλεγε τῇ ἀληθείᾳ, καὶ
 περὶ τῆς ἀπαιδευσίας σου ἐντράπηθι·» «οὐκ ἔχει χρεῖαν σοφίας
 35 ἐνδεὴς φρενῶν·» καί, «Μακάριος ἄνθρωπος ὅς ἐν σοφίᾳ
 τελευτήσῃ.» Σοφίαν δὲ λέγει ἐνταῦθα τὴν κατὰ Κύριον· ἡ
 γὰρ τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἔστιν.

14/15 cf. IOH. DAMASC., FO IV, 17 (ed. KOTTER 90, 22-23; PG 94, 1176).
 23/24 Ioh. 5, 39. 25 i Tim. 4, 13. 26/27 Sir. 1, 9-10. 27 Prov. 3, 15.
 28/30 Sir. 6, 34, 36. 31/32 Sir. 5, 12. 33/34 Sir. 4, 25. 34/35 Prov.
 18, 2. 35/36 Sir. 14, 20. 36/37 i Cor. 3, 19.

ABS

9 μὴ] *om.* B 10 προσκόπτουσιν] ὅτι φῶς μέγα ἔστι πρὸς σωτηρίαν
 γραφῶν ἢ γνῶσις *tit. add.* B φῶς μέγα σωτήριον γραφῶν ἢ γνῶσις *add.*
 A *mg.* 11 ὡς] *om.* S 12 καὶ] *om.* B αἰρέσεις] αἵρεσιν S 22
 κἂν] γὰρ *add.* S μυριάκις] μυρία S 23 ἐκχέῃ] ἐπιχέει B 27
 αὐτόν] αὐτήν B δὲ] *om.* B 29 ἐκτριβε] καὶ *add.* B 32 σοι] *om.*
 A τῷ] τὸν B 33 τῇ ἀληθείᾳ] τὴν ἀλήθειαν B 34 σοφίας] *om.* B
 36/38 ἡ γὰρ - πάλιν] *om.* B

2. Ἐναγκαῖον δὲ πάλιν τῆς συνήθους ἀκολουθίας ἀπάρ-
ξασθαι, καὶ δεῖξαι ὡς καὶ τὸ πρότερον, Θεὸν ἀληθινὸν τὸν
40 Χριστὸν ἐξ ἔργων λαμπρότων ὑπὲρ τὸν ἥλιον.

3. Μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀνάληψιν
τιῆ παρωχηκότων χρόνων, ἐν οἷς πάλιν ἡ ἀσέβεια τῆ γῆ
ἐπεπόλαζε καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς ἐνηβρύνετο, πολλῶν
βασιλέων τὰ Ῥωμαίων σκῆπτρα διαδεξαμένων καὶ πολλῶν
45 μανέντων τυράννων κατὰ τῆς εὐσεβείας, ἦλθε καὶ εἰς
Κωνσταντῖνον τὸν μέγαν καὶ ἐν βασιλεῦσι περίφημον ἡ
τῶν Ῥωμαίων ἀρχή.

4. Ἐπεὶ δὲ Θεὸς ὁ τὰς καρδίας ἐρευνῶν, τὸ εὐγενὲς
αὐτοῦ τῆς ψυχῆς προειδώς, δι' ἀστέρων σταυροῦ εἰς τὴν
50 τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν τοῦτον ἐκάλεσεν οὐρανόθεν, «Ἐν
τούτῳ νίκα τοὺς ἐχθροὺς σου,» παρεγγυήσας, ὃ καὶ
γεγένηται, οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ ζηλοτυπήσαντες Ἰουδαῖοι,
τῆ τούτου προσελθόντες μητρί, Ἐλένη τῆ μακαρία, ὡς τῆ
Εὐα ὄφισ ποτέ, ἀπατᾶν ἐπειρῶντο πιθανολογίαις, καί,
55 «Μεγάλη,» ἔλεγον, «πλάνη περιπεπτῶκει ὁ σὸς υἱός, ὧ
βασιλίσσα, πιστεύσας τῷ ἐσταυρωμένῳ, | ὃν οἱ πατέρες f. 28^r
ἡμῶν ὡς κακοῦργον ἀπέκτειναν κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου·
διὰ τί οὖν μὴ μᾶλλον τῷ παντοκράτορι πεπιστεύκει Θεῷ,
ὃς ἐποίησε θαυμαστὰ τέρατα καὶ σημεῖα παράδοξα ἐν τῷ
60 Ἰσραήλ;» Ταῦτα ἀκούσαντα Κωνσταντῖνον διαμέλλειν οὐκ
ἦν· ἀλλ' εὐθύς οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων νομομαθεῖς καὶ
διδάσκαλοι ἐξελέγοντο τὸν ἀριθμὸν δώδεκα ὡς διαλεξόμε-
νοι μετὰ Σιλβέστρου τοῦ Ῥώμης τότε ἀρχιερέως περὶ τῆς
πίστεως, ὡς ἂν τῆς ἀληθείας φανερούμενης συνθῆται
65 ταύτη καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς Κωνσταντῖνος.

5. Γέγονε τοίνυν ἀμφοτέρων ἄμιλλα κραταῖα καὶ διάλεξις,
φιλονεικούντων τῶν Ἰουδαίων ἄνθρωπον ψιλὸν καὶ οὐχὶ
Θεὸν εἶναι τὸν Χριστόν· οὗς ὁ μακάριος διελέγχων

41/183 cf. Disputatio s. Silvestri (BHG 1634f): *Acta s. Silvestri* (ed. COMBEFIS, Paris 1659-60), p. 293-335 (spec. 326-335); idem (ed. Roma e l'Oriente, 6, 1913), p. 340-367, § 15-36; GEORGIUS M., p. 491-499. 42 cf. NICEPHORUS, *Chron. comp.*, ed. DE BOOR p. 102, 20-21. 48 Rom. 8, 27. 49/50 1 Tim. 2, 4. 57 Act. 5, 30; 10, 39.

ABS

39 ἀληθινὸν] *om.* A 40 ἥλιον] λόγος *i' tit. novi capituli add.* S
44 διαδεξαμένων] δεξαμένων B 52 γεγένηται] γένοιται S ζηλο-
τυπήσαντες] οἱ *add.* B *post* μακαρία *trsp.* S 53 προσελθόντες] *om.* S
54 Εὐα] ὁ *add.* S 60 Κωνσταντῖνον] -τῖνος S

Σίλβεστρος σοφίας λόγω καὶ δυνάμει ἐδείκνυε σαφῶς διὰ
 70 τε νόμου καὶ προφητῶν Θεὸν ἀληθινὸν ὑπάρχειν αὐτὸν καὶ
 Θεοῦ Λόγον προαιώνιον, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν γενόμε-
 νον ἄνθρωπον διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, καὶ αὐτὸν
 εἶναι διεβεβαίου τὸν καὶ τοὺς πατέρας αὐτῶν ἐξ
 Αἰγύπτου ἐξαγαγόντα, καὶ διὰ θαλάσσης διαβιβάσαντα ὡς
 75 διὰ ξηρᾶς, καὶ τὸ μάννα τούτοις πηγάσαντα. Αὐτῶν δὲ τὰ
 πάθη Χριστοῦ προσφερόντων καὶ τὸν σταυρόν, καὶ μὴ
 ἐνδέχεσθαι φαμένων Θεὸν ὁμολογεῖσθαι τὸν πάσχοντα,
 παραδείγματι τούτους ἔπειθε Σίλβεστρος οὐχὶ τῇ θεότητι
 παθεῖν τὸν Χριστόν, ἀλλ' ἐν ἰσώματι ὃν τρόπον λάμπον- **ε. 28^v**
 80 τος ἡλίου περὶ τὸ δένδρον, κοπτομένου ἀξίνη τούτου οὐ
 συντέμνεται καὶ ὁ ἥλιος. «Ὅτι δέ,» φησί, «παθεῖν ἔδει τὸν
 τῆς δόξης Κύριον σαρκὶ ἐκουσίως διὰ τὴν τῶν βροτῶν
 σωτηρίαν, οἱ προφήται ἄνωθεν προεκήρυξαν, ὡς μὴ ὄντος
 ἄλλως δυνατοῦ τῷ κόσμῳ ἐγγενέσθαι τὴν θεογνωσίαν·
 85 ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἀποστελλόμενοι ἤνυσον πλέον οὐδέν,
 ἀνίατα νοσοῦσης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, διὰ τοῦτο αὐτὸς
 ὁ τῆς φύσεως πλάστης γενόμενος καθ' ἡμᾶς ἀναμαρτήτως
 ἰδίῳ θανάτῳ καὶ αἵματι τὸν κόσμον ἐξηγόρασε καὶ
 ἀνεκτήσατο.»

90 **6.** Πολλῶν τοίνυν λεχθέντων παρ' ἀμφοτέρων παρουσίᾳ
 τοῦ ἐν ἀγίοις Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως καὶ Σιλβέστρου
 τοῦ θείου ἀπενεγκαμένου τὰ νικητήρια, μέλλοντος ἤδη
 διαλύεσθαι τοῦ συλλόγου καὶ τῆς διαλέξεως, εἰς τις ἐξ
 αὐτῶν εἰς τὸ μέσον ἀναπηδήσας, Ζαμβρῆς ὀνόματι, ὡς δὲ
 95 τὸ πέρασ ἐδείξε καὶ μάγος εἰς ἄκρον καὶ φαρμακός, «Τί
 μεῖζον,» ἔφησεν, «ὦ βασιλεῦ, ἔργα ἢ λόγοι;» Καὶ ὁ
 Κωνσταντίνος, «Τὰ ἔργα τῶν λόγων κρείττονα ἐκ παντός.»
 Καὶ ὁ Ζαμβρῆς, «Εὐλόγως εἶπας, ὦ δέσποτα· Σίλβεστρον

71 Heb. ι, 2. 81/82 Luc. 24, 26; ι Cor. 2, 8.

ABS

71 ἐσχάτων] ἐσχάτου B (et Heb.) 72 ἀνθρώπων] βροτῶν B αὐ-
 τὸν] διὰ τὸ B 73 εἶναι] εἶναι A 76 Χριστοῦ] om. A προσφε-
 ρόντων] προφ- A 77 φαμένων] ἔλεγον ὡς B 78 παραδείγματι -
 Σίλβεστρος] ὁ δὲ Σίλβεστρος παραδείγματι τούτους ἔπειθε B 80/81 οὐ]
 om. sed signum interrogationis post ἡλιος scripsit B 83 ὄντος] ὄντως BS
 84 ἐγγενέσθαι] γενέσθαι A συγγενέσθαι B θεογνωσίαν] θεοῦ γνω-
 σίαν B 85 πλέον] πλείειν B 90 λεχθέντων] λεγθέντων A ἔλεχ-
 θέντων B παρ'] om. A 91 τοῦ] om. B 96 βασιλεῦ] δέσποτα B
 96/97 καὶ ὁ K.] om. S 98 Καὶ] om. S

τοίνυν, ὃν οὐδεὶς ἡμῶν λόγοις ἠδυνήθη νικῆσαι, ἐγὼ δι'
 100 ἔργων ἀπελέγξω ἀσθενῆ καὶ ἀνίσχυρον.» Καὶ ὁ βασιλεύς,
 «Πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ;» Καὶ ὁ Ζαμβρῆς, «Κελεύσει | τοῦ f. 29^r
 κράτους ὑμῶν, ἐνεχθήτω ζῶν τι μέγιστον, οὐ εἰς τὰς
 ἀκοὰς λαλήσαντός μου τὸ τοῦ παντοκράτορος ὄνομα, αὐτῇ
 τῇ ὥρᾳ πεσεῖται καὶ ἀποψύξει· τοιοῦτον γὰρ τὸ τούτου
 105 ὑπάρχει ὄνομα, ὥστε τὸν ἀκούοντα πάντα μηκέτι δύνασθαι
 ζῆν.» Καὶ ὁ βασιλεύς, «Σὺ δὲ πῶς ἀκούσας τὸ ὄνομα
 ζῆς;» Καὶ ὁ Ζαμβρῆς, «Ἐμαθον αὐτὸ καὶ οὐκ ἤκουσα.»
 Καί, «Πῶς ἐδιδάχθης;» φησὶν ὁ βασιλεύς. Καὶ ὁ Ζαμβρῆς,
 «Ἐν λεκάνῃ, βληθέντος ἐν αὐτῇ ὕδατος, γραφὲν τὸ ὄνομα
 110 ἔμαθον.»

7. Τότε κελεύσει τοῦ αὐγούστου Κωνσταντίνου ἠνέχθη
 ἄγριος ταῦρος ὑπὸ τριακοσίων δεσμούμενος. Καί φησιν ὁ
 Ζαμβρῆς πρὸς τὸν Σίλβεστρον, «Νῦν ἐλεγχθήσονται σου οἱ
 λόγοι καὶ αἱ ἐνστάσεις καὶ πιθανότητες· ἢ τοίνυν εἶπε
 115 αὐτὸς τὸ τοῦ Χριστοῦ σου ὄνομα πρὸς τὸ οὖς τοῦ ταύρου,
 καὶ εἰ οὐ βαστάσει οὗτος αὐτό, ἀλλὰ πεσεῖται καὶ ἀποψύ-
 ξει, πιστεύσομεν εἰς αὐτόν, ἢ ἐγὼ λέγω τὸ τοῦ παντοκρά-
 τορος, καὶ τὸ αὐτὸ ἔσται ἐπ' ὄψεσι πάντων καὶ τοῦ
 αὐτοκράτορος.» Τότε κελεύσαντος Κωνσταντίνου, πλησίον
 120 τοῦ ταύρου ἐλθὼν ὁ Ζαμβρῆς ἔφη πρὸς τὸ οὖς αὐτοῦ τὴν
 σατανικὴν ἐκείνην ἐπωδὴν καὶ αὐτίκα ὅλον τὸ ζῶον
 κλονηθὲν καὶ τρομάξαν φοβερόν τε μυκησάμενον, πεσὼν εἰς
 τὴν γῆν ἐξέψυξεν, ἐκπηδησάντων αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν
 πρότερον.

125 8. Πολλῆς τοίνυν γενομένης | ἐν τῷ συνεδρίῳ θροήσεως f. 29^v
 καὶ τῶν Ἰουδαίων θρασυνομένων ἐπὶ τῷ γεγονότι ὡς τάχα
 νενικηκότων, Κωνσταντῖνος αὐγουστος πρὸς Σίλβεστρον
 εἶπε, «Τί λέγεις περὶ τοῦ γεγονότος θαύματος πάντων
 ἡμῶν ἐνώπιον; Ἐσαλεύθη γάρ μου ἡ καρδία ἐπὶ τούτῳ, καὶ
 130 δισταγμὸς μοι ἤδη περὶ τῆς πίστεως.» Καὶ ὁ Σίλβεστρος,
 «Μὴ θροηθῆς, ὦ δέσποτα,» ἔφη, «περὶ τῷ γενομένῳ, μηδὲ

ABS

100 ἀπελέγξω] ἀπελέγξας B 102 ὑμῶν] σου S 106 τὸ ὄνομα]
 τοῦτο S 109 λεκάνη] λακάνη S ἐν αὐτῇ] *om.* B 111 τοῦ] αὐτοῦ
add. A 113 ἐλεγχθήσονται] ἐλεγχθήσοντες B 114 ἐνστάσεις] στά-
 σεως S 117 τὸ] *om.* B 123 ἐξέψυξεν] ἀπέψυξεν B 127 αὐγου-
 στος] περὶ τούτου *add.* A 128/129 περὶ – ἐνώπιον] γέγονε γὰρ θαύμα-
 τος ἄξιον ἐνώπιον πάντων ἡμῶν A 129 ἐνώπιον] κατενώπιον B
 ἐπὶ] περὶ B 131 τῷ γενομένῳ] τούτου B

ἐκπλαγῆς· ὁ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος διάβολος, σύνθη-
 θες ὃν αὐτῷ πάντοτε θάνατον οὐχὶ ζωὴν προξενεῖν,
 ἐθανάτωσε καὶ νῦν τὸν ταῦρον ταῖς γοητείαις Ζαμβρῆ· ἢ
 135 τοίνυν ζωασάτω αὐθις Ζαμβρῆς αὐτόν, ἐάν, ὡς λέγει, τῷ
 τοῦ Παντοκράτορος ὀνόματι τοῦτον ἀπέκτεινε, καὶ πισ-
 τεύσομεν ἅπαντες εἰς αὐτόν (οὕτως γὰρ γέγραπται, «Κύ-
 ριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ,» καί, «Ἐγὼ ἀποκτενῶ καὶ ζῆν
 ποιήσω,» πάντως δὲ Θεῷ πρεπωδέστερον ἀγαθοποιεῖν
 140 μᾶλλον ἢ κακοποιεῖν), ἢ ἐγὼ τῷ τοῦ ἐσταυρωμένου
 ὀνόματι ἐγερωῶ τοῦτον καὶ παραστήσω ζῶντα πάντων ἐπ'
 ὄψεσιν, ἵνα δειχθῆ Θεὸς ἀληθῆς ὁ ζωῆς καὶ θανάτου ἔχων
 τὴν ἐξουσίαν.»

9. Ἦρεσεν ὁ λόγος· ἀλλ' ὁ Ζαμβρῆς ὡς ἂν τὰ μέγιστα
 145 ἠδίκημένος θορύβου τὰ πάντα πληρῶν, λέγει πρὸς Κων-
 σταντῖνον, «Οὐκ εἶπόν σοι, δέσποτα, ὅτι Σίλβεστρον οὐδεὶς
 | ἐν λόγοις νικῆσαι δύναται; Κελευσάτω οὖν ἡ θειότης σου f. 30^r
 μηκέτι χώραν ἔχειν τοῦτον παρρησιάζεσθαι.» Καὶ ὁ βασι-
 λεύς, «Καὶ δύνασαι πάλιν τὸν ταῦρον ἀναστήσαι, ὃν
 150 ἐθανάτωσας;» «Οὐχί,» φησὶν ὁ Ζαμβρῆς, «οὔτε ἐγὼ οὔτε
 ἄλλος τοῦτο δυνησεται.» Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, «Ἄλλ' ὁ
 Σίλβεστρος ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦτο ποιῆσαι
 ὑπόσχεται.» Καὶ ὁ Ζαμβρῆς, «Οὐδαμῶς, ὦ δέσποτα,
 τοιοῦτόν τι Σίλβεστρος ἔσται ποιῶν.» Καὶ ὁ βασιλεὺς,
 155 «Θαυμάζω,» εἶπεν, «ἐπὶ τῇ σῆ ἀναισχυντίᾳ, Ζαμβρῆ, ὅτι
 Σιλβέστρον συντιθεμένου πράττειν, αὐτὸς ἀνθίστασαι. Εἶτα
 εἰ γένηται, τί τοῦτο; Καὶ ὁ ταῦρος ἐξανασητῆ τῷ τοῦ
 ἐσταυρωμένου ὀνόματι;» Καὶ εὐθέως πάντες οἱ Ἰουδαῖοι
 ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος ἐπεβόησαν, «Εἰ τοῦτο γένηται,
 160 θειότατε αὔγουστε, καὶ ὃν ἐσταύρωσαν οἱ πατέρες ἡμῶν
 τοιαῦτα δύναται, πιστεύσομεν καὶ ἡμεῖς καὶ προσκυνοῦμεν
 αὐτῷ.»

10. Τότε σταθεὶς Σίλβεστρος κατὰ ἀνατολὰς προσηύξατο
 λέγων, «Καιρὸς ἐστὶ, δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, φα-

132 Ioh. 8, 44. 137/138 1 Sam. 2, 6. 138/139 Deut. 32, 39; cf. 4 Reg. 1,
 7.

ABS

134 Ζαμβρῆ] Ζαμβρῆς B 137 οὕτως] ὄντος B 138 ἀποκτενῶ]
 ἀποκτιμῶ B 140 μᾶλλον] om. B 144 λόγος] τῷ (et βασιλεῖ in mg.)
 add. B² 149 πάλιν] σὺ add. S 150 οὔτε²] om. A 153 ὑπόσχεται]
 codd., sed forte ὑπίσχεται corrigendum 157 γένηται] γενήσεται A 158
 ὀνόματι:] lac. B 160 οἱ πατέρες ἡμῶν] ἡμῶν οἱ πατέρες A

165 νερωσαί σου καὶ ἄρτι τῆς σῆς θεότητος τὴν ἰσχὺν εἰς
 ἦπταν τοῦ ψεύδους καὶ εἰς πίστωσιν τῆς ἀληθείας, ὅπως ἂν
 μὴ καυχῆσονται ἀλλ' αἰσχυνοῦσιν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ
 καὶ ἐνδοξασθῆ σου τὸ θαυμαστὸν καὶ πανάγιον ὄνομα' καὶ
 μὴ ἐάσης, παμβασιλεῦ, τοιοῦτον ζιζάνιον ἐν μέσῳ τῆς σῆς
 170 κληρονομίας, ἣν περιποιήσω | τῷ τιμίῳ σου αἵματι.» f. 30v
 Ταῦτα προσευζάμενος ὁ ἐν ἀγίοις Σίλβεστρος προσχῶν
 τῷ ταύρῳ μεγάλη ἔφησε τῇ φωνῇ, «Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ
 Χριστοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα, ἐγέρθητι καὶ στηθι ἐπὶ
 τοὺς πόδας σου, μηκέτι τὴν προτέραν ἀγριότητα ἔχων, ἀλλ'
 175 ἡμερος ἐπὶ τὰς συνήθεις μονὰς πορευόμενος.» Καὶ ἅμα τῷ
 λόγῳ ψυχωθὲν τὸ ζῶον Χριστοῦ τῇ δυνάμει ἀνέστη
 ὀλόκληρον μετὰ πάσης ἡμερότητος εὐτάκτως βαδίζων καὶ
 οὐχ ὡς τὸ πρότερον. Ἦρθη ἐπὶ τούτῳ παρὰ πάντων φωνή,
 «Μέγας ὡς ἀληθῶς ὁ τῶν χριστιανῶν Θεός, ἀψευδὴς Θεός
 180 ὁ Χριστός, μία μόνη πίστις ὀρθόδοξος, ἡ τῶν χριστιανῶν.»
 Ἦγάλλετο ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος σὺν Ἑλένῃ τῇ ἰδία
 μητρὶ ἐν τῇ πίστει στηριζόμενοι· ἔχαιρον τὰ πλήθη τῶν
 εὐσεβῶν· Ἰουδαῖοι ἠσχύνοντο· Ἕλληνες ἐχλευάζοντο.

II. Ἑλένη ἡ μακαρία εἰς τοὺς ἀγίους τόπους ἀπέτρεχεν
 185 ἐπὶ ἀνευρέσει τοῦ τιμίου σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ἐκκλησίας
 οἰκοδομοῦσα, τὴν πίστιν κρατύνουσα. Ὁ δὲ μέγας Κων-
 σταντῖνος, δύο ἐπὶ λ' βασιλεύσας ἔτη ἀπῆλθε πρὸς Κύριον,
 διαδόχους τῆς βασιλείας καταλιπὼν Κωνσταν καὶ Κων-
 στάντιον καὶ Κωνσταντῖνον, τοὺς ἰδίους υἱούς, οἷς καὶ
 190 ἐμέρισε τὴν ὅλην ἀρχὴν τριχῇ διελῶν· ὧν μὴ ἐμμεινάντων
 τῇ ψήφῳ τῇ πατρικῇ, ἀλλὰ διαφθαρέντων | ἀλληλοπολεμίας f. 31r
 ὄρμῃ, εἰς Κωνσταντῖνον μόνον τὸ πᾶν περιέστη κράτος.

169 cf. Mt. 13, 25. 170 Act. 20, 28; 1 Petri 1, 19. 184/192 cf. GEORGIUS
 M., p. 501; 525, 11-17; M. GLYKAS, *Annales* (Bonn, p. 466); sed contra
 NICEPHORUS, *Chron. comp.* (ed. DE BOOR p. 96); CEDRENUS, *Chron.* (Bonn, I, p.
 519, PG 121, 565). Cf. THEOPHANES (ed. DE BOOR, I, p. 33).

ABS

168 τὸ – ὄνομα] τὸ πανάγιον ὄνομα τὸ θαυμαστὸν B 169 σῆς] om.
 AB 171 ἐν ἀγίοις] ἅγιος A 174 σου] καὶ add. B 177 βαδίζων]
 βαδίζωντα B 178 παρὰ πάντων post φωνή trsp. A 179/180 Θεός ὁ
 Χριστός] Χριστὸς ὁ θεός A 185 ἐπὶ] τῇ add. B 188/190 Κωνσταν
 – διελῶν] Κωνσταν ἐν Ῥώμῃ, Κωνσταντῖνον δὲ εἰς τὴν μεγαλόπολιν τὴν
 ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ οἰκοδομηθεῖσαν, Κωνσταντῖνον δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ,
 τοὺς ἰδίους υἱούς· B 191/192 ἀλλὰ – ὄρμῃ] Κωνσταν καὶ Κωνσταντῖνος
 δι' ἀλληλοπολεμίαν διεφθάρεισαν B

12. Ἀπὸ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ
 μεγάλου ἕως τῆς παρὰ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς μεγαλο-
 195 πόλεως, ἦν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ἐδομήσατο ἐπὶ τῷ ἰδίῳ
 ὀνόματι, ἔτη ,ω ς δ' ἑάλω δὲ ἐν ἔτει ,ς ψιβ', ἰβ' τοῦ
 Ἀπριλλίου μηνός, βασιλεύοντος μετὰ τὴν τῶν Ἀγγέλων
 καθαίρεσιν Ἀλεξίου τοῦ ἐπιλεγομένου Μουρτζούφλου.

X. Κεφάλαιον ι'.

Ἔστι οἱ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενοι καὶ τὸ θεῖον ἀθετήσαντες
 βάπτισμα χεῖρον καὶ τῶν ἀπίστων κολάζονται· καὶ ὅτι οὐ δεῖ
 πιστεῦειν ὄνειροις.

5 1. Ἰουλιανὸς μετὰ ταῦτα ὁ παραβάτης, καὶ τοῦ Θεοῦ
 ἐχθρὸς καὶ τῆς πίστεως, τὴν βασιλείαν περιζωσάμενος,
 πρῶτον μὲν ἀρνεῖται Θεόν· χριστιανὸς γὰρ ἦν ἐκ προ-
 γόνων καὶ τὰς θείας τῷ λαῷ ὑπαναγινώσκων γραφάς· εἶτα
 καὶ τοῖς ἀπατῶσιν αὐτὸν πειθόμενος δαίμοσι διωγμὸν κινεῖ
 10 κατὰ τῶν χριστιανῶν, τὸν πώποτε χαλεπώτερον, καὶ κατα-
 λυθεῖσαν ἤδη ἀπὸ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως Κωνσταντίνου
 τοῦ μεγάλου τὴν εἰδωλομανίαν ἀνακαινίζειν ἤρξατο πτέρναν
 κατὰ τοῦ Χριστοῦ κινήσας ὁ δυσσεβῆς καὶ τὴν παντὸς τοῦ
 κόσμου σωτήριον χλευάζων οἰκονομίαν, καὶ τὰς θείας
 15 διασύρων γραφάς. Ἄλλ' ἡ δίκη θάπτον προφθάσασα, καίπερ
 | εἰωθυῖα βραδύνειν, ὡς τὰ πολλά, καὶ μὴ κατὰ πόδας f. 31^v
 ἀποδιδόναι δι' ἀγαθότητα, καὶ τῆς ζωῆς αὐτὸν ἐξάγει καὶ
 τῆς βασιλείας.

2. Δευτέρῳ γὰρ τῆς ἀρχῆς ἔτει ἐκστρατεύσας κατὰ
 20 Περσῶν ἀφικνεῖται μέχρις Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης· καὶ τῷ

12/13 Ioh. 13, 18; Ps. 40, 10. 19a. cf. THEODORET., H.E. 3, 8, 12 (ed. PARMONTIER, p. 189, 7-12; PG 82, 1100).

ABS

195 βασιλεὺς] Κωνσταντίνος *add.* B 196/197 ἑάλω – μηνός] τῷ δὲ
 ,ς ψιβ' ἔτει, τῇ ἰβ' τοῦ ἀπριλλίου μηνός ἡμέρα β' ἑβδομάς τῶν βαῖων.
 ἐκρατύνθη ὑπὸ τῶν λατίνων B

1 Κεφ. ι' κεφ. ια' S 2/3 ὅτι – κολάζονται] Περί Ἰουλιανοῦ τοῦ
 παραβάτου B 3 ὅτι – δεῖ] περὶ τὸ μὴ B 5 μετὰ ταῦτα] *om.* S 6
 πίστεως] μετὰ τὸ βάπτισμα *add.* S τὴν βασιλείαν] τῆς βασιλείας S
 9 καὶ] *om.* S 13 τὴν] τοῦ *add.* A 14 σωτήριον] σωτηρίαν B
 οἰκονομίαν] *om.* B 16 εἰωθυῖα] *scripsi* εἰωθῆα A εἰωθῖα S εἶθε B
 βραδύνειν] βραδύνη (v *add.* B²) B 17 ἀποδιδόναι] δίδοναι B
 ἀγαθότητα] ἀλλ' ἔνθεν *add.* B 19 ἐκστρατεύσας] στρατεύσας S

Δαφναίῳ θύσας Ἀπόλλωνι, χρησμὸν ἐζήτει λαβεῖν περὶ τοῦ προκειμένου. Ὅτε δὴ καὶ εἰς τὴν μεγάλην εἰσελθὼν ἐκκλησίαν τῶν χριστιανῶν, οὖρον μὲν κατὰ τῆς ἁγίας τραπέζης ἐξέκρινε, τὸν δὲ τηνικαῦτα ἀρχιερέα ἐμποδίσει
 25 βουληθέντα παῖσας ἰσχυρῶ κατὰ κόρρης ῥαπίσματι, «Οὐκ οἶδας,» εἶπεν, «ὦ μάταιε, ὡς οὐκέτι ὁ τοῦ τέκτονος καὶ τῆς Μαρίας υἱός, ἀλλ' ἐγὼ δεσπόζω τῆς οἰκουμένης;» Εἶτα καὶ πρὸς τὸ ἱερὸν δισκοποτήριον ἀπιδῶν, ὅπερ ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ Κωνσταντῖνος κατεσκεύασεν, «Ἴδε,» ἔφησε μετ'
 30 ἐκπλήξεως καὶ τὰς χεῖρας κροτήσας, «ἐν ποίοις σκεύεσιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱὸς ὑπηρετεῖται, ὅπερ ἐμοὶ μᾶλλον πρέπον τῷ θεραπευτῇ τῶν μεγάλων θεῶν.» Καὶ εὐθέως τῇ ἑαυτοῦ τραπέζῃ τοῦτο λαβεῖν ἐπιτρέπει.

3. Τὸ τηνικαῦτα δὲ δύο διδασκάλων ἐκεῖσε ὄντων, καὶ
 35 τοῦ μὲν Χριστιανοῦ, τοῦ δὲ ὑπάρχοντος Ἕλληνος τὴν θρησκείαν, φησὶν οὗτος πρὸς ἐκεῖνον ἀστείως καὶ ὡς ἐλευθεριάζων, «Ποῦ ἐστίν, ὦ φίλε, ἢ ὁ σὸς θεὸς καὶ τῶν f. 32^r
 Γαλιλαίων Ἰησοῦς Χριστός, ὁ υἱὸς τοῦ τέκτονος; Πῶς εἶτινα ἔχει δὴ τὴν ἰσχύν οὐκ ἀποδίδωσι τῷδε τῷ πολεμοῦντι
 40 αὐτῷ βασιλεῖ;» Ὁ δὲ ὑπολαβὼν τὸ μέλλον προφητικῶς ἀπεφοίβασεν, «Ὁ ἐμός, ἑταῖρε,» λέξας, «Θεός, ὁ τοῦ τέκτονος ὡς εἶπας υἱός, γλωσσόκομον τεκτονεῖ, ἐμβαλεῖν ἐν τούτῳ οὐκ εἰς μακρὰν τὸν τοιαῦτα τολμῶντα τουτονὶ παρανομώτατον βασιλέα.» Οὐ πολλαὶ παρῆλθον ἡμέραι καὶ
 45 τοῦ νεκροῦ Ἰουλιανοῦ μετὰ τὴν ἐν Περσίδι σφαγὴν δι' Ἀντιοχείας πάλιν ὑποστρέφοντος, φερομένου ἐν γλωσσόκομῳ, καθὼς σύνηθες τοὺς Ῥωμαίων βασιλεῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀνακομίζεσθαι, ἔφη θαρσαλέως προλαβὼν πρὸς τὸν ἐλληνίζοντα διδάσκαλον ὁ Χριστιανός, «Οὐκ
 50 εἶπόν σοι ὅτι γλωσσόκομον τεκτονεῖ ὁ Θεὸς ἡμῶν; Ὅρα μοι τῶν ἔργων τὰς ἀποδείξεις, πῶς οὐκ ἐβράδυνεν ἀποδοῦναι ὡς ἄξιον, καὶ θανατῶσαι τοῦτον τὸν ἀσεβῆ, καὶ γλωσσόκομῳ ἐμβαλεῖν παρὰ τὸ εἶκός τὸν καὶ ταφῆς ὡς ἀληθῶς ἀνάξιον.»

34/35 cf. THEODORET., H.E. 3, 18, 23 (ed. PARMENIER, p. 202, 13-24; PG 82, 1116-7).

ABS

21 λαβεῖν] μαθεῖν B 23/24 οὖρον ... ἐξέκρινε] ὕβριν ... ἀπένειμε B
 27 υἱός] τιμᾶται *add.* B 31 μᾶλλον] *om.* B 38 τέκτονος] ἀνάθεμα
 καὶ αἰωνία ἢ κόλασις αὐτοῦ *add. in mg.* S 41 ὁ ἐμός - Θεός] ὁ θεὸς ὁ
 ἐμός, ἑταῖρε, λέξας S 43 τουτονὶ] *om.* B 44 παρανομώτατον] παρα-
 νομοῦντα B 51 τῶν ἔργων] *om.* A 52/55 θανατῶσαι - καί] *om.* B

- 55 4. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο πανάληθές ἐστιν, ὡς οὐκ ἐδέχετο
 γῆ ἐνταφιαζόμενον τὸ δύστηνον ἐκεῖνο τοῦ ἀλιτηρίου
 σῶμα, ἀλλ' ἔξω που τοῦτο ἀπέρριπτεν ἀναβράσσουσα ἐπὶ
 πολλὰς τὰς ἡμέρας, ἵνα δευχθῆ διὰ τοῦ φαινομένου, τί
 ἔπασχεν ἐν | τῷ ἀφανεῖ ἢ παναθλία τούτου ψυχῆ. f. 32'
- 60 5. Ὅτι δὲ καὶ παρὰ τοὺς πάλαι διώκτας τυράννους
 βασιλεῖς χαλεπωτέραν οὗτος ἔσται τὴν αἰωνίζουσαν ἔχων
 κόλασιν, ἀναγκαῖον γραφικῇ πιστώσασθαι μαρτυρίᾳ
 δηλούσῃ, πῶς οἱ ἐκ προγόνων πιστοὶ μετατρέπομενοι πρὸς
 ἀσέβειαν χειρὸν τῶν ἀπ' ἀρχῆς κολάζονται ἀσεβῶν· «Ὅστις
 65 γὰρ ἀρνήσηταί με,» φησὶν ὁ Κύριος, «ἔμπροσθεν τῶν
 ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι καὶ γὰρ αὐτὸν ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου
 τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.»
6. Περιπατῶν ποτε ὁ ἀββᾶς Μακάριος εἰς τὴν ἔρημον
 εὔρεν εἰς τὸ ἔδαφος κρανίον νεκροῦ ἐρριμμένον, καὶ
 70 σαλεύσας αὐτὸ τῇ βαῖνῃ αὐτοῦ ῥάβδῳ εἶπεν, «Σὺ τίς εἶ;
 Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ, ἀποκρίθητί μοι.» Καὶ ἐλάλησεν
 αὐτῷ τὸ κρανίον λέγων, «Ἐγὼ ἱερεὺς ἦμην τῶν Ἑλλήνων
 τῶν μεινάντων ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ· σὺ δὲ εἶ ὁ ἀββᾶς
 Μακάριος ὁ πνευματοφόρος, καὶ οἶα ὥρα σπλαγχνιζόμενος
 75 ὑπερεύχῃ τῶν ἐν τῇ κολάσει, παραμυθοῦνται ὀλίγον.»
 Λέγει αὐτῷ ὁ γέρων, «Ποία ἐστὶν ἡ παραμυθία;» Ἀπε-
 κρίθη τὸ κρανίον, «Ὅσον ἀπέχει ὁ οὐρανὸς ἀπὸ τῆς γῆς,
 τοσοῦτόν ἐστι τὸ πῦρ ὑποκάτω ἡμῶν· στηκόντων οὖν ἡμῶν
 ἐν μέσῳ τοῦ πυρός, οὐκ ἔστι πρόσωπον θεάσασθαι· ἀλλ' ὁ
 80 νῶτος ἐνὸς ἐκάστου τῷ ἑτέρου νώτῳ κεκόλληται· ὡς οὖν

55/59 cf. GEORGIUS M., p. 545, 18 - 546, 3 (= GREG. NAZ., *Orat.* 21, 33: PG 35, 1121 A). 64/67 Mt. 10, 33. 68/94 de paganorum suppliciis (BHG^a 999 kb): cf. *Apophth. s. Macarii* 38 (PG 34, 257C-260; PG 65, 280 A-B; PL 73, 797 D, 813A); Ps. IOH. DAMASC., *de his qui in fide dormierunt* 10 (PG 95, 256 A-B).
 77 cf. Is. 55, 9.

ABP (68-80) S

55 ἐδέχετο] ἢ *add.* B 57 ἀναβράσσουσα] ἀναβράζουσα σκώληκας B
 59 ἀφανεῖ] ἄδη *add.* B 60 πάλαι] ἄλλους A 61 ἔσται] *om.* B
 αἰωνίζουσαν] αἰωνίαν B 62 μαρτυρίᾳ] μαρτυρίαν A (*sed corr. ipse*)
 B 63 δηλούσῃ] δηλοῦσα B 67 τοῖς] *om.* S οὐρανοῖς] λόγος ἰβ'
add. S ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ *add.* B 70 εἶπεν] εἶπε AP 71 Θεοῦ]
 Ἰησοῦ Χριστοῦ *add.* P 72 αὐτῷ] αὐτὸν B ἡμην] ὑπῆρχον B 73
 εἶ] εἰς S ὁ ἀββᾶς] *om.* AP 74 ὥρα] εὐχῆ *add.* S 76 αὐτῷ] *om.*
 P 78 στηκόντων] στηκόντων B 80 τῷ ἑτέρου νώτῳ] τῶν ἐτέρων
 νώτων B ὡς] ὅταν P οὖν] *om.* B

εὐχη δι' ἡμᾶς, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἐκ μέρους τις θεωρεῖ | f. 33^r
 τὸ πρόσωπον τοῦ ἑτέρου· αὕτη ἐστὶν ἡ παραμυθία.» Τοῦτο
 ἀκούσας ὁ γέρων ἔκλαυσε καὶ εἶπεν, «Οὐαὶ τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ἣ
 ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος, ἦγουν ὁ ἁμαρτωλός.» Εἶτα λέγει
 85 πάλιν πρὸς τὸ κρανίον, «Ἔστι χειρὸν ἄλλη βάσανος;»
 Ἄπεκριθη τὸ κρανίον, «Ναί, ἔστιν ὑποκάτω ἡμῶν.» Καὶ ὁ
 γέρων, «Καὶ τίνες εἰσὶν ἐν αὐτῇ;» Λέγει τὸ κρανίον,
 «Ἡμεῖς ὡς μὴ γνόντες τὸν Θεόν, ἀλλὰ τῇ προγονικῇ
 ἐξακολουθήσαντες πλάνῃ, κἂν ἐξ ὀλίγου ἐλεούμεθα· οἱ δὲ
 90 ἰδόντες αὐτὸν καὶ μὴ πιστεύσαντες, ἢ καὶ πιστεύσαντες ἐκ
 προγόνων καὶ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ βαπτισθέντες, μετὰ δὲ
 ταῦτα ἀπαρνησάμενοι, ἀνελεημόνως κολάζονται.» Τότε ὁ
 γέρων λαβὼν τὸ κρανίον ἔχωσεν ἐν τῇ γῆ, καὶ κλαίων
 ἐπορεύετο τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.
 95 7. Ὅρᾳς ὅπως κολάζονται χαλεπῶς οἱ τὸν Χριστὸν
 ἀπαρνούμενοι; Ὁ δὲ παραβάτης οὐκ ἠρνήσατο μόνον ἀλλὰ
 καὶ πεπολέμηκε τό γε εἰς αὐτὸν ἦκον, ὡς ἐχθρὸν αὐτὸν
 ἄσπονδον, τιμωρούμενος ἀνοίκτως καὶ σφάζων τοὺς εἰς
 αὐτὸν πιστεύοντας. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀνελεημόνως ἔσται
 100 διὰ παντὸς κολαζόμενος. Καὶ οἱ πάλαι μὲν διώκται τῆς
 εὐσεβείας βασιλεῖς, Ἡρώδης ὁ τῶν νηπίων φονεὺς, καὶ ὁ
 τοῦ Προδρόμου, οὗ οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, πικρῶ θανάτῳ
 τὸν βίον κατέλυσαν σκωληκόβρωτοι γενόμενοι καὶ ὑπὸ
 ἀγγέλου Θεοῦ παταχθέντες, ὡσαύτως Νέρων, καὶ | οἱ f. 33^v
 105 καθεξῆς, καὶ οἱ μετ' ἐκείνους πικροὶ τύραννοι καὶ ἀπηνεῖς
 (Δέκιος, Διοκλητιανός τε καὶ Μαξιμιανός, Μαξέντιος, Μαξι-
 μῖνος τε καὶ Λικίνιος), οὕτω κακοὶ κακῶς ἀπώλοντο πρὸς
 τὰ ἐκεῖθεν ἐκπεμφθέντες κολαστήρια· οὗτος δὲ ὁ δυσσεβὴς
 οὐδὲ τοῖς ἐκείνων σωφρονισθεὶς κακοῖς, οὐκ οἶδα ὁποῖα
 110 τιμωρία ἔσται δι' αἰῶνος βασανιζόμενος.

102 cf. Heb. 11, 38. 103 cf. Act. 12, 23.

ABP (81-94) S

82 ἑτέρου] καὶ *add.* B παραμυθία] ἡμῶν *add.* P 83 εἶπεν] εἶπε
 AP 84 ἦγουν ὁ ἁμαρτωλός] *om.* B 88 Θεὸν] *bis* S 89 ἐξακο-
 λουθήσαντες] ἀκολουθήσαντες B ἐξακολουθήσαμεν P 95 χαλεπῶς] *om.*
 B 97 καὶ] *om.* B αὐτὸν] *om.* S 98 ἄσπονδον] ἀσποδον S
 τιμωρούμενος] τιμωρὸν B ἀνοίκτως] ἀδίκως B 99 αὐτὸν] Χρι-
 στὸν B 101 ὁ] *om.* B 103 κατέλυσαν] κατέλυσεν S 104 Θεοῦ]
 Κυρίου B *om.* S 108 ἐκπεμφθέντες A δὲ] *om.* S 110 τιμωρία]
om. B

8. Ἄλλὰ γὰρ ὁ λόγος περὶ ἐνυπνίων διαλαβεῖν βραχέα ζητῶν ἔλκει ἐντεῦθεν ἡμᾶς. Ὁ πᾶσιν ὄνειροις ἀπιστῶν φρόνιμος καὶ φιλόσοφος· ὁ δὲ τούτοις πιστεύων ὁμοίος ἐστὶ τῷ τὴν σκιὰν ἑαυτοῦ κατατρέχοντι καὶ ταύτην πιάσαι φιλονει-
115 κοῦντι·

«Ἄνῆρ,» γάρ φησιν, «ὑπνώδης εὐρετῆς ὄνειράτων, μύστης γὰρ ὕπνος φασμάτων οὐ πραγμάτων.»

Εἰ δὲ καὶ ἀληθεύουσί τινα, οὐ δεῖ θαυμάζειν· τέως γοῦν τὰ πλείω φαντασιώδη καὶ ἐκ δαιμόνων· ἡρεμοῦντος γὰρ
120 τοῦ σώματος ὕπνω ἐπὶ ἰδίᾳ συστάσει ποσῶς, καὶ τῶν αἰσθήσεων ἀργούντων, αὐτοὶ ὡς ἐθέλουσι τυποῦσι τὸν νοῦν ταῖς φαντασίαις. Πολλοὶ μὲν καὶ τῶν ἀγίων θεόθεν ἐνυπνιασθέντες γινώσκονται· τισὶ δὲ καὶ ὁ φύλαξ αὐτῶν ἄγγελος ὑποδεικνύει. Πολλάκις καὶ ἡ ψυχὴ ὡς λεπτοτέρα
125 ὕπνω τὸ μέλλον προέλαβεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁδῶ προβαίνουσα ἢ τοῦ πιστεύειν τούτοις συνήθεια εἰς σατανικὴν ἐμβιβάζει πλάνην, ἅπασιν ἀπιστεῖν ὁμοῦ ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς παρελάβομεν. Εἰ δὲ καὶ ἴποτε ἴσως καὶ Θεοῦ δεικνύντος
130 ὡς ἀσφαλιζόμενοι χλεῦη μὴ ἐμπεσεῖν ἀπωθούμεθα, ὅπερ καὶ τινες ἔπαθον. f. 34^r

9. (1.) Μοναχὸς γάρ τις ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, πολλὴν ἐγκράτειαν καὶ ἄσκησιν ἐπιδειξάμενος, καὶ ἐν κελλίῳ ἀποκεκλεισμένος ἐπὶ ἔτη πολλά, διαβολικαῖς ὕστερον ἀπο-
135 καλύψεσι καὶ ἐνυπνίοις ἐμπαιχθεὶς, πρὸς Ἰουδαϊσμὸν ἀπέκλινεν· ὑποδείξας γὰρ αὐτῷ πολλάκις ἀληθινὰ ὁ ἐχθρὸς ἐνύπνια καὶ δι' αὐτῶν δελεάσας τὸν ἄθλιον, δείκνυσιν αὐτῷ μετὰ ταῦτα τὸν δῆμον τῶν ἀποστόλων καὶ μαρτύρων καὶ ὁσίων καὶ ἀπλῶς τῶν ὅλων Χριστιανῶν, σκοτεινὸν καὶ

111/131 cf. ANAST. SIN., *Qu.* 120 (PG 89, 772); GREG. MAGNUS, *Dial.* IV, 48 (PL 77, 410-411 graece). 113/115 IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 3 (PG 88, 669 C10-12). 116/117 cf. E. LEUTSCH, *Corp. paroem.*, II, 287. 132/166 de monacho qui Hebraeus factus est (BHG 1448s): cf. ANTIΟCHUS (?), *Hom.* 84 (PG 89, 1689D8 - 1692C1).

ABS

111 Ἄλλὰ] *tit.* ὅτι ψευδῆ εἶσι τὰ ὄνειράτα *add.* B περὶ δι' B
113 φιλόσοφος] ἐστίν *add.* B 120 ὕπνω] καὶ *add.* B 121 ἐθέλου-
σι] ἐθέλωσι S 123 ἐνυπνιασθέντες] ὑπνιασθέντες S 125 ὕπνω] καὶ
νοερά B ἐπειδὴ] ἐπεὶ S 128 δεικνύντος] *om.* B 132 Μοναχὸς]
λόγος ἰγ' *tit.* *add.* S 134 διαβολικαῖς] διαβολικοῖς S 137 αὐτῷ]
αὐτὸν A 138 καὶ] τῶν *add.* S 138/139 καὶ ὁσίων] *om.* B

140 ζοφώδη καὶ πάσης αἰσχύνης πεπληρωμένον, ἐκ τοῦ ἐναν-
τίου δὲ Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας καὶ τὸν θεοστυγῆ
δῆμον τῶν Ἰουδαίων λαμπρῶ φωτὶ περιουαζομένους, καὶ
ἐν χαρᾷ καὶ ἰλαρότητι διάγοντας.

(2.) Ταῦτα ἔωρακῶς ὁ ἔσκοτισμένος καὶ δείλαιος, καὶ μὴ
145 δυνηθεὶς διακρίναι τὴν ἀπατηλὴν θεωρίαν, ἀλλ' ὅλος τῇ τοῦ
διαβόλου πλάνῃ καθυπαχθεὶς, ἀναστὰς αὐτίκα καὶ κατα-
λιπὼν τὸ "Ἅγιον" Ὄρος, δρομαῖος ἔρχεται εἰς Παλαιστίνην
πρὸς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἀφηγησάμενος
αὐτοῖς τὰς φανείσας αὐτῷ διαβολικὰς ὡς δῆθεν θεϊκὰς
150 ὀπτασίας, εὐθέως περιετμήθη καὶ γυναῖκα | ἔλαβεν· ἦρξασθαι f. 34^v
οὖν δογματίζειν κατὰ Χριστιανῶν ὡς πεπλανημένων ὁ
μάταιος καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιστηρίζειν θρησκείαν,
ὄνπερ οἱ ἄνομοι μακαρίζοντες Ἰουδαῖοι δεύτερον Ἀβραὰμ
ἐκάλουν.

155 (3.) Καὶ ἦν ἰδεῖν ἐλεεινὸν θέαμα καὶ δακρύων ἄξιον,
ἄνδρα ὅλον πεπολιωμένον, ἐν ἀσκήσει καὶ πόνοις καταγη-
ράσαντα, γυναίξιν προσπαιζόντα ἀσέμνως, κρεῶν μεμολυ-
σμένων ἀπτόμενον, τὸν Χριστὸν βλασφημοῦντα, φεῦ,
ἀναιδῶς, ὃν ὡς Θεὸν προσεκύνει πρότερον, καὶ τὸ ἅγιον
160 βάπτισμα ἐνυβρίζοντα. «Τοῦτον οὕτως ἰδόντες,» φησὶν ὁ
γράφων, «ἐγὼ τε καὶ τινες εὐλαβεῖς μοναχοί, ἐν τοιαύτῃ
ἀσχημοσύνῃ καὶ χλεύῃ τοῦ ἐχθροῦ, πολλὰ ἐθρηνήσαμεν.»
Οὐ μετὰ πολὺ δὲ κατειλήφει αὐτὸν θεήλατος συμφορὰ·
καταρρεύσας γὰρ τὰς σάρκας ἐκ πολλῆς σήψεως καὶ
165 δυσωδίας, ὡς καὶ σκώληκας ἔρπειν ἐξ αὐτοῦ, οὕτω τὴν
ψυχὴν βιαίως ἀπέρριψεν.

10. Εἰκότως οὖν ἔλεγεν ὁ Κύριος, «Γρηγορεῖτε·» καὶ ὁ
φάσκων, «Μὴ μακαρίσης ἄνθρωπον πρὸ τελευτῆς,» διὰ τὸ
ἀδηλον τῆς ἐκβάσεως. Οὐ γὰρ οἶδαμεν τί τέξεται ἢ
170 ἐπιούσα. Νήφωμεν τοίνυν γρηγοροῦντες, καὶ μὴ καταδεξώμεθα
τὸ ἥμισυ τῆς ζωῆς ἀχρειοῦν διὰ τῆς πολυϋπνίας, ἐν ἧ

167 Mt. 24, 42. 168 Sir. 11, 28. 169/170 Prov. 3, 28. 170 1 Thess. 5,
6.

ABS

141 προφήτας] ὡς οὕτως *add.* B 146 καθυπαχθεὶς] καθεὶς B
καὶ] *om.* B 147 δρομαῖος] δρομαίως *forte recte* B 149 δῆθεν
θεϊκὰς] δὲ B 152 ἐπιστηρίζειν] ἐπιστηρίζων B 157 ἀσέμνως] καὶ
add. B 163 κατειλήφει αὐτὸν] κατελήφθη αὐτῷ B 164 τὰς σάρκας]
om. B 167/168 ὁ φάσκων] ἕτερος φάσκει B 168 ἄνθρωπον *post* πρὸ
τελευτῆς *trsp.* A 171 τῆς ζωῆς] *om.* A

ἀναισθησία πᾶσα καὶ ἀεργία ἐστίν· ὕπνος γάρ ἐστι θανάτου εἰκῶν.

11. Ἐρώτησον οὖν τινα τῶν παριόντων περὶ τοῦ κοιμω-
175 μένου καὶ ῥέγοντος, «Ζῆ οὗτος ἢ ἴ τέθνηκεν;» Κἂν εἶπη f. 35^r
ὅτι ζῆ, εἶπε πρὸς αὐτόν, «Καὶ πῶς οὐκ αἰσθάνεται;» Εἰ δὲ
φῆσειεν ὅτι τέθνηκεν, ἀποκρίθητι αὐτῷ, «Καὶ πῶς ἐμπνέει;
Ἄπνους γὰρ ὁ νεκρός.» Οὐκοῦν οὔτε τέθνηκεν οὔτε ζῆ.

12. Διὰ τοῦτο τὸν γείτονα τοῦ θανάτου τὸν βαρὺν ὕπνον
180 ἀποτινασσόμενοι, γρηγορῶμεν μὴ ἐμπυσεῖν εἰς πειρασμόν,
ἐπειδὴ κύκλω ἡμῶν περιπατοῦσιν οἱ ἀσεβεῖς καὶ μέσον
παγίδων πολλῶν διαβαίνομεν, ἀγνοοῦντες τὸ ἀποτέλεσμα· ἡ
γὰρ φύσις ἡμῶν τρεπτὴ καὶ πρὸς ἁμαρτίαν εὐόλισθος.

XI. Κεφάλαιον ια΄.

Ἵτι μόνη ἡ τῶν Χριστιανῶν πίστις ὀρθὴ τε καὶ ἀπλανής· καὶ
περὶ τοῦ προσκυνεῖν κατὰ ἀνατολάς.

1. Πάλαι μὲν ὑπὸ Ἰουδαίων μόνων ἐγινώσκετο ὁ Θεός,
5 τὰ ἔθνη δὲ πάντα ὡς ἐν σκότει διαπορευόμενα τῇ εἰδωλο-
λατρείᾳ ἀπώλλυτο· ἀφ' οὗ δὲ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐνήργει
τὸ μέγα (ὡς ἀληθῶς) μυστήριον, καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος
σαρκωθεὶς ἀτρέπτως ἐγένετο ἄνθρωπος διὰ τὴν σωτηρίαν
τὴν ἡμετέραν, ἐπλήσθη ἡ γῆ τοῦ γινῶναι τὸν Κύριον ὡς ὕδωρ
10 πολὺ κατακαλύψαι θαλάσσας, καὶ Χριστὸς δοξάζεται παν-
ταχοῦ ὁ τῆς δόξης Κύριος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι.
Εἰς γὰρ Θεὸς ἀληθής, ὁ ἐν τριάδι προαιώνιος καὶ ἀτε-
λεύτητος, μήτε ἀρχὴν μήτε τέλος ἔχων, δι' οὗ τὰ πάντα
ἐγένετο.

15 2. Καὶ πάντα τὰ ἔθνη τὸ τῆς πίστεως δεξάμενα κήρυγμα
εἰς Χριστὸν ἐπίστευσε, καὶ Χριστιανοὶ ὀνομάζονται, ἢ f. 35^v
θαύμασι καὶ σημείοις βεβαιωθέντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν· εἰ

172/173 cf. ION. CLIM., *Scala P.*, gr. 19 (PG 88, 937 A); SECUNDUS, *Sent.* 19.
180 Lc. 22, 40. 181 Ps. 11, 8. 181/182 cf. Sir. 9, 13.

7 cf. Eph. 5, 32. 9/10 Is. 11, 9. 11 1 Cor. 2, 8. 13 Hebr. 7, 3.
13/14 Ioh. 1, 2.

ABS

180 ἀποτινασσόμενοι] ἀποτινασσόμεθα B γρηγορῶμεν] οὖν add. B
181 περιπατοῦσιν] περιπατῶσιν A

1 Κεφ. ια΄] λόγος ιδ' S 3 τοῦ] om. B 4 μόνων] μόνος (= μόνως forte) B 12 καὶ] τε καὶ B 15 δεξάμενα] δεξάμενοι B

γὰρ καὶ πολλὰς αἰρέσεις ὡς τινα ζιζάνια ἐν τῷ τῆς
πίστεως σπόρῳ ὁ φθονερός ἐνέσπειρε Σατανᾶς, ἀλλ' ὅμως
20 Χριστιανοὶ πάντες κατονομάζονται καὶ Θεὸν τὸν Χριστὸν
ὁμολογοῦσιν ἀληθινόν. Ἰουδαῖοι δὲ μόνοι καὶ Ἰσμηλίται
σὺν Ἀγαρηνοῖς ἐν τῷ τῆς πλάνης ἐναπέμειναν σκότει, οἱ
μὲν τῇ σκιᾷ τοῦ νόμου ἔτι παρακαθήμενοι μετὰ τὸ τῆς
χάριτος φῶς, οἱ δὲ τῇ ἀπατηλῇ τοῦ Μωάμεθ ζοφούμενοι
25 διδαχῇ καὶ μὴ θέλοντες διαβλέψαι πρὸς τὴν λάμπουσαν
αὐγὴν τὴν σωτήριον ἐν πάσῃ θείᾳ γραφῇ, προφητικαῖς,
ἀποστολικάις καὶ διδασκαλικαῖς μαρτυρίαις· περὶ γὰρ Κο-
μάνων τῶν δίκην ἀλόγων ζώων βιοτευόντων οὐδεὶς ἡμῖν
λόγος, ἄθεοι γὰρ παντελῶς οὗτοι καὶ ἀπανθρωπότατοι.
30 **3.** Εἰ δὲ καὶ πάσχουσι πρὸς τὸ παρὸν ὑπὸ ἀσεβῶν οἱ
εὐσεβεῖς καταπονούμενοι, οὐ παρὰ τὸ κακῶς πιστεύειν,
ἀλλὰ τὸ μὴ ποιεῖν καρποὺς ἀξίους τῆς πίστεως, καταδυ-
ναστεύονται· ἁμαρτιῶν γὰρ εἴσπραξις ἢ παρὰ τῶν ὀθνείων
ἄντικρυς τυραννίς. Καὶ εἰ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, ἐφ' οἷς
35 πλημμελοῦμεν, διορθούμενοι πάλιν τῇ μετανοίᾳ, οὐκ ἂν
ἐκρινόμεθα δικαία ψήφῳ Θεοῦ εἰς θλίψιν ἀλλοτρίων παρα-
διδόμενοι δι' ἐγκαταλείψεως πρὸς σωφρονισμόν. Νυνὶ δὲ
τῆς ἑαυτῶν παιδείας | ἡμεῖς αἴτιοι, ψιλῇ μόνη πίστει f. 36
ἐπερειδόμενοι πράξεων ἐρήμῳ· πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων
40 νεκρά, ὡσπερ δὴ καὶ ἔργα χωρὶς τῆς πίστεως, καὶ διὰ
τοῦτο ἀξίως τῆς τῶν ἐντολῶν καταφρονήσεως ἀπελάβομεν.
Καὶ ἡ μὲν τῶν Χριστιανῶν πίστις ἔργων ὑστερουμένη
προσώπῳ ἔοικε μονοφθάλμῳ, ἡ δὲ τῶν ἀσεβῶν ὁμοία ἐστὶ
προσώπῳ ὀφθαλμοὺς μὴ ἔχοντι. Οὐ τοίνυν παρὰ τὸ καλῶς
45 πιστεύειν αὐτοῖς ἡ ἰσχὺς, ἀλλὰ τὸ πορεύεσθαι ἡμᾶς
ἀναξίως τῆς πίστεως· ἐντεῦθεν γὰρ διεγείρει τούτους καθ'
ἡμῶν ὡς μάστιγας ὁ Θεός, μέλλοντας πάντως καὶ αὐτοὺς
ἀπολαβεῖν τὴν τῆς πλάνης ἀντιμισθίαν, κόλασιν αἰώνιον. Εἰ

18a. cf. ANAST. SIN., *Qu.* 70 (PG 89, 769C-772A); Ps. ATHAN., *Ad Ant. qu.*
43 (PG 28, 625A). 18/19 cf. Mt. 13, 25. 30 cf. Dan. 3, 26-45; IOH. MOSCH.,
Frag. (ed. E. MIONI, OCP 17, 1951, p. 88-89). 32 cf. Mt. 3, 8. 34/36 1 Cor.
11, 31. 39/40 Iac. 2, 26. 48 Rom. 1, 27.

ABS

21 ἀληθινόν] οἱ *add.* B 22 σὺν Ἀγαρηνοῖς] *om.* B 24 Μωάμεθ]
Σατανᾶ A 25 θέλοντες] θέλουσαν B 27 καὶ] *om.* S 27/28
κωμάνων AB 31 εὐσεβεῖς] εὐσεβέστατοι A 34 εἰ – οἱ A 40 τῆς]
om. S 41 ἀπελάβομεν] ἀπολαμβάνωμεν B 42 ὑστερουμένη] ὑστερη-
μένη S 48 τὴν] *om.* B

δὲ καὶ παρασαλεύονται τινες ἐκ τούτου πρὸς τὴν ὀρθόδο-
 50 ξον πίστιν σφαλλόμενοι, ἀλλ' οἱ ἄφρονες καὶ ἀσύνετοι,
 ἀσπῆρικτοι καὶ πρώην ὄντες περὶ τὰ κάλλιστα καὶ ὕστερον
 εὐρισκόμενοι ἐν τῇ πίστει· καὶ οὐχ ὁ Θεὸς τῆς αὐτῶν
 ἀπωλείας αἴτιος, ἀλλ' ἡ γνώμη τούτων ἢ πονηρά· ἐπεὶ πῶς
 ἕτεροι, ἐν χωνευτηρίῳ μᾶλλον χρυσός, ἐν τοῖς πειρασμοῖς
 55 καὶ θλίψεσιν εἰσερχόμενοι εὐρίσκονται δοκιμώτεροι, ὁμο-
 φρονοῦντες τοῖς ψάλλουσί ποτε νεανίαις, «Ἠμάρτομεν,
 ἠνομήσαμεν, ἠδικήσαμεν ἐνώπιόν σου· καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀληθείᾳ
 καὶ κρίσει παρέδωκας ἡμᾶς, ὅτι τῶν ἐντολῶν σου οὐκ
 ἠκούσαμεν, οὐδὲ συνετηρήσαμεν, | οὐδὲ ἐποιήσαμεν καθὼς f. 36^v
 60 ἐνετείλω ἡμῖν»;

4. Ὡρα δὲ λοιπὸν δεῖξαι κατὰ ἀνατολὰς ὀφείλουσαν
 γίνεσθαι ἡμῖν τοῖς πιστοῖς τὴν προσευχὴν καὶ προσκύνησιν,
 καθὼς τε παρελάβομεν ὑπὸ τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων, καὶ
 ὡσπερ ἄρα τοὺς ἀγίους ἅπαντας ὀρῶμεν ἐργαζομένους·
 65 οὐχ ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ μόνῃ τὸ θεῖόν ἐστι περιγραφόμενον
 (πανταχοῦ γὰρ πάρεστιν ὁ Θεός, καὶ τὰ πάντα πληροῖ),
 ἀλλ' ὅτι βλέποντες ἐν τῷ Παραδείσῳ, καὶ τῆς ἀρχαίας
 μεμνημένοι πατρίδος, ἧς ἀπωκίσθημεν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπο-
 κτόνου διὰ τὴν παρακοήν, προσπίπτομεν Κυρίῳ ἐξομολογού-
 70 μενοι καὶ τὴν ἐν αὐτῷ αὐθις εἰσοίκησιν ἐξαιτούμενοι. Καὶ
 μὴν καὶ τῇ τοῦ αἰσθητοῦ ἡλίου ἀνατολῇ τὸν τῆς δικαιο-
 σύνης ἡλίον νοερῶς αὐγαζόμενοι κλίνομεν αὐτῷ τὸ γόνυ
 κατὰ ἀνατολὰς, ὅπου δὴ ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ τὸ τοῦ Κυρίου
 ἔτελεσιουργήθη μυστήριον τῆς ἀφράστου δι' ἡμᾶς καὶ
 75 σωτηρίου οἰκονομίας.

54 Sap. 3, 6. 56/60 Dan. 3, 29-30. 61 cf. BASIL., *de s. Spir.* XXVII ed. P. PRUCHE 478-482; PG 32, 188-189 (= Canon 91: RP 4, 283, 285); IOH. DAMASC., FO IV 12 (ed. KOTTER 85; PG 94, 1136-7); Ps. ATHAN., *Ad Ant. qu.* 37 (PG 28, 617D-620B). 63 cf. *Const. Apost.* II, 56, 3, 14; VII, 45, 2 (ed. FUNK I, p. 159-160, 165, 450). 68/69 Ioh. 8, 44. 71/72 cf. Mal. 3, 20 (4, 2).

ABS

50 οἱ] *om.* B 52 ἐν τῇ πίστει] περὶ τὴν πίστιν B 54 χρυσός] χριστός B *sed corr.* B² 55/56 ὁμοφρονοῦντες] ὁμοφρονοῦσι B 59 οὐδὲ ἐποιήσαμεν] *om.* B 61 Ὡρα δὲ] φέρε B ὄρα δὲ A 64 ἅπαντας] πάντας A 66 πάρεστιν] ἐστιν A 67 ὅτι] ὡ B 68 ἀπωκίσθημεν] *scripsi* ἀποκίσθημεν A ἀποκίσθημεν B ἀπωκίσθημεν S 71 τῇ] *om.* B

Ἄναγκαῖον δὲ κἀνταῦθα μιᾶς τινος ἐπιμνησθῆναι ἱστορίας πρὸς βεβαίωσιν τῶν δηλουμένων.

5. (1.) Ναύκληρός τις ἦν ἐν τῷ ἐμπορίῳ πλοίου χιλιάδων ὡσεὶ τεσσάρων. Καὶ θέλων καθελκύσαι τὸ πλοῖον εἰς τὴν θάλασσαν ἔμεινε πυκτεύων ἐπὶ ἑβδομάδα μετὰ πολλῶν ἐργατῶν καὶ ἀνθρώπων ὡς τριακοσίων, καὶ οὐκ ἠδύνατο μετακινήσαι αὐτό· ἦν γὰρ ὑπὸ ἀνθρώπων κακούργων | ταῖς ε. 37^α μαγεῖαις γοητευθέν.

(2.) Ἐν πολλῇ οὖν ἀθυμίᾳ ὑπῆρχεν ὁ τοῦ πλοίου κύριος, καὶ τί ποιῆσαι οὐκ ἤδει· κατ'οἰκονομίαν δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἀββᾶς Ἰωάννης ἐπὶ τὰ μέρη ἐκεῖνα. Θεωρήσας οὖν αὐτὸν ὁ ναύκληρος καὶ πείραν ἔχων τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ προσελθὼν παρεκάλει αὐτὸν ὑπερευξασθαι τοῦ πλοίου αὐτοῦ κατελθεῖν εἰς τὴν θάλασσαν. Λέγει αὐτῷ ὁ γέρων, «Ὑπαγε, πρῶτον φρόντισον, ἵνα μεταλάβω τροφῆς, καὶ περὶ τοῦ πλοίου εἴ τι ὁ Θεὸς βοηθήσει.» Τοῦτο δὲ εἶπεν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ἵνα ἐκείνου ἀπελθόντος αὐτὸς τὸ θαῦμα ἐργάσεται.

(3.) Ὡς οὖν ὁ ναύκληρος ἐπορεύετο, ἔρχεται ὁ γέρων πλησίον τοῦ πλοίου, καὶ στὰς κατὰ ἀνατολὰς, προσεκύνησεν ἐκ τρίτου τῷ Θεῷ· εἶτα σφραγίζει αὐτὸ ἐκ τρίτου τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου σταυροῦ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ παραυτίκα κινήθην τὸ πλοῖον ἀοράτῳ δυνάμει ἔδραμεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐπιστὰς οὖν ὁ ναύκληρος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ καὶ τὸ γεγονός παραδόξον θεασάμενοι ἐδόξασαν τὸν Θεόν, ὁ δὲ γέρων ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν, ἵνα μὴ δοξασθῇ· ἔφευγον γὰρ τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν οἱ ἅγιοι ὡς ψυχοβλαβῆ καὶ ὀλεθρίαν τοῖς μὴ προσέχουσιν.

6. Ὅρᾳς πῶς κατὰ ἀνατολὰς ἡ προσευχὴ τοῦ ἁγίου, ὡσπερ καὶ Σιλβέστρου πρώην ἐν τῇ ἀνεγέρσει τοῦ ταύρου καθὼς προείπομεν; | Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ θαῦμα γεγένηται, ἐνταῦθα δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἵνα δειχθῇ

78/104 de miraculo nauis : cf. ΙΟΗ. ΜΟΣΧ., *Prat. spir.* 83 (PG 87 (3), 294^ο C-D). 106/107 cf. IX 163 supra.

ABS

76 Ἄναγκαῖον] ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ *tit. add.* B 78 πλοίου] ἔχων *add.* S 81 καὶ ἀνθρώπων] *om.* B ὡς] ὡσεὶ B 85 δὲ] θεοῦ *add.* B 90 μεταλάβω] μεταλάβης A 95 πλησίον] ἐγγὺς B 101 παράδοξον] θαῦμα *add.* A 103 οἱ ἅγιοι *post* γὰρ (102) *trsp.* A 106 Σιλβέστρου *post* πρώην *trsp.* S ἀνεγέρσει] ἐγέρσει S 108 γεγένηται] γεγελῆται B

110 δι' ἀμφοτέρων ὡς οὐδεμία διαφορὰ ἐν τῇ προσευχῇ, τὸ εἶτε οὕτως εἶτε ἐκείνως ἐπικαλέσασθαι, διὰ τὸ εἶναι εὐσεβῆ καὶ ἀμφότερα.

7. Ἐρώτησον οὖν Ἰουδαίους, πῶς μετὰ τὴν χριστοκτονίαν οὐδαμοῦ θαῦμα παρ' αὐτοῖς, οὐδαμοῦ προφήτης,
115 ὡσπερ καὶ πρότερον. «Εἰ ἄνθρωπον ψιλὸν ἐφονεύσατε, πῶς τέλειος ἀφανισμὸς ἐπῆλθεν ὑμῖν; Καίτοι γε καὶ πρώην ἐφονεύετε τοὺς προφήτας, καὶ οὐδαμοῦ Θεοῦ τοσαύτη ἀποστροφή, ἀλλὰ ταχινὴ ἐγένετο ἢ ἐπίσκεψις· νυνὶ δὲ ἰδοὺ χίλια διακόσια ἔτη ἀπὸ Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ἀνάκλησις
120 ἀλλὰ τελεία ἢ ἐγκατάλειψις, ὅπως ἂν γνῶτε τίνι τὰς χεῖρας ἐπεβάλετε τολμηρῶς, ὅτι Θεοῦ υἱὸς ἦν μονογενῆς καὶ γνήσιος.»

8. Ἐρώτησον καὶ τοὺς τοῦ μέρους Μωάμεθ, «Τί θαυμαστὸν ἰδόντες αὐτὸν πράττοντα, ἢ ποῖα ἐργαζόμενον σημεῖα,
125 ὡς Θεοῦ προφήτην ἐδέξασθε ἅμα καὶ ἐσεβάσθητε, ἢ δῆλον ὅτι τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον καὶ ἀπάγουσαν πρὸς τὴν ἀπώλειαν ὑμῖν ὀδηγοῦντα καὶ ἐκδιδάσκοντα; Ποῖαν γὰρ θάλασσαν ἔτεμεν ὡς ὁ Μωϋσῆς; Ποῖον μάννα ἐξ οὐρανοῦ κατήγαγεν, ἢ ποίας πλάκας θεογράφους ἐνεχειρίσθη, | ὅτι ε. 38^r
130 παρὰ πάντας αὐτῷ ὑπηκούσατε καὶ μετὰ πάντων ληρωδιῶν καὶ τὴν πρὸς νότον προσκύνησιν πρὸς αὐτοῦ παρελάβετε; Φεῦ, οἷα πλάνη ὁ ἀπατεῶν ὑμᾶς περιέβαλε, παρηλλαγμένη ζωῆ καὶ πολιτεία καὶ ξένη τῶν ἁγίων καὶ τῶν γραφῶν, Θεοῦ τῆς σωστικῆς καὶ ἀληθοῦς ὑμᾶς ἐπιγνώσεως
135 ἀπαλλοτριώσας.»

9. Ἄλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ὀρθόδοξος τῶν Χριστιανῶν πίστις οὕτως· ἀλλὰ μυριάδες ἁγίων παρ' ἡμῖν καὶ θαυμάτων καὶ πάσης γραφῆς θεοπνεύστου σάλπιγγος μεγαλοφωνότερον κηρύττουσαι τὴν ἀλήθειαν. Πολλοὶ δὲ τῶν ἁγίων καιροῦ

126/127 Mt. 7, 13.

ABS

111 εἶτε] εἰ B 113 οὖν] *om.* B 115 ἄνθρωπον] δὲ *add.* B
117 ἐφονεύετε] ἐφονεύσατε B Θεοῦ *post* τοσαύτη *trsp.* B 118
ἐγένετο] ἐγίνετο B 119 διακόσια] ἐξήκοντα ἐν *add.* B 120 τίνι] *om.*
B 123 Μωάμεθ] *om.* A μωάμεδ B 124 ἐργαζόμενον] ἐργαζόμενος S
127 ὀδηγ. καὶ ἐκδιδ.] ἐκδιδ. καὶ ὀδηγ. A 128 ὁ] *om.* B 130
ληρωδιῶν] ληδοριῶν B (*sed corr.* B²) 131 πρὸς αὐτοῦ] *om.* B 132
ἀπατεῶν] οὕτως *add.* A 133 ζωῆ καὶ πολιτεία] πολ. καὶ ζωῆ A
134 ὑμᾶς] *om.* B 135 ἀπαλλοτριώσας] ἀπαλλοτριώση B 138
γραφῆς] *om.* S

140 καλοῦντος ἤγειραν καὶ νεκροὺς εἰς τὴν τῆς ἀληθείας
 φανέρωσιν, οὐχ οἱ Ἀπόστολοι μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ καθεξῆς
 μετέπειτα, οἷον ὁ μέγας ἐν μάρτυσι Γεώργιος, Συμεὼν ὁ ἐν
 τῷ Ὁρει τῷ Θαυμαστῷ, ὁ Συκεώτης Θεόδωρος, Σπυρίδων
 ὁ περιστερᾶς ἀκεραιότερος, καὶ Μακάριος ὁ Αἰγύπτιος, ἵνα
 145 μόνον πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας καθοδηγήσωσι φῶς.

Ἄλλ' οὐκ ἄκαιρον ἴσως καὶ λόγῳ διαλαβεῖν μαρτυρίας
 ἔνεκεν καὶ τινῶν ἐκ νεκρῶν ἀνεγέρσεις ὀνόματι γενομένας
 Χριστοῦ.

10. (1.) Ὁ ὄσιος Μαρτίνος, πάντα τὰ τῆδε καταλιπὼν καὶ
 150 τοῖς τοῦ βίου πᾶσιν ἀποταξάμενος, Γαλλαρίαν τὴν νῆσον
 καταλαμβάνει, ἔρημον οὔσαν καὶ ἀοίκητον καὶ τῷ Τυρρη-
 νικῷ πελάγει ἐγγίζουσιν, | ρίζαις μόναις βοτανῶν ἀρκού- f. 38^v
 μενος· μετὰ δὲ ταῦτα ψήφῳ θείᾳ ἐπίσκοπος ἀναδείκνυται
 Ταρακίνης. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διέλαμψεν ἀρεταῖς καὶ φιλο-
 155 πτωχείᾳ ὡς μηδὲν κεκτῆσθαι τῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, εἰ μὴ
 ἐν καὶ μόνον ἱμάτιον, ὃ περιεβέβλητο, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ἐπεὶ
 πτωχῷ περιτύχοι, ἐκδυσάμενος ἀπεδίδου, «Οὐ δίκαιον
 εἶναι,» φήσας, «ἐμὲ μὲν ἀμφιέννυσθαι, τὸν Χριστὸν δὲ
 ῥιγᾶν.»

160 (2.) Νεκρὸν δὲ ποτε ἰδὼν ἐκκομιζόμενον, ἐπεὶ συκο-
 φάντης τις ἀκολουθῶν κατεβόα καὶ ταφῆναι τοῦτον οὐ
 συνεχῶρει λέγων χρεωστεῖσθαι παρ' αὐτοῦ τριακοσίους
 χρυσίνους, ἐκέλευσε τεθῆναι αὐτοῦ τὸ λείψανον ἐπὶ γῆς,
 αὐτὸς δὲ τὸ γόνυ κλίνας κατὰ ἀνατολὰς προσηύξατο ἐφ'
 165 ἱκανόν· εἴθ' οὕτως προσελθὼν τῷ κειμένῳ μεγάλη ἐπεβόησε
 τῇ φωνῇ, «Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μέλλοντος
 κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, διανάστηθι.» Καὶ εὐθύς ὁ

149/177 miraculum s. Martini (BHG 1181e): cf. *Synax.* (Nov. 10) (ed. H. DELEHAYE p. 211-212). 166/167 2 Tim. 4, 1.

ABP(149-167)S

141 φανέρωσιν] ἐπίγνωσιν B οἱ] om. S 143 τῷ Θαυμαστῷ] τὸ
 θαυμαστὸν B 145 καθοδηγήσωσι] ὁδηγήσωσι S 146 οὐκ ἄκαιρον]
 οὐκ B 149 ὁ ὄσιος Μαρτίνος] tit. ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ add. B
 150/151 τοῖς - ἀποταξάμενος post καταλαμβάνει trsp. S 151 ἀοίκη-
 τον] ἄοικον B 151/152 Τυρρηνικῷ] scripsi ex *Synax.* Τυραννικῷ BP
 Τυρωνικῷ AS 152 ρίζαις μόναις] ρίζας μόναις P 153 ψήφῳ θείᾳ]
 om. B 154 Ταρακίνης] Νίκης B Ταρρακίναις ex *Synax. forte scribendum*
 156 ἐπεὶ] ἐάν P 156/157 ἐπεὶ - ἀπεδίδου] ἐπὶ πτωχῷ ἀπεδίδου
 περιτύχοι ἐκδυσάμενος B 161 τις] om. BP 163 χρυσίνους] χρυ-
 σίους S ἐπὶ] τῆς add. S 166 τῷ] om. B

νεκρὸς ἠγέρθη, διελέγχων τὸν συκοφάντην ὡς μάταια καὶ ψευδῆ φλυαροῦντα.

170 (3.) Τότε ὁ ἅγιος ζήλω κινηθεὶς θείω, «Δίκαιος,» ἔφη,
 «Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν ἐν τῷ ὀνόματι οὖν
 αὐτοῦ, ᾧ οὗτος ἀνεζώωθη, αὐτὸς ὁ συκοφαντῶν ὡς
 ἄδικος θανατώθητι, ὡς ἂν ζήσειεν οὗτος εἰς τὸ ἐξῆς, οὓς
 ἔμελλες σὺ διαζήσειεν χρόνους.» Καὶ αὐτίκα τρομάξας ὁ
 175 συκοφάντης καὶ ἰδὼς κλονηθεὶς ὡς Ἄνανίας ἐπὶ Πέτρου f. 39^r
 τοῦ κορυφαίου, πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἐξέψυξεν· ὁ δὲ ἐγερθεὶς
 διέμεινεν ἐπὶ πολὺ βιοτεύων καὶ εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ.

11. Ὁ ὄσιος Παλλάδιος ἐν ὄρει τινὶ λίμνη πλησιάζοντι
 οἰκίσκον βραχὺ δειμύμενος ἐν τούτῳ ἑαυτὸν καθεῖρξεν
 180 πᾶσαν ἄσκησιν καὶ ἀρετὴν μετερχόμενος. Ἐμπορος δέ τις
 εἰς τὰ οἰκεία ὑποστρέφων χρυσίον ὅτι πλεῖστον ἐπιφερόμε-
 νος, ἐπεὶ κατὰ τὴν προρρηθεῖσαν λίμνην πανήγυρις συνε-
 κροτεῖτο, τοὺς ἀπανταχῆ ἐμπόρους ἔλκουσα, ὑπὸ ἀνδροφό-
 νου τινὸς ἐκεῖσέ που πλησίον ἀνηρέθη· καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ
 185 ὑπὸ τοῦ ἀναιρήσαντος παρὰ τὴν θύραν τῆς κέλλης τοῦ
 ὀσίου προσερρίφη. Ὡς δὲ ἡμέρα ἐγένετο καὶ φανερόν τὸ
 πραχθὲν ἦν, πάντες οἱ εἰς τὴν πανήγυριν ὄντες εὐθύνας
 εἰσεπράττοντο τὸν θεῖον Παλλάδιον τῆς τοῦ ἐμπόρου
 σφαγῆς· ὁ δὲ ὑπὸ τοσαύτης περιστοιχισθεὶς πληθύος ἔστη
 190 πρὸς ἀνατολὰς τὸν Κύριον μετὰ δακρύων ἐπικαλούμενος,
 καὶ φησι πρὸς τὸν πεφονευμένον, «Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, ἀδελφέ, ἀνάστηθι, ὅπως μαρτυρήσης τῇ ἀληθείᾳ.»
 Καὶ παραυτίκα ἐγερθεὶς ὁ νεκρὸς τὸν φονέα ἐκεῖσε παρόν-
 τα ὑποδεικνύει καὶ τὸν ἅγιον τοῦ μύσους ἐλευθεροῖ, ὑπὸ
 195 πάντων τῷ θαύματι εὐφημούμενον.

12. Ἀπόχρη καὶ ταῦτα ὡς διὰ γεύματος τοῖς εὐγνώμοσιν | f. 39^v
 ὑποδειξαι Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τὴν ζωοποιὸν καὶ

170/171 Ps. 10, 7. 175 cf. Act., 5, 1-5. 178/195 miraculum s. Palladii
 (BHG 1404): cf. *Synax.* (Ian. 28), p. 429-430; THEODORET., *H. Rel.* 7 (PG 82,
 1364-5); *Aporrbth. Patrum*, Milesios 1 (PG 65, 297 A-B).

ABP(168-195)S

170 ἔφη] ὁ add. B 171 τῷ] om. B 173 οὓς] εἰς B 175 ὄλωσ]
 ὄλος AP ὄλα B 177 πολὺ βιοτεύων] πολυτεύων B εὐχαριστῶν]
 εὐαρεστῶν B 178 Ὁ ὄσιος Παλλάδιος] tit. ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ add. B
 190 ἐπικαλούμενος] ἐπικαλούμενον A 192 ἀδελφέ] om. B 193
 ἐγερθεὶς] ἠγέρθη B 193/194 παρόντα] ὄντα B 195 εὐφημούμενον]
 ἐφημούμενον S 196 Ἀπόχρη] ἀπόχρη ἡγουν ἀρκεῖ add. in mg. S

παντοδύναμον βασιλείαν· εἰ γάρ τις τὰ πάντα γραφῆ δοῦναι
 ἠθέλησεν, ἠτόνησεν ἄν καὶ ἐξηπορήθη. Τίς οὖν ἀνόητος
 200 οὕτω καὶ ἠλίθιος, ὡς μὴ Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἀνακηρύτ-
 τειν, τὸν ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντα καὶ τῷ αὐτοῦ ὀνόματι
 ζωοποιοῦντα τοὺς θνήσκοντας; Οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ
 ἐνυπόστατος, ἡ σοφία καὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς, δι' οὗ τὰ
 πάντα ἐγένετο.

205 **13.** Οὐκ οὖν Θεὸν πιστεύομεν ἡμεῖς ἄνουν καὶ ἄλογον,
 λόγου ἐστερημένον καὶ πνεύματος, ἀλλὰ Θεὸν ἓνα ὁμολο-
 γοῦμεν, Υἱοῦ γεννήτορα καὶ προβολέα Πνεύματος, μὴ
 πολυπραγμονοῦντες, ἀλλὰ προσκυνοῦντες πιστῶς τὸ τῆς
 θεαρχίας μυστήριον, καθὼς παρελάβομεν. «Σὺ δὲ εἰ βούλει,»
 210 ὡς φησιν ὁ μέγας Βασίλειος, «περὶ Θεοῦ τι λέγειν ἢ
 ἐννοεῖν, διαδραμῶν πᾶσαν τὴν κτίσιν, οὐρανόν, γῆν, θάλασ-
 σαν, ἀέρα, ἥλιον, σελήνην, ἀστέρας, καὶ πᾶσαν τὴν τῶν
 ὀρατῶν διακόσμησιν, καὶ τὰς ἐπουρανίους πάσας δυνάμεις
 τῷ νῶ διαδραμῶν, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν τὴν ἄῦλον οὐσίαν
 215 γενόμενος, ἐπέκεινα τούτων τὸν νοῦν ἀνυψώσας, ἐννόησόν
 μοι τὴν θεῖαν φύσιν ἐστῶσαν ἄτρεπτον, ἀναλλοίωτον, ἀπαθῆ,
 ἀπλῆν, ἀσύνθετον, ἀδιαίρετον, φῶς ἀπρόσιτον, δύναμιν
 ἄφραστον, μέγεθος ἀπεριόριστον, δόξαν ἀπαστράπτουσαν, | f. 40^r
 ἀγαθότητα ἐπιθυμητήν, κάλλος ἀμήχανον, σφοδρῶς μὲν τῆς
 220 τετρωμένης ψυχῆς καθαπτόμενον, λόγῳ δὲ δηλωθῆναι πρὸς
 ἀξίαν ἀδύνατον. Ἐκεῖ Πατὴρ, ἐκεῖ Υἱός, ἐκεῖ Πνεῦμα ἅγιον,
 ἡ ἄκτιστος φύσις, τὸ δεσποτικὸν ἀξίωμα, ἡ φυσικὴ ἀγα-
 θότης. Πατὴρ, ἡ πάντων ἀρχή, ἡ αἰτία τοῦ εἶναι τοῖς οὐσίς,
 ἡ ῥίζα τῶν ζώντων· ὅθεν προῆλθεν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ἡ
 225 σοφία, ἡ δύναμις, ἡ εἰκὼν ἢ ἀπαράλλακτος τοῦ ἀοράτου Θεοῦ,
 ὁ ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθεὶς Υἱὸς ὁμοούσιος, ὁ ζῶν Λόγος,
 Θεὸς ὢν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν·» ἐκεῖθεν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ υἱϊκῶς ἀλλ' ἐκπορευτῶς, ἐν τῷ

203/204 1 Cor. 1, 24; Ioh. 1, 2. 209/227 BASIL., *Hom. de fide* (PG 31, 465
 A12-13, B13-D1). 217 BASIL., l.c.; 1 Tim. 6, 16. 224 Ps. 35, 10. 224/225
 1 Cor. 1, 24. 225 Col. 1, 15. 227 Ioh. 1, 1-2. 228 cf. IOH. DAMASC., FO I
 8 (ed. KOTTER 8, 278, 191; PG 94, 832, 824).

ABS

198 δοῦναι] παραδοῦναι B 206/207 ἀλλὰ – Πνεύματος] om. B
 207 Υἱοῦ] Υἱὸν A 208 πολυπραγμονοῦντες] πιστοὶ add. B 211
 θάλασσαν] -ττ- A 212 τῶν] om. B 220 τετρωμένης] πετρωμένης S
 224 ζώντων] ὄντων B

μονογενεῖ Λόγω ἀναπαυόμενον, ὡς ὁμότιμον ἅμα καὶ ὁμοού-
230 σιον.

14. Αὕτη ἡ ὀρθόδοξος πίστις καὶ ἀπλανής, ἣν ἡ ἐκκλησία
παρέλαβεν ἄνωθεν, ἓνα Θεὸν σέβειν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι,
καθὼς βαπτιζόμεθα καὶ σωζόμεθα, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ
Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ὁ μὴ
235 οὕτως φρονῶν καὶ πιστεύων, ἐχθρὸς Θεοῦ καὶ ἀλλότριος.

XII. Κεφάλαιον ιβ΄.

Περὶ τῶν τιμῶν τῆς πίστεως συμβόλων.

1. Ἐνηνθρώπησεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἵν' ἐφ' ὅ-
περ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, πάλιν αὐτῷ χαρίσῃται· ἐποίη-
5 σε γὰρ αὐτὸν κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ νοερόν, αὐτεξούσιον, | f. 40^v
ἦτοι ἐν ἀρεταῖς τέλειον, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρωπίνῃ φύσει,
ἀγαθόν, σοφόν, δίκαιον, ἀπλοῦν, ἀκέραιον, ἀμέριμνον, ἀπε-
ρίσπαστον, πάσης κακίας ἐλεύθερον. Ἐπεὶ δὲ τὸ κατ'
εἰκόνα διὰ τῆς ἁμαρτίας ἡμαυρώσαμεν, μεταλαμβάνει αὐτὸς
10 τοῦ χείρονος φιλανθρώπως, τῆς ἡμετέρας λέγω φύσεως,
ἵνα δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ ἀνακαινίσῃ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ
καθ' ὁμοίωσιν, διδάξας καὶ ἡμᾶς τὴν ἐνάρετον πολιτείαν,
καὶ ποιήσας ταύτην δι' ἑαυτοῦ εὐεπίβατον.

2. Ἀναμάρτητος δ' ὢν ὁ τὴν ἁμαρτίαν αἴρων τοῦ κόσμου
15 θνήσκει τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδεχόμενος θάνατον, καὶ ἑαυτὸν
τῷ Πατρί, ᾧ πεπλημμελήκαμεν, θυσίαν προσφέρει ὑπὲρ
ἡμῶν ἐξίλασμα. Εἰ καὶ τέθνηκε τοιγαροῦν ὡς ἄνθρωπος,
καὶ ἡ ἁγία αὐτοῦ ψυχὴ τοῦ ἀχράντου διηρέθη σώματος,
ἀλλ' ἡ θεότης ἀχώριστος ἀμφοτέρων διέμεινε τῆς τε ψυχῆς
20 καὶ τοῦ σώματος· καὶ οὐδ' οὕτως ἡ μία ὑπόστασις τοῦ

233/234 cf. Mt. 28, 19.

3/13 cf. IOH. DAMASC., FO IV 4 (ed. KOTTER 77, 9-24; PG 94, 1108).
11/12 Gen. 1, 26. 14/23 cf. IOH. DAMASC., FO III 27 (ed. KOTTER 71, 4-5,
7-10, 18-21; PG 94, 1096-7). 14 Ioh. 1, 29.

ABS

231 ἡ²] om. B

1 Κεφ. ιβ΄] om. S 2 Περὶ – συμβόλων] *tit.* περὶ τῆς ἐνανθρωπή-
σεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ τῶν ἀγίων μυστηρίων, καὶ τῶν ἀγίων
εἰκόνων, καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ B 3/4 ὅπερ] ὡπερ AS 6 ἀρεταῖς]
ἀρχαῖς B φύσει] φύσεως A 8 ἐλεύθερον] ἐλεύθερος B 15
ἀναδεχόμενος] δεχόμενος B 17 ἡμῶν] εἰς *add.* S

Λόγου εἰς δύο υποστάσεις διήρηται. Εἰ γὰρ καὶ τοπικῶς ἢ ψυχῇ τοῦ σώματος κεχώριστο, ἀλλ' ὑποστατικῶς διὰ τοῦ Λόγου ἦνωτο.

3. Ἀναστὰς τοίνυν τριήμερος ἐκ νεκρῶν ὡς Θεός, 25 ἀπαρχὴ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας ἡμῖν ἐγένετο· εἰ δὲ καὶ βρώσεως μετέσχε μετὰ τὴν ἐγερσιν, οὐχ ὡς δεομένης ἔτι τροφῆς τῆς σαρκός, ἀλλὰ πιστούμενος τὴν ἀνάστασιν, | καὶ ὡς αὐτὴ ἐστὶν ἢ σὰρξ ἢ παθοῦσα καὶ f. 41^r ἀνασταῖσα. Οὕτως οὖν εἰς οὐρανοὺς ἀνεφοίτησε Θεὸς 30 σαρκοφόρος, ἐκ δεξιῶν καθήμενος τοῦ Πατρὸς μέχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, δεξιὰν δὲ λέγομεν οὐ τοπικὴν γράφοντες, ἀλλὰ τὴν δόξαν καὶ τιμὴν τῆς θεότητος· ἐν ἣ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πρὸ αἰώνων ὑπάρχων ὡς Θεὸς καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθείς καὶ σωματικῶς 35 κάθηται, συνδοξασθείσης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· προσκυνεῖται γὰρ μιᾷ προσκυνήσει μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως.

4. Ἀναληφθεὶς οὖν ἀφ' ἡμῶν ὡς εἴρηται, κατέλιπεν ἡμῖν γέννησιν δευτέραν δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος, τὴν τοῦ ἁγίου 40 βαπτίσματος, ἵνα, ὥσπερ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ γεννηθέντες ὁμοιωθῆμεν αὐτῷ κληρονομήσαντες τὴν κατάραν καὶ τὴν φθοράν, οὕτω καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντες ὁμοιωθῶμεν αὐτῷ, κληρονομοῦντες τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀφθαρσίαν. Τύπος δὲ τοῦ θανάτου Χριστοῦ ἐστὶ τὸ βάπτισμα· διὰ γὰρ 45 τῶν τριῶν καταδύσεων, Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς τοῦ Κυρίου ταφῆς ὑπεμφαίνει, ἅπαξ δὲ δεῖ βαπτίζεσθαι, ὅτι καὶ ὁ τοῦ Κυρίου ἅπαξ ἐτελέσθη θάνατος. (Καὶ ὥσπερ οὐκ ἔστι χωρὶς ὀφθαλμῶν

24/31 cf. IOH. DAMASC., FO IV 1 (ed. KOTTER 74; PG 94, 1101-4). 25 cf. I Cor. 15, 20. 30 Mc. 16, 19. 31/37 cf. IOH. DAMASC., FO IV, 2 (ed. KOTTER 75, 2-3, 5-9; PG 94, 1104). 34 Heb. 1, 2. 38/43 cf. IOH. DAMASC., FO IV 13 (ed. KOTTER 86, 35-39; PG 94, 1137). 44/46 cf. IOH. DAMASC., FO IV 9 (ed. KOTTER 82, 17-19; PG 94, 1120): 47/48 cf. IOH. DAMASC., FO IV, 9 (ed. KOTTER 82, 5-6; PG 94, 1117).

ABS

21 διήρηται] διείρηται B 24 Ἀναστὰς τοίνυν] *tit.* περὶ τῆς ἀναστάσεως *add.* B 32 γράφοντες] περιγράφοντες B δόξαν] καὶ ἰσχύον *add.* B 35 κάθηται] *tit.* ἐκ τῶν προσλεχθέντων κατὰ τοῦ ἁγίου καὶ θεοῦ βαπτίσματος *add.* B περὶ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν θείων μυστηρίων *in mg.* A 43 κληρονομοῦντες] κληρονομήσαντες B 44 θανάτου] τοῦ *add.* B 46 ὑπεμφαίνει] ὑπομφαίνει S 47 δὲ] καὶ οὐ δις *add.* B

καθορᾶν, οὕτως | ἀδύνατον τὸν μὴ βαπτισθέντα φωτισθῆναι f. 41^v
 50 καὶ σωτηρίας τυχεῖν. «Ἄμην,» γάρ φησι, «λέγω ὑμῖν, ἐὰν
 μὴ τις γεννηθῆ ἔξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς
 τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.»)

5. Δέδωκε δὲ ἡμῖν καὶ βρῶσιν πνευματικὴν· ἡ δὲ βρῶσις
 αὐτός ἐστιν ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 55 Χριστός, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς· μέλλων γὰρ τὸν
 ἐκούσιον ὑπὲρ ἡμῶν καταδέχεσθαι θάνατον, ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ
 ἑαυτὸν παρεδίδου, διαθήκην καινὴν διέθετο τοῖς ἁγίοις
 αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις καὶ δι' αὐτῶν πᾶσι τοῖς εἰς
 αὐτὸν πιστεύουσι. Καὶ τὸ παλαιὸν φαγὼν Πάσχα ἐν τῷ
 60 ὑπερώῳ Σιών μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πληρώσας τὴν
 παλαιὰν διαθήκην, νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας ὁ τῶν
 ὄλων δεσπότης, ἐν δουλικῷ τῷ σχήματι· εἶτα, κλάσας
 ἄρτον, ἐπεδίδου αὐτοῖς λέγων, «Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ
 σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»
 65 ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον κεράσας, ἐπεδίδου αὐτοῖς λέγων,
 «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου,» καὶ τὰ
 ἐξῆς. «Τοῦτο,» φησί, «ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· ὅσάκις
 γὰρ ἂν ἐσθίετε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε,
 τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε, καὶ τὴν ἀνάστασιν
 70 αὐτοῦ | ὁμολογεῖτε, ἕως ἂν ἔλθῃ.» f. 42^r

6. Ὁρᾶς τροφὴν ξένην καὶ θεοποιὸν καὶ σωτήριον τοῖς
 πιστῶς δεχομένοις; Ἦς χωρὶς ἐν Κυρίῳ ζῆν οὐ δυνάμεθα.
 Μὴ οὖν ἀμφίβαλλε, μηδὲ πολυπραγμόνει, πῶς ὁ ἄρτος καὶ
 ὁ οἶνος σῶμα καὶ αἷμα γίνεται τοῦ Χριστοῦ. «Πῶς ἔσται
 75 μοι τοῦτο,» φησὶν ἡ ἁγία παρθένος πρὸς Γαβριήλ, «ἐπεὶ
 ἄνδρα οὐ γινώσκω;» καὶ ὅς, «Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ

50/52 Ioh. 3, 5. 53/70 cf. IOH. DAMASC., FO IV 13 (ed. KOTTER 86, 40-59; PG 94, 1137-40). 54/55 Ioh. 6, 35, 41. 56/57 I Cor. 11, 23. 62/70 I Cor. 11, 23-26; cf. Mt. 16, 6. 71/94 cf. IOH. DAMASC., FO IV 13 (ed. KOTTER 86, 60-83, 95-96, 114-115, 108-110, 143-146, 181-182; PG 94, 1140-41, 1144, 1148, 1145, 1152, 1153). 74/77 Lc. 1, 34-35.

ABS

54 τῆς ζωῆς] om. S 55 ὁ – καταβάς post ἄρτος (54) trsp. S 59
 παλαιὸν] κατάλυμμα B Πάσχα] om. B 66 Πίετε – πάντες] om. B
 68 ἐσθίετε] ἐσθίητε Evang. scr. πίνετε] πίνετε S 69 Κυρίου] υἱοῦ
 τοῦ ἀνθρώπου B 70 ἕως ἂν ἔλθῃ] om. B 71 θεοποιὸν] ζωοποιὸν B
 74 καὶ αἷμα] om. S 74/76 Πῶς – ὅς] καὶ ὡς τῇ θεοτόκῳ φήσας ὁ
 γαβριήλ (γαβριήλ ὁ φήσας B²) B 75 πρὸς Γαβριήλ] om. S

σέ, καὶ δύναμις ὕψιστου ἐπισκιάσει σε.» ἔνθα γὰρ Θεὸς ἐργάζεται, οὐ δεῖ φύσεως ἀκολουθίαν ἐπιζητεῖν, ἀλλὰ πίστει δέχεσθαι μόνῃ. Εἰ δὲ ἐρωτᾷς τὸ «Πῶς σῶμα καὶ αἷμα
 80 γίνεται;» ἄκουε τὸν τρόπον· Πνεῦμα ἅγιον ἐπιφοιτᾷ καὶ ταῦτα ποιεῖ τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν· οὐχ ὅτι αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ ἀναληφθὲν ἐξ οὐρανοῦ κατέρχεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταποιεῖται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Θεοῦ. Οὐκ ἔστιν οὖν τύπος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σώματος
 85 τοῦ Χριστοῦ, μὴ γένοιτο, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τεθεωμένον, τοῖς μὲν ἀξίως μεταλαμβάνουσιν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν γινόμενον καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ εἰς φυλακτήριον ψυχῆς τε καὶ σώματος, τοῖς δὲ ἀναξίως εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν· οὐ φθειρόμενον, οὐ δαπανώμενον, οὐκ εἰς
 90 ἀφεδρῶνα χωροῦν, μὴ γένοιτο, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν οὐσίαν τε καὶ συντήρησιν, | εἰς ψυχῆς καὶ σώματος ἁγιασμόν τε f. 42^v καὶ σύστασιν, ῥύπου παντὸς καθαρτήριον (καὶ παντὸς ἀγαθοῦ βραβευτήριον). Νῦν μὲν οὖν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνῃς τῆς θεάς.
 95 7. Πᾶσα τοιγαροῦν πράξις καὶ θαυματουργία Χριστοῦ μεγίστη καὶ θαυμαστή, ἀλλὰ πάντων ἐστὶ θαυμαστότερον ὁ τίμιος αὐτοῦ σταυρός· δι' οὐδενὸς γὰρ ἑτέρου ὁ θάνατος κατήργηται, ἢ τοῦ προπάτορος ἁμαρτία λέλυται, ὁ Ἄδης ἐσκύλευται, ἢ ἀνάστασις δεδώρηται, πύλαι Παραδείσου
 100 ἠνοίγησαν, ἢ φύσις ἡμῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκάθικεν, τέκνα Θεοῦ καὶ κληρονόμοι γεγόναμεν, εἰ μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Οὗτος ἡμῖν σημεῖον δέδοται ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὃν τρόπον τῷ Ἰσραὴλ ἡ περιτομή· δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ πιστοὶ τῶν ἀπίστων ἀποδιίστάμεθά τε καὶ γνωρίζομεθα.

95/112 cf. IOH. DAMASC., FO IV 11 (ed. KOTTER 84, 21-29, 40-48; PG 94, 1128-9). 102/103 cf. APOC. 7, 3.

ABS

77 σεῖ σοι A ἔνθα γὰρ] οὕτως καὶ ἐνταῦθα· θεὸς γὰρ ὅπου βούλεται τάξεις νικῶνται τῆς φύσεως, καὶ ὅπου add. B 78 φύσεως] οὐσίας B πίστει] μόνῃ add. B 81 ποιεῖ τὰ] ἀγιάζει ἐν παντελεῖ θεότητι, πεποιημένα δὲ B 86/89 τοῖς – τιμωρίαν] τοῖς μὲν ἀναξίως λαμβάνουσι εἰς κόλασιν αἰώνιον καὶ εἰς ἀσθένειαν ψυχῆς καὶ σώματος, τοῖς δὲ ἀξίως ἐν καθαρᾷ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς φυλακτήριον αἰωνίου ζωῆς καὶ οὐρανῶν βασιλείαν B 90 χωροῦν] χωρούμενον B 91 τε καὶ συντήρησιν] τὴν ψυχικὴν ἅμα καὶ σωματικὴν συντήρησιν καθαρτικὴν B 92/93 (καὶ – βραβευτήριον)] om. Ioh. Damasc. 95/96 Χριστοῦ μεγίστη] om. B καὶ θεία add. S 97 αὐτοῦ] om. S θάνατος] οὐ add. B 103 τῷ Ἰσραὴλ] τὸν ἥλιον (!) B

- 105 Οὗτος τρόπαιον ἡμῖν ἐδόθη κατὰ τοῦ διαβόλου (οὗτος καταφρονεῖν ποιεῖ πάσης σαρκικῆς ἡδονῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου), οὗτος τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἐστώτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμαινομένων ῥάβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, καὶ προκοπτόντων τελείωσις,
 110 ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος, πάντων τῶν κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων ἀγαθῶν πρόξενος, ἁμαρτίας ἀναίρεσις, | f. 43^v
 φυτὸν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου. Οἱ τοῦτον προσκυνοῦντες πιστῶς τῆς μερίδος τύχοιμεν Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου.
- 115 8. Προσκυνοῦμεν σὺν αὐτῷ τοὺς ἥλους, τὴν λόγχην, τὸν Γολγοθᾶν τὸν σωτήριον, τὸν ζωοποιὸν τάφον· προσκυνοῦμεν τὸν τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ ἐκ πάσης ὕλης συγκείμενον, οὐ τὴν ὕλην τιμῶντες, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τὸν τύπον, ὡς Χριστοῦ σύμβολον (τί γάρ φησιν ὁ ἄγγελος ταῖς
 120 γυναιξί; «Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρητὸν τὸν ἐσταυρωμένον» καὶ ὁ Ἀπόστολος, «Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον»), ὥστε τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ προσκυνοῦμεν· μετὰ δὲ τὴν διάλυσιν τοῦ τύπου, οὐκέτι προσκυνοῦμεν, εἰ καὶ χρυσός ἐστιν ἢ λίθοι τίμιοι.
- 125 9. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων ἐκκλησιῶν καὶ σεβασμίων εἰκόνων ποιοῦμεν, τὰ μὲν θυσιαστήρια κατὰ ἀνατολὰς πηγνύντες, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν σταυρούμενος ἐπὶ δυσμᾶς ἑώρα, καὶ οὕτω προσκυνοῦμεν πρὸς αὐτὸν ἀτενίζοντες, καὶ ἀναλαμβάνόμενος πρὸς ἀνατολὰς ἀνεφέρετο, καὶ
 130 ἡ σκηνὴ δὲ ἡ Μωσαϊκὴ κατὰ ἀνατολὰς εἶχε τὸ καταπέτασμα καὶ τὸ ἱλαστήριον, καὶ ἐν τῷ περιωνύμῳ δὲ τοῦ Σολομῶντος ναῶ ἡ τοῦ Κυρίου πύλη κατὰ ἀνατολὰς διέκειτο.

115/124 cf. IOH. DAMASC., FO IV 11 (ed. KOTTER 84, 51-72; PG 94, 1132).

120 Mt. 16, 6. 121/122 1 Cor. 1, 23. 125/133 cf. IOH. DAMASC., FO IV 12 (ed. KOTTER 85; PG 94, 1133-6).

ABS

105/107 (οὗτος – θανάτου) om. Ioh. Damasc. 107 κειμένων] ἢ add. B 108 ποιμαινομένων] ποιμένων B 116 τὸν^{2η} τὸ B 121 Ἀπόστολος] ἅγιος Παῦλος B 123 διάλυσιν] ἄλυσιν BS 126 κατὰ] ἐπὶ B 128 προσκυνοῦμεν] προσκυνοῦντες B 128/129 ἀτενίζοντες] βλέποντες S 129 ἀνεφέρετο] ἐπεφέρετο B 130 δὲ] om. B

10. Τὰς δὲ τιμίας εἰκόνας ἀσπαζόμεθα τε καὶ προσκυνοῦ- f. 43^v
 135 μὲν διὰ τὰ πρωτότυπα, ὧν εἰσιν εἰκόνες, ἐπειδήπερ ἡ
 τούτων τιμὴ διαβαίνει πρὸς ἐκεῖνα, οὐ τῇ ὕλῃ τὴν τιμὴν
 προσάγοντες, εἰ καὶ οὕτω δοκεῖ τοῖς ἀνοήτοις, ἐπεὶ πῶς
 σαθρουμένων αὐτῶν πυρὶ κατακαίμεν; Ἐν πρώτοις μὲν
 οὖν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ἀχραντον εἰκόνα
 140 καὶ τῆς θεομήτορος, εἶτα καὶ τῶν ἁγίων προσκυνοῦμεν
 ἀπάντων, καθὼς καὶ τὰ πάνσεπτα τούτων λείψανα· ἐξ
 ἀμφοτέρων γὰρ αὐτῶν πηγάζει τοῖς πιστοῖς ἡμῖν τὰ ἰάματα,
 καὶ χάρις θεία προσπελάζουσα ταῖς σεβασμίαις εἰκόσι καὶ
 τοῖς τῶν ἁγίων λειψάνοις θαυματουργεῖ τὰ παράδοξα, καὶ
 145 εἰκότως· θεράποντες γὰρ εἰσι τοῦ κοινοῦ δεσπότη, καὶ
 τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος αὐτῶν.

11. Πρώην μὲν οὖν ἐν τῷ νόμῳ πᾶς ὁ ἀπτόμενος νεκροῦ
 ἀκάθαρτος ἐχρημάτιζεν· ἀλλὰ νῦν ὁ ἀπτόμενος τῶν ἁγίων
 ἀγιαζεται. Οὐδὲ γὰρ εἰσιν οὗτοι νεκροί, ἀλλὰ ζῶντες
 150 ἐν Κυρίῳ· ἀφ' οὗ γὰρ ἡ αὐτοζωή, ὁ τῆς ζωῆς αἴτιος, ἐν
 νεκροῖς ἐλογίσθη, οὐ νεκροῦς προσαγορεύομεν τοὺς ἐπ'
 ἐλπίδι ἀναστάσεως καὶ τῇ εἰς αὐτὸν πίστει κεκοιμημένους.
 Νεκρὸν γὰρ σῶμα πῶς θαυματουργεῖν δύναται; Πῶς οὖν
 δι' αὐτῶν δαίμονες ἀπελαύνονται, νόσοι φυγαδεύονται,
 155 ἀσθενεῖς | θεραπεύονται, πειρασμοὶ καὶ κίνδυνοι λύονται; f. 44^r
 Πολλὰ τῶν ἁγίων λείψανα ἐκβλύζει μύρον ἀένναον θαυμα-
 τοφόρον· ὡσπερ δὴ καὶ Δημητρίου ἐν Θεσσαλονίκη
 τοῦ αἰοιδίου μάρτυρος, καὶ Ἀνδρονίκου τοῦ ὀσίου ἐν

134/146 cf. IOH. DAMASC., FO IV 16 (ed. KOTTER 89, 6-9, 40-43; PG 94, 1169, 1172), IV 15 (ed. KOTTER 88, 18-20, 36-37; PG 94, 1164-5). 135/136 BASIL., *de s. spir.* XVIII (ed. P. PRUCHE 45, 19-20; PG 32, 149C). 146 Ps. 115, 6. 147/157 cf. IOH. DAMASC., FO IV 15 (ed. KOTTER 88, 42-48, 36-41; PG 94, 1165, 1164). 147/148 cf. Num. 19, 16. 149/150 Luc. 20, 38. 150/151 cf. Ps. 87, 5. 157 de myrrho s. Demetrii: cf. CH. WALTER, *St. Demetrius*, ECR 5, 1973, p. 163, n. 19; p. 167, n. 37. 158 de s. Andronico (BHG 123 h, i): cf. H. DELEHAYE, *Saints de Chypre*, Anal. Boll. 26, 1907, p. 179-180, 284-5; de s. Anthimo (BHG 135a): cf. R. JANIN, *Les églises et les monastères*, Paris 1975, p. 83.

ABS

134 Τὰς δὲ] *tit.* περὶ εἰκόνων *add.* B καὶ] τιμοῦμεν καὶ *add.* B
 135 πρωτότυπα] πρωτότοκα A 136 ἐκεῖνα] τὴν ἐκεῖνων τιμὴν B
 139 τὴν ἀχραντον εἰκόνα] τὴν εἰκόνα *post* θεομήτορος (140) *trsp.* S
 147 ἐν τῷ νόμῳ *post* νεκροῦ *trsp.* S 148 ἁγίων] τὰ λείψανα *add.* B
 150 αὐτοζωή] αὐτῶν ζωὴ καὶ B 150/151 ἐν νεκροῖς] ἐκ νεκρῶν S
 155 πειρασμοὶ - λύονται] *om.* S 156 πολλὰ] *tit.* περὶ τοῖς τῶν
 ἁγίων λειψάνοις ὅτι ἐστὶ χάριν ἔχοντα] *add.* B 157 Δημητρίου] τοῦ
add. A

- Ἄτταλεία, καὶ Ἀνθίμου τοῦ ἱερομάρτυρος ἐν Νικομηδεῖα
 160 ἢ μακαρία κάρα καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τριχοκοπτομένη
 ἑτέρας ἐκφύει τρίχας· ὡσπερ δὴ καὶ ἐπ' ἄλλω τινὶ τῶν
 ἀγίων τὸ αὐτὸ τελεῖται εἰς ὄνουχας. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀγίων
 καὶ ἀσινεῖς εἰσι καὶ ὀλόκληροι μέχρι τῆς σήμερον, καὶ οὐκ
 ἐδέξατο τούτων τὰ σώματα τὴν ἐκ φύσεως διαφθορὰν καὶ
 165 διάλυσιν διὰ τοῦ θανάτου, ἵνα δευχθῆ ἔντεῦθεν αὐτῶν ἢ
 ἀειζωῖα καὶ ἀφθαρσία καὶ πρὸς τὸν Θεὸν παρρησία, καὶ
 ὅτι μᾶλλον ὑπνοῦσιν ἢ ἔθανον. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς
 τούτων λειψάνοις οἷον ἀρραβῶνές εἰσι τῶν ἐκδεχομένων
 αὐτοῦς ἀγαθῶν αἰωνίων, τὰ δὲ γέρα καὶ ἔπαθλα τῶν
 170 ἀγώνων τότε ὑπερβαίνει ὡς ἀληθῶς καὶ λόγον καὶ νοῦν
 καὶ διάνοιαν. Πῶς οὖν οὐ πανηγυρίζειν καὶ χαίρειν ὀφείλο-
 μεν οἱ πιστοὶ ἐν ταῖς τούτων μνεῖαις, τοιοῦτους θερμοὺς
 προστάτας ἔχοντες καὶ πρὸς τὸν Θεὸν μεσίτας καὶ ἀντι-
 λήπτορας;
- 175 12. Καὶ εἰ ἐν τοῖς τῶν | δούλων Κυρίου καὶ ἐκλεκτῶν f. 44^v
 μνημοσύνοις πρέπουσα ἢ κατὰ Θεὸν ἀγαλλίασις, πόσω
 μᾶλλον ἐν ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς, ἐν αἷς ὁ σκυθρωπάζων
 καὶ μὴ ἐν Θεῷ μᾶλλον ἐπευφραϊνόμενος ἔνοχός ἐστιν
 ἀμαρτίας, ἐξαιρέτως ἐν τῇ ἀγία κυριακῇ, ὅτε Χριστῷ ἐκ
 180 τῶν νεκρῶν συνηγέρθημεν, καὶ ἐν τῇ σεβασμῖα Πεντη-
 κοστῇ, ὅτε οὔτε νηστεία οὔτε γονυκλισίαι τελοῦνται, καθὼς
 καὶ εἰς τὰ ἱερὰ Θεοφάνια· αἰρετικῶν γὰρ τὸ νηστεύειν ἐν
 αὐταῖς, ἢ ἐν σαββάτῳ, ἐκτὸς τοῦ Μεγάλου καὶ μόνου, ἐν ᾧ
 πενθεῖν μᾶλλον, ἀλλ' οὐχ ἑορτάζειν προσήκει.
- 185 13. Ἄλλ' ὁδῷ προβαίνων ὁ λόγος ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν
 τοῦ σαββάτου ἐξέτασιν, τίνος ἔνεκεν ἄνωθεν ἐδόθη καὶ

175/184 cf. *Const. Apost.* V, 13 (ed. FUNK, I, p. 269) sed cf. XIV 313-346
 infra; Ps. ATHAN., *Syntagma doct. ad monachos* (cf. XIV 348-371 infra).

ABS

173 ἔχοντες] ἔχοντας B 178 μὴ ἐν] ἐν μὴ A ἐπευφραϊνόμενος]
 ἀγαλλόμενος S 179 ἀμαρτίας] ἀμαρτιῶν S Χριστῷ] τῷ χριστῷ καὶ
 θεῷ B 180 σεβασμῖα] ἀγία A 181/182 οὔτε¹ - Θεοφάνια] νηστεία
 οὐ τελεῖται, ἀλλὰ τὸ γόνυ τῆς ψυχῆς σὺν τοῦ σώματος κλίναντες, καθὼς
 τὴν ἑορτὴν τῶν ἱερῶν θεοφανίων ἐκκαθαυροῦμενοι πνεύματι τῷ ἀγίῳ ἐν
 ὕδατι ἀγιαζόμενοι· B 182 ἱερὰ] ἀγία A αἰρετικῶν] αἰρετικῶν S
 γὰρ] ἔθος ἐστὶν add. B 185 ὁδῷ] πολυτρόπῳ καὶ θείῳ add. B
 προβαίνων] ἐμβαίνων B

ἀφιέρωται· ὅτε γὰρ οὐκ ἦν νόμος οὐδὲ γραφή θεόπνευστος, οὐδὲ τὸ σάββατον Θεῶ ἀφιέρωτο, μετὰ δὲ ταῦτα ὑπὸ Μωσέως καὶ ἡ γραφή καὶ τὸ σάββατον, «ἵνα,» φησίν, «ὁ
 190 δοῦλος καὶ τὸ ὑποζύγιον ἀναπαύσῃται.» Καὶ ὡς ἂν ταύτην
 καὶ τὴν μίαν ἡμέραν σχολάζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι περισπώ-
 μενοι ἐν ὅλῃ τῇ ἑβδομάδι, δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται, διὰ
 τοῦτο καὶ μετ' ἐπιτιμίων καὶ ἐν εὐθύνοις τῶν παραβαι-
 νόντων τὸ σάββατον, ἵνα τῷ φόβῳ τοῦ παθεῖν σωφρονιζό-
 195 μενοι ὅλην τὴν ἡμέραν ἐν ἀμερίμνω | σχολῇ προσεδρεύουσι f. 45^r
 τῷ Θεῷ, οὐ τοίνυν ἀγαθῶν ἔργων ἀργίαν, ἀλλὰ
 κακίας πάσης δηλοῖ τὸ σάββατον. Οἱ γοῦν ἀγνώμονες
 Ἰουδαῖοι θαυματουργοῦντα ἐν τούτῳ Χριστὸν διαβάλλουσιν,
 ἀφρονες περὶ τὰ θεοπρεπῆ σημεῖα καὶ ὡσεὶ τυφλοὶ τυγχά-
 200 νοντες, οἱ τὴν κάμηλον καταπίνοντες τὸν κώνωπα διυλίζουσιν
 ἐπιχειροῦσι, καὶ περὶ παραβάσεως βαρυτέρων τοῦ νόμου
 λόγος τούτοις οὐδεὶς, περὶ δὲ παρατηρήσεως τοῦ σαββάτου
 ὡς τινος χρησίμου καὶ ἀναγκαίου φιλονεικοῦσι.

14. Καὶ μὴν καὶ πρῶτος αὐτὸς ὁ παραδοὺς αὐτὸ Μωϋσῆς
 205 παραβαίνων τοῦτο δείκνυται· τοῦ γὰρ νόμου μὴ κακοῦν
 ἑαυτοῦς ἐν τῇ τοῦ σαββάτου ἡμέρᾳ προστάπτοντος, οὗτος
 τεσσαράκοντα ἡμερῶν, καὶ αὐθις ἑτέρων σαράκοντα, νη-
 στεία προσήδρευε τῷ Θεῷ, ἐν αἷς ἑκάκου ἑαυτὸν διὰ τῆς
 νηστείας ἐν τοῖς τῶν ὀγδοήκοντα ἡμερῶν σάββασι. Καὶ ὁ
 210 Θεσβίτης δὲ Ἡλιοῦ τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἀνύσας ὁδὸν ἐν
 βρώσει μιᾶ, οὐ μόνον διὰ τῆς νηστείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς
 ὁδοιπορίας ἐν τοῖς σάββασι τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν
 ἑαυτὸν κακώσας ἔλυε τὸ σάββατον· καὶ οὐκ ὠργίσθη
 τούτῳ ὁ τὸν νόμον δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρετῆς ἔπαθλον

187/197 cf. IOH. DAMASC., FO IV 23 (ed. KOTTER 96, 17-25 ; PG 94, 1201-4).

187 2 Tim. 3, 16. 189/190 Exod. 23, 12. 192 1 Tim. 1, 9. 200/201
 Mt. 23, 24. 201 cf. Mt. 23, 23. 204/221 cf. IOH. DAMASC., FO IV 23 (ed.
 KOTTER 96, 25-36, 39-40 ; PG 94, 1204) ; Ps. ATHAN., Sabb. 2-4 (PG 28, 133, 136,
 141) ; ANAST. SIN., Disp. Iud. (PG 89, 1280B). 207 cf. Exod. 24, 18 ; 34, 28.

209/215 cf. 3 Reg. 19, 8-12.

ABS

189 σάββατον] ἐδόθη *add.* B 190 ἀναπαύσῃται] ἀναπαύσονται B
 192 τῇ] *om.* B 197 πάσης] *om.* B 198 τούτῳ] τὸν *add.* B 201
 ἐπιχειροῦσι] ἐπιχειροῦντες B παραβάσεως] παραβάσεων S 204
 αὐτὸ] *scripsi* αὐτῷ *codd.* 206 προστάπτοντος] πράπτοντος B 207/208
 νηστεία] νηστείαν S 208 αἷς] οἷς B τῆς] *om.* B 210 Ἡλιοῦ]
 Ἡλίας S 214 τούτῳ] τοῦτον B δεδωκώς] δούς B

215 ἐν Χωρῆβ ἑαυτὸν ἐνεφάνισεν. Τί δὲ περὶ Δανιὴλ
 γέγραπται; Οὐχὶ τρεῖς ἑβδομάδας διετελέσεν ἄσιτος; Τί δὲ f. 45^v
 πᾶς Ἰσραὴλ; Οὐ περιτέμνει τὸ παιδίον ἐν σαββάτῳ εἰ
 τύχοι ὀκταήμερον; Καὶ ἡ τῆς περιτομῆς ἐντολὴ λύει τὸν
 τοῦ σαββάτου νόμον, ἐν ᾧ, εἰ κτήνος εἰς βόθρον ἐμπέσοι, ὁ
 220 μὲν ἀνασπάσας ἀναίτιος, ὁ δὲ παριδῶν κατάκριτος ἐλογίζε-
 το. Καὶ εἰ κτήνους κήδεσθαι ἀναγκαῖον ἦν ἐν σαββάτῳ,
 πόσῳ μᾶλλον ἀνθρώπων λογικῶν, οὓς ὁ Χριστὸς ἐν
 σάββασιν ἐθεράπευε θεϊκῆ ἐξουσίᾳ; Περὶ ὅπερ πλανώμενοι
 Ἰουδαῖοι, μᾶλλον δὲ βασκανία καὶ φθόνῳ τυφλώττοντες,
 225 τὸν Χριστὸν ἐδιέβαλλον, ὡς παραβάτην τοῦ νόμου· ὃν
 αὐτὸς οὐχὶ καταλῦσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι πρότερον ἦλθεν.

15. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ περιετμήθη· ἔνοχος γάρ ἐστιν ὁ
 περιτεμνόμενος φυλάξαι πάντα τὸν νόμον. Ἐπειτα ὡς
 σκιώδη καταπαύσας αὐτόν, ἔλαμψε τῆς χάριτος τὴν ἀλή-
 230 θειαν· οὐδένα γὰρ ἐτελείου ὁ νόμος ὡς μοχθηρὸς καὶ
 ἀτέλεστος. Τί δὲ ἐστὶν ἡ περιτομή; Σημεῖον ἀφορίζον τὸν
 Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐθνῶν, οἷς συνανεστρέφετο. Πρότερον μὲν
 οὖν ἐδόθη τῷ Ἀβραὰμ ἀποδιαστέλλουσα τοῦτον καὶ τοὺς
 ἐξ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐθνῶν, οἷς ἐγειννίαζον· εἶτα, διὰ τὸ μόνον
 235 εἶναι τὸν Ἰσραὴλ μετὰ τὴν τῆς Ἐρυθρᾶς | διάβασιν f. 46^r
 τεσσαράκοντα ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἤργησεν αὐτῆ, καὶ
 οὐδεὶς περιετμήθη τῶν γεννηθέντων ἐν τῇ ἐρήμῳ.

16. Ὁρᾶς πῶς οὐκ ἦν ἀναγκαῖα ἡ περιτομή, ἀλλὰ χάριν
 σημειώσεως δέδοται; Τύπος δὲ ὑπῆρχε τοῦ ἀγίου βαπτί-
 240 σματος· καθάπερ γὰρ ἡ περιτομή οὐ χρειῶδες μέλος
 ἀποτέμνει τοῦ σώματος, ἀλλὰ περίττωμα ἄχρηστον, οὕτω
 διὰ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος τὴν ἁμαρτίαν περιτεμνόμεθα, ἡ

215/216 cf. Dan. 10, 2. 216/218 cf. Ioh. 7, 22-23. 219/221 cf. Luc. 14,
 4; Mt. 12, 11. 222/223 cf. Mt. 12, 11; Mc. 3, 1; Ioh. 9, 16. 226 Mt. 5, 17.
 227/228 cf. Gal. 5, 2; IOH. DAMASC., FO IV 25 (ed. KOTTER 98, 34-35; PG
 94, 1213). 230 cf. Hebr. 7, 19. 231/246 cf. IOH. DAMASC., FO IV 25 (ed.
 KOTTER 98, 21-22, 4-21, 23-26, 33-34; PG 94, 1213); ANAST. SIN., I.c.; PS.
 ATHAN., *Ad Ant. qu.* 38 (PG 28, 620-621); M. GLYKAS, *Qu.* 16 (ed. EUSTRATIA-
 DES I, 202). 233 cf. Gen. 17, 10-12. 235/237 cf. Ios. 5, 6.

ABS

221 κήδεσθαι] κήδεται B 222 ἀνθρώπων λογικῶν] ἀνθρώπους λογι-
 κούς B 222/223 ἐν σάββασιν *post* ἐθεράπευε *trsp.* A 227 καὶ] *om.*
 S 229/230 τὴν ἀλήθειαν] ἡ ἀλήθεια B 230 ἐτελείου] ἐτελειῖ B
 234 ἐκ] *om.* S 236 ἤργησεν] *an add.* A

δὲ ἁμαρτία δῆλον ὡς περιίττωμα ἐπιθυμίας καὶ οὐ
 245 χρειώδης ἐπιθυμία ἐστίν· ὥστε περιττὸν νῦν τὸ περιτέμνε-
 σθαι καὶ ἐναντίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, καὶ μέρος οὐκ
 ἔχει μετὰ Χριστοῦ ὁ ἄρτι περιτεμνόμενος.

17. Εἰ γὰρ καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου ἔδωκεν ὁ Θεὸς Ἰησοῦ
 τῷ τοῦ Ναυῆ νόμον περιτομῆς μετὰ τὸ διαβῆναι τὸν
 Ἰορδάνην, ἀλλ' οὐχ ὡς ἀναγκαῖον τοῦτο ἐπέταξεν, εἰ μὴ
 250 διὰ τὸ μέλλειν αὐθις ἔθνεσι συναναμίγνυσθαι, καὶ εἶναι τοὺς
 πλείονας αὐτῶν ἀπεριτμήτους. Ἀμέλει, Χριστοῦ περιτμηθέν-
 τος καὶ τὸν νόμον πάντα τελέσαντος ἀνθρωπικῶς καὶ οὐχ
 ὡς Θεῷ πρέπον, ἤργησεν ἡ περιτομή· ἀφ' οὗ γὰρ
 Χριστὸς αὐτὸς ἐβαπτίσθη, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἶδει
 255 περιστερᾶς ἐπεφάνη, ἔκτοτε ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ
 πολιτεία, | καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν κεκήρυκται βασιλεία. f. 46^v
 Οἱ οὖν ἄνομοι Ἰουδαῖοι ἔτι καὶ νῦν περιτεμνόμενοι δοκοῦσι
 νόμον ἐκτελεῖν, καὶ οὐκ αἰσθάνονται πῶς εἰσιν ἀπερριμμένοι
 ἀπὸ Θεοῦ εἰς παντελῆ ἐξολόθρευσιν, διὰ τὸ χειῖρας ἐπιβα-
 260 λεῖν αὐτῶν τολμηρῶς ἐπὶ τὸν Χριστὸν Κυρίου.

18. Καὶ διὰ τὸ ἀπειθεῖν αὐτοὺς τῇ ἀληθείᾳ πέμψει αὐτοῖς ὁ
 Θεὸς, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ
 αἰῶνος, ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει,
 εἰς πλείονα τούτων κατάκρισιν καὶ ἀπώλειαν· καὶ τὸν μὲν
 265 Υἱὸν τοῦ Θεοῦ διὰ νόμου καὶ προφητῶν δηλούμενον οὐκ
 ἐδέξαντο, τὸν δὲ τῆς ἀπωλείας υἱόν, τὸν Ἀντίχριστον, καὶ
 δέξονται προθύμως καὶ προσκυνήσουσι καὶ ἐαυτῶν βασιλέα
 εὐφημήσουσι. «Καθίσει τε εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ,» ὡσπερ
 γέγραπται, οὐ τὸν ἡμέτερον ἀλλὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν ἐκεῖνον
 270 τὸν παλαιόν· οὐ γὰρ ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλεύσεται,

247/256 cf. IOH. DAMASC., FO IV 25 (ed. KOTTER 98, 9-11, 35-40; PG 94, 1213-6). 247/248 cf. Ios. 5, 2. 251/252 cf. Luc. 2, 21. 254 cf. Luc. 3, 22.
 261/268 cf. IOH. DAMASC., FO IV 26 (ed. KOTTER 99, 10-15; PG 94, 1216).
 261/263 2 Thess. 2, 10-11. 266, 268 2 Thess. 2, 4. 268/272 cf. IOH. DAMASC., FO IV 26 (ed. KOTTER 99, 21-25; PG 94, 1216).

ABS

243/244 ἐπιθυμίας - ἐπιθυμία] *om.* S 247/248 Ἰησοῦ *post* Ναυῆ
trsp. S 248 Ναυῆ] *scripsi* Ναυῆ *codd.* 250 συναναμίγνυσθαι] μήγου-
 σθαι B 258 εἰσιν] ἀπερίτμητοι καὶ *add.* S 262 ἐσχάτων S 267
 ἐαυτῶν] ἐαυτοῖς A 268 εὐφημήσουσι] ἀνευφημήσουσι A καθίσει
 τε] καθίσεται B 269 τὸν¹⁴²] τὸ B 269/270 ἐκεῖνον τὸν] ἐκεῖνο τὸ B
 270 ἐλεύσεται] ἐπελεύσεται B

οὐχ ὑπὲρ Χριστοῦ, ἀλλὰ κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν Χριστοῦ, διὸ καὶ «Ἄντίχριστος», καὶ ἀποκαλυφθεὶς ὁ ἄνομος ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους ἑαυτὸν ὀνομάσει Θεόν.

19. Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὡς οὐκ αὐτὸς ὁ διάβολος γίνεται
275 ἄνθρωπος κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἐνανθρώπησιν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τίκτεται ἄνθρωπος ἐκ πορνείας καὶ ὑποδέχεται | f. 47^r
πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ· προειδῶς γὰρ ὁ Θεὸς τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ παμμίᾳρον γνῶμην τε καὶ προαίρεσιν, παραχωρεῖ ἐνοικῆσαι αὐτῷ τὸν διάβολον.

280 20. Πρῶτον μὲν οὖν ἀναστρέφεται λεληθότως ἐν πάσῃ ἀνομίᾳ καὶ ἀσελγείᾳ· εἶτα αἰφνίδιον ἐπανίσταται καὶ ἀνταίρει καὶ βασιλεύει. Καὶ ἐν προσιμίῳ μὲν τῆς αὐτοῦ βασιλείας, μᾶλλον δὲ τυραννίδος, ὑποκρίνεται ἀγαθωσύνην· μετὰ δὲ ταῦτα διώκει τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀπατη-
285 λοῖς σημείοις καὶ οὐκ ἀληθέσι δελεάζων τοὺς ἀστηρίκτους· καὶ πολλοὺς ἀποστήσει ὁ ἄνομος ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε σκανδαλισθῆναι εἰ δυνατόν καὶ τοὺς ἐκλεκτούς. Ἀποσταλήσεται δὲ τότε Ἐνώχ καὶ ὁ Θεσβίτης Ἡλίας ὑπὸ Κυρίου, διελέγχοντες αὐτοῦ τὴν πονηρίαν καὶ τὴν ἀπάτην,
290 καὶ τοὺς πιστοὺς ἐπιστηρίζοντες, οὓς αὐτὸς ἀναιρεῖ Θεοῦ παραχωρήσει, ὡς ἂν μὴ τις διαμεῖνη τῶν ἐν ἀνθρώποις τῆς τοῦ θανάτου πείρας ἀμέτοχος.

21. Μετὰ ταῦτα φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἕξα-
στράπττον καὶ λάμπον ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ πάντα τῆς γῆς τὰ
295 πέρατα, καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐρχόμενος ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς,

272/273 2 Thess. 2, 8-9 : cf. ib. 2, 4 ; IOH. DAMASC., FO IV 26 (ed. KOTTER 99, 40-43 ; PG 94, 1217). 274/290 cf. IOH. DAMASC., FO IV 26 (ed. KOTTER 99, 31-47 ; PG 94, 1217). 277 cf. 2 Thess. 2, 9. 285 2 Petri 2, 14. 287 Mt. 24, 24. 293/294 Mt. 24, 30. 295/297 cf. IOH. DAMASC., FO IV 26 (ed. KOTTER 99, 47-50 ; PG 94, 1217). 295/296 Mt. 26, 64. 296 Mt. 24, 30.

ABS

273 τέρασι] καὶ *add.* S 278 παμμίᾳρον] πανμίᾳρον AB (*forte recte*)
279 ἐνοικῆσαι] οἰκῆσαι ἐν B 280 λεληθότως] λεληθότι B 281
ἐπανίσταται] ἀνίσταται B 284 ἐκκλησίαν] βασιλείαν B 284/285 ἀπα-
τηλοῖς] ἀπατηλοῖς S 286 τοῦ Θεοῦ] θεοῦ ζῶντος S 288 δὲ] *om.* B
Ἡλίας] καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης *add.* B 290 ἐπιστηρίζοντες]
ὑποστηρίζοντες S οὓς αὐτὸς] τούτους γὰρ B 291 παραχωρήσει]
προστάζει B 294 οὐρανῷ] καὶ *add.* B

καὶ ἀνελεῖ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀνομίας, τὸν Ἀντίχριστον. Καὶ
 εὐθύς ἢ τῶν νεκρῶν ἐξανάστασις καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου | f. 47^v
 Ἀδὰμ ἔγερσις ἕως τοῦ πάντων ὕστερον γεννηθέντος, ὅτε
 300 φόβος καὶ τρόμος πολὺς καὶ ἀνεκδιήγητος, ἄγγελοι περι-
 τρέχοντες ἔνθεν κάκειθεν, ἀρχάγγελοι σαλπίζοντες, τὰ ἔθνη
 πάντα συναγόμενα εἰς κρίσιν, καὶ Χριστὸς αὐτὸς ἐπὶ θρόνου
 δόξης καθήμενος φοβερὸς ἐν ἐξουσίᾳ θεότητος ἀποδοῦναι
 ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ᾧ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἢ
 305 τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις, ἅμα τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ καὶ τῷ
 παναγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

XIII. Κεφάλαιον ιγ΄.

Ὅτι κυρίως καὶ ἀληθῶς θεοτόκος ἡ ὑπεραγία παρθένος Μαρία, ἡ
 τὸν Χριστὸν ἀσπύρωσ καὶ ἀφράστως ἐν δυσὶ γεννήσασα φύσει
 τέλειον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τέλειον.

- 5 1. «Εἴ τις οὐ θεοτόκον κατὰ ἀλήθειαν ὁμολογεῖ τὴν ἁγίαν
 παρθένον, χωρὶς ἐστὶ τῆς θεότητος,» φησὶν ὁ θεολόγος
 Γρηγόριος· πῶς γὰρ οὐ κατὰ ἀλήθειαν θεοτόκος κυρίως ἢ
 τὸν μονογενῆ τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀληθείᾳ καὶ οὐ φαντασίᾳ
 τεκοῦσα ἐνανθρωπήσαντα; Βουλευθεὶς γὰρ φιλανθρώπως
 10 φορέσαι τὸ καθ' ἡμᾶς εἰς τὴν ἡμῶν σωτηρίαν δι' ἄκραν
 ἀγαθότητα τὸν ἀρχάγγελον αὐτῇ Γαβριὴλ εἰς Ναζαρέτ
 ἀποστέλλει, ὡς φησὶν ὁ θεῖος Λουκᾶς, τὸ «Χαῖρε
 κεχαριτωμένη» βοήσοντα, καὶ τὴν σύλληψιν εὐαγγελισόμε-
 νον· «ὁ Κύριος,» γάρ φησι, «μετὰ σοῦ».
- 15 2. Οὐκ αὐτῇ | τοίνυν ἢ τοῦ ἀγγέλου φωνὴ γέγονε f. 48^r

297 2 Thess. 2, 8, 3. 302/303 Mt. 25, 32. 303/304 Rom. 2, 6.
 5/6 GREG. NAZ., *Epist.* 101 (PG 37, 177C). 12/14 Luc. 1, 26, 28. 15/35
 cf. IOH. DAMASC., FO III 2 (ed. KOTTER 46, 16-35; PG 94, 985-986).

ABL (inc. 1) S

297 ἀνελεῖ] τῷ λόγῳ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ *add. B* 298 πρώτου]
 ἀνθρώπου *add. A et in mg.* (f. 47^v) ὡς μακάριος ὁ δραμῶν εὐτρεπίσαι
 πρὸ τῆς τελευτῆς ἑαυτοῦ τῷ δεσπότη ἐλέους ἐπάξιον καὶ σωτηρίας.
 299 τοῦ] τῶν *B* 300/301 περιτρέχοντες] περιτρέχουν *B* 306
 παναγίῳ] ἀγίῳ *B*

I Κεφ. ιγ] *om. LS* 2/4 Ὅτι – τέλειον] περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονο-
 μίας *B*² 5 οὐ *post* ἀλήθειαν *trsp. B* 6 χωρὶς ἐστὶ] ἀμέτοχος ὑπάρχει
B II αὐτῇ] αὐτοῦ *B* 13 βοήσοντα] βοήσαντα *BS* 16 διαπορίαν]
 ὁδοιορίαν *B* τὴν²] *om. B*

σύλληψις τῆ παρθένω, ἀλλὰ μετὰ τὴν διαπορίαν καὶ τὴν
 συγκατάθεσιν «Ἰδοῦ,» γάρ φησιν, «ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό
 μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου.» Τότε ἀπελθόντος τοῦ ἀγγέλου
 ἐπήλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ’ αὐτήν, καθαῖρον αὐτήν καὶ
 20 δύναμιν δεκτικὴν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος παρέχον, ἅμα δὲ
 καὶ γεννητικὴν, καὶ τότε ἐπεσκίασεν ἐπ’ αὐτήν ἡ τοῦ
 ὑψίστου Θεοῦ ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ὁ Υἱὸς τοῦ
 Θεοῦ ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, οἶονεὶ θεῖος σπόρος, καὶ
 συνέπηξεν ἐαυτῷ ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ καθαρωτάτων αὐτῆς
 25 αἱμάτων σάρκα ἐμψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ,
 ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος, οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ
 δημιουργικῶς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ ταῖς κατὰ
 μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ βρέφους, ἀλλ’ ὑφ’ ἐν
 τελειωθέντος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος χρηματίσας τῇ
 30 σαρκὶ ὑπόστασις καὶ οὐχὶ προὑποστάση τῇ σαρκὶ ἐνωθείς,
 ὥστε ἅμα σὰρξ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ, ἅμα σὰρξ ἐμψυχος
 ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ· διὸ οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα
 λέγομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα· ὦν γὰρ φύσει τέ-
 λειος Θεὸς γέγονε φύσει τέλειος ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς
 35 ἀτρέπτως.

3. Γεννᾶται δὲ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου, οὐχ, ὡς τινες
 μυθολογοῦσιν, | ἐκ τῆς πλευρᾶς, ἀλλ’ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν f. 48^v
 τῶν γυναικῶν ἐξόδου· οὐ γὰρ ἀδύνατος ἦν ὁ πάντα
 δυνάμενος καὶ οὕτως γεννηθεὶς φυλάξαι ἀπαρνοϊκτοὺς τὰς
 40 κλεῖς καὶ πύλας τῆς παρθενίας, ὡσπερ ἐξῆλθεν ἐσφραγι-
 σμένου τοῦ μνήματος, καὶ καθὼς πάλιν εἰσῆλθε πρὸς τοὺς
 μαθητὰς κεκλεισμένων τῶν θυρῶν. Διόπερ διπλοῦν τῇ
 φύσει προσκυνοῦντες αὐτόν, ὡς τὰ μὲν θεοπρεπῶς, τὰ δὲ
 ἀνθρωπίνως ἐνεργοῦντα, κατὰ τὸ πρέπον ἐκάστῳ προσκυ-
 45 νοῦμεν σχετικῶς, καὶ τὴν αὐτὸν τεκοῦσαν πανάχραντον

17/18 Luc. 1, 38. 21/22 Luc. 1, 35; 1 Cor. 1, 24. 36/42 cf. Ioh. DAMASC., FO IV 14 (ed. KOTTER 87, 93-99; PG 94, 1161 A-B). 42 Ioh. 20, 19, 26. 42/47 cf. Ioh. DAMASC., FO III, 3 (ed. KOTTER 47; PG 94, 988-996) sed valde summatim.

ABL S

17 συγκατάθεσιν] συγκατάβασιν S 19 καθαῖρον] καὶ ἁγιάζων B
 25 ἐμψυχωμένην] *codd.*, sed forte ἐψυχωμένην ex Ioh. Damasc., l.c.,
corrigenendum 26 σπερματικῶς] σπερμαντικῶς A 29 τελειωθέντος]
 -θέντα S 31 ὥστε] ὡς S ἅμα Θεοῦ λόγου σὰρξ] *om.* S ἅμα
 σαρκῆ] *om.* A 32 διὸ] καὶ *add.* S 38/39 πάντα δυνάμενος] παντοδύ-
 ναμος L 40 πύλας] καὶ θύρας *add.* B 43 θεοπρεπῶς] θεοπρεπῆ S

θεοτόκον ὁμολογοῦντες, ὡς τῶν χριστιανῶν μεσίτιν ἀκαταίσχυντον καὶ προστάτιν.

4. Καὶ οὐχὶ μόνην τὴν θεανδρικήν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, ἣν ἀπέστειλε τῷ Αὐγάρῳ τοπάρχη Ἐδέσσης, οὐδὲ τῆς
 50 πανάγνου καὶ θεομήτορος, ἣν Λουκᾶς ἀνιστόρησεν ὁ εὐαγγελιστής, ὡς τῶν πρωτοτύπων ἀντίτυπα σέβομεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπανταχοῦ εὐρισκομένας αὐτῶν σεπτὰς εἰκόνας, καθὼς καὶ τῶν ἁγίων πάντων ὡς φίλων Θεοῦ καὶ θερα-
 55 πευτῶν, τιμητικῶς προσκυνοῦμεν καὶ ἀσπαζόμεθα εἰς πίσ-
 τεως καὶ ἀγάπης ἔνδειξιν ἡμετέρας τῆς πρὸς αὐτούς· εἰ γὰρ ἀλλήλους ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ προσκυνοῦμεν, καίπερ ὄντες ἁμαρτωλοί, πόσω μᾶλλον τὰς ἱερὰς καὶ ἁγίας εἰκόνας διὰ τὴν πρωτοτύπων τιμὴν | καὶ ἀλήθειαν τὸ σέβας νέμειν f. 49^r
 ὀφείλομεν; Ἄλλὰ σκανδαλίζονται οἱ ἀσεβεῖς; Καὶ τί θαυμασ-
 60 μαστὸν τοὺς ἀπολλυμένους ἀγνοεῖν τὸ μέγα τῆς σωτηρίας μυστήριον; «Μωρία γὰρ αὐτοῖς ἢ τοῦ Θεοῦ σοφία,» ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος. Ἄφρον καὶ ἀσύnete, μὴ γὰρ τὴν θείαν φύσιν εἰκονογραφοῦμεν; Ἄπαγε τῆς ἀτοπίας· ἐκείνη γὰρ ἀόρατος, ἀπερίγραπτος, ἀσχημάτιστος, ἀποσος, ἀνείδεος,
 65 ἀκατάληπτος, ὑπερούσιος, ἀνεξιχνίαστος· ἀλλὰ τὸν δι' ἡμᾶς φορέσαντα τὸ ἡμέτερον ἱστοροῦμεν καὶ τὴν θείαν πᾶσαν καὶ ἀπόρρητον οἰκονομίαν, καὶ οὕτω τὸ σέβας εὐγνωμόνως προσφέρομεν. Πολλάκις γοῦν ἐν ἄλλοις τὸν νοῦν ἔχοντες προσασχολούμενον εἶδομεν ἐσταυρωμένον Χριστὸν ἐν εἰκό-
 70 νι, καὶ τοῦ σωτηρίου πάθους ἀναμνησθέντες, πεσόντες προσεκυνήσαμεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πανενδόξου παρθένου καὶ θεομήτορος, οὕτω καὶ ἐπὶ πάσης σεβασμίου εἰκόνας καὶ ἱστορίας ποιεῖν εἰώθαμεν.

49 de epistula Abgari (BHG 1704): cf. IOH. DAMASC., FO IV 16 (ed. KOTTER 89, 51-56; PG 94, 1173). 50 de imagine Deiparae a s. Luca: cf. Ps. IOH. DAMASC., *Adv. Const. Cabal.* (PG 94, 321C). 53/54 cf. IOH. DAMASC., FO IV 15 (ed. KOTTER 88, 18-20; PG 94, 1164). 55/73 cf. IOH. DAMASC., FO IV 16 (ed. KOTTER 89, 1-48; PG 94, 1168-72) sed summam. 60/61 cf. 1 Tim. 3, 16. 61 1 Cor. 1, 18.

ABLS

46 μεσίτιν] μεσίτην BLS 47 προστάτιν] προστάτην BLS 49 τοπάρχη] πόλεως add. B 50 ἀνιστόρησεν] ιστόρησεν B 53 Θεοῦ] Χριστοῦ S 54 τιμητικῶς] καὶ add. S προσκυνοῦμεν] προσκυνοῦντες B 62 ὁ] μέγας add. B ἀσύnete] ἀσύnetον A 67 οὕτω] καὶ τὴν ὡς πρέπων add. B 68 προσφέρομεν] ἀπονέμωμεν B 69 προσασχολούμενον] ἐνασχολούμενον B 71 προσεκυνήσαμεν] ἐπροσκυνήσαμεν B 72 θεομήτορος] θεοτόκου B σεβασμίου] σεβασμίας S

Ἄλλ' οὐκ ἄκαιρον ἴσως καὶ θαυμάτων ἀναμνησθῆναι
75 τινων εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἐξάπλωσιν.

5. (1.) Τινὶ τῶν ἀγωνιστῶν καὶ ὁσίων ἐν στύλῳ ἐγκε-
κλεισμένῳ παρηνόχλει σφοδρῶς ὁ τῆς πορνείας δαίμων
νυκτὸς καὶ ἡμέρας διερεθίζων αὐτὸν εἰς ἀτόπους ἐπιθυ-
μίας· ὁ δὲ κατεβόα τοῦ πολεμοῦντος ὡσπερὶ τεθλιμμένος | f. 49^v
80 καὶ διεμάχετο τούτῳ λέγων, «Ἔως πότε τυραννεῖς τὴν
ψυχὴν μου, δαίμων ἀκάθαρτε; Ἔως πότε πειράζων οὐ
παύῃ, παμμίαρε· ἀπόστα λοιπὸν ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι συνεγή-
ρασάς μοι· λάβε κόρον τῆς πολλῆς παρενοχλήσεως· ἔασόν
με μικρὸν ἀνεθῆναι τοῦ τῆς σαρκὸς πολέμου.»

85 (2.) Ταῦτα τοῦ ὁσίου πολλάκις διαλεγομένου φαίνεται
αὐτῷ μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὀφθαλμοφανῶς ὁ δαίμων καὶ φησιν,
«Εἰ θέλεις ἵνα παύσω πολεμῶν καὶ πειράζων σε, ὁμοσόν
μοι μηδενὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ φυλάξαι, ὃ λέγω σοι.» Καὶ ὁ γέρων
μὴ καλῶς ποιῶν ὤμοσεν αὐτῷ ὅτι, «Μὰ τὸν κατοικοῦντα
90 ἐν οὐρανοῖς, τηρήσω τὸν λόγον σου καὶ πρὸς οὐδένα τῶν
ἀνθρώπων ἐξείπω.» Καὶ ὁ δαίμων, «Ἀπὸ τοῦ νῦν,» εἶπε,
«μηκέτι προσκυνήσης τῇ εἰκόνι ταύτῃ, καὶ οὐ πολεμῶ σε.»
Ἦν δὲ ἡ εἰκὼν τῆς παναγίας θεοτόκου ἐναγκαλιζομένης τὸ
βρέφος τὸ προαιώνιον.

95 (3.) Ἄωφήσαντος δὲ τοῦ σαρκικοῦ πολέμου ἀπὸ τοῦ
ὁσίου, παρέβαλέ τις πρὸς αὐτὸν μεθ' ἡμέρας τῶν δοκιμω-
τάτων γερόντων, καὶ ἀνήγγειλεν αὐτῷ ἐκεῖνος πᾶσαν τὴν
ἀλήθειαν· ὁ δὲ ἀπεκρίθη, «Καλῶς ἐποίησας, ὅτι εἶπάς μοι
τὸ πρᾶγμα· γίνωσκε δὲ ὅτι ἐχλευάσθης, καὶ κακῶς ποιῶν
100 ὤμοσας τῷ δαίμονι τηρῆσαι ἀνέκφορον τὸ μυστήριον· πλὴν
λέγω σοι, | συμφέρει σοι μὴ ἔᾶσαι πορνεῖον ἐν τῇ πόλει, f. 50^r
μόνον προσκύνει καὶ δόξαζε τὴν κοσμοσώτειραν θεοτόκον
καὶ δέσποιναν ἡμῶν.»

76/113 de stylita tentato (BHG 1449t): cf. IOH. MOSCH., *Prat. sp.* 45 (PG 87 (3), 2900 B-D); IOH. DAMASC., *Imag.* III 13 (ed. KOTTER p. 124; PG 94, 1336B-C).

ABLP(76-103)S

74/75 Ἄλλ' - ἐξάπλωσιν] *om.* B 76 Τινὶ τῶν] *tit.* περὶ τοῦ πειρα-
σθέντος ὑπὸ τοῦ δαίμονος μὴ προσκυνεῖν τῇ εἰκόνι τῆς θεοτόκου *Amg. P*
78 διερεθίζων] ἐρεθίζων B 79 τεθλιμμένος] -μένον S 82 παμμία-
ρε] πανμίαρε A 84 ἀνεθῆναι] ἀνεθῆν S 85 Ταῦτα] καὶ πλείονα *add.*
P 88 μηδενὶ - ἀλλὰ] *om.* B φυλάξαι] φυλάξεις S 89 καλῶς]
νοήσας ὁ *add.* B αὐτῷ] αὐτοῦ B 93 ἐναγκαλιζομένης] -μένη B
99 καὶ] *om.* L 100 ἀνέκφορον] ἀνέκφραστον AP 101 πορνεῖον]
εἰς ὃ μὴ εἰσέρχηται *add.* *Ioh. Mosch., l.c.*

(4.) Τούτοις τοῖς λόγοις στηρίζας ὁ γέρων τὸν ἀδελφὸν
 105 ὑπεχώρησεν, καὶ αὐτίκα ἐφίσταται πάλιν ὁ δαίμων, καὶ
 φησι μετ' ὀργῆς, «Τί ἐστι, κακόγηρε, οὐκ ὤμοσάς μοι
 μηδενὶ ἐξαιρεῖν; Καὶ πῶς ἀνήγγειλας τῷδε τῷ γέροντι;
 Λέγω σοι ὅτι ὡς ἐπίορκος ἔχεις κριθῆναι ἐνώπιον τοῦ
 Θεοῦ.» Καὶ ὁ γέρων, «Οἶδα ὅτι ἐπλανήθην καὶ ὤμοσά σοι
 110 ὡς οὐκ ὤφειλον· πλὴν συμφέρον ἵνα σὺ παρενοχλῆς ὡς
 κύων ἀκάθαρτος, ἢ ἵνα παύσωμαι ἐγὼ προσκυνῶν τὴν
 ἐλπίδα τῆς σωτηρίας μου· καὶ περὶ τῆς ἀμαρτίας τοῦ
 ὄρκου, δυνατὸς ὁ ἀγαθὸς Θεὸς συγχωρῆσαί μοι.»

6. (1.) Ἄλλος τις μῆμος Γαϊανὸς ὀνόματι ἐβλασφήμει ἐν
 115 τῷ θεάτρῳ ἀναιδῶς τὴν παναγίαν θεοτόκον· καὶ παραφαίνε-
 ται αὐτῷ ἢ θεοτόκος λέγουσα, «Τί σοι κακὸν ἐποίησα,
 ἄνθρωπε, ὅτι ἐπὶ τοσοῦτου δήμου διασύρεις με;» Ὁ δὲ
 ἐγερθεὶς οὐ μόνον οὐ διωρθώσατο, ἀλλὰ καὶ πλέον
 ἐβλασφήμει. Πάλιν οὖν φαίνεται ἡ ἀγία πανύμνητος θεοτό-
 120 κος νουθετοῦσα αὐτὸν καὶ λέγουσα, «Μὴ, παρακαλῶ, μὴ
 βλάβπτῃς τὴν ψυχὴν σου δι' ἐμέ.» Ὁ δὲ πάλιν πλέον
 ἐβλασφήμει. Εἶτα ἐκ τρίτου φαίνεται αὐτῷ ὄνειδίζουσα καὶ
 λέγουσα, «Τί σοι ἠδίκησα, ἄνθρωπε, | ὅτι οὐ παύη f. 50^v
 ἀναιτίως οὕτω βλασφημῶν καὶ ὑβρίζων με; Πίστευσον, εἰ
 125 μὴ σωφρονήσεις, ἀπολάβῃς ἄξια τῆς ἀπαιδευσίας σου.»

(2.) Ὡς οὖν οὐ διωρθώσατο, ἀλλὰ πάλιν ἐφλυάρει, καὶ
 μᾶλλον εἰς τὸ χεῖρον προέκοπτεν, ἐν μιᾷ ἐφίσταται αὐθις ἢ
 θεοτόκος αὐτῷ μεσημβρίας ὡς ἐκάθευδε, μηδὲν εἰποῦσα,
 μόνῳ δὲ τῷ δακτύλῳ αὐτῆς ἐχάραξε τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ
 130 τὰς χεῖρας· καὶ διϋπνισθεὶς εὐρέθη κεκομμένας ἔχων καὶ
 τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, καὶ ὡσεὶ κορμὸς κείμενος· ἐπὶ
 τούτοις οὖν ὁ δαίμων ἐξωμολογεῖτο πᾶσι, κατάδηλον
 ἑαυτὸν ποιῶν, καὶ οἶαν ἀντιμισθίαν τῆς βλασφημίας ἀπέλα-
 βεν.

135 (3.) Ὁρᾷς πῶς οὐ μόνον οἱ εἰς Χριστὸν βλασφημοῦντες,

114/141 miraculum de mimo Caio (BHG 1076c): cf. ΙΟΗ. ΜΟΣΧ., *Prat. sp.* 47
 (PG 87 (3), 2901 C-D).

ABLPS

105 ἐφίσταται *post* πάλιν *trsp.* AP πάλιν] *om.* B 114 μῆμος]
 μήμων S 115 ἀναιδῶς] *om.* S 116 αὐτῷ] αὐτὸν B 117
 διασύρεις] κατασύρεις B 126 ἀλλὰ] καὶ *add.* S 129 ἐχάραξε] ἐχάρα-
 σε S ἐγχάρατε A (διεχάραξεν *Ioh. Mosch., l.c.*) 130 καὶ²] *om.* L
 133 ἑαυτὸν] αὐτὸν B

ἀλλὰ καὶ οἱ εἰς τὴν ἄχραντον αὐτοῦ μητέρα κολάζονται· εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸ παρὸν οὐκ ἀπολάβωσιν ἀξίως μακροθυμύσης τῆς δίκης, ἀλλ' ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι πάντως οὐ διαφεύξονται, ὅτε ὄψονται Ἰουδαῖοι εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, καὶ οἱ
140 τὰς ἱερὰς μορφὰς καὶ στηλογραφίας καθαιροῦντες ἀτίμως καὶ διαπτύοντες πρὸς τὰ πρωτότυπα.

7. (1.) Πραγματευτῆς τις ἦν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ φιλόχριστος ἄμα καὶ φιλομόναχος· μέλλων ἀπελθεῖν ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τινὰς πραγματείας, ἀφίει ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ τὴν
145 ἑαυτοῦ γυναῖκα εὐλαβῆ καὶ | σῶφρονα οὖσαν, καὶ τὸ f. 51^r
αὐτῶν θυγάτριον ὡς ἐτῶν ἕξ· ἠφίει δὲ καὶ δοῦλον ἓνα εἰς τὸ ἐκδουλεύειν αὐταῖς. Ὡς οὖν ἀπήρχετο εἰς τὸ πλοῖον λέγει αὐτῷ ἢ γυνὴ, «Τίνι ἔἄς ἡμᾶς, κύρι;» Ὁ δέ, «Τῇ δεσποίνῃ ἡμῶν,» εἶπε, «τῇ θεοτόκῳ· αὐτῇ μελήσει περὶ
150 ὑμῶν, καὶ ἔσται φρουροῦσα ὑμᾶς.»

(2.) Ἐν μιᾷ οὖν ὡς ἐκάθητο ἢ γυνὴ καὶ εἰργάζετο, ἔχουσα καὶ τὸ παιδίον πλησίον, ὁ δοῦλος ἐνεργηθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἠθέλησε φονεῦσαι αὐτὰς καὶ λαβεῖν εἴ τι κάλλιστον ἦν ἐν τῷ οἴκῳ καὶ φυγεῖν. Καὶ λαβὼν μάχαιραν
155 ἠκονημένην ἀπὸ τοῦ μαγειρίου ἤρχετο εἰς τὸν κοιτῶνα ἐν τῷ τρικλίνῳ, ἔνθα ἦν ἢ κυρία αὐτοῦ· καὶ ὡς ἔφθασε τὴν θύραν ἐκρατήθη ἀορασίᾳ, καὶ οὐκ ἠδύνατο οὔτε ἐπὶ τὸν τρίκλινον, οὔτε ἐπὶ τὸ μαγειρίον ἐλθεῖν· ὡς δὲ ἐποίησεν ὠραν βιαζόμενος εἰσελθεῖν καὶ οὐκ ἠδύνατο, ἤρξατο κρά-
160 ζειν τὴν κυρίαν αὐτοῦ καὶ λέγειν, «Ἐλθέ, κυρία μου, ἕως ᾧδε.» Ἡ δὲ ἐθαύμαζεν, ὅτι εἰς τὸ μέσον τῆς θύρας εἰστήκει καὶ οὐκ ἤρχετο πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ἔκραζε· λέγει αὐτῷ ἐκείνη, «Σὺ ἐλθέ μᾶλλον ᾧδε,» μὴ γινώσκουσα ὅτι ἀορασίᾳ κρατεῖται. Ὁ δὲ παῖς ἤρξατο ὀρκίζειν αὐτήν, ἵνα
165 ἔλθῃ πλησίον αὐτοῦ· ἢ δὲ ὤμοσε μὴ ἀπελθεῖν. Καὶ ὁ

139 Ioh. 19, 37 (= Zach. 12, 10 hebr.). 142/176 miraculum de seruata uxore cum filia (BHG 1076r): cf. Ioh. Mosch., *Prat. sp.* 75 (PG 87 (3), 2928 A-C).

ABLPS

136 οἱ] *om.* BL 137 ἀξίως] *om.* B 139 ὄψονται] οἱ *add.* L
140/141 ἀτίμως καὶ διαπτύοντες] *om.* A 142 Πραγματευτῆς] *tit.*
ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ *add.* B ἦν] *om.* B 146 ἠφίει] ἀφίει P 147
αὐταῖς] αὐτὰς BP 148/149 Τῇ δεσποίνῃ] τὴν δέσποινα L 149 τῇ
θεοτόκῳ] στὴν θεοτόκον L αὐτῇ] *scripsi* αὐτῇ *codd.* (*recte?*) περὶ]
ὑπὲρ B 152 ἐνεργηθεὶς] ὀργησθῆς L 156/157 τὴν θύραν] τῇ θύρᾳ B
158 ἐλθεῖν] ἀπελθεῖν B 160 Ἐλθέ] ἢ *add.* P ἕως] *om.* B

δοῦλος, «Παρακαλῶ σε, κὰν τὸ παιδίον πέμψον μοι.» Ἡ δὲ οὐδὲ τοῦτο | ἐποίησε.

f. 51^v

(3.) Τότε ὡς εἶδεν ὁ πονηρὸς δοῦλος ὅτι οὐδὲν ἠδυνήθη ποιῆσαι, ὧν ἠβούλετο, ἐπιφέρει καθ' ἑαυτοῦ τὴν μάχαιραν
170 καὶ ἔδωκεν ἑαυτὸν κατὰ τῆς γαστρὸς καὶ ἐξεχύθησαν τὰ
ἐγκατα αὐτοῦ· ἡ δὲ κυρία αὐτοῦ ἰδοῦσα ὃ ἐποίησεν,
ἐβόησε καλοῦσα τοὺς γείτονας. Εὐθύς οὖν συνῆλθον πολλοὶ
καὶ εὐρόντες ἔτι ζῶντα τὸν παῖδα, ἔμαθον παρ' αὐτοῦ
πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεὸν ἐν εὐχαριστίᾳ
175 τὸν σώσαντα τὴν μητέρα καὶ τὸ παιδίον αὐτῆς ταῖς τῆς
θεοτόκου πρεσβείαις.

8 (1.) Ἐν τῷ λεγομένῳ τόπῳ τὰ Ἀρσελάου ᾧκει ὁ
μακαρίτης Γεώργιος, ἀνὴρ θαυμαστὸς καὶ σημειοφόρος·
βαρβαρευθείσης οὖν ποτε τῆς ὁδοῦ τῆς Παλαιστίνης γέγονε
180 πολλὴ σπάνη τοῦ ἐλαίου ἐν τῷ ἀγίῳ ὄρει Σινᾶ· κατελθὼν
τοῖνον ὁ ἡγούμενος εἰς τὰ Ἀρσελάου παρεκάλεσε τὸν τοῦ
Θεοῦ ἀνθρωπον Γεώργιον ἀνελθεῖν σὺν αὐτῷ ἐν τῷ ἀγίῳ
ὄρει· ὁ δὲ μὴ δυνηθεὶς παρακοῦσαι τοῦ ἡγουμένου συν-
ανῆλθεν αὐτῷ, καὶ εἰσενέγκας αὐτὸν ὁ ἡγούμενος εἰς τὴν
185 ἐλαιοθήκην, παρεκάλει ποιῆσαι εὐχὴν ἐν τοῖς πίθοις
τοῦ ἐλαίου μηδὲν ὄλως ἔχουσι.

(2.) Λέγει οὖν πρὸς τὸν ἡγούμενον χαριέντως ὁ ἀββᾶς
Γεώργιος, «Εἰς ἓνα πίθον ποιήσομεν εὐχὴν, ἢ εἰς πάντας;»
Λέγει ἐκεῖνος, «Εἰ κελεύεις, εἰς πάντας.» Ὁ δέ, «Ἄλλ' εἰ
190 τοῦτο γένηται,» φησί, | «κολυμβῶμεν ἐκ τοῦ ἐλαίου.» Καὶ ὁ f. 52^r
ἡγούμενος, «Καὶ ποιήσον εἰς ἓνα.» Κλίνας οὖν γόνυ
ἐποίησεν εὐχὴν εἰς ἓνα τῶν πίθων, καὶ εὐθέως ὡς ἀπὸ
πηγῆς ἀνέβλυζε τὸ ἔλαιον· καὶ λέγει πρὸς τοὺς
διακονητὰς ὁ γέρων, «Ἀντλήσατε καὶ μεταβάλετε εἰς τοὺς

177/206 de oleo multiplicato (BHG^a 10761c): cf. ANAST. MON., *Narratio* 9
(ed. F. NAY, OC 2, 1902, p. 65-66; Revue de l'Institut Catholique de Paris, 1902,
p. 16-17).

ABLP S

166 Παρακαλῶ σε] *om.* L πέμψον] πέμψε B 168 ἠδυνήθη]
ἔδυνήθη LP 170 ἑαυτὸν] αὐτὸν S τῆς] *om.* P ἐξεχύθησαν]
ἐξεχύθη AP 171 αὐτοῦ²] *om.* S 173 παῖδα] καὶ *add.* B 175 τὴν
μ. καὶ τὸ π.] τὸ π. καὶ τὴν μ. B 177 Ἐν τῷ] *tit.* ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ
add. B 183/184 συνανῆλθεν] συνῆλθεν B 187 πρὸς τὸν ἡγούμενον]
αὐτῷ ὁ ἡγούμενος B χαριέντως APS χάριν ἐντὸς L 189 Λέγει]
οὖν *add.* L Εἰ¹ - πάντας] *om.* L 193 πηγῆς] γῆς P

195 λοιπούς πίθους.» Καὶ τούτου γενομένου, ἐγεμίσθησαν
ἅπαντες· καὶ ἦν ὑπερεκβλύζον τὸ ἔλαιον ἐν τῇ ἀποθήκῃ,
ἕως εὐζαμένου αὐτοῦ ἔστη πάλιν ἡ ἀένναος ἐκείνη καὶ
ἄφθονος πηγή.

(3.) Ἦβουλήθη τοίνυν ὁ ἡγούμενος ἐπονομάσαι τὸν πίθον
200 ἐκείνον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀββᾶ Γεωργίου· ὁ δὲ γέρων λέγει
αὐτῷ, «Οὐχί, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς πανυμνήτου ἀγίας
δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου· ταύτης γὰρ ταῖς πρεσβείαις ὁ
ἐξ αὐτῆς σαρκωθείς Χριστὸς ἐθαυματούργησεν.» Καὶ λοι-
πὸν ἐπωνόμασεν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ταύτης ὀνόματι, καὶ ὁ πίθος
205 ἕως τοῦ νῦν διασώζεται, ἐν ᾧ ἄνωθεν ἄσβεστος κρέματα
κανδηλα ἐπὶ τῷ τῆς ἀγίας θεοτόκου ὀνόματι.

9. Πολλὰ καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἡ θεοτόκος θαυματουργοῦσα
φαίνεται ὡς ἀληθῆς Θεοῦ μήτηρ· ἀλλ' ἀρκεῖ τοῖς εὐγνώμοσι
καὶ ταῦτα δεῖξαι αὐτῆς τὴν ἰσχύν, καὶ τοῦ δι' ἡμᾶς
210 γενομένου ἀνθρώπου κατὰ ἀλήθειαν ἐξ αὐτῆς χωρὶς ἁμαρ-
τίας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

XIV. Κεφάλαιον ιδ'.

Ἐπερὶ τῶν ἀγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἐπτὰ Συνόδων.

f. 52^v

Ἐπτὰ Συνόδοις ὡς στύλοις αἴρου πίστιν.

I. Σύνοδος α'.

5 (1.) Ὦν πρώτη ἐστὶν ἡ ἐν Νικαίᾳ συνελθοῦσα τῆς ἀγίων
πατέρων, ἐπὶ τοῦ ἐν ἀγίοις Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως,
κατὰ Ἀρείου πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας, ἀληθινὸν Θεὸν
μόνον τὸν Πατέρα λέγοντος, τὸν δὲ Υἱὸν κτίσμα καὶ
ποίημα, καὶ ὅτι ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. (2.) Ἦγεῖτο δὲ αὐτῆς
10 Μητροφάνης Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλέξανδρος Ἀλεξαν-
δρείας, Εὐστάθιος Ἀντιοχείας, καὶ Μακάριος Ἱεροσολύμων·

3 cf. Prou. 9, 1.

ABL(195-211)P(195-206)S

195 γενομένου] αὐτοῦ *add.* L 196 ὑπερεκβλύζον] ὑπερβλύζον B
197 ἕως] οὐ *add.* S αὐτοῦ] *om.* B 204 καὶ ὁ] ὁ δὲ B 208
ἀληθῆς] ἀλήθως B 211 ἡμῶν] ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. ἀμήν. *add.* A

1 Κεφ. ιδ'] *om.* BS 2 ἐπτὰ] *om.* S 3 ἐπτὰ - πίστιν] *hic scripsi,*
ante tit. trsp. AS, *om.* B πίστιν] πίστις A 5 ὦν] *om.* B 6
Κωνσταντίνου] αὐγούστου καὶ μεγάλου *add.* B 8 Υἱὸν] καὶ λόγον *add.*
B 10 Μητροφάνης Κ'πόλεως] Ἀλέξανδρος Κ'πόλεως S *om.* A
10/11 Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρείας] *om.* S

συνῆσαν δὲ αὐτοῖς καὶ τοποτηρηταὶ Σιλβέστρου τοῦ ἀγιω-
τάτου πάπα Ῥώμης· συνῆν δὲ καὶ Ἀθανάσιος ἀρχιδιάκονος
τῆς Ἀλεξανδρέων ἐκκλησίας. (3.) Οὗτοι ἄρειον καὶ τοὺς
15 σὺν αὐτῷ ἀναθέματι καθυποβαλόντες ὡς τῆς ἀληθείας
ἐχθροὺς, ὀρθοδόξως τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον ἀνεκή-
ρυξαν, τὸ τῆς πίστεως ἐκτεθεικότες σύμβολον.

(4.) Ἐν ταύτῃ οὖν τῇ συνόδῳ ζητήσεως καὶ περὶ τοῦ
ἀγίου Πάσχα γενομένης καὶ τινων λεγόντων ἐπιτελεῖσθαι τὸ
20 Πάσχα ὅτε καταλάβῃ ἡ τεσσαρειακαιδεκάτῃ τῆς σελήνης ἐν
τῷ πρώτῳ μηνί – τῆνικαῦτα γὰρ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἑορτάζειν
εἰώθασιν –, πάντες συμφώνως ἐψηφίσαντο ἐν τῇ ἀγία
κυριακῇ | τὴν ἀναστάσιμον ἐπιτελεῖσθαι πανήγυριν.

f. 53^r

2. Σύνοδος β΄.

25 (1.) Δευτέρα σύνοδος ἐστὶν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει
ἀγίων πατέρων ρν' συνελθοῦσα, ἐπὶ τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως
Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου. (2.) Ἦγοῦντο δὲ αὐτῆς Τιμόθεος
Ἀλεξανδρείας, Μελέτιος Ἀντιοχείας, Κύριλλος Ἱεροσολύ-
μων' τοποτηρηταὶ δὲ τοῦ Ῥώμης ἐν αὐτῇ οὐχ εὐρέθησαν·

30 οἱ καὶ χειροτονοῦσι Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχην Νεκ-
τάριον ἀπὸ συγκλητικῶν. (3.) Συνήχθη δὲ αὕτη ἡ σύνοδος
κατὰ Μακεδονίου τοῦ πνευματομάχου, ὃς ἐγένετο μὲν
πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ἀκολουθῶν δὲ Ἀρειῷ εἰς
τὰς περὶ τοῦ Υἱοῦ βλασφημίας ἔλεγε καὶ περὶ τοῦ ἀγίου
35 Πνεύματος, ὡς οὐκ ἔστι Θεός, ἀλλὰ κτίσμα καὶ ποίημα.

(4.) Καὶ ἀναθεματίσαντες αὐτὸν καὶ τὰ ἀσεβῆ αὐτοῦ
δόγματα τὸ πανάγιον ἐκράτυναν σύμβολον, τὸ ἐν πάσαις
ταῖς ἐκκλησίαις ᾄδόμενον, προστεθεικότες τὸ ἐπ' ἐσχάτων,
«Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ
40 τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυ-
νούμενον καὶ συνδοξαζόμενον.» Πάντα δὲ ταῦτα δείκνυσιν ὡς
Θεός ἐστὶν ἀληθινὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ὁμοούσιον
Πατρὶ καὶ Υἱῷ. (5.) Διὸ καὶ ἡ ἀγία τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία
ταύταις ταῖς | δύο ἀγίαις συνόδοις ἀκολουθήσασα τριάδα f. 53^v

ABS

12/13 τοῦ ἀγιωτάτου] *om.* B 13 ἀρχιδιάκονος] ὡν τότε *add.* B
15 ἀναθέματι] ἀναθεμάτισαν B 16 ὁμοούσιον] *om.* A 18 καὶ
περὶ] καιροῖ B 19 λεγόντων] λεγομένων B 20 ἡ] *om.* AS 21 οἱ]
om. AS 22 τῇ] *om.* B 26 συνελθοῦσα] συνελθόντων S 30
Κ'πόλεως] ἐν Κ'πόλει *post* πατριάρχην *trsp.* B 33 εἰς] *om.* B 35
κτίσμα] δοῦλος B 39 ζωοποιόν] ζωοποιούν B 39/40 τὸ^δ – ἐκπο-
ρευόμενον] *om.* B 40/41 συμπροσκυνούμενον *codd.* 44 ἀγίαις] *om.* B

45 ὁμοούσιον δοξάζει ἓνα Θεόν, καὶ μίαν οὐσίαν καὶ φύσιν, μονάδα ἐν τριάδι καὶ τριάδα ἐν μονάδι, μίαν βασιλείαν καὶ ἔξουσίαν καὶ θεότητα.

(6.) Ἀναθεματίζουσι δὲ καὶ Σαβέλλιον, ἐν πρόσωπον δοξάζοντα Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· καὶ
50 Ἀπολινάριον καὶ τοὺς τὰ Ἀπολιναρίου φρονοῦντας· οἱ διαφέρουσιν Ἀρειανῶν κατὰ τοῦτο, καθὼ οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἄψυχον τελείως τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα δοξάζουσιν, ἀντὶ ψυχῆς εἶναι λέγοντες ἐν αὐτῷ τὴν θεότητα, οἱ δὲ τὰ Ἀπολιναρίου φρονοῦντες ψυχὴν μὲν λέγουσιν ἀνειληφέναι
55 τὸν Κύριον, ἄνουν δέ· ἡ δὲ ἁγία τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία οὐχ οὕτως, ἀλλὰ φρονεῖ τὸν ἓνα τῆς Τριάδος Θεὸν Λόγον ἐνωθῆναι σαρκὶ ψυχὴν ἐχούση λογικὴν τε καὶ νοεράν.

(7.) Ἐν ταύτῃ τῇ συνόδῳ τὰ μὲν πρωτεῖα ἀπεδόθη ὡς καὶ ἐξ ἀρχῆς τῷ πάπῃ Ῥώμης, τὴν δὲ δευτέραν τάξιν τῷ
60 Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχῃ παρέσχοντο, ὡς εὑρεθῆναι λοιπὸν τρίτον τὸν Ἀλεξανδρείας, τέταρτον τὸν Ἀντιοχείας, καὶ πέμπτον τὸν Ἱεροσολύμων.

3. γ' Σύνοδος.

(1.) Τρίτη σύνοδος ἐστὶν ἡ ἐν Ἐφέσῳ συναχθεῖσα τὸ
65 πρότερον, τῶν διακοσίων ἁγίων πατέρων, ἐπὶ Θεοδοσίου βασιλέως τοῦ μικροῦ, υἱοῦ Ἀρκαδίου, κατὰ Νεϊστορίου f. 54^r τοῦ ἀνθρωπολάτρου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, λέγοντος μὴ εἶναι θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν, ὡς Θεὸν ἀληθινὸν μὴ γεννήσασαν. (2.) Ἠγεῖτο δὲ αὐτῆς Κύριλλος ὁ
70 Ἀλεξανδρείας, διέπων καὶ τὸν τόπον Κελεστίνου, τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Ῥώμης, καὶ Ἰουβενάλιος Ἱεροσολύμων· Ἰωάννης γὰρ ὁ Ἀντιοχείας, ὡς μὴ φρονῶν τάχα καλῶς, ὑπὸ Κυρίλλου καθηρέθη μετὰ τῶν παρευρεθέντων ἐπισκόπων. (3.) Οὗτος ὁ ἀοίδιμος Κύριλλος, συμβουλεύων
75 Νεστορίῳ δι' ἐπιστολῶν Θεὸν ἀληθινὸν καὶ ἀνθρωπὸν ὁμολογῆσαι Χριστόν, καὶ θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν, καὶ

58/62 cf. Conc. CP (380), Canon 3 (ed. MANSI III 560 C-D); SOCRATES, HE 5, 8 (PG 67, 577 B-C); SOZOMENUS, HE 7, 9 (PG 67, 1436C; ed. G. HANSEN, p. 312, 1-2).

ABS

48 ἀναθεματίζουσι] -ίζουσα S 52 τελείως] om. B δοξάζουσιν] δοξάζοντες B 54 ἀνειληφέναι] εἰληφέναι B 57 ἐχούση] ἐχούσης B 59 δὲ] om. S τάξιν] πάλιν B 62 τὸν] om. A 63 Σύνοδος γ'] om. S 69 ὁ] om. S

μὴ ἄλλον φρονεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ ἄλλον τὸν ἐκ Μαρίας, σχέσει τῇ πρὸς ἐκεῖνον Χριστὸν λεγόμενον, ἐπεὶ μὴ ἔπειθε, καθαίρεσιν αὐτοῦ ἐποιήσατο.

80 (4.) Μετὰ δὲ τὴν Νεστορίου καθαίρεσιν καταλαμβάνει Ἰωάννης ὁ ἀγιώτατος πατριάρχης Ἀντιοχείας. Καὶ εὐρῶν ὡς πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἡ σύνοδος γέγονε, καὶ λυπηθεὶς ὅτι χωρὶς αὐτοῦ καθηρέθη Νεστόριος, συμπαραλαβὼν τοὺς σὺν αὐτῷ ἐλθόντας ἐπισκόπους καθαίρεσιν
85 ὑπαγορεύει τοῦ ἐν ἀγίοις Κυρίλλου καὶ Μέμνονος τοῦ Ἐφέσου, ὡς ἀθέσμως καὶ παρὰ τὸν κανόνα τῆς ἐκκλησίας ποιησαμένων τὴν σύνοδον. (5.) Καὶ ἐπὶ τούτοις ἀπὸ τῆς Ἐφεσίων ἀναχωροῦσι, μεγάλην ἰ πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες f. 54^v τὴν διάστασιν, οἳ τε ἀνατολικοὶ καὶ οἳ περὶ τὸν μακάριον
90 Κύριλλον· μετὰ δὲ ταῦτα, τοῦ βασιλέως πολλὴν περὶ τῆς αὐτῶν ἐνώσεως ποιησαμένου σπουδὴν, ἠνώθησαν ἀλλήλοις.
4. Σύνοδος δ΄.

(1.) Τετάρτη σύνοδος ἐστὶν ἡ ἐν Χαλκηδόνι τῶν ἑξακοσίων τριάκοντα ἀγίων πατέρων συναχθεῖσα ἐπὶ Μαρκιανοῦ
95 τοῦ τῆς εὐσεβοῦς λήξεως. (2.) Ἦγεῖτο δὲ αὐτῆς Ἀνατόλιος Κωνσταντινουπόλεως, Μάξιμος Ἀντιοχείας, Ἰουβενάλιος Ἱεροσολύμων· ἐν τῇ καὶ τοποτηρηταὶ ὑπῆρχον τοῦ Ῥώμης· (3.) κατὰ Εὐτυχοῦς, τοῦ ματαιόφρονος, μίαν φύσιν Χριστοῦ καὶ ἐν ληρωδοῦντος θέλημα, καὶ κατὰ Διοσκόρου
100 τοῦ Ἀλεξανδρείας· ἐπικυρώσαντες καὶ τὴν Νεστορίου καθαίρεσιν καὶ ἀποδεξάμενοι τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἐν ἀγίοις Λέοντος πάπα Ῥώμης ὡς στήλην ὀρθοδοξίας. (4.) Ἐξεφώνησαν δὲ καὶ αὐτοὶ πίστιν, ὁμολογοῦντες μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, ὡς φησὶν ὁ ἱερώτατος Κύριλλος,
105 διὰ τὸ φλυαρεῖν τὸν Εὐτυχῆ δύο φύσεις Χριστοῦ πρὸ τῆς ἐνώσεως καὶ μίαν μετὰ τὴν ἔνωσιν, μίαν δοξάζον-

80/87 cf. GEORGIUS M., p. 606, 8-22; CEDRENIUS (ed. BEKKER I, p. 595, 3-17: PG 121, 645D - 648B). 102/112 cf. Symb. Chalc. (ACO 2, 1, 2, p. 129-130).

103/104 cf. CYRIL. ALEX., *Epist.* 45 (ACO 1, 1, 6, p. 153, 24); Conc. Constant. (553), Canon 8 (ACO 4, 1, p. 242, 12-16); IUSTINI II Edictum, cf. EVAGRIUS SCHOLASTICUS, HE 5, 4 (ed. J. BIDEZ et C. PARMENTIER, Londres 1878, p. 200, 198-201).

ABS

79 αὐτοῦ] *om.* S ἐποιήσατο] ἐποιήσαντο S 92 Σύνοδος δ΄] *om.* S 93 ἐστὶν] γέγονε B 95 τῆς - λήξεως] εὐσεβεστάτου βασιλέως καὶ Πουλχερίας τῆς συνεύου αὐτοῦ B 98 Ῥώμης] ἠθροίσθησαν δὲ *add.* B 103 πίστιν] πίστει B

τες ὑπόστασιν, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τὸν αὐτὸν, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα· ἐκήρυξαν δὲ θεοτόκον καὶ τὴν ἁγίαν παρθέ-
 110 νον Μαρίαν, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦντες | Κύριον *f. 55^r*
 ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐν δύο φύσεσι καὶ θελήσεσιν, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως. (5.) Ἀκολουθεῖ δὲ αὕτη ἡ ἁγία σύνοδος καὶ ἐπικυροῖ καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς τρεῖς ἁγίας συνόδους.

115 **5. Σύνοδος ε΄.**

(1.) Μετὰ ταύτας τὰς τέσσαρες συνόδους ἡ πέμπτη συνήχθη ἁγία σύνοδος ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ τῆς εὐσεβοῦς λήξεως· (2.) ἦς ἠγεῖτο Εὐτύχιος Κωνσταντινουπόλεως, Ἀπολινάριος Ἀλεξανδρείας, Δόμνος Ἀντιοχείας, Εὐστόχιος
 120 Ἱεροσολύμων· ὁ δὲ ἁγιώτατος πάπας Ῥώμης, Βιγίλιος, ἐν τῇ συνόδῳ μὲν οὐ παρῆν, οὐδὲ τοποτηρητὰς ἔσχεν ἐν αὐτῇ, πᾶσι δὲ τοῖς ἐν αὐτῇ γενομένοις συνέθετο. (3.) Ἀνεθεμάτισε δὲ ἡ ἁγία αὕτη σύνοδος Ὠριγένην σὺν τοῖς αὐτοῦ κεφαλαίοις· ὡσαύτως Δίδυμον καὶ Εὐάγριον, Θεόδω-
 125 ρον Μομφουεστίας, Θεοδωρήτου τὰ κατὰ τοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου συγγράμματα, καὶ Ἰβὰ τὴν ἐπιστολήν.

6. Σύνοδος ς΄.

(1.) Καὶ μετὰ χρόνους πολλοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ ἕκτη σύνοδος συναθροίζεται ἐπὶ τοῦ
 130 νέου Κωνσταντίνου τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως. (2.) ἠγεῖτο δὲ αὐτῆς Γεώργιος Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Θεοφάνης Ἀντιοχείας, ὑπὸ αὐτῆς χειροτονηθεὶς τῆς συνόδου. Ὁ μὲν οὖν τῆς Ἀλεξανδρέων καὶ Ἱεροσολύμων θρόνος τῆνικαῦτα ἐχῆρευον, τοῦ τῶν | Ἀγαρηνῶν ἔθνους τὰς τοιαύτας *f. 55^v*
 135 ἐπαρχίας κατέχοντος· εὐρέθησαν δὲ τοποτηρηταὶ καὶ ἀποκρισιάριοι ἑκατέρωθεν ἐν τῇ συνόδῳ· ἀπέστειλε δὲ καὶ ὁ

116/185 cf. ANAST. SIN., *Epitome* (ed. PITRA, IEGM II p. 264, 265, 270).

ABS

112 Ἀκολουθεῖ] ἐπακολουθεῖ B 115 Σύνοδος ε΄] *om. S* 116/118 Μετὰ – λήξεως] ἡ πέμπτη ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος γέγονεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ τοῦ καὶ δομητορὸς τῆς ἁγίας σοφίας B 125 Μομφουεστίας] Μοψουεστίας AS 127 Σύνοδος ς΄] *om. S* 128 Καὶ – Κιπάλει] *om. B* 129 ἐπὶ τῆς βασιλείας *add. B* 130 νέου – βασιλέως] εὐσεβοῦς κωνσταντίνου τοῦ νέου, πατρὸς μὲν Ἰουστινιανοῦ B 131/132 Ἀντιοχείας] ὅς *add. B* 133 τῆς] τῶν A 135 κατέχοντος] ἐρημωσάντων B 135/136 ἀποκρισιάριοι ἑκατέρωθεν] λίβελλοι τῶν ἑκατέρων B

ἀγιώτατος πάπας Ῥώμης ἐκπροσωποῦντας αὐτοῦ καὶ το-
ποτηρητὰς ἐν αὐτῇ. (3.) Αὕτη ἡ ἀγία σύνοδος συνελθοῦσα
ἀναθέματι καθυπέβαλεν Ὀνώριον, τὸν πάπαν Ῥώμης, Σέρ-
140 γιον, Πύρρον, Παῦλον, Πέτρον, τοὺς Κωνσταντινουπόλεως
προέδρους, Κύρον Ἀλεξανδρείας, Θεόδωρον τῆς Φαράν
σὺν τούτοις Μακάριον Ἀντιοχείας καὶ Στέφανον, τὸν
τούτου μαθητὴν, καὶ Πολυχρόνιον, τοὺς τῶν κενῶν δογ-
μάτων ἐφευρετὰς· οἵτινες μέχρι τέλους τοῦ τῶν μονο-
145 θελητῶν δυσσεβοῦς ἐφ' ἴκανοὺς χρόνους ἀντεποιήθησαν
δόγματος, ὅτε καὶ Μαρτίνος ὁ ἀγιώτατος πάπας Ῥώμης
τοπικὴν συναθροίσας σύνοδον καὶ ἀναθεματίσας τοὺς μονο-
θελήτας διαθλεῖ τὸν τῆς ἀθανασίας ἀγῶνα, καὶ μετ' αὐτὸν
καὶ Μάξιμος, ὁ ὄσιος ὁμολογητὴς, ὑπερμαχῶν τῶν εὐ-
150 σεβῶν δογμάτων ἀκρωτηριάζεται γλῶσσαν καὶ χεῖρα τὴν
δεξιάν, σὺν δυσὶ μαθηταῖς ἐν Λαζικῇ γενόμενος ὑπερόριος.
(4.) Ὑπῆρχον δὲ οἱ ἐν τῇ συνόδῳ ἅγιοι πατέρες τὸν
ἀριθμὸν ρξη' καί, οὓς ἀπέστειλεν Ἀγάθων ὁ ἀγιώτατος | f. 56r
πάπας Ῥώμης, ρκδ'.

155 (5.) Οὗτοι σὺν εὐσεβεστάτῳ τῷδε βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ
τὸν τῆς ὀρθῆς πίστεως ὄρον καὶ λόγον δογματικῶς τε καὶ
κανονικῶς ἐβεβαίωσαν, δύο φύσεις τοῦ σαρκωθέντος ἐνὸς
τῆς ἀγίας Τριάδος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τὴν προαιώ-
νιον καὶ αἰδῖον καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον, καὶ τὴν ἐπ'
160 ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκ τῆς ἀγίας παρθένου δι' ἄρρητον
φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα, ἣν ἀνέλαβεν, οὐ φερμόν, οὐδὲ
σύγχυσιν, οὐ τομὴν, οὐ διαίρεσιν ὑπομείνας, ἀλλ' εἰς ὧν
καὶ τοῦτο μείνας, ὅπερ ἐστίν, Υἱὸς μονογενῆς, Λόγος
προαιώνιος, σεσαρκωμένος, οὐκ ἡλλοιωμένος· οὕτω δὲ καὶ
165 δύο ἐνεργείας, θεῖαν φημί καὶ ἀνθρωπίνην, δι' ἣν σώζεται ὁ
τῆς ἀληθείας λόγος, ἑκατέρας μορφῆς ἐνεργούσης μετὰ τῆς
θατέρου κοινωνίας, καὶ δύο θελήματα οὐκ ἀντιπαλαίοντα
οὐδ' ἐναντιούμενα ἀλλήλοις, ἀλλ' ἐπόμενον τὸ ἀνθρώπινον
θέλημα τῷ θείῳ καὶ πανσθενεῖ θελήματι. Εἰ μὴ γὰρ

157/179 cf. Conc. CP (553), Sessio 18 (ed. MANSI XI, 553D - 556C).

ABS

137 ἐκπροσωποῦντας] ἐκπροσωποῦντος A 141 τῆς Φαράν] τοῦ τῆς
φαράν ἐπισκόπου B 142 σὺν τούτοις] om. B 144 τοῦ] τὸν B
146 δόγματος] δόγματα A ἀγιώτατος] om. S 148 καὶ] om. B
149 καὶ] om. S 150 ἀκρωτηριάζεται] φεῦ add. B 151 δεξιάν] καὶ
add. B Λαζικῇ] χώρα add. B 156 τὸν] om. B 163 τοῦτο] τούτου
B

- 170 ἀνελλιπῆ τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεὸς Λόγος καταβάς ἀνέλαβε, δοκῆσει γέγονεν ἡ σωτηρία. Τοιγαροῦν θελητικὸν ὁ Κύριος τὸν ἄνθρωπον ἀναλαβὼν, καὶ περὶ πάντα τέλειον, ὡς ἔφημεν, ἐν οὐδενὶ τῇ ἁμαρτίᾳ δεδουλωμένον, τοῖς δὲ κατὰ φύσιν ἀπλοῖς ἀπηρτισμένον, ὅπερ δηλοῖ τὸ | «ἀδιάβλητον», *f. 56^v*
- 175 τέλειος προῆλθε Θεὸς ἐνανθρωπήσας, τελείας ἐν ἑαυτῷ φέρων τὰς δύο φύσεις μετὰ τῶν φυσικῶν ἰδιωμάτων; ὥστε δύο θελήματα καὶ ἐνεργείας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὡσπερ καὶ δύο φύσεις, εὐσεβῶς νοεῖν καὶ λέγειν λίαν εὐαπόδεκτον.
- 180 (6.) Οὗτος τῆς ἁγίας ἔκτης συνόδου ὁ ὄρος, ἔπεσθαι δὲ ὁμολογεῖ ταῖς πρὸ αὐτῆς ἱεραῖς πέντε συνόδοις, ἀποβαλλομένη καὶ ἀναθεματίζουσα οὓς ἀπεβάλοντο, καὶ οὓς ἐδέξαντο προσιεμένη. Συνέταξε δὲ τοῖς πεπραγμένοις καὶ τὰ συνοδικὰ Σωφρονίου τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσο-
- 185 λύμων.
- (7.) Ἐκπεφώνηται δὲ παρὰ τῶν αὐτῶν ἁγίων πατέρων καὶ κανῶν πβ' περὶ τῶν ἱερῶν τῆς σωτηρίου οἰκονομίας συμβόλων, τοῦτον ἔχων τὸν τύπον: Ἐν τισὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων γραφαῖς ἁμνὸς δακτύλῳ τοῦ Προδρόμου δεικνύμενος
- 190 ἐγχαράσσεται, ὃς εἰς τύπον παρελήφθη τῆς χάριτος τὸν ἀληθινὸν ἡμῖν ὑποφαίνων ἁμνόν, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν. Τοὺς οὖν παλαιοὺς τύπους καὶ τὰς σκιάς ὡς τῆς ἀληθείας σύμβολά τε καὶ προχαράγματα τῇ ἐκκλησίᾳ παραδεδώκαμεν· οὓς κατασπαζόμενοι, τὴν χάριν προτιμῶμεν καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς νόμου
- 195 πλήρωμα· ὡς ἂν οὖν τὸ τέλειον κὰν ταῖς χρωματουργίαις ἐν *f. 57^r* ταῖς πάντων ὄψεσιν ὑπογράφηται, τὸν τοῦ αἵροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἀνθρώπινον χαρακτῆρα ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἁμνοῦ ἀναστηλοῦσθαι ὀρίζομεν, διὰ τούτου τὸ ὕψος τῆς ταπεινώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου
- 200 κατανοοῦντες, καὶ πρὸς μνήμην τῆς ἐν σαρκὶ πολιτείας, τοῦ τε

188/202 cf. Conc. Trull., Canon 82 (ed. MANSI XI, 977-980; ed. JOANNOU I, 1, p. 218-220); IOH. DAMASC., Imag. III 137 (ed. KOTTER p. 199; PG 94, 1417-20); GEORGIUS M., p. 726, 23 - 727, 15; CEDRENUS (ed. BEKKER I, 767-8; PG 121, 810 A-B).

ABS

171 θελητικὸν] θεληματικὸν S 174 ὅπερ] ὁ B 175 ἑαυτῷ] αὐτῷ B
 182/183 ἐδέξαντο] προεδέξαντο B 183 τοῖς] om. B 184 πατριάρχου] πατριάρχη B 189 τοῦ] τῷ B 193 παραδεδώκαμεν] παραδεδώκασιν B (παραδεδομένους Acta Conc. qui omittunt οὓς).
 198/199 ὀρίζομεν] ὀρίζουσι B

πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ σωτηρίου θανάτου, χειραγωγούμενοι, καὶ τῆς ἐντεῦθεν γενομένης τῷ κόσμῳ ἀπολυτρώσεως.

7. Σύνοδος ζ΄.

(1.) Ἐβδόμη σύνοδος <γένονεν ἐν Νικαίᾳ> τῆς Βιθυνίας, 205 τν' ἁγίων πατέρων, συνελθοῦσα ἐπὶ τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῆς αὐτοῦ μητρός. (2.) Ταύτης ἡγοῦντο Πέτρος, πρεσβύτερος καὶ ἡγούμενος τοῦ ἁγίου Σάββα, τὸν τόπον ἐπέχων Ἀδριανοῦ πάπα Ῥώμης, Τάρασιος Κωνσταντινουπόλεως, Ἰωάννης καὶ Θωμᾶς, πρεσβύτεροι καὶ τοποτηρηταὶ τῶν ἀποστολικῶν θρόνων τῆς ἀνατολικῆς 210 διοικήσεως, τουτέστι Πολιτιανοῦ Ἀλεξανδρείας, Θεοδωρήτου Ἀντιοχείας, καὶ Ἠλία Ἱεροσολύμων. (3.) κατὰ τῆς πρώην ἀθέσμως συναθροισθείσης παρὰ Κωνσταντίνου τοῦ τηνικαῦτα βασιλεύσαντος καὶ ἀθέως ὀνομασθείσης ἐβδόμης 215 συνόδου, ἐφ' ὕβρει καὶ καταστροφῇ τῶν σεβασμίων εἰκόνων, καὶ κενολογησάσης ὅτι ὡς θεοῖς ταύταις οἱ Χριστιανοὶ προσεκύνησαν. | (4.) Ἀναθεματίσασα δὲ τοὺς f. 57^v ταύτης ἐξάρχους, Θεοδόσιον τὸν Ἐφέσου, Σισίνιον Πέργης τὸ ἐπίκλην Παστιλλάν, καὶ Βασίλειον Ἀντιοχείας Πισιδίας 220 τὸν λεγόμενον Τρικάκκαβον, τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ἀρχῆθεν παραδεδομένην τῇ ἐκκλησίᾳ τιμὴν ἀνενεώσατο, ὀρίσασα παραπλησίως ταύτας τῷ σταυρῷ προσκυνεῖσθαι.

8. Ἀπὸ τῶν κανόνων.

(1.) Εἴ τις ἐπίσκοπος ἐπὶ χρήμασι χειροτονηθῆ, ἢ 225 χειροτονήσει, καθαιρείσθω καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες, ὅτι τετόλμηκε τὴν ἄπρατον χάριν εἰς πρᾶσιν καταγαγεῖν· οἱ δὲ διεκδικοῦντες αὐτὸν ἀφοριζέσθωσαν καὶ ἀναθεματιζέσθωσαν.

204 222 cf. GEORGIUS M., p. 769, 10 - 770, 9; J. MUNITIZ, REB 32, 1974, p. 147-186. 224/228 Canon 1: cf. Conc. Chalc., Canon 2 (ed. JOΑΝΝΟΥ I, 1, p. 70-71).

ABS

203 Σύνοδος ζ΄] *om.* S 204/205 Ἐβδόμη - βασιλείας] ἐβδόμη ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος τῆς κατὰ νίκαιαν δευτέρας ἀθροίσεως γέγονεν ἐπὶ τῆς βασιλείας B 204 γέγονεν ἐν Νικαίᾳ] *scripsi ex Georgio M., l.c.* 205 τῆς βασιλείας *post* μητρός *trsp.* S 206 μητρός] ὑπῆρχον δὲ τὸν ἀριθμὸν ἅγιοι πατέρες τν' *add.* B 208 Σάββα] σάβα B¹ S Ἀδριανοῦ] ἀνδριανοῦ AB 211 Ἀλεξανδρείας] καὶ *add.* B 214 τηνικαῦτα βασιλεύσαντος (βασιλεύοντος S)] κοπρονύμου B 216 κενολογησάσης] *scripsi ex Georgio M., l.c.* κανολογησάσης *codd.* 223 *tit.* Ἀπὸ τῶν κανόνων] ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων B *om.* S 225 καὶ] *om.* B 227 διεκδικοῦντες] ἐκδικοῦντες A

(2.) Εἴ τις ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης
230 γένηται ἐγκρατῆς, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, καθαιρείσθω
καὶ αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας· καὶ ἐκκοπτέσθω παντάπασι
τῆς κοινωνίας, ὡς Σίμων ὁ Μάγος ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου.

(3.) Εἴ τις ἐπίσκοπος κοσμικοῖς ἀρχουσι χρησάμενος, δι'
αὐτῶν ἐγκρατῆς ἐκκλησίας γένηται, καθαιρείσθω καὶ ἀφορι-
235 ζέσθω, καὶ οἱ κοινωνοῦντες αὐτῷ πάντες.

(4.) Ἐπίσκοπος ὑπὸ τριῶν ἐπισκόπων χειροτονεῖται ἢ
καθαίρεται.

(5.) Λευίτας μὲν ἀπὸ κε' τῆς ἡλικίας χρόνου χειροτο-
νεῖσθαι, πρεσβυτέρους δὲ τριακονταετείς ὀριζόμεθα· εἰ δὲ f. 58^r
240 παρὰ τὸν εἰρημένον φωραθῶσι χρόνον, χειροτονηθέντες
καθαίρεισθωσαν· κινδυνεύσει δὲ καὶ ὁ χειροτονήσας εἰς τὸν
ἴδιον βαθμόν.

(6.) Δεῖ δὲ τὸν χειροτονοῦμενον μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν
ἀπὸ τῶν ἔξωθεν· προστετάγμεθα γὰρ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου
245 χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτιθέναι δοκιμῆς πολλῆς πάρεξ, καὶ
οὕτω κοινωνεῖν ἀλλοτρίαις ἀμαρτίαις.

(7.) Εἴ τις λαϊκὸς ὑβρίσει ἱερέα, ἀναθεματιζέσθω· εἰ δὲ
κληρικὸς εἴη, ἀφοριζέσθω.

Ἔλεγον περὶ τοῦ ἐν ἁγίοις Λέοντος πάπα Ῥώμης ὅτι,
250 δεηθέντος ἐκτενῶς τοῦ Θεοῦ πληροφορηθῆναι ἀπεντεῦθεν
περὶ τῆς τῶν ἰδίων ἀμαρτιῶν συγχωρήσεως, ἐπέστη αὐτῷ
Πέτρος ὁ κορυφαῖος λέγων, «Πᾶσαν ἄλλην ἀμαρτίαν
συνεχώρησέ σοι ὁ Θεός, λόγον δὲ μέλλεις αὐτῷ δοῦναι ἐν
τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ περὶ ὧν κεχειροτόνηκας.»

229/232 Canon 2 : cf. SS. Apost. Canon 29, *Const. Apost.* VIII, 47, 29 : (ed. JOANNOU I, 2, p. 21 ; ed. FUNK I, p. 572). 232 cf. Act. 8, 20-24. 233/235 Canon 3 : cf. SS. Apost. Canon 30, *Const. Apost.* VIII, 47, 30 : (ed. JOANNOU I, 2, p. 21 ; ed. FUNK I, p. 572). 236/237 Canon 4 : cf. SS. Apost. Canon 1, *Const. Apost.* VIII, 47, 1 : (ed. JOANNOU I, 2, p. 8 ; ed. FUNK I, p. 564). 238/242 Canon 5 : cf. Syn. Neocaes. Canon 11 (ed. JOANNOU I, 2, p. 80) ; Conc. Trull. Canon 14, 15 (ed. JOANNOU I, 1, p. 143-144). 245/246 1 Tim. 5, 22. 247/248 Canon 7 : cf. SS. Apost. poenae pro lapsis 3, 4 (ed. FUNK II, p. 154-155). 249/254 cf. IOH. MOSCH., *Prat. sp.* 149 (PG 87 (3), 3013 B-C).

ABS

230 καθαιρείσθω] -είσθαι S 231 ἐκκοπτέσθω] ἐκπιπέσθω A
232 τῆς κοινωνίας] om. B Πέτρου] *plures canones in mg. hic add.* S²
234 γένηται] γενόμενος B 239 πρεσβυτέρους] πρεσβύτερος B
ὀριζόμεθα] διοριζόμεθα A ὀρίζομεν S 252 κορυφαῖος] τῶν
ἀποστόλων *add.* S 253 ὁ] om. S

255 (8.) Παρὰ γνώμην τοῦ κατὰ χώραν ἀρχιερέως οὔτε
ἐκκλησία οὔτε μοναστήριον συνίσταται· ἀλλὰ καὶ ὁ μο-
ναστήριον κτίσας οὐκ ἔχει ἐξουσίαν αὐτοῦ, ἢ αὐτὸς
τούτου γενέσθαι ἡγούμενος, ἢ ὄν ἂν θέλη· ἀλλὰ τὸ μὲν
260 μοναστήριον ἅπαξ ἀφιερωθὲν τῷ Θεῷ ἔσται ἐλεύθερον,
ἡγούμενον δὲ καταστήσει ἐπὶ τοῦτο, ὄν ἂν δοκιμάσῃ ὁ τῆς
χώρας ἐπίσκοπος.

(9.) | Τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ διὰ τοῦ μοναδικοῦ f. 58^v
βίου οὐ δεῖ ζητεῖσθαι παρὰ τοῦ καθηγουμένου προσένεξιν
ἐν τῇ μονῇ, οὔτε αὐτὸν διδόναι, εἰ μὴ παρασκευάζεσθαι.
265 πρὸς χριστομίμητον ὑπακοήν· εἰ δ' οὖν, ἀμφότεροι ἀφορι-
ζέσθωσαν, καὶ ὁ διδούς καὶ ὁ λαμβάνων.

(10.) Ὡρισεν ἡ ἀγία σύνοδος μηδένα τῶν πάντων τοῦ
μοναδικοῦ σχήματος ἀξιοῦν ἄνευ παρουσίας τοῦ ὀφείλοντος
αὐτὸν εἰς ὑποταγὴν ἀναδέχεσθαι ἀνδρὸς πνευματικοῦ· εἰ
270 δέ τις φωραθείη ἀποκουρεύων τινὰ χωρὶς ὑποταγῆς
ἀναδόχου, τοῦτον ὡς ἀπειθῆ τῶν θείων κανόνων καθαιρεῖ-
σθαι, τὸν δὲ ἀποκουρευθέντα ἐν ὑποταγῇ καὶ μοναστηρίῳ
παρὰ τοῦ κατὰ χώραν ἀρχιερέως παραδίδοσθαι.

(11.) Εἴ τις μονῆς προϊστάμενος τοὺς ὑπ' αὐτῷ τεταγμέ-
275 νους μοναχοὺς ἀποδιδράσκοντας οὐ μετὰ πολλῆς τῆς
ἐπιμελείας ἀναζητοίη καὶ ἀναλαμβάνοιτο, καὶ τῇ καταλλήλῳ
τοῦ ππαίσματος ἰατρεία θεραπεύοι, τοῦτον ὥρισεν ἡ ἀγία
σύνοδος ἀφορισμῷ ὑποκεῖσθαι ὡς ἀσυμπαθῆ καὶ ἀφιλάδελ-
φον.

280 (12.) Εἴ τις δούλην ἢ ἐλευθέραν γυναῖκα ἐν ἐπισκοπείῳ ἢ
μοναστηρίῳ κτώμενος φωραθείη προφάσει διακονίας, ἐπιτι-
μάσθω· ἐπιμένων δέ, καθαιρεῖσθω.

| (13.) Οὔτε μοναχὸν ἐν γυναικεῖα μονῇ, οὔτε μονάστριαν f. 59^f

255/261 *Canon 8*: cf. Syn. CP (861), Canon 1 (ed. JOANNOU I, 2, p. 447-449).

262/266 *Canon 9*: cf. Conc. Nic. II, Canon 19 (ed. JOANNOU I, 1, p. 277-279).

267/273 *Canon 10*: cf. Syn. CP (861), Canon 2 (ed. JOANNOU I, 2, p. 450-451).

274/279 *Canon 11*: cf. Syn. CP (861), Canon 3 (ed. JOANNOU I, 2, p. 452-453).

280/282 *Canon 12*: cf. Conc. Nic. II, Canon 18 (ed. JOANNOU I, 1, p. 276-277).

283/284 *Canon 13*: cf. Conc. Trull., Canon 47 (ed. JOANNOU I, 1, p. 185-186).

ABS

257 αὐτοῦ] αὐτῷ B 258 θέλη] θελήσει B 263 τοῦ] *om.* A
προσένεξιν] προσέναξιν S 264 παρασκευάζεσθαι] -αζέσθω S
267 πάντων] ἀπάντων S 269 ἀναδέχεσθαι] δέχεσθαι B 270
ὑποταγῆς] *om.* B 276 ἀναζητοίη] -ζητή S 282 δέ] καὶ *add.* B
283/284 Οὔτε - ἀφοριζέσθω] *om.* S

ἐν ἀνδρῶα κοιμηθῆναι δεῖ· ὁ δὲ καταφρονῶν, ἀφοριζέσθω.

285 (14.) Οὐτε ἐπίσκοπός τι τῶν τοῦ ἐπισκοπείου, οὐτε
 ἡγούμενός τι τῶν τῆς μονῆς ἔχει ἐξουσίαν καὶ ἄδειαν
 ἐκποιεῖσθαι καὶ ἀρχοντικῇ παρέχειν χειρί, εἰ πρὸς τοὺς
 κατὰ συγγένειαν παραπέμπει· εἰ δ' οὖν, ἄκυρος ἔσται ἢ
 290 τούτων ἔκδοσις καὶ τὰ ἐκποιηθέντα ἀντιστραφήσονται,
 αὐτοὶ δὲ οἱ ἐκδιδόντες ὡς λυμεῶνες ἐπιτιμηθήσονται· εἰ δὲ
 τις φεΐδεσθαι λέγει τῶν ἰδίων συγγενῶν ὡς πενήτων,
 ἐπίσης τῶν κοινῶν πενήτων καὶ αὐτῶν προνοήσεται.

(15.) Εἰ δέ τις μὴ πληρώσας τὸν χρόνον τὸν ἐκ τῶν
 κανόνων ἀφωρισμένον ἐξοδεύοι τοῦ βίου, κελεύει ἢ τῶν
 295 πατέρων φιλανθρωπία μετασχεῖν αὐτὸν τῶν ἀγιασμάτων καὶ
 μὴ κενὸν τοιοῦτου ἐφοδίου πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην καὶ
 μακρὰν ἀποδημίαν ἐκπεμφθῆναι· εἰ δὲ μετασχῶν τῶν θείων
 μυστηρίων πάλιν εἰς τὴν ζωὴν ἐπανέλθοι, ἀναμένειν τὸν
 τεταγμένον χρόνον τῶν ἐπιτιμιῶν, ἐν ᾧ ἦν τὸ πρότερον.

300 (16.) Εἴ τις κληρικὸς εὐρεθῆ τὴν κυριακὴν ἡμέραν νη-
 στεύων ἢ τὸ σάββατον, πλὴν τοῦ ἑνὸς μόνου τοῦ Μεγάλου,
 καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ λαϊκός, ἀφοριζέσθω.

(17.) «Εἴ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ
 ἀναγνώστης ἢ ψάλτης τὴν ἀγίαν τεσσαρακοστὴν οὐ νη-
 305 στεύει καὶ τετράδα καὶ παρασκευὴν, καθαιρεῖσθω· εἰ δὲ
 λαϊκός, ἀφοριζέσθω· ἐκτὸς εἰ μὴ δι' ἀσθένειαν σωματικὴν
 ἐμποδίζοιτο.»

(18.) Εἴ τις τῶν ἀσκουμένων χωρὶς σωματικῆς ἀνάγκης
 ὑπερηφανεύοιτο καὶ τὰς παραδεδομένας νηστείας εἰς τὸ f. 59^v
 310 κοινὸν καὶ φυλασσομένας ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραλύοι,
 ἀνάθεμα ἔστω.

285/292 *Canon 14* : cf. Conc. Nic. II, Canon 12 (ed. JOANNOU I, 1, p. 266-268).

293/299 *Canon 15* : cf. GREG. NYSS., *Canon 5, Epist. ad Letoion* (ed. JOANNOU II, p. 220). 300/302 *Canon 16* : cf. SS. Apost. Canon 64, *Const. Apost.* VIII, 47, 64 : (ed. JOANNOU I, 2, p. 41 ; ed. FUNK I, p. 582-584). 303/307 *Canon 17* : cf. SS. Apost. Canon 69, *Const. Apost.* VIII, 47, 69 : (ed. JOANNOU I, 2, 43 ; ed. FUNK I, p. 585). 308/311 *Canon 18* : cf. Syn. Gang., Canon 19 (ed. JOANNOU I, 2, p. 97).

ABS

287 εἰ] *scripsi* ἢ *codd.* 288 παραπέμπει] -πειν B 290 ἐπιτιμηθή-
 σονται] ἐπιτιθήσονται B 291 τις] τινες B ὡς] *om.* S 303/307 Εἰ
 - ἐμποδίζοιτο] *om.* A 303 ἢ¹] ἦν B 309/310 εἰς τὸ κοινὸν] *om.* B

9. Ἐκ τῶν διατάξεων τῶν ἀγίων Ἀποστόλων.

(1.) Τὰς ἡμέρας τῶν τοῦ Κυρίου ἑορτῶν φυλάσσεσθε, καὶ πρῶτην μὲν τὴν Γενέθλιον, μεθ' ἣν τὴν Ἐπιφάνιον· εἶτα τῆς
 315 νηστείας τὴν Τεσσαρακοστήν, μνήμην περιέχουσιν τῆς τοῦ Κυρίου πολιτείας καὶ νομοθεσίας· μεθ' ἧς ἀπονηστεύσαντες ἕως τῆς ἐγέρσεως Λαζάρου, ὃν ἀνέστησε τετραήμερον ὁ Κύριος ἡμῶν, ἄρχεσθε τῆς ἀγίας τοῦ Πάσχα ἑβδομάδος νηστεύοντες διὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων παρανομίαν· οὕτω γὰρ
 320 ὁ Κύριος προσέταξεν ἡμῖν πενθεῖν αὐτοὺς διὰ τὴν αὐτῶν ἀπώλειαν· καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς αὐτοὺς ἐπεδάκρυσεν. (2.) Νηστεύοντες δέ, ἄρτου καὶ ὕδατος καὶ λαχάνων μεταλαμβάνετε ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις (ἡμέραι γὰρ εἰσι πένθους καὶ οὐχὶ ἑορτῆς), ἀγρυπνοῦντες καὶ ψάλλοντες καὶ προσευχόμενοι,
 325 ἕκαστος πρὸς ἑσπέραν ἑσθίωντες, ὅπως ἂν τις δύναίτο. (3.) Ἀναστάντος δὲ τοῦ Κυρίου ἄρχεσθε τῆς εὐφροσύνης ἀπὸ κραυγῆς ἀλεκτρυόνων τῆς ἀγίας κυριακῆς· ὁ γὰρ ἄρραβὼν τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν, Ἰησοῦς Χριστός, ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἔσται νόμιμον αἰώνιον ἕως
 330 τῆς συντελείας.

(4.) Ἐορτάσαντες δὲ πενήκοντα ἡμέρας καὶ τὴν ἑβδομάδα τῆς Πεντηκοστῆς, αὐθις νηστεύσατε· δίκαιον γὰρ καὶ f. 60 εὐφρανθῆναι ἐπὶ τῇ ἐκ Θεοῦ δωρεᾷ καὶ νηστεῦσαι μετὰ τὴν ἄνεσιν· καὶ γὰρ καὶ Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας ἐνήστευσαν ἡμέρας
 335 μ', καὶ Δανιὴλ ἑβδομάδας τρεῖς ἄρτον ἐπιθυμιῶν οὐκ ἔφαγε καὶ κρέα καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ. (5.) Μετὰ δὲ τὴν νηστείαν ταύτην πᾶσαν τετράδα καὶ παρασκευὴν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν καὶ τὴν περισσείαν ὑμῶν τῆς νηστείας πένησιν ἐπιχορηγεῖν· τὴν μὲν τετράδα διὰ τὸ
 340 γενόμενον συμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ Κυρίου, τὴν δὲ παρασκευὴν, ὅτι ἐν αὐτῇ προσηλώθη τῷ σταυρῷ ὁ Κύριος τῆς δόξης. (6.) Πάντα δὲ σάββατα καὶ πᾶσαν κυριακὴν ἐπιτελοῦντες συνόδους εὐφραίνεσθε· ἔνοχος

313/346 cf. *Const. Apost. Frag. Anast.* 9 (ed. FUNK II, p. 58-61); ANAST. SIN., *Quaest.* 64 flor. (PG 89, 664-665). 323/324 cf. Mt. 9, 15; Luc. 19, 41.
 329/330 cf. Exod. 12, 24. 335/336 Dan. 10, 2-3. 342 cf. 1 Cor. 2, 8.

ABS

312 tit. Ἐκ - Ἀποστόλων] Διάταξις ἐκκλησιαστικὴ B om. S 314
 Ἐπιφάνιον] ἐπιφάνειαν B 321 αὐτὸς] ὁ Κύριος add. B δύναίτο]
 δύναται B 329 ἐκ] τῶν add. B 332 γὰρ καὶ] om. S 338
 προστάσσομεν] -ομαι B 340 τῶν] om. B 341 αὐτῇ] αὐτῷ B

γάρ ἐστὶν ἁμαρτίας ὁ κυριακὴν ἡμέραν νηστεύων ἢ σάββα-
 345 τον, ἐκτὸς τοῦ Μεγάλου μόνου, ἢ τὴν Πεντηκοστὴν ἢ ὅλως
 ἑορτὴν Κυρίου, ἐν αἷς εὐφραίνεσθαι δέον.

10. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου.

(1.) Μὴ παραβαίνειν νηστείαν Κυρίου, τουτέστι τετράδα
 καὶ παρασκευὴν, εἰ μὴ τι ἐπὶ νόσω βεβάρησαι, χωρὶς τῆς
 350 Πεντηκοστῆς καὶ τῶν Ἐπιφανίων· (2.) ἡ δὲ νηστεία τῆς
 τετράδος καὶ παρασκευῆς, ἕως ὥρας θ' ἐστὶ· (3.) καὶ
 περισσότερον εἰ ποιήσεις, τοῦτο τῆς σῆς προαιρέσεως.
 (4.) Ἐν αἷς ἡμέραις ἀδελφοῦ ἡμῖν παραβαλόντος, θῆσεις
 αὐτῷ τὴν τράπεζαν μόνω· εἰ μὴ βούλοιτο δέ, μὴ παρα-
 355 βιάσης· (5.) ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἡμέραις, παραβιάζειν καλόν, | ε. 60ν
 καθὼς ἐποίησε Λῶτ τοὺς ἀγγέλους παραβιασάμενος.
 (6.) Δεῖ δὲ καὶ προσκυνεῖν τὸν ἀδελφόν· οὐ γὰρ αὐτόν,
 ἀλλὰ τὸν Θεὸν προσεκύνησας· «εἶδες,» γὰρ φησι, «τὸν
 ἀδελφόν σου, εἶδες τὸν Θεόν σου.» (7.) Μὴ ἀπαξίου δὲ καὶ
 360 πόδας ἐκπλύνειν ἐρχομένων πρὸς σὲ ἐν καταβεβλημένῳ
 φρονήματι· ζητηθήσεται γὰρ ἡ τοιαύτη ἐντολὴ παρὰ
 τῶν ὑπερηφανευσάντων αὐτὴν, κἂν ἄρχοντες κἂν ἐπίσκοποι
 ᾧσιν· ὁ γὰρ πάντων Κύριος ἐνιψε τοὺς πόδας τῶν
 μαθητῶν παραγγείλας αὐτοῖς τοῦτο ποιεῖν, καὶ δι' αὐτῶν
 365 πᾶσι τοῖς εἰς αὐτόν πιστεύουσι. (8.) Μὴ τίς σε πλανήσῃ ἐν
 κυριακῇ νηστεύειν ὅλως τὸ παράπαν, μήτε γονυπετεῖν ἐν
 κυριακῇ, ἢ ἐν Πεντηκοστῇ· οὐ γὰρ ἐστὶ θεσμὸς ἐκκλησίας.
 (Εἴ τις τὴν κυριακὴν ἢ σάββατον νηστεύει, πλὴν ἐνὸς τοῦ
 Μεγάλου, οὗτος χριστοκτόνος ἐστίν· ἐν γὰρ τετράδι ὁ
 370 Χριστὸς παραδίδοται, καὶ ἐν παρασκευῇ σταυροῦται· ὁ οὖν
 ταύτας λύων συνπαραδίδωσι τὸν Σωτῆρα καὶ συσταυροῖ.)

348/371 cf. Ps. ATHAN., *Syntagma doct. ad monachos* (PG 28, 837C8-840; ed. P. BATIFFOL, *Studia Patristica*, p. 123-124). 356 cf. Gen. 19,3 358/359 cf. Mt. 25, 39-40. 368/371 cf. *Hist. Monachorum* VIII, 58 (ed. E. PREUSCHEN p. 48, 21-24; ed. FESTUGIÈRE p. 69).

ABS

347 tit. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου] om. B 349 χωρὶς] ὦν add. B
 τῆς] scripsi ἐν τῇ B τὴν S om. A 349/350 τῆς - καὶ] om. A
 350 Ἐπιφανίων] (Ἐπιφανίων ed. Migne) 351 τετράδος] τετράδας S
 καὶ¹] τῆς add. B 354 μόνω] μόνον S μὴ] om. B 355
 παραβιάζειν] παραβιβάζειν A 360 καταβεβλημένω] καταμελημένω B¹
 corr. B² 365/366 ἐν κυριακῇ] ἢ ἐν ν' (= Πεντηκοστῇ) add. B
 366/367 ἐν - Πεντηκοστῇ] om. B 368 νηστεύει] νηστεύειν ὅλως S
 371 συσταυροῖ] σὺν σταυροῖ S

11. Διήγησις.

Νεκροῦ ποτε σκηνώμα ἐξεφέρετο ἐν τῇ ὁδῷ· καὶ παρα-
 τυχῶν ἐκεῖσε ὁ μέγας Παχώμιος ὁρᾷ δύο ἀγγέλους
 375 ἀκολουθοῦντας τῷ νεκρῷ ὀπίσω τοῦ κραββάτου· καὶ
 προσελθὼν ἠρώτησεν αὐτοὺς λέγων, «Τίνες ἐστέ;» Οἱ δὲ
 εἶπον, «Ἄγγελοὶ ἐσμεν τοῦ Θεοῦ, ὁ εἷς τῆς τετράδος, καὶ
 ὁ ἕτερος τῆς παρασκευῆς· καὶ ἐπειδὴ, ἕως οὗ ἐτελεύτησεν
 οὗτος, οὐ παρέλιπε νηστεύων τετράδα καὶ παρασκευήν, διὰ
 380 τοῦτο | καὶ ἡμεῖς ἐξηκολουθήσαμεν τῷ σκηνώματι αὐτοῦ· f. 61r
 ὅτι καλῶς ἐτελειώθη νηστεύων, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐδο-
 ξάσθη ἐν Κυρίῳ.»

12. Ἰσιδώρου.

Πῶς δεῖ νοεῖν τὴν τριήμερον τοῦ Κυρίου ταφήν; Ἐκτη
 385 ὥρα τῆς παρασκευῆς ἐσταυρώθη ὁ Κύριος, ἀπὸ ταύτης
 ἕως ἐννάτης σκότος ἐγένετο· τοῦτο νύκτα μοι νόησον.
 Ἄπὸ ἐννάτης φῶς· τοῦτο πάλιν ἡμέραν. Ἡ νύξ τῆς
 παρασκευῆς, τοῦ σαββάτου ἡμέρα. Ἡ νύξ τοῦ Μεγάλου
 σαββάτου, ὁ τῆς κυριακῆς ὄρθρος. Ἴδου τρία νυχθήμερα.

390 13. Δωροθέου, περὶ τῆς μεγάλης Τεσσαρακοστῆς.

(1.) Ἐν τῷ νόμῳ προσέταξεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ,
 ἵνα καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀποδεκατῶσιν, ὅσα ἂν κτήσων-
 ται· οὕτω ποιοῦντες ἠὺλογοῦντο ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις
 αὐτῶν. Τοῦτο δὲ εἰδότες οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ἐβουλεύσαντο
 395 πρὸς βοήθειαν καὶ εὐεργεσίαν τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ τοῦτο
 μειζόνως καὶ ὑψηλοτέρως ἡμῖν παραδοῦναι, αὐτὰς τὰς
 ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν ἀποδεκατῶσαι καὶ οἴονεὶ ἀφιερῶ-
 σαι τῷ Θεῷ, ἵνα καὶ οὕτως εὐλογοῦμεθα ἐν τοῖς ἔργοις
 ἡμῶν, καὶ ἐξιλεώμεθα καθ' ἕκαστον ἔτος τὰς ἀμαρτίας ὅλου
 400 τοῦ ἐνιαυτοῦ.

(2.) Καὶ ψηλαφήσαντες ἠγίασαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν τξε'
 ἡμερῶν τοῦ χρόνου ταύτας τὰς ζ' ἑβδομάδας τῶν νησ-

373/382 narratio de angelis (BHG 1401 n, nb): cf. *S. Pachomii Vita tertia* c. 158 (ed. F. HALKIN, p. 364-365). 384/389 cf. ISID. PEL., *Epist.* I, 114 (PG 78, 260A1-7). 391/434 DOROTHEUS, *Doctr.* XV (PG 88, 1788-9; ed. REGNAULT, DE PRÉVILLE, S.C. 92, p. 447-8). 391/394 cf. Deut. 14, 22-29.

AB(372-389)P(372-382)S

383 tit. Ἰσιδώρου] om. AB 384 Πῶς] ὡς A 385 ἐσταυρώθη] ἐν σταυρῷ B Κύριος] καὶ add. B 388 σαββάτου] ἢ add. B 389 σαββάτου] καὶ add. B 390/434 Δωροθέου - ἐκκλησίᾳ] om. B 394 τοῦτο - ἀπόστολοι] om. S εἰδότες] scripsi εἰδόντες A 399/400 ὅλου τοῦ] τοῦ ὅλου A

τειῶν. Ἐὰν οἱ πατέρες τῷ χρόνῳ συνεῖδον προσθεῖναι καὶ
 ἄλλην μίαν ἑβδομάδα, τῆς Τυροφάγου, ἅμα μὲν διὰ τὸ
 405 προϋμνάζεσθαι | τοὺς μέλλοντας εἰσελθεῖν εἰς τὸν κόπον f. 61^v
 τῶν νηστειῶν, ἅμα δὲ καὶ τιμῶντες τὰς νηστείας τῷ
 ἀριθμῷ τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, ἧς ἐνήστευσεν ὁ Κύριος
 ἡμῶν· αἱ γὰρ ὀκτὼ ἑβδομάδες, ὑφεξαιρουμένων τῶν σαβ-
 βατοκυριακῶν, μὲν ἡμέραι γίνονται, τιμωμένης καθ' ἑαυτὴν
 410 τῆς νηστείας τοῦ Ἁγίου σαββάτου διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν
 ἱερωτάτην καὶ μόνην νηστείαν τῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ σαββάτων.

(3.) Αἱ δὲ ἑπτὰ ἑβδομάδες χωρὶς τῶν σαββατοκυριακῶν
 γίνονται ἡμέραι λε' λοιπὸν προστιθεμένης τῆς νηστείας τοῦ
 Ἁγίου σαββάτου καὶ τοῦ ἡμίσεως τῆς λαμπρᾶς καὶ φωτο-
 415 ποιοῦ νυκτός, γίνονται λς' καὶ ἡμισυ ἡμέραι· ὅπερ ἐστὶ τὸ
 δέκατον τῶν τξε' ἡμερῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ μετὰ πολλῆς
 ἀκριβείας· τῶν γὰρ τ', τὸ δέκατον λ' καὶ τῶν ζ', ε' καὶ
 τῶν ε', τὸ δέκατον ἡμισυ· ἰδοὺ λς' καὶ ἡμισυ, ὡς προείπο-
 μεν. Αὕτη ἐστὶν ἡ δεκατία, ὡς ἂν εἴποι τις, τῶν ἡμερῶν
 420 τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἣν ἡγίασαν ἡμῖν εἰς μετάνοιαν οἱ ἅγιοι
 ἀπόστολοι κάθαρσιν οὖσαν τῶν ἁμαρτιῶν παντὸς τοῦ
 ἐνιαυτοῦ.

(4.) Καὶ μακάριος ὁ ἑαυτὸν καλῶς καὶ ὡς δεῖ φυλάττων
 ἐν ταῖς ἁγίαις ἡμέραις ταύταις, ἃς ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς
 425 φροντίσαι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὅτι τοῦ
 βάρους ἐλευθερούμενος τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν διὰ σπουδῆς
 καὶ νήψεως καὶ ταπεινοφροσύνης, | φρίττων ἅμα καὶ f. 62^r
 χαίρων προσέρχεται καθαρῶς τοῖς ἁγίοις μυστηρίοις καὶ
 μεταλαμβάνει ἀκατακρίτως, τὸν ἀναστάντα δοξάζων Κύριον
 430 ἐν εὐχαριστίᾳ, καὶ μένει μετὰ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης
 πνευματικῆς ἐορτάζων σὺν Θεῷ πᾶσαν τὴν ἁγίαν Πεντη-
 κοστήν. Πεντηκοστὴ γὰρ ἐστὶν ἀνάστασις ψυχῆς· τούτου
 γὰρ καὶ σύμβολον τὸ μὴ κλίνειν ἡμᾶς ἐν αὐτῇ γόνυ ἐν τῇ
 ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ.

432/434 cf. Conc. Nic., Canon 20 (ed. JOΑΝΝΟΥ I, 1, p. 41).

AS

403 Ἐὰν] καὶ add. A 409 μ'] σαράκοντα S ἑαυτὴν] scripsi ex
 Dorotheo ἑαυτῆς AS 417 γὰρ] om. S 420 ἁγιοι] om. S 433 καὶ]
 om. S

435 14. Περὶ ἀγαθῆς πολιτείας.

Πάντων τῶν ἀγαθῶν κεφάλαιον καὶ ρίζα ὁ φόβος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἡ δὲ πίστις θεμέλιος, ἐν ᾧ θεμελίω ἡ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐδραιούται οἰκοδομή, διὰ ταπεινοφροσύνης, τὸ ἀσφαλὲς καὶ βέβαιον ἔχουσα, καὶ δι' ἀγάπης ἀνυψου-
 440 μένη· ἡ σωφροσύνη δὲ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ προσευχὴ μετὰ δακρύων ἄγγελον ἀποτελοῦσι τὸν ἄνθρωπον, καὶ μᾶλλον εἰ μετὰ πάντων εἰρηρικῶς διάκειται, καὶ παντὸς ἀνθρώπου τὸ καλὸν καὶ συμφέρον εὔχεται καὶ ἀποδέχεται.

XV. Κεφάλαιον ιε'.

“Ὅτι οὐ δεῖ χριστιανὸν ἄνθρωπον φοβεῖσθαι τὸν θάνατον, ἀλλὰ προευτρεπιζῆσθαι πρὸς αὐτὸν διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως.

1. (1.) Εἰς θάνατος, ἡ ἁμαρτία, ψυχῆς γὰρ ὄλεθρος· ὁ δὲ
 5 σωματικὸς οὕτωσι θάνατος, ὀνόματι καὶ οὐ πράγματι τὸ φοβερὸν ἔχει. Καὶ κινδυνεύομεν πάντες ἄνθρωποι ἄλογον πάσχειν πάθος, τὸ μὲν προσκροῦσαι Θεῷ δι' ἁμαρτίας | μὴ f. 62^v
 δεδοικότες, τὸν δὲ φυσικὸν τοῦτον φοβούμενοι θάνατον. Οὐδὲν τοίνυν τῶν ἀνθρωπίνων δεινόν, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία
 10 μόνον· οὐ πενία, οὐ νόσος, οὐχ ὕβρις, οὐκ ἀτιμία, οὐκ ἐπήρεια, οὐκ αὐτὸς ὁ θάνατος τοῖς εἰδόσι φιλοσοφεῖν· ἡ δὲ ἀληθῆς συμφορὰ, παροργίζειν Θεὸν τὸν πλάσαντα καὶ διατρέφοντα καὶ εὐεργετοῦντα.

(2.) Τί φοβῆ τὸν θάνατον; Εἶπέ μοι. “Ὅτι σε ταχέως τῶν
 15 ὀχληρῶν τοῦ βίου καὶ τῶν θορύβων ἐξάγει, καὶ πρὸς τὴν ἀτάραχον παραπέμπει ζωὴν; Τί κλαίεις τὸν ἀπελθόντα τῆς ζάλης τῶν ὧδε πρὸς τὸν λιμένα τὸν εὐδίων, ὅπου καὶ σὺ

436/443 cf. EVAGRIUS PONT., *Traité pratique*, 81 (ed. A. & C. GUILLAUMONT, S.C. 171, p. 670-1); ISAAC SYRUS, *Opera*, ch. 1, p. 1.

1 GREG. NAZ., *Orat.* 18 (PG 35, 1041 A 14-15) 4/6 cf. IOH. DAMASC. (?), *Vita Barlaam et Ioasaph*, c. 18 (PG 96, 1017 A3-6).

ABLSV

435 tit. Περὶ – πολιτείας] περὶ πίστεως καὶ ἀληθείας et titulum capituli sequentis B 437 πίστις] πίστη S 439/440 ἀνυψουμένη] ἀνεθουμένη L ἀνυμένη S 442 μᾶλλον εἰ] om. B 443 ἀποδέχεται] Αἰφραϊεμ add. L mg., sed probabilius tamquam titulum capituli sequentis.

1 Κεφ. ιε'] om. LV Χρυσσοστόμου] add. V 2 δεῖ] τὸν add. V ἄνθρωπον] om. V 2/3 ἀλλὰ – διὰ] καὶ περὶ V 4 ἡ] om. V 9 ἡ] ἡ (= ἡ ?) S η V 11 ἐπήρεια] αἰπήνια L 12 Θεὸν τὸν πλάσαντα] θεῷ τῷ πλάσαντι SV 13 διατρέφοντα ... εὐεργετοῦντα] -οντι ... -οῦντι SV

μικρὸν ὕστερον πορευθῆς; Ἄμαρτωλὸς ἦν; Χαῖρε, ὅτι
 διεκόπη αὐτῷ τὰ τῆς ἀμαρτίας καὶ ἔστη τοῦ ἀμαρτάνειν
 20 θανάτῳ, καὶ δόξαζε τὸν παραλαβόντα πρὸ τοῦ εἰς βυθὸν
 αὐτὸν πλειόνων κακῶν κατελθεῖν. Ἄλλὰ δίκαιος ὑπῆρ-
 χεν; Ἔτι καὶ μᾶλλον εὐφραίνου εὐχαριστῶν τῷ Κυρίῳ τὴν
 ἰδίαν παραθήκην λαμβάνοντι εἰς ἀνάπαυσιν αἰωνίαν. Ὑπὲρ
 ἀμαρτίας μόνης θρήνει καὶ δάκρυε· αὕτη γὰρ θάνατος τῆς
 25 ἀθανάτου ἐστὶ ψυχῆς, τὸ κατ' εἰκόνα κάλλος ἀμαυροῦσα καὶ
 καταχραίνουσα. Ὑπὲρ ταύτης πᾶν δάκρυον ῥέοι, καὶ μὴ
 διαλίποι στεναγμὸς ἐκ βάθους καρδίας ἀναπεμπόμενος· ἐπὶ
 δὲ τοῦ κεκοιμημένου ἐν Χριστῷ, στυγνάζειν μόνον καὶ
 βραχὺ δακρῦειν διὰ τὴν φυσικὴν συμπάθειαν προ|σετάχθη- f. 63^r
 30 μεν, ὅσον μὴ φανῆναι τοῖς πέλας ἀνάλητοι, οὐχὶ δὲ
 σπαράττεσθαι καὶ πικρῶς θρηνεῖν, καθὼς καὶ οἱ ἐλπίδα
 μὴ ἔχοντες ἀναστάσεως.

(3.) Οὐχ ὀρᾶς Χριστὸν ἡσυχῇ δακρύνοντα ἐπὶ Λαζάρῳ;
 Καὶ τοῦτο ὥστε τύπον ἡμῖν δοῦναι διδασκαλίας, ὡσπερ ἐν
 35 ἅπασι, μετρίως δακρῦειν ἐπὶ τοῖς θνήσκουσι καὶ οὐχὶ πέρα
 τοῦ δέοντος κόπτεσθαι· ὡς δὲ τίς φησι τῶν ἀγίων, Διὰ
 τοῦτο Χριστὸς δακρῦει τὸν Λάζαρον, ὅτι ἀνιστᾶν αὐτὸν ἐμελλεν,
 οὐχ ὅτι κεκοίμηται, μονονουχὶ λέγων ταῖς ἀδελφαῖς ἐκείνου
 ὅτι, «Δί' ὑμᾶς θρηνούσας εἰς τὸν εὐδιον λιμένα τυγχάνοντα
 40 Λάζαρον, ἀναγκάζομαι πάλιν ἐξαγαγεῖν αὐτὸν διὰ τῆς
 ἐγέρσεως εἰς τὸν πολύπονον τουτονὶ βίον καὶ πολυκύμαν-
 τον, ἀπὸ ἀναπαύσεως εἰς θλίψεις καὶ μόχθους καὶ
 πειρασμούς.» Θάνατος γὰρ ἀνδρὶ ἀνάπαυσις, ὡς εἶπεν ὁ
 Ἰώβ. Μᾶλλον δὲ δακρῦει ὁ Κύριος καὶ τὴν ἐξ ἀμαρτίας τῆ
 45 φύσει ἐγγενομένην φθοράν, καὶ ὅπως ἢ παρακοὴ τὸν
 θάνατον ἡμῖν ἀντὶ τῆς ἀθανασίας προὔξενησεν, ὃν ἀφρόνως
 ἐξ ἀπροσεξίας εἰλόμεθα.

(4.) Οὐκοῦν οὕτω δεῖ καὶ ἡμᾶς ποιεῖν, καθὼς
 διδασκόμεθα. Τί γάρ φησιν ὁ σοφός; «Κλαῦσον ἐπὶ νεκρῶ·
 50 ἐξέλιπε γὰρ φῶς· κλαῦσον ἐπὶ μωρῶ· ἐξέλιπε γὰρ σύνεσις.

31/32 1 Thes. 4, 13. 33 cf. Ioh. 11, 35. 36/38 Fontem non reperit 43
 Iob 3, 13, 17. 49/52 Sir. 22, 11.

ABL SV

18 μικρὸν] μικρῶ V 19 ἔστη] οὐκ ἔστι B 21 δίκαιος] -ιον B
 24 μόνης] μόνω S 26 ῥέοι] ῥέει AV (sed corr. O) 27 διαλίποι
 διαλείπης B 28 στυγνάζειν] στυγνάζει A 29 συμπάθειαν] ἀσθένειαν
 B 31 σπαράττεσθαι] -άσσεσθαι V 35 πέρα] πέρας .4 41
 τουτονὶ] τοῦτον BS 43 ἀνδρὶ] om. A

Ὀλίγον κλαῦσον ἐπὶ | νεκρῶ, ὅτι ἀναπέπαιται· τοῦ δὲ μωροῦ f. 63^v
 ὑπὲρ τὸν θάνατον ἢ ζωῆ.» Πένθει διηνεκῶς, εἴ τις δύναμις,
 ἀδελφέ, καὶ ὅσα σοι πεπλημμέληται, εἰς ἀνακάθαρσιν τοῦ
 ἀγίου βαπτίσματος, ὅπερ νήπιοι λαμβάνοντες τῇ μετὰ ταῦτα
 55 ζωῇ δι' ἁμαρτίας μολύνομεν· εἰ δὲ περισσόν σοι δάκρυον
 ἐλέει Θεοῦ καὶ χάριτι, κλαῦσον καὶ ἐπὶ παντὶ θλιβομένῳ
 διὰ τὸ γνήσιον τῆς ἀγάπης, συλλυπούμενος τῷ πλησίον καὶ
 τοῦτον παραμυθούμενος. Οὕτω γὰρ προστετάγμεθα παρὰ
 τοῦ Ἀποστόλου, χαίρειν μετὰ χαιρόντων καὶ κλαίειν μετὰ
 60 κλαιόντων, καὶ οὕτως οἰκειοῦσθαι τὰ τοῦ πλησίον.

(5.) Θάνατον δὲ τὸ κοινὸν χρέος καὶ ἀπαραίτητον, μήτε
 φοβοῦ μήτε ἄλγει δι' αὐτὸν ἀφρόνως ἀποδυρόμενος, ἀλλ'
 εὐτρέπιζε σαυτὸν διηνεκῶς πρὸς τὴν μακρὰν ἐκείνην
 ὁδοιπορίαν· σπεῖρον, ἵνα θερίσης, ἀγωνιζόμενος ἕως ἔχεις
 65 καιρὸν (ἄδηλον γὰρ τὸ τέλος), καὶ σπεύδων ἕως ἔστηκεν ἡ
 πανήγυρις ἐμπορεύσασθαι τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν δι' ἐπιμε-
 λείας ἐνθέων ἔργων καὶ θεαρέστων. Ἐτοιμάζου ὡς νουν-
 εχῆς πρὸς τὴν ἔξοδον, καὶ σπούδασον πρὸ τέλους
 εὐαρεστῆσαι Θεῷ καὶ καταλλαγῆναι ἀπεντεῦθεν αὐτῷ, καὶ
 70 μὴ λυποῦ διὰ θάνατον τὸν πάντως ἐλευσόμενον μετὰ
 μικρὸν Θεοῦ τῷ προστάγματι, εἰ μὴ δι' ἁμαρτήματα | μόνον f. 64^r
 σκυθρῶπαζε, ὅπως ἐντεῦθεν ταῦτα διαλυσάμενος καθαρὸς
 ἀπέλθῃς ἐκεῖ.

(6.) Οὐκ οἶσθα ὅτι οἱ ἐν ἀπιστίᾳ ζῶντες καὶ ἁμαρτήμασι
 75 νεκροὶ εἰσι καὶ πρὸ τοῦ θανάτου, οἱ δὲ πιστῶς ζῶντες
 καὶ ἐν εὐλαβείᾳ καὶ ἀρετῇ, κἂν ἀποθάνωσι, ζῶσι; Καὶ οὐκ
 ἐμὸς οὗτος ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος πρὸς τὴν
 Μαρίαν· «Πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ, ζήσεται.»
 Ἄφ' οὗ γὰρ Χριστὸς ἐν νεκροῖς, ὕπνος ὁ θάνατος τοῖς
 80 πιστοῖς πρὸς τὴν ἐκεῖθεν παραπέμπων ζωὴν. Μὴ γὰρ
 μῦθός ἐστι τὰ ἡμέτερα; Εἰ Χριστιανὸς εἶ καὶ πιστεύεις
 Χριστῷ, διὰ τῶν ἔργων ἐπίδειξόν μοι τὴν πίστιν. Πῶς δὲ
 ἐπίδειξῃ; Ἐὰν καταφρονῆς θανάτου. Εἰ δὲ φοβῆθαι θάνατον,
 οὐδὲν τῶν ἀπίστων διενήνοχας· οὗτοι γὰρ τρέμουσιν αὐτὸν

59/60 Rom. 12, 15. 65/66 GREG. NAZ., *Carm.* 1, 2, 33 (PG 37, 930). 78
 Ioh. 11, 25. 81/82 cf. Iac. 2, 18.

ABLSV

52 τις] σοι *add.* V 53 ἀνακάθαρσιν] ἀνάγκασιν B 55 σοι] τὸ
add. BV 56 ἐπὶ] ἐν B 57 τῷ] τὸ ABS τὸν L 65 σπεύδων]
 σπεύδε AL 76 ἐν] *om.* S 79 ὕπνος] ἐλογίσθη B 80 παρα-
 πέμπων] ἐκπέμπει B 83 ἐπίδειξῃ] ἐπιδῆξεν L φοβῆθ] τὸν *add.* S

85 καὶ δεδοίκασιν, ὡς εἰς κόλασιν διὰ τούτου παραπεμπόμε-
νοι, ὡσπερ οὐκ οἶδασι. Σὺ δέ, ὁ πρὸς βελτίονα ὀδεύων
ὁδὸν καὶ ἀναστάσεως ἐλπίδα ἔχων καὶ βασιλείας οὐρανῶν
καὶ ζωῆς αἰωνίου, ποῖαν ἔχεις συγγνώμην περὶ ἀναστά-
σεως μὲν θαρρῶν, ὁμοίως δὲ τοῖς ἀπιστοῦσι τὸν θάνατον
90 δεδοικῶς;

(7.) Βούλεσθε εἶπω πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, πόθεν
δεδοίκαμεν θάνατον; Οὐ ζῶμεν μετὰ ἀκριβείας ὡς πρέπον
Χριστιανοῖς, οὐδὲ ἐπιθυμοῦμεν βασιλείας οὐρανῶν καὶ τρέ-
μομεν γέενναν, ἐπεὶ πάντων κατεφρονοῦμεν εὐκόλως, | καὶ ε. 64^v

95 αὐτοῦ τοῦ θανάτου· νῦν δὲ παιδικὸν φοβούμεθα φόβον,
θάνατον δεδοικότες καὶ οὐχὶ τὴν κατεσθίουσαν τὸ συνει-
δὸς ἁμαρτίαν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων
φύσεως, ἀλλ' ἐξ ἀνοίας ἡμῖν συμβαίνει· ὡς, ἐὰν λογισώμε-
θα τί ποτέ ἐστι θάνατος, οὐδέποτε αὐτὸν δεῖσομεν.

100 (8.) Τί οὖν ἐστι θάνατος; "Ὅπερ ἐστὶν ἱμάτιον ἀποδύσα-
σθαι· καθάπερ γὰρ ἱμάτιον τὸ σῶμα τῆ ψυχῇ περίκειται, καὶ
τοῦτο πρὸς βραχὺ διὰ τῆς τελευτῆς ἀποθέμενοι λαμπρότε-
ρον ἀποληψόμεθα πάλιν ἐν τῇ κοινῇ ζῶν νεκρῶν ἀναστά-
σει. Τί ἐστι θάνατος; Ἐποδημία πρόσκαιρος, ὕπνος μακρό-
105 τερος τοῦ συνήθους· ὥστε, εἰ δέδοικας θάνατον, φοβοῦ καὶ
ὑπνον, εἰ διὰ τοὺς τελευτῶντας ἀλγεῖς, ἀλγησον καὶ διὰ
τοὺς γεννωμένους· ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνο φύσεως, οὕτω καὶ
τοῦτο τῆ ἀκολουθία τῆς φύσεως ἔπεται. Φθαρτὸς γὰρ ὢν,
πάντως φθαρτὸν ἐγέννησας. Τί λοιπὸν θαυμαστὸν ὅτι
110 τετελεύτηκεν ὁ φθαρτὸς καὶ τὸ κοινὸν ποτήριον πέπωκε;
Μὴ τοίνυν λυπεῖτω σε τὰ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς πονηρᾶς
προαιρέσεως, μηδὲ τὸν τελευτῶντα πενήθησης, ἀλλὰ τὸν ἐν
ἁμαρτίαις ζῶντα. «Τοῦτό ἐστι,» φησὶν, «ὁ μάλιστα καὶ ἡμεῖς

100/101 de corpore ut tunica, cf. XV² 243 infra. 110 de poculo mortis, cf.
R. STICHEL, *Studien zum Verhältnis von Text und Bild*, Wien 1971, p. 42 sq.

A(85-103) B L S V

85/86 παραπεμπόμενοι] ἐκπεμπόμενοι B 87 ἐλπίδα] ἐλπίδας V
88 ποῖαν] ποίας A 89 δέ] om. B 92 πρέπον] πρέπει S 93
βασιλείας] -λείαν S 94 κατεφρονοῦμεν] καταφρονοῦμεν B 99 δεῖσο-
μεν] πτήξωμεν B 103/137 τῶν νεκρῶν - λυπηθείς] om. A 103/104
τῶν νεκρῶν post ἀναστάσει trsp. B ἀναστάσει] ἐξαναστάσει V 104
θάνατος] ἰ (= ἦ?) add. L 104/105 μακρότερος] μικρότερος B 106
ὑπνον] ὑπνου B εἰ] δέ add. V 108 τῆ ἀκολουθία] τῆς ἀκολουθίας
S 111 τὰ] om. B ἀλλὰ] τὰ add. V 111/112 ἀλλὰ - προαιρέσεως]
om. S 112/113 ἐν ἁμαρτίαις] ἁμαρτίας B

θηρνοῦμεν, καὶ διόπερ δεδοίκαμεν θάνατον, μήποτε μετὰ
115 ταῦτα τῷ πλήθει τῶν ἀμαρτημάτων κωλυόμενοι τῆς ἐκεῖ
βασιλείας οὐκ ἐπιτευξόμεθα, ἀλλὰ κολάσει αἰωνίᾳ
παραδοθῶμεν.»

(9.) Οὐκοῦν ἀφείς τὸ θρηνεῖν τὸν θάνατον θρήνει τὰς
ἀμαρτίας, ἵνα καταλύσης ταύτας καὶ ἀπαλείψῃς. Καὶ γὰρ
120 διὰ τοῦτο ἡ λύπη γεγένηται, οὐκ ἐπὶ ζημίᾳ χρημάτων, οὐδ'
ἵνα ἐπὶ θανάτῳ ἀλγῶμεν ἢ τινι τῶν δοκούντων δεινῶν, ἀλλ'
ἵνα εἰς τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀναίρεσιν αὐτῇ καταχρώμεθα.
Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἐκ παραδείγματος ὑποδειζομεν
τὰ φάρμακα τὰ ἰατρικὰ δι' ἐκεῖνα γεγένηται τὰ πάθη μόνον
125 ἄπερ ἀνελεῖν δύναται, οὐ δι' ἐκεῖνα τὰ μηδὲν ὠφελούμενα
παρ' αὐτῶν. Οἷόν τι λέγω, τὸ φάρμακον τὸ δυνάμενον
ὀφθαλμοὺς νοσοῦντας ὠφελεῖν μόνον, ἕτερον δὲ πάθος
μηδὲν, διὰ τὴν τῶν ὀφθαλμῶν νόσον δικαίως ἂν τις εἴποι
γεγενῆσθαι μόνον, οὐ διὰ στόμαχον, οὐδὲ διὰ χεῖρας, οὐδὲ
130 δι' ἕτερόν τι μέλος· ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων φαρμάκων
καὶ παθῶν. Μετάγωμεν τοίνυν τὸν λόγον ἐπὶ τὴν λύπην, καὶ
εὐρωμεν ὅτι τῶν ἄλλων μὲν οὐδὲν τῶν συμβαινόντων ἡμῖν
ὠφελεῖ, ἀμαρτίαν δὲ διορθοῦται μόνην· διὰ τὴν ταύτης γάρ,
ὡς ἔφην, ἀναίρεσιν καὶ γεγένηται. Ἐζημιώθη τις χρήματα;
135 Οὐ διορθοῦται τὴν ζημίαν ἀπὸ τῆς θλίψεως. Ἀπέβαλέ τις
υἷόν; Οὐδὲν ὄφελος αὐτῷ ἀλγοῦντι, οὐδὲ τὸν νεκρὸν
ἀνέστησε λυπηθεῖς. Ἐμαστιγώθη τις, ὑβρίσθη καὶ ἐρρα-
πίσθη; Τὴν ὑβριν οὐκ ἀνεκαλέσατο θλιβεῖς. Ἀρρωστίᾳ τις
δεινῇ περιέπεσε; Τὴν νόσον οὐκ ἀνεῖλεν ἀθυμήσας, εἰ μὴ
140 καὶ χαλεπωτέραν ἐποίησεν. Ἀμαρτήσας δέ τις καὶ λυπη-
θεῖς, τὴν ἀμαρτίαν ἠφάνισεν, ἐλύπησε τὸ πλημμέλημα. Ἡ
γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον

141/143 2 Cor. 7, 10.

A (137-142) B L S V

114 διόπερ] ὅπερ V 119 ἀπαλείψῃς] ἀπολείψῃς S 122 αὐτῇ
καταχρώμεθα] αὐτόκα (αὐτικά) χρώμεθα B 123 ἀληθές] ἀληθῶς B
ὑποδειζομεν] ἀποδείξωμαι B 124 τὰ] om. B 125 δύναται]
δύνηται L V οὐ δι'] οὐδὲ L ὠφελούμενα] ὠφελόμεθα B 130
τῶν] om. B 133 διορθοῦται] διορθῇ καὶ S τὴν] τὸ B 135 Οὐ]
om. B οὐδὲν οὐ S τὴν ζημίαν] erasit L 138 οὐκ] om. B θλιβεῖς]
λυπηθεῖς B 139 ἀθυμήσας] ραθυμήσας S εὐθυμήσας L 140 ἐποίη-
σεν] ἐπράξατο B Ἀμαρτήσας] ἀμαρτίας B 141 ἐλύπησε] ἔλυσε conj.
H. Savile (O mg.)

κατεργάζεται. Μηκέτι οὖν ἐπὶ ζημίᾳ χρημάτων ἀλγῶμεν, ἀλλ' ὅταν ἁμαρτῶμεν, ἀλγῶμεν μόνον· πολὺ γὰρ ἐνταῦθα τὸ
 145 κέρδος ἀπὸ τῆς λύπης, καὶ ὁ κριτῆς τοῖς δάκρυσι καταλάσσεται. Ἐζημιώθης; Μὴ ἀθυμῆσης· οὐδὲν γὰρ ὄφελος. Ἕμαρτες; Λυπήθητι καὶ πορεύθητι στυγνός, ἵνα Θεὸν οὕτως ἐξιλεώσῃ.

(10.) Καὶ σκόπει Θεοῦ σοφίαν· δύο ταῦτα ἔτεκεν ἡμῖν ἢ
 150 ἁμαρτία, λύπην καὶ θάνατον, καὶ ὑπὸ τούτων | πάλιν f. 65^r
 ἐξαφανίζεται· καὶ καθάπερ σκώληξ ἀπὸ τοῦ ξύλου τικτόμενος κατεσθίει τὸ ξύλον, καὶ σῆς κατεσθίει τὸ ἔριον παρ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχων, οὕτω λύπη καὶ θάνατος ἐτέχθησαν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ κατέφαγον αὐτήν. Ὅτι δὲ μετὰ τῆς
 155 λύπης καὶ θάνατος ἁμαρτίαν ἀναιρεῖ, δῆλον μὲν καὶ ἀπὸ τῶν μαρτύρων· δῆλον δὲ καὶ ἐξ ὧν ὁ Παῦλος φησι πρὸς τοὺς ἁμαρτάνοντας· «Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι καὶ κοιμῶνται ἱκανοί.» «Ἐπειδή,» φησὶν, «ἁμαρτάνετε, διὰ τοῦτο καὶ τελευτᾶτε,» ὥστε τῇ τελευτῇ τὰ
 160 ἁμαρτήματα διαλύσασθαι. Ἕμαρτίας γὰρ ὁ θάνατος καταλυτήριον, καὶ μᾶλλον ὁ πικρὸς καὶ βίαιος· δι' οὗ πολλοὶ καθαιρόμενοι καὶ οἷον ἐνταῦθα πρόσκαιρα κολαζόμενοι, καθαροὶ ἁμαρτημάτων πρὸς ἐκεῖνον πορεύονται τὸν αἰῶνα. Πολλὰ δὲ τῶν νοσημάτων κἀντεῦθεν ἀπὸ ἁμαρτιῶν τίκτεται,
 165 καθὼς καὶ ὁ Κύριος εἶπε τῷ παραλύτῳ· «Ἴδε ὑγιῆς γέγονας· μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χειρόν τί σοι γένηται.» Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Τουτέστιν, εἰ, ἐφ' οἷς ἐπλημμελοῦμεν, διὰ τῆς μετανοίας ἐβελτιοῦμεθα, οὐκ ἂν τοῖς ἀκουσίοις νόσοις καὶ θανάτοις περιεπίπτομεν. Ἔστι
 170 μὲν γὰρ καὶ ἀπὸ πονηρᾶς διαίτης καὶ τρυφῆς τὰ νοσήματα, ὡς καὶ ἀπὸ ἀδηφαγίας, καὶ ψυχροποσίας, καὶ πολλῆς λαγνείας, ποδαλγῆς καὶ παρέσεις μελῶν· ἀλλὰ τὰ πλείω

157/158 I Cor. 11, 30. 160/161 cf. ANAST. SIN., *Quaest.* 118 (PG 89, 500B-504B); Ps. ΑΘΗΝ., *Ad Ant. qu.* 71 (PG 28, 637D-640B). 165/166 Ioh. 5, 14. 166/167 I Cor. 11, 31.

ABLSV

143 κατεργάζεται] ἐργάζεται L ζημίᾳ] ζημίαν L 144 μόνον] om. B 149/150 ἡμῖν] post ἢ ἁμαρτία trsp. AB 150 ὑπὸ] ἀπὸ A 151 καθάπερ] ὁ add. BV ἀπὸ] ὑπὸ L 153 οὕτω] οὕτως BL 154 κατέφαγον] -γεν AS μὲν] om. V 156 δὲ] μὲν B 162 καὶ οἷον - κολαζόμενοι] om. S 165 εἶπε post παραλύτῳ trsp. AL 168 ἐπλημμελοῦμεν] πλημμελοῦμεν ABV 170 μὲν] om. B 171 ἀδηφαγίας] ἀδδη- AV 172 πλείω] πλείον B

τέως ἕξ ἁμαρτημάτων τὴν ἀρχὴν ἔχει. Καὶ οὐ νοσήματα f. 65v
 μόνον οἶον ἐχιδνοτόκα εἰσὶ τῆς ἁμαρτίας ἔκγονα, ἀλλὰ καὶ
 175 πειρασμοὶ ἐντεῦθεν πολλοί, ἐκ τοῦ μὴ ἐθέλῃν ἡμᾶς σωφρο-
 νίζεσθαι καὶ ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ δι' ἐπιστροφῆς
 ταπεινοῦσθαι.

(11.) Παιδεύει δὲ Θεὸς οὐχ ἀπλῶς ἅπαντας ἁμαρτάνοντας,
 ἀλλ' οὐς ἀγαπᾷ καὶ προσίεται μᾶλλον· τὸ μὲν εἰς διόρθωσιν,
 180 τὸ δὲ εἰς τὴν τῆς κακίας ἀναίρεσιν, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ
 κατακριθῶμεν ἐκεῖ. Διὰ τοι τοῦτο ποικίλοι καὶ διάφοροι τῶν
 παρὰ τῆς προνοίας ἐπαγομένων μαστίγων οἱ τρόποι· καὶ ὁ
 μὲν παραδίδοται νόσῳ, ὁ δὲ βαρυτάτῃ πενίᾳ, ἄλλος τῷ
 βιάζεσθαι καὶ ζημιοῦσθαι, καὶ ἕτερος τῷ παρὰ πολλῶν
 185 λοιδορεῖσθαι καὶ διαβάλλεσθαι, ἐφ' οἷς οὐδὲν ἑαυτῷ σύνοι-
 δε, καὶ τῇ πικρίᾳ τῆς συκοφαντίας ἀπέχεσθαι, καὶ ἄλλος
 τῷ συνεχεῖς καὶ ἐπαλλήλους θανάτους τῶν οἰκείων ὁρᾶν.

(12.) Πρέπον τοίνυν ἐν τοῖς τοιούτοις πειρασμοῖς ἐπὶ τὸν
 Θεὸν καταφεύγειν μόνον, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν λύσιν ἐπιζη-
 190 τεῖν τῶν δεινῶν, καὶ μηδένα τῶν πάντων αἰτιᾶσθαι, ἀλλ' ἢ
 τὰ ἴδια κακὰ εὐχαρίστως φέρειν τε καὶ βοᾶν, Ὁργὴν Κυρίου
 ὑποίσω ὅτι ἤμαρτον αὐτῷ· καὶ ὑπομονητικῶς ἐκδέχεσθαι τὴν
 τοῦ πειρασμοῦ ἔκβασιν· ὡσπερ γὰρ ὁ τὸ χρυσίον εἰς
 τὴν κάμινον ἐμβαλὼν οἶδε καὶ μέχρι τίνος αὐτὸ πυρωθῆ-
 195 ναι δεῖ καὶ τότε | ἀνασπάσαι, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖν f. 66r
 εἴωθεν ἐπὶ τῶν πρὸς τὸ συμφέρον ἐνταῦθα παιδευομένων.
 Οἱ πταίοντες δὲ καὶ μὴ κολαζόμενοι φοβεῖσθαι μᾶλλον καὶ
 τρέμειν ὀφείλουσιν, ὡς, εἰ μὴ μεταβάλοιτο καὶ ἀποστῶσι
 τῆς πονηρίας, αἰωνία κολάσει ταμιευόμενοι, ἧς πρόξενος
 200 γέγονεν αὐτοῖς μὴ διορθουμένοις ἢ τοῦ Θεοῦ ἀνοχὴ καὶ
 μακροθυμία.

176/177 1 Petri 5, 6. 178/179 Heb. 12, 6 (= Prov. 3, 12). 180/181 1
 Cor. 11, 32. 191/192 Mich. 7, 9.

ABLSV

174 ἔκγονα] ἔγγονα LS 175 ἐθέλῃν] θέλοιν L ἡμᾶς] om. A
 176 ὑπὸ] ἐπὶ V 178 δὲ] ὁ add. V 180 τὴν] γῆν add. A τῆς
 κακίας] κακίαν S 183 νόσῳ] νόσον L βαρυτάτῳ S 185 οὐδὲν]
 om. BL ἑαυτῷ] ἐν αὐτῷ B 185/186 σύνοιδε] σύνειδε V 186
 ἀπέχεσθαι] ἀπάγγεσθαι V 192 ὑποίσω] οὐποίσω L αὐτῷ] αὐτόν S
 ὑπομονητικῶς] ὑπομονικῶς S 196 εἴωθεν] μὲν add. S 198
 ὀφείλουσιν] ὀφείλωσιν A ὀφείλομεν B μεταβάλοιτο] μεταβάλλειν τὸ B
 μεταμέλοιτο S 199 ἧς] scripsi ex conj. H. Savile (= O mg.) οἷς codd.

(13.) Ἔστι δὲ καὶ δικαίοις τῶν προρρηθέντων πειρασμῶν ἐπένεξις ἢ πρὸς δοκιμήν, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ, ἢ τῷ πλεονάσαι αὐτοῖς διὰ τῆς ὑπομονῆς τοὺς μισθοὺς καὶ λαμπροτέρους
 205 τοὺς στεφάνους γενέσθαι. Ἄλλ' οὐχὶ καὶ ἡμῖν οὕτω τοῖς ἁμαρτωλοῖς τὰ δεινά, ἀλλὰ θεία χρηστότητι καὶ κηδεμονία πρὸς σωφρονισμόν καὶ βελτίωσιν, οὐ μισοῦντος Θεοῦ οὐδὲ ἀποστρεφόμενου (πῶς γὰρ τὸ ἑαυτοῦ βδελύσσεται πλάσμα ὁ ὑπεράγαθος;), ἀλλὰ φιλανθρώπως
 210 παιδεύοντος καὶ τῇ κακίᾳ προσπολεμοῦντος, ὡς τῇ νόσῳ πάντως ὁ ἰατρὸς καὶ οὐχὶ τῷ κάμνοντι πρὸς θεραπείαν, ὡσπερ ἄρμόδιον τὰ δὲ τῶν εὐλαβῶν ἐλαττώματα γίνονται
 215 προλαβούσης, οἷόν ἐστι τὸ τοῦ Πέτρου παράπτωμα· ὑποστολῇ τῆς χάριτος, παιδευθῆναι τὸ μέτριον.

(14.) Τελευτῶσι | δὲ καὶ τὰ τῶν πιστῶν νήπια πρὸς f. 66^v σωφρονισμόν τῶν γονέων πολλάκις (φησὶ γὰρ ὁ Θεὸς διὰ Ἰερεμίου πρὸς τὸν σκληροτράχηλον Ἰσραήλ· «Μάτην ἐπάτα-
 220 ζα τὰ τέκνα ὑμῶν, καὶ παιδείαν οὐκ ἐδέξασθε») δύο ἀγαθὰ ἐν τούτῳ πραγματευομένου τοῦ Θεοῦ· ἐν μὲν ὅπως καθαρὰ ἀπελθόντα ἐκεῖ σωτηρίας τύχωσιν (ἴσως γὰρ ὅτι πονηρὸν βίον ἔμελλον ζῆν, καὶ διὰ τοῦτο οἰκονομικῶς ὡς ἀγαθὸς προήρπασεν αὐτά), δεύτερον δὲ ὅπως καὶ οἱ τούτων
 225 γονεῖς σωφρονέστεροι γένωνται ὀρῶντες τὰ ἀναμάρτητα αὐτῶν τέκνα πρόωρον ὑπομένοντα θάνατον, καὶ τὰ κατὰ διαδοχὴν μέλλοντα τούτοις δοθῆναι χρήματα εἰς πτωχοὺς λοιπὸν ἀναλώσωσιν ὑπὲρ σωτηρίας αὐτῶν. Κακεῖνα μὲν οὐδὲν παρεβλάβησαν τελευτήσαντα καὶ εἰς τοὺς κόλπους
 230 ἀπελθόντα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ οὗτοι δέ, εἴ γε βούλοιντο, τὰ μέγιστα ὠφεληθῶσιν ἐντεῦθεν γενόμενοι σωφρονέστεροι. Οὕτω Θεὸς ὁ ἀγαθὸς φύσει τὸ συμφέρον ἐκάστῳ βούλεται

217 cf. Ps. ΑΘΗΝ., *Ad Ant. gm.* 69 (PG 28, 636B-C), 71 (l.c., 640 B7-12).
 219/220 Ier. 2, 30. 229/230 cf. Luc. 16, 22.

ABL S V

202 πειρασμῶν] πειρασμὸς A 204 τοῦ μισθοῦ B 206 χρηστότη-
 τα A 207 κηδεμονία] μακροθυμία A 209 βδελύσσεται] -ύξαιτο
 A²LV 210 τῇ²] τὸ S 211 κάμνοντι] κάμνον B 212/214 ὡσπερ
 - θεραπείαν] om. S 214 ὀλισθῆναι] -θῆσαι L 220 καὶ] om. B
 225 γένωνται] γίνονται V 226 αὐτῶν] om. BV πρόωρον]
 ἄωρον B τὰ] om. V 228 αὐτῶν] *codd.* ἑαυτῶν *conj.* H. Savile (= O
mg.) 231 ἐντεῦθεν] ἐνταῦθα V γενόμενοι] γινόμενοι V 232 ὅ]
 om. S

καὶ οἰκονομεῖ, καὶ οὐκ εὐεργετῶν μόνον ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ
 κολάζων ὁμοίως ἐστὶν ἀγαθός· πρὸς σωτηρίαν γὰρ ἑκάτερα
 235 χρησίμως ἡμῖν ἐπάγει δι' ἀγαθότητα.

(15.) Σὺ δέ, ἀγαπητέ, ὄρα μὴ ποτε ἐν καιρῷ περιστά-
 σεως πονηρὰν ἔννοιαν λάβῃς περὶ Θεοῦ, | ἀχάριστος περὶ f. 67^r
 τὸν εὐεργέτην γινόμενος, ἀλλ' ἐν ὑπομονῇ πολλῇ δέχου
 αὐτοῦ τὰς πληγὰς, ὡς υἱὸς ἠγαπημένος καὶ οὐχὶ νόθος παρὰ
 240 πατρὸς παιδευόμενος καὶ βοῶν εὐγνωμόνως· «Ἀγαθόν μοι,
 Κύριε, ὅτι ἐταπεινώσάς με.» Οὕτω γὰρ καὶ οἱ παλαιοὶ τὴν
 εἰς Θεὸν ἐλπίδα διὰ πόνων πολλῶν ἐδιδάσκοντο· οὕτως
 Ἰωσήφ ὁ σῶφρων ἐκεῖνος καὶ δίκαιος· οὕτως Δαυὶδ καὶ
 Ἰὼβ ὁ πολυπαθὴς καὶ ἄμεμπτος· καὶ πρὸ τούτων ὁ μέγας
 245 ἐν πατριάρχαις Ἀβραάμ. Εἰ δὲ λέγεις ὅτι, «Ἐκεῖνοι μὲν
 ἅγιοι καὶ τοῦ Θεοῦ φίλοι, ἐγὼ δὲ πάσχω δι' ἁμαρτήματα,»
 καὶ μᾶλλον ἐντεῦθεν χαίρειν ὀφείλεις καὶ εὐχαριστεῖν δίκας
 ὧδε τινῶν ἁμαρτημάτων καὶ ἀπερχόμενος καθαρὸς ἐκεῖ-
 σε· ἀδύνατον γὰρ χωρὶς πειρασμῶν καὶ θλίψεων διελθεῖν
 250 ἡμᾶς τὸν παρόντα βίον. Μὴ τοίνυν θορυβοῦ πειραζόμενος,
 ἀλλ' ὡς φάρμακα δέχου τὰς συμφορὰς εὐχαρίστως, καὶ
 ἔξεις τὸν Θεὸν ἀντιλαμβανόμενον καὶ παραμυθίας κατα-
 ξιοῦντα· ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει καὶ πάλιν ἰᾶται.
 Δόξαζε ὅτι Θεός ἐστιν ὁ ἐπισκεπτόμενος, καὶ μὴ ζήλου
 255 μηδὲ μακάριζε τοὺς ἐν ἀνέσει διάγοντας καὶ τρυφῇ. Καὶ
 γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων γενεῶν τοῦτο ἂν ἴδοις γενόμε-
 νον, θλιβομένους μὲν τοὺς δικαίους, εὐημεροῦντας | δὲ καὶ f. 67^v
 εὐπραγοῦντας τοὺς ἀσεβεῖς· καὶ Βαβυλώνιοι μὲν οἱ μηδὲ τὸν
 Θεὸν ἰδόντες ἐν πλούτῳ καὶ δυναστείᾳ ἦσαν, οἱ δὲ τοῦ
 260 Θεοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ καὶ τοῖς ἐσχάτοις κακοῖς· καὶ Λάζαρος
 ὁ τῶν οὐρανῶν ἄξιος ἔρριπτο ἠλκωμένος, ὁ δὲ πλούσιος ἐν
 τρυφῇ καὶ ἐν ἀνέσει πολλῇ. Ὅρα μοι καὶ Ἡρώδην εἰς τὰ
 βασίλεια, τὸν ἀσελγῆ καὶ παράνομον, τὸν δὲ Βαπτιστὴν τοῦ

239/240 Heb. 12, 6-8. 240/241 Ps. 118, 71. 253 Heb. 12, 6 (= Prov. 3,
 12). 260/262 cf. Luc. 16, 19-21.

ABLSV

234 ἑκάτερα] ἐκατέρου S 238 γινόμενος] γενόμενος B 239 καὶ -
 νόθος] om. L 243 οὕτως] οὕτω V 244 πολυπαθῆς] πολυμαθῆς A
 246 ἅγιοι] δίκαιοι S δὲ] om. S 249 πειρασμῶν] om. A 253
 Κύριος] om. B 254 ὅτι] ὁ add. BS 256 καί] om. S γενεῶν]
 γονεῶν B γενόμενον] γιν- V 259 ἰδόντες] εἰδότες conj. H. Savile
 (= O mg.) 260 Θεοῦ] λαὸν add. B ἐν] om. L καί] om. S
 262 καί] τὸν add. B

Χριστοῦ ἐν φυλακῇ δεδεμένον ὡς ἓνα τῶν κακούργων, οὐ
 265 οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. Διὰ τοῦτό φησιν ὁ Ἀπόστολος,
 «Πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ διωχθή-
 σονται, πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι καὶ γόητες προκόψουσιν ἐπὶ τὸ
 χεῖρον, πλανῶντες καὶ πλανώμενοι,» εἰδὼς ὅτι, «Ὁλος ὁ
 κόσμος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται.»

270 (16.) Νήφωμεν τοίνυν διὰ παντὸς εὐχαριστοῦντες Θεῷ,
 τῷ φιλανθρώπως ἡμᾶς ἐνταῦθα παιδεύοντι διὰ προσκαιροῦ
 παιδείας, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ αἰωνίως κατακριθῶμεν
 ἐκεῖ, καὶ μηδὲν τι τῶν λυπηρῶν χωριζέτω ἡμᾶς ἀπὸ
 Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, μηδ' αὐτὸς ὁ πάντων ἔσχατος
 275 νομιζόμενος τῶν κακῶν θάνατος. «Ἐὰν γὰρ τις μὴ ἄρῃ,»
 φησί, «τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἀκολουθῆ ὀπίσω μου, οὐκ ἔστι
 μου ἄξιος.» Τοῦτο δὲ ἔλεγεν οὐχ ἵνα ξύλον βαστάζωμεν
 ἐπὶ τῶν ὤμων, ἀλλ' ἵνα τὸν θάνατον | αἰεὶ πρὸ τῶν f. 68^r
 ὀφθαλμῶν ἔχωμεν, καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος καθ'
 280 ἡμέραν ἀπέθνησκε καὶ κατεγέλα τῆς τελευτῆς καὶ τοῦ
 παρόντος ὑπερέωρα βίου, κράζων καὶ λέγων, «Μιμηταί μου
 γίνεσθε καθὼς κἀγὼ Χριστοῦ.» Καὶ γὰρ στρατιώτης εἶ τοῦ
 ἐπουρανοῦ βασιλέως, καὶ διηνεκῶς ἐπὶ τῆς παρατάξεως
 ἔστηκας· στρατιώτης δὲ θάνατον δεδοικῶς οὐδὲν οὐδέποτε
 285 τι ἐργάσεται γενναῖον, ὡσπερ οὖν οὐδὲ χριστιανὸς
 ἄνθρωπος κινδύνους φοβούμενος ἐπιδειξεταιί τι μέγα καὶ
 θαυμαστόν. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις καὶ εὐχείρωτος ἔσται·
 ἀλλ' οὐχ ὁ τολμητῆς καὶ μεγαλόφρων, ἀλλ' ἀνάλωτος μένει
 καὶ ἀκαταγώνιστος. Καθάπερ οὖν καὶ οἱ παῖδες οἱ
 290 τρεῖς μὴ φοβηθέντες τὸ πῦρ ἔφυγον τὸ πῦρ, οὕτω δὴ καὶ
 ἡμεῖς, ἂν μὴ φοβούμεθα θάνατον ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν, διαφευ-
 ξόμεθα θάνατον καὶ τὴν τοῦ πυρὸς γέενναν.

265 Heb. 11, 38. 266/268 2 Tim. 3, 12. 268/269 1 Ioh. 5, 19. 272 cf.
 1 Cor. 11, 32. 273/274 cf. Rom. 8, 38-39. 275/277 Mt. 10, 38. 279/280 1
 Cor. 15, 31. 281/282 1 Cor. 11, 1. 289/290 cf. Dan. 3.

ABL S V

264/265 οὐ – κόσμος] *om.* B 266 εὐσεβῶς] *om.* L 270 διὰ
 παντὸς *post* εὐχαριστοῦντες *trsp.* A Θεῷ] τῷ Θεῷ V 272 αἰω-
 νίως] *om.* S 274 τοῦ] *om.* V 277 βαστάζωμεν] βαστάσωμεν B
 βαστάζομεν S 278 ὤμων] ἡμῶν *add.* B 282 καθὼς] *om.* B 284
 δὲ] *om.* B 285 γενναῖον] οὔτε ἀγαθὸν *add.* L 286 ἄνθρωπος] *om.* S
 287 εὐχείρωτος] ἀχείρωτος S 288 τολμητῆς] τολμηρὸς V 289
 οὖν] *om.* S οἱ²] *om.* B 289/290 οἱ¹ – τρεῖς] οἱ τρεῖς παῖδες V
 290 πῦρ²] καμῖνον B 291 φοβούμεθα] φοβώμεθα S V

(17.) Τὸ γὰρ δειλιᾶν θάνατον οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν, ἐπεὶ οὐδεὶς ἂν κατετόλμα θανάτου, νυνὶ δὲ πᾶσι τοῖς ἐναρέτοις
 295 καταπεφρόνηται θάνατος. Τοῦ συνειδότος ἄρα τὸ ῥερυπω-
 μένον τὴν τοῦ θανάτου δειλίαν ἐργάζεται. Παῦλος γοῦν τὸν
 καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος, καὶ τὴν πίστιν τηρήσας, καὶ τὸν
 δρόμον τετελεκώς, ἐπιθυμίαν εἶχε τοῦ ἀναλῦσαι καὶ | σὺν f. 68^v
 Χριστῷ εἶναι. Οὕτως μετ' ἐκεῖνον ὁ θεοφόρος ἐδίψα Ἰγνά-
 300 τιος τὸ θανεῖν. Οὕτως ὁ τῶν μαρτύρων ὄμιλος, οὕτως ὁ
 τῶν ἀγίων πάντων διέκειτο περὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν.
 καὶ τὸν πολλοῖς φοβερὸν θάνατον ὡς εὐεργέτην ἑώρων
 πρὸς τὰ ἐκεῖθεν τούτοις προπέμποντα ἀγαθὰ· ὡς γὰρ
 δεσμωτήριον ἠγοῦντο τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν καὶ ὡς ἐξορίαν.
 305 Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀπεδυσπέτει τῷ μήκει τοῦ χρόνου, «Οἶμοι,
 ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη,» βοῶν· καί, «Πότε ἤξω καὶ
 ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ;» καί, «Ἐξάγαγε ἐκ
 φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου,» πρὸς Κύριον ἔκραζεν· ὁ δέ, «Νῦν
 ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα.» Ζημίαν γὰρ ἠγοῦντο τὴν
 310 ἐπὶ πλεῖον ἐνταῦθα διατριβήν, ὡς τῶν ποθουμένων ἀποστε-
 ροῦσαν, ὅτι, Κρεῖσσον αὐτοῖς ἡμέρα μία ἐν ταῖς αὐλαῖς
 Κυρίου ὑπὲρ χιλιάδας τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς.

(18.) Εἰ δέ τις λέγει περὶ Χριστοῦ, «Πῶς ἐν τῷ καιρῷ
 τοῦ πάθους φαίνεται δειλιῶν καὶ τὸ τοῦ θανάτου ποτήριον
 315 ἀπευχόμενος;», οἰκονομικῶς ὁ Κύριος τὴν δειλίαν ὑποδει-
 κνύει, πιστούμενος ὡς ἄνθρωπός ἐστι κατὰ ἀλήθειαν
 ὁμοιοπαθῆς ἡμῖν χωρὶς ἁμαρτίας, ἐπεὶ πῶς τὸ θελητὸν
 αὐτῷ ὡς ἀβούλητον παρητεῖτο καὶ δόξαν ἰδίαν τὸν διὰ f. 69^r

293/299 cf. Io. Carp., *Cap. Hort.* 42 (latine tt.) PG 85, 817-818. 296/299 2
 Tim. 4, 7; Phil. 1, 23. 299/300 cf. IGNATIUS ANT., *Ad Rom.* 5. 304 notio de
 carcere corporis ut haeretica, cf. ΕΡΙΦΗ., *adv. haer.* II, 1, 64 (PG 41, 1140C,
 1144D). 305/306 Ps. 119, 5. 306/307 Ps. 41, 2. 307/308 Ps. 141, 7.
 308/309 Luc. 2, 29. 311/312 Ps. 83, 11. 314 Marc. 14, 36. 317 Iac. 5,
 17; Hebr. 4, 15. 318 Ioh. 17, 5; 12, 16.

ABL S V

294 θανάτου] θάνατον B δὲ] δεῖ L 295/296 ῥερυπωμένον]
 ἐρυπωμένον *conj.* H. Savile (= O mg.) 296 γοῦν] *om.* B 301
 διέκειτο] χορὸς *add.* V 302 ὡς] *om.* V *sed supplevit* H. Savile (= O
 mg.) εὐεργέτην] εὐεργετῶν B 303 τούτοις προπέμποντα (πέμποντα
 B)] τούτους πέμποντα V 310 διατριβήν] διαγωγὴν B *sed corr.* B²
 312 χιλιάδας] παραρριπτεῖσθαι ἢ *add.* B *ex* Ps. 83 ζωῆς] διοικεῖν
add. B *ex* Ps. 83 313 λέγει] φαίη *post* περὶ Χριστοῦ *trsp.* B 315
 ἀπευχόμενος] παρελθεῖν ἀπευχόμενος B 317 θελητὸν] βουλητὸν V

σταυροῦ καλεῖ θάνατον; Nunì δὲ δειλιῶν Χριστὸς θάνατον,
 320 ὥστε μὴ κατὰ φαντασίαν δόξαι τὸν ὅλον ἀναλαβεῖν ἄνθρω-
 πον σὺν τοῖς ἀδιαβλήτοις αὐτοῦ πάθεισιν, ὅμως ὑπέρχεται
 τοῦτον ἀτρέμας ἐθελουσίως, ὡς κόσμου παντὸς σωτήριον.
 Τὸ γὰρ τρέμειν τὴν τελευτήν, σφόδρα ὀλέθριον· ἀμετα-
 νοήτων γὰρ τοῦτο πταισμάτων καὶ ἀνεξομολογήτων τεκμή-
 325 ριον.

(19.) Τοίνυν ἀγαπητοί, ὅσοι μοι πείθεσθε καὶ φροντίς
 ὑμῖν σῶσαι τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, ἐπιστρέψωμεν πρὸς Κύριον
 διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, πρὸ τοῦ κλεισθῆναι τὴν
 θύραν τῆς παρουσίας ζωῆς. Ὡ, πόσους ἠπάτησεν ὁ βίος
 330 οὗτος ὁ πολυστένακτος, πόσοι τῇ ματαιότητι αὐτοῦ
 χλευασθέντες ὑπεσκελίσθησαν, καὶ δόξαντες ζῆσαι ἐπὶ πολὺ
 τῶν ἐλπίδων ἠστόχησαν, ἀρπαγέντες ἀμετανόητοι, καὶ μετὰ
 φορτίου παραπεμφθέντες ἁμαρτημάτων πρὸς τὰ ἐκεῖθεν
 δικαιοτήρια. Διὰ τοῦτο καλὸν προφθάσαι τὸ πρόσωπον
 335 αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει καὶ μετανοίᾳ, ἕως ἔστι καιρὸς, καὶ
 ταῖς δυσὶ ταύταις πτέρυξι πετασθῆναι καὶ καταπαῦσαι πρὸς
 τὰ ἀγαπητὰ σκηνώματα Κυρίου τῶν δυνάμεων, ὡς οὐκ
 ἔστι τῶν ὄντων οὐδὲν σωτηρίας κρεῖττον τοῖς εὖ φρονοῦσι·
 πάντα γὰρ τὰ τῆδε μάταια καὶ ψευδῆ, ὡσεὶ καπνὸς καὶ
 340 ὄναρ καὶ ὡσεὶ σκιά παρερχόμενα. Ἀμέλει καὶ πάντα μὲν
 τὸν χρόνον ἀγωνίζεσθαι χρή, εὐθέως καὶ δεκαετῇ γεγονό- f. 69^v
 τα· καὶ γὰρ ἐξ ἐκείνης ἀνάγκη τῆς ἡλικίας τὰς τῶν
 ἁμαρτημάτων ἡμᾶς ἀπαιτεῖσθαι εὐθύνας καὶ δηλοῦσι τὰ
 καταβρωθέντα παιδία ὑπὸ τῶν ἄρκων ἐπὶ τοῖς εἰς τὸν
 345 Ἐλισσαῖον σκώμμασι.

(20.) Μὴ τοίνυν ἀναμείνης γενέσθαι καλός, ἀλλ' ἤδη
 γενοῦ, φιλόχριστε, τὴν μετάνοιαν ἐλόμενος καὶ τὴν ἐξομο-
 λόγησιν ἀσπασάμενος· οὐ γὰρ οἶδαμεν τί τέξεται ἢ ἐπιου-
 σα. Εἰ χαρὰ γίνεται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ τῇ σῇ μετανοίᾳ, τί

334/335 cf. Ps. 94, 2 336 Ps. 54, 7. 344/345 cf. 4 Reg. 2, 24.
 348/349 Prov. 3, 28. 349/350 Luc. 15, 7, 10.

ABL SV

319 Nunì - θάνατον²] *om.* A 327 ὑμῖν] ἡμῖν BLS ἔστιν *add.* B
 328 κλεισθῆναι] κληθῆναι L 331 ὑπεσκελίσθησαν] ὑπεσχελίσθησαν
 L 333 φορτίου] φορτίων B ἐκεῖθεν] ἐκεῖσε V 334 δικαιοτήρια]
 δικαστήρια *conj.* H. Savile (= O mg.) καλὸν] τοῦ *add.* B 338 ἔστι]
 ἔτι S 340 μὲν] *om.* B 341 εὐθέως] δὲ *add.* L 342 τῆς] πολιτείας
 καὶ *add.* V τὰς] *om.* V 343 δηλοῦσι] τοῦτο *add.* S 344 ἄρκων]
 ἄρκτων *conj.* H. Savile (= O mg.)

350 βραδύνεις καὶ οὐκ ἐπιστρέφεις πρὸς Κύριον; Τί φεύγεις
 τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ, ἃς οὐ δυνατόν ἐκφυγεῖν; Τί ἀπο-
 κλείεις σαυτῷ ἀνεωγμένα τὰ σπλάγχνα τῶν οἰκτιρμῶν αὐτοῦ
 καὶ τῆς ἀγαθότητος; Οὐ δύναται αὐτὸς ἀμαρτάνοντα θα-
 νατωσαί σε; Οὐκ ἰσχύει ὑπὸ ἀστραπῆς καταφλέξαι, ὅπηνί-
 355 κα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης ἐργάζη; Ἄλλα περιμένει σου
 τὴν ἐπιστροφήν ὁ ἀνεξίκακος· οὐ γὰρ θέλει τὸν θάνατον τοῦ
 ἀμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν. Εἰ δὲ προλαβὸν
 θερίσει σε τὸ κοινὸν τοῦ θανάτου δρέπανον καὶ ἀπέλθης
 ἀμετανόητος, οὐδὲν ἄλλο πάντως εἰ μὴ τὸ τῆς γεέννης
 360 διαδέξεται πῦρ.

(21.) Διὰ τοῦτο ἄδηλον τὴν τῆς τελευταῖας ἡμέραν ἐποίη-
 σεν ὁ Θεός, ἵνα πάντοτε νήφωμεν ἐντεῦθεν σωφρονιζόμε-
 νοι, καὶ μὴ ἐκδεχώμεθα ἐν ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς
 ἐπιστρέφειν καὶ βελτιοῦσθαι. | Εἰ γὰρ τὸ τῆς ζωῆς ἡμῶν f. 70^r
 365 μέτρον καὶ τὸ τέλος ἐπεγινώσκομεν, οὐκ ἂν ἐβαπτίζόμεθα
 νήπιοι, οὐκ ἂν προσετρέχομεν τῇ μετανοίᾳ, ἀλλὰ
 πάντα τὸν χρόνον ἐν ἀμαρτήμασι δαπανῶντες πρὸς τῇ
 τελευταίᾳ καὶ τὸ βάπτισμα καὶ τὴν μετάνοιαν ἠσπαζόμεθα,
 ἀκούοντες τοῦ Κυρίου λέγοντος διὰ τοῦ προφήτου ὅτι,
 370 «Ἐν ᾧ εὔρω σε, καὶ κρινῶ,» καὶ λοιπὸν τῷ θανάτῳ χάρις
 καὶ οὐχ ἡμῖν τότε διορθουμένοις· οὐχ ὅτι καὶ τότε τὰ τῆς
 μετανοίας τῆς κοινῆς ἡμῶν μητρὸς ἀποκέκλεισται, ἀλλ' ὅτι
 ἄδηλον, εἰ μὴ αἰφνιδίως ἀναρπασθῶμεν ποικίλοις θανάτου
 τρόποις τὸ ζῆν ἀφαιρούμενοι, καθάπερ ἔπαθον καὶ ἄλλοι
 375 πολλοί, καὶ ἀποσφαλῆ τὰ τῆς ἐλπίδος ἡμῖν ἀφρόνως καὶ
 ἀνοήτως. Ἄλλα γὰρ καὶ ἀγνωμοσύνης ἐσχάτης τοῦτο, μὴ
 σπεύδειν θεραπεύειν θείῳ φόβῳ καὶ σπουδῇ τὸν Θεόν, ἕως
 ἐστὶ καιρὸς, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἔξοδον.

352 cf. Phil. 2, 1; Col. 3, 12. 355 cf. 2 Cor. 3, 12. 356/357 Ez. 33, 11.

364/365 cf. ANAST. SIN., *Quaest.* 21 (PG 89, 532 C3-D2); Ps. ATHAN., *Ad Ant. qu.* 36 (PG 28, 617 C11-D6). 370 cf. Ez. 18, 30; Eccle. 11, 3; *Agrapha* 76, p. 102; *Aroph. Patrum*, Sisoe 38 (PG 65, 404 et adnot. 56), et infra XV² 125, 677-678; XVII 236-237; XX 639.

ABL S V

351 ἐκφυγεῖν] ἐκδιδραῖσαι B 352 σαυτῷ] αὐτόν B τὰ σπλάγχνα]
 om. A 354 ὑπὸ] ἀπὸ B 357 εἰ δὲ] οὐδὲ A 358 δρέπανον]
 δέρπανον L 359 γεέννης] σε add. V 361 τῆς] om. A 365
 τέλος] οὐκ add. B 367 δαπανῶντες] ζῶντες V 370 σε] ἐκεῖ add. L
 373 αἰφνιδίως] φνηδήως L ἀναρπασθῶμεν] ἀσπασθῶμεν S 374
 τρόποις] om. B 376 γὰρ] om. S V 377 φόβῳ] πόθῳ B νόμῳ V
 ἕως] οὐ add. B

(22.) Διά τοι τοῦτο, νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἀδελφοί, νῦν
 380 ἡμέρα σωτηρίας. Εἰ δὲ φοβῆ, μὴ πάλιν ὑποσκελισθῆς, καὶ
 διὰ τοῦτο ἀναβάλλῃ μετανοῆσαι ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ὑπερτι-
 θέμενος, σὺ πρόσεχε σεαυτῷ ἀσφαλιζόμενος τὸ μὴ πίπτειν,
 ὅτι μηδὲ πρέπον τοῦτο τῷ ἰσχυρῷ ἀθλητῇ· εἰ δὲ συμβῆ,
 οὐ θαυμαστόν. Ἀνάστα πάλιν, καὶ στήθι εἰς τὸν καλὸν
 385 ἀγῶνα τῆς μετανοίας. Κὰν μυριάκις συμβῆ | τὸ πεσεῖν ἐξ f. 70^M
 ἀπροσεξίας, μυριάκις ἔστω καὶ ἡ ἔγερσις, ἅμα καὶ ἡ
 διόρθωσις. Μόνον μὴ τῇ ἀπογνώσει νοσήσης ἀνιάτα, εἰς
 ἀπωλείας ἐντεῦθεν ὠθούμενος βάραθρον, ἀλλ' ἵνα τοῦ
 κοινοῦ καταλαβόντος τέλους εὐρεθῆς στήκων εἰς τὴν
 390 σωτηριώδη μετάνοιαν, βλέπε ἀπὸ τῶν ἐκουσίων πτωμάτων·
 φοβοῦ τὴν πονηρὰν συνήθειαν πλεον τῶν ἐχθρῶν, ὅπως μὴ
 ἐν σοὶ ρίζωθεῖσα γένηται δυσσαπόσπαστος, φύσεως ἰσχὺν
 τῷ χρόνῳ λαμβάνουσα.

(23.) Καὶ ἕως ἂν ἐμπνέης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ,
 395 ἐπ' αὐτῆς τῆς κλίνης ἐφ' ἧς κατάκεισαι ψυχορραγῶν, μέλλων
 ἐξιέναι τοῦ θεάτρου τοῦ βίου, καὶ τότε μετανόησον. Οὐ
 κλείει τὴν τοῦ Θεοῦ φιланθρωπίαν ἢ τοῦ καιροῦ στενοχω-
 ρία· καὶ μὴ μοι λέγε, «Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἐλκῶν γέμω·
 τραυμάτων ἐμπέπλησμαι· καὶ πῶς δύναμαι ἐν ἐσχάτῃ
 400 ἡμέρᾳ ἐξομολογήσασθαι;» Naί, καὶ σφόδρα δύνῃ, ἀγαπητέ,
 εὐξασθαι καὶ ἐλεημοσύνην ἐργάσασθαι. Κατάλιπε ἐν διαθήκῃ
 πτωχοῖς. Σὺ μὲν γὰρ ἐκεῖ ἀπέρχη, τὸ δὲ ἔργον σου μένει.
 Καὶ μὴ λέγε, «Πῶς σωθήσομαι;» Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς
 ἐργάζεται, τὸ πῶς σὺ μὴ ζήτηί. Ἀφορμὴν ζητεῖ μόνον αὐτὸς
 405 καὶ καρδίαν εὐγνώμονα, γινώσκουσαν πόσον ὀφείλει χρέος
 Κυρίῳ, καὶ οὐ χρονίζει πρὸς σωτηρίαν. Οὐ γάρ ἐστιν
 ἁμαρτία τὴν αὐτοῦ νικῶσα | φιланθρωπίαν, εἰ μόνον μὴ f. 71^r
 τῇ ἀπογνώσει ἡμεῖς βοθριζόμεθα, ἀλλὰ θᾶπτον διανιστάμεθα·
 οἶδε γὰρ ὁ πλάστης τῆς φύσεως τὸ εὐόλισθον ταύτης
 410 καὶ τὴν ἀσθένειαν.

379/380 2 Cor. 6, 2.

ABLSV

379 ἀδελφοί] ἀδελφέ BL forte recte, cf. 400 380 μὴ] om. V sed
 supplevit H. Savile (= O mg.) 381 ἡμέρας] ἡμέραν BS 381/382
 ὑπερτιθέμενος] μετατιθέμενος B ὑπερθέμενος S 394 τῆ] om. B 396
 καὶ] κὰν B 397 τοῦ Θεοῦ φιланθρωπίαν] θύραν τοῦ θεοῦ V 400
 καὶ] om. BS 401 ἐργάσασθαι] ἐργάζεσθαι S 402 δὲ] om. B 408
 ἀλλὰ - διανιστάμεθα] om. L

(24.) ἵνα δὲ καὶ ἀπὸ παραδειγμάτων ἐναγώμεθα πρὸς μετάνοιαν, ἀναγκαῖον ἐπιμνησθῆναι καὶ τινος ἱστορίας ψυχωφελοῦς καὶ σωτηριώδους.

2. (1.) Ἀδελφός τις ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ δαίμονος τῆς πορνείας καθ' ἡμέραν ἠύρισκετο τὴν ἁμαρτίαν ἐργαζόμενος, τὸ καθ' ἐκάστην δὲ ἠύρισκετο καὶ προσευχαῖς καὶ δάκρυσιν τὸν ἴδιον ἐξιλεούμενος δεσπότην. Ταῦτα δὲ ποιῶν πάλιν
5 ὑπὸ τῆς συνηθείας δελεαζόμενος εἰργάζετο τὴν ἁμαρτίαν· ἔπειτα μετὰ τὸ τελέσαι τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀπέτρεχε, κἀκεῖ βλέπων τὸν τίμιον καὶ σεβάσμιον χαρακτήρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔρριπτεν ἑαυτὸν ἔμπροσθεν αὐτοῦ μετὰ πικρῶν δακρῦων καὶ ἔλεγεν, «Ἐλέη-
10 σόν με, Κύριε, τὸν ἐμπαθῆ καὶ ἀκάθαρτον, καὶ ἄρον ἀπ' ἐμοῦ τὸν πειρασμὸν τοῦτον, ὅστις με καθυπέταξεν ἠττήθην, Δέσποτα, ὑπ' αὐτοῦ καὶ κατεδουλώθην ὁ δαίμων, καὶ οὐ δύναμαι ἑμαυτῷ βοηθῆσαι, οὐδὲ λυτρωθῆναι ἀπ' αὐτοῦ πάρεξ τῆς σῆς βοηθείας· οὐκ ἔχω πρόσωπον, ἀγαθέ,
15 ἵνα ἀτενίσω τῷ χαρακτήρι σου τῷ ἁγίῳ μετὰ παρρησίας καὶ ἠδυνθῶ, διότι ἐσκότισμαι | ὑπὸ τῆς πικρίας τῶν ἡδονῶν καὶ ὑπάρχω κατησχυμμένος· ἀλλ' αὐτὸς πρόφθασον, ἀμνησίκακε, διὰ τάχους, παρακαλῶ, ἐξελέσθαι καὶ σῶσαί με τὸν εἰς σὲ καταφεύγοντα.» Ταῦτα λέγων πάλιν
20 ἐξερχόμενος τῆς ἐκκλησίας εἰς τὸν αὐτὸν ἐνέπιπτε βόρβωρον, ἀλλ' ὅμως, οὔτε πάλιν ἀπεγίνωσκεν, ἀλλὰ πορευόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὰ παρόμοια τοῖς προτέροις ἐπεφώνει πρὸς τὸν φιλάνθρωπον Κύριον. f. 71^v

(2.) Ἐφ' ἱκανοῖς δὲ ἔτεσιν οὕτως πράττων οὐκ ἐπαύετο
25 οὔτε τοῦ ἁμαρτάνειν οὔτε τῆς ἐξομολογήσεως, πολλάκις δὲ ἀποτολμήσας λόγον δέδωκε μετὰ ὄρκου πρὸς τὸν φιλάνθρωπον Θεὸν λέγων· «Σέ, Κύριε, ἐγγυητὴν τίθημι ἀπὸ

1/137 de non desperando (BHG 1450w), cf. Ps. AMPHILOCHIUS, *Opera, Oratio VIII* (ed. COMBEFIS, p. 100-6; ed. POSSINUS, p. 255-60).

ABLP(1-27)SV

411 ἀπὸ] τῶν *add.* B

1 Ἀδελφός τις] *tit.* ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ *add.* B 3 καὶ] ἐν B 6/7 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ] πρὸς τὴν ἐκκλησίαν *post* ἀπέτρεχε *trsp.* AP 7 ἀπέτρεχε] ἔτρεχε B ἀπέρχεται L καὶ σεβάσμιον] *om.* S 9 καὶ] *om.* B 16/17 πικρίας τῶν ἡδονῶν] ἁμαρτίας καὶ πονηρᾶς συνηθείας AP 19 σῶσαί] σῶσόν P 20 αὐτὸν] ἑαυτὸν S 22 τοῖς προτέροις] τῆς προτέρας B 24 δὲ] *om.* B οὕτως] οὕτω V

τοῦ νῦν, ὅτι ἀποκόπτω τὴν μιὰν συνήθειαν, καὶ οὐκέτι πορεύομαι πρὸς τὴν ἁμαρτίαν οὐδέποτε. Μόνον συγχώρη-
 30 σον, ὑπεράγαθε, ἅπερ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς δεῦρο ἐξήμαρτον.» Ἦνίκα δὲ εἶχε φοβερὰς ποιῆσαι τὰς συνθήκας, πάλιν εἰς τὴν πονηρὰν αὐτοῦ ἐργασίαν ἠύρισκετο, καὶ οὐκ ἦρκει αὐτῷ ἡ ἀνομία τῆς ῥυπαρίας ἣν ἐπραττεν, ἀλλ' ἐνέπιπτε καὶ εἰς ψευδορκίαν ὁ δεῖλαιος. Ἦν οὖν ἰδεῖν τὴν
 35 ὑπεράπειρον ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν ὑπομέ- νουσαν ἀνεξικάκως τὴν ἀμέτρητον παράβασιν τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἀπὸ πλήθους ἐλλέους ζητοῦσαν αὐτοῦ τὴν μετάνοιαν, τὸ f. 72¹ πότε ἐπ' ἀληθείας ἀποκοπὴν ποιήσεται τῆς ῥυπαρᾶς αὐτοῦ ἐργασίας· οὐ γὰρ χρόνον ἐποίησεν ἐν αὐτῇ καὶ δύο καὶ
 40 τρεῖς, ἀλλ' ἐπὶ δέκα ἔτη καὶ τούτων πλείονα.

(3.) Φρίξαι οὖν ἔστι καὶ θαυμάσαι ὡς ἀληθῶς τοὺς πλουσίους οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ, πῶς ἐκάστοτε μακροθυμεῖ καὶ χρηστεύεται ὑπομένων τὰ χαλεπὰ ἡμῶν ἀνομήματα τῶν ἀθλίων, καὶ τὴν ἐπιστροφήν ἐκδεχόμενος. Ἴδου γοῦν καὶ
 45 ἐνταῦθα, οὗτος πορνεύων καὶ ἐπιορκῶν μετὰ τὰς φοβερὰς συνθήκας ἠύρισκετο ψεύστης· συνετίθετο γὰρ ἐνώπιον Κυρίου μηκέτι ποιεῖν τὴν ἁμαρτίαν, καὶ εὐθέως ἐξερχόμενος τῆς ἐκκλησίας ἠύρισκετο παραβάτης, καὶ λύων τὰς συνθή-
 50 κας πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀπέτρεχεν, ὁ δὲ Θεὸς ἠνείχεται καὶ ἐμακροθύμει ὑπὸ φιλανθρωπίας ἀνεικάστου παραβλέπων τοῦ προφήτου τὸ λόγιον, τὸ Ἀπολεῖς πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος.

(4.) Μιᾶ οὖν τῶν ἡμερῶν ὡς τοῦτο ἐγένετο, τελέσας γὰρ τὴν συνήθη ἁμαρτίαν (ἐπ' ἀληθείας γὰρ ὁ εἰπὼν
 55 ἐφθέγγετο ὅτι, «Τὸ ἔθος ὡς χρέος·» ἀφ' οὗ γὰρ ἐθίσει τις, ποιεῖ ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος, ὑπὸ τῆς συνηθείας ὡς ὑπὸ

51/52 Ps. 5, 7. 55 Fontem non inueni.

ABLPSV

28 μιὰν] πονηρὰν P οὐκέτι] οὐδέποτε B 29 οὐδέποτε] οὐκέτι B 29/30 συγχώρησον] Κύριε *add.* A 30/31 μέχρι τῆς δεῦρο *post* ἐξήμαρτον *trsp.* A 31 φοβερὰς *post* ποιῆσαι *trsp.* A 34 Ἦν οὖν] καὶ ἦν B 35 ὑπεράπειρον – καὶ] τὴν ὑπεράγαθον τοῦ θεοῦ B 35/36 ὑπομένουσαν] ὑπομένων S 38 ἐπ'] ἐν S ἐπ' ἀληθείας] *om.* B 39 ἐν αὐτῇ] *om.* B 42 Θεοῦ.] καὶ *add.* B 44 ἀθλίων] ἀνθρώπων A γοῦν] οὖν V 45 οὗτος] *om.* B 46/49 ἠύρισκετο – συνθήκας] *om.* P 46 γὰρ] δὲ B 51 τὸ'] *om.* S 54 γὰρ'] *delendum conj.* H. Savile (= O mg.) συνήθη] συνήθειαν L συνήθως (*post* ἁμαρτίαν) AP 55 γὰρ] *om.* B 56 ποιεῖ – βουλόμενος] *om.* AP

χρεωφειλέτου βία κατασυρόμενος), ἔρχεται τοίνυν ὡς τὴν
 ἁμαρτίαν ἐτέλεσεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δρομαίως, καὶ ῥίψας
 ἑαυτὸν εἰς τὸ ἔδαφος | ἐδέετο τοῦ Θεοῦ μετὰ θρήνων καὶ f. 72^v
 60 ὄδυρμῶν ποιῆσαι μετ' αὐτοῦ ἔλεος καὶ δοῦναι χεῖρα
 βοηθείας αὐτῷ ἀποσπασθῆναι τοῦ βορβόρου τῆς ἁμαρτίας.
 Ἰδὼν δὲ ὁ διάβολος ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖ (ἅ γὰρ αὐτὸς διὰ
 τῆς ἁμαρτίας συνέρραπτε, ταῦτα ἐκεῖνος διὰ τῆς μετανοίας
 παρέλυεν), ἀναισχυντήσας φαίνεται αὐτῷ ὀφθαλμοφανῶς,
 65 εἰσελθὼν καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατόπισθεν αὐτοῦ καὶ
 στὰς πρὸ τῶν πυλῶν, ὡς εἶδεν ἐκεῖνον κείμενον καὶ
 θρηνοῦντα, στρέψας ὀπισθοφανῶς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ
 ἔκραξεν ὡς πρὸς τὸν σεβάσμιον ἐκεῖνον χαρακτῆρα τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγων, «Τί ἐμοὶ καὶ σοί,
 70 Χριστέ; Ἰησοῦ ἢ συμπάθεια ἢ ἄπειρος. Νικᾷς με καὶ
 ἐδαφίζεις ἀπὸ πλήθους ἐλέους σου, καὶ ἐξ ἀμέτρου σου
 ἀγαθότητος. Διὰ τί δέχεσαι τοῦτον τὸν πόρνον, τὸν
 ῥυπαρόν, τὸν ἄσωτον καὶ ἐσκοτισμένον, ὅστις ψεύδεται
 καθ' ἡμέραν καὶ ἐμπαίζει τῇ ἐξουσίᾳ σου, καὶ καταφρονεῖ
 75 τοῦ κράτους σου λόγῳ ἀληθείας μὴ στοιχειούμενος; Διὰ τί
 οὖν οὐ καίεις αὐτὸν τῇ φοβερᾷ σου ἀστραπῇ, ἀλλὰ τόσον
 μακροθυμεῖς καὶ ἀνέχη; Σὺ γάρ, ὡς ἀκούομεν, μέλλεις
 κρίνειν καὶ τοὺς πόρνους καὶ τοὺς μοιχοὺς καὶ πάντας
 τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀπολέσαι· ὄντως οὐκ εἶ κριτῆς δίκαιος,
 80 ἀλλ' ὅπου σοι δόξει, καὶ παρακρίνεις, καὶ τὸ δίκαιον οὐ
 γίνεται· καὶ ἐμὲ | διὰ μικρὰν παράβασιν τῆς ἐπάρσεως f. 73^r
 ἄνωθεν κάτω ἔρριψας ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ οὐκ ἐφείσω
 μου τὸ σύνολον, καὶ οὗτος πόρνος καὶ ψεύστης καὶ
 ἄσωτος, καὶ δέχη αὐτὸν εὐμενῶς καὶ ὑποκλίνεις αὐτῷ τὰ
 85 ὠτά σου ἐπὶ τοσοῦτον μακροθυμῶν; Ποῦ ταῦτα δικαιο-

69/70 Marc. 5, 7. 78 cf. Hebr. 13, 4.

ABLP^SV

57 χρεωφειλέτου] *scripsi* χρεοφ- *codd.* κατασυρόμενος] -ρούμ- A
 58 δρομαίως] δρομαῖος B 59/60 μετὰ - ὄδυρμῶν] *om.* L 60
 ὄδυρμῶν] ὄδυρμου V χεῖρα] χείρας AL 60/61 χεῖρα - ἀπο-
 σπασθῆναι] *om.* S 61 αὐτῷ] τοῦ *add.* B 63 συνέρραπτε V] συνέ-
 ρραπτε *cet.* 65 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ] εἰς τὴν ἐκκλησίαν A 66 ἐκεῖνον]
 αὐτὸν B 70 Ἰησοῦ *ante* Χριστέ *trsp.* ABP συμπάθεια] σου *add.*
textus Combefisii 71 σου²] *om.* P 72/73 τὸν ῥυπαρόν - ψεύδεται]
om. B 73 τὸν] καὶ P 75 ἀληθείας] ἀληθῆ AP 77 ἀνέχη] ἀνέχεις
 BL 78 τοὺς¹] *om.* AP 79 κριτῆς] *om.* AP 82 κάτω] *om.* B
 ἔρριψας *post* ἐκ τῶν οὐρανῶν *trsp.* B

σύνης, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτοῦ ἐρχόμενον διὰ
δακρύων οἰκτείρεις καὶ οὐκ ἀπωθῆ, ἀλλ' ἐπέιγῃ τοῦ
ἐλεῆσαι αὐτόν; Τί οὖν καλοῦσί σε κριτὴν δικαιοτάτον,
πρόσωπα δεχόμενον ἅμα καὶ παρακρίνοντα;»

- 90 (5.) Ἔλεγε δὲ ταῦτα ὁ διάβολος μετὰ πολλῆς πικρίας
δριμυσσόμενος, ὥστε καὶ φλόγα ἠσβολωμένην ἐξέρχεσθαι
ἐκ τῶν μυκτῆρων αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα γίνεται φωνὴ ὡς ἀπὸ
τοῦ θυσιαστηρίου καθάπερ βροντῆ, λέγουσα πρὸς αὐτόν·
«ὦ δράκον πονηρὲ καὶ ὀλέθριε, οὐκ ἐκορέσθης τῇ
95 πονηρᾷ σου γνώμῃ, ὅτι τὸν κόσμον ὅλον κατέπιες, δόλιε,
ἀλλὰ καὶ τὸν προσκολληθέντα τῷ ἀφάτῳ ἐλέει τῆς εὐσπλαγ-
χνίας μου ἔσπευσας ἀρπάσαι καὶ καταπιεῖν, μάταιε; Ἔχεις
πταισμάτα αὐτοῦ τοσαῦτα, ὥστε ἀντισταθμίσει πρὸς τὸ
τίμιον αἷμα, ὅπερ ἐπὶ σταυροῦ κρεμάμενος ἐξέχεα ὑπὲρ
100 αὐτοῦ; Ἴδου ἡ σφαγὴ μου, ὁ θάνατος καὶ τὸ αἷμά μου,
συνειπάθησαν αὐτῷ τὰς ἑαυτοῦ ἀνομίας. Ἄδίκως κρίνω, f. 73^v
κατάρατε; Σὺ οὐκ ἀποδιώκεις αὐτόν εἰς τὴν ἁμαρτίαν
ἐρχόμενον, ἀλλὰ μετὰ χαρᾶς προσδέχη αὐτόν ἐλπίζων
αὐτόν κερδησαι, καὶ οὐκ ἀποστρέφεις αὐτόν, ἀλλὰ προσ-
105 δοκᾶς κληρονομήσαι, καὶ ἐμοὶ ἐγκαλεῖς, ὅτι εὐκόλως προσ-
δέχομαι τὸ ἴδιον πλάσμα; Διὸ καὶ ἄνθρωπος ἐγενόμην ὑπὸ
φιλανθρωπίας πολλῆς, καὶ τὸν διὰ σταυροῦ κατεδεξάμην
θάνατον. Ὁ κελεύσας τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων
Πέτρῳ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ συγχωρεῖν τῆς ἡμέρας τῷ
110 πταίοντι, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ συμπαθήσω καὶ ἐλεήσω
αὐτόν, ὁ ἀγαθὸς καὶ φύσει ἐλεήμων; Ναί, ὡς ἀληθῶς,
ἐπειδὴ προστρέχει μοι, οὐκ ἀποστραφήσομαι τοῦτον, ἕως
ἂν κληρονομήσω αὐτόν· διὰ γὰρ τοὺς ἀσώτους καὶ διὰ
τοὺς ἀνόμους καὶ διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐγὼ ἑμαυτὸν
115 ἐσταύρωσα καὶ τὰς ἀχράντους παλάμας μου ἐν τῷ σταυρῷ
ἐξεπέτασα, ἵνα ὁ βουλόμενος σωθῆναι καταφεύγῃ καὶ

99 cf. 1 Petri 1, 19. 108/110 cf. Mt. 18, 22. 115 cf. Rom. 10, 21.

ABLPSV

91 ἠσβολωμένην] ἠσβουλομένοιον L 94 δράκον] δράκοντα A
δράκων P 103 προσδέχη] προσδέχεσε L αὐτόν] om. S ἐλ-
πίζων] νομίζων B 104 αὐτόν] om. AL 105/106 προσδέχομαι]
δέχομαι APS 106/107 ὑπὸ - πολλῆς] διὰ φιλίαν πολλήν V 109
ἑπτὰ] ἑπτάκις O 110/111 αὐτόν post συμπαθήσω *trsp.* A 111 καὶ
post φύσει *trsp.* BV 113 ἂν] οὐ (= οὐ?) B 113/114 διὰ τοὺς] om.
B 114 διὰ] om. B 115 παλάμας μου] χείρας L 116 ἐξεπέτασα]
-πάτ- L

σώζεται. Οὐδένα γὰρ ἀποστρέφομαι οὐδὲ ἀποδιώκω προσ-
τρέχοντά μου τῇ ἀγαθότητι, κἂν μυριάκις τῆς ἡμέρας
εἰσέρχεταιί τις καὶ ἐξέρχεται καὶ προσπελάζη μοι· καὶ γὰρ
120 οὐκ ἤλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν.»

(6.) Ὡς δὲ αὕτη ἡ φωνὴ γέγονεν, ἦν ὁ διάβολος
τρέμων καὶ ἀποιδραῖσαι μὴ δυνάμενος. Καὶ παλιν ἐκ f. 74^r
δευτέρου ἤλθε φωνὴ λέγουσα· «Ἄκουσον ἀπατεῶν, περὶ οὗ
κατεγκαλεῖς· ἐγὼ δίκαιός εἰμι καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησα·
125 καί, Ἐν ᾧ εὗρω τὸν ἄνθρωπον, ἐν τούτῳ καὶ κρινῶ· ἰδοὺ
γοῦν εὗρον τοῦτον ἐν μετаноίᾳ καὶ ἐξομολογήσει πρὸ
ποδῶν μου κείμενον, καὶ νικητὴν σου φαινόμενον. Λήψομαι
οὖν τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ στέψω τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὡς
ἐνὸς τῶν ἁγίων, καθότι ἐν τοσοῦτοις ἔτεσιν ὑπέμεινε μὴ
130 ἀπογινώσκων τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας, ἐλπίδα πρόδηλον
κεκτημένος τὴν ἐμὴν ἀγαθότητα· σὺ δὲ θέασαι τὴν τιμὴν
τῆς ψυχῆς ταύτης, καὶ διαπρίσθητι ἀπὸ φθόνου καὶ βασκα-
νίας σου, ταλαίπωρε.»

(7.) Κείμενος οὖν ὁ ἀδελφὸς ἐπὶ πρόσωπον κλαίων καὶ
135 ὀδυρόμενος παρέδωκε τὸ πνεῦμα. Εὐθέως οὖν ὀργὴ Κυρίου
ἐπέπεσε τῷ Σατανᾷ ὡσεὶ πῦρ φλέγον καὶ κατήσθιεν αὐτὸν
διὰ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτοῦ.

(8.) Ἐντεῦθεν τοίνυν μανθάνομεν μηδέποτε ἀπογινώσκειν
τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ἀλλὰ ζητεῖν ἀναιδῶς τοῦ Δεσπότη
140 τὸν ἔλεον· ὅσα γὰρ ἂν ᾧσι τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, πάντως
μέτρῳ ὑποβάλλονται, τοῦ δὲ Θεοῦ τὸ ἔλεος ἀμέτρητον. Αἱ
ἀνομίαι ἡμῶν ὡσεὶ πυρὸς ἄνθρακες, τὸ δὲ ἔλεος τοῦ
Κυρίου ὡσεὶ πέλαγος θαλάσσης ἀχανές. Πόσους οὖν
ἀνθρακας τὸ πέλαγος κατασβέσει τὸ μέγα τοῦ ἐλέους
145 αὐτοῦ; | Καὶ ὡσπερ δρᾶξ ἄμμου ἐμπεσοῦσα εἰς τὸ πέλαγος f. 74^v
ἀφανίζεται, οὕτω πάσης σαρκὸς τὰ ἁμαρτήματα πρὸς τὸ

120 Mt. 9, 13; Marc. 2, 17; Luc. 5, 32. 124 cf. Ps. 10, 8. 125 cf. Ez. 18,
30 et supra XV¹ 370. 138/377 cf. Ps. AMPHILOCHIUS, *Oratio ined.* (CPG 3250, 2)

ABLP^{SV}

117 σώζεται] σωζηται V 119 εισέρχεται ... ἐξέρχεται] -ηται ...
-ηται V 125 καί²] om. O 126 γοῦν] οὖν V 126/127 πρὸ - μου
post κείμενον *trsp.* ALP 127 καὶ - αὐτοῦ²] om. S 135 οὖν] om. P
136 καί] om. APS κατήσθιεν] -θιον L 138 τοίνυν] μαν (*sic*) P
μανθάνομεν] τὴν τοῦ θεοῦ ἀγαθότητα, ἀδελφοί, καὶ *add.* P 139
ἀναιδῶς] ἀνεπαισχύντως P 141 ὑποβάλλονται] -ηται P τοῦ δὲ
Θεοῦ τὸ] τὸ δὲ τοῦ θεοῦ AP 141/143 ἀμέτρητον - Κυρίου] om. AP
143 θαλάσσης] om. B 145 ἐμπεσοῦσα] ἐμπίπτουσα BV

πλήθος τῶν οἰκτιρμῶν αὐτοῦ· οὐ γὰρ νικᾶται ἢ τοῦ δημιουργοῦ ἀγαθότης ὑπὸ τῆς κακίας τῶν δημιουργημάτων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ τίς φησι τῶν ἀγίων, «Μὴ τολμῆσης
 150 εἰπεῖν τὸν Θεὸν δίκαιον.» Ἡ γὰρ δικαιοσύνη αὐτοῦ οὐ φαίνεται ἐν τοῖς ἔργοις ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦν δίκαιος, τίς ἂν τῶν πάντων ἐσώθη; Νῦν δὲ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ νικᾶται ὑπὸ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἀποδίδωσιν ἀξίως. Ὅρα τὸν ἄσωτον ἐκεῖνον υἱόν, πῶς μετὰ τὸ καταφαγεῖν
 155 πᾶσαν τὴν πατρικὴν οὐσίαν, ἵνα μόνον εἶπη τὸ «Ἡμαρτον,» πάλιν εἰς τὴν προτέραν ἐπανέδραμε τῆς υἰοθεσίας τιμὴν. Οὕτως καὶ ὁ εἰς τὴν ἑνδεκάτην ἔλθων μετὰ τῶν ἐκ πρῶτης καμόντων συντάσσεται τῷ τοῦ οἰκοδεσπότητος ἐλέει, οὕτως ὁ ληστής ἐνὶ λόγῳ κληρονομεῖ τὸν
 160 Παράδεισον, καὶ πολλοὶ τῶν πᾶσαν διαπραξαμένων κακίαν, ἵνα μόνον πρὸς Κύριον ἐπιστρέψωσι, τῆς σωτηρίας ἐπέτυχον· ἀμνησίκακον γὰρ τὸ θεῖον καὶ ὑπεράγαθον, διόρθωσιν ἐπιζητοῦν μόνην καὶ τῆς κακίας ἀποκοπὴν, καὶ οὕτως φιλανθρώπως ἐκχέον ὑπερεκβλύζον τὸ ἴδιον ἔλεος.
 165 (9.) | Βιασώμεθα οὖν ἑαυτούς, παρακαλῶ, εἰς τὴν ἔξομο- f. 75^r
 λόγησιν. Βιαστὴ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ βιασταὶ ἀρπάζουσιν αὐτήν. Ὅσάκις πέσης, ἔγειρε· ὁσάκις ἀμαρτήσης, ἐπίστρεψον. Δράμε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, στέναζον, δάκρυσον, τύψον τὸ στήθος, κατάκρινον σεαυτόν,
 170 ταπεινώθητι ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου μετανοῶν καὶ ἔξομολογούμενος μετὰ κόπου καὶ πόνου, καὶ ἕξεις τὴν συγχώρησιν. Οὐδεὶς σε διώκει τῆς ἐκκλησίας, οὐδεὶς σε ἀπογινώσκει, οὐδεὶς σε ἀπωθεῖται, εἰ μὴ μόνος ὁ διάβολος. Αὐτὸς ἐμπήγνουσι τὸν ἥλον τῆς ἀπογνώσεως, ὁ φθονερός
 175 καὶ μισάνθρωπος, τοιαῦτα συμβουλευών· «Ἡμαρτες,» φησί, «πολλάκις καὶ πέπτωκας, ἐδοκίμασας πολλὰ καὶ οὐκ ἴσχυσας πρὸς τὰ μέτρα τῆς ἀρετῆς· οὐ δύνῃ ἀποστῆναι τῆς

149/150 Fontem non inueni. 156 Luc. 15, 8, 21. 157/159 cf. Mt. 20, 1-16. 159/160 cf. Luc. 23, 43. 166/167 Mt. 11, 12. 167/168 cf. XVI 654-655 infra.

ABLP(147-149)SV

147 ἢ] om. B 149 αὐτοῦ] ὧ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. add. P
 151 τοῖς] ταῖς A 155 εἶπη] εἶποι V 156 ἐπανέδραμε] ἀνέδραμε
 B V ante πάλιν trsp. A 163 μόνην] μόνον V οὕτως] οὕτω V
 164 ὑπερεκβλύζον] ὑπερβλύζον BO 170 ὀπίσω] ἐνώπιον B
 172/173 σε ... σε ... σε] σοι ... σοι ... σοι V 176 πολλάκις] πολλὰ
 A

ἀμαρτίας· ἐκράτησας καὶ πάλιν ἔπεσας· ἱκανῶς ἐφύλαξας,
καὶ πάλιν παρέβης. Τί λοιπὸν ἀπατᾶσαι, ἄνθρωπε; Λοιπὸν
180 παῦσαι, ὅτι μάτην πονεῖς, καὶ κἂν τῆς ἀμαρτίας κορέσθητι.
Ναί, τῶν ἐκεῖ ἐπιτυχεῖν οὐ δύνασαι, κἂν τῶν ἐπιγείων μὴ
στερηθῆς, τῶν τοῦ κόσμου ἡδέων καὶ τερπνῶν μὴ ἀπο-
τύχης, τῆς πορνείας, τῆς σπατάλης, τῆς μέθης, | τοῦ γέ- f. 75v
λωτος, τῶν τραγωδιῶν, καὶ ἀπλῶς πάντων τῶν σαρκικῶν
185 ἀπολαύσεων.» Ταῦτα μὲν ὁ ἐχθρός.

(10.) Ἄλλὰ σὺ φράξον, ἀγαπητέ, τὰ τῆς καρδίας σου
ῶτα, καὶ μὴ αὐκρουοῦ τοῦ διψῶντος ἡμῶν τὴν ἀπώλειαν·
μὴ συνεπάρῃ σε τοῖς ματαίοις αὐτοῦ διαλογισμοῖς ὁ
πλάνος καὶ ἀπατεῶν, ἀλλ' εἶπε πρὸς αὐτὸν μετὰ παρρησίας,
190 «Ὁ Θεὸς καταργήσαι σε σὺν τοῖς σοῖς ἐνθυμήμασιν, ᾧ
διάβολε· ἐγὼ Κυρίου τοῦ Θεοῦ μου οὐδέποτε ἀποστήσομαι,
καὶ τῆς ἐλπίδος τῆς σωτηρίας μου οὐκ ἀφέξομαι, ἕως ἂν
ἐμπνέω, γινώσκων ἀκριβῶς τὸ πλῆθος τοῦ ἐλέους αὐτοῦ
καὶ τῆς εὐσπλαχνίας· σὺ δέ, ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσης, καὶ
195 πάλιν ἠττηθῆσῃ, καὶ ἦν ἂν βουλήν βουλεύσῃ κατ' ἐμοῦ,
διασκεδάσει ταύτην ὁ Κύριος.»

(11.) Μὴ γὰρ ἄλλο τί ποτε ὀργίζεται ὁ Θεὸς ἢ τοῦτο, ὅτι
πταίοντες αὐτῷ οὐ προστρέχομεν; Λέγει γάρ· «Ἔστω,
πίπτεις· διὰ τί οὐκ ἔρχῃ πρὸς τὴν ἐμὴν ἀγαθότητα, ἵνα σε
200 ἀνορθώσω κατερραγμένον; Διὰ τί οὐ συχνάζεις ὁμιλεῖν μοι
δι' εὐχῆς καὶ ἐξομολογήσεως; Μὴ γὰρ διώκω σε καὶ
ἀποστρέφομαι; Μὴ γὰρ βδελύττομαι καὶ οὐ προσδέχομαι;
Ἐλθὲ πρὸς με, τὸ πλάσμα μου τὸ καλὸν τε καὶ φίλτατον,
ἀφόβως, καὶ μὴ δειλιᾶς. Μὴ γὰρ ὄνειδίζω σε; Μὴ τὰ | f. 76r
205 σπλάγχνα μου ἀποκλείω σοι; Οὐχὶ παρακαλῶ καὶ κράζω,
«Δεῦτε πρὸς με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι ταῖς

199/200 Ps. 144, 14; 145, 8. 206/207 Mt. 11, 28.

ABLSV

182 στερηθῆς] ὑστερηθῆς A 183 τῆς μέθης] om. V 184 σαρκικῶν] ἐπιθυμιῶν καὶ add. V 185 ἀπολαύσεων] ὀρέξεων B 187 αὐκρουοῦ] ἀκρούου L ἀκροῦ V ἀκροάση B ἀκροῶ conj. H. Savile (= O mg.) 190 ἐνθυμήμασιν] ἐνθυμήσασιν A 192 ἀφέξομαι] ἐκφέξομαι (ἐκφεύξομαι?) B 193 ἐμπνέω] ἐπνέω S 194 γὰρ] om. V 195 ἦν ἂν] οἶαν B 197 ποτε ὀργίζεται] παροργίζεται L 198 προστρέχομεν] προστρέχον μεν L 200 ὁμιλεῖν μοι post ἐξομολογήσεως trsp. A 201 γὰρ] om. V 204 σε] σοι L σι B 204/205 Μὴ τὰ - σοι] om. L 205 σοι] σε S 206 πρὸς με] om. V 206/207 ταῖς ἀμαρτίαις] om. B

ἀμαρτίαις, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς»; Οὐχ ὡς πατὴρ περιμένω
 σε καὶ φλέγομαι ἰδεῖν σου τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν μετά-
 νοίαν; Διὰ τί οὖν, ὅταν ἀμάρτης, οὐ τρέχεις πρὸς τὴν ἐμὴν
 210 ἀγαθότητα; Διὰ τί, ὅταν πταίσης, οὐκ ἔρχη πρὸς με τὸν
 πανοικτίρμονα; Μὴ οὐκ ἔχω ἐξουσίαν τοῦ συγχωρῆσαί
 σοι; Μὴ φοβοῦμαι τὸν οἰονδήτινα; Διὰ τοῦτο ἐγὼ ὀργίζο-
 μαι, διὰ τοῦτο θλιβόμενος κολάζω καὶ τιμωροῦμαι πρὸς
 215 παιδευσιν, ὅτι ἀμαρτάνοντες καὶ δυνάμενοι μετανοῆσαι καὶ
 σωθῆναι οὐ θέλετε, ὅτι πταίνοντες ὡς ἄνθρωποι ἀσθενεῖς
 οὐ διορθοῦσθε σωφρονιζόμενοι, ἀλλὰ τῷ κακῷ κακὸν
 προστίθεσθε ἀνοήτως, τῇ ἀμαρτίᾳ τὸν τυφόν καὶ τὴν
 ἀπόγνωσιν. Πόσα ἐμακροθύμησα ἐπὶ τοὺς γίγαντας ἐκεί-
 νους ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε, ὅπηνίκα ἡ κιβωτὸς ὑπ' αὐτοῦ
 220 κατεσκευάζετο; Πόσα προσεκαλεσάμην αὐτοὺς ἐπιστρέψαι
 καὶ μετανοῆσαι, καὶ οὐκ ἠνέσχοντο, ἕως ἤλθεν ὁ κατακλυ-
 σμὸς καὶ ἀπώλεσεν ἅπαντας; Καὶ μὴ ἐμὸν γέγονε τὸ
 πταῖσμα; Οὐδαμῶς· ἀλλ' αὐτῶν διὰ τὸ πάσχειν ἀνιάτα, καὶ
 εἶναι τούτους ἀναξίους φιλανθρωπίας. | Πάλιν ἐπὶ τῶν *f. 76^v*
 225 Σοδομιτῶν πόσα ἠνεσχόμην ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ αὐτῶν, τῆς
 παρὰ φύσιν λαγνείας καὶ ἀσελγείας, καὶ οὐδὲ κἄν δέκα
 τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τοσοῦτων γενεῶν καὶ ἐκ τοσοῦτου
 πλήθους εὐρέθησαν σωφρονοῦντες; Διὰ τοῦτο καὶ τούτους
 ἐτέφρωσα, ὅτι οὐκέτι φέρειν ἡδυνάμην τὴν δυσωδίαν τῆς
 230 παρανόμου αὐτῶν πράξεως. Ὑπὲρ φύσιν εἶμι μακρόθυμος,
 ἀλλ' ὅπηνίκα θεάσομαι ἀθεράπευτον τὴν κακίαν, τότε καὶ
 μὴ θέλων λοιπὸν ἐπάγω τὴν τομὴν· ὅταν γὰρ σαπῇ τὸ
 μέλος, πολλάκις καὶ μὴ θέλων τέμνει καὶ ὁ ἰατρός.»
 (12.) Ἀμαρτάνεις; Ἀλλὰ καὶ ἀγαθοποιεῖ, ἵνα ἐξιλεοῦσαι
 235 τὸν κριτὴν. Παραπίπτεις; Ἀλλὰ δι' ἐλεημοσύνης θεράπευε τὸ
 ἀνόμημα. Μὴ ἄλλον ἀδικήσης καὶ ἕτερον ἐλεήσης, ἀλλ'
 αὐτὸν ἐλέησον τὸν ἠδικημένον. Τί γὰρ ὄφελος ἐκδύσαι

218/220 cf. Gen. 6, 4 s.; 1 Petri 3, 20. 221/222 Luc. 17, 27; Mt. 24, 39.
 224/228 cf. Gen. 18, 32.

ABLSV

207/208 σε] σου *ante* περιμένω *trsp.* B *om.* S 209/210 ὅταν - Διὰ
 τῇ *om.* A οὐ - πταίσης] *om.* L 211 τοῦ] *om.* A 212 φοβοῦμαι]
 φοβή με B 215 θέλετε] βούλεσθε A 219/220 ὑπ' αὐτοῦ] *post* κατε-
 σκευάζετο *trsp.* A 221 ἠνέσχοντο] ἠνέσχετο S 226 παρὰ φύσιν]
 παραφύσεως A 226/227 δέκα *post* ἀριθμὸν *trsp.* A 229 ὅτι] διότι B
 τὴν δυσωδίαν] τῆς δυσωδίας L 230 εἶμι] ἡμὴν L 231 θεάσο-
 μαι] -ωμαι SV 234 ἐξιλεοῦσαι (-ειλ- L)] *sic codd.* 235 θεράπευε]
 θεραπεύσαι L θεράπευσαι S 236 ἀνόμημα] ἀτόπημα B

τοῦτον καὶ ἐνδῦσαι ἐκεῖνον, καὶ γυμνὸν αὐτὸν ἀφεῖναι
στενάζοντα κατὰ σοῦ πρὸς Κύριον; Γελᾶς πολλάκις, ἀδελ-
240 φέ; Ἄλλα καὶ θρῆνει καὶ δάκρυε, παρακαλῶν καὶ τοὺς
ἀγίους ὑπὲρ τῆς σωτηρίας σου εὐχεσθαι· καὶ μηδέποτε
ἀπογνῶς καὶ χαροποιήσης τὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐχθρὸν
καὶ πολέμιον. Μολύνει ὁ Σατανᾶς τὸν χιτῶνά σου; | f. 77^r
Ἐγέρθητι καὶ τοῦτον ἀπόπλυνον. Ἐκρήμνισέ σε σήμερον
245 εἷς τινα ἁμαρτίαν; Κρήμνισον καὶ σὺ αὐτὸν ἐπὶ τὴν αὖριον
διὰ δικαιοσύνης. Ῥίπτει ὁ δόλιος εἰς ἁμαρτίαν καθ' ἡμέραν;
Καὶ σὺ καθ' ἡμέραν μὴ παύση τῆς μετανοίας. Καὶ τί πλεόν
ἔσται τούτῳ εἰς ἴδιον κέρδος ἢ πάντως κονιορτός; Ἄκουε
τοῦ λέγοντος, «Οὐδὲν τῶν τοῦ Θεοῦ οἰκτιρμῶν ἴσον ἢ
250 μεῖζον ὑπάρχει.» διόπερ ὁ ἀπογινώσκων ἑαυτὸν ἔσφαξε,
καὶ μένε ἐπ' ἐλπίδι τῆς σωτηρίας σου πάντοτε δεόμενος
τοῦ Θεοῦ.

(13.) Ἐξ ὅτου δὴ τὸ ἅγιον ἔλαβες βάπτισμα καὶ Χριστια-
νὸς ὠνομάσθης, ἐστρατολογήθης τῷ ἐπουρανίῳ βασιλεῖ, καὶ
255 εἰς τὴν αὐτοῦ κατελογίσθης παράταξιν· ἀγωνίζου τοίνυν
τὸν καλὸν ἀγῶνα, ἵνα στεφανωθῆς. Ὁ στρατιώτης ποτὲ
μὲν αὐτὸς πλήττει, ποτὲ δὲ πλήττεται· καὶ οὐ κελεύει ὁ
βασιλεὺς τὸν πληττόμενον τῆς στρατείας ἐκβάλλεσθαι, εἰ μὴ
καὶ μᾶλλον προκόπτειν ἐν αὐτῇ. Νόει τὸ λεγόμενον, καὶ εἰ
260 ποτε τρωθῆς ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀπροσεξίας (οἱ γὰρ ἐπίβου-
λοι τῆς ζωῆς ἡμῶν οὐκ ἠρεμοῦσί ποτε, οὐδὲ παύονται
πολεμεῖν), σπούδασον καὶ αὐτὸς ἐκ παραζηλώσεως καιριώ-
τερον τρῶσαι τὸν τρώσαντα, καὶ οὕτως ἀρέσαι ὡς νικητῆς
τῷ Θεῷ καὶ παμβασιλεῖ· καὶ ὄρα μὴ ἀγανακτήσης | f. 77^v
265 ποτὲ ὡς δείλανδρος, ἀγαπητέ, καὶ στραφῆς εἰς τὰ ὀπίσω
δι' ἀπογνώσεως ἐπ' ἀπωλεία τῆς σῆς ψυχῆς, ἀλλὰ σχόλα-
σον τῇ μετανοίᾳ, μετὰ πολλῆς θερμότητος ἐξομολογούμενος
καὶ προσπίπτων Θεῷ, ἐν δάκρυσι καὶ στεναγμοῖς συχνῶς

243 de corpore ut tunica, cf. AMPHILOCHIUS, *In mul. peccat.*, 4 (PG 39, 72 C4-6; CC SG 3 (1978), Orat. IV 101-104); ANDREAS CRET., *Can. mag.*, 2, 16 (PG 97, 1337 B5); XV¹ 100-101 supra. 249/250 Fontem non inueni. 255/256 cf. 2 Tim. 4, 6, 8. 256/257 cf. IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 26 supplem. (PG 88, 1092A). 257 cf. XX 625 infra.

ABLSV

248 κονιορτός] -τόν S 251 καὶ] ἀλλ'οὖν B 253 τὸ ἅγιον post ἔλαβες *trsp.* B 257 δὲ] δ'αὐ B 258 ἐκβάλλεσθαι] αὐτὸν *add.* B 259 καὶ¹] *om.* S ἐν αὐτῇ] αὐτὸν B 262/263 καιριώτερον] κυριώτερον B 264 ἀγανακτήσης] -τήσες B

προσευχόμενος καὶ οὕτως ἀπὸ καρδίας τὸν γλυκύν σου
270 δεσπότην ἐξιλεούμενος.

(14.) Ἐὰν οὕτω ποιῆς καὶ πράττης, δοῦλε Κυρίου, καθὼς
συμβουλευώ σε, χαῖρε ὅτι ἀπεντεῦθεν τὸν ἀρραβῶνα τῆς
σωτηρίας σου ἔλαβες, ἐδέξω τὴν τῶν ἐπταισμένων συγ-
χώρησιν, ἐξηγόρασας τὸν καιρὸν ὡς συνετός, καλῶς πραγμα-
275 τευσάμενος πρὸ τοῦ φθᾶσαι τὸ κοινὸν τοῦ θανάτου τέλος.
Κὰν τάχα τοσοῦτον ἦς ἀμαρτωλός, ὃν τρόπον ὁ διάβολος
καὶ ὑπερεπέκεινα, μὴ διστάσης, μηδὲ ἀμφιβάλης ὑπὲρ τῆς
σωτηρίας σου, Κυρίῳ διὰ παντὸς προσκολλώμενος ἐν
συντετριμμένη καρδίᾳ καὶ πνεύματι ταπεινώσεως. Αἱ ἀμαρ-
280 τίαί σου ὡς κόκκος κέχρινος πρὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς
πλάτος καὶ μέγεθος ἀπεικάζονται, ὅσαι κὰν ᾧσι, πρὸς τὸ
τοῦ Θεοῦ ἀνείκαστον ἔλεος· καὶ ὑπὲρ αὐτῶν σοι λόγος
μηδεῖς, ὅτι τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἄφατον καὶ ἀνεξιχνίαστον,
αὐταὶ δὲ πάντως μετρηταὶ | καὶ ποσοῦμεναι. Οὐδὲν τοίνυν f. 78^r
285 εἰσὶν αἱ ἀνομίαι ἡμῶν, ἐὰν ἄρα μετανοήσωμεν, πρὸς τὴν
ἀνεκδιήγητον τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ ἀγαθότητα. Διὰ
τοῦτο σπουδάσωμεν ἕως καιρὸς ἐπιτήδειος, ἕως ἔνι τὸ
φῶς, πρὶν ἔλθῃ ἡ σκοτία τοῦ θανάτου, ὅτε οὐδεὶς δύναται
ἐργάζεσθαι. Ἐν γὰρ τῷ Ἄδῃ, φησί, τίς ἐξομολογήσεται σοι;
290 (15.) Εἰ γὰρ θελήσῃμεν ἄρτι ἀγωνίσασθαι καὶ σωθῆναι,
τὸ κωλύον οὐδὲν, ἀλλ' οὔτε τῆς ὀργῆς Κυρίου πειρασθῶ-
μεν μετανοοῦντες. Εἰς ἐκείνους γὰρ ὀργίζεται ὁ Θεός,
οἵτινες τὰ ἀγαθὰ τούτου σπαταλῶντες καὶ ἀπολαύοντες διὰ
τῶν πονηρῶν ἔργων εὐαρεστοῦσι τῷ διαβόλῳ. «Ἐγώ,»
295 φησὶν, «ἔπλασα, ἐγὼ διατρέφω, ἐγὼ εὐεργετῶ, καὶ ἄλλος
θεραπεύεται; Κακὸν τοῦτο καὶ πέρα παντὸς κακοῦ, ὅτι ἐγὼ
παραβλέπομαι ὁ σώζων καὶ ἀγαθοποιῶν, καὶ ὁ τῆς ἀπω-
λείας αἴτιος θεραπεύεται.»

(16.) Εἰς τοὺς τοιούτους τοιγαροῦν ὀργίζεται Κύριος,

274 Eph. 5, 16; Col. 4, 5. 288/289 Ioh. 9, 4. 289 Ps. 6, 5. 294/298 cf.
XVI, 628-630 *infra*.

ABLSV

271 Ἐὰν] ἂν A 272 σε] σοι S V 273 ἐπταισμένων] πταισμάτων
S 274/275 πραγματευσάμενος] -ευόμενος L 275 τέλος] χρέους A
280 κέχρινος] κέγχρινος V 281 κὰν] ἱκαναὶ B 283 μηδεῖς]
οὐδῆς (= οὐδ' εἰς?) L 284 μετρηταὶ] μετρούμεναί τε καὶ B 286
φιλανθρωπίαν] σοφίαν V 290 θελήσῃμεν] θελήσωμεν S 291/292
πειρασθῶμεν] πειραθῶμεν V 293 τούτου] αἰῶνος *add.* B 296 πέρα]
πέρας A 299 ὁ Κύριος B

300 οἵτινες οὐκ ἔχουσιν ὅλως φροντίδα περὶ Θεοῦ, οὐ με-
 ριμνῶσι θανάτου, καὶ περὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀπολογίας οὐ
 σπεύδουσιν, ἀλλ' ὡς ἀθάνατοι διάκεινται, ἐσθίουσιν
 ἀπλήστως καὶ πίνουσι μέχρι μέθης, γελῶσιν ἀτάκτως καὶ
 ἀπαιδεύτως, παίζοντες | καὶ αἰσχρολογοῦντες, καταλαλοῦν- f. 78v
 305 τες καὶ ὑβρίζοντες, ἐν πάσῃ πορνείᾳ καὶ ἀκαθαρσίᾳ
 καταμαινόμενοι, ἀρπάζοντες καὶ πλεονεκτοῦντες καὶ θησαυ-
 ρίζοντες ἀφρόνως ἑτέροις, καὶ τῆς προσευχῆς λόγον ὅλως
 οὐ ποιοῦσιν, ἀλλ' ὡς οἱ χοῖροι πρὸς σφαγὴν ἐτοιμάζονται,
 τρυφῶντες εἰς πλησμονὴν καὶ κοιμώμενοι.
 310 (17.) Τοῖς τοιοῦτοις ὀργίζεται ὁ φιλόανθρωπος, ὅτι
 ζῶσι κακῶς πρὸς ἀτιμίαν αὐτοῦ, οἵτινες οὔτε κὰν ἐν
 ἑορταῖς καὶ τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρᾳ σωφρονῶσιν ἐν τῇ ἀγίᾳ
 τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ πορευόμενοι, ἀλλ' οὐδ' ἐν καιρῷ
 τραπέζης τὸν στίχον τῆς εὐχαριστίας προσφθέγγονται·
 315 οὔτε γὰρ ἐσθίοντες καὶ κατασπαταλῶντες μέμνηνται τῶν
 τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων, ἀλλ' ἔχουσι τότε τὰ γελοῖα καὶ
 παίγνια.

(18.) Εἰκότως οὖν ὁ Θεὸς παροξύνεται ἐπὶ τοῖς τοιού-
 τοις, διότι ὄρθρον οὐκ οἶδασιν, ἑσπερινὸν οὐδὲ ὅλως,
 320 λειτουργίαν οὐδὲ τὸ σύνολον, ἀλλ' ὡσπερ κτήνη ἄλογα
 ζῶσιν ἀναισθητῶς ἠνιοχούμενα ὑπὸ τοῦ παγκακίστου δαί-
 μονος· μόνον γὰρ τοῦτο μεριμνῶσι, «Φάγε, πίε, πόρνευσον,
 καὶ πορευθεὶς κοιμήθητι,» καὶ οὐ γινώσκουσιν ὅτι αἰφνίδιος
 ἐπέλθη αὐτοῖς ὄλεθρος | καὶ φοβερὰ ἡ ὀργὴ θροοῦσα καὶ f. 79r
 325 κλονοῦσα τὰ σύμπαντα. Ἄνθρωπε, διὰ τοῦτό σε ἔπλασεν
 ὁ Θεός, ἵνα χοίρου τάξιν καὶ ὄνου κρατῆς; Τί καὶ ζῆς,
 ταπεινέ, εἰ μὴ πορεύῃ ὡς θεόπλαστον ζῶον πρὸς τιμὴν τοῦ

 ABLSV

300 φροντίδα] *om.* V 303 μέθης] μέθους L 305 ὑβρίζοντες] καὶ
add. B 308 ὡς οἱ] ὡσεὶ A ὡς L 309 κοιμώμενοι] κοιμωμένων A
 310 φιλόανθρωπος] θεός A 311 ζῶσι] *om.* V 312 σωφρονῶσιν]
 -οῦσιν V ἐν] *om.* S 315 ἐσθίοντες] καὶ πίνοντες *add.* S κατα-
 σπαταλῶντες] σπαταλῶντες V 315/316 οὔτε γὰρ - ἀλλ'] καὶ οὐ
 μέμνηνται τῶν τοῦ θεοῦ δωρημάτων, ἀλλ' ἐσθίοντες καὶ κατασπαταλῶντες,
 καὶ B 316 ἔχουσι] καὶ *add.* V 319 οὐδὲ ὅλως] οὐ γινώσκουσι B
 320 οὐδὲ τὸ σύνολον] οὐκ ἐπιστάμενοι B 322/323 Φάγε - κοιμήθη-
 τι] τοῦ φαγεῖν καὶ πίνειν καὶ πορνεύσαι[ν] καὶ πορευθεὶς κοιμηθῆναι B
 324 ὄλεθρος] ὁ θάνατος B ἢ] *om.* S V 327 πρὸς] εἰς B

πλάσαντος καὶ ψυχώσαντος; Καλὸν ἦν καὶ σοὶ πάντως εἰ
οὐκ ἐγεννήθης, εἰ μέλλεις οὕτω διαβίων πορευθῆναι εἰς τὸ
330 πῦρ τὸ αἰώνιον.

(19.) Ἄλλὰ ταῦτα μὲν τοῖς μὴ φροντίζουσι τῆς ἑαυτῶν
ψυχῆς καὶ σωτηρίας, τοῖς ζῶσι κτηνώδη ζωὴν, τοῖς
ἀπιστοῦσι περὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀνταποδόσεως· περὶ δὲ ὑμῶν
οὐχ οὕτως, τῶν συνεχῶς σχολαζόντων ἐν τῷ οἴκῳ
335 Κυρίου, τῶν πάντοτε μετανοούντων Θεῷ καὶ ἐξομολογου-
μένων, καὶ πολλὴν ποιουμένων σπουδὴν καὶ μέριμναν ὑπὲρ
τῆς ἰδίας σωτηρίας. Οὐ γὰρ ἄδικος ὁ Θεὸς ἐπιλαθέσθαι
τοῦ κόπου ὑμῶν. Μόνον μείνατε ἐν τῇ ἀγαθῇ ταύτῃ
προθέσει καὶ διαγωγῇ ἐπ' ἐλπίδι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, καὶ
340 οὐ σχῆ μέρους ἐν ὑμῖν ὁ ἀρχέκακος· μόνον τῆς ἐκκλη-
σίας μὴ χωρίζεσθε, μόνον ἀκροᾶσθε τῆς θείας γραφῆς
ἐκάστοτε, καὶ περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν ὑμῶν θαρσεῖ-
τε καὶ μὴ διστάζητε.

(20.) Μὴ σε πλανήσῃ ὁ Σατανᾶς ὑποβάλλων | δολίως f. 79^v
345 λογισμοὺς ματαιότητος, ὡς οὐδὲν ἔστιν ὄφελος ὀρθρίζειν
ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ καὶ ψάλλειν ὁμοῦ καὶ προσεύχε-
σθαι, καὶ τὰς θείας ἐρευνᾶν νηφαλέως γραφάς. «Τοῦτο,»
γάρ φησι, «ποιῶν, τί ὠφελῆ ἐντεῦθεν μάτην κοπούμενος;»
Βλέπε τὸν κλέπτην, καὶ νόει αὐτοῦ τὰ πεπλανημένα νοήμα-
350 τα. «Καὶ ὡς οὐκ ἔνι ὄφελος, διάβολε, τί σοι μέλει καὶ
ἀγανακτεῖς ὑπὲρ τούτου καὶ ἀναγκάζῃ; Ὡς οὐκ ἔνι μισθός,
τί λυπεῖσαι καὶ ὑποβάλλεις νυσταγμὸν τοῖς ὀρθρίζουσιν;
Ὡς οὐκ ἔνι μισθός, διὰ τί, ὅταν τὸ ξύλον κρουσθῇ τοῦ
ὀρθρου, σὺ τότε τὸν γλυκὺν ὕπνον ἐντιθεῖς τοῖς ἀνθρώ-
355 ποις, καὶ οὐκ ἔῃς ἀνίστασθαι προθύμως αὐτοὺς εἰς
δοξολογίαν Θεοῦ; Ὡς οὐκ ἔνι μισθός, πονηρὸν δράκον, τί
σοι πονεῖ καὶ ἐμποδίζειν ἐπιχειρεῖς πάσῃ μηχανῇ, παμμία-
ρε; Μάτην οὖν τεχνάζῃ, ταλαίπωρε· τὰ γὰρ νοήματά σου
δέδωκεν ἡμῖν γνῶσιν μὴ ἀγνοεῖν ὁ Θεός. Οὐκ ἔχεις μέρος

328/329 Mt. 26, 34. 349 Ioh. 10, 1. 349/350 2 Cor. 2, 11.

ABLSV

328 σοὶ πάντως] σὺ πάντως AS συμπάντος L πάντως καὶ σὺ B
334 συνεχῶς] om. L 335 μετανοούντων] τῷ add. A 336 ὑπὲρ]
ὑπὸ L 338 ὑμῶν] ἡμῶν V ἀγαθῇ ταύτῃ] ἀγαθότητι καὶ τῇ καλῇ B
339 προθέσει] προαιρέσει B διαγωγῇ] διαλογῇ S 348 ἐντεῦθεν]
ἐνταῦθα A 349 τὰ] om. A 353 τὸ] om. A 354 ἐντιθεῖς] ἐντίθης
conhj. H. Savile (= O mg.) 355 αὐτοὺς] om. A ante προθύμως trsp. V
358 οὖν] γοῦν L

360 τοιγαροῦν μεθ' ἡμῶν, μεθ' ὧν ὁ Θεός. Σοὶ ἠτοίμασται τὸ
τῆς γεέννης πῦρ, καὶ τοῖς σοῖς ἀγγέλοις, πονηροῖς δαίμο-
σιν, ὧ διάβολε· ἡμῖν δὲ τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον, ἡ
τῶν οὐρανῶν βασιλεία.»

(21.) Ταῦτα λέγειν πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἐπάναγκες, | καὶ f. 80^r
365 τούτοις τοῖς λόγοις τὰς μεθοδείας αὐτοῦ διακρούεσθαι.
Ἐμεῖς δὲ σπεύδετε, ἀγαπητοί, προθυμότερον ἐν τῇ τοῦ
Θεοῦ ἐκκλησίᾳ, πρὸς πτώσιν μὲν αὐτοῦ καὶ ὑμετέραν
ὠφέλειαν ἀλλήλους διεγείροντες, ἀλλήλους παρακαλοῦντες.
Διὰ τοῦτο γὰρ δέδωκεν ἡμῖν τὴν ἐκκλησίαν ὁ Θεός, ἵνα
370 ἄλλον οὐρανὸν ἔχωμεν αὐτὴν οἱ ἐπὶ γῆς, ὡς οἱ ἄγγελοι
τὸν ἀνώτατον, ἵνα ἐν αὐτῷ εἰσερχόμενοι καταλασσωμεθα
τῷ φιλανθρώπῳ δεσπότη, ἄνομοί τε καὶ ἄσωτοι, μετα-
νοοῦντες ἐφ' οἷς ἀμαρτάνομεν· οὐδένα γὰρ ἀποστρέφεται ὁ
πολυέλεος, ἀλλὰ πάντας ὑποδέχεται συμπαθῶς, καὶ τὴν
375 ἐπιστροφήν τῶν ὄλων καὶ σωτηρίαν ἐπιποθεῖ, εἰ καὶ εἰς
ἄγαν εἰσὶ τινες ἀπεγνωσμένοι, καὶ εἰς μέτρα δαιμόνων
ἦλθοσαν, μόνον δὲ τὴν μετάνοιαν οὐκ ἀπεβάλλοντο.

Ἄλλα γὰρ καὶ πάλιν ἀρμόδιον ὠφελιμωτάτην κἀνταῦθα
διήγησιν διηγήσασθαι.

380 3. (1.) Τίς τῶν ἁγίων γερόντων μέγας καὶ διορατικός,
ὑπερβᾶς τοὺς τῶν δαιμόνων πειρασμούς, οὐκέτι τούτων
ἐφρόντιζεν, ἀλλ' ἦν θεωρῶν ὀφθαλμοφανῶς καὶ τοὺς ἀγγέ-
λους καὶ τοὺς δαίμονας, τὸ πῶς ἠσχολοῦντο περὶ τῆς
ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ μέρει ἀγωνιζόμε-
385 νος. | Τοιοῦτος δὲ μέγας ὑπῆρχε καὶ ὑψηλός, ὥστε f. 80^v
μετριάζειν αὐτὸν μετὰ ἀκάθαρτα πνεύματα· πολλάκις δὲ καὶ

360/361 cf. Mt. 25, 11. 365 cf. Eph. 6, 11. 378/379 cf. Ps. AMPHILO-
CHIOUS, *Opera, Oratio VIII* (ed. COMBEFIS, p. 107). 380/524 de diaboli
paenitentia (BHG 1445 m), cf. Ps. AMPHILOCHIOUS, l.c. (p. 107-113; ed. POSSINUS,
p. 261-264); CALLINICUS, *Vita Hypatii*, 15 (ed. BARTELINK, SC 177, p. 124-127);
IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 23 (PG 88, 968 A8-11).

ABLP (380-386)SV

362 διάβολε] ἡ δαιωνίζουσα κόλασις *add.* B 365 διακρούεσθαι]
κρούεσθαι δεῖ B 366 σπεύδετε] σπεύσατε A προθυμότερον] -ροι A
om. V 370 αὐτὴν] αὐτὸν V οἱ²] *om.* B 373 ἀμαρτάνομεν]
ἡμάρτωμεν L οὐδένα] οὐδέν L 374 ὑποδέχεται] ἀπο- L 375
εἰς] *om.* B 377 ἦλθοσαν] ἦλθασιν A¹ ἦλθωσαν A² ἔλθωσαν S ἔφθασαν
B ἀπεβάλλοντο *codd.*] ἀπεβάλοντο *forte corrigendum* 380 Τίς τῶν] *om.*
sed. tit. ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ (*ante* Ἁγίων) *add.* B, *tit.* διήγησις *et capituli*
numerus νζ' *add.* P 383 τὸ] *om.* V 385 ὑπῆρχε *post* ὑψηλός *trsp.*
BV

ὠνείδιζεν αὐτοὺς καὶ ἔθλιβεν, ὑπομιμνήσκων τὴν ἐξ οὐρανῶν ἔκπτωσιν καὶ τὴν ἐκδεχομένην τούτοις τοῦ πυρὸς αἰώνιον κόλασιν. Λοιπὸν οἱ δαίμονες διεφήμιζον πρὸς
 390 ἀλλήλους τὸν μέγαν γέροντα ἐκείνον, ὅτι μηδεὶς τολμήσῃ ἀπὸ τοῦ νῦν πλησιάσαι αὐτῷ, μή ποτε πληγῆσεται ὑπὸ αὐτοῦ, καθότι εἰς φοβερὰν ἤρθη ἀπάθειαν, θεωθεὶς τῷ παναγίῳ Πνεύματι.

(2.) Καὶ ὡς ταῦτα οὕτως εἶχεν, εἰς τῶν δαιμόνων ἔφησε
 395 τῷ ἑτέρῳ· «Ἀδελφὲ Ζερέφερ,» τοῦτο γὰρ ἦν ὄνομα τῷ δαίμονι, «ἄρα, εἰ μεταμεληθῆ τις ἐξ ἡμῶν, δέχεται τοῦτον ὁ Θεὸς εἰς μετάνοιαν, ναὶ ἢ οὐ; Καὶ τίς τοῦτο ἐπίσταται;» Καὶ ὁ Ζερέφερ ἀπεκρίθη· «Θέλεις ὑπάγω εἰς τὸν μέγαν γέροντα τὸν ἡμᾶς μὴ φοβούμενον, καὶ πειράσω περὶ τούτου
 400 καὶ δοκιμάσω;» Κἀκεῖνος, «Πορεύου,» φησὶν, «ἀλλ' ὄρα ὅτι ὁ γέρων διορατικός ἐστί, καὶ γνώσεται τὸν δόλον, καὶ οὐ μὴ πεισθῆ ἔρωτῆσαι τὸν Θεόν· ὅμως πορεύθητι, καὶ ἴσως ἐπιτυγχάνεις, ἢ τὸ σὸν ποιεῖς καὶ ἀναχωρεῖς.»

(3.) Τότε πορευθεὶς ὁ Ζερέφερ πρὸς τὸν γέροντα καὶ
 405 σχηματίσας ἑαυτὸν | ὡς ἄνθρωπος, ἤρξατο θρηνεῖν ἐνώ- f. 81^r
 πιον αὐτοῦ καὶ ὀδύρεσθαι. Ὁ δὲ Θεός, δεῖξαι θέλων ὅτι οὐδένα ἀποστρέφεται τῶν μετανοούντων, ἀλλὰ πάντας δέχεται τοὺς προστρέχοντας αὐτῷ, οὐκ ἐξέφανε τῷ γέροντι τὰ τοῦ δράματος, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπον αὐτὸν ἑώρα καθαρῶς καὶ οὐκ
 410 ἄλλο τι. Λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ γέρων, «Τί κλαίεις, ἄνθρωπε, καὶ θρηνεῖς οὕτως ἀπὸ καρδίας συνθρύπτων καὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν τοῖς σοῖς δάκρυσιν;» Καὶ ὁ δαίμων, «Ἐγώ, πάτερ ἅγιε, οὐκ εἰμὶ ἄνθρωπος, ἀλλὰ δαίμων πονηρός, ὡς ὑπολαμβάνω διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνομιῶν μου.» Ὁ γέρων

410/411 cf. Act. 21, 13.

ABLP⁵V

388 τούτοις] τούτους V om. P 389 αἰώνιον] αἰωνίου LS 390 μέγαν] om. B ἐκείνον] καὶ add. B 391 αὐτῷ] αὐτὸν L πληγῆσεται] -ται V ὑπὸ] ἀπ' L 392 θεωθεὶς] δὲ add. L 398 μέγαν] μέγα V 399 μὴ] om. V 400 Κἀκεῖνος] om. V 400/401 ὄρα ὅτι] om. L 401 ὁ γέρων post ἐστί (ἐστίν V) trsp. BV 402 τὸν Θεόν] τῷ Θεῷ A et Combefis 403 ποιεῖς ... ἀναχωρεῖς] ποιῆς ... ἀναχωρῆς conj. H. Savile (= O mg.) 405 ἄνθρωπος] ἄνθρωπον S 408 τοὺς] om. S ἐξέφανε] ἐξήφανε S ἐξέφαινε O (sed non V) τῷ γέροντι] τὸν γέροντα B τὰ] om. P 409 καθαρῶς] καθαρὸς B καθῶς LS om. A 411 θρηνεῖς] κλαίεις V ἀπὸ καρδίας] om. S 412 ψυχὴν] καρδίαν AP σοῖς] om. P

- 415 λέγει, «Καὶ τί θέλεις ποιήσω σε, ἀδελφέ;» Ἐνόμιζε γὰρ ὁ πατήρ ὅτι ἀπὸ πολλῆς ταπεινοφροσύνης ἑαυτὸν δαιμόνιον ἀπεκάλεσε, τοῦ Θεοῦ μὴ φανεροῦντος αὐτῷ τέως τὸ γινόμενον. Λέγει ὁ δαίμων, «Οὐδὲν πλέον παρακαλῶ, ἀνθρώπε τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ ἵνα δεηθῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ
- 420 σου ἐκτενῶς ὅπως φανερώσῃ σοι, εἰ δέχεται τὸν διάβολον εἰς μετάνοιαν· εἰ γὰρ ἐκεῖνον δέχεται, δέξεται καὶ ἐμὲ τὸν ἐκείνου μηδὲν ἀποδέοντα.» Καὶ ὁ γέρων, «Ὡς θέλεις, ποιῶ· ὕπαγε τέως σήμερον ἐν τῷ οἴκῳ σου, καὶ αὔριον παραγενοῦ ὧδε καὶ λέγω σοι τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα.»
- 425 (4.) Καὶ ὡς τοῦτο ἐγένετο, τῇ ἑσπέρᾳ ἐκείνη ἐκτείνας τὰς ὀσίας χεῖρας αὐτοῦ παρεκάλει τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν | f. 81v
δηλοποιῆσαι αὐτῷ, εἰ ἄρα δέχεται ἐπιστρέφοντα τὸν διάβολον εἰς μετάνοιαν· καὶ εὐθέως ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη αὐτῷ ὡσεὶ ἀστραπή, καὶ φησι πρὸς αὐτόν· «Τάδε λέγει
- 430 Κύριος ὁ Θεός σου, τί ὅτι ὑπὲρ δαίμονος ἐδεήθης τῆς ἐμῆς ἐξουσίας, καίτοι αὐτὸς πειράζων σε δόλω παραγέγονε;» Καὶ ὁ γέρων, «Καὶ πῶς,» φησὶν, «ἐμοὶ Κύριος οὐκ ἀπεκάλυψε τὸ τελούμενον, ἀλλ' ἀπέκλεισεν ἀπ' ἐμοῦ τοῦ μὴ συνιέναι;» Καὶ ὁ ἄγγελος, «Μὴ ταραχθῆς ἐπὶ
- 435 τῷ πράγματι τούτῳ. Οἰκονομία γάρ τις γίνεται θαυμαστὴ εἰς ὄφελος τῶν ἁμαρτωλῶν, ἵνα μὴ ἀπογινώσκουσιν, ὅτι οὐδένα ἀποστρέφεται τῶν προσερχομένων αὐτῷ ὁ ὑπεράγαθος Κύριος, κἂν ὁ Σατανᾶς προσέλθῃ αὐτὸς ὁ διάβολος· ὁμοίως ἵνα φανῆ καὶ ἡ τῶν δαιμόνων τούτῳ τῷ
- 440 τρόπῳ σκληρότης καὶ ἀπόγνωσις. Ὅταν οὖν ἔλθῃ πρὸς σε ὁ πειράζων, μὴ σκανδαλίσῃς αὐτὸν ἐν πρώτοις, ἀλλ' ἐρεῖς αὐτῷ τάδε, «Ἴνα γινώσκῃς ὅτι ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς οὐδένα ποτὲ ἀποστρέφεται τῶν προστρεχόντων αὐτῷ, εἰ καὶ δαίμων ἐστὶ καὶ διάβολος, καὶ σὲ οὖν ἐπηγγείλατο
- 445 δέξασθαι, ἔὰν φυλάξῃς τὰ παρ' αὐτοῦ προσταττόμενα.»

— — —
A B L P S V

- 415 σε] σοι V 416 πατήρ] γέρων A 418 γινόμενον] γενόμενον
L 421 δέξεται] δέχεται L 423 ἐν τῷ οἴκῳ] εἰς τὸν οἶκον AP
σου] μου O (sed non V) 424 παραγενοῦ] -γίνου S 425 ἐκτείν-
νας] τὴν χεῖρα add. sed del. L 426 χειρᾶς αὐτοῦ] αὐτοῦ χεῖρας BV
φιλόανθρωπον] om. P 427 ἐπιστρέφοντα] om. V 429 αὐτῷ] om.
B ἀστραπή] ἀστραπῆς αὔρα Combefis 430 σου] om. BV 431
καίτοι] καὶ τί V 436 ἀπογινώσκουσιν] -κωσιν V ὅτι] καὶ ὅτι B
442 αὐτῷ] αὐτόν BL 443 ποτὲ] om. P αὐτῷ] αὐτῶν L 445
φυλάξῃς] φυλάτῃς B προσταττόμενα] προστάγματα B

"Όταν οὖν ἔλθη εἰς τοῦτο καὶ ἔρεϊ, «Καὶ τί ἄρα ταῦτά
 εἰσιν;», εἶπε πρὸς αὐτόν, «Οὕτω φησὶ Κύριος ὁ Θεός, | f. 82^r
 «Οἶδά σε τίς εἶ, καὶ πόθεν ἤκες πειράζων· σὺ γὰρ εἶ
 ἀρχαῖον κακόν, καὶ ἀρχαῖον κακὸν νέον ἀγαθὸν οὐ γίνεται.
 450 Εἴθισας ἐν τῇ ὑπερηφανίᾳ σου, καὶ πῶς δυνήσῃ ταπεινωθῆ-
 ναι ἐν τῇ μετανοίᾳ καὶ εὐρεῖν ἔλεος;» Ἴνα δὲ μὴ ἔχῃς
 πρόφασιν τοῦτο ἀπολογίας ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως ὅτι,
 «Ἦθέλησα μετανοῆσαι καὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἔδέξατό με,»
 πρόσεχε τοῖς λεγομένοις, πῶς ὀφείλεις τῆς σωτηρίας
 455 ἀπάρξασθαι· εἶπεν ὁ Κύριος, «Τελέσεις τρία ἔτη ἐν ἐνὶ
 τόπῳ ἀκίνητος πρὸς ἀνατολὰς στρεφόμενος νυκτὸς καὶ
 ἡμέρας καὶ κράζων ἑκατοστῶ μέτρῳ ἰσχυρᾷ τῇ φωνῇ, Ὁ
 Θεὸς ἐλέησόν με, τὸ ἀρχαῖον κακόν, καὶ πάλιν ἑκατοστῶ
 μέτρῳ, Ὁ Θεὸς ἐλέησόν με, τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως,
 460 καὶ πάλιν τῷ αὐτῷ μέτρῳ, Ὁ Θεὸς σῶσόν με, τὴν
 ἐσκοτισμένην ἀπάτην.» Ταῦτα κράζε πρὸς Κύριον ἀδια-
 λείπτως· οὐ γὰρ ἔχεις σωματικὸν ὄργανον, ἵνα κοπιᾷς
 ἴσως καὶ ἀτονῆς. Ταῦτα δὲ ὅταν τελέσης ταπεινοφρονῶν,
 τότε ἐπανήξεις εἰς τὴν ἀρχαίαν τάξιν καὶ συναριθμηθήσῃ
 465 τοῖς ἀγγέλοις τοῦ Θεοῦ.» Ἐὰν οὖν συντίθεται σοι ταῦτα
 ποιεῖν, δέξαι αὐτόν εἰς μετάνοιαν, ἀλλ' οἶδα ὅτι ἀρχαῖον
 κακὸν νέον ἀγαθὸν οὐ γίνεται. Γράψον δὲ τὰ συμβησόμενα
 ἐπ' ἐσχάτων, ἵνα μὴ ἀπογινώσκωσιν οἱ βουλόμενοι f. 82^v
 μετανοεῖν· σφόδρα γὰρ ἐκ τούτου τοῦ κεφαλαίου πιστο-
 470 φορηθήσονται οἱ ἄνθρωποι ῥᾶδιον μὴ ἀπογινώσκειν τῆς
 ἑαυτῶν σωτηρίας.»

(5.) Ταῦτα εἰρηκῶς ὁ ἄγγελος ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν.
 Τῇ δὲ ἔωθεν ἅμα τῷ πρῶτῳ παρεγένετο καὶ ὁ δαίμων καὶ
 ἤρξατο ἀπὸ μακρόθεν θρηνεῖν σχήματι, καὶ χαιρετίζει τὸν
 475 γέροντα· ὁ δὲ γέρων παρὰ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐθριάμβευσεν

458 cf. Apoc. 12, 9. 459 Mt. 24, 15 (= Dan. 9, 27).

ABLPSV

446 ἐρεϊ] ἐρη V 447 Οὕτω] οὕτως BP φησὶ] λέγει P 448
 ἤκες] ἤκας *Combefis* 454 πρόσεχε] πρόσχες S 457 καὶ] *om.* S
 463 ἀτονῆς] ἀτονεῖς *ABLPS* 464 ἐπανήξεις] ἐπανήξει *ALPS*
 συναριθμηθήσῃ] συναριθμηθῆναι L 465 οὖν] *om.* B 468
 ἐπ' ἐσχάτων] *om.* B 468/469 ἀπογινώσκωσιν – μετανοεῖν] ἀπογινώσκου-
 σιν οἱ ἐπ' ἐσχάτων ἁμαρτάνουσι, καὶ βουληθέντες μετανοῆσαι B 469/470
 πιστοφορηθήσονται] πληροφορηθήσονται AP πιστωθήσονται S *et Combefis*
 470 ῥᾶδιον] ῥαδίως B 473 τῷ] *om.* V 474 θρηνεῖν] ἐν *add.* LS

αὐτοῦ τὴν ἐπίνοιαν, μόνον δὲ ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ τοιαῦτα ἔλεγε· «Κακῶς ἦλθες, κλέπτα, διάβολε, σκορπίε, ἀρχαῖον κακόν, ἰοβόλε ὄφι, παμπόνηρε.» Εἶτα λέγει πρὸς αὐτόν, «Ἴνα γινώσκῃς ὅτι ἐδεήθην Κυρίου τοῦ Θεοῦ, καθά σοι
 480 συντέταγμαί, καὶ δέχεταιί σε εἰς μετάνοιαν, εἰ ἄρα ποιήσεις ἅπερ δι' ἐμοῦ σοι ἐντέλλεται ὁ κραταιὸς καὶ παντοδύναμος.» Καὶ ὁ δαίμων· «Καὶ τίνα εἰσίν,» ἔφη, «ἅτινα ὤρισεν ὁ Θεὸς ἐπιτελέσαι με;» Καὶ ὁ γέρων ἀπεκρίθη, «Προσέταξεν ὁ Θεός, ἵνα ποιήσῃς στάσιν ἐν ἐνὶ τόπῳ τρία
 485 ἔτη κατὰ ἀνατολὰς στρεφόμενος καὶ κράζων ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ μέτρῳ ἑκατοστῶ, Ὁ Θεὸς ἐλέησόν με, τὸ ἀρχαῖον κακόν, καὶ πάλιν ἑκατοστῶ μέτρῳ, Ὁ Θεὸς ἐλέησόν με, τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ πάλιν τῷ αὐτῷ μέτρῳ, Ὁ Θεὸς σῶσόν με, τὴν ἐσκοτισμένην | ἀπάτην. Καὶ ὅταν f. 83^r
 490 ταῦτα ποιήσῃς, τότε συναριθμηθῆς ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.»

(6.) Καὶ ὁ Ζερέφερ τὸ ἐπίπλαστον ἐκεῖνο σχῆμα τῆς μετανοίας ἀποβαλὼν ἐγέλασεν αὐτίκα μέγα καὶ φησι πρὸς τὸν γέροντα, «ὦ σαπρόγηρε, ἐγὼ εἰ ἠθελον ἑαυτὸν καλεῖν
 495 ἀρχαῖον κακόν καὶ βδέλυγμα καὶ ἐσκοτισμένον, ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων τοῦτο ποιήσας ἂν ἐσωζόμην. Νυνὶ δέ, ἀρχαῖον κακόν ἐγώ; Μὴ γένοιτο. Καὶ τίς τοῦτο λέγει; Καὶ πολὺ εἶμι ἀρχαῖον καλόν· ἄρτι γάρ, ὡς ἔτι, εἶμι θαυμαστὸς καὶ πάντες φοβοῦνταί με καὶ ὑποτάσσονται.
 500 Καλέσω αὐτὸς ἑμαυτὸν βδέλυγμα καὶ ἐσκοτισμένην ἀπάτην; Οὐχί, γέρων, οὐχί. Ὡς ἔτι δεσπόζω τῶν ἁμαρτωλῶν, ἵνα γένωμαι δοῦλος ἀχρεῖος, ταπεινὸς καὶ εὐτελής διὰ μετανοίας; Οὐχί, γέρων, οὐχί· μὴ γένοιτο, ἵνα ἐγὼ εἰς τοιαύτην ἀτιμίαν καταστήσω.» Ταῦτα εἶπόν καὶ ἀλαλάζαν τὸ ἀκάθαρ-
 505 τον πνεῦμα ἠφαντώθη ἀπ' αὐτοῦ· ὁ δὲ γέρων ἀνέστη εἰς

502 cf. Luc. 17, 10.

ABLPSV

476 τοιαῦτα] ταῦτα B 479 ὅτι] *om.* B καθά] καθὼς V 481
 ἐντέλλεται] ἐντέταλται S 482 εἰσίν] *om.* S ἔφη] φησὶν S *om.* B
 ἅτινα] ἅ B 483 ἀπεκρίθη] *om.* B 484 ποιήσῃς] ποιήσεις
 ABLSV 485 ἔτη] καὶ *add.* B 486/487 Ὁ Θεὸς – μέτρῳ] *om.* O
 (*sed non* V) 487 ἐλέησόν] σῶσόν V 489 ἀπάτην] πλάνην V
 493 μέγα] μεγάλα L 494 ἑαυτὸν καλεῖν] καλεῖν ἑμαυτὸν B 495
 ἐσκοτισμένον] ἐσκοτισμένην πλάνην V 498 καλόν] κακόν V
 501/503 Ὡς ἔτι – οὐχί²] *om.* V 504 καταστήσω] καταστῶ B
 505 ἠφαντώθη] ἠφανίσθη B 505/506 εἰς προσευχὴν] *om.* S

προσευχὴν εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ καὶ λέγων· «Ἀληθῶς εἶπας, Κύριε, ὅτι ἀρχαῖον κακὸν νέον ἀγαθὸν οὐ γίνεται.»

(7.) Ταῦτα δέ, ἀγαπητοί, οὐχ ἀπλῶς ἠναγκάσθημεν εἰς μέσον παραγαγεῖν, ἀλλ' ἵνα μάθητε τοῦ δεσπότου τὴν
510 ἀγαθότητα· ὅτι εἰ καὶ τὸν διάβολον δέχεται μετανοιοῦντα, f. 83^v
πολλῶ μᾶλλον ἀνθρώπους, ὑπὲρ ὧν καὶ τὸ ἴδιον αἷμα ἐξέχεεν. Ἀμαρτωλὸς εἶ; Μετανόησον. Οὐ θέλεις; Χεῖρον τῶν δαιμόνων ἔχεις τηγανισθῆναι ἐκεῖ εἰς τὸ τῆς γεέννης πῦρ, οὐχ ὅτι ἡμαρτες (πάντες γὰρ ἡμαρτον καὶ οὐδεὶς
515 ἀναμάρτητος, εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός), ἀλλ' ὅτι οὐκ ἠβουλήθης μετανοῆσαι καὶ ἐξιλεώσασθαι τὸν κριτὴν πρὸ τοῦ τέλους· οἶον γὰρ εὐρη ὁ θάνατος ἕκαστον, τοιοῦτον καὶ προπέμπει ἐκεῖ. Ἄν ἀποθάνης ἀμετανόητος, δουλεύων τῷ διαβόλῳ διὰ πολυτρόπων ἀμαρτιῶν, πάντως συγκαταδικασθῆς αὐτῷ εἰς
520 τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμασμένον αὐτῷ· εἰ δὲ πρὸ τέλους φυγῶν τὴν ἀμαρτίαν Κυρίῳ εὐαρεστήσεις διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως, ὦ, οἴας μετὰ τῆς τελευτῆς χαρᾶς καταξιωθῆς καὶ μακαριότητος, διὰ φωτεινῶν ἀγγέλων παραπεμπόμενος ἔνθα τερπνότης ἄφραστος καὶ αἰδῖος εὐφροσύνη.
525 Ἄξιον δὲ κἀνταῦθα ἀναγκαιοτάτην ἱστορίαν συντάξαι.

4. (1.) Ὁδεύων ποτὲ ὁ ἐν ἀγίοις Μακάριος μετὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ βλέπει ἄγγελον Κυρίου συνοδεύοντα μετ' αὐτῶν. Ὡς δὲ εὐρον θνησιμαῖον ἐν τῇ ὁδῷ, ἤψατο τῶν ἰδίων ρίνων ὁ ἀββᾶς Μακάριος διὰ τὴν δυσωδίαν, ἕως ἂν
530 παρέλθωσι. Τοῦτο ἰδὼν ὁ ἄγγελος ἐποίησε καὶ αὐτὸς ὡσαύτως. Καὶ προσελθὼν ἠρώτησεν αὐτὸν ὁ ἅγιος λέγων, «Καὶ ὑμεῖς ὀσφραίνεσθε τῆς δυσωδίας τοῦ κόσμου τού-

508/524 cf. Ps. AMPHILOCHIUS, *Oratio ined.* (CPG 3250, 3, f. 25^v-26).

514/515 Rom. 3, 23; Marc. 10, 18; Luc. 18, 19. 519/520 Mt. 25, 41.

526/607 visio de sorte animarum (BHG 999w), cf. MACARIUS ALEX., *serm.* (PG 34, 385-392).

ABLPSV

508 ἠναγκάσθημεν] ἠναγκάσθημεν V 510 καὶ] om. S 511 μᾶλλον] τοὺς add. P 514 ἡμαρτον] ἀμαρτωλοὶ S 522 τῆς] om. V 523 φωτεινῶν] φωνῶν S 524 εὐφροσύνη] τῆς τύχοιμεν πάντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. add. P 525 Ἄξιον - συντάξαι] om. P 526 Ὁδεύων] tit. ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ add. B καὶ τοῦτο φοβερόν et capituli numerum vs' add. P Διήγησις add. S mg. Ὁδεύων - Μακάριος] Ὁ αὐτὸς ἀββᾶ Μακάριος ὁδεύων P 527 Κυρίου] om. P 528 αὐτῶν] αὐτοῦ S Ὡς] ὡσάν ποτε L 529 ὁ - δυσωδίαν] om. S 530 ἐποίησε] ἐπίασεν L 531 ὁ ἅγιος] ὁ ἀββᾶς S ὁ ἄγγελος A¹ om. P

του;» Καὶ ὁ ἄγγελος, «Οὐχί,» φησὶν, «ἀλλὰ τῆς δυσωδίας τῶν ἁμαρτωλῶν ψυχῶν ὀσφραϊνόμεθα.» Καὶ ὁ Μακάριος, 535 «Καὶ πῶς καὶ αὐτὸς ἔφραξας τὰς ῥίνας καθάπερ ἐγώ;» Καὶ ὁ ἄγγελος, «Ἐπειδή,» ἔφησεν, «εἰς ἀνθρώπου μορφὴν μετασχηματιζόμεθα, ὥσπερ εἶδον ποιήσαντά σε, ἐποίησα καὶ ἐγώ.»

(2.) Τότε λέγει αὐτῷ ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Μακάριος, 540 «Εἰπέ μοι διὰ τὸν Κύριον, τί εἶσι τὰ τρίτα καὶ ἔννατα καὶ τεσσαρακοστά, ἅπερ παρέλαβεν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία τελεῖν ἐπὶ τοῖς κεκοιμημένοις;» Καὶ ὁ ἄγγελος, «Ἄκουσον, δοῦλε τοῦ Θεοῦ Μακάριε· οὐδὲν ἀνόνητον καὶ ἀνωφελὲς παρῆκεν ὁ Θεὸς γίνεσθαι ἐν τῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ· ὅταν οὖν 545 ἀποσταλῆ τις ἐξ ἡμῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ψυχὴν ἀνθρώπου παραλαβεῖν, εὐθέως βλέπων αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος δειλιᾷ καὶ συστέλλεται καὶ οὐκ ἐθέλει χωρισθῆναι τοῦ σώματος, καὶ μᾶλλον εἰ φιλόκοσμος ἦν καὶ φιλήδονος. Ἄρχεται οὖν στενάζειν καὶ ὀδυνᾶσθαι· τὸ μὲν ὅτι οὐκ ἐσπούδασε καὶ 550 ἠγωνίσαστο ὑπὲρ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, τὸ δὲ ὅτι οὐκ οἶδε τὸ f. 84' ποῦ ὑπάγει, τὸ δὲ διὰ τὴν θλίψιν τῶν ἰδίων, γυναικὸς καὶ τέκνων καὶ φίλων καὶ συγγενῶν. Ἄρχεται οὖν παρακαλεῖν ἀφεθῆναι μικρὸν ἐν τῷ βίῳ, ἵνα μετανόησῃ καὶ οἰκονομήσῃ τάχα καλῶς τὰ καθ' ἑαυτόν, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ εἰσα- 555 κούων, ἀλλ' ἀποκρίνεται πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, «Ταῦτα ἔδει σε φροντίσαι πρὸ τοῦ κλεισθῆναι τὴν θύραν, πρὸ τοῦ δῦναι τὸν ἥλιον· ἄρτι γὰρ πρόσταγμα Κυρίου ἐλήλυθε χωρισθῆναί σε ἀπὸ τῆς σαρκὸς καὶ πιεῖν τὸ κοινὸν τοῦ θανάτου ποτήριον, καθὼς πάντες οἱ ἀπ' αἰῶνος.»

(3.) Καὶ λοιπὸν καὶ μὴ βουλόμενος ὁ ἄνθρωπος διαζεύ- 560 γνυται τοῦ σώματος καὶ πορεύεται σὺν τῷ ἀγγέλῳ μηδὲν ἄλλο ἔκτοτε μεριμνῶν, εἰ μὴ ποῖαν ἀπολογίαν ποιήσεται.

556/557 cf. Mt. 25, 20; Eccle. 12, 2, 4.

ABLPSV

535 καί²] *om.* BS καθάπερ] ὥσπερ B καὶ *add.* AP 536 ἔφησεν] *om.* B 539 αὐτῷ] *om.* ALPS Θεοῦ] αὐτῷ *add.* S 540 τρίτα] τρία A καί¹] τὰ *add.* PV 541 καθολικῆ] τοῦ Θεοῦ V 543 ἀνόνητον] ἀνόητον A 546 αὐτὸν] *om.* B ἄνθρωπος] καὶ *add.* L 547 οὐκ ἐθέλει] οὐ θέλει BP 548 ἦν] εἰ V (ἦ O) 550/551 ὅτι – ὑπάγει] *om.* P 550 τὸ²] *om.* SV 551 τὸ δὲ] ἄλλο καὶ V γυναι- κὸς] τε *add.* LS φημι *add.* V 553 μικρὸν] αὐτὴν *add.* B 556 τὴν θύραν] τῇ θύρᾳ B 559 καθὼς] καὶ *add.* P 560 Καί¹] *om.* B 562 ποιήσεται] -σεται B

Ἐν ἐκείνῃ, γάρ φησιν ὁ Δαυίδ, τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ. Δράσσεται μέντοι τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ
 565 κραταιῶς, καὶ περιπλέκεται τούτῳ ὡς ὁ λεγόμενος σμίλαξ τῷ δένδρῳ, καὶ οὐ πείθεται εὐκόλως τῷ ἀγγέλῳ τοῦ σώματος ἐξελθεῖν, νομίζουσα τάχα ἢ ταλαίπωρος τῷ ἰδίῳ σκοπῷ βοηθῆσαι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πολλοὶ βία παραλαμ-
 βάνονται· ὁ γὰρ ἄγγελος Κυρίου ὑπερφέρων τῇ ἰσχύϊ | f. 85^r
 570 καθάπερ τέλειος ἀνὴρ πρὸς νήπιον αἶρει τοῦτον εὐθύς κατὰ τὸν θεῖον ὀρισμὸν καὶ πορεύεται.

(4.) Κέλευσμα δέ ἐστὶ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἐαθῆναι τὴν ψυχὴν πρὸς παραμυθίαν τοῦ χωρισμοῦ τῆς σαρκὸς περιάγειν σὺν τῷ παραλαβόντι αὐτὴν ἀγγέλῳ, ἔνθα καὶ
 575 βούλεται, μέχρις ἡμερῶν τριῶν· καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ὑψοῦται πᾶσα ψυχὴ Χριστιανῶν εἰς προσκύνησιν ἀναγομένη Κυρίου τοῦ Θεοῦ, κατὰ μίμησιν τοῦ ἀναστάντος ἐκ νεκρῶν τριημέρου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ λοιπὸν γινομένων τῶν τρίτων τοῦ κεκοιμημένου καὶ τῆς ἱερᾶς θυσίας καὶ ἀναιμάκτου
 580 προσενηχθείσης ὑπὲρ αὐτοῦ, ὑπομιμνήσκει αὐτὴν ὁ ἄγγελος ὅτι, «Σήμερον ὑπὲρ σοῦ ἡ θεία θυσία προσηνέχθη Κυρίῳ.»

(5.) Ἐξέρχεται τοίνυν ἐκεῖθεν ἀπόφασις ὑποδειχθῆναι τῇ ψυχῇ παρὰ τοῦ ἀγγέλου ἐν τρισὶν ἡμέραις τὰ τῶν δικαίων ἀγαθὰ, καὶ ἐν ἄλλαις τρισὶν ἡμέραις τὰ τῶν ἀμαρτωλῶν
 585 κολαστήρια· ἅπερ καὶ βλέπουσα τὴν ἰδίαν ἔχει συνείδησιν τῶν ἑαυτῆς ἔργων ἔλεγχον, ἀγωνιώσα διὰ τὸ τῆς ἀποφάσεως ἀδηλον τοῦ δεσπότη καὶ ἐν ποίοις ἄρα καὶ αὐτὴ καταταγῆσεται.

(6.) Μετὰ δὲ τὰς ἕξ ταύτας ἡμέρας φέρει πάλιν ὁ
 590 ἄγγελος τὴν ψυχὴν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ γινομένων τῶν | f. 85^v
 μνημοσύνων αὐθις τῆς ἐνναήμερου λατρείας μανθάνει τοῦτο παρὰ τοῦ ἀγγέλου, καὶ δέχεταιί τινα παραμυθίαν διὰ τῆς

563/564 Ps. 145, 4.

ABLPSV

565/566 καὶ – δένδρῳ] *om.* V 568 πολλοῖ] πολλῇ V 568/569 παραλαμβάνονται] -βάνεται B 572 ἐστὶ] τοῦτο *add.* B 573 τὴν ψυχὴν] τῇ ψυχῇ B 576 Χριστιανῶν] χριστιανοῦ P ἀναγομένη] ἀγομένη B 577 κατὰ] λοιπὸν *add.* L 577/578 κατὰ – Θεοῦ] *om.* B 578 Θεοῦ] ἡμῶν *add.* S *longam amplificationem hic add.* P 578/585 Καὶ – κολαστήρια] *hic textus invenitur in* P 578 τρίτων] τριῶν B 581 ὑπὲρ] ὑπὸ A 583 ἡμέραις] *om.* BV 585/597 ἅπερ – πράξεων] *textus valde differt* P 588 καταταγῆσεται] καταγῆσεται A 591 ἐνναήμερου] ἐννῶ ἡμέρου V ἐννέα ἡμερῶν B

γενομένης ὑπὲρ αὐτῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δεήσεως καὶ προσφορᾶς. Εἶτα μέχρι τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν τὸ μέλλον ἀποβλεπομένη δέχεται τότε τὴν τελείαν ἀπόφασιν ἀπερχομένη πάντως εἰς ὃν ἠτοίμασεν ἑαυτῇ τόπον διὰ τῶν οἰκείων πράξεων. Τὸ τηνικαῦτα δὲ τελοῦνται τὰ τεσσαρακοστὰ τοῦ κεκοιμημένου.

(7.) Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς εἴρηται, περὶ τῶν ὀρθοδόξων ψυχῶν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀσεβῶν οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐκσπάσας αὐτὴν ὁ ἄγγελος ἄγει ἀνελεημόνως λέγων αὐτῇ, «Δεῦρο, ἀθλία ψυχῇ, εἰς τὸν ἠτοιμασμένον σοι τόπον τῆς ἀτελευτήτου κολάσεως, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνωσ τὸν δημιουργήσαντά σε Θεόν.» Καὶ οὕτως εἰς τὰ τοῦ Ἄδου βασανιστήρια παραδίδοται, μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ ἀνταποδόσεως τῶν βεβιωμένων ἐκάστῳ.» Ταῦτα μὲν ὁ ἄγγελος πρὸς τὸν μέγαν Μακάριον.

(8.) Εἰ δὲ ἐν τῷ τοῦ τέλους καιρῷ ὀρῶνται τινες τῶν ἀσεβῶν καὶ φαύλων ἐξαίσιον καὶ ἡμερον ἀποδιδόντες τὴν τελευταίαν, μὴ θαυμάσης· πολλάκις γὰρ ἔργον χρηστόν τι ἐνταῦθα διαπραξάμενοι διὰ τοῦ ἀνωδύνου θανάτου ἀπέλαβον ἐντεῦθεν τὴν ἀντιμισθίαν, ἵν' ἐκεῖσε λοιπὸν αἰώνιως κολάζωνται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν δικαίων ἴδιοι τις ἀνκαὶ αὐτοὶ γὰρ πολλάκις ὡς ἄνθρωποι ἔχοντές τινα ἐλαττώματα, δι' ἐνωδύνου θανάτου καὶ ταῦτα ἀποτιθέμενοι, εἰς αἰώνιαν λοιπὸν χωροῦσιν ἀνάπαυσιν.

(9.) Περὶ δὲ τῶν ἀβαπτίστως θνησκόντων ἀδύνατον ψεύσασθαι τὴν θεϊαν φωνήν· εἴρηκε γάρ, «Ἄμην, ἀμην, λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.» Οἱ μὲν οὖν

608/616 cf. ANAST. SIN., *Quaest.* 18 (PG 89, 500B-501B₄; 501B₁₂-504B₁₀); Ps. ΑΘΗΑΝ., *Ad Ant. qu.* 71 (PG 28, 637D-640B). 618/620 Ioh. 3, 6.

ABL P(593-606)SV

593 γενομένης] γινομένης B ὑπὲρ αὐτῆς *post* δεήσεως *trsp.* V
593/594 καὶ προσφορᾶς] *om.* V 595 ἀποβλεπομένη] ἀπομέρη B 597
τοτηνικαῦτα ALV τελοῦνται] καὶ *add.* BV 597/598 τὰ - κεκοιμημέ-
νου] τὰ μνημόσυνα P 601 ἄγει] αὐτὴν *add.* B 602/603 ἀτελευτήτου]
om. S 604/605 παραδίδοται] δίδοται B (παραπέμπεται O) 606/607 ταῦτα
- Μακάριον] *amplificationem hic add.* P 608 τοῦ] *om.* A 610 τελευταίαν]
τοῦ θανάτου *add.* A 610/611 χρηστόν τι] χρηστότητος V 611
ἐνταῦθα διαπραξάμενοι] διαπραξάμενοι ἐνταῦθα S διαπραξάμενοι] ἐργα-
σάμενος B τοῦ] τοῦτο B τὸ L 612 ἀπέλαβον] ἀπέλαβεν ABL
ἀπέλαυσαν S ἐντεῦθεν] ἐνταῦθα A 614/615 ἐλαττώματα] καὶ *add.* B
615 καὶ] *om.* B 619 ἐξ] διὰ B

ἀσεβεῖς ἀπὸ σκότους τῷ σκότει παραδίδονται ἀποθνήσκον-
 τες, ὡσπερ τὰ ἀτελεσφόρητα βρέφη ἐκ μήτρας, τῷ Ἄδῃ
 καὶ τῇ ἀνυπαρξίᾳ ἐκδεχόμενοι τὴν περιμένουσαν τούτοις
 κόλασιν· περὶ αὐτῶν γὰρ εἶρηκεν ὁ Δαυὶδ, «Ἀπηλλοτριώθη-
 625 σαν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ μήτρας,» τουτέστιν ἀπεξενώθησαν τοῦ
 Θεοῦ πλανηθέντες ἀπὸ γαστρὸς καὶ ἐλόμενοι τὴν ψευδο-
 μένην ἀσέβειαν, ἢ καί, ἐπειδὴ μήτρα τῶν κατὰ Θεὸν
 γεννωμένων ἢ κολυμβήθρα τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἀπηλλο-
 τριώθησαν ταύτης οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐκουσίως πρὸς τὴν ἀπώ-
 630 λειαν αὐτομολήσαντες· ἀδύνατον γὰρ τὸν μὴ τὴν σφρα-
 γίδα ἐπιφερόμενον τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βαπτίσματος ἐπι-
 γνωσθῆναι | ὡς Χριστοῦ ἐστὶ καὶ σωτηρίας ἐπιτυχεῖν. Διὰ f. 86^v
 τοῦτο καὶ τὰ ἀβάπτιστα νήπια οὔτε βασιλείας ἀξιοῦνται
 οὔτε κολάσεως. Πόσης οὖν ζημίας αὐτῶν τοῖς τέκνοις
 635 αἴτιοι γίνονται οἱ γονεῖς, εἰ ἐξ ἀμελείας αὐτῶν στερηθῶσι
 τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς βασιλείας
 τῶν οὐρανῶν;

Ἐπιμνησθῆναι δὲ καὶ ὧδε καλὸν ἱστορίας τινός.

5. (I.) Ἐν τῇ Λαοδικαίων πόλει πρεσβύτερός τις ἦν
 640 εὐλαβῆς καὶ βίου καθαροῦ καὶ ἀμέμπτου. Πρὸς τοῦτον ἐν
 μιᾷ νυκτὶ ὁ πρωτοκόμης ἦλθε μετὰ σπουδῆς, κατασπεύδων
 ἀναστῆναι καὶ βαπτίσει τὸ τέκνον αὐτοῦ, ὑπομάζιον ὄν καὶ
 ἤδη μέλλον ἐκλείπειν· ὁ δὲ αὐτίκα ἀναπηδήσας ἔτρεχεν ἐν
 τῇ ἐκκλησίᾳ. Ἐν ὄσῳ οὖν ἐσκεύαζε τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἅγιον
 645 ἔλαιον, ἐν τῷ μεταξὺ ἐτελεύτησε τὸ παιδίον πρὸ τοῦ
 βαπτισθῆναι. Καὶ λαβὼν αὐτὸ ὁ πρεσβύτερος ἔθηκεν ἔμ-
 προσθεν τοῦ βαπτιστηρίου, καὶ φησι πρὸς τὸν ἄγγελον,
 «Σοί, τῷ συνδούλῳ μου ἀγγέλῳ τοῦ Θεοῦ, λέγω· ἐξ

624/629 Ps. 57, 4. 639/657 de baptismo pueri mortui (BHG 1444x), cf. Ps. AMPHILOCHIIUS, *Opera* (ed. POSSINUS, p. 277-288); ANAST. MON., *Narratio* 55 (ed. F. NLAU, OC, 3, 1903, p. 82-83).

ABL P(639-648)SV

621 σκότους] σκότει S 621/622 παραδίδονται ἀποθνήσκοντες] παρα-
 δίδοντες ἀποθνήσκονται B 625 τοῦ] om. BV 627 ἢ] om. B 628
 γεννωμένων] γινομένων B τεμνομένων A 629 ταύτης] om. B 630
 τὴν] τῇ B om. A 632 τυχεῖν V 634 τοῖς τέκνοις post οἱ γονεῖς
 trsp. B 635 εἰ] οἱ BO (sed non V) 636 θείου] ἁγίου A 638
 καλὸν] καλῆς B 639 Ἐν τῇ] tit. ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ add. B 640
 ἀμέμπτου] ἀμεμπος BV 642 ὄν] ὦν AP 644 ἐσκεύαζε] ἐσκευάζε-
 το P 645 ἐτελεύτησε] καὶ add. P 646 ἔθηκεν] αὐτῷ add. B ἐαυτὸ
 add. L 646/647 ἔμπροσθεν] ἐνώπιον B 647 βαπτιστηρίου] θυσιαστη-
 ρίου A et Possinus

ἐκείνης τῆς ἐξουσίας, ἧς δέδωκεν ἡμῖν ὁ Χριστός, δεσμεῖν
 650 καὶ λύειν ἐν οὐρανῶ καὶ ἐπὶ γῆς, ἀπόδος τὴν ψυχὴν τοῦ
 παιδίου ἐν τῷ σώματι, ἕως οὗ βαπτίσω αὐτό, μὴ ἀπέλθῃ
 ἀφώτιστον εἰς ἐκεῖνον τὸν αἰῶνα· οἶδε γὰρ ὁ δεσ-
 πότης ἐμοῦ | καὶ σοῦ ὅτι οὐκ ἠμέλησα, ἀλλ' ἠνίκα f. 87^r
 ἐκλήθην εὐθέως ἔδραμον.» Ταῦτα τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς
 655 τὸν ἄγγελον εἰρηκότος ἀνέζησε τὸ παιδίον, καὶ βαπτίσας
 αὐτὸ ἠσπάσατο λέγων, «Πορεύου, τέκνον, εἰς τὴν βασιλείαν
 τῶν οὐρανῶν.» Καὶ παραυτίκα πάλιν κεκοίμηται ἐν Κυρίῳ.

(2.) Ὁρᾶς πῶς μετὰ τὸ βάπτισμα ἡ τῶν οὐρανῶν
 βασιλεία; Πρὸ γὰρ τοῦ βαπτίσματος οὐδαμῶς· ἀλλὰ γὰρ
 660 οὔτε κόλασις πάλιν, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἔργα κολάσεως ἄξια.

(3.) Ἐγνωμεν δὲ καὶ τινα τῶν φιλοχρίστων ἐξ ἀπροσεξίας
 τῆς τοῦ Παραδείσου τρυφῆς ἀστοχήσαντα· ἐν αὐτῷ μὲν
 γὰρ ἄξιός ἦν κατοικῆσαι διὰ τὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἄφθονον,
 ἀλλ' ἡ τυραννὶς τῆς πορνείας τοῦτον αὐτοῦ ἀπεξένωσεν.

665 6. (1.) Ἐν τῇ Κωνσταντίνου Φιλέντολός τις ὀνόματι,
 λεγόμενος τοῦ Ὀλύμπου· οὗτος πολλὰ χρήματα εἰς ὀρφα-
 νοὺς καὶ πτωχοὺς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην εὐσέβειαν σκορ-
 πίζων, πᾶσαν ἀπλῶς τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ἐκ τε γῆς καὶ
 θαλάσσης διεδίδου τοῖς πενομένοις· ἐξ ἐνεργείας δὲ τοῦ
 670 μισοκάλου δαίμονος εἶχε καὶ τὸ πάθος τῆς πορνείας
 ἀκόρεστον. Εἰς γῆρας οὖν ἐλθὼν ἐτελεύτησε, μήτε τῆς
 ἐλεημοσύνης παυσάμενος μήτε τῆς ἁμαρτίας ἀποστάς.

(2.) Πολλὴ οὖν γέγονε | περὶ αὐτοῦ συζήτησις καὶ f. 87^v
 ἀμφίλεξις, τῶν μὲν λεγόντων ὅτι ἐσώθη (εἴρηται γὰρ ὅτι,
 675 Ἐλεημοσύνη ἀνδρὸς καλύπτει ἁμαρτίας μεγάλας), τῶν δὲ

649/650 cf. Mt. 18, 18. 665/700 de Philentolo fornicatore (BHG 1322 w, x, xd, y), cf. F. HALKIN, *La Vision de Kaioumas*, Anal. Boll. 63, 1945, p. 62-64; Regestes, No. 335. 675 cf. 1 Petri 4, 8; Iac. 5, 8; Prov. 10, 2.

ABL P (649-657, 665-675) S V

649 Χριστός] Κυριός καὶ Θεός L 651 αὐτό] ἵνα add. P 652 οἶδε] οἶδει (= ἦδει?) A 660 ἔργα] τῆς add. S 664 τοῦτον αὐτοῦ] τούτου αὐτὸν S τοῦ παραδείσου B 665 Ἐν τῇ] tit. ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ add. B Κωνσταντίνου] πόλει add. BP Φιλέντολος] Φιλέντλης S 667/668 ἄλλην - πᾶσαν] om. P σκορπίζων] ἐσκορπίζεν S 668 αὐτοῦ] τὴν add. B 669 θαλάσσης] θαλάττης A 671/672 μήτε - παυσάμενος] om. S 672 ἀποστάς] μήτε τῆς ἐλεημοσύνης add. S 673 οὐν] γοῦν L συζήτησις] συνζήτησις B 674 ἀμφίλεξις] ἀμφιβολία S 675 Ἐλεημοσύνη ... καλύπτει] Ἐλεημοσύνη ... καλύψουσιν S

λεγόντων ὅτι οὐχί (γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προφήτῃ Ἰεζεκιήλ ὅτι, «Ἐν ᾧ σε εὕρω, ἐν αὐτῷ καὶ κρινῶ σε,» εἶπεν ὁ Θεός, καί, Πῶς δυνατόν σωθῆναι τὸν μὴ ἀποστάντα τῆς ἁμαρτίας ἕως θανάτου;). Πολλῶν οὖν λεχθέντων κηρύττει νηστείαν
 680 καὶ λιτὴν ὁ ἀρχιεπίσκοπος, δηλώσας καὶ εἰς τὰ μοναστήρια, καὶ εἰς τοὺς στυλίτας, καὶ εἰς τοὺς ἐγκλείστους δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ τοῦ γνωρίσαι τινὶ αὐτῶν δι' ἀποκαλύψεως περὶ τούτου, ἐν ποίοις κατὰ τὸν τελευτήσαντα ὑπάρχει.

685 (3.) Καὶ τούτου γενομένου ἀπεκάλυψεν ὁ Θεὸς τῷ δούλῳ αὐτοῦ τῷ ἀββᾶ Μαΐουμᾶ, ἀνδρὶ ἐναρέτῳ καὶ ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν ἐγκεκλεισμένῳ. Καὶ μεταστειλάμενος τὸν ἀρχιεπίσκοπον καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ διηγείτο αὐτοῖς λέγων, «Εἶδον ὡς ἐν ἑκστάσει τῇ νυκτὶ ταύτῃ τόπον τινά, δεξιᾶ μὲν
 690 ἔχοντα τὸν Παράδεισον, οὐ τὸ κάλλος καὶ ἡ τερπνότης καὶ ἡ εὐωδία ἀνεκδιήγητος, ἐξ εὐωνύμων δὲ κάμινος ὑπεράπτουσα, ἧς ἡ φλόξ ἔφθανεν ἕως τὸν οὐρανόν, καὶ τὸν τελευτήσαντα μέσον ἀμφοτέρων ἰστάμενον, καὶ f. 88^r
 ἀτενίζοντα πρὸς τὸν Παράδεισον καὶ κλαίοντα καὶ στενά-
 695 ζοντα. Ἐν τῷ οὖν στενάζειν αὐτὸν ὄρω τινα λαμπροφόρον λέγοντα αὐτῷ, «Μάτην στενάζεις καὶ κλαίεις, ταλαίπωρε· ὁ γὰρ καιρὸς τῆς πανηγύρεως ἐλύθη. Ἴδου διὰ μὲν τῆς ἐλεημοσύνης ἐλυτρώθης τῆς κολάσεως τῆς γεέννης· διὰ δὲ τὸ μὴ ἀποστῆναι τῆς ἁμαρτίας μέχρι θανάτου, ἐστερήθης
 700 τῆς χαρᾶς τοῦ Παραδείσου.»

(4.) Βλέπε κἀνταῦθα τί προξενεῖ τὸ ἕως θανάτου ἐμμένειν τῇ τοῦ κακοῦ ἐργασίᾳ καὶ μὴ μετανοεῖν. Μετανοήσωμεν οὖν, παρακαλῶ, ἐπὶ τοῖς πάλοι καὶ ὀπισθεν ἡμῖν πεπλημμελημένοις, καὶ στῶμεν τοῦ κακοῦ. Καὶ πλέον ὁ Θεὸς οὐ
 705 ζητεῖ. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς ὡς οἱ ἄνθρωποι· οὐ λογίζεται

676/677 cf. Ez. 18, 30, et XV¹ 370 supra. 678/679 cf. Ez. 33, 9. 697
 GREG. NAZ., *Carm.* 1, 2, 33 (PG 37, 930). 701/861 cf. Ps. AMPHILOCHIUS,
Oratio ined. (CPG 3250, 3, f. 26-30), sed paraphrasis uidetur.

ABLP (676-700)SV

676 γὰρ] *om.* LS 677 σε] *om.* V 683 ποίοις] τὰ *add.* V
 683/684 τὰ – ὑπάρχει] κάλους τόπων ὁ τελευτήσας ὑπάρχει B 686
 Μαΐουμᾶ] Καΐουμᾶ *Halkin, l.c.* 692 τὸν οὐρανόν] τῶν οὐρανῶν V
 694 καί] *om.* B 697/698 μὲν – διὰ] *om.* O (*sed non* V) 698
 τῆς] *om.* B 699 τὸ] τοῦ L 700 Παραδείσου] *des.* P 703/
 704 πεπλημμελημένοις] πλημμελημένοις B 704 στῶμεν] ἀποστῶμεν B
 705 ὡς οἱ] ὡσεὶ A

τῶν ὀπισθεν πλημμελημάτων ὡς οἱ μνησίκακοι. Ἄρνησαι
 τὴν πορνείαν, καὶ εὐθύς σχίζεται τὸ χειρόγραφον τῶν
 ἀμαρτιῶν· ἀπόστα τῆς ἀμαρτίας, καὶ παραυτίκα ῥίπτει ὁ
 Θεὸς ἀγαθὸν ὄφθαλμὸν ἐπὶ σέ· λέγει γὰρ ὅτι, «Δί' ἐμέ
 710 οὗτος καὶ διὰ τὸν ἐμὸν φόβον ἐξέφυγε τὸ κακόν.»
 Μακάριοι δὲ οὓς ὁρᾷ ὁ Θεὸς ἀγαθῶ ὄφθαλμῶ· εἰ γὰρ τὸ
 πρὸς τινα ἰλαρὸν βλέμμα | τοῦ φθαρτοῦ βασιλέως καὶ f. 88v
 ἐπιγείου ζηλωτὸν κρίνουσιν οἱ ἄνθρωποι, πόσω μᾶλλον τὸ
 τοῦ ἐπουρανίου δεσπότη καὶ βασιλέως τοῦ παντός ἐστιν
 715 ἄξιον;

7. (I.) Τί δέ ἐστιν ἡ μετάνοια ἢ θεοκατάλλακτος; Μετά-
 νοιά ἐστι θλίβεσθαι καὶ δακρῦειν ὑπὲρ τῶν ἰδίων σφαλ-
 μάτων· μετάνοιά ἐστι φεύγειν τὸν κόρον καὶ τὴν σπατάλην,
 καὶ ἀσπάζεσθαι τὴν ἐγκράτειαν· μετάνοιά ἐστι κακοπάθεια
 720 καὶ ταπείνωσις, ὡσπερ γέγραπται, Ἴδε τὴν ταπείνωσίν μου
 καὶ τὸν κόπον μου, καὶ ἄφες πάσας τὰς ἀμαρτίας μου.
 Ἄφένονται δὲ καὶ δι' ἐλεημοσύνης καὶ ἐξομολογήσεως·
 Μακάριοι, γὰρ φησιν, οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται,
 καὶ ἐὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, δυνατός ἐστιν ὁ
 725 Θεὸς συμπαθεῖσαι ταύτας καὶ ἐξαλεῖψαι. Λέγε τοίνυν αὐτὸς
 πρῶτος τὰς ἀμαρτίας σου, ἵνα δικαιωθῆς· ἐξομολογούμενος
 δὲ τῷ Κυρίῳ ἰδικῶς, ὡς ἐν μυστηρίῳ, ἐξομολόγησαι καὶ
 ἀνθρώπῳ πνευματικῶ ἡξιωμένῳ τῆς θείας ἱερωσύνης.
 Ἐξαγόρευσαι τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης ἀνεπαισχύντως ὡς τῷ
 730 Θεῷ καὶ οὐκ ἀνθρώπῳ, ἵνα λάβῃς συγχώρησιν· ὡς οὐκ
 ἔστι χωρὶς αἰσχύνης προσκαιροῦ τὴν αἰώνιον ἐκφυγεῖν. | f. 89r
 Εἶπε καὶ μὴ αἰσχυνθῆς, ἀδελφέ, «Ἐμὸν τὸ τραῦμα, ἐμὴ ἡ
 πληγή, ἐμὸν τὸ ἀνόμημα· οὐδεὶς αἴτιος, εἰ μὴ ἡ ἐμὴ
 ῥαθυμία καὶ ἀμέλεια, ἡ φιλήδονος ψυχὴ, καὶ ἡ καταφρόνη-
 735 σις τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ.»

707 Col. 2, 14. 720/721 Ps. 24, 18. 723 Mt. 5, 7. 725/726 Col. 2, 14;
 Is. 43, 26. 729 2 Cor. 4, 2.

ABLSV

706 οἱ] ἄνθρωποι οἱ *add.* A 707 πορνείαν] πονηρίαν LV 708
 ἀπόστα] ἀπόστηθι V 712 τοῦ] *om.* S 712/713 βασιλέως *post* τινα
trsp. S *post* ἐπιγείου *trsp.* BV καὶ ἐπιγείου] *om.* S 714 δεσπότη
 καὶ] *om.* S 715 ἄξιον] ὑπεράξιον V 716 ἡ θεοκατάλλακτος] *om.* B
 722/726 Ἄφένονται – δικαιωθῆς] *om.* V 724 ὁμολογῶμεν] ὁμολο-
 γοῦμεν L 726/727 ἐξομολογούμενος – ἰδικῶς] μετάνοιά ἐστιν ἐξομολο-
 γεῖσθαι ἰδικῶς τῷ Κυρίῳ V 727 μυστηρίῳ] μοναστηρίῳ S ἐξομο-
 λόγησαι] *om.* V 729 Ἐξαγόρευσαι – ἀνεπαισχύντως] καὶ τούτῳ V
 734 καὶ] ἡ *add.* B

(2.) Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ἀναβάλλεται καὶ μακροθυμεῖ καὶ οὐκ ἀποδίδωσι πλημμελοῦσιν ἡμῖν, ἵνα πάντως ἐπιστρέψωμεν πρὸς αὐτὸν διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως. Ἐπεὶ ὅταν μοιχεύῃ καὶ πορνεύῃ καὶ ἀσελγαίνῃ ὁ ἄνθρωπος, οὐ δύναται ὁ Θεὸς θανατῶσαι αὐτόν, ἢ ὑπὸ ἀστραπῆς καταφλέξαι; Ὅταν κλέπτῃ καὶ ἀρπάξῃ ἀδίκως, οὐ δύναται ὁ Θεὸς ψῦξαι τὰς χεῖρας αὐτοῦ; Ὅταν βλασφημῇ πάλιν καὶ ὁμνύῃ καὶ ψεύδεται, οὐ δύναται ὁ Θεὸς φιμῶσαι τὰ χεῖλη τὰ δόλια καὶ δεῖξαι ἄλαλα ἐν μιᾷ ῥοπῇ; Ἀλλ' οὐ ποιεῖ τοῦτο ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ διὰ τῆς ἀνοχῆς σωτηρίαν αὐτῷ πραγματευόμενος, ἐὰν ἄρα μετανοή-
 740 σει. Εἰ δ' οὖν, ἀλλ' ἔρχεται ἡ ὥρα ἐκείνη ἡ φρικτὴ τῆς ἀνταποδόσεως, ὅπου ἀπολογία οὐκ ἔστι, ἀλλ' ἐμφράττεται πᾶν στόμα. Αὐτὰ γὰρ ἐκάστου καταμαρτυρεῖ τὰ ἔργα,
 750 ὅποια ὑφ' ἡμῶν ἐπράχθησαν· ὡσπερ γὰρ τῷ σώματι ἀκολουθεῖ ἡ σκιά, οὕτω | τῇ ψυχῇ αἱ ἁμαρτίαι παρέπον- f. 89^v
 ται, συναποδημοῦσαι πρὸς τὸν μέλλοντα αἰῶνα, ὅτε φόβος καὶ τρόμος πολὺς καὶ ἀνεκδιήγητος ἀφορώσης τῆς ἀθλίας ψυχῆς πρὸς τὸ ἀτελεύτητον καὶ ὀδυνηρὸν τῆς κολάσεως.
 755 (3.) Διὰ τοῦτο μακάριος ὁ προλαβὼν τὸ μέλλον ὡς συνετὸς καὶ ἀγχίνους, καὶ σωφρονήσας πρὸ τελευτῆς καὶ μετανοήσας καὶ τὸν Θεὸν ἐξευμενισάμενος. Τί γὰρ καὶ κερδήσας τις ἀπὸ τοῦδε τοῦ ἀπατεῶνος βίου καὶ μοχθηροῦ; Ὅσα κερδήσει πράγματα καὶ χρήματα, πάντως ὧδε
 760 καταλείψει ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. *Γυμνός, φησίν, ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ.* Ποῦ αἱ ἡδοναὶ τῆς σαρκός, ὅταν αὐτὸ φθείρεται τὸ σῶμα ἐν τῷ τάφῳ σηπόμενον, καὶ ὁ λάρυγξ ξηραίνεται, ὁ τὰ ἡδέα δεχόμενος βρώματά τε καὶ πόματα, ὁ ἀχάριστος
 765 ἀγωγὸς καὶ ἀκόρεστος, δι' οὗ ἡ καταργουμένη γαστήρ

748/749 cf. Rom. 3, 19. 760/761 Iob 1, 21.

ABLSV

740 ὁ Θεός] *om.* B 743 ψεύδεται] ψεύδεται V 744 μιᾷ] καιροῦ
add. V 745 ἡ ἀγαθότης] ἐξ ἀγαθότητος S 746/747 μετανοήσει]
 μετανοήσοι V 747 ἀλλ'] *om.* B 747/748 φρικτὴ τῆς ἀνταποδόσεως]
om. L 750 ἐπράχθησαν] ἠπράχθησαν S 756/757 καὶ τὸν Θεὸν
 ἐξευμενισάμενος (*sic*) *ante* πρὸ τελευτῆς *tr.sp.* A 757 ἐξευμενισάμενος]
 ἐξευμενισάμενος A 758 κερδήσας] -ήση V ἀπατεῶνος] αἰῶνος
 πονηροῦ B 759 κερδήσει] -ήση SV 760 αὐτοῦ] *om.* S 761
 μου] *om.* V 762 φθείρεται] -ρηται V 763 ἐν τῷ τάφῳ] *om.* A
 λάρυγξ] λάρξ L 764 ἡδέα] δέα *add.* A

ἐνταῦθα ἔθεραπεύετο; Ὅρα μοι τὰ ὀσᾶ καὶ τὰ γεγυμνωμέ-
να σαρκῶν κρανία, καὶ μάθε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ
ἀποτέλεσμα, καὶ μὴ ἀναμείνης ὡσπερ ἰχθύς ὑπὸ τοῦ
θανάτου ὡς ὑπὸ ἀγκίστρου θηρευθῆναι ἀνέτοιμος καὶ τῷ
770 αἰωνίῳ παραδοθῆναι πυρί· ἀλλ' ὡς ἔτι τῷ βίῳ | ὑπάρχεις, f. 90^r
φύγε τὸ τῆς ἁμαρτίας ἀγκίστρον, τὸ κέντρον τοῦ θανάτου,
καὶ πρόσφυγε εἰς τὸ βάθος καὶ πέλαγος τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ
Θεοῦ, ἵνα σωθῆς διὰ μετανοίας.

(4.) Μετάνοια γάρ ἐστὶν ἀνάκλησις καὶ ἀνακάθαρσις τοῦ
775 θεοῦ βαπτίσματος, μετάνοιά ἐστὶ ξίφος οὐρανοχάλκευτον
πάσας διακόπτων τὰς τοῦ διαβόλου κεφαλὰς, μετάνοιά ἐστὶ
πρέσβις καὶ μεσῖτις ἁμαρτωλῶν πρὸς Θεόν. Μετάνοια τὸ
πυκνὰ προσεύχεσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι ἐν ταῖς γονυκλισίαις,
τὸ ἐν κατηφείᾳ πορεύεσθαι, τὸ κατακρίνειν ἑαυτὸν μόνον
780 καὶ ἠγεῖσθαι ὡς βδέλυγμα. Μετάνοιά ἐστὶ τὸ σχολάζειν ταῖς
θείαις γραφαῖς μετὰ πόθου, τὸ μὴ μνησικακεῖν, μηδὲ
ὀργίζεσθαι, μηδὲ ὑβρίζειν· τὸ μὴ αἰσχρολογεῖν, μηδὲ λοιδο-
ρεῖν τὸν πλησίον, μήτε διαβάλλειν ἄνθρωπον. Τοῦτο ἔνι
μετάνοια, δέεσθαι τοῦ Θεοῦ διὰ παντός, ψάλλειν συνετῶς,
785 καὶ προσεύχεσθαι μετὰ κατανύξεως· μετάνοια ἀληθῆς, φεύ-
γειν τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, πορνείας, μοιχείας, μαλακίας,
ἀρσενικοιτίας· φεύγειν τὸν ἄσεμνον γέλωτα καὶ διαχωρί-
ζεσθαι ἀπὸ τῶν μὴ ἐχόντων φόβον Θεοῦ· | τὸ μὴ εἶναι f. 90^v
ἄσπλαγχνον καὶ ὠμόν· τὸ μὴ εἶναι ἀλαζόνα καὶ ὑπερή-
790 φανον. Τοῦτο ἔνι μετάνοια, τὸ μὴ εἶναι φιλάργυρον καὶ
φιλήδονον, τὸ μὴ ἀγαπᾶν τὰς ὀρχήσεις καὶ τραγωδίας τοῦ
δαίμονος, καὶ τὰς ἐπιβλαβεῖς θεωρίας, τὸ πάντοτε μελετᾶν

771 1 Cor. 15, 55-56. 774/775 cf. IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 5 (PG 88, 764B);
et XVI 510-515 infra. 784 cf. Act. 10, 2; Ps. 46, 8. 786/787 cf. 1 Cor. 6, 9.

ABLSV

766/767 γεγυμνωμένα] τῶν *add.* B 770 παραδοθῆναι] παραδοθῆς S
774/775 Μετάνοια - βαπτίσματος] *om.* B 775 μετάνοιά] γάρ *add.* B
778/780 ἀγωνίζεσθαι - τὸ] *om.* V 781 μετὰ πόθου] *om.* V
μηδὲ] τὸ μὴ V 782 μηδὲ ὑβρίζειν] *om.* V τὸ] *om.* V ὑβρί-
ζειν - μηδὲ] *om.* S μηδὲ] μὴ V 783 μήτε] μηδὲ V διαβάλλειν]
διαβάλλεις S τὸν *add.* V 784 μετάνοια] τὸ *add.* B ψάλλειν συνετῶς]
om. L 784/785 δέεσθαι - ἀληθῆς] *om.* V 785 ἀληθῆς] ἀληθῶς B
785/786 φεύγειν] τὸν κόσμον καὶ *add.* B 786 διαβόλου] ἅτινα ἐστὶ
add. B 788 ἐχόντων] ἔχειν B 789 ἄσπλαγχνον - εἶναι] *om.* S
789/790 ἀλαζόνα - εἶναι] *om.* V 791 τραγωδίας] τραγουδίας L

τὸν θάνατον, καὶ φοβεῖσθαι καὶ τρέμειν τὴν ὥραν τῆς κρίσεως, καὶ μηκέτι ἀπὸ ἰδίας προαιρέσεως πλημμελεῖν.

795 (5.) Ὅταν γοῦν συληθῆς εἰς ἁμαρτίαν ἀπὸ ἀμελείας, ἢ ἀπὸ οἴνου, ἢ κατὰ συναρπαγὴν, ἢ καὶ ἐκ πονηρᾶς συνηθείας, ὄρα μὴ χαυνωθῆς καὶ ἀπέλθῃς εἰς τὰ ὀπίσω παντελῶς. Φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ δεσπότης· οἶδε τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν. Δράμε πρὸς αὐτὸν θερμῶς,
800 καὶ μὴ ὀλιγῶρει. Λέξον ἀποδυρόμενος πρὸς τὸν πολυεὔσπλαγχνον, «Σύ, Κύριε, ὁ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ συγχωρεῖν ἐντειλάμενος τοῖς ἀνθρώποις μετανουοῦσιν, αὐτὸς κάμοι συγχώρησον, ἀγαθέ, τῷ ἀθλίῳ καὶ φιλαμαρτήμονι· καὶ μὴ νικήσῃ ἢ ἐμὴ κακία τὴν σὴν ἀγαθότητα, ἀλλ' ἰλάσθητί
805 μοι τῷ ἁμαρτωλῷ καὶ βεβορβορωμένῳ, καὶ σῶσόν με, οἷς ἐπίστασαι κρίμασιν.»

(6.) Ἐὰν οὕτω ποιήσης, θάρσει καὶ μὴ δειλιᾶς, ὁσάκις ἐὰν συμβῆ σε πεσεῖν· ἔσται γάρ σοι Κύριος ἴλεως, | καὶ f. 91^r παραβλέπων παραβλέψεταιί σου τὰ πλημμελήματα. Ἐὰν γὰρ
810 καὶ ἔργα δικαιοσύνης σπουδάζῃς ἐπιτελεῖν, μόνον μὴ ἐκάστη ὥρα καὶ ἡμέρα ἐκ προαιρέσεώς σου σπεύδῃς ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον, ἐπὶ τὸν βόρβορον τῆς ἀκαθαρσίας. Ἄλλο γὰρ τὸ κλέπτεσθαι ὑπὸ τοῦ πονηροῦ καὶ ἁμαρτάνειν, καὶ ἄλλο τὸ ἀπὸ προαιρέσεως πλημμελεῖν· ἐκείνῳ συγχωρεῖ ὁ
815 Θεὸς τῷ προσερχομένῳ μετὰ κλαυθμοῦ καὶ μετανουῶντι, τὸν δὲ ἁμαρτάνοντα καὶ Θεὸν μὴ γνωρίζοντα μηδὲ παρακαλοῦντα τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα, πῶς ἔχει ἐλεῆσαι; Ἄμαρτάνεις καὶ οὐκ ἔχεις τὸ παιῖσμα εἰς ἀνάκρισιν οὐδὲ φροντίζεις περὶ αὐτοῦ, ἀλλὰ διάκεισαι ἀμερίμνως, ὡς μήθ'
820 ἐν κακὸν ποιήσας· καὶ πῶς ὁ Θεὸς συμπαθήσει;

(7.) Μετανόησον τοίνυν ἐφ' οἷς ἡμαρτες, καὶ ἐλεηθήσῃ.

798/799 cf. Heb. 4, 15; 5, 2. 801 Mt. 18, 22. 811/812 cf. Prov. 26, 11.

ABLSV (793-794, 812-820)

793 τρέμειν] τρέμον L 794 προαιρέσεως] συνειδήσεως V
794/812 πλημμελεῖν - ἀκαθαρσίας] om. I' 795 συληθῆς]
συλληφθῆς B ἁμαρτίαν] ἢ add. B 798 οἶδε] οἶδα S¹ sed corr. S²
805 βεβορβορωμένῳ] βερβορβορωμένῳ B 807 ποιήσης] ποιῆς S
ὁσάκις] γὰρ add. B 808 Κύριος] τὸ add. L 809 πλημμελήματα]
ἀμαρτήματα L γὰρ] om. LS 812 ἔμετον] λέγω δὲ add. B ἐπὶ]
om. B 814 πλημμελεῖν] om. V 816 γνωρίζοντα] γινώσκοντα B
818/846 Ἄμαρτάνεις - ἔλεος] om. V 819 αὐτοῦ] σεαυτοῦ B
819/820 μήθ' ἐν] μήθ' ἐν ALS μήθεν B 821 Μετανόησον - ἐλεηθήσῃ]
om. B

Παρακάλει τὸν Κύριον, καὶ αὐτός σου τὰ διαβήματα διορθώσεται. Τῇ πολλῇ σπουδῇ πρὸς Θεὸν ἐξάλειψόν σου τὰ πλημμελήματα καὶ μὴ ἀπογνῶς τὸ σύνολον. Πολλοὶ γὰρ
 825 καὶ τῶν ἁγίων παρέπεσον, οὐχ ὁ Δαυὶδ μόνον καὶ Πέτρος, ὁ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι πλεῖστοι, διὰ δὲ τῆς μετανοίας καθαρθέντες πλειοτέρως ἐξέλαμψαν. Οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς μετανοήσωμεν καὶ σπουδάσωμεν ἐλεηθῆναι, πρὶν | καταλάβῃ ὁ θάνατος. Ἔρνησαι τὸ ποιεῖν τὸ πονηρόν, f. 91^v
 830 καὶ πράττε δικαιοσύνην, καὶ ἐλεήσει σε ὁ φιλόανθρωπος Κύριος. Καὶ γὰρ οὐδεὶς σάρκα φορῶν ἀναμάρτητος ἔμεινεν· ἔαν γὰρ ἄρη Κύριος τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁγίων, ποῖος ὁ σωθησόμενος λοιπόν; Ὅπερ δηλῶν ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγε, «Πάντες ἡμάρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ·
 835 δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι,» καθότι ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸ ἴδιον πλάσμα, Χριστοῦ ἀποθανόντος δωρεὰν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν. Κράζει καὶ ὁ θεσπέσιος Δαυὶδ πρὸς τὸν Θεὸν λέγων, «Ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσης Κύριε, Κύριε, τίς ὑποστήσεται;» Ὅντως οὐδεὶς, καθότι Πάντες ἡμάρτον καὶ
 840 ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, δικαιούμενοι δωρεὰν, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων, καὶ αὐτοὶ οἱ ἅγιοι· κἂν γὰρ ὁ Θεὸς «ἁγίους» αὐτοῦς ἐκάλεσεν, ἀλλ' οἶδασι καὶ αὐτοὶ ὅσα ἐκ νεότητος εἰργάσαντο. Χάριτι οὖν καὶ αὐτοὶ σώζονται καὶ στεφανοῦνται.
 845 (8.) Οὕτως οὖν ἄρξου τῆς μετανοίας, ἀγαπητέ, ἧς οὐδὲν κρεῖττον εὐρεῖν ἡμᾶς ἔλεος. Ἀπόστρεψον τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, τοῦ μὴ ἰδεῖν ματαιότητα· παῦσαι περιεργάζεσθαι κάλλος ἀλλότριον· προδότης γὰρ ἐστὶ τῆς καρδίας ὁ ὀφθαλμός, καὶ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς βόθρον κατακρημνίζειν
 850 εἶωθεν ὁ ἐχθρός. | Φράξον τὰ ὠτά σου ἀπὸ τῶν σατα- f. 92^r

822/823 Prov. 15, 29b (= 16, 9). 834/835 Rom. 3, 23-24. 836/837 1 Cor. 15, 3; Gal. 2, 21. 838/839 Ps. 129, 3. 839/840 Rom. 3, 23-24; cf. Gal. 2, 16. 848 cf. Sir. 9, 8.

ABLSV (846-850)

823 διορθώσεται] διορθώσει B 831 σάρκα φορῶν] τῶν σάρκα φερόντων S 834 τῆς δόξης] τὴν δόξαν L 835 δωρεὰν] ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν add. S 838 παρατηρήσης] codd. παρατηρήση *Septuag. l.c.* Κύριε? om. B 840 καὶ] om. B 845 ἄρξου] ἄρχου *vel* ἄρξει *forte corrigendum* 846 ἡμᾶς *ante* εὐρεῖν *trsp.* B 849 κατακρημνίζειν] -κρεμ- L ἡμᾶς add. V 850 ἐχθρός] οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐλευθερωθῆναι ἀντιλήψει καὶ βοήθειᾳ τῆς ὑπερευλογημένης δεσποίνης ἡμῶν θεοτόκου, ἣ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν. *add. et sic desinit V*

νικῶν ἀκουσμάτων, καὶ ἀνοιξὸν ἐπακροᾶσθαι τῆς διδασκα-
 λίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς
 συνεχῶς ἐκτείνειν μὴ παύσῃ πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς
 κατοικοῦντα δεσπότην σου· τοὺς πόδας κατεύθυνον εἰς
 855 ὁδὸν εἰρήνης. Φύγε τὴν πλησμονὴν τοῦ κόρου καὶ τὴν
 σπατάλην, ἐξαιρέτως τὴν μέθην, τὴν μητέρα τῶν κακῶν καὶ
 πάσης ἀκαθαρσίας· ἐξ αὐτῆς γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῷ
 ἀναβρασμῷ τοῦ αἵματος, πορνεία, μοιχεία, καὶ ἀρσενοκοι-
 τία. Ἀπόστα τοῦ ἀκορέστου ὕπνου, ὅτι καὶ οὗτος τὸ τῆς
 860 πορνείας ἐξάπτει πάθος, δι' ἀναπαύσεως ὑπερβαλλού-
 σης.

(9.) Καταπατήσωμεν τὴν ἐπίβουλον τῆς ψυχῆς σάρκα,
 τὸν καθ' ἡμῶν πολέμιον, δι' εὐχῆς, διὰ νηστείας, διὰ
 σκληραγωγίας, δι' ἀγρυπνίας, δι' ἀγώνων πνευματικῶν.
 865 Ὑποτάξωμεν ταύτην τῷ Πνεύματι, καθὼς ἐστὶ θέλημα τοῦ
 Θεοῦ. Καταβάλωμεν αὐτῆς τὰ σκιρτήματα σὺν ταῖς ῥυπα-
 ραῖς ταύτης ἐπιθυμίαις· ὅταν γὰρ τοῦτο ποιήσωμεν, τότε
 γνωσόμεθα τὴν χάριν τοῦ δεσπότη πλουσίαν ἐν ταῖς
 ψυχαῖς ἡμῶν. Οὕτως οἱ ἅγιοι πάντες διέλαμψαν, καὶ τὴν
 870 χάριν τοῦ Πνεύματος ἐφ' ἑαυτοῖς εἴλκυσαν, καὶ εἰς ἄγαν
 ἐμεγαλύνθησαν,| διότι τὸ τῆς σαρκὸς φρόνημα ἐχθρα εἰς f. 92^v
 Θεὸν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Ὅταν δὲ
 καὶ ὁ δεσπότης συμπαθήσῃ ἡμῖν τὰ πλημμελήματα, ἡμεῖς
 ἑαυτοὺς μὴ συμπαθήσωμεν, ἀλλ' εἰς τὸ διηνεκὲς κατακεκρι-
 875 μένους καὶ ἁμαρτωλοὺς καὶ ἀσώτους ἑαυτοὺς λογιζόμεθα,
 ἵνα πάντοτε εἰς τὸ τῆς ταπεινώσεως καταβαίνοντες βάθος
 εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀνατρέχωμεν. Ὁ γὰρ ταπεινῶν
 ἑαυτὸν ὑψωθήσεται, καθὼς ὁ Κύριος ἔφησεν.

(10.) Ἀγωνισώμεθα, ἀδελφοί, ὡς ἐστὶ καιρὸς, ἀπὸ κόπου
 880 πορευθῆναι εἰς ἀνάπαυσιν· ὅσοι γὰρ ὧδε διὰ τὸν Θεὸν
 κοπιῶσιν ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πορευόμενοι, ἐκεῖ μεγάλην

862/901 cf. Ps. AMPHILOCHIUS, l.c. (701 supra), f. 32-34^v. 871/872 Rom.
 10, 11. 877/878 Luc. 14, 11; 18, 14.

ABL S

853 πρὸς] Κύριον *add.* S 854 σου] *om.* B 859/860 ἐξάπτει *post*
 οὗτος *trsp.* A 863 καθ' ἡμῶν] κατ' αὐτῆς B 865 ταύτην] ταῦτα A
 866 Καταβάλωμεν] -λλ- B 870 τοῦ] ἁγίου *add.* B 870/871 καὶ -
 ἐμεγαλύνθησαν] *om.* S 871 ἐχθρα] ἐχθραν B 874 μὴ] *om.* L
 876 τῆς] *om.* A 878 ἔφησεν] φησὶν S 879 κόπου] σκότους B
 880/881 κοπιῶσιν *post* ὧδε *trsp.* B 881 ἐν] καὶ ἐν B ἐκεῖ]
 ἐκεῖνοι B

εὐρήσουσι τὴν ἀνάπαυσιν· ὅσοι δὲ ματαιοκοποῦμενοι ἐν τῷ
 κόσμῳ τούτῳ τρυφῶσι καὶ ἀναπαύονται, μηδεμίαν φρον-
 τίδα ποιούμενοι τῶν ψυχῶν αὐτῶν, οὗτοι κολάσει παρα-
 885 πέμπονται αἰωνία. Διὰ τοῦτο, Δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσε-
 ται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου
 φωνήν, διὰ τὸ ἔχειν τοὺς πλουσίους ὡς πολλὴν ἀνάπαυ-
 σιν· τὸ δὲ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου φύσει ἀναπαυόμενον ἐπὶ
 890 πλεῖον καὶ ἄλλα χεῖρονα ἐπιθυμεῖ καὶ ὀρέγεται ὀδηγοῦντα εἰς
 τὴν ἀπώλειαν. Ἡ ἀνάπαυσις τοῦ | κόσμου τούτου κόπον f. 93^r
 μέγα προξενεῖ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως τοῖς ταύτην
 ἀσπαζομένοις. Διό, παρακαλῶ, γρηγορήσωμεν ἐν τοῖς ἀγῶσι
 τοῖς πνευματικοῖς, δουλαγωγοῦντες τὸ σῶμα καὶ ὑποτάτ-
 τοντες τῇ ψυχῇ ὡς πῶλον δυσήνιον (αὕτη γὰρ ἀθάνατος
 895 καὶ αἰδῖος, ἡ δὲ σὰρξ φθειρομένη καὶ διαρρέουσα), ὅπως
 δι' ἐπιμελείας καθαροῦ βίου καὶ θεαρέστου τὰ καλὰ συλλέ-
 ξαντες καὶ ὠφέλιμα εἰς τὴν ζωὴν ἐκείνην πορευθῶμεν τὴν
 ἀληκτον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πᾶσα
 δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ
 900 Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι,
 νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

885/886 Mt. 19, 23.

889/890 cf. Mt. 7, 13.

893 1 Cor. 9, 27.

ABLS

882 εὐρήσουσι] εὐρήσωσι AB 889 ἐπιθυμεῖ] ἐπιποθεῖ B 890
 ἀπώλειαν. Ἡ] om. B ἀνάπαυσις] ἀνάπαυσιν B τούτου] μᾶλλον δὲ
 εἰς τὴν ἀπώλειαν add. B 891 μέγα] μέγαν B 900/901 καὶ¹ -
 Πνεύματι] om. L 901 ἀμήν] Τρύφα, σώζου, σπούδαζε, θησαύριζέ μοι·
 Ὅσον γὰρ ὅσον ἡ τομὴ τοῦ θανάτου. add. K

XVI. Κεφάλαιον ις'.

Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου λόγος περὶ ἀρετῆς παραινετικός, καὶ ὅτι γε δεῖ μνημονεῦειν διηνεκῶς τοῦ θανάτου, καὶ εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου.

5 I. Οἱ τὴν θείαν ἐκάστοτε καὶ ψυχωφελῆ καὶ θεόπνευστον ἀναγινώσκοντες γραφὴν ζωοποιοῦνται τῷ Πνεύματι· Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῇ, Πνεῦμα ζωῆς, Πνεῦμα ἰσχύος καὶ σοφίας καὶ βουλῆς καὶ συνέσεως· καὶ ὡσπερ οἱ τὰ τοῦ διαβόλου αἰσχρὰ ῥήματα μελετῶντες ἀποθνήσκουσι τῇ ψυχῇ καὶ f. 93^v
 10 ἀποπνίγονται, οὕτω καὶ οἱ τὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος μεριμνῶντες ἀεὶ ἀναζῶσι καὶ κατ' ὀλίγον πρὸς τὸν δεσπότην ἀνάγονται. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἐλέσθαι τὸ κρεῖττον καὶ μηδέποτε ἀφιστᾶν τὸν νοῦν τῶν λογίων τοῦ Πνεύματος, φεύγειν δὲ τὰς φλυαρολογίας
 15 πάντοτε, ὅτι τοῦ διαβόλου εἰσὶν ἐκφωνήματα καταμαίοντα καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ δεινότερον τεάφης ὁ σαπρὸς ὄζει λόγος καὶ τὴν ψυχὴν ἀπεργάζεται δυσωδεστέραν, καὶ καθάπερ τὰ ὑλικά ἐνδύματα χραίνουσι καπνιζόμενα τὰ δυσώδη, οὕτω καὶ οἱ αἰσχροὶ λογισμοὶ καὶ λόγοι
 20 ἐξερχόμενοι τῆς καρδίας διὰ τοῦ στόματος ῥυπαίνουσι τῆς ἐλεεινῆς ψυχῆς τὴν ὑπόστασιν· καπνοῦ γὰρ ἐνέργεια οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀμαυροῦν τὸν τόπον, ἐν ᾧ αὐτὸς ἀτμίζων ἀνάγεται. Φύγωμεν τοίνυν τὰς αἰσχρολογίας καὶ μελετῶμεν τὰς θείας γραφάς· τοῦτο μὲν γὰρ φῶς, ἐκεῖνο δὲ σκότος, καὶ τὸ μὲν
 25 φωτίζει καὶ καταγλυκαίνει τὴν τοῦ ἀναγινώσκοντος καρ-

2/355 cf. Ps. AMPHILOCHIUS, *Oratio ined.* (CPG 3250, 4, f. 35-43^v). 5/6 cf. 2 Tim. 3, 16; Ps. IOH. CHRYSOS. (= SEVERIANUS GABALENSIS), *de fide et lege naturae* (PG 48, 1081 s.), *Eclogae* (PG 63, 801-2; 887-892). 6/8 Is. 11, 2. 20 cf. Mt. 15, 18-19.

ABELSV

1 Κεφ. ις] *om.* BELSV 2 Τοῦ – ἡμῶν] *om.* LS τοῦ – Ἰκονίου] *om.* EV ἐπισκόπου] ἀρχιεπισκόπου B 3/4 λόγος – κόσμου] λόγος περὶ τῶν κατὰ θεὸν αἵρουμένων περιπατεῖν, καὶ περὶ τῆς μελλούσης φοβερᾶς κρίσεως B λόγος περὶ μετανοίας καὶ εἰς τὸν μάταιον βίον E ὁμιλία περὶ ἀρετῆς παραινετικός, περὶ μνήμης θανάτου, καὶ «εἰς» τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου V 4 τοῦ θανάτου] LS τὸν θάνατον A 5 καὶ¹] *om.* L 6 ζωοποιοῦνται] ζωοῦνται V 13 μηδέποτε] μηδὲν B 14 λογίων] ἀγίων S 16 καὶ¹] *om.* B τεάφης] θεάφης E 18¹ χραίνουσι] καὶ *add.* B 22 ἀμαυροῦν τὸν] ἀμαυροῦντα B ἀνάγεται] ἀνέρχεται E 24 ἐκεῖνο] ἐκεῖ B 25 καταγλυκαίνει] γλυκαίνει A 25/26 καὶ – καρδίαν] *om.* E

διάν, τὸ δὲ σκότους ἐμπίπλησι καὶ πικρίας. Ἄδύνατον γὰρ τὸν νουνεχῶς καὶ μετὰ πόθου ἀναγινώσκοντα μὴ κατὰ μικρὸν ὑπὸ Θεοῦ συνετίζεσθαι | καὶ εἰς σωτηρίαν καθοδη- f. 94^r
γεῖσθαι ὑπὸ τῆς χάριτος. Μηδὲν τοιγαροῦν ἔστω προτιμη-
30 τέον ὑμῖν τῶν θείων λογίων καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης, εἶπερ ἐντεῦθεν ἢ σωτηρία.

2. Καὶ κράζει τις τῶν σοφῶν περὶ τούτου λέγων, «Ἄνά-
πνεε τὸν Θεὸν μᾶλλον ἢ τὸν ἀέρα.» καὶ ἕτερος πάλιν,
«Μνημόνευε τοῦ Θεοῦ ἐν παντὶ καιρῷ καὶ μνημονεύσει σου καὶ
35 αὐτός, ὅταν ἐμπέσης εἰς κακά.» καὶ, «Τὸ ἐρευνᾶν τὰς θείας
γραφὰς θεογνωσίας πρόξενον καὶ ζωῆς αἰωνίου, καὶ ἀπλῶς
ἐντεῦθεν τῶν ἀγαθῶν τὸ κεφάλαιον.»

3. Ἀποθνήσκομεν, ἀδελφοί, ἀποθνήσκομεν. Μεριμνήσωμεν
τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἐφόδια, ὅση δύναμις. Τί φρονου-
40 μεν ἀθάνατα; Οὐδὲν ὠφελεῖ ἡμᾶς ὁ κόσμος οὗτος, ἀλλ'
ἐμπαίζει ἡμᾶς θεωρῶν ἡμῶν τὸ ἀναίσθητον. Μόχθος πολὺς
ὦδε καὶ κόπος, ἀγρυπνίαι, μέριμναι διηνεκεῖς, ἵνα μὴ
πτωχεύσωμεν σωματικῶς. Ὅμνύομεν καὶ ψευδόμεθα, ἵνα τι
κερδήσωμεν· λοιδοροῦμεν, καταλαλοῦμεν. «Ἄπαιτεῖ,» φησὶν,
45 «ἢ πραγματεία.» Ἔρχεται ὁ θάνατος καὶ οὐαὶ τῇ πραγμα-
τεία ταύτῃ τῇ δεινῇ καὶ ὀλεθρίᾳ. Τί πλανᾶσαι, ἄνθρωπε, καὶ
ἀναισθητεῖς εἰς τὸν βίον κοπτόμενος καὶ τῆς ψυχῆς
φροντίδα τὸ σύνολον | μὴ ποιούμενος; Τί ὠφελήσει σε f. 94^v
ἢ τοσαύτη μέριμνα, εἶπερ καὶ ὑπὲρ ἀργοῦ λόγου λόγον
50 μέλλεις ἀποδοῦναι; Βλέπε πῶς διαβαίνωσιν αἱ ἡμέραι τῆς
ζωῆς σου. Βλέπε τί ποιεῖς κρυφίως δοκῶν λανθάνειν τοὺς
ἀνθρώπους (τὸν γὰρ Θεὸν λαθεῖν οὐ δύνασαι). Φεῦγε,
παρακαλῶ, τὴν μερίδα τοῦ δαίμονος. Οὐδεὶς σε ὠφελήσει

32/33 cf. GREGORIUS NAZ., *Orat.* 27 (PG 36, 16 B9-10); L. R. BEYNEN, *Collectio Vossiana*, Leyden 1837, p. 1, N° 2. 34/35 cf. ATHANASIUS, *Vita Ant.*, 91 (PG 26, 969 C10-11). 49/50 Mt. 12, 36.

ABELSV

26 πικρίας] πικρίαν A Ἄδύνατον] δύνατον B 27 μὴ κατὰ
μικρὰ τὰ B 28 καὶ] om. E 29 τῆς] αὐτοῦ add. E 29/30
προτιμητέον] προτιμότερον B 32 Καὶ] om. S 32/33 Ἄνάπνεε] πρὸς
add. B 33 ἢ] πρὸς add. B τὸν²] om. B 34 Θεοῦ] διὰ πάντος
add. S 35 κακά] κακόν S 40 οὗτος] om. B 42 ὦδε post κόπος
trsp. B μέριμναι διηνεκεῖς (διηνεῖς A)] μέριμνα διηνεκῆς V 45/46
Ἔρχεται - πραγματεία] om. BS 46 ὀλεθρίῳ AE 48 ὠφελήσει σε]
ὠφελήσετε A 49 λόγον] om. E 50 διαβαίνωσιν] -νουσιν V 53
μερίδα] μερίδαν L

ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου σου, οὐδεὶς προστατεύσει τότε,
 55 ἢ βοηθήσει σοι, οὐ πατήρ, οὐ μήτηρ, οὐκ ἀδελφός, οὐ
 φίλος, οὐ συγγενής, εἰ μὴ μόνα τὰ ἔργα σου. Μὴ τοίνυν
 ἀπατῶ ἐν ἄλλῳ τρόπῳ εὐρεῖν σωτηρίαν ἐκτὸς τῶν ἀγαθῶν
 πράξεων. Σπούδασον οὖν, ὡς ἔτι καιρὸν ἔχεις, ἵνα δι-
 καιωθῆς ἐν τῇ ὥρᾳ τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς. Ἀγωνίζου ἵνα
 60 μὴ ἐμπέσης τότε εἰς χεῖρας τῶν αἰμοβόρων δαιμόνων, ἀλλὰ
 δι' ἀγγέλων φωτεινῶν ἀπαχθῆς ἐν τῇ ἀναπαύσει τῶν δι-
 καίων.

4. Βλέψον εἰς τοὺς ἀρχαίους βασιλεῖς. Ποῦ εἰσιν ἄρτι;
 Βλέψον καὶ εἰς τῶν τοσοῦτων χρόνων τοὺς ἄρχοντας. Τί
 65 γεγόνασιν; Ἴδε τοὺς μοχθήσαντας ἐνταῦθα καὶ εὐπορήσαν-
 τας χρυσίον πολὺ καὶ ἀργύριον. Ποῦ ὑπάρχουσιν; Σαφήνι-
 σον καὶ ἀνάγγειλον ποῦ ἀπῆλθον. Βαβαί, πόσοι πόρνοι,
 πόσοι μοιχοί, πόσοι σοδομίται, | πόσοι αἰμομίκται, πόσοι f. 95^r
 ἄρπαγες, πόσοι κλέπται καὶ ψευῆσαι καὶ μέθυσοι, πόσοι
 70 δωρολήπται καὶ τοκισταὶ καὶ φιλάργυροι, πόσοι ἐπίορκοι
 καὶ λοίδοροι καὶ ἀλαζόνες ἐν τοῖς τάφοις κείμενοι ὄζουσιν,
 αἱ δὲ ψυχαὶ αὐτῶν ἐν τῷ Ἄδῃ τέως καὶ ἐν δεσμοῖς τὴν
 αἰώνιον ἐκδεχόμεναι κόλασιν, καὶ τί ὠφέλησαν ἄπερ
 ἔσπατάλησαν καὶ ἤρπασαν καὶ ἐθησαύρισαν; Ὅντως οὐδέν.
 75 Τί ὠφέλησαν τὰ χρυσοῦφанта ἱμάτια, τὰ κτήματα καὶ
 προάστεια, οἱ μεγάλοι οἴκοι καὶ περικαλλεῖς; Τί ὠφέλησαν
 οἱ ἄμετροι δοῦλοι καὶ κόλακες καὶ ἡ ψευδομένη πᾶσα τοῦ
 βίου εὐημερία καὶ ἡ τερπνότης; Οὐδέν ὡς ἀληθῶς, ἀλλὰ
 τὰ μὲν σώματα αὐτῶν, ὡς εἶπον, ἐν τοῖς τάφοις ὡσεὶ
 80 τεάφης ἀποπνέουσι δυσωδίαν, αἱ δὲ ἄθλιαι ψυχαὶ εἰς τὸ
 τοῦ Ἄδου σκότος ὡς οἱ κατάκριτοι, καὶ ἀφ' ὧν ἠϋπόρησαν
 ἐνταῦθα οὐδεμία τούτοις ὠφέλεια, ἐκτὸς ὧν παρέσχον
 τῷ Θεῷ διὰ τῶν πενήτων· ταῦτα γὰρ αὐτοῖς εἰς παραμυ-
 θίαν καὶ εἰς βοήθειαν.

85 5. Βλέπε πάλιν τοὺς ἁγίους, τοὺς τὸν Θεὸν θεραπεύσαν-

 ABELSV

54 οὐδεὶς] σε *add.* B 55 οὐ μήτηρ] *om.* A 56 συγγενής] οὐ
 γυναῖκα, οὐ τέκνα *add.* B μόνα] μόνον S 57 ἀπατῶ] ἀπατῶν L
 58 Σπούδασον] σπουδάσωμεν L σπεύσον B καιρὸν ἔχεις] ἔχεις
 καιρὸν EV ἔστι καιρὸς S 64 βλέψον *post* χρόνων *trsp.* E τῶν ...
 χρόνων] τὸν ... χρόνον V 66 ὑπάρχουσιν] -ουσι V -ωσιν S-L²
 68/69 πόσοι³ - ἄρπαγες] *om.* A 73/75 ἄπερ - ὠφέλησαν] *om.* S
 74 ἔσπατάλησαν] ἐπλημέλησαν B 76 περικαλλεῖς] περιφανεῖς B
 77 ἄμετροι] ἀμέτρητοι ELV 79/80 ὡσεὶ τεάφης (θεάφης E)] *om.*
 BV 80 ἀποπνέουσι] ἀποζέουσι S δυσωδίαν] -δίας A ἄθλιαι]
 ἄθλιαι ES 81 ὡς οἱ] ὡσεὶ E ἠϋπόρησαν] ἠπόρησαν B

τας, πῶς κεῖνται ἐν τοῖς μνήμασι καὶ ἡδέως μυρίζουσι, πῶς τὸ μύρον ἐκβλύζουσι, πῶς πυρετοὺς καὶ ρίγία καὶ | f. 95^v
δαίμονας ἐλαύνωσι, πῶς καὶ μετὰ θάνατον ζῶσι φαιδρότε-
ρον, ποταπὴν δόξαν ἔχουσι καὶ ὧδε κάκει.

90 6. Ἐνόησον, παρακαλῶ, μὴ ἄρα ψευδῆ εἶσι τὰ
λεγόμενα, μὴ οὐκ ἔχει οὕτως, ὡς ὑπηγόρευσα; Ναί,
ἀληθῶς, καὶ τρόπος οὐκ ἔνι. Διὰ τοῦτο φύγωμεν, ἀδελφοί,
τὴν ἁμαρτίαν ὡς χωρίζουσαν ἡμᾶς ἀπὸ Κυρίου Θεοῦ
ἡμῶν, φύγωμεν τὰ ἔργα τοῦ διαβόλου, ἅπερ αὐτὸς
95 ἐξεῦρεν εἰς ἡμετέραν ἀπώλειαν. Πικρὸς ὁ διάβολος, πικρὰ
καὶ ἡ ἁμαρτία. Ἄλλ' ἐνοχλεῖ ἡ ἐπιθυμία; Ἴδου ὁ τίμιος
γάμος· Παρὰ Κυρίου, φησὶν, ἀρμόζεται γυνὴ ἀνδρί, τᾶλλα δὲ
πάντα εἰς Ἄδου φέρει κευθμῶνας. Νήψωμεν τοίνυν τοῦ
λοιποῦ καὶ σωφρονήσωμεν, ἀγαπητοί, μὴ ἀπελθόντες ἐκεῖ
100 εὐρεθῶμεν κατάκριτοι καὶ βδελυκτοὶ τῷ βασιλεῖ τῶν
αἰώνων. Μὴ πλανώμεθα διὰ τὸν κόσμον τοῦτον· σκιά γάρ
ἐστίν, καὶ ὡσπερ τις κοιμηθεὶς θεάσεται ὄναρ καὶ ἐξυπνί-
σας ἀπολέσει αὐτό, οὕτως ἡμῖν φανεῖται τότε ὁ τῆς ζωῆς
ἡμῶν ἅπας χρόνος.

105 7. Βασιλεὺς ὑπάρχεις δεσπόζων πολλῶν, ἔχεις χιλίους
μοδίους χρυσοῦ, ἀπολαύεις πάσης δόξης, πάσης ἡδονῆς,
χαρᾶς καὶ τρυφῆς, καὶ τί μετὰ ταῦτα; | Μία νύξ, εἷς f. 96^r
πυρετός, πλευρίτις ἢ περιπνευμονία, καὶ ἀνάρπαστος ἐξ
ἀνθρώπων γενόμενος τῷ θανάτῳ ἀπέρχη ὡς εἷς τῶν
110 εὐτελῶν τὴν κοινὴν ὁδὸν καὶ ἀνεπίστροφον ὑπὸ μηδενὸς
βοηθούμενος. Καὶ τί ὠφέλησεν ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος καὶ ἡ
δόξα καὶ ἡ λαμπρότης; Εἶτα ἐρωτῶσιν ἐκεῖ πρὸς τοὺς
ἀγγέλους, «Τίνα,» φησὶν, «ἠγάγετε;» Καὶ ἀποκρίνονται
λέγοντες, «Τὸν βασιλέα τὸν ἐπὶ γῆς.» «Οὐχί,» φησὶν,

96/97 Heb. 13, 4. 97 Prov. 19, 14. 107/108 cf. BASIL. (?), *de moribus* 11,
5 (PG 32, 1265A 2-4).

ABELSV

87 πῶς¹ – ἐκβλύζουσι] *om.* LS 88 ἐλαύνωσι] ἀπελαύνωσι E
ἐλαύνουσι B 91 ἔχει] ἔχης B ὑπηγόρευσα] -ευσας S Ναί] ὡς
add. A 92/94 φύγωμεν – ἡμῶν] *om.* V 93 Κυρίου] τοῦ *add.* B
96 ὁ *post* τίμιος *trsp.* E 97 γάμος] καὶ *add.* E 98 κευθμῶνας]
κεθμῶνας B κευθμῶνα E 103 ἀπολέσει] ἀπολήσαι L 105 ὑπάρχεις]
ὑπάρχων B 106 ἀπολαύεις] ἀπολαμβάνης E δόξης, πάσης ἡδονῆς]
ἡδονῆς, (καὶ B) δόξης BEV 108 ἀνάρπαστος] ἀνάρσπαστος V
109 ὡς] *om.* B 110 εὐτελῶν] ἀμελῶν E² *sed erasit* 114 βασιλέα]
βασιλέαν L *om.* E τὸν²] *om.* E

115 «ἀλλὰ κύνα σεσηπότα τῇ ἁμαρτία, ὄνον καὶ ἡμίονον, ἁμαρτίας δοῦλον, ὑπουργὸν τοῦ διαβόλου, χοῖρον βορβόρου καὶ κοπρίας ἀνάμεστον· ἀπαγάγετε αὐτὸν μετὰ τῶν χοίρων, τῶν ἀκαθάρτων πνευμάτων, καὶ ὡς ἀπήλαυσε τῆς ἡδονῆς τῶν χοίρων, ἀπολαύση καὶ τῆς πικρίας τῆς γεέννης· οὕτως
120 γὰρ ἤρετίσατο καὶ οὕτως ἠυδόκησεν ὁ ταλαίπωρος ἐκ προαιρέσεως.»

8. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς ἁμαρτάνουσι καὶ μὴ μετανουοῦσι βασιλεῦσι, μηδὲ συνιοῦσι θεραπεύειν, ὡς ἄξιον, τὸν δοξάσαντα αὐτοὺς προαιώνιον βασιλέα καὶ Κύριον τοῦ παντός·
125 καὶ εἰ ἐπὶ τοὺς βασιλεῖς οὕτως ἀπροσωπόληπτα τὰ ἐκεῖ, πόσω μᾶλλον ἐπὶ τοὺς κατωτέρω;

9. Φεῦγε οὖν, ταπεινέ, τὴν ἡδονὴν τοῦ διαβόλου, πρὶν ἔλθῃ ἐπὶ σὲ ἡ νύξ τοῦ θανάτου | καί τι ἐργάσασθαι οὐκ f. 96^v
ισχύσεις. Λιθίνην ἔχεις, πίστευσον, τὴν καρδίαν, εἰ ὁ θεῖος
130 λόγος ταύτης οὐχ ἄψεται. Οὐκ οἶδα πῶς σε δυσωπήσω, ποίω τρόπῳ σε θεραπεύσω. Καὶ γὰρ γέενναν οὐ φοβῆσωφρονῆσαι· βασιλείας οὐκ ἐπιθυμεῖς διορθώσασθαι. Πόθεν εὐρεθῆ ἴασις τῇ ψυχῇ σου; Τί εἶπω πρὸς σε, καὶ τί ἀποφθέγγομαι; Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἀντιλήψαιτο τῆς ταλαιπωρίας
135 καὶ τῆς νωθρότητος.

10. Εἰπέ μοι, ἀγαπητέ, Χριστιανὸς εἶ; Καὶ διὰ τί μιαίνεις τὴν κοίτην τῆς γυναικός σου ἀπερχόμενος εἰς ἔτεραν καὶ ἀπόλλων τὴν ταπεινὴν ψυχὴν σου. Ἡ οὐκ οἶδας ὅτι μοιχοὶ καὶ πόρνοι καὶ ἀρσενοκοῖται εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον
140 ἄγονται; Ὡ, οἷας ὀδύνης πικρανθήσῃ, ταλαίπωρε, ἀντὶ τῆς βδελυρᾶς ταύτης ἡδονῆς καὶ προσκαίρου αἰωνίως τηγανιζόμενος ἐν γεέννῃ. Φύγε τοίνυν ὀξέως, φύγε. Ὁ τῆς

128 cf. Ioh. 9, 4. 138/139 cf. 1 Cor. 6, 9.

ABELSV

116 δοῦλον] δοῦλος L 117/119 χοίρων - τῶν] *om.* V 118 ἀπήλαυσε] ἀποίλουσε L 119 οὕτως] οὕτω V 120 ἠυδόκησεν] εὐδ- V 120/121 ὁ ταλαίπωρος *post* προαιρέσεως *trsp.* BEV 123 ὡς ἄξιον] ἄξιον B ἀξίως L 123/124 δοξάσαντα] δόξαντα B 127 ἡδονὴν] ὀδὸν B 129 τὴν καρδίαν *ante* πίστευσον *trsp.* A 130 ταύτης] ταύτην LV ἄψεται] ἄψετο AS ἄψατο B 132 ἐπιθυμεῖς] ἐπιθυμεῖ B Πόθεν] ποία E 134 ἀντιλήψαιτο E] ἀντιλήψετο SL ἀντιλήψεται τὸ B ἀντιλήψεται V ἀντιλήψεται A 135 τῆς] *om.* A 137/138 καὶ ἀπόλλων] *om.* B 138 Ἡ] *om.* E 139 πόρνοι] πόρνοι L 140 ἄγονται] ἀπάγονται B ὀδύνης] ἡδόνης L 141 αἰωνίως] αἰώνια B 141/142 τηγανιζόμενος] τηγανίζει B

πορνείας γὰρ δράκων φοβερὸν καὶ πικρὸν, οὐαί, καθέστη-
 κεν, ἔκκαίων ἄρτι καὶ ἔξοιστρῶν εἰς ἀκολασίας προξένους
 145 αἰωνίου πυρὸς τὰς καρδίας τῶν αὐτῷ πειθομένων, ἵνα τότε
 σὺν ἑαυτῷ ἔχη διηνεκῶς κατακαιομένους. Πείσθητί μοι ὡς
 συμβούλῳ καλῷ καὶ τῆς σῆς σωτηρίας ἐφιεμένῳ, | καὶ f. 97^r
 ὅσον δύνῃ ἀπόδραθι τῆς σηπεδόνας τοῦ δολίου δράκοντος·
 θεωρεῖς γὰρ πῶς πάντα ἄνθρωπον ὁ λυμεῶν οὗτος, ὁ τῆς
 150 πορνείας δράκων, κατέπιεν, ὥστε καὶ εὐνούχους ἀναγκάζει,
 καίπερ τάχα μηδὲν ἰσχύοντας, εἰς τῆς ἀσώτου ἐπιθυμίας τὸ
 ὄρημα, θεωρεῖς πῶς πάντες καιόμενοι τῇ λύσσει τῆς
 ἡδονῆς ἀοράτῳ πυρὶ τῆς αἰσχροῦς φλέγονται ἀπολαύσεως,
 ὥστε καὶ παρὰ φύσιν ἀκαθάρτους μίξεις ἐπινοεῖν.

155 11. Ἄλλὰ σὺ σύνες τοῖς λεγομένοις, εἴ τις αἴσθησις, καὶ
 φύγε τὴν τυραννίδα τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου καὶ
 ὑποτάγηθι Κυρίῳ τῷ πλαστοουργήσαντι αὐτοῦ τὴν δουλείαν
 ἀγάπησον, ὧ φιλόχριστε, διὰ σωφροσύνης, αὐτοῦ τὸν
 ἀγιασμὸν πόθησον ὅλη σπουδῇ καὶ ψυχῇ, εἴπερ ἔνθεον
 160 ἔχεις ἔρωτα θεωρεῖν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον καὶ εὐφραίνεσθαι
 εἰς ἀτελευτήτους αἰῶνας ἐν τῷ φωτὶ τῆς δόξης Κυρίου
 ὑπὸ ἀγίων ἀγγέλων μακαριζόμενος.

12. Σκόπει τοῖς λεγομένοις, ἀγαπητέ. Ἴδε πόσος ἐστὶν ὁ
 οὐρανός, ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα, ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ
 165 ἀστέρες, καὶ οὐκ εὐδόκησεν ἐν αὐτοῖς ὁ Κύριος, εἰ μὴ ἐν
 τῷ ἀνθρώπῳ μόνῳ ἐπαναπαύεται. Οὗτος γὰρ θεόπλαστον
 ζῶον τιμιώτερον πάντων τῶν κτισμάτων, δι' ὃν τὰ πάντα
 γεγόνασι, περὶ οὗ φησιν ἡ θεία φωνή, «Ποιήσωμεν ἄνθρω-
 πον | κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.» Καὶ τοῦτο f. 97^v
 170 εἰδὼς ὁ ἀρχέκακος, βασκαίνων ἡμῶν καὶ φθονῶν οὐ
 παύεται τῇ τιμῇ καὶ τῇ σωτηρίᾳ, καὶ Θεὸς παραχωρεῖ
 τούτῳ προσβάλλειν ἅπασιν δοκιμῆς χάριν, οὐ μέντοι καὶ
 βιάζειν ἡμῶν τὸ αὐτεξούσιον καὶ ἀδέσποτον, ἵνα φανῶσι

156 Ioh. 8, 44. 168/169 Gen. 1, 26.

ABELSV

143 γὰρ] *om.* B 145 αὐτῷ] αὐτῶν B 146 ἑαυτῷ] αὐτῷ A
 147 σῆς] *om.* E 148 σηπεδόνας] σηπεδόνη B 149 πῶς] *om.* B
 οὗτος, ὁ] *om.* S 151 τάχα] *om.* A E τῆς ἀσώτου] τοὺς ἀσώ-
 156 τοῦ] τῆς E 157 Κυρίῳ] τῷ Κυρίῳ E Θεῷ S 161
 τῷ] *om.* L 164 καί] *om.* S 166 μόνῳ *post* ἐπαναπαύεται *trsp.* A
 μόνον E ἐπαναπαύεται] ἐπαναπαύεσθαι E 167 κτισμάτων] ὁ
 ἄνθρωπος B δι' ὃν] δι' οὗ B τὰ πάντα] τὰ ἐπὶ γῆς B 168
 γεγόνασι] ἐγεγόνασιν B 173 ἀδέσποτον] αὐτοδέσποτον B

πάντες οἱ τὸν Θεὸν ἀγαπήσαντες καὶ τῷ αὐτοῦ φόβῳ τὴν
175 σάρκα καθυποτάξαντες καὶ προτιμήσαντες αὐτῆς τὴν ψυχὴν,
ὡσπερ δὴ καὶ αὐτὸν κόσμου παντὸς καὶ τῶν τοῦ κόσμου
ἡδέων.

13. Τῷ οὖν καιρῷ ἐκεῖνῳ πλησιαζούσης τῆς συντελείας
λοιπὸν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὀπηνίκα πληθυνθῆ ἐπὶ πλεῖον
180 ἐπὶ τῆς γῆς ἡ ἀνομία, ἀναστήσεται ὁ υἱὸς τῆς ἀνομίας καὶ
νομοθετήσῃ αἰμομιξίαν καὶ πᾶσαν αἰσχροουργίαν, καὶ οὐαὶ
τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ καὶ τοῖς πειθομένοις αὐτῷ. Βλέπετε τοίνυν
πῶς περιπατεῖτε, μὴ καὶ νῦν αὐτοῦ ταῖς ἀτόποις ἐπιθυμίαις
ὑπέικητε. Ἐγὼ παραινῶ, φωνῆ Κυρίου, ὑψηλὰ κεκραγῶς
185 καὶ μετέωρα. Ὁρᾶτε, τραπεζῖται, πῶς ὑποδέχεσθε τὸ τῆς
διδασκαλίας τάλαντον, ὃ καταβάλλω τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ὅτι
σὺν τόκῳ τοῦτο ἀπαιτηθήσεσθε παρὰ τοῦ κρίναι ζῶντας
καὶ νεκροὺς ἐρχομένου Χριστοῦ, τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἐν δόξῃ f. 98^r
φοβερᾷ τῆς θεότητος. Οὐ γὰρ ὑπεστειλάμην, τοῦ μὴ ἀναγγεῖ-
190 λαι ὑμῖν τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ ἀθῶος ἐγὼ
ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων ὑμῶν.

14. Ἐτοιμάσωμεν ἑαυτοὺς λοιπὸν ἀπεντεῦθεν πρὸς τὴν
δεσποτικὴν παρουσίαν, ὡ ἀδελφοί, μὴ ἀναβαλλώμεθα ἡμέ-
ραν ἐξ ἡμέρας ἀνοήτως ὑπερτιθέμενοι, μὴ ποτε διὰ ῥαθυ-
195 μίας τὸν παρόντα καιρὸν ἀπολέσαντες εἰς αἰῶνας ἀνόνητα
μεταμελώμεθα κολαζόμενοι. Ἐὰν οὖν ἐν μετανοίᾳ ὑπνώσω-
μεν ἐν τῷδε τῷ αἰῶνι, ἐξυπνίσωμεν ἐν τῷ μέλλοντι τὸν
γλυκὺν ἐκεῖνον ἀφυπνισμόν, ὡς κρίνα καὶ ῥόδα μυρίζοντες,
ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀγίᾳ ἐλεύσει Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἐὰν
200 δὲ ἀποθάνωμεν ἐν ἀμαρτίαις καὶ τῇ ἀπογνώσει τοῦ διαβό-
λου, οὐαὶ ἡμῖν ὅτι τὸν πονηρὸν ὕπνον καὶ κατάρατον
ἐξυπνίσωμεν καὶ τότε σύρωσιν ἡμᾶς ἐκ τριχῶν ἀνελεη-

179/180 Mt. 24, 12. 180 cf. Ps. 88, 23; 2 Thess. 2, 3. 182/183 Eph. 5,
15. 185/186 cf. Mt. 25, 15 s.; *Agrapha* 87, p. 112-128. 189/190 Act. 20, 27.
190/191 Act. 20, 26.

ABELSV

175 αὐτῆς] αὐτῶν E τὴν ψυχὴν] τῆς ψυχῆς B 180 ἀνομίας]
ἀτιμίας E ἀπωλείας B *et Nov. Test. l.c.* 182 βλέπετε] βλέπε AB E
184 ὑπέικητε] ὑπήκετε S ὑψηλὰ] καὶ *add.* B 186 καταβάλλω] καὶ
βάλλω S 189 τοῦ] *om.* B μὴ] *om.* AB 191 ὑμῶν] εἰμί V
192 Ἐτοιμάσωμεν] *om.* V ἑαυτοὺς *post* λοιπὸν *trsp.* E 195
ἀπολέσαντες] ἀπωλ- ABV 196 ἐν] *om.* B 197 αἰῶνι] βίω L
ἐξυπνίσωμεν] -νήσ- ESV 199 ἀγίᾳ] *om.* B 201 κατάρατον]
ἐπισπώμενοι *add.* B 202 ἐξυπνίσωμεν (-νήσ- E)] ἐξυπνήσομεν V

μόνως οἱ ἄγγελοι καὶ ἐμβαλοῦσιν εἰς τὴν ἄσβεστον ἐκείνην
φλόγα, εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς τὴν καιομένην, ἔνθα ὁ
205 κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων.

15. Διὰ τοῦτο μετὰ δακρύων παρακαλῶ πάντας καὶ
ἵκετεύω, ἀδελφοί, φροντίσωμεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ὄξυ-
ποδήσωμεν πρὸ τοῦ κλεισθῆναι τὴν θύραν. | Αἱ ἡμέραι f. 98^v
ἡμῶν ὡσεὶ καπνὸς διέβησαν καὶ ὁ θάνατος πλησιάζει, καὶ
210 τί γενώμεθα, εἰ εὐρήσει ἡμᾶς ἀνετοίμους; Βλέπε· ποῦ εἰσι
τὰ ἔτη, ἅπερ ἔζησας; Τί γεγόνασι; Μὴ φαίνονται σοι ἄρτι
εἰς ἡδονὴν καὶ ἀπόλαυσιν; Οὐδαμῶς, ταπεινέ, παρῆλθον
γὰρ καὶ ἀπόλωλαν. Τὰ ἔτη παρῆλθον καὶ τὰ ἔργα, ἅπερ ἐν
αὐτοῖς ἐπράξαμεν, κείνται ἐστοιβασμένα καὶ τὴν ὥραν τοῦ
215 θανάτου ἐκδέχονται. Τί γὰρ οἶδας, ἐὰν τὸ πρῶτῃ ἀποσταλῆ
ἄγγελος λαβεῖν τὴν ψυχὴν σου ἀπὸ σοῦ, ἢ ἐσπέρας
τελευτήσης, μὴ ποτε καὶ αἰφνιδίως ἀναρπασθῆς, ἢ ἐν τῷ
καιρῷ τοῦ ὕπνου, μήτε κἂν λόγον λαλήσας μετὰ τινος;

16. Διόπερ ὡς νουνεχῆς, ἀξιῶ, τὰ τοιαῦτα ἀναλογιζόμε-
220 νος φεῦγε τῆς δαιμονικῆς ἀρεσκειᾶς τὰ ἐπιτηδεύματα.
Μέχρις οὗτου εἰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, κύριος εἶ τοῦ σοῦ
θελήματος, θέλεις Θεῷ δουλεύειν, θέλεις ταῖς ἐπιθυμίαις
τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ δαίμονος. Ἐπὶ δὲ τελευτήσης, ἔχεις
οὐδέν· ταπεινοῦται γὰρ τότε ἡ ψυχὴ σου χωρισθεῖσα τοῦ
225 σώματος, καὶ τὸ σῶμα φθείρεται καὶ διαλύεται κατὰ τὴν
κοινὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως, καὶ τότε οὐκ εἶ κύριος τοῦ
σοῦ θελήματος, ἀλλὰ κατάδικος φυλασσόμενος ἐν τῷ
δεσμωτηρίῳ | τοῦ Ἄδου, ἵνα ἡνίκα σε ὁ βασιλεὺς καὶ f. 99^r
ἀνακρίνη καὶ μάθη τὰ κατὰ σέ, τὸ τηνικαῦτα δέξῃ καὶ τὴν
230 ἀξίαν ἀπόφασιν.

17. Φεῦγε οὖν τὴν σατανικὴν ἐργασίαν πάση σπουδῇ.
Οὐδὲν ἔχεις κάτω· ἄνω βλέπε, ὡς ἐπλάσθης ὄρθιος. Γνωθὶ
τὸν ἐξ οὐρανοῦ ἐρχόμενον κριτὴν καὶ βασιλέα τοῦ παντός.
Ἐκεῖνος ἀποστελεῖ μετ' ὀλίγον ἄγγελον παραλαβεῖν σε ἀπὸ

204/205 Mt. 8, 12. 208 cf. Mt. 25, 10. 208/209 cf. Ps. 101, 4.

ABELSV

206/207 πάντας *post* ἵκετεύω *trsp.* E 207 τῆς - σωτηρίας] *om.* S
207/208 ὄξυποδήσωμεν] *om.* AS δράμωμεν V 210 Βλέπε] *om.* B
213 ἀπόλωλαν] ἀπώλωλαν ABS ἀπόλωσαν L 214 ἐστοιβασμένα]
ἔτοιμασμένα V 218 μήτε] μὴ ποτε S 221 εἰ] εἴη B 222 δου-
λεύειν] ἢ *add.* B 227 σοῦ] *om.* L 228 βασιλεὺς] καλέσει *add.* E¹
καὶ] *om.* BV 229 τοτηνικαῦτα AV 234 ἀποστελεῖ] -στα- E
234/235 ἀπὸ τῆς γῆς *ante* παραλαβεῖν *trsp.* E

235 τῆς γῆς τάχα καὶ μὴ βουλόμενον· κοινὸν τοῦτὶ τὸ χρέος
 πᾶσιν ὁμοῦ, δίκαιοις καὶ ἁμαρτωλοῖς, πλουσίοις καὶ πένη-
 σιν. Ἀπαραίτητον τὸ ποτήριον, ἀλλὰ τὰ μετὰ ταῦτα οὐχ
 ὅμοια, ἀλλ' ἕκαστος λήψεται κατὰ τὴν πράξιν αὐτοῦ.

18. Τί τοίνυν ζῆς ὡς ἀθάνατος ἅμα καὶ ἄκριτος; Τί
 240 λιπαίνεις τὴν σκωληκόβρωτον σάρκα, τῆς ψυχῆς τὸν
 ἀντίπαλον; Τί ῥαθυμεῖς, ὡς μὴ προσδοκῶν ἀντάμειψιν τῶν
 ἐκάστω βεβιωμένων; Κάμε τὰ ἔργα τοῦ φωτός, ὡς ἔχεις
 καιρόν, ἵνα φωτὸς υἱὸς γένη καὶ κληρονόμος. Οὔτε τὰ
 ὀπισθεν ἔτη φαίνονται, ἃ ἐζήσαμεν, οὔτε τὰ ἔμπροσθεν
 245 πάλιν, ἃ προσδοκῶμεν ζήσεσθαι· καὶ γὰρ νῦξ μὲν ἐπελθοῦ-
 σα καλύπτει ἡμέραν, ἡ δὲ ἡμέρα παραγενομένη ὁμοιο-
 τρόπως καλύπτει τὴν νύκτα. Τί πλέον ὀρῶμεν ἐν τῷ f. 99^v
 παρόντι βίῳ, εἰ μὴ χειμῶνα καὶ θέρος, ἔαρ καὶ μετόπωρον;
 Ἄλλοι γεννῶνται καὶ ἕτεροι ἀποθνήσκουσιν, ἄλλοι ἐν χαρᾷ
 250 καὶ ἕτεροι ἐν θλίψει, οἱ μὲν ὀγκοῦνται τῷ πλούτῳ καὶ τῇ
 ὑγείᾳ, οἱ δὲ ταπεινοῦνται πενία καὶ νόσῳ. Ἄλλοι κινδύνοις
 καὶ ναυαγίοις, καὶ ἕτεροι αἰχμαλωσίᾳ περιπίπτουσι καὶ
 σφαγῇ. Τοιαῦτα τὰ ἀνθρώπινα πάντα, ἄστατα καὶ ἀβέβαια,
 μάταια καὶ ψευδῆ. Διὰ τοῦτο τοῦ μέλλοντος φροντίσωμεν
 255 αἰῶνος· ἐκεῖ γὰρ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ πάντα στάσιμά τε
 καὶ βέβαια καὶ ἀληθῆ, εἰς αἰῶνα καὶ μία ἡμέρα πάντοτε τοῖς
 ἀξίοις, ὥσπερ καὶ νῦξ εἰς τὸ διηνεκὲς τοῖς τὰ τοῦ σκότους
 ἔργα διαπραξαμένοις.

19. Φεῦγε τοιγαροῦν τοῦ κόσμου τούτου τὴν ματαιότητα
 260 καὶ βλέπε μὴ ἐμπαιχθῆς δελεαζόμενος ὑπὸ τῶν δαιμόνων
 εἰς φροντίδας ἀνωφελεῖς, μὴ ποτε ἐν τοῖς γηϊνοῖς συρόμε-
 νος τελείως γένη κτηνώδης καὶ ἐπιλάθη Κυρίου τοῦ Θεοῦ.
 Οὐδὲν ἔχομεν ἐνθάδε ἡμέτερον. Τί πλανώμεθα ματαιο-
 κοπούμενοι; Οὐδὲν εἰσενέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον,

242 cf. Rom. 13, 12. 243 Ioh. 12, 36. 257/258 Rom. 13, 12. 262
 Deut. 8, 14. 264 1 Tim. 6, 7.

ABELSV

235 τοῦτὶ τὸ} τι τοιοῦτον B τοῦτο L 239 ὡς ἀθάνατος ante ζῆς
 trsp. E 241 ἀντάμειψιν] ἀντίληψιν E 242 Κάμε τὰ} κάμεν τὰ E καὶ
 μετὰ B ποιήσον V 245 ζήσεσθαι} ζῆσαι S 248 καί} τῷ (= τὸ)
 add. B 254 μάταια] om. B 257 τοῖς} εἰς A 260 ἐμπαιχθῆς}
 ἀπαιχθῆς V 261 ἐν} om. B 262 ἐπιλάθη} ἐπιλάθης AS Θεοῦ]
 σου add. S 263 ἐνθάδε] ἐνταῦθα B 263/264 πλανώμεθα ματαιοκο-
 πούμενοι} πλανόμενοι ματαιοκοπούμεθα B 264 εἰσενέγκαμεν} εἰσηνέγκα-
 μεν B

265 τουτέστιν οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα τῶν ὑλικῶν, εἰ μὴ
 τὰ ἔργα μόνα ἃ εἰργασάμεθα. Χείρων | καμινιαίας αἰθάλης f. 1c
 ὁ παρῶν βίος. Ὡ, πόσους ἠπάτησε καὶ ἀπώλεσε καὶ τῷ
 αἰωνίῳ πυρὶ παρέδωκε μὴ βουληθέντας εὐσεβῶς διαζῆσαι
 ἐν αὐτῷ, σωφρόνως τε καὶ δικαίως. Ὡ, πόσων ἐχλεύασε τὰ
 270 νοήματα καὶ φρονήματα ἐλπίδι μακροχρονίῳ, γυμνοῦς
 ἀγαθῶν ἔργων καὶ μετανοίας χωρὶς πρὸς ἐκεῖνον παραπέμ-
 ψας τὸν αἰῶνα.

20. Ἄλλ' ἡμεῖς, ἀδελφοί, μὴ προσηλωθῶμεν αὐτοῦ τῆ
 φαντασίᾳ, μὴ καταδεξώμεθα ὑπὸ τῆς ὁμίχλης αὐτοῦ σκοτί-
 275 ζεσθαι καὶ ὑπὸ τῶν τερπνῶν αὐτοῦ ἀπατᾶσθαι καὶ τῶν
 ψυχοβλαβῶν ἀπολαύσεων. Ἴδε εἰς τὰ μνήματα, παράκυψον
 εἰς τοὺς τάφους, πῶς οἱ νεκροὶ ἐκεῖσε ἕτερος τῷ ἑτέρῳ
 ἐπικείμενος καθορῶνται· αὐριον γὰρ καὶ σὺ εἰς ἐξ αὐτῶν
 πάντως ἔση ἐπάνω τούτων, κἂν μὴ θέλης, ἀνακείμενος.
 280 Ἄνθρωπος, γὰρ φησιν, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ, ὡσεὶ
 ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει· καθότι πνεῦμα διήλθεν ἐν
 αὐτῷ καὶ οὐχ ὑπάρξει καὶ οὐκ ἐπιγνώσεται ἔτι τὸν τόπον
 αὐτοῦ. Καὶ τίς ὁ τόπος; Ὁ σκοτεινὸς ἐκεῖνός φημι καὶ
 ἀφεγγής, ὁ ἐν τῷ Ἄδῃ, ὁ συνέχων ἁμαρτωλοὺς· πᾶσαι γὰρ
 285 αἱ ψυχαί, αἱ πρὸ τῆς παρουσίας Χριστοῦ, ἐκεῖσε κατασχε-
 θεῖσαι, | εἰς γῆν χάους καὶ σκότους, καθά φησιν ὁ Ἰώβ, f. 1o
 ἔνθα οὐκ ἐνὶ φῶς οὔτε ζωὴ βροτῶν. Οὐδαμῶς αὐτόν, ὁποῖος
 τὴν ἰδέαν, ἐπέγνωσαν· νυκτὸς γὰρ καταλαβούσης βαθείας
 καὶ νεφῶν ἐπικαλυπτόντων τὸ στερέωμα, οὔτε κἂν τὸν
 290 ἑαυτοῦ ἀντίχειρα, ὡς ἐνὶ, χωρίσαι τις δυνήσεται, οὔτε τι
 ἄλλο τῶν ἐγκοσμίων κατανοήσασθαι. Οὕτω καὶ αἱ ψυχαί,
 οὔτε ὧδε μετὰ τοῦ σκηνώματος οὔσαι τὸν τόπον ἐκεῖνον
 ἴσασιν, οὔτε πάλιν ἐκεῖ γενόμεναι, διὰ τὸ ζόφῳ πάντα
 καλύπτεσθαι ὁποῖός ἐστι τῆ ἰδέᾳ γινώσκουσι.

295 21. Μέμνηνται δὲ αἱ ψυχαὶ τῶν ἐνθάδε σαφῶς ἐκεῖσε

268/269 Tit. 2, 2. 280/283 Ps. 102, 15-16. 286/287 Iob 10, 20-22.

ABELSV

265 ἐξενεγκεῖν] ἐνεγκεῖν E¹ (sed corr. E²) 266 εἰργασάμεθα]
 -σόμεθα S ἐργασώμεθα B 269 ἐχλεύασε] ἐχλεύασες S 271 καὶ] om.
 B 271/272 παραπέμψας] παρέπεμψαι B 277 ἐκεῖσε] ἐκεῖνη (= ἐκεῖνοι?) L
 280 φησιν] φησι S 283 ἐκεῖνός] om. E 284 ὁ -
 Ἄδῃ] Ἄδης B ὁ²] om. E 289 νεφῶν] νεφελῶν B 290 ἐνὶ,
 χωρίσαι] ἐνχρώσαι S δυνήσεται] δύναται B δυνήσεται E τι] om. S
 293 πάντα] πάντας B

οὔσαι, κατὰ τὴν ὑποφαίνουσαν παραβολὴν τὸν ἐν τῇ φλογὶ
 πλούσιον, ὅπως ἐκεῖ τηγανιζόμενος τῶν ὠδε τούτου
 ἐφρόντιζεν ἀδελφῶν. Νοερὰ γὰρ οὔσα ἡ ψυχὴ, εἰ καὶ μετὰ
 τοῦ σώματος οὔσα μέμνηται ποῦ τε περιεπάτησε καὶ πόθεν
 300 ἐν τῷ τόπῳ, καθ' ὃν αὐλίζεται, ἐλήλυθε, πολλῶ μᾶλλον
 πλειοτέρως μνησθῆ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀποδημίαν, τὸ βάρος
 τῆς σαρκὸς ἀποβαλλομένη καὶ τὸν ἀχλυώδη περισπασμὸν
 τῆς ἐνθάδε ματαιότητος, ποῦ τε ἦν τὸ πρότερον ἐν τῷ βίῳ,
 | καὶ τίνα ταύτης τὰ ἔργα καὶ τὰ σπουδάσματα, καὶ ἐν ποίᾳ f. 101^r
 305 καταπαύσει πεφοίτηκε. Καὶ ἄλλως οὐκ ἔστι· ψυχὴ γὰρ
 νοερὰ ἐδημιουργήθη, τουτέστι νοῦν πάντοτε ἔχουσα, καὶ
 οὐχὶ ἀμνήμων ποτὲ καὶ ἀνόητος, μὴ γένοιτο.

22. Τοιγαροῦν, ἀγαπητοί, σπουδάσωμεν ὡς ἔτι καιρὸν
 ἔχομεν μὴ καταδικασθῆναι τὸν Ἄδην οἰκῆσαι σὺν τῷ
 310 πλουσίῳ ἐκείνῳ. Ἐὰν δὲ γενώμεθα γυμνοὶ τῇ ψυχῇ ἐκεῖ,
 τότε ἡ πεῖρα διδάξει τὸ πῶς τῶν ὠδε μεμνήμεθα. Ἀγωνι-
 σώμεθα ῥυσθῆναι τοῦ σκότους τοῦ ἐξωτέρου, ὡς ἔτι ἐσμὲν
 παροικοῦντες ἐν τῷ θνητῷ τούτῳ σώματι. Τὰ ἔτη τῆς
 ζωῆς ἡμῶν ἐδαπανήσαμεν ἁμαρτάνοντες, τί λοιπὸν ἔργα-
 315 σώμεθα; Ἐζήσαμεν, ἀδελφοί, τῷ κόσμῳ· ζήσωμεν καὶ
 ἑαυτοῖς. Ἐζήσαμεν τῷ διαβόλῳ· ζήσωμεν καὶ τῷ Θεῷ
 ἡμῶν. Ἐζήσαμεν τῇ ἀσωτίᾳ· ζήσωμεν καὶ τῇ σωτηρίᾳ. Ἔως
 πότε τῷ διαβόλῳ, ἕως πότε τῷ κόσμῳ, ἕως πότε τῷ
 σώματι; Ὅρα, ἀκροατά, τὸν ἐξαίφνης ἐπιπηδῶντά σοι
 320 θάνατον καὶ ἀρκέσθητι, παρακαλῶ, οἷς κακοῖς ἔπραξας.
 Στρέψον τὸν ἄξονα πρὸς Κύριον καί, ἃ ἐκ νεότητος σαυτῷ
 ἐστοίβασας κακὰ ἁμαρτάνων, ὑφείλε.

23. Ὅρα τί σοι λέγω· μηδενὸς οὕτως | ὡς ἐμοῦ ἀκρο- f. 101^v
 ἀση· γλυκέα γὰρ ὄμιλῳ σοι καὶ ὠραῖα τῷ πνεύματι.
 325 Μὴ φοβηθῆς τὸν κλέπτην διάβολον, τὸν αἰεὶ σε φέροντα

296 cf. Luc. 16, 1 s. 312 cf. Mt. 8, 12; 22, 13; 25, 30. 325 cf. Ioh. 10, 1,
 et 508 infra.

ABELSV

296 ὑποφαίνουσαν] ἀποφαίνουσαν S τὸν - φλογὶ] om. E 297
 τούτου] om. E 298 ἐφρόντιζεν] φροντίζειν L μετὰ] ἐκτὸς B 299
 οὔσα] om. E τε] om. S ποτὲ A περιεπάτησε] περιεπάτη A 301
 μετὰ - ἀποδημίαν] om. B 304/305 καί⁹ - πεφοίτηκε] om. L 308
 σπουδάσωμεν] σπεύσωμεν E 308/309 ὡς - ἔχομεν] om. V 309 τὸν
 Ἄδην] τῷ ἄδῃ SB 310 γυμνοὶ] om. B γυμναὶ S 313 σώματι]
 σαρκίῳ S 322 ἐστοίβασας] ἐβάστασας E κακὰ] κακῶς B ὑφείλε
 EV] ὑφήλε AS εἴφυλε B ἠφίλε L 324 γλυκέα] γλυκεῖα L γλυκὺ S
 325 κλέπτην] καὶ add. AS σε] σοι V

εἰς ἀπόγνωσιν· μὴ δέδιθι τὸν λυμεῶνα καὶ δεινὸν καὶ ἄρπαγα· μηδὲν σοι πρὸς τοῦτον. Ὁ Θεὸς ἀγαθὸς ἐστὶ καὶ πολυέλεος, οἰκτίρμων καὶ ἀμνησίκακος. «Πᾶσα,» φησὶν, «ἁμαρτία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις μετανουῶσι, τῷ δὲ
330 βλασφημοῦντι εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ εἰς τὴν ἀόρατον φύσιν τῆς θεότητος οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.» Ἡμεῖς ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς θεότητα οὐκ ἐβλασφημήσαμεν, σωματικοῖς πάθεσι μόνοις περιεπέσαμεν, ἴσως καὶ ψυχικοῖς. Καὶ τί πρὸς τὸν Θεὸν
335 ταῦτα πεφύκασι;

24. Ἄκουε, πονηρὲ δαῖμον, τί λέγω πρὸς σε τὸν τὴν ἀπόγνωσιν φέροντα· πᾶσα ἁμαρτία τοῖς ἀνθρώποις ἀφεθήσεται. Ἐκεῖνος αὐτὸς ὁ τὸν αὐχένα σου πατήσας τὸν λόγον λελάληκεν, ἵνα μὴ εἴπῃς ὅτι ἄνθρωποι τοῦτο συνέρραψαν,
340 ὡς ἠθέλησαν. Ἐκεῖνο αὐτοῦ τὸ ἀψευδὲς καὶ προσκυνητὸν στόμα ἀπεφήνατο περὶ τούτου. Καὶ πῶς σὺ λοιπόν, κύον ἀκάθαρτε, περιπατῶν εἰς ἀπόγνωσιν βάλλεις τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων; «Ἐνεκεν ἐμοῦ αὐτοῦ,» φησὶν, «ἀγωνίζομαι καὶ σπουδάζω | διαπριόμενος, ὀπηνίκα βλέψω εἰς ὕψος ἀνιόν- f. 102^r
345 τας τοὺς ἀνθρώπους, ὅθεν αὐτὸς κατέπεσον.» Ναί, δόλιε, τοῦτο κάγω ἐπίσταμαι, ὅτι οὕτω ταῦτ' ἔχει, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ἔλκων ἀπώλειαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐπισπείρεις αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν, εἶθ' οὕτως τὴν ἀπόγνωσιν, ὡς κλέπτῃς καὶ ψεύστῃς καὶ διάβολος. Ἄλλ' ἀκουε, δράκον
350 ταλαίπωρε, τί φησὶν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Θεός; «Πᾶσα ἁμαρτία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις γνησίως μετανουῶσι.» Τί λέγεις ἄρτι; Μὴ κέκτησαι λόγον; Μὴ δύνῃ ἀνταποκριθῆναι πρὸς τοῦτο; Οὐχ ὑπάρχει σοι ἀντίρρησις; Τί μέμνησας; Τί σκυθρωπάζεις; Ἦττοῦ, λάκτιζε, ἀλλὰ πρὸς κέντρα.
355 25. Ἄλλὰ τί πάλιν φησὶν ὁ κατάρατος; «Εἶθε μὴ ἦν

328/332 Marc. 3, 28-29. 354 cf. Act. 26, 14. 355/358 cf. 546-548 infra: in oratione Amphiloehii non inueni.

ABELSV

326 δέδιθι] δέδη S καί] om. AS 333 πάθεσι] om. V 334 τὸν] om. E 335 πεφύκασι] -ν V 338 Ἐκεῖνος] δὲ add. B τὸν λόγον] om. B 339 λελάληκεν] ἐλάλησεν S λελάκεν A 340 αὐτοῦ] αὐτὸ S ἀψευδὲς καὶ προσκυνητὸν] om. A 343 φησὶν] om. B ἀγωνίζομαι -ίζεσθαι B καί] τοῦτο add. B 344 διαπριόμενος] διατριβόμενος E 345 αὐτὸς] ἐγὼ V 346 οὕτω] τοῦτο S ταῦτ'] τοῦτ' E 349 κλέπτῃς καὶ ψεύστῃς] ψεύστῃς καὶ κλέπτῃς BE 351 ἀνθρώποις] om. L 352 δύνῃ] δύνασαι E 353 μέμνησας] μὲ ἀναμνήνας L 354 Ἦττοῦ] ἢ τοῦ L ἠττήθης V 355 φησὶν] om. B

μετάνοια, εἴθε μὴ ἦν ἐπιστροφή ἐν τοῖς ἁμαρτάνουσι, καὶ πάντας ἂν κατέπινον, οὐδείς μου τῶν χειρῶν ἀπεδίδρασκεν, ἀλλὰ εἶχον ἅπαντας ἐντὸς τῆς ἰδίας σαγήνης.» Ἄλλ' ὦ τῆς ἀληθείας ἐχθρέ, ὑπεράγαθος ὁ Θεὸς καὶ φιλόανθρωπος, καὶ
 360 οὐκ ἔστιν ἁμαρτία ἢ νικῆσαι δυναμένη αὐτοῦ τὴν φι-
 λανθρωπίαν. Σοὶ πρόπον τῷ φθονερῷ ἢ κακία, δι' ἣν καὶ οὐρανόθεν ἐξέπεσας καὶ ἐκδέχη τὸ αἰώνιον πῦρ, τὸ ἡτοιμα-
 σμένον σοι | σὺν τοῖς ἀγγέλοις σου διὰ τὴν πονηρὰν ὑμῶν f. 102^v
 προαίρεσιν καὶ παντελῶς ἀδιόρθωτον, αὐτὸς δέ, ἀνεξίκακος
 365 ὢν φύσει, οἰκτίρμων καὶ ἐλεήμων δέχεται πάντας ἀσπασίως
 τοὺς ἁμαρτωλοὺς πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφοντας· οἶδε γὰρ τῆς
 ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν καὶ τὸ πρὸς ἁμαρτίαν
 εὐόλισθον.

26. Μεταμελοῦ τοίνυν, ὁ ἐν ἁμαρτίαις, ἀφόβως καὶ
 370 θαρσαλέως, καὶ ὁσάκις πάλιν ἁμάρτης, ἔγειρε πάλιν ἀ-
 πποήτως καὶ μετανόησον. Ἐάν σοι εἶπη ὁ Σατανᾶς ὅτι, «Σὺ
 ἀπὸ τοῦ νῦν ἀπώλου καὶ οὐκ ἔστι σοι σωτηρία,» ἄφες
 αὐτὸν φλυαρεῖν· μᾶλλον δὲ ἀνταποκρίθητι αὐτῷ, «Οὐδαμῶς·
 εἶπε γὰρ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς καὶ Λόγος ὅτι,
 375 Πᾶσα ἁμαρτία ἀφεθήσεται τοῖς ἀνθρώποις μετανουῦσι, τῷ δὲ
 βλασφημοῦντι εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐκ ἀφεθήσεται. Ἔχεις
 Ἄρειον, ἔχεις Μακεδόσιον, ἔχεις Ὀριγένην, ἔχεις Εὐσέβιον
 καὶ Πύρρον καὶ τοὺς ὁμοίους τούτων κρημνώδεις αἰρεσιάρ-
 χας· ὕπαγε, τούτοις συνθρήνει καὶ συνσκυθρώπαζε.»

380 27. Τούτοις, ὦ φίλε, χρῶ πρὸς τὸν ἐχθρὸν τῆς σωτηρίας
 τῆς ἡμετέρας, καὶ ξηραίνεται ὁ τῆς ἀπογνώσεως βόρβορος,
 καὶ κατησχυμμένος αὐτὸς ἀπὸ σοῦ ἀποστρέφεται. Φοβοῦ δὲ f. 103^r
 τὸν Κύριον ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπησον αὐτὸν ὀλοψύχως, καὶ
 ἄρνησαι ποιεῖν τὰ κακά, καὶ φεῦγε τὴν ἁμαρτίαν, ὡς φεύγει
 385 τις ἀπὸ ὄφεως, καὶ ὀδῶ βασιλικῇ βάδιζε, ἵνα εὐαρεστῆσαι
 τῷ Θεῷ δυνηθῆς καὶ φίλος αὐτοῦ κληθῆναι, ἵνα, ὅταν ἔλθῃ

362/363 Mt. 25, 41. 369/418 cf. Ps. AMPHILOCHIUS, l.c. (f. 43^v-45).
 375/376 Marc. 3, 28-29.

ABELSV

358 ἅπαντας] ἅπαν B ἰδίας] μου add. B 361 πρόπον] πρέπει S
 363 σοι] om. E 365 πάντας] om. E 366 πρὸς αὐτὸν] om. B
 369 ὁ] om. BE 372 ἄφες] ἄφης L 374 τοῦ Θεοῦ post Υἱὸς
 trsp. BE 376 βλασφημοῦντι] -μοσι S 377 ἔχεις^{1,2}] om. B ἔχεις³
 - Εὐσέβιον] om. S ἔχεις³] om. B 378 καὶ¹] om. B 379 τούτοις]
 τούτων E συνσκυθρώπαζε] σκυθρώπαζε E 382 αὐτὸς] om. B
 386 τῷ] om. BEV

καὶ ἐπὶ σὲ ὁ θάνατος, ἡδέως ὑπνώσης, καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ
 ἡμέρᾳ ἐγερεῖ σε Κύριος ἐν δόξῃ καὶ ἀφθαρσίᾳ. Τότε
 ἀνθήσεις ὡς ῥόδον, ὡς κρίνον, ὡς φοῖνιξ καὶ ὡς κυπάρισ-
 390 σος, καὶ ἀστράψεις ὡσπερ ἥλιος, καὶ πετάσεις ἐπὶ πτερύγων
 ἀνέμων, ἐπὶ νεφελῶν εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ
 ἀέρος φερόμενος μετὰ τῶν ἐρχομένων ἀνακλιθῆναι μετὰ
 Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἀπὸ τε ἀνατολῶν καὶ
 δυσμῶν καὶ βορρᾶ καὶ θαλάσσης.

395 **28.** Ναί, παρακαλῶ καὶ ἰκετεύω, ἐπιστρέψωμεν πρὸς
 Κύριον ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, δώσωμεν καιρίαν πληγὴν τῷ
 δαίμονι διὰ τῆς καλῆς ἡμῶν μετανοίας, καὶ μὴ ὀκνῶμεν,
 μηδὲ ῥαθυμῶμεν, μηδὲ ἀναβαλλώμεθα. Τί γὰρ ἔχομεν
 ὠφελῆσαι, ἐὰν τὰ ὀλίγα ταῦτα ἔτη ὀκνήσαντες τὰς ψυχὰς
 400 ἀπολέσωμεν καὶ κατακριθῶμεν εἰς αἰώνιον κόλασιν ὑπὸ
 μηδενὸς ἐλεούμενοι; | Κάμωμεν ὡς ἔτι ἔστηκεν ἡ πανήγυ- f. 103v
 ρις· ἐργασώμεθα ὡς ἔτι ἔχομεν καιρόν. Πόσοι μέλλουσι
 ζητεῖν τὰς ἡμέρας ταύτας καὶ οὐχ εὐρήσουσιν; Ἄρτι γὰρ
 δαπανῶμεν ταύτας τῷ διαβόλῳ καί, ὅταν πληρωθῇ ὁ τῆς
 405 ζωῆς ἡμῶν ὅρος, τότε ἔρχεται ἐξαίφνης ἡ τελευτή. Καὶ
 λοιπὸν ψυχορραγοῦντός σου, τὸ τηνικαῦτα ἀνοίγονταί σου
 τὰ νοερά ὄμματα καὶ ἄρχη βλέπειν ἃ οὐδέποτε ἐώρακας,
 φοβερὰ δείγματα καὶ φρικτά. Παρίστανταί σοι τότε πάντα τὰ
 ἔργα σου· πορνεῖαι, μοιχεῖαι, λοιδορίαι, ἐπιορκίαι, αἰσχρολο-
 410 γίαι, πονηρίαι, ἀδικίαι, ψεύδη καὶ τὰ λοιπά, καὶ ὁ βοηθῶν
 οὐδαμοῦ. Ποταπὸς τότε ὁ φόβος; Ποταπὴ ἡ ἀνάγκη; Τότε
 ζητήσουσι πάντες τὰς ἡμέρας, ἃς κακῶς ἀνάλωσαν ἐνθάδε,
 καὶ οὐδὲν ὠφελήσουσι. Διὰ τί; Ὅτι ἐκλείσθη ἡ τῆς ζωῆς
 θύρα, ὅτι ἀπότομοι οἱ κατεπειγόντες, ὅτι δριμεῖς οἱ ἐλέγ-
 415 χοντες. Διὰ τοῦτο καὶ πάλιν παρακαλῶ, φρονήσωμεν

389 Ps. 91, 13. 390 cf. Mt. 13, 43. 390/391 Ps. 17, 11. 391 1 Thess.
 4, 17. 392/393 cf. Mt. 8, 11. 393/394 Ps. 106, 3. 401/402 cf. XV¹ 65-66
 supra. 413/414 cf. Mt. 25, 10.

ABELSV

387 ἐν] *om.* E 389 ῥόδον] καὶ *add.* S 390 ἀστράψεις] λάμπεις E
 πετάσεις] ἀρθήσει B 392 μετὰ] τοῦ *add.* V 393 καὶ] *om.* B
 397 ὀκνῶμεν] ὀκνῶμε B 398 ῥαθυμῶμεν] ῥαθυμῶμε B 400
 ἀπολέσωμεν] ἀπολουσωμε B 401 Κάμωμεν] κάμνωμε B E 402
 Πόσοι] ὡ πόσοι V 406 τοτηνικαῦτα A E V 407 ἄρχη] ἄρχην L
 ἄρχην A B 408 δείγματα] δείματα A 409 πορνεῖαι] πορνεία A E¹
 412 ἀνάλωσαν] ἠνάλωσαν E ἐνθάδε] ἐνταῦθα B 414 δριμεῖς]
 δριμοὶ B 415 φρονήσωμεν] προνοήσωμεν V

καλῶς, προφθάσωμεν ἐν τάχει, καὶ ἑαυτοὺς ἐτοιμάσωμεν,
μὴ κατακυριευθῶμεν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, μὴ ὀφθῶμεν
ἐπίχαρμα τῷ διαβόλῳ.

f. 104^r

29. Ἐάν σοι ὑποβάλη ῥυπαροὺς λογισμοὺς, μὴ παραδέξῃ,
420 καὶ οὐκ ἔχεις κατάκρισιν. Ἄνημέρον ἐστὶ τὸ θηρίον, ἐχθρὸς
ἄσπονδος τῶν Χριστιανῶν, αὐτὸς σπείρει τοὺς λογισμοὺς
δοκῶν ἵνα θερίσῃ. Σὺ οὖν, ὦ φιλόθεε, ἀπόπνιξον τὸν
πονηρὸν σπόρον τῶν αἰσχυρῶν καὶ μιαρῶν αὐτοῦ ἐνθυμή-
σεων μελέτη τῶν θείων γραφῶν, μερίμνη πνευματικῆ, φόβῳ
425 θανάτου καὶ τρόμῳ κρίσεως, καὶ θερίσει ἐκεῖνος κονιορτὸν
καὶ ἄχυρα. Καὶ καθὼςπερ οὐκ ἔστιν ἅγιος ὁ ἀκούων τὴν
γραφὴν καὶ μὴ ποιῶν τὰ παρ' αὐτῆς προστασσόμενα,
οὕτως οὐκ ἔστιν ἁμαρτωλὸς ὁ δεχόμενος τοῦ διαβόλου τὰς
ἐνθυμήσεις καὶ λογισμοὺς ἀπλῶς, ἀλλ' ὁ δεχόμενος καὶ
430 ἐργαζόμενος. Μὴ τοίνυν ἔχε αὐτοῦ τὰς πονηρὰς ἐννοίας εἰς
ἀνάκρισιν, ἀλλ' ὅταν συμβῇ καὶ ἠττηθῆς, τότε θλίβου καὶ
θρήνῃ, ὅτι ὠλίσθησας ἐν τῇ πράξει καὶ ἐχαροποίησας τὸν
ἐχθρὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ ὡς γενναῖος ἀγωνιστῆς
ἀνάστα καὶ στηθὶ πάλιν διὰ μετανοίας, ἵν' οὕτως εὐφρανεῖς
435 καὶ τοὺς ἀγίους ἀγγέλους, τοὺς συνεργοὺς τῆς σωτηρίας
τῆς ἡμετέρας, | καὶ μὴ λυποῦ ἐν τοῖς ματαίοις διαλογι- f. 104^v
σμοῖς, μηδὲ σκυθρώπαζε. Οἶδε γὰρ ὁ Κύριος ὅτι οὐχ
ἡμῶν, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου εἰσὶν ἐνθυμήσεις τοῦ φθονεροῦ
εἰς ἐξαπάτην ἡμῶν, ἐὰν ἄρα πειθώμεθα. Ἀποτινασώμεθα
440 οὖν τοὺς τοιοῦτους λογισμοὺς καὶ ἀσχολώμεθα εἰς λογι-
σμοὺς ἐνθέους.

30. Ἐὰν ὑποβάλη σοι ὁ Σατανᾶς τὸ λεῖον τῆς ἡδονῆς
καὶ διερεθίζῃ πρὸς ἁμαρτίαν λέγων, «Ὑπαγε πόρνευσον,»
ἀποστράφηθι αὐτὸν ὡς λυμεῶνα καὶ εἶπέ, «Ἄρκετός μοι ὁ
445 παρεληλυθὼς τῆς ζωῆς μου χρόνος, ὦ διάβολε. Μὴ γένοιτό
μοι, Κύριε ὁ Θεός μου, ἵνα καὶ πάλιν εἰς τὸν τῆς
ἀκαθαρσίας βόρβορον ἐπισπεύσω καὶ τὸν σὸν ναὸν φθερῶ,

419/541 cf. Ps. AMPHILOCHIUS, *Oratio ined.* (CPG 3250, 1) f. 1-6^v, *Id.*, *Opera*,
Oratio VIII (ed. COMBEFIS, p. 92-100). 426/427 cf. *Iac.* 1, 22.

ABELSV

417 κατακυριευθῶμεν] κατακριθῶμεν LS ὑπὸ - ὀφθῶμεν] om. S
419 ὑποβάλοι L -ἄλλη A -ἄλλει B -ἄλλοι V 422 φιλόθεε] θεόφιλε
A 423 αὐτοῦ] om. E 426 ἄχυρα] ἄχυρον B ὁ] om. B 428 ὁ]
μὴ add. E 430 αὐτοῦ] αὐτοῦς B ἐννοίας] αἰτίας V ἐνεμένης L
434 στηθὶ] om. A 438 φθονεροῦ] πονηροῦ V 439 ἐξαπάτην]
ἐξαπάτησιν S 442 ὑποβάλοι L -ἄλλη EV -ἄλλει B 444 αὐτὸν]
αὐτῷ B 445 τῆς] ὁ τῆς B 447 φθερῶ] φθείρω B

τὸ δύστηνον τοῦτο σῶμα καὶ ἄθλιον.» Καὶ ἀντίστα ὡς
ἀθλητῆς Κυρίου καὶ στρατιώτης τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως,
450 καὶ οὐκ ἐλάττονα λήψη τὸν μισθὸν καὶ τὸν στέφανον τῶν
ἀγίων καὶ ἱερονίκων μαρτύρων, τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας τε-
λειωθέντων.

31. Ἐάν σοι εἶπη, «Ὑπαγε κλέψον,» ἢ, «Λοιδόρησον τὸν
δεῖνα καὶ μίσησον,» εἶπέ, «Μὴ γένοιτο, Κύριε ὁ Θεός.»
455 Ἐάν εἰς φθόνον ἐξάψη, ἢ εἰς ὀργὴν κινήση, εὐθέως | f. 105r
ἀποστράφηθι αὐτόν. Εἰ δὲ ταραξεί σε, μὴ ἀποκριθῆς καὶ
νενίκηκας· Ἐταράχθην, γάρ φησιν, ἀλλ' οὐκ ἐλάλησα. Ἐάν εἰς
κενοδοξίαν προσκαλῆται, ὡς ἁμαρτωλὸς καὶ ταλαίπωρος
αὐτῷ ἐγγέλασον καὶ τὸ φρόνημά σου κατάστειλον· οἶδε γὰρ
460 πολλάκις ὁ διάβολος καὶ τοὺς μηδὲν ἀγαθὸν ποιοῦντας εἰς
κενοδοξίαν ἐπαίρειν. Ἐάν σοι τὴν ὑπερηφανίαν ὑποσπείρη,
μὴ ἀγνοήσης τίς ἦν ἐκεῖνος καὶ πόθεν ἐξέπεσε, καὶ τί ἐστὶν
ἄνθρωπος· χοῦς καὶ βρῶμος ἐν τῷ τάφῳ σηπόμενος, εἰ καὶ
ζῶν ἄρτι ἀγνοεῖ ἑαυτὸν καὶ ἀλαζονεύεται τὰ μεγάλα
465 φυσῶν.

32. Ἐάν σε εἰς μαλακίαν ὁ μάταιος ἐρεθίζη, τὴν χεῖρα
σύστειλον· πολλοὺς γὰρ μὴ δυνάμενος ὁ δόλιος ἐκρίψαι εἰς
πορνείαν, διὰ τῆσδε τῆς ἐργασίας ὑπεσκέλισε δεινότερον.
Ἐάν σοι εἰς τὴν ἀρρενοκοιτίαν ἀναγκάζη, φοβήθητι τὸ
470 κρίμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀπαραίτητον καὶ φύγε· πολλοὺς γὰρ
οὕτω ποιοῦντας κρυφίως ἐν ταῖς οἰκίαις ὑπὸ ἀστραπῆς ὁ
Θεὸς ἐθανάτωσεν. Ἀναίσχυντός ἐστὶν ὁ διάβολος καὶ εἰς
πάντα δοκιμάζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅπου εὕρη αὐτὸν
ρέποντα, ἐκεῖ καὶ συνδεσμεῖ αὐτὸν καὶ δι' ἐκείνου τοῦ
475 πάθους ἀποκτείνει αὐτόν.

33. Διὰ τοῦτο, ἐάν σε εἰς φιλαργυρίαν τυραννῆ, δὸς τὰ
περιττὰ τοῖς πτωχοῖς, | καὶ περὶ τῆς ζωῆς σου ἔχεις τὸν f. 105v

457 Ps. 76, 5.

ABELSV

450 λήψη] καὶ *add.* A 451 ἱερονίκων] καλλινίκων B ὑπερ] τῆς *add.*
B 453 εἶπη] εἶποι V 454 Θεός] μου *add.* BL 455 φθόνον] φόνον
V ἐξάψη] *om.* V 456 ταραξεί] -άσει S 457 νενίκηκας] ἐνίκησας
S ἀλλ' οὐκ] ἀλλ' οὐ καὶ οὐκ L 461 ἐπαίρειν - ὑπερηφανίαν] *om.* S
ὑπερηφάν(ε)ίαν ABE 462 τῇ τοῖς (= τίς?) L 464 ζῶν ἄρτι]
ζῶον B 466 σε] σοι BL 467 δόλιος] δειλῆιος S 468 πορνείαν]
-εῖα A 469 σοι] σε V 470 τὸ] *om.* L 474 αὐτόν] δὴ ἀτού τό
(= διὰ τοῦτο) *add.* L 474/475 καί² - αὐτόν] *om.* S 476 σε] σοι L
τυραννῆ] *scripsi* τυραννεῖ (-οῖ V) *codd.*

Θεὸν φροντιστὴν, τὸν δεξάμενον τὰ σα διὰ τῶν πενήτων.
 Ἐκ τῶν μαντειῶν φεῦγε, ἐκ τῶν φαρμακειῶν καὶ τῶν
 480 ὀρνεοσκοπιῶν· ποῖος γὰρ κληρὸς σοι μετὰ τῶν δαιμόνων;
 Οὐκ εἰσὶ Χριστιανοί, εἰ καὶ νομίζουσιν εἶναι, οἱ ταῦτα
 πράττοντες· ποῖος γὰρ ἐκεῖνος Χριστιανὸς ὁ προσφεύγων
 εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ διαβόλου; Βλέπε διὰ παντὸς ἐν ὄλῃ
 σου τῇ ζωῇ, μὴ κρατήσης ἔχθραν πρὸς ἄνθρωπον καὶ
 485 χαροποιήσης ἐν τούτῳ τὸν ἐχθρόν, ἀλλ' ἀνάγκασον τὴν
 καρδίαν σου χριστομιμήτως εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν θλιβόντων
 σε, ἵνα εὐρήσεις καὶ αὐτὸς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεος.

34. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖς ὅτι, «Εἰς πάντα τὰ πάθη δολίως
 ἐνεσπάρην, καὶ τί λοιπὸν διαπράξομαι τοσοῦτω βάρει τῶν
 490 ἀνομιῶν μου βαρούμενος;» Μετανόησον, ἀδελφέ, καὶ σπού-
 δασον ἐν τοῖς πνευματικοῖς, καὶ ἀπολαμβάνεις πάλιν τὴν
 προτέραν σου κατάστασιν. «Ἄλλὰ φοβοῦμαι,» φησὶν, «ὅτι
 ἐσπιλώθην καὶ τὸ ἅγιον ἕμιανον βάπτισμα καὶ ἐρρύπωσα, καὶ
 οὐκ ἔστι μοι σωτηρίας ἐλπίς.» Ἐγὼ δίδωμι λόγον ὑπὲρ
 495 τῶν προτέρων σου ἁμαρτημάτων· μόνον μετανόησον, ὅστις
 εἶ, κἂν ἀρνητὴς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, κἂν μάγος, κἂν φονεὺς,
 κἂν ληστής. Ἐγὼ ἐγγυητὴς, ἐγὼ μεσίτης, εἰ καὶ ἀνάξιος· | f. 106^r
 μόνον ἔκκοψον ἀπὸ τῆς κακῆς ἐργασίας, καὶ ἐπιλαβοῦ
 πολιτείας θεοφιλοῦς, καὶ περὶ ὧν ἔπραξας πρώην, μηδεμίαν
 500 σοι θλίψιν ἤτω μηδὲ φροντίς. Εἰ γὰρ καὶ ἁμαρτωλοὶ ἡμεῖς
 οἱ ἀρχιερεῖς, ἀλλ' ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Σωτῆρος, «Ἄν-
 τινων ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς,» καί, «Ὅσα ἐὰν
 λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ.» Μετα-
 νόησον οὖν μόνον καὶ δεῖξον διόρθωσιν, καὶ ἐγγυώμαί σοι
 505 τὴν σωτηρίαν· πλέον γὰρ τούτου ὁ Θεὸς οὐ ζητεῖ.

35. Φύγε τὸ ἐσθίειν ἀπλήστως καὶ μεθύσκεσθαι οἴνω, ἐν ᾧ

497 cf. *Const. Apost.* II, 25, 7 (ed. FUNK I, p. 97). 501/502 Ioh. 20, 23.
 502/503 Mt. 18, 18. 506/507 Eph. 5, 18.

ABELSV

478 τὸν – πενήτων] *om.* L 479 μαντειῶν] μαναιῶν S ματιῶν V
 480 ποῖος] ποιουῖν B κληρὸς] κληρὸν B δαιμόνων] αὐτοὶ *add.* B
 482 προσφεύγων] προστρέχων B 483 τὴν] *om.* E 484 τῇ] τὴν
 L 485/486 τὴν καρδίαν] τῇ καρδίᾳ B 489 ἐνεσπάρην] ἐνεπάρην S
 492 φοβοῦμαι] φοβουῖμαι L 493 ἐσπιλώθην] ἐνεσπιλώθην E
 ἕμιανον] *erasit* E καὶ²] *om.* E ἐρρύπωσα S] ἐρύπωσα *cett.*
 500 φροντίς] μέριμνα B 504 ἐγγυώμαι] ἐγγυώμεν A σαι] *om.* B
 505 ὅ] *om.* AEL

ἐστιν ἄσωτία, καὶ ἀναλαβοῦ ἐγκράτειαν, προσευχήν, δάκρυα,
 ἐξομολόγησιν, καὶ ἔσφαξας ἐν τούτῳ τὸν κλέπτην διάβολον
 διὰ τῆς σῆς μετανοίας. Αὕτη ἡ ἀλλοίωσις τῆς δεξιᾶς τοῦ
 510 Ὑψίστου, ἠκονημένον ξίφος τῷ δαίμονι, λίθος μυλικὸς περὶ
 τὸν τράχηλον αὐτοῦ ἀποπνίγων τοῦτον ἐν τῇ νοητῇ
 θαλάσσει, φοβεροὶ πρηστῆρες τῷ δράκοντι· σχοινίον γάρ
 ἐστιν οὐράνιον ἢ μετάνοια, δι' οὗ ὀπισθάγκωνα δέδεται ὁ
 ἀρχέκακος, δίκτυον φοβερὸν καὶ ἀμφίβληστρον, ἐν ᾧ
 515 συμπλέκεται καὶ συμπνίγεται. Πολλὰ μάγγανα τεκταίνει καὶ
 ἴστησιν, ἀλλ' ἐν τῇ μετανοίᾳ τι πράξαι οὐ δύναται. Τοῦτον
 τὸν ἦλον ὁ Θεὸς ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐνέπηξε· καὶ πολλὰ
 κοπιᾷ, | ἀλλ' ἀνασπάσαι αὐτὸν οὐ δύναται. Ὅταν οὖν f. 106v
 φύγῃς τὸ ἁμαρτάνειν διὰ τῆς μετανοίας, μὴ ἀμεριμνήσῃς,
 520 διότι καὶ πάλιν παρενοχλεῖν οὐ παύεται ὁ ἐχθρὸς, ἀλλ' ἔσο
 εὐτρεπῆς ἀντιστῆναι διὰ συντριμμοῦ, διὰ νηστείας, διὰ
 κακοπαθείας.

36. Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖς ὅτι, «Ἀσθενὴς εἰμι καὶ ταλαίπωρος
 καὶ νηστεύειν οὐ δύναμαι.» Οὐκοῦν φύγε τὸν κόρον, φύγε
 525 τὴν ἀπληστίαν, ἔκκοψον τὸν ἀκόρεστον ὕπνον, τὰς πολλὰς
 συντυχίας· μὴ ἐπαίρου κατὰ τινος, κόψον τὴν ὀξυχολίαν, τὸ
 ὑβρίζειν, τὸ αἰσχρολογεῖν, τὸ καταλαλεῖν τὸν πλησίον, τὸ
 ἐνατενίζειν εἰς κάλλος ἀλλότριον, ὅτι ταῦτα μεμίσηκεν ὁ
 Θεός, καὶ ἀρκεῖ σοι εἰς σωτηρίαν. Σπεῦδε εἰς τὴν ἐκκλη-
 530 σίαν ὡς ἀστραπή, δοξολογῶν τὸν δεσπότην σου, εὐχα-
 ριστῶν αὐτῷ καὶ ἐξομολογούμενος. Σχόλασον ἀόκνως τῇ
 ἀναγνώσει καὶ ψαλμῳδίᾳ καὶ προσευχῇ. Εἴσελθε εἰς τὰς
 ἀγκάλας τοῦ Θεοῦ· αἱ γὰρ πύλαι τοῦ ναοῦ ἀγκάλαι τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατὴρ ὀπεικάζονται. Ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ Θεὸς
 535 αὐτὸς ἐκεῖνος αὐλίζεται. Αὕτη ἡ ἐκκλησία τινὰ ἔξω οὐ
 βάλλει τὸ σύνολον, ἀλλὰ πάντας ὑποδέχεται, πάντας ἐναγ-

508 cf. Ioh. 10, 1. 509/510 Ps. 76, 11. 510/512 cf. Mt. 18, 6; Mc. 5, 13.
 510/515 cf. XV² 774-776 supra. 528 cf. Sir. 9, 8. 530/531 cf. Const.
 Apost. VII, 30, 1 (ed. FUNK I, p. 418).

ABELSV

510 δαίμονι] διαβόλω V 511 τοῦτον] om. A νοητῇ] om. E
 512 γάρ] om. L 515 συμπνίγεται] ὁ ἀρχέκακος add. supra lineam L
 μάγγανα] μάγκανα AELSV 518 ἀλλ'] om. V αὐτὸν] τοῦτον
 B καὶ add. V οὖν] γοῦν L 519 τὸ] τοῦ A 520 ἔσο] ἔση BE
 521 εὐτρεπῆς] εὐτρεπισμένος B εὐπρεπῆς AL 524 νηστεύειν post
 δύναμαι trsp. A 526 ὀξυχολίαν] ὀξυλογίαν B 527 τὸν] τοῦ E
 531 αὐτῷ] αὐτῶν L 534 γάρ] om. E 535 αὐτὸς] om. E

καλίζεται, ὅτι κερδῆσαι πάντας ἐπιποθεῖ. Κἂν πόρνος εἶ, μὴ φοβοῦ, ἀλλ' ἄρνησαι τὸν βόρβορον καὶ τὴν δυσωδίαν, καὶ σωθήσῃ | καὶ ὑπὲρ χιόνα λευκανθήσῃ τοῖς δάκρυσιν τῆς f. 107^r
 540 μετανοίας καὶ τῷ ἐλέει Θεοῦ. Ἐὰν μοιχός, τὸ αὐτό. Ἐὰν ἧς βλάσφημος, ἐπίστρεψον καὶ ὁ Θεὸς συγχωρεῖ.

37. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ εἰλικρινὴς μετάνοια, τὸ παύσασθαι τῆς ἀμαρτίας καὶ ἐργάζεσθαι εἰς τὸ ἐξῆς φόβῳ, σπουδῇ καὶ πόθῳ τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα. Τούτοις
 545 κατακεντροῦται ὁ διάβολος, τοῦτο αὐτὸν καταφθείρει καὶ ὀλοθρεύει· λέγει γὰρ καὶ αὐτός, «Εἰ οὐκ ἦν,» φησὶν, «ἡ μετάνοια, πάντας ἂν ἀνθρώπους κατέπιον καὶ εἶχον ἐντὸς τῆς ἰδίας σαγήνης.» Ἄλλ' ἄξιον ἐπιμνησθῆναι καὶ τινος τῶν διαλαμψάντων ἐν μετανοίᾳ.

550 38. (1.) Ὁ ὄσιος Ἰάκωβος τεσσαράκοντα ἔτη δουλεύσας τῷ Θεῷ χάριν ἔλαβε παρ' αὐτοῦ πᾶσαν νόσον θεραπεύειν, δαίμονας ἐκδιώκειν, καὶ νεκροὺς ἀνιστᾶν. Πάντων δὲ προστρεχόντων αὐτῷ διὰ τὰ θαυμάσια, ἃ ἐποίει δι' αὐτοῦ ὁ Θεός, ἀνὴρ τις τῶν ἐνδόξων παραλαβὼν τὸ ἑαυτοῦ
 555 θυγάτριον ὑπὸ δαίμονος ἐνοχλούμενον ἦκε καὶ αὐτὸς πρὸς τὸν ἅγιον, ὃς αὐτίκα προσευξάμενος ἐφυγάδευσεν ἀπὸ τῆς κόρης τὸν δαίμονα. Φοβηθέντες δὲ οἱ τῆς κόρης γονεῖς, μὴ ποτε πάλιν ὁ δαίμων παρενοχλήσῃ αὐτήν, ἠξίωσαν τὸν ὄσιον ἐπὶ τινος ἡμέρας παραμεῖναι ταύτην | αὐτόθι, σὺν f. 107^v
 560 αὐτῇ δὲ κατέλιπον καὶ τὸν ταύτης ἀδελφὸν νεώτερον πρὸς παραμυθίαν ἐκεῖσε.

(2.) Ἐπεὶ δὲ οὐδεὶς διαφεύγει τὰς τοῦ πονηροῦ ἐνέδρας, ἐτρώθη ὁ ὄσιος εἰς τὸν τῆς κόρης ἔρωτα καὶ διέφθειρεν αὐτήν· φοβηθεῖς δὲ μήπως οὐ μὴ διαλάβῃ τὸ γεγονός καὶ
 565 αὐτὸς αἰσχυνοθῆ, πρῶτον μὲν ἀπέκτεινε τὴν κόρην, εἶτα

539 Ps. 50, 9. 546/548 cf. 355-358 supra. 550/606 vita s. Jacobi (BHG 770c), cf. *Synax.* (Ian. 28) p. 430, 33-53; Ps. AMPHILOCHIUS, *Oratio ined.* (CPG 3250, 3, f. 30^v-32), Id., *Opera, Oratio VIII* (ed. COMBEFIS, p. 113-115).

ABELP(550-565)SV

537 ἐπιποθεῖ] ἐπιθυμεῖ E 542 ἢ] om. L 546 φησὶν] om. E
 547 κατέπιον] κατέπινον LS 548 ἄξιον] ἐνταῦθα add. L 550 Ὁ ὄσιος] tit. ἀπὸ τοῦ γεροντικοῦ add. B ἕτερα διήγησις ὠφελιμωτάτη add. P
 553 θαυμάσια] θαύματα E αὐτοῦ] αὐτῶν S 555 καὶ αὐτὸς] αὐτῷ B
 556/557 ἀπὸ τῆς κόρης post δαίμονα trsp. AP 558 αὐτήν] αὐτῇ A EV
 560 κατέλιπον] καταλιπόντες S 561 ἐκεῖσε] ἐκεῖνης A
 562 διαφεύγει] φεύγει E 564 αὐτήν] αὐτῇ ASV 565 ἀπέκτεινε] ἀποκτείνει S

φονεύει καὶ τὸν ταύτης ἀδελφόν· τὰ δὲ σώματα τούτων τῷ
 παραρρέοντι προσέριψε ποταμῷ. Ὡς δὲ παντελῶς τῆς
 ἑαυτοῦ σωτηρίας ἀπέγνων, ὥρμησεν ἀπελθεῖν εἰς τὸν κό-
 σμον. Ἀπιόντι δὲ συναντήσας τις τῶν ἐκλεκτῶν καὶ
 570 δοκίμων πείθει ταῖς αὐτοῦ παραινέσεσι μετανοῆσαι Θεῷ.
 Ἐνέβαλε τοίνυν ἑαυτὸν εἰς τάφον ὁ ὄσιος κλαίων καὶ
 ὀδυρόμενος καὶ πᾶσαν ὑπομένων σκληραγωγίαν· νύκτωρ δὲ
 τοῦ τάφου ἐξιὼν βοτάνας ἤσθιεν ἀγρίας καὶ ὕδατος
 μετελάμβανε βραχείος, καὶ οὕτω πάλιν εἰς τὸν τάφον
 575 εἰσῆρχετο ἐν θρήνοις καὶ ὀδυρμοῖς διακαρτερῶν.

(3.) Θέλων δὲ ὁ Θεὸς τύπον αὐτὸν τοῖς ἀμαρτάνουσι
 δωρήσασθαι, ὡς ῥαδίως ἑαυτῶν μὴ ἀπογινώσκειν, αὐχμοῦ
 μεγάλου ὄντος καὶ ἀνομβρίας ἐπικειμένης, ἐπεὶ πάντων
 λιτανευόντων καὶ δεομένων οὐδὲν πλέον | ἠνύετο, τῷ f. 108r
 580 ἐπισκόπῳ τῆς πόλεως ἐνέσκηψεν ὡς, «Εἰ μὴ Ἰάκωβος, ὁ
 εἰς τὸν τάφον ἐγκεκλεισμένος, προσεύξεται ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ
 δώσω τὸν ὑετὸν ἐπὶ τῆς γῆς.» Πόσαι νηστεῖαι καὶ
 ἀγρυπνίαι καὶ προσευχαὶ παρὰ πάντων καὶ δάκρυα, καὶ
 οὐδενὸς ἐπήκουεν ὁ Θεός, ἀλλ' ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ
 585 ἠνέχθη φωνὴ ὡσεὶ βροντῆ λέγουσα, «Μάτην κοπιᾶτε, εἰ μὴ
 Ἰάκωβος, ὁ δοῦλός μου, δεηθῆ καὶ ἀξιώση ὑπὲρ ὑμῶν, ὁ
 αὐχμὸς οὐ λυθήσεται.» Ὡ τοῦ ξένου τρόπου τῆς μετα-
 νοίας! Ὡ τῆς θεομαρτυρήτου καταλλαγῆς! Θεὸς παρεκάλει
 μᾶλλον τὸν μετανοήσαντα. «Ἀξιώσόν με,» φησί, «καὶ
 590 δωροῦμαι τὸν ὑετόν.»

(4.) Παραγενόμενος γὰρ ὁ λαὸς ἅπας σὺν τῷ ἐπισκόπῳ
 ἐδέοντο τοῦ ὀσίου μετὰ δακρύων, ἵνα παρακαλέσῃ τὸν
 Θεόν, ὁ δὲ οὐκ ἠνείχετο ἀπὸ πολλῆς ταπεινοφροσύνης,
 ἀνάξιον ἑαυτὸν καλῶν τῆς πρὸς Θεὸν ἀξιώσεως καὶ
 595 βδέλυγμα πάντων ἀνθρώπων. Καὶ πάλιν ἀπέτρεχον πάντες
 πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἤνυον πλέον οὐδέν, ἀλλ' ἤκουον
 οὐρανόθεν τὴν μαρτυρίαν, «Εἰ μὴ ὁ θεράπων μου Ἰάκω-

588 cf. 2 Cor. 5, 18.

ABELPSV

566 φονεύει| φονεύσας E τὰ δὲ| καὶ τὰ E 570 αὐτοῦ| ἑαυτοῦ
 BE 571 Ἐνέβαλε| ἐνέβαλλε V 575 εἰσῆρχετο| διήρχετο B 577
 αὐχμοῦ| ποτε add. E 578 ὄντος| ὄντως E 579 καὶ δεομένων| om.
 E 582 καὶ| om. B 584 ἐπήκουεν| ἐπήκουσεν EPSV 593
 ἠνείχετο| ἠνέσχετο B 595 πάντες| om. B 596 ἤκουον| ἤκουεν L
 597 θεράπων| θεράπων L

βος προσεύξεται ὑπὲρ ὑμῶν, οὐδενὸς εἰσακούσομαι.»
 Τότε δεομένων πάντων αὐτοῦ μετὰ πικρῶν τῶν δακρῶν,
 600 μόλις καὶ βία πεισθεὶς ὁ ὄσιος ἐξέλιπε τὰς χεῖρας εἰς τὸν f. 108^v
 οὐρανόν, καὶ κάμψας τὰ γόνατα ἐδέετο τοῦ Θεοῦ βροχὴν
 ἄφθονον παρασχεθῆναι τῇ γῆ· καὶ ἔτι τούτου προσευχομέ-
 νου ἐρράγη παραχρῆμα ῥαγδαῖος ὑετὸς οὐρανόθεν καὶ
 ἐπλήσθη ἡ γῆ δαψιλεστάτης ἀρδεΐας, ὥστε καὶ ποταμοὺς
 605 ἀνύδρους κινήσαι καὶ μόλις καταπαυθῆναι τὴν φορὰν τοῦ
 ὕδατος.

39. Ἴδετε δόξαν τῆς μετανοίας, ἐθεάσασθε πῶς δοξάζει
 Θεὸς τοὺς μετανουῦντας; Ὅντως μεγάλη ἡ δύναμις τῆς
 μετανοίας, θαυμαστὴ αὐτῆς ἡ ἐνέργεια. Ἀσπασώμεθα οὖν
 610 ταύτην, ὧ ἀδελφοί, τὴν θεοκατάλλακτον, καὶ γενώμεθα
 πρᾶοι καὶ εἰρηνικοὶ καὶ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅσοι, ἐλεήμο-
 νες καὶ ἐγκρατεῖς, εὐγενεῖς τῇ ἀρετῇ καὶ Θεῷ εὐάρεστοι.
 Τί ὠφελοῦμεν ἁμαρτάνοντες; Τί ὠφελοῦμεν πονηρευόμενοι;
 Τί ὠφελοῦμεν τὴν κορυφὴν ἑαυτῶν τῷ διαβόλῳ καθυπο-
 615 κλίνοντες; Ὁ Θεὸς δέδωκέ σοι ἄρτον, δέδωκέ σοι ὕδωρ,
 οἶνον, πρὸ τούτων ψυχὴν νοεράν, τὸν καρπὸν τῆς γῆς,
 ζῶα καὶ πετεινῶν μυρίων γένη, ὀπώρας, ἀγαθὰ πολλὰ εἰς
 σὴν τιμὴν καὶ ἀπόλαυσιν, ἵνα ἐν αὐτοῖς εὐφραινόμενος
 αἰσθάνῃ τὸν εὐεργέτην καὶ παντὸς ἀγαθοῦ ἐμπιπλῶντά σου
 620 τὴν ψυχὴν, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τούτων βαρὺ ἀπαιτεῖ, | ἀλλ' ἡ f. 109^r
 εὐχαριστίαν καὶ τὴν δι' ἔργων ἐξομολόγησιν. Σὺ δὲ τὰ τοῦ
 δημιουργοῦ καὶ Θεοῦ ἀγαθὰ σπαταλῶν καὶ ἀπολαύων
 αὐτῶν εἰς κόρον δουλεύεις τῷ ἐχθρῷ αὐτοῦ, κάκεῖνα
 πράττεις, ἃ ὁ γλυκύς σου τροφεὺς μισεῖ τε καὶ βδελύττε-
 625 ται. Ὁ Θεὸς τρέφει καὶ σὺ ὁ τρεφόμενος θεραπεύεις τὸν
 ἐχθρὸν αὐτοῦ ποιῶν τὰ αὐτῷ καταθύμια. Δεινὸν τοῦτο καὶ

607/688 exhortatio finalis, cf. Ps. AMPHILOCHIUS, *Oratio ined.* (CPG 3250, 4, f. 45-47), *Id.*, *Opera, Oratio VIII* (ed. COMBEFIS, p. 115). 611 Mt. 5, 3.

ABELPSV

599 αὐτοῦ] *om.* S τῶν] *om.* EP 603 ὑετὸς] ὁ ὑετὸς BV
 604 ὥστε] ὡς B 610 ὧ] *om.* B τὴν θεοκατάλλακτον] *om.* B
 611 καὶ¹] *om.* L 612 καὶ²] *om.* B 614/615 καθυποκλίνοντες]
 -αντες S ὑποκλίναντες BE 617 μυρίων] μυρία EV 617/618 εἰς
 σὴν] *om.* E 618 σὴν] *om.* B εὐφραινόμενος] -όμενοι A 619
 ἐμπιπλῶντά] ἐμπιπλῶν E σοι] σοι S 620 ἀπαιτεῖ] -ν *add.* B
 621 εὐχαριστίαν] -τείαν AB LPS δι'] ἐξ *add.* AP 622 καὶ
 Θεοῦ] *om.* V 623 αὐτῶν *post* κόρον *trsp.* AP 624 τε] *om.* S καὶ
 ἀποστρέφεται *add.* E 626 αὐτοῦ] αὐτὰ L αὐτῷ] αὐτοῦ BLS

σφόδρα ὀλέθριον. Διὰ ταῦτα ὁ Θεὸς ἀγανακτεῖ καὶ ὀργί-
ται. «Ἐγὼ ἔπλασα,» φησὶν, «ἐγὼ ἐδημιούργησα, ἐγὼ
ἐτίμησα, καὶ εὐεργετῶν οὐ διαλιμπάνω, καὶ ἄλλος θερα-
630 πεύεται;»

40. Οὐκοῦν πρὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἐξόδου ἐπιστρέψωμεν
πρὸς Κύριον, δέομαι, καὶ δουλεύσωμεν αὐτῷ ἐν φόβῳ καὶ
ἐν τρόμῳ, γνωρίσωμεν τὸν Πατέρα τὸν καλὸν τὸν πλάσαν-
τα ἡμᾶς, θεραπεύσωμεν τὸν τροφέα, τὸν καθεκάστην ἡμῖν
635 μεριμνῶντα τὰ δέοντα, περιπατήσωμεν ἐν ταῖς ὁδοῖς τοῦ
Θεοῦ ἡμῶν διαπύρω τῷ ἔρωτι, συνετῶς ἐν ταῖς ἐντολαῖς
αὐτοῦ ἀναστρεφόμενοι πάντοτε. Πτωχὸς ἔσο τῷ πνεύματι,
ταπεινόφρων καὶ γαληνός, ἵνα δυνηθῆς κληρονομησαὶ τὴν
βασιλείαν τὴν ἀσάλευτον. Πένθει πάντοτε, ἄνθρωπε, καὶ
640 σκυθρωπάζων πορεύου ἐν κατηφείᾳ, θρήνους ποιῶν καὶ
δάκρυα προχεόμενος, ἵνα εὐρήσεις ἐκεῖθεν τὴν | θεῖαν f. 109^v
παράκλησιν, ἐλεήμων σφόδρα γινόμενος, καὶ κάθαρον ὅσον
δύνη σου τὴν καρδίαν, εἰρήνην διώκων μετὰ πάντων καὶ
τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται τὸν Κύριον.

41. Τοὺς ὀνειδισμοὺς γενναίως ὑπόφερε πάντας ἀγαπῶν.
Ἐκ τῶν πάντων ἀπέχου, μήπως συχνάζοντός σου πρὸς τινα,
πειρασμὸν ἐξεγερεῖ σοι ὁ διάβολος. Φεῦγε ἀπαιδεύτοις καὶ
αἰσχρολόγοις συναναστρέφου. Ὅσον εἶ ἐνάρετος, τοσοῦ-
τον ἑαυτὸν εὐτελίζει μὴ φείση. Φεῦγε τὸ ὀμνύειν καὶ
650 ψεύδου, ἵνα μὴ χαροποιῆς τὸν κοινὸν ἡμῶν ἐχθρὸν καὶ
πολέμιον. Ὅσάκις ἂν μιανθῆς, τοσαυτάκις ἀγιάζου· καὶ
ὁσάκις ῥυπωθῆς, τοσαυτάκις ἀποπλύνου· καὶ ὁσάκις ἡδο-
ναῖς γλυκανθῆς, τοσαυτάκις αὐθαιρέτους πόνους τε καὶ

628/630 cf. XV² 294-298.

632/633 cf. Ps. 2, 11.

637/645 cf. Mt. 5, 1-12.

638/639 Heb. 12, 28.

639/640 cf. Ps. 34, 14.

643/644 Heb. 12, 14.

ABELPSV

627/630 Διὰ - θεραπεύεται] αὐτὸς ἐδημιούργησεν, αὐτὸς ἐτίμησε καὶ
εὐεργετῶν οὐ διαλιμπάνει, καὶ ὁ ἐχθρὸς θεραπεύεται; B **627** ταῦτα]
γὰρ *add.* A **628** φησὶν] φησὶ AP **631** πρὸ] *bis scripsit* V **633**
ἐν] *om.* E **634** τροφέα] τροφέαν L καθ' ἐκάστην BEP **636**
διαπύρω] διὰ πείρω J δι' ἀπείρω B τῷ] *om.* P **637** ἀναστρεφόμενοι]
πορευόμενοι B πάντοτε] πᾶν πάντοτε L ἔσο] ἔστω B **638** τὴν]
om. P **640** πορεύου] πορευόμενος B **642** γινόμενος] γεν- B **644**
ἁγιασμόν] δι' *add.* P τὸν²] *om.* P **649** φείση] φίσω L φείδου AP
651 μιανθῆς] μίσθης (sic) L **653** αὐθαιρέτους] *scripsi ex conj.* J.
Paramelle ἀνθ' ἑτέρους BEV ἀνθετέρους *cett.*

πικρίας προσάγαγέ σου τῷ σώματι. "Όταν πέσης, ἔγειρε, καὶ
 655 ὅταν ἁμαρτήσης, ἐπίστρεψον, ἐξομολογούμενος ἀνδρὶ συνετῷ
 καὶ πνευματοφόρῳ τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας σου. Φεῦγε
 πορνείας, φεῦγε καταλαλιάς, μὴ κρίνης τινά, μηδὲ καταγε-
 λάσης, διότι ταῦτα μεμίσηκεν ὁ Κύριος.

42. Τὴν ἐκκλησίαν ὡς οὐρανὸν πάτει, καὶ μηδὲν ἐν αὐτῇ
 660 λέγει, μηδὲ φρόνει γῆινον. Χαῖρε, ἡνίκα πράττεις τὴν
 ἀρετὴν, | ἀλλὰ μὴ ἐπαίρου, μήποτε τὸ ναυάγιον ἐν τῷ f. 110^r
 λιμένι γένηται. Κυβέρνα τὸν ὀφθαλμὸν ὀρθῶς βλέπειν καὶ
 σωφρόνως ἀεὶ. Φθέγγου μὲν, εἴ τι κρεῖττον ἔχεις τῆς
 σιωπῆς, ἀγάπα δὲ σιγᾶν, ἔνθα κρεῖττον λόγῳ τὸ σιωπᾶν.
 665 Νῆφε πάντοτε εὐλογῶν ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ τὸν
 Κύριον. Κἂν ἐν ὁδῷ πορεύῃ, δόξαζε τὸν Κύριον, κἂν
 καθέζη, κἂν τε ἴστασαι, δόξαζε τὸν Κύριον, κἂν πάλιν
 ἀνάκεισαι ἢ ἐσθίης, κἂν τε ἐργάζῃ, κἂν τε ὑπνοῖς, δόξαζε
 τὸν Κύριον, τὸν σε δημιουργήσαντα ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς
 670 τὸ εἶναι καὶ τὰ μυρία σοι ἀγαθὰ χαρισάμενον, καὶ εὐχα-
 ριστῶν τούτῳ μὴ διαλίμπανε, ὅτι στόμα εὐχαριστοῦν διὰ
 παντὸς εὐλογίαν δέχεται παρὰ Θεοῦ, καὶ πρέσβις ἐστὶν ἢ
 εὐχαριστία πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τῆς ἀσθενείας καὶ
 ἀδυναμίας ἡμῶν.

675 43. Τίμα τοὺς ἐν ὑπεροχῇ, τάχα δὲ καὶ τοὺς πένητας ὡς
 ἐκείνους. Τίμα τοὺς σοφοὺς κατὰ ἀρετὴν ἐκμιμούμενος.
 Σέβου τοὺς ἀγίους, ἵνα κερδήσης αὐτῶν τὴν ἀντίληψιν.
 Χρόνιζε ἐν τῇ καρτερίᾳ τῆς προσευχῆς, ἵν' ὡς ὑπομένων
 εἰς τέλος σωθῆς. Τίμα τοὺς ἱερεῖς ὡς αὐτὸν ἐκείνον τὸν
 680 Κύριον· πολλὰ γὰρ αὐτοὶ δυσωποῦσιν ὑπὲρ σοῦ ὡς μεσίται
 Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Μὴ χέε κόπρον αἰσχρολογίας μηδέποτε

654/655 cf. XV² 167/168 supra. 656 1 Cor. 14, 25. 678/679 cf. Mt. 10,
 22 ; 24, 13 ; Mc. 13, 13. 680/681 cf. Const. Apost. II, 25, 7 (ed. FUNK I, p. 97), et
 497 supra.

ABELPSV

654 σώματι] στόματι V 655 ἁμαρτήσης] ἁμαρτάνις E 657
 πορνείας] πορνεία S 658 Κύριος] Θεὸς S sed corr. S¹ 660 φρόνει]
 φρόνη ABPV 663/664 τῆς σιωπῆς] τῆ σιωπῆ S 664 λόγου τῷ]
 λόγων B τῷ τοῦ L 665 Νῆφε] νίφε ABP 666 πορεύῃ]
 πορεύσοι L 666/667 κἂν² - Κύριον] om. APV 667/668 δόξαζε' -
 ἀνάκεισαι] om. L 667 κἂν²] καὶ B 668 ἢ] κἂν τε L κἂν τει. 2] ἢ
 ... ἢ V 669 δημιουργήσαντα] δημιουργήσαν S 671 τούτῳ] τοῦτον
 AP 672 παρὰ] τοῦ add. S Θεοῦ] Κυρίου E 673 εὐχαριστία]
 -τεία ABLP S 678 Χρόνιζε ἐν] χρονίζειν E 680 δυσωποῦσιν] S V
 δυσωποῦσι cet.

ἀπὸ τοῦ στόματός σου. | Ὅμιλει πνευματικά, κἄν τάχα οὐκ εἶ πνευματικός, ὅπως κατὰ μικρὸν λευκανθεῖσα ἡ καρδιά σου ἀνθήσῃ καὶ βλαστήσῃ πίστιν, ἐλπίδα τε καὶ ἀγάπην, 685 καὶ πάντα τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης, ἐν τῷ ὀνόματι τῆς ὑπεραρρήτου Τριάδος, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

44. Μακαρία ἡ ψυχὴ ἡ ἀκούσασα τοὺς λόγους τούτους καὶ ποιούσα. Μαρτύρομαι παντὶ ἀνθρώπῳ ἐνωτιζομένῳ 690 ταῦτα καὶ φυλάσσοντι, ὅτι ἡ μερὶς αὐτοῦ καὶ ὁ κληρὸς μετὰ πάντων τῶν ἐκλεκτῶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν εἰς δόξαν τῆς ὑπερουσίου καὶ ὑπεραγάθου καὶ ὑπερθέου μιᾶς ἐν Τριάδι θεότητος, ἣ πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

695 Δυάδι λόγων τῶνδε τῶν πανολβίων,
πᾶς τις λιθοκάρδιος, μαλάχθητί μοι,
σωζόμενος δάκρυσι τῆς μετανοίας,
πρὶν θανάτου σε τὸ δρέπανον θερίσει.

XVII. Κεφάλαιον ιζ΄.

Ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων πατέρων, καὶ περὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων, καὶ ποταπὸν χρῆ εἶναι τὸν ἱερέα καὶ τὸν μοναχόν.

A.

5 I. Εἶπεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ θεολόγος, «Τρία πρά-

5/8 *Aporh. Patr., Greg. Naz. I* (PG 65, 145).

AB(682-XVII 3) *E*(682-694) *L*(682-694) *PSV*(682-687, XVII 5)

682 σου] *om.* *EV* Ὅμιλει] ὠμίλει *EPSV* 685 ὀνόματι] στόματι *B* 687 Πνεύματος] ἣ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν. *add. et sic desinit V*
688 ἀκούσασα] ἀκούουσα *S* 689 ἐνωτιζομένῳ] ἐνατενιζομένῳ *E*
691 πάντων] *om.* *B* 694 ἀμήν] *colophon* ἔλειόθη τὸ παρὸν βιβλίον δὴ χιρὸς ἐμοῦ Βαρλαὰμ ἱεροκοναχοῦ καὶ τρισαθλήου εἰς ἔτος ρί τῆς ἐμοῖς παρουσίας ζωῆς καὶ εἰς ἔτος τοῦ ἀνεστότος εἰς ὡγ' καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτὸ συγχωρεῖται μοι διὰ τὸν Κύριον. (= ἐτελειώθη[ν] τὸ παρὸν βιβλίον διὰ χειρὸς ἐμοῦ Βαρλαὰμ ἱεροκοναχοῦ καὶ τρισαθλίου εἰς ἔτος ρί τῆς ἐμῆς παρουσίας ζωῆς καὶ εἰς ἔτος τοῦ ἐνεστῶτος εἰς ἰζ' ὡγ' καὶ οἱ ἀναγινώσκοντες αὐτὸ συγχωρεῖτέ μοι διὰ τὸν Κύριον.) *add. L*
695/698 Δυάδι – θερίσει] *tit.* Στίχοι *add. A versus om. BELPV*
697 σωζόμενος *scripsi*] σωζόμενος *AS*

I Κεφ.ιζ] *om.* *BPSV* 2/3 Ἀποφθέγματα – μοναχόν] *om.* *V* ἀπὸ τοῦ γερωντικοῦ μαρτυραὶ νουνεχεῖς περὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων *B*

γματα | ἀπαιτεῖ ὁ Θεὸς ἀπὸ παντὸς ἀνθρώπου φοροῦντος f. 111^r
τὸ ἅγιον βάπτισμα· πίστιν ὀρθὴν ἀπὸ ψυχῆς, ἀλήθειαν ἐκ
τῆς γλώττης, καὶ σωφροσύνην ἀπὸ τοῦ σώματος.»

2. Στίχοι.

- 10 (a) Πανήγυριν νόμιζε τόνδε τὸν βίον·
ἦν πραγματεύση, κέρδος· ἀντάλλαγμα γὰρ
μικρῶν τὰ μείζω καὶ ρέοντ' αἰδίων·
ἦν δ' αὖ παρέλθη, καιρὸν ἄλλον οὐκ ἔχεις.
(b) Φεῦ, καὶ κρίσιν δέδοικα καὶ ποθῶ λύσιν·
15 διώκομ' ἐνθάδ', οὐκ ἔχω βίου στάσιν·
καλεῖς μ' ἐκεῖθεν, οὐκ ἔχω παρρησίαν·
σός εἰμι, Χριστέ, σῶσον, ὡς αὐτὸς θέλεις.

3. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἀντώνιος, «Ὅπου ἐὰν πορεύη, τὸν
Θεὸν ἔχε πρὸ ὀφθαλμῶν σου· καὶ εἴ τι δ' ἂν ποιῆς ἢ
20 λέγῃς, ἔχε ἐκ τῶν θείων γραφῶν τὴν μαρτυρίαν· καὶ
ἐγκρατῆς γενοῦ γλώσσης καὶ κοιλίας. Τὰ τρία ταῦτα
φύλαξον, καὶ σῶζῃ.»

4. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἡλίας, «Ἐγὼ τρία πράγματα φοβοῦμαι·
ὅταν μέλλῃ ἢ ψυχὴ μου ἐξελεθεῖν ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ
25 ὅταν μέλλω ἀπαντῆσαι τῷ Θεῷ, καὶ ὅταν μέλλῃ ἀπόφασις
ἐξέρχεσθαι κατ' ἐμοῦ.»

5. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Λογγῖνος, «Ἡ νηστεία ταπεινοῖ τὸ
σῶμα, ἡ ἀγρυπνία καθαρίζει τὸν νοῦν, ἡ ἡσυχία | φέρει τὸ f. 111^v
πένθος, τὸ πένθος βαπτίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ ποιεῖ αὐτὸν
30 ἀναμάρτητον.»

6. Εἶπε γέρων, «Διὰ τοῦτο οὐ προκόπομεν, οὐδὲ ἐπιστά-
μεθα τὰ μέτρα ἑαυτῶν, ὅτι οὐκ ἔχομεν ὑπομονὴν ἐν ᾧ
ἀρχόμεθα ἔργω, ἀλλὰ ἀπόνως θέλομεν κτήσασθαι τὴν
ἀρετὴν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ εὐρίπιστοί ἐσμεν καὶ ἀκάθιστοι,
35 μεταβαίνοντες ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, νομίζοντες ὅτι εὐρή-
σομεν τόπον ἐνθα οὐκ ἔστιν ὁ διάβολος.»

10/13 GREG. NAZ., *Carm.* I, 2, 33 (33-36) (PG 37, 930). 14/17 idem, II, 1,
70 (4-7) (PG 37, 1418). 18/22 *Apoph. Patr.*, Antonius 3 et 6 (PG 65, 76C,
77A). 23/26 *Apoph. Patr.*, Elias 1 (PG 65, 184A). 27/30 NAU 560.
31/36 NAU 400 (ROC 1913); cf. NAU 297 (ROC 1909).

APSV(6-8, 23-30)

7 ἀπὸ] τῆς *add.* V 8 γλώττης] γλώσσης S σώματος] ἡγουν
καθαρότητα *add.* P 9/17 Στίχοι – θέλεις] *om.* P 13 ἦν – ἔχεις] *om.*
S 19 ποιῆς] *scripsi* ποιεῖς *codd.* 20 λέγῃς] *scripsi* λέγεις *codd.* 21
τὰ τρία *post* ταῦτα *trsp.* S 24 μέλλῃ] μέλλει PS 25 μέλλῃ] μέλλει
PS ἢ *add.* V

7. Εἶπεν ὁ ἄββᾶς Ἄντωνιος, «Οἶδα μοναχοὺς μετὰ πολλοὺς κόπους πεσόντας καὶ εἰς ἕκστασιν φρενῶν ἐλθόντας, διὰ τὸ ἡλπικένοι ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτῶν καὶ παραλογί-
40 σασθαι τὴν ἐντολὴν τοῦ εἰπόντος, Ἐπερώτησον τὸν πατέρα σου καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου καὶ ἐροῦσί σοι.»

8. Εἶπε γέρων, «Γενοῦ ὡς κάμηλος βαστάζων τὰς ἁμαρτίας σου καὶ δεδεμένος, ἀκολουθῶν τῷ ἐπισταμένῳ τὴν
45 ὁδὸν τοῦ Θεοῦ.»

9. Εἶπεν ὁ ἄββᾶς Ἰωσήφ ὁ Θηβαῖος ὅτι, «Τρία πράγματά εἰσιν ἐντιμα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· ὅταν ἄνθρωπος ἀσθενῇ καὶ προστίθενται αὐτῷ πειρασμοί, καὶ μετ' εὐχαριστίας δέχεται αὐτούς· τὸ δεύτερον, ὅταν τις | ποιῇ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ f. 11
50 καθαρὰ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ μηδὲν ἔχοντα ἀνθρώπινον· τὸ δὲ τρίτον, καὶ μείζω τῶν δύο, ὅταν ἐν ὑποταγῇ καθέζηται πατρὸς πνευματικοῦ καὶ πᾶσιν ἀποτάσσεται τοῖς ἰδίοις θελήμασιν.»

10. Εἶπε γέρων ὅτι, «Ὁ καθήμενος ἐν ὑποταγῇ πατρὸς
55 πνευματικοῦ πλείονα μισθὸν ἔχει τοῦ ἐν ἐρήμῳ καθ' ἑαυτὸν ἀναχωροῦντος.»

11. Εἶπε πάλιν, «Ἐν ᾧ τίς ἐστι τόπῳ, ἐὰν δοκιμάσῃ καλόν τι ποιῆσαι καὶ μὴ ἰσχύσῃ, μὴ νομίσῃ ὅτι ἀλλαχοῦ δυνήσεται ποιῆσαι αὐτό.»

60 12. Εἶπε πάλιν, «Ἐὰν ἴδῃ μοναχὸς τόπον ἔχοντα προκοπὴν πνευματικὴν καὶ διὰ τὰς χρείας τοῦ σώματος οὐχ ὑπάγει ἐκεῖ φοβούμενος μὴ λείψωσιν αὐτῷ τὰ χρειώδη, οὐ πιστεύει ὅτι ἔστι Θεός.»

13. Εἶπε γέρων, «Ὡσπερ δένδρον μεταφυτευόμενον
65 καρποφορῆσαι οὐ δύναται, οὕτω καὶ μοναχὸς μεταβαίνων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἀρετὴν ἐπιτελέσαι οὐ δύναται.»

14. Εἶπεν ὁ ἄββᾶς Ζωσιμᾶς ὅτι, «Ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις ἀεὶ τῇ προαιρέσει ἡμῶν ἀκολουθεῖ, καὶ διὰ τῆς χάριτος πᾶν

37/42 *Aporph. Patr.*, Antonius 37 (PG 65, 88B). 40/42 Deut. 32, 7.
43/45 NAU 399 (ROC 1913). 46/53 *Aporph. Patr.*, Ios. Theb. 1 (PG 65,
241B-C). 54/56 *Aporph. Patr.*, Rufus 2 (PG 65, 389C). 57/59 NAU 446.
60/63 NAU 236 (ROC 1909). 64/66 NAU 204 (ROC 1908). 67/69 PE I,
28.

APSV (54-63)

48 προστίθενται] πρὸς τίθεται S 50 καὶ – ἀνθρώπινον] om. S 53
θελήμασιν] πλείονα – ἀναχωροῦντος ex *aporph. 10 add. P* 55 ἐρήμῳ]
ἐρημία S 57 εἶπε πάλιν] ὁ αὐτὸς ἔφη V 66 τόπου] τόπον AP

ἡμῖν ἀγαθὸν κατορθοῦται.» – «Δὸς οὖν πρόθεσιν καὶ
70 λαμβάνεις δύναμιν.» – «Δὸς αἷμα καὶ λάβε πνεῦμα.»

| 15. Εἶπε γέρων, «Ὁ ἁμαρτήσας τῷ Θεῷ ὀφείλει f. 112^v
χωρίσαι ἑαυτὸν ἀπὸ πάσης σχέσεως ἀνθρωπίνης, καὶ
σχολάσαι τῷ Θεῷ, ἕως οὗ πληροφορηθῆ ὅτι κατηλλάγη
αὐτῷ ὁ Θεός.»

75 16. Εἶπε πάλιν, «Εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἀποταγῆς οὐ παρα-
χωροῦνται οἱ δαίμονες βιαίως πειράζειν τὸν ἄνθρωπον,
ἵνα μὴ πτοηθῆ καὶ ὑποστρέψῃ ταχέως εἰς τὸν κόσμον· ὅταν
δὲ τῷ χρόνῳ καὶ τῷ ἔργῳ προκόψῃ ὁ μοναχός, τότε
ἐπαφίενται αὐτῷ καὶ οἱ πόλεμοι εἰς τὸ ταπεινωθῆναι.»

80 17. Εἶπε γέρων, «Πρὸ παντὸς χρῆζομεν τῆς ταπεινοφρο-
σύνης, ἔτοιμοι ὄντες ἐν παντὶ λόγῳ, ᾧ ἂν ἀκούσωμεν,
λέγειν, Συγχώρησον. Διὰ γὰρ τῆς ταπεινοφροσύνης πάντα
τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀντικειμένου καταργεῖται.»

18. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ποιμῆν, «Ὡσπερ ὁ νεκρὸς οὐκ
85 ὀργίζεται, οὕτω καὶ ὁ ταπεινόφρων ἐν ἀληθείᾳ, ἀδικούμε-
νος, ἢ ὑβριζόμενος, ἢ συκοφαντούμενος, οὐ ταρασσεται,
ἀλλὰ συγχώρησιν αἰτεῖται.»

19. Εἶπε γέρων, «Ὁ ἐν ἀληθείᾳ ταπεινόφρων οὐ δύναται
κατακρίναι ἄνθρωπὸν ποτε, εἰ καὶ ἴδῃ αὐτὸν προσκυνοῦντα
90 εἰδώλοισι.»

| 20. Εἶπε πάλιν, «Κρεῖσσον οἰκεῖν μετὰ τριῶν φοβου- f. 113^r
μένων τὸν Κύριον ἢ μετὰ μυρίων μὴ ἐχόντων φόβον Θεοῦ·
ἐν γὰρ ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, ἐν τοῖς κοινοβίοις, μόλις ἐν
ἐκατὸν ὀλίγοι εὗρεθήσονται οἱ σωζόμενοι· πάντες γὰρ
95 ἐκτραπήσονται φιλοῦντες τραπέζας, φιλαρχίαν τε καὶ τὴν
φιλαργυρίαν.»

21. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἰωάννης ὁ Κολοβὸς ὅτι, «Ἡ ταπεινο-

69/70 PE I, 29. 70 *Apoph. Patr.*, Longinos 5 (PG 65, 257B). 71/74 cf.
PE I, 22. 75/79 cf. PE I, 29. 80/83 ISAIAS, *Sermones* (Volos 1962), p. 42.
84/87 cf. ISAAC SYRUS, *Opera*, ch. 46, p. 224, 4-7. 88/90 cf. PE I, 45.
91/96 cf. PE I, 25. 97/99 *Apoph. Patr.*, Ioh. Col. 22 (PG 65, 212D).

APSV (75-90, 97)

70 λάβε] λαμβάνει S 75 ἀποταγῆς] ὑποταγῆς P 77 ὑποστρέψῃ]
-ψει P S 80 εἶπε γέρων] om. V 81/82 ἔτοιμοι – ταπεινοφροσύνης]
bis scripsit S 86 ἦ] om. P 87 αἰτεῖται] αἰτεῖ S 88 Εἶπε γέρων]
om. V 91/96 Εἶπε – φιλαργυρίαν] om. V 92 φόβον] φόβῳ A
95 φιλοῦντες] -τας A 97 Εἶπεν – ὅτι] om. V

φροσύνη καὶ ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ὑπεράνω εἰσὶ πασῶν τῶν ἀρετῶν.»

100 **22.** Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Σαρματᾶς, «Θέλω ἄνθρωπον ἀμαρτήσαντα καὶ μετανοοῦντα, ἢ μὴ ἀμαρτήσαντα καὶ ἔχοντα ἑαυτὸν ὡς δικαιοσύνην ποιοῦντα.»

23. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἰσαΐας, «Τρία πράγματα εἰσιν, ἃ δυσκόλως κτᾶται ὁ ἄνθρωπος, καὶ αὐτὰ φυλάττει πάσας
105 τὰς ἀρετάς· τὸ πένθος, ἢ σιωπή, καὶ τὸ ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν θάνατον.»

24. Εἶπε γέρων, «Χρυσὸν ἢ ἄργυρον ὁ ἀπολέσας δύναται πάλιν ἄλλον εὐρεῖν· τὸν δὲ καιρὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὁ ἀπολέσας ἐν ἀμελείᾳ ἄλλον εὐρεῖν οὐ δύναται.»

110 **25.** Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ποιμὴν ὅτι, «Ἐὰν ἄνθρωπος μέμφεται ἑαυτὸν, καρτερεῖ πανταχοῦ.»

26. Εἶπε πάλιν ὅτι, «Ὅσον ἐγγίζει ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, τοσοῦτον βλέπει ἑαυτὸν ἀμαρτωλόν.»

27. Εἶπε πάλιν, «Ἡ ὁδὸς τῆς ταπεινώσεως τῆς σφζούσης
115 τὸν ἄνθρωπον | εἰσιν οἱ κόποι οἱ σωματικοὶ ἐν γνώσει, καὶ f. 113^v
τὸ μὴ προσέχειν παισίμασιν ἀλλοτρίοις, ἀλλ' ἔχειν ἑαυτὸν ὑποκάτω πάντων γῆν καὶ σποδόν, ἐγκράτεια γαστροῦ καὶ γλώσσης, καὶ τὸ προσεύχεσθαι ἀεὶ τῷ Θεῷ.»

28. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἀγάθων, «Ἐὰν ὀργίλος νεκροὺς
120 ἐγεῖρη, οὐκ ἔστι δεκτὸς παρὰ τῷ Θεῷ.»

29. Ἐπειράσθη ποτὲ Ἀβραὰμ ὁ μαθητὴς τοῦ ἀββᾶ Σισώη ἀπὸ δαίμονος, καὶ εἶδεν αὐτὸν ὁ γέρων ὅτι πέπτωκε· καὶ ἀναστὰς ἐξέτεινε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν λέγων, «Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, θέλεις οὐ θέλεις, οὐκ ἀφῶ σε, ἐὰν
125 μὴ αὐτὸν θεραπεύσης,» καὶ εὐθέως ἐθεραπεύθη.

30. Ἐλεγεν ὁ ἀββᾶς Δουλαῦς, ὁ μαθητὴς τοῦ ἀββᾶ Βησσαρίωνος, ὅτι, «Ἀπερχομένων ἡμῶν πρὸς τινα τῶν

100/102 *Apoph. Patr.*, Sarmatas 1 (PG 65, 413B). 103/106 ISAIAS, *Sermones* (Volos 1962), p. 71. 107/109 NAU 265 (ROC 1909). 110/111 *Apoph. Patr.*, Poimen 95 (PG 65, 345A). 112/113 *Apoph. Patr.*, Matoes 2 (PG 65, 289C). 114/118 NAU 323 (ROC 1912). 119/120 *Apoph. Patr.*, Agathon 19 (PG 65, 113C). 121/125 *Apoph. Patr.*, Sisoos 12 (PG 65, 396A). 126/131 *Apoph. Patr.*, Bessarion 3 (PG 65, 140A).

APSV (98-106, 119-124)

103 Εἶπεν - Ἰσαΐας] *om.* V ἃ] τὰ ὁποῖα P 118 τὸ] τῷ S
119 Ἐὰν] καὶ *add.* P 119/120 ὀργίλος *post* ἐγεῖρη *trsp.* P 121
Σισώη] Σισόη A Σησόη S 122 ἀπὸ] τοῦ *add.* S 124/125 ἐὰν -
ἐθεραπεύθη] *om.* V 127 Βησσαρίωνος] Βησαρ- AP

μεγάλων γερόντων ἦλθεν ὁ ἥλιος εἰς τὸ δῦναι· καὶ εὐξάμενος ὁ γέρων εἶπε, «Δέομαί σου, Κύριε ὁ Θεός μου, 130 στήτω ὁ ἥλιος, ἕως οὗ φθάσω πρὸς τὸν δοῦλόν σου.» Καὶ ἐγένετο οὕτως.»

31. Εἶπε πάλιν ὅτι, «Ἄλλοτε ὀδευόντων ἡμῶν ποτε περὶ τὴν ὄχθην τῆς θαλάσσης, ἐδίψησα· καὶ εἶπον τῷ ἄββᾶ Βησσαρίωνι, «Ἄββᾶ, διψῶ πάνυ.» Καὶ ποιήσας εὐχὴν ὁ 135 γέρων λέγει μοι, «Πίε ἐκ τῆς θαλάσσης.» Καὶ ἐγλυκάνθη τὸ ὕδωρ καὶ ἔπιον· ἤντησα δὲ καὶ εἰς φλασκίον ὀλίγον, ὁ δὲ γέρων προσέσχε καὶ λέγει μοι, | «Τί ποιεῖς;» Λέγω f. 114^r αὐτῷ, «Μὴ ποτε παρεκεῖ διψήσω.» Ὁ δὲ ἀπεκρίθη μοι, «Ὁ Θεὸς ὁ ὧδε καὶ παρεκεῖ καὶ πανταχοῦ ἐστίν.»»

140 32. Ἄλλοτε πάλιν, «Ὡς ἦλθομεν περιπατοῦντες ἐπὶ τὸν Χρυσορρόαν ποταμόν, ἐποίησεν ὁ γέρων τὸν τύπον τοῦ τιμίου σταυροῦ ἐν τῷ ποταμῷ καὶ διέβη πεζῇ, περιπατῶν ὡς ἐπὶ ξηρᾶς ἐπάνω τῶν ὑδάτων ἄβρόχοις ἴχνεσιν.»

145 33. Ἀδελφὸς ἠρώτησε γέροντα λέγων, «Τί ποιήσω, Πάτερ, ἵνα κτήσωμαι τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ;» Καὶ ἀπεκρίθη ὁ γέρων, «Ὑπαγε, κολλήθητι ἀνθρώπῳ φοβουμένῳ τὸν Θεόν· καὶ ἐκ τοῦ φοβεῖσθαι ἐκεῖνον τὸν Θεόν, διδάσκει καὶ σέ, πῶς δεῖ φοβεῖσθαι τὸν Θεόν.»

150 34. Ἀπέστειλέ τις τῶν γερόντων τὸν μαθητὴν αὐτοῦ ἀντλήσαι ὕδωρ· ἦν δὲ τὸ φρέαρ μακρὰν ἀπὸ τοῦ κελλίου αὐτῶν· ὁ δὲ ἐπελάθετο σχοινίον ἄραι· Καὶ ἐλθὼν ἐπὶ τὸ φρέαρ ἔγνω ὅτι οὐκ ἦνεγκε, καὶ ἐβόησε πρὸς Κύριον λέγων, «Ὁ Θεὸς τοῦ πατρός μου, διὰ τῶν εὐχῶν αὐτοῦ 155 βοήθησον, καὶ ἀναβήτω τὸ ὕδωρ ἐπάνω, ἵνα γεμίσω τὸ ἄγγος, ὃ ἐπιφέρομαι.» Καὶ ἀνέβη τὸ ὕδωρ ἕως τοῦ χείλους, καὶ γεμίσαντος τοῦ ἀδελφοῦ πάλιν ἀποκατέστη τὸ ὕδωρ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ.

| 35. Μαθητὴς μεγάλου γέροντος, πολεμηθεὶς εἰς πορνείαν f. 114^v

132/139 *Apoph. Patr.*, Bessarion 1 (PG 65, 137C). 140/144 *Apoph. Patr.*, Bessarion 2 (PG 65, 140A). 145/149 *Apoph. Patr.*, Poimen 65 (PG 65, 337B). 150/158 NAU 27 (ROC 1907). 159/164 NAU 82 (ROC 1907).

APSV (132-139, 150-159)

132 Ἄλλοτε] *om.* V 134 Βησσαρίωνι] Βησαρ- AP 138 μοι] *om.* V 139 παρεκεῖ καὶ πανταχοῦ] πανταχοῦ καὶ παρεκεῖ S 142 διέβη] διέβημεν P 146 κτήσωμαι] κτήσομαι PS 148 καὶ¹ - Θεόν] *om.* S 149 Θεόν] αὐτοῦ *add.* S 156 ἄγγος] ἄγκος S 157 ἀποκατέστη] ἀπεκατέστη P 159 μεγάλου γέροντος] τινος γέροντος μεγάλου I⁷

- 160 καὶ μὴ ὑπενεγκῶν, ἀπῆλθεν εἰς τὸν κόσμον καὶ ἐμνηστεύ-
 σατο· ὁ δὲ γέρων λυπηθεὶς ἠϋξάτο τῷ Θεῷ λέγων, «Κύριε
 Ἰησοῦ Χριστέ, μὴ συγχωρήσης τὸν δοῦλόν σου μιανθῆναι,
 ἀλλὰ χάρισαί μοι αὐτόν.» Ὡς οὖν ἀνεκλίθη ὁ ἀδελφὸς μετὰ
 τῆς γυναικός, εὐθέως παρέδωκε τὸ πνεῦμα.
- 165 **36.** Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Καρίων ὅτι, «Πολλοὺς κόπους ἐποίησα
 πλέον τοῦ υἱοῦ μου Ζαχαρίου, καὶ οὐκ ἔφθασα εἰς τὰ
 μέτρα αὐτοῦ διὰ τὴν ταπείνωσιν καὶ τὴν σιωπὴν αὐτοῦ.»
- 37.** Ἐγένετό τις γέρων μέγας εἰς τοὺς διορατικούς, καὶ
 διεβεβαιοῦτο λέγων ὅτι, «Τὴν δύναμιν, ἣν εἶδον ἐπὶ τοῦ
 170 ἁγίου βαπτίσματος, τὴν αὐτὴν εἶδον ἐστῶσαν καὶ ἐπὶ τοῦ
 ἐνδύματος τοῦ μοναχοῦ, ὅταν λαμβάνῃ τὸ σχῆμα.» – Καί,
 «Τοῦ διακόνου λέγοντος,» φησί, «τὸ Ἀγαπήσωμεν ἀλλή-
 λους, εἶδον ἐν τῷ ἀσπασμῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τὰ
 στόματα τῶν ἀδελφῶν.»
- 175 **38.** Ἐλεγον περὶ τινος γέροντος ὅτι ἐδεήθη τοῦ Θεοῦ
 ἰδεῖν τοὺς δαίμονας, καὶ ἀπεκαλύφθη αὐτῷ ὅτι, «Οὐ χρεῖαν
 ἔχεις ἰδεῖν αὐτούς,» ὁ δὲ γέρων ἐπέμενε παρακαλῶν καὶ
 λέγων ὅτι, «Δυνατὸς εἶ, Κύριε, τῆ χειρὶ σου σκεπάσαι με.»
 Τότε ἀπεκάλυψεν αὐτοῦ | τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ εἶδεν f. 115^r
- 180 αὐτούς, ὅτι ὡσπερ μέλισσαι κυκλοῦσι τὸν ἄνθρωπον
 βρύχοντες ἐπ’ αὐτὸν τοὺς ὀδόντας αὐτῶν, οἱ δὲ ἄγγελοι
 τοῦ Θεοῦ ἐπετίμων αὐτοῖς.
- 39.** Εἶπε γέρων, «Βδέλυγμα παρὰ Κυρίῳ πᾶσα σαρκικὴ
 ἀνάπαυσις· καί, «Ὁ ἀγαπῶν τὸ ἴδιον σῶμα τῆς τοῦ Θεοῦ
 185 χάριτος οὐκ ἐπιτεύξεται.»
- 40.** Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἰσαάκ, «Ὡσπερ πατὴρ κήδεται τέκνου,
 οὕτω καὶ ὁ Θεὸς σώματος κακοπαθοῦντος δι’ αὐτόν, καὶ
 πλησίον ἐστὶν αὐτοῦ διαπαντὸς τοῦ βοηθῆσαι αὐτῷ.»
- 41.** Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Δωρόθεος, «Ὡσπερ οἱ ἄνεμοι κινου-

165/167 *Apoph. Patr.*, *Cation* 1 (PG 65, 249 C-D). 168/171 NAU 365
 (ROC 1913). 171/174 NAU 87 (ROC 1907). 173/174 *Lit. Chrysos.*, ed.
 BRIGHTMAN, p. 320, 382 175/182 NAU 369 (ROC 1913). 183/184 *Apoph.*
Patr., *Roimen* 38 (PG 65, 332B). 184/185 ISAAC SYRUS, *Opera*, ch. 46, p. 223,
 5-6. 186/188 ISAAC SYRUS, *Opera*, ch. 46, p. 223, 9-11. 189/191 DORO-
 THEUS, *Doctr.* XIII, 9 (PG 88, 1772 B-C; ed. REGNAULT, DE PRÉVILLE, S.C. 92, p.
 418, parag. 148, 6-7).

APSV (160-167)

163 ἀνεκλίθη] ἀνεκλήθη S 166 Ζαχαρίου] Ζαχαρία A¹ 167 διὰ
 – αὐτοῦ] om. S 186 τέκνου] τέκνον S 188 ἐστὶν] om. A διὰ
 παντὸς A αὐτῷ] αὐτόν S

190 σι τὴν βροχὴν, οὕτω καὶ αἱ θλίψεις τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ εἰς
τὴν ψυχὴν.»

42. Εἶπε πάλιν, «Οὐδὲν ἀθλιώτερον τοῦ ἔχοντος πάθος ἐν
ἔξει· ἔστι γάρ τις ποιῶν δέκα καλὰ καὶ ἐν πάθος ἐν ἔξει,
καὶ περιγίνεται ἐκεῖνο τὸ ἐν τῶν δέκα καλῶν, διότι δι'
195 ἐκείνου τοῦ πάθους, οἶα δ' ἂν ὥρα δόξη τῷ ἐχθρῷ,
καταβάλλει αὐτόν.»

43. Ἀδελφὸς ἠρώτησε γέροντα λέγων, «Διὰ τί, Πάτερ,
ἀκηδιῶ καθήμενος ἐν τῷ κελλίῳ μου;» Καὶ ἀπεκρίθη ὁ
γέρων, «Ἐπειδὴ ἀκμὴν οὐχ ἐώρακας οὔτε τὴν ἐσομένην
200 ἁμαρτωλῶν κόλασιν, οὔτε τὴν ἐλπιζομένην δικαίους ἀνά-
παυσιν· εἰ γὰρ ταῦτα ἐγίνωσκες | ἀκριβῶς, σκωλήκων εἰ f. 115^v
ἔγεμε τὸ κελλίον σου, ὥστε σε ἐν αὐτοῖς ἴστασθαι ἕως
τραχήλου, ὑπέμεινες ἂν μὴ ἀκηδιῶν.»

44. Ὁ ἀββᾶς Ἰουλιανὸς ὁ Στυλίτης ἀπέστειλεν ἀσπασμὸν
205 πρὸς τινα τῶν μεγάλων γερόντων, πέμψας αὐτῷ καὶ τρεῖς
ἄνθρακας πυρὸς ἄπτοντας ἐντὸς δεδεμένου λινοῦ πανίου· ὁ
δὲ ἀντησπάσατο αὐτὸν ἀποστείλας καὶ αὐτὸς αὐτῷ ὕδωρ
ἐντὸς πανίου λινοῦ· καὶ ἐγνώσθησαν ἄμφω τῶν αὐτῶν
εἶναι μέτρων καὶ τῆς αὐτῆς ἡξιωμένοι χάριτος.

210 45. Τίς τῶν πατέρων ἐν τῷ μέλλειν ἐκλείπειν ἐνέπηξε τὴν
ἑαυτοῦ ράβδον ζηρὰν οὔσαν ἐν τῇ γῆ καὶ εἶπε τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ, «Γινώσκετε, τέκνα, ὅτι ἐὰν αὕτη ρίζωσι
καὶ καρποφορήσῃ, καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
χαρίζεται.» Καὶ τῷ ἐρχομένῳ ἐνιαυτῷ ἐβλάστησε καὶ
215 ἐποίησε καρπὸν· καὶ οἱ ἰδόντες ἐδόξασαν τὸν Θεόν.

| 46. Ἔλεγον περὶ τινος μεγάλου γέροντος ἐν τῇ λαύρᾳ f. 116^r (com
τοῦ ἀββᾶ Πέτρου καθημένου, ὅτι πενήκοντα ἔτη ἐποίησεν

192/196 DOROTHEUS, *Doctr.* XI, 10 (PG 88, 1748 B-C; ed. REGNAULT, DE
PRÉVILLE, S.C. 92, p. 376, parag. 123, 9-21). 197/203 NAU 196 (ROC 1908);
IOH. MOSCH., *Prat. sp.* 142 (PG 87 (3), 3004C). 204/209 IOH. MOSCH., *Prat.*
sp. 27 (PG 87 (3), 2873C-D). 216/220 IOH. MOSCH., *Prat. sp.* 17 (PG 87 (3),
2864D-5A).

AL (204-209) PS V (204-215)

195 οἶα ... ὥρα] οἶα ... ὥραν S (οἶαν ... ὥραν Dorotheus, *l.c.*)
ἐχθρῷ] διαβόλῳ S 196 καταβάλλει] καταβαλλεῖν S 200
ἁμαρτωλῶν] ἁμαρτωλοῖς S 202 σε] om. S 203 ὑπέμεινες] ἐπέμεινες
P 205 αὐτῷ] αὐτοῦς L 207 ἀποστείλας] ἀποστέλει AP καὶ
αὐτὸς] om. S post αὐτῷ trsp. V 208 λινοῦ] δεδεμένου add. L 209
ἡξιωμένοι] ἀξιωμένοι P 210 πατέρων] γερόντων V 215 οἱ] om. S
Θεόν] *Aporrh.* 53 post 45 trsp. AP 217 καθημένου] καθηγουμένου
S

ἐν τῷ σπηλαίῳ αὐτοῦ, μήτε οἶνον πίνων, μήτε ἄρτον
 ἐσθίων, εἰ μὴ πίτυρα· μετελάμβανε δὲ τούτων τρίτον τῆς
 220 ἑβδομάδος.

47. Εἶπε γέρων, «Μὴ οἰκῆσης εἰς τόπον ἐν ᾧ ἡμαρτες
 εἰς Θεὸν καὶ ἔστι τὸ πρόσωπον πλησίον· εἰ δὲ μὴ γε, οὐ
 προκόψης.»

48. Εἶπε πάλιν, «Σπεῦδε βαδίζεις ἐκουσίως τὴν στενὴν
 225 ὁδὸν καὶ τεθλιμμένην, πρὶν βαδίσης ἀκουσίως ταύτην τὴν
 στενοτέραν· καὶ μίσησον πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τὴν
 σωματικὴν ἀνάπαυσιν, ἵνα μὴ μεταμεληθῆς ἐπ' ἐσχάτων·
 ταῦτα γὰρ σε χωρίζουσιν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ.»

| 49. Ἀδελφὸς ἠρώτησε τὸν ἀββᾶν Ποιμένα λέγων, «Τί f. 116v
 230 ποιήσω, Πάτερ, ὅτι πέπτωκα εἰς ἁμαρτίαν;» Ἀπεκρίθη ὁ
 γέρων, «Ἀνάστα, τέκνον.» Λέγει ὁ ἀδελφός, «Ἀνέστην καὶ
 πάλιν πέπτωκα.» Καὶ ὁ γέρων, «Καὶ πάλιν,» φησὶν,
 «ἀνάστα.» Καὶ ὁ ἀδελφός, «Ἠγέρθην καὶ πάλιν ἔπεσον.»
 Καὶ ὁ γέρων, «Καὶ πάλιν ἐγείρου.» Καί, «Ἔως πότε;»
 235 φησὶν ὁ ἀδελφός, καὶ ὁ γέρων, «Ἔως ἂν καταληφθῆς εἴτε
 ἐν τῷ ἀγαθῷ, εἴτε ἐν τῷ πτώματι· ἐν ᾧ γὰρ εὐρεθῆ
 ἄνθρωπος ἐν καιρῷ ἐξόδου, ἐν αὐτῷ καὶ πορεύεται.»

50. Εἶπεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθανάσιος, «Ὁ ἔχων
 ἀνάπαυσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὴν αἰώνιον ἀνάπαυσιν μὴ
 240 ἐλπίζέτω εὐρεῖν· ἡ γὰρ βασιλεία τῶν οὐρανῶν οὐκ ἔστι
 τῶν ἀναπαυομένων ἐνθάδε, ἀλλ' ἐκείνων ἔστι τῶν ἐν
 θλίψει πολλῇ καὶ στενοχωρίᾳ διελθόντων τὸν παρόντα
 βίον.»

51. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἀντώνιος, «Οὐδεὶς ἀπειραστος
 245 δυνήσεται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.»

52. Ὁ ἀββᾶς Ἰουλιανὸς ὁ ἐν τοῖς μέρεσι Κιλικίας περὶ τὰ
 ἑβδομήκοντα ἔτη ἐποίησεν ἐν σπηλαίῳ μικρῷ, μὴ κτησάμε-

221/223 cf. PE II, 28. 224/228 EPHRAEM SYRUS (?): cf. PE II, 13 (6); Mt.
 7, 14. 229/237 *Apoph. Patr.*, Sisoës 38 (PG 65, 404C): cf. XV¹ 370 supra.
 238/243 ATHANASIUS, *de virg.* 18 (PG 28, 273C). 241/243 cf. 2 Cor. 6, 4.
 244/245 *Apoph. Patr.*, Antonius 5a (PG 65, 77A). 246/252 NAU 425; IOH.
 MOSCH., *Prat. sp.* 51 (PG 87 (3), 2905D-2908A).

AL (238-243) P S V (221-223)

218 μήτε] μήποτε S 221 Εἶπε γέρων] om. V 221/222 ἡμαρτες -
 καὶ] om. V 222 πλησίον] ἐν ᾧ ἡμαρτες add. V 224/225 ἐκουσίως
 - τεθλιμμένην] τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν ἐκουσίως S 226 τῷ]
 om. P 234 πότε] τοῦτο add. S 243 βίον] αἰῶνα βίον L 247
 μικρῷ] σμικρῷ S

νος τοῦ αἰῶνος τούτου τί ποτε, πλὴν στιχαρίου τριχίνου,
ψιαθίου, καὶ βαυκαλίου· | ὄλον δὲ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς f. 117^r
250 αὐτοῦ οὐχ ἤψε λυχνιαῖον φῶς, ἀλλὰ τὰς νύκτας οὐρανόθεν
φῶς κατεφώτιζε δεικνύον αὐτῷ τὴν σύνθεσιν τῶν γραμ-
μάτων.

| 53. Ἐφάνη ποτὲ λέων ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκεῖνοις καὶ f. 115^v (ca)
πολλοὺς ξένους καὶ αὐτόχθονας διέφθειρεν. Ὁ οὖν ἄββᾶς
255 Ἰουλιανὸς ὁ Στυλίτης ἐν μιᾷ καλέσας τὸν μαθητὴν αὐτοῦ
Παγκράτιον λέγει αὐτῷ, «Ἄπελθε πρὸς τὸνλέοντα ὡς ἀπὸ
σημείων δύο πρὸς νότον | καὶ εὐρήσεις αὐτὸν ἀνακείμενον, f. 116^r
καὶ εἶπέ αὐτῷ, Τάδε λέγει ὁ ταπεινὸς Ἰουλιανός· Ἐν
ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ζωοποιούντος τὰ πάντα,
260 ἀναχώρησον τῆς χώρας ταύτης καὶ μηκέτι βλάβης
ἄνθρωπον.» Ὁ δὲ ἀδελφὸς ἀπελθὼν καὶ εὐρῶν τὸνλέοντα
εἶπε τὴν ἀπόκρισιν τοῦ γέροντος· καὶ παραχρῆμα ὁ λέων
ὡς ὑπὸ πυρὸς διωκόμενος ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν.

| 54. Ὁ ἄββᾶς Σέργιος ὁ ἀναχωρητῆς, ὡς ἔμενεν εἰς τὸ f. 117^r (ca)
265 Σινᾶ, ἔβαλεν αὐτὸν ὁ οἰκονόμος εἰς τὰ βορδόνια· ὡς οὖν
ἦρχοντο ἐν μιᾷ, ἰδοὺ λέων ἐν τῇ ὁδῷ ἀνέκειτο· καὶ ὡς
εἶδον αὐτὸν τὰ βορδόνια, ἔστησαν. Τότε ὁ ἄββᾶς Σέργιος
λαβὼν ἐκ τοῦ μαργουνίου αὐτοῦ μίαν εὐλογίαν ἀπῆλθε
πρὸς τὸνλέοντα καὶ λέγει αὐτῷ, «Λάβε τὴν εὐλογίαν τῶν
270 πατέρων καὶ ἄπελθε ἐκ τῆς ὁδοῦ, ἵνα παρέλθωμεν.» Ὁ δὲ
λέων λαβὼν τὴν εὐλογίαν ἐν τῷ στόματι ἀνεχώρησεν
ἐκεῖθεν.

55. Ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ ἀγίου ὄρους Σινᾶ κατὰ τὴν τῆς
Πεντηκοστῆς ἡμέραν, τῆς θείας ἐκτελουμένης λειτουργίας,
275 ἐκφωνήσαντος τοῦ ἱερέως «τὸν ἐπινίκιον ὕμνον,» ἀπε-
κρίθησαν τὰ ὄρη φοβερᾷ τῇ φωνῇ, «Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος

253/263 ΙΟΗ. MOSCH., *Prat. sp.* 58 (PG 87 (3), 2912B-C). 264/272 ΙΟΗ.
MOSCH., *Prat. sp.* 125 (PG 87 (3), 2988A-B). 273/278 ANASTASIUS MON.,
Narratio 3 (ed. F. NAU, OC 2, 1902, p. 61-62). 275 Lit. Chrysos., ed.
BRIGHTMAN, p. 313. 276/277 Is. 6, 3.

APSV (253-263, 273-276)

249 ψιαθίου] ψιάθην S 253/263 Ἐφάνη - ἐκεῖθεν] *Aporph.* 53 post 45
trsp. AP 253 ἐκεῖνοις] Κιλικίας AP 255/256 ἐν μιᾷ - αὐτῷ] *om.* V
256 Ἄπελθε] ἔφη τῷ μαθητῇ αὐτοῦ *add.* V 256/257 ὡς - νότον]
om. V 258 αὐτῷ] αὐτὸν AP 260 ἀναχώρησον] ἀπὸ *add.* AP
263 ἐκεῖθεν] ἐκεῖσε V 265 οὖν] *om.* S 268 μαργουνίου] μαργω-
νίου *forte scribendum*: cf. A. J. FESTUGIÈRE, *Moines d'Orient*, IV (2), p.
54-55 271 στόματι] αὐτοῦ *add.* S

Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ,» καὶ διέμεινεν ὁ ἦχος καὶ ἡ βοή συρεῖσα ὡς ἐπὶ ἡμιώριον.

280 56. Εἶπεν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «Μέλλων
φωτίσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας σου εἰς τὸ μὴ μόνον | f. 117^v
ἀναγινώσκειν τὰ γεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ νοεῖν αὐτὰ καὶ
πράττειν ὡς δύνამις, ἵνα μὴ ὁμοιωθῆς ἀνδρὶ μετροῦντι
ἄρτους καὶ ἀπὸ τοῦ λιμοῦ ἀποθνήσκοντι, ἢ διψῶντι ἐστῶτι
285 παρὰ τὴν πηγὴν καὶ οὐ πίνουντι.»

57. Ἦλθέ ποτε ὁ Σατανᾶς μετὰ φαντασίας πρὸς τινὰ τῶν ἀγίων λέγων, «Ἐγὼ εἶμι ὁ Χριστός·» ὁ δὲ ἐκάμμουσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰπών, «Ἐγὼ τὸν Χριστὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἰδεῖν οὐ θέλω.»

290 58. Ἐφάνη τινὶ τῶν γερόντων ὁ διάβολος μετασχηματι-
σθεὶς εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ φησι πρὸς αὐτόν, «Ὁ Θεὸς
με ἀπέστειλε πρὸς σε, ἄββᾶ·» καὶ ὁ γέρων, «Ὅρα μὴ πρὸς
ἄλλον ἀπεστάλης, ἐγὼ γὰρ οὐκ εἶμι ἄξιος.» Καὶ οὐ
παρεδέξατο αὐτόν.

295 59. Ἐλεγον οἱ γέροντες ὅτι, «Εἰ καὶ ἐν ἀληθείᾳ ποτὲ
φανῆ σοι ἄγγελος, μὴ παραδέξῃ· ἀλλ' ἀποστράφηθι λέγων
ὅτι, Οὐκ εἶμι ἄξιος ἀγγελικῆς ὀπτασίας.»

60. Ὁ ἄββᾶς Μάρκελλος ὁ Σκητιώτης ἀνέστη ἐν μιᾷ
νυκτὶ προσεύξασθαι, καὶ ἀκούει φωνῆς βουκίνου· καὶ
300 διελογίζετο ἐν ἑαυτῷ, «Πόθεν ὧδε φωνὴ βουκίνου; Ὡδε
πόλεμος οὐκ ἔστιν, οὐδὲ στρατόπεδον.» | Καὶ ὡς ταῦτα f. 118^r
διενοεῖτο, ἰδοὺ πλησίον αὐτοῦ Αἰθίοψ δαίμων παραστάς
ἔφη, «Ναί, πόλεμός ἐστιν ὧδε, ναὶ παράταξις, ἄββᾶ. Εἰ
τοίνυν οὐ θέλεις πολεμεῖν καὶ πολεμεῖσθαι, πέσε, κοιμῶ καὶ
305 ἀναπαύου.»

61. Εἶπεν ὁ ἄββᾶς Μάξιμος, «Ἐν τῷ καιρῷ τοῦ ὕπνου
δραττόμενοι οἱ δαίμονες τῶν μορίων τοῦ σώματος κινουῖσι
τὸ τῆς πορνείας πάθος, καὶ οὕτω τὸν νοῦν φαντάζουσι διὰ

279/285 NAU 670: cf. J.C. GUY, *Recherches*, p. 74. 286/289 NAU 312 (ROC 1912). 290/294 NAU 310 (ROC 1912). 295/297 NAU 311 (ROC 1912). 298/305 IOH. MOSCH., *Prat. sp.* 152 (PG 87 (3), 3017B-C). 306/312 MAXIMUS, *Cent. carit.* II, 85 (PG 90, 1012B).

AB(306-308) P S V(277-305)

277 αὐτοῦ] σου *Liturg. S. Ioh. Chrysost.*: cf. F. VAN DE PAVERD, *Zur Geschichte des Messliturgie* (= OCA 187), Rome 1970, p. 286-7 278 ἐπὶ ἡμιώριον] ἐπὶ μίωριον AS 299 βουκίνου] βουκίνων S 300 Ὡδε] ἐνταῦθα V 301 στρατόπεδον] στρατόπαιδα S 303 ναί] καὶ V

τῶν αἰσθήσεων μέχρις ἐκκρίσεως· ὡσπερ γὰρ οἱ χοῖροι
310 ἡδονταὶ τῷ βορβόρῳ, οὕτω καὶ αὐτοὶ τῷ τοῦ σώματος
μολυσμῷ καὶ τῇ δυσωδίᾳ τῆς ἁμαρτίας. Σὺ οὖν,» φησί,
«νεκροὺς μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ τοὺς ζῶντας.»

62. Εἶπε πάλιν, «Ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον
ἄγγελός ἐστι καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἐπειδὴ καὶ οἱ ἄγγελοι ἐν
315 τῷ οὐρανῷ τὸν Θεὸν καὶ ἀλλήλους ἀγαπῶσιν.»

63. Λέγεται περὶ πολλῶν ἀγίων μαρτύρων ὅτι ἐν τῇ
ἡμέρᾳ τῆς σφαγῆς αὐτῶν, ἐν ἣ ἔμελλον δέξασθαι τὸν τοῦ
μαρτυρίου στέφανον, οὐκ ἐγεύοντό τινος, ἀλλ' ἴσταντο ἀφ'
ἐσπέρας ἕως πρωτῆ ψάλλοντες καὶ προσευχόμενοι καὶ τὴν
320 ὥραν μετὰ χαρᾶς ἐκδεχόμενοι τοῦ θανάτου αὐτῶν.

64. Ὁ ἀββᾶς Σισόης, ὡς ἦλθε τελειωθῆναι, ἔλαμψε τὸ | f. 118^v
πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος, καὶ ἐφοβήθησαν οἱ παρόντες
καὶ λέγουσιν αὐτῷ, «Ἀββᾶ, τί βλέπεις;» Ὁ δὲ ἀπεκρίθη
αὐτοῖς, «Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθε, λέγων πρὸς
325 τοὺς ἀγγέλους, Φέρετέ μοι ὧδε τὸ σκεῦος τῆς ἐρήμου.»
Καὶ ἐτελειώθη μετὰ χαρᾶς· ἐώρων γὰρ αὐτὸν ἀναγόμενον,
ὄν τρόπον ἀσπάζεται τις τοὺς ἑαυτοῦ φίλους.

65. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Μακάριος, «Ὁ τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ
ἐνατενίζων πατεῖ τὴν παρὰ ἀνθρώπων δόξαν· ἐὰν δὲ περὶ
330 ταύτην στραφῆ, ἐκείνης ἐκπίπτει.»

66. Ἠρώτησέ ποτε ὁ ἀββᾶς Μακάριος τῷ ἀββᾶ Ζαχαρίᾳ,
«Εἶπέ μοι, τέκνον, τὸ ἔργον τοῦ μοναχοῦ;» καὶ ἀπεκρίθη
αὐτῷ Ζαχαρίας, «Ἐμὲ ἐρωτᾶς, πάτερ;» Λέγει αὐτῷ ὁ
ἀββᾶς Μακάριος, «Πληροφοροῦμαι εἰς σέ, τέκνον μου
335 Ζαχαρία· ἔστι γὰρ ὁ νύσσων με τοῦ ἐρωτῆσαί σε.»
Ἀπεκρίθη αὐτῷ Ζαχαρίας, «Τὸ κατ' ἐμέ, πάτερ, τὸ βιάζε-
σθαι ἑαυτὸν εἰς πάντα, αὕτη ἐστὶν ἡ ὁδὸς τοῦ Θεοῦ.»

67. Εἶπέ ποτε ὁ ἀββᾶς Μωϋσῆς τῷ ἀββᾶ Ζαχαρίᾳ, «Εἶπέ
μοι πῶς σωθῶ, τί ποιήσω, τέκνον μου;» Ὁ δὲ ἔρριψεν
340 ἑαυτὸν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ λέγων, «Σὺ με ἐρωτᾶς,

313/315 MAXIMUS, *Cent. carit.* I, 42 (PG 90, 968D). 316/320 ISAAC SYRUS,
Opera, ch. 85, p. 336, 3 s. 321/327 *Apoph. Patr.*, Sisoës 14 (PG 65, 396B).

328/330 *Apoph. Armen.* II, 279 (Venet. 1855): cf. L. REGNAULT, *Nouveau
recueil des Pères du désert* (Solesmes 1970), p. 266. 331/337 *Apoph. Patr.*,
Zacharias 1 (PG 65, 177D-180). 338/345 *Apoph. Patr.*, Zacharias 3 (PG 65,
180A-B).

AB(309-312, 328-330) P S

309 ἐκκρίσεως] ἐκρίσεως S κρίσεως B 324 Ἰησοῦς] om. S
Χριστὸς om. AS 328 Ὁ] ὅτι S τῇ ... δόξῃ] τῆς ... δόξης B

πάτερ;» Λέγει αὐτῷ ὁ γέρων, «Πίστευσον, ἢ τέκνον, εἶδον f. 119^r
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ σέ, καὶ πληροφοροῦμαι τοῦ
 ἐρωτησαί σε.» Τότε ὁ ἄββᾶς Ζαχαρίας ἐκβαλὼν τὸ ἑαυτοῦ
 καμελαύχιον ἔρριψε καὶ κατεπάτησε λέγων, «Εἰ μὴ συν-
 345 τριβῆ οὕτως ὁ ἄνθρωπος, οὐ δύναται γενέσθαι μοναχός.»
68. Τελευτῶντος τοῦ ἄββᾶ Ζαχαρίου, καθεζόμενος ὁ
 ἄββᾶς Ἰσίδωρος ἀνέβλεψεν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶπεν,
 «Εὐφραίνου ἐν Κυρίῳ, τέκνον μου Ζαχαρία, ὅτι ἀνεώχθη-
 σάν σοι αἱ πύλαι τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.»
 350 **69.** Εἶπεν ὁ ἄββᾶς Ἰσαάκ, «Ὁ κόσμος πόρνη ἐστίν, καὶ ὁ
 κρατηθεὶς τῷ πόθῳ αὐτοῦ οὐ δύναται εὐκόλως ἐξειλησαι
 ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, εἰ μὴ τὸν Θεὸν ἐπικαλέσεται, ὥσπερ
 ἐν τῷ κήτει ὁ Ἰωνᾶς· ἐν δὲ τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου, τότε
 γνωρίζει αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος ὅτι πλάνος ἦν καὶ ἀπατεῶν.»
 355 **70. Στίχοι.**

Τὸ γλυκύπικρον ἐκροφῶν βίου μέλι
 τῆς τοῦ θανάτου πικρίας οὐκ αἰσθάνη,
 ἀλλ' ὀψὲ νήψας καὶ νοήσας τὴν πλάνην,
 ἄνθρωπε, φύγε τὸν ψυχόλεθρον βίον.
 360 Γῆν γὰρ ἄπασαν καὶ θάλασσαν ἂν δράμης,
 καὶ πάντα τῆς γῆς ἂν κερδήσῃς τὸν πλοῦτον,
 τάφος σε σήψει, κἂν θέλῃς κἂν μὴ θέλῃς.
71. Ἀδελφὸς ἠρώτησε τὸν ἄββᾶν Ποιμένα λέγων, «Καλόν
 ἢ ἐστίν, ἄββᾶ, ἵνα ἐὰν ἴδω τὸ σφάλμα τοῦ ἀδελφοῦ μου, f. 119^v
 365 σκεπάσω αὐτό;» Καὶ ἀπεκρίθη ὁ γέρων, «Ἐὰν σκεπά-
 σωμεν τοῦ ἀδελφοῦ τὸ σφάλμα, σκεπάσει καὶ ὁ Θεὸς τὰ
 ἡμέτερα.»

346/349 *Apoph. Patr.*, Zacharias 5 (PG 65, 180C). **350/354** ISAAC SYRUS,
Opera, ch. 85, p. 329, 9-14. **356/362** *Epigrammatum Anthologia Palatina*, III, 4,
 100 (ed. E. COUGNY, Paris 1890, p. 417). **363/367** *Apoph. Patr.*, Poimen 64
 (PG 65, 337A-B).

AB(350-354) *K*(355-362) *L*(355-362) *PSV*(350-362)

344 καμελαύχιον] καμηλαύχιον *P* κατεπάτησε] -σεν *S* **344/345**
 συντριβῆ *post* οὕτως *trsp.* *P* **349** σοι] *om.* *S* **350** πόρνη] πόρνος *S*
351 τῷ πόθῳ] εἰς τὸν πόθον *P* ἐξειλησαι] ἐξειλεῖται *B* **352**
 ἐπικαλέσεται] ἐπικαλέσεται *SV* **352/354** ὥσπερ - ἀπατεῶν] *om.* *V*
354 ἦν] ἐστὶ *B* **355** Στίχοι] *om.* *SV* περὶ μνήμη θανάτου *add.* *L*
356 γλυκύπικρον] γλυκύπικρον *A* βίου] τοῦ βίου *S* **360** Γῆν]
 ἦν *A* **362** σήψει] καλύψει *K* **364** ἵνα ἐὰν] *om.* *P* τὸ σφάλμα *post*
 μου *trsp.* *S* **367** ἡμέτερα] βλέψον, θεατά, τοῦ βίου τὴν εἰκόνα καὶ
 στήθι μακρὰ τῆς πικρᾶς τούτου βλάβης *add.* *S* εἰ δ' οὖν τούναντίον *add.* *V*

72. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἐφραΐμ, «Ἀρχὴ καταστροφῆς ψυχῆς
 370 μοναχοῦ γέλωσ καὶ παρρησία· ὅταν ἴδῃς σεαυτὸν ἐν
 τούτοις, ὦ ἀδελφέ, γίνωσκε ὅτι εἰς βάθη κακῶν κατήντη-
 σας, καὶ μὴ παύσῃ δεόμενος τοῦ Θεοῦ ῥυσθῆναι τοῦ
 θανάτου τούτου.»

73. Ἀδελφὸς ἠρώτησε τὸν ἀββᾶν Ἰσίδωρον λέγων, «Διὰ
 τί σὲ οὕτω σφόδρα φοβοῦνται οἱ δαίμονες, πάτερ;» Καὶ
 375 ἀπεκρίθη ὁ γέρων ὅτι, «Ἀφ' οὗ γέγονα μοναχός, οὐκ
 ἀνέβη ἡδονὴ βρώματος ἐν τῷ λάρυγγί μου.»

74. Ὁ ἀββᾶς Λογγῖνος ἄπαξ κακῶθεις λέγει πρὸς ἑαυ-
 τόν, «Κακῶθητι καὶ ἀπόθανον· εἰ δὲ ἀπαιτήσεις με παρὰ
 τὸν καιρὸν φαγεῖν, οὐδὲ τὴν καθημερινὴν τροφήν σοι
 380 παρέχω.»

75. Ἀδελφὸς ἠρώτησε τὸν ἀββᾶν Σισόην λέγων, «Ἐὰν
 καταληφθῶ εἰς ἀγάπην καὶ πῖω τρία ποτήρια οἴνου, μὴ
 πολὺ ἔστι;» Καὶ ἀπεκρίθη ὁ γέρων, «Ἐὰν οὐκ ἔστι
 Σατανᾶς, πολὺ οὐκ ἔστιν.»

385 76. Εἶπε γέρων, «Μοναχὸς πίνων ἐπέκεινα τῶν τριῶν | f. 120^r
 ποτηρίων μὴ εὔζηται ὑπὲρ ἑμοῦ.»

77. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Ἰωάννης ὁ Κολοβός, «Τί ἰσχυρὸς ὁ
 λέων, καὶ διὰ τὴν κοιλίαν αὐτοῦ ἐμπίπτει εἰς τὴν παγίδα
 καὶ ταπεινοῦται· οὕτω καὶ ὁ μοναχὸς ἀπὸ γαστριμαργίας
 390 ἀπόλλυται.»

B. <Περὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων.>

I. Εἶπεν ὁ ἀββᾶς Νεῖλων, «Ἀδύνατον ἄλλως σωθῆναι τὸν
 πιστὸν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν, εἰ μὴ μεταλαμβάνει
 μετὰ φόβου, πόθου καὶ πίστεως τῶν θείων καὶ ζωοποι-
 395 ῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων.»

368/372 EPHRAEM SYRUS, *Quod non oporteat ridere* (ed. ASSEMANI, I, 254).
 373/376 *Apoph. Patr.*, Isidorus 2 (PG 65, 220C). 377/380 *Apoph. Patr.*,
 Longinus 2 (PG 65, 256D). 381/384 *Apoph. Patr.*, Sisoës 2 (PG 65, 392C).
 385/386 NAU 465 : cf. J. C. GUY, *Recherches*, p. 67. 387/390 *Apoph. Patr.*,
 Ioh. Col. 28 (PG 65, 213B). 392/395 NILUS, *Epist.* III, 280 (PG 79, 521D).

AB(392-395) P S V(377-380, 387-390)

368 Εἶπεν ὁ ἀββᾶς] *om.* V 369 σεαυτὸν] ἑαυτὸν S 374 οὕτω] οὕτως S
 387 Εἶπεν – Κολοβός] *om.* V 391 *tit.* Περὶ – μυστηρίων] *om. codd. sed cf. tit. cap.*
 392 Νεῖλων] Νεῖλος B 394 φόβου] καὶ
 add. A πίστεως καὶ πόθου *trsp.* P 395 τοῦ Χριστοῦ] *om.* S

2. Πολλοὶ τῆς θυσίας ταύτης ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετέχου-
 σιν, ἄλλοι δὲ δις καὶ τρίς, καὶ ἕτεροι πολλάκις. Τίνας οὖν
 ἀποδεξόμεθα, τοὺς ἅπαξ ἢ τοὺς πολλάκις ἢ τοὺς ὀλιγάκις
 μεταλαμβάνοντας; Οὔτε τοὺς ἅπαξ, οὔτε τοὺς πολλάκις,
 400 οὔτε τοὺς ὀλιγάκις, ἀλλὰ τοὺς ἀξίως καὶ μετὰ καθαροῦ
 συνειδότος· οἱ τοιοῦτοι αἰεὶ προσίτωσαν, οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι
 μηδὲ ἅπαξ. Τί δῆποτε; "Ὅτι εἰς κρίμα ἑαυτῶν μετέχουσι.
 «Τὰ γὰρ ἅγια,» φησί, «τοῖς ἁγίοις,» ὥστε εἴ τις ἅγιος,
 προσίτω· οὐχ ἀπλῶς ἀμαρτημάτων καθαρός, ἀλλ' ἅγιος.
 405 3. Τοὺς μέλλοντας ἐνθένδε ἀπαίρειν, εἰ τύχωσιν ἐν
 καιρῷ ἐξόδου μεταλαβεῖν τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἐν
 καθαρῷ συνειδήσει, δωροφοροῦντες | δι' ἐκεῖνο τὸ ληφθὲν f. 120^v
 ἀπάγουσιν ἐνθένδε οἱ ἄγγελοι.

4. Δανιήλ τις φαρμακὸς Ἰουδαῖος, κατὰ τὴν ὥραν ἐν ἧ
 410 ἔμελλε πυρίκαυστος γενέσθαι, ἀνεβόησε λέγων, «"ὦ βία,
 ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου βασανίζει με εἰπεῖν τοῖς Χριστιανοῖς,
 ἃ οὐκ ἤθελον εἰπεῖν. Μὰ τὴν ὥραν ταύτην τῆς ἀνάγκης
 μου, οὐδέποτε ἴσχυσαν τὰ φάρμακά μου εἰς ἄνθρωπον
 Χριστιανὸν κοινωνοῦντα συχνῶς» (ἀξίως δηλονότι καὶ
 415 μετὰ καθαροῦ συνειδότος).

5. Οἱ μὲν πταίοντες καὶ τοῖς ἱεροῖς μὴ τολμῶντες προσ-
 ελθεῖν μυστηρίοις, εὐγνώμονές εἰσι καὶ ταχέως, εἰ βουλη-
 θεῖεν, διορθωθήσονται ἐπιθυμία τῶν φρικτῶν μυστηρίων· οἱ
 δὲ καὶ πταίοντες καὶ ἀναιδῶς τῶν θείων καὶ καταφρονη-
 420 τικῶς προσαπτόμενοι, ἀνιάτα νοσοῦσι καὶ ἀθεράπευτα·
 τούτοις ὅλως ἐπιπηδᾷ ὁ διάβολος τεκμήριον τῆς ἀναληγ-
 σίας αὐτῶν ἐντεῦθεν ποιούμενος.

6. Καὶ ἅπαν μὲν ἀμάρτημα καὶ πάθος ἐμπόδιόν ἐστι περὶ

396/404 ΙΟΗ. CHRYSOS., *Hom. in Hebr.* 17, 4 (PG 63, 131-133); cf. ANAST. SIN., *Quaes.* 7 (PG 89, 388D-389B). 403 Lit. Chrysos., ed. BRIGHTMAN, p. 341. 405/408 ΙΟΗ. CHRYSOS., *de sac.* VI 4 (PG 48, 681C). 409/415 ANAST., *Narratio* 50 (ed. F. NAU, OC 3, 1903, p. 70); cf. *Quaes. de euch.*, p. 708. 416/422 ISID. PEL., *Epist.* III, 364 (PG 78, 1017A). 423/433 cf. THEOGNOSTUS, *Kephalaia* 17 (*Philokalia*, Venise 1782, p. 501; Athènes 1975, II, p. 258).

ABPS

396 Πολλοί] ἄλλοι B 397 οὖν] om. AP 400 ἀξίως καὶ] ἀξίους, τοὺς B μετὰ] καὶ add. B 405 ἐνθένδε] ἐνθάδε B 406 ἀχράντων] om. B 407 δωροφοροῦντες] δορυφοροῦντες *Ioh. Chrys.*, l.c. 416/419 Οἱ μὲν ... οἱ δὲ] *scripsi ex Isid. Pel.*, l.c., εἰ μὲν ... εἰ δὲ *codd.* 418 φρικτῶν] θείων AP 419 καὶ] om. S θείων] μυστηρίων add. P 422/423 ἐντεῦθεν ποιούμενος *post* ἐμπόδιον ἐστι *trsp.* B

τὴν τῶν ἁγίων μυστηρίων μετάληψιν, ἐξαιρέτως δὲ πορνεία
 425 καὶ μνησικακία· κίνδυνος γὰρ οὐχ ὁ τυχῶν, τούτοις
 ἐνεχόμενόν τινα κατατολμῆσαι τῆς μεταλήψεως εἰς ἰδίαν
 κατάκρισιν. | Ἄλλὰ καὶ ὁ ἐν οἴωδήποτε τρόπῳ πεσῶν ἐν f. 121^r
 ὀράματι εἰς φαντασίαν ἀκάθαρτον, μὴ κοινωνεῖτω τὴν
 ἡμέραν ἐκείνην, ἐκτὸς εἰ μὴ σπουδαῖός τις ὦν καὶ τῶν
 430 ἀγωνιστῶν φθόνῳ τοῦ ἐχθροῦ ρεύσει σαρκὸς περιπέπτωκε·
 πλὴν καὶ τότε ὡς τετραυματισμένοι προσέλθωμεν, καὶ οὐχ
 ὡς καταφρονοῦντες, καὶ ἰάσεται ἡμᾶς ὁ καὶ τὴν αἰμόρρουν
 πάλαι Χριστὸς ἰασάμενος.

7. Ἦλθέ τις ποτε τῶν ἁγίων εἰς δαιμόνων διάλεξιν καὶ
 435 ἠρώτησεν αὐτοὺς λέγων, «Ποίαν εὐχὴν φοβεῖσθε τῶν
 ἄλλων ἐπέκεινα;» Οἱ δὲ εἶπον αὐτῷ, «Οὐκ ἔστιν ἑτέρα
 εὐχὴ καταλύουσα ἡμῶν τὴν δύναμιν ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ
 ἐξηκοστοῦ ἐβδόμου ψαλμοῦ.» Καὶ ὁ ἅγιος, «Καὶ ἀπὸ τῶν
 παραδεδομένων ἡμῖν τοῖς Χριστιανοῖς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, τί
 440 πλέον τῶν ἄλλων δεδοίκατε;» Καὶ ἀπεκρίθησαν αὐτῷ,
 «Ἐχεται ὄντως τρία πράγματα μεγάλως ἐναντιούμενα ἡμῖν·
 τὸ ἐν ἐσθίετε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τῷ ἄλλῳ λούεσθε, καὶ τὸ
 ἕτερον κρέματα ἐν τῷ τραχήλῳ ὑμῶν.» Ἐσήμαναν δὲ διὰ
 τούτων οἱ πονηροὶ τὴν ἁγίαν κοινωνίαν, τὸ ἅγιον βάπτι-
 445 σμα, καὶ τὸν τίμιον σταυρόν. Εἰτά φησι πρὸς αὐτοὺς ὁ τοῦ
 Θεοῦ ἄνθρωπος, «Καὶ ἀπὸ τῶν τριῶν τούτων, | ποῖον f. 121^v
 φοβεῖσθε πλέον;» Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν, «Εἰ ἐφυλάσσετε
 καλῶς τὴν τιμὴν, οὐ ἐσθίετε, οὐκ ἠδυνάμεθα ὅλως προσεγ-
 γίσει ποτὲ ἢ βλάψαι Χριστιανόν.»

450 8. Τοῦ Σιναΐτου.

(1.) Πᾶσα θυσία τῷ Θεῷ προσφερομένη εἰς ἄφεσιν
 ἁμαρτιῶν ὑπὸ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις νενομοθέτηται, καὶ
 μάλιστα ἐξαιρέτως ἡ ἀναίμακτος τοῦ Χριστοῦ θυσία, ὀπηνί-
 κα καὶ αὐτοὶ δεδοίκασιν οἱ ἄγγελοι. (2.) Πολλῆς οὖν ἡμῖν

434/449 ANAST., *Narratio* 53 (ed. F. NAU, OC 3, 1903, p. 78-79); cf. *Quaes. de euch.*, p. 708. 451/513 *Quaes. de euch.*, p. 706.

ABPS

426 ἐνεχόμενόν] ἐνεχομένου S 426/427 εἰς ἰδίαν κατάκρισιν] om. B
 427 πεσῶν] περιπεσῶν B 428/429 τὴν ἡμέραν ἐκείνην] τῇ ἡμέρᾳ
 ἐκείνῃ B 435 ἠρώτησεν] ἐρώτησεν B 436/437 ἑτέρα εὐχὴ] ἑτέραν
 εὐχὴν A 441 Ἐχεται] *codd.* ἔχετε *Anastasius l.c.* 443 ἕτερον] ἄλλο B
 450 *tit.* τοῦ Σιναΐτου] om. S περὶ τῆς ἁγίας κοινωνίας, ξβ'. *add.* P τοῦ
 ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀναστασίου μοναχοῦ τοῦ σιναΐτου περὶ διαφορῶν
 ὑπομνήματα B 454 οἱ] om. B

455 χρεία τῆς νήψεως ἅμα καὶ διακρίσεως ἐπὶ τῇ μεταλήψει τῶν μυστηρίων, καθὼς καὶ ὁ μακάριος ἡμῖν παραινεῖ Παῦλος λέγων ὅτι, «Ὁ ἀναξίως ἐσθίων καὶ πίνων τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου εἰς κρίμα ἑαυτοῦ ἐσθίει καὶ πίνει.»

(3.) Εἰσὶ γὰρ τινες καὶ διὰ χρόνου μεταλαμβάνοντες 460 ἐκδίδωσιν ἑαυτοὺς τῇ ἁμαρτίᾳ· ἄλλοι δὲ πάλιν συχνότερως μετέχοντες παραφυλάττουσιν ἑαυτοὺς πολλάκις ἀπὸ πολλῶν κακῶν φοβούμενοι τὸ κρίμα τῆς μεταλήψεως. (4.) Καὶ ὅτι μὲν ὀλίγοι εἰσὶν οἱ ἀξίως μεταλαμβάνοντες, πρόδηλον ὅμως ἔστιν ἁμαρτία πρὸς θάνατον, καὶ ἔστιν ἁμαρτία πρὸς 465 μετάνοιαν, καὶ ἔστι τραῦμα πρὸς ἓμπλαστρον, καὶ ἔστι f. 122^r πάλιν ἄλλο ἀνίατον.

(5.) Ὡς γὰρ βδελύττεται ὁ βασιλεὺς τὴν τοῦ κελεφοῦ χεῖρα ἀπτομένην τοῦ σώματος ἢ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, καὶ ἄλλως πάλιν τὴν χεῖρα τὴν ἀπὸ λειχήνης τινὸς κεκρατη- 470 μένην· ἢ ὡσπερ ἐπὶ τινος κάμψας μικρὰν νοτίδα ἐχούσης, ἐὰν βάλῃς ἄνθρακα πυρός, ἀναξηραίνει καὶ καταναλίσκει τὴν νοτίδα καὶ καθαίρει, ἐὰν δὲ εἰς κάμψαν ἔχουσαν ὕδωρ βληθῇ ὁ ἄνθραξ, κατασβέννυται μηδὲν ὠφελούμενος ἐκ τοῦ σκεύους· (6.) οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀγίων μυστηρίων 475 μεταλήψεως νοήσωμεν καὶ φρονήσωμεν ὅτι, εἰ μὲν μικρὰ τινα καὶ ἀνθρώπινα καὶ εὐσυγχώρητα πταίσομεν, οἷον διὰ γλώσσης, ἢ ἀκοῆς, ἢ ὀφθαλμοῦ κλεπτόμενοι, ἢ κενοδοξίας, ἢ λύπης, ἢ θυμοῦ, ἢ τινος τῶν τοιούτων, καὶ καταμεμφόμενοι ἑαυτοὺς καὶ ἐξομολογούμενοι τῷ Θεῷ οὕτω τῶν 480 ἀγίων μυστηρίων μετέχομεν, πιστεύομεν ὅτι εἰς κάθαρσιν τῶν τοιούτων ἁμαρτιῶν ἡμῖν ἢ μετάληψις γίνεται· (7.) εἰ δὲ βαρέα καὶ πορνικὰ καὶ ἀκάθαρτά τινα πράττομεν, καὶ

457/458 1 Cor. 11, 27-29. 464 1 Ioh. 5, 16.

ABPS

455 ἅμα] *om.* B 456/457 Παῦλος *ante* ἡμῖν *trsp.* B 457 λέγων] *om.* B 458 καὶ] τὸ *add.* P 460 ἐκδίδωσιν] ἐκδιδούσιν S 461 ἀπὸ] τῶν *add.* S 463 ἀξίως] ἀναξίως B πρόδηλον] ἢ πρὸς θάνατον ἁμαρτία, ἢ ἀνεξομολόγητός ἐστιν καὶ βλάσφημος *add.* S 468 χεῖρα] χεῖραν B 469 λειχήνης] λειχήνος *forte corrigendum* τινὸς] *om.* S 470 ὡσπερ] *om.* B 473 ὠφελούμενος ἐκ τοῦ σκεύους] ὠφελουμένου ἐξ αὐτοῦ τοῦ σκεύους *forte corrigendum ex Quaest. de euch.* 474 τῆς] *om.* B τὴν S 475 μεταλήψεως] μετάληψιν S 476 πταίσομεν] *scripsi* πταίσομαι B πταίσομεν APS 477 ἀκοῆς] δι' ἀκοῆς B 478 ἢ θυμοῦ] καὶ θυμοῦ B καὶ] *om.* B 481 ἡμῖν] *om.* S ἡμῶν P 482 τινα] *om.* P

μνησικακίας τινὰς πρὸς τὸν πλησίον ἔχομεν, | μὴ πλη- f. 122^v
 σιάσωμεν, ἵνα μὴ κατάκρισιν καὶ βάρος ἐπισπασώμεθα.
 485 Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς καὶ ἡ νομικὴ γραφὴ παιδεύει, ἡνίκα Δαυὶδ
 τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἐν Βηθλεὲμ μετὰ τῶν αὐτοῦ
 παιδαρίων ἔφαγεν, ὧν τὴν μετάληψιν οὐκ ἔδωκεν αὐτοῖς
 Ἐβιάθαρ ὁ ἀρχιερεὺς, ἄχρις ἡρώτησεν, «Εἰ ἄρα καθαροί
 εἰσιν ἀπὸ γυναικός.»
 490 (8.) Ἐπειδὴ δὲ ἄνθρωποι σαρκικοὶ ὄντες καὶ | ἀσθενεῖς f. 123^r
 πολλοῖς συμφυρόμεθα ἁμαρτήμασιν, μὴ τηροῦντες ἑαυτοὺς
 ἐκ τῆς κατὰ σάρκα ἁμαρτίας, δέδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς
 διαφόρους θυσίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἅστινας ἐὰν προσ-
 φέρωμεν αὐτῷ, προκαθαίρουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ προσελθεῖν
 495 τοῖς ἁγίοις μυστηρίοις· (9.) καὶ γὰρ ἡ ἐλεημοσύνη θυσία
 ἐστὶ καθαίρουσα ἁμαρτίας, ὁμοίως καὶ τὸ δάκρυον, καὶ ἡ
 συντριβὴ τῆς καρδίας. Ταύτας εἰ προσάξαιμεν τὰς θυσίας,
 δυνησόμεθα, εἰ καὶ τινα ἔχομεν ὡς ἄνθρωποι ἐλαττώματα,
 προσελθεῖν μετὰ φόβου καὶ κατανύξεως καὶ ἐξομολογή-
 500 σεως, ὡς ἡ αἰμορροοῦσα προσῆλθε τῷ Χριστῷ κλαίουσα
 καὶ τρέμουσα διὰ τὴν οἰκείαν τοῦ αἵματος ἀκαθαρσίαν.
 (10.) Ἄλλην γὰρ συγγνώμην ἔχει ὁ μετὰ φόβου καὶ τρόμου
 καὶ ἐξομολογήσεως προσερχόμενος, καὶ ἑτέραν τιμωρίαν ὁ
 μετὰ καταφρονήσεως· ὥσπερ ὁ Ἰούδας τότε ἁμαρτωλὸς ὢν
 505 μετὰ ἀναιδεΐας τοῦ μυστικοῦ ἄρτου μετέλαβε, διὰ τοῦτο σὺν
 τῷ ψωμίῳ εἰσῆλθεν εἰς αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, διδάσκοντος ἡμᾶς
 τοῦ ὑποδείγματος ὅτι τοὺς | μετὰ καταφρονήσεως τῶν f. 123^v
 θείων κοινωνοῦντας μυστηρίων, οὐ μόνον ἄφεσις ἁμαρτιῶν
 οὐ δίδοται, ἀλλὰ καὶ πλεῖον αὐτοῖς ἐπιπηδᾷ ὁ διάβολος,
 510 χώραν λαμβάνων παρ' αὐτοῖς διὰ τῆς αὐτῶν καταφρονή-

485/489 cf. 1 Sam. 21, 1; 22, 18-20 et supra IV, 23-32. 495/496 cf. Prov.
 15, 27a; Tob. 4, 11; 12, 9. 500 cf. Mt. 9, 20. 505/506 Ioh. 13, 27.

ABPS

484 ἐπισπασώμεθα] ἔχωμεν B 485 παιδεύει] Εἶδον – ψυχῆς (617-
 627) hic trsp. AP 486 Βηθλεὲμ] Νομβὰ 1 Sam., l.c.; fortasse confusio
 ex 2 Sam. 23, 14-17 prouenit. 488 Ἐβιάθαρ] Ἐβιάδαρ Quaest. de eueb.,
 Ἐβειμέλεχ 1 Sam., l.c. 490 δὲ] om. B 491 μὴ τηροῦντες] μαρτυ-
 ροῦντες P 495 γὰρ] καὶ add. S ἡ] om. S 496 ὁμοίως] δὲ add. B
 497 Ταύτας εἰ προσάξαιμεν] ταῦτα μὲν εἰσπράξαι B 499 μετὰ
 φόβου] om. B 500 τῷ] om. B 505 μετέλαβε] ἐπέλαβε (ἐπέλαβε B²)
 B¹ 506 ψωμίῳ] ψωμίον B 508 κοινωνοῦντας] -οῦντες B ἄφεσις]
 ἄφεσιν B 509 καὶ] ἐπὶ add. A ἐπιπηδᾷ αὐτοῖς B 510
 παρ' αὐτοῖς] om. B αὐτῶν] om. B

σεως· οἱ δὲ μετὰ θείου φόβου τοῖς μυστηρίοις προσερχόμενοι οὐ μόνον ἀγιάζονται, ἀλλὰ καὶ τὸν διάβολον ἐξ ἑαυτῶν διώκουσιν.

9. Οὐ παραβλάπτεται ὅλως ὁ δεχόμενος τὰ ἅγια, εἰ καὶ
515 μὴ καθαρῷ βίου ὑπάρχει ὁ ἱερεὺς, εἰ καὶ δοκεῖ πάντας ἀνθρώπους τῇ κακίᾳ ὑπερβαλέσθαι· ἔοικε γὰρ ὁ ἁμαρτωλὸς ἱερεὺς καὶ ἀνάξιος ἀνδρὶ λέπραν ἔχοντι εἰς τὰς χεῖρας καὶ χρυσὸν διανέμοντι, καὶ οἱ μὲν λαμβάνοντες τὸ χρυσίον ἀβλαβεῖς διαμένουσιν, ἡ δὲ λέπρα μένει παρ' ἑαυτῶ.

520 C. Περὶ ἱερέων.

1. Εἰ τοίνυν ἄξιοι τῆς τῶν θείων μυστηρίων ἔσμεν μεταλήψεως, οὐδὲν ἡμᾶς βλάβαι δυνήσεται ὁ ἀνάξιος βίος τοῦ ἱερέως, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἡμῖν ἔσται· εἰ δὲ ἀνάξιοι τηλικαύτης ἔσμεν δωρεᾶς, κἂν ἄγγελος
525 ἡμῖν μεταδῶ τῶν ἱερῶν μυστηρίων οὐδὲν | ὠφελούμεθα. f. 124^r
Καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἰούδας ἐκ τῶν ἀχράντων τοῦ Χριστοῦ χειρῶν μεταλαβὼν οὐκ ὠφέληται.

2. Ἀκούσωμεν δὲ περὶ τούτου καὶ ψυχωφελοῦς διηγήσεως. Γέγονέ τις πρεσβύτερος ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρκαδίου,
530 καὶ ἐξ ἐνεργείας διαβολικῆς πλανηθεὶς ἐγένετο φαρμακὸς καὶ τοιοῦτως ἀσεβῆς ὥστε μετὰ πορνῶν καὶ ἑταιρίδων εἰς τὰ ἱερά σκευὴ ἐσθίειν καὶ πίνειν. Εἶτα μετὰ τινος χρόνου ἐνοήθη καὶ ἐμηνύθη, ἐκρατήθη καὶ ἐξητάσθη. Ἠρώτησεν οὖν αὐτὸν ὁ ἀρχων ἐν τῇ ἐξετάσει λέγων, «Εἰπέ, πανάθλιε,

514/516 cf. ISID. PEL., *Epist.* III, 340 (PG 78, 1000 C9-13). 516/519 cf. ANAST. ANT., *de iud. sac.* (ed. PITRA, p. 276, 27). 521/527 cf. ANAST. SIN., *de sacra synaxi* (PG 89, 848B). 528/549 ANASTASIIUS, *Narratio* 49 (ed. F. NAU, OC 3, 1903, p. 69).

ABL (521-534) PS

511 οἱ δὲ] εἰ δὲ B 511/512 προσερχόμενοι] προσέρχονται B 514 παραβλάπτεται] παραβλέπεται B 515 ὑπάρχει] ὑπάρχεις B ὁ] om. B 518 χρυσὸν] χρυσίον S οἱ] εἰ B 519 ἡ] εἰ B 520 tit. Περὶ ἱερέων] om. BPS sed cf. 528 infra 521 μυστηρίων] om. S ἔσμεν ante τῆς trsp. B 522 δυνήσεται] δυνήσοιται L 525 μεταδῶ post ἱερῶν trsp. AP τῶν ἱερῶν post μυστηρίων trsp. S 526/527 ὁ] om. BS τοῦ Χριστοῦ post χειρῶν trsp. B 528 Ἀκούσωμεν] tit. περὶ ἱερέων. ξγ'. add. P ψυχωφελοῦς] ψυχωφελῆς L 529 Ἀρκαδίου] τοῦ βασιλέως add. PS 531 τοιοῦτως] τοιοῦτος AP 533 ἐμηνύθη] om. B ἐξητάσθη] ἐξετάσθη P 534 λέγων ante ἐν trsp. S

535 καὶ πάσης φιλανθρωπίας ἀνάξει, πάσης δὲ κολάσεως καὶ
 τιμωρίας ἄξει, ἔστω τοῦ φοβεροῦ κριτηρίου τοῦ μέλλοντος
 καὶ τοῦ ἡμετέρου δικαστηρίου κατεφρόνησας, πῶς οὐκ
 ἔφριπτες τὴν φοβερὰν ἐκείνην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν ἐν-
 νοοῦμενος, μήπως κατέλθη πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καὶ κατακαύσῃ
 540 σε;» Ὁ δὲ ἀπεκρίθη πρὸς ταῦτα λέγων, «Μὰ τὸν Θεὸν
 τὸν κολάζοντά με νῦν διὰ τῶν χειρῶν σου, οὐ προσήνεγκα
 τὴν ἁγίαν προσφορὰν ἐγώ, οὔτε μετέδωκα τῷ λαῷ, ἐξ
 ὅτου | ἀπέστην τοῦ Θεοῦ καὶ ἐγενόμην φαρμακός, ἀλλὰ τῷ f. 124^v
 καιρῷ τῆς λειτουργίας ἄγγελος Κυρίου ἤρχετο καὶ ἐδέσμει
 545 με εἰς τὸν κίονα τοῦ ἱερατείου, καὶ προσέφερεν αὐτὸς καὶ
 μετεδίδου καὶ τῷ λαῷ· καὶ ὅτε ἀπέλυεν ἡ σύναξις, τότε
 ἔλυέ με καὶ ἐξηρχόμην· ἀλλὰ τὸ μυστήριον τοῦτο οὐδεὶς
 τοῦ λαοῦ ἔθεώρει, εἰ μὴ ἐγὼ μόνος, ὁ δὲ λαὸς ἐνόμιζεν ὅτι
 ἐγὼ εἶμι ὁ προσφέρων καὶ μεταδιδούς καὶ αὐτοῖς.»
 550 3. Διηγῆσατό μοι ὁ μακάριος Ἰσίδωρος ὁ Σχολαστικὸς
 ὅτι πενθερὸν ἔσχεν ἔτι λαϊκὸς ὢν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅστις
 εἶχεν ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ κορδύλην συγγεννηθεῖσαν αὐτῷ
 ἔχουσαν μέγεθος μήλου τελείου. «Οὗτος εἶχε,» φησὶν,
 «ἔθος καί, καθ' ὅτε μετελάμβανεν τῶν ἁγίων μυστηρίων,
 555 ἐσφράγιζε τὴν αὐτὴν κορδύλην τοῦ πυρώματος. Ἐν μιᾷ οὖν
 τῶν ἡμερῶν ἦλθε κοινωνῆσαι εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον εἰς
 τὰ Θεωνᾶ, καὶ ἐξ ἐνεργείας διαβολικῆς παρακύψας διὰ τῆς
 ὀπῆς τῆς θύρας βλέπει τὸν ἱερέα ἔσω εἰς τὸ κειμηλιαρχεῖον
 συγγινόμενον γυναικί· καὶ ὑποχωρήσας μικρὸν πόρρωθεν,
 560 ὡς εἶδε τὴν γυναῖκα ὑποχωρήσασαν, μηδὲν | διακριθεὶς ἢ f. 125^r
 ὑποσταλείς, ἐλογίσαστο ἐν ἑαυτῷ συνετῶς ὅτι, «Εἰ καὶ
 ἡμαρτεν ὁ κληρικός, πάντως αὔριον μετανοεῖ καὶ σώζεται,

550/571 ANASTASIUS, *Narratio* 56 (ed. F. NAU, OC 3, 1903, p. 83-84). 555
 cf. CYRIL. HIER., *Catech. myst.* V, 22 (PG 33, 1125B 1-9); ANASTASIUS, l.c.

ABLPS

535/536 πάσης² - ἀξει] *om.* L 537 κατεφρόνησας] καταφρονήσας S
 538/539 ἐννοοῦμενος] *om.* B 542 μετέδωκα] τινα *add.* B τῷ] *om.*
 B 545 ἱερατείου] ἱερωτείου S 546 καί] *om.* A 547/549 ἀλλὰ -
 αὐτοῖς] *om.* B 551 ἔσχεν ἔτι] ἔτι ἔσχεν B 552 μετώπῳ] προσώπῳ
 αὐτοῦ τοῦ μετόπου B συγγεννηθεῖσαν] συγγ- ALP αὐτῷ] αὐτὸν
 B 553 ἔχουσαν] ἔχουσα AP 554 καὶ] *om.* B ὅτε] ὅτι P 555
 πυρώματος] πυρώματος B πυρώματος *forte corrigendum* 556 εἰς] *om.* B
 558 ὀπῆς] ὀπῆς S ἔσω] ἔσωθεν S 559 πόρρωθεν] ὀπισθεν B
 560 τῆν] τῆ B γυναῖκα] γυναῖκαν AP 561 συνετῶς] οὖν *add.*,
et ante ἐλογίσαστο *trsp.* B 562 κληρικός] ἱερεὺς P

καὶ οὐκ ἔστιν ἡμῶν τὸ κρίνειν, ἄχρις οὗ Χριστός, ὁ κοινὸς
κριτῆς δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, παραγένηται· πλήν ἐγὼ
565 οὕτως πιστεύω ὅτι οὐ διὰ χειρὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ
χειρῶν ἁγίων ἀγγέλων τὰ ἅγια μυστήρια ἡμῖν μεταδίδονται.»
Ταῦτα διανοηθεὶς ἐπεὶ προσῆλθε τῇ ἱερᾷ μεταλήψει, ὡς
μόνον ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ καὶ εἶπε τὸ «Ἀμήν,» εὐθέως
ἢ ἐν τῷ μετώπῳ αὐτοῦ κορδύλη ἀφανῆς ἐγένετο.» Καὶ
570 οὗτος μὲν ἔτυχε τῆς θεραπείας, διὰ τὸ μὴ κατακρῖναι τὸν
ἱερέα.

4. Ἐν δὲ τῇ πρώτῃ συνόδῳ τῶν τῆς θεοφόρων πατέρων
διήγησις τοιαύτη φέρεται περὶ τοῦ μακαρίτου Κωνσταντίνου
τοῦ βασιλέως. «Ὅτιπερ,» φησὶν, «μετὰ τὸ γενέσθαι τὴν
575 καθαίρεσιν Ἀρείου τοῦ μιανοῦ καὶ ὀρισθῆναι τὴν ὀρθό-
δοξον πίστιν, μὴ φέρων ὁ διάβολος τὴν εἰρήνην ὄραν τῶν
ἁγίων ἐκκλησιῶν διήγειρέ τινας ἐπισκόπους κατ' ἀλλήλων,
καὶ δέδωκεν τῷ αὐτῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ λιβέλλους
κατηγοριῶν, εἷς κατὰ τοῦ ἑτέρου, | περὶ σωματικῶν f. 125^v
580 ἀκαθαρσιῶν καὶ μιανῶν αἰτιῶν· ὡς δὲ ταῦτα ἠκηκόει ὁ
φιλόχριστος καὶ μέγας Κωνσταντῖνος ἐλυπήθη καὶ ἠγα-
νάκτησε, καὶ διαρρήξας τὸν χάρτην κατέκαυσε, ἄξιον
Θεοῦ ἐπιφθεγζάμενος ῥῆμα, «Εἰ καὶ αὐτοῖς εἶδον ἐγὼ τοῖς
ὀφθαλμοῖς μου ἱερέα τοῦ Χριστοῦ ἀμαρτάνοντα, ἐξήπλουν
585 ἂν τὴν χλαμύδα μου καὶ ἐσκέπαζον αὐτόν, ἵνα καὶ ὁ
Χριστὸς τὰς ἐμὰς σκεπάσειεν ἀμαρτίας· ὁ γὰρ ἱερέα τοῦ
Χριστοῦ προφανῶς θριαμβεύων τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν
καὶ τῆς ἐκκλησίας θριαμβεύει χαροποιῶν τοὺς ἐχθρούς.»»

5. Ὁ τὸν Χριστὸν ἀγαπῶν, οἷος ἂν καὶ εἶη ὁ ἱερεὺς,

572/588 de episcopis se invicem accusantibus (BHG 369n), cf. F. HALKIN, Anal. Boll. 85, 1967, p. 440. 589/591 ΙΟΗ. CHRYSOS., Hom. in I Thes. 10, 1 (PG 62, 456B).

ABLPSV(589)

563 οὐ] ὁ add. AP Χριστός] Κύριος S 565 πιστεύω] πιστέβω
B 566 χειρῶν] χειρὸς B ἁγίων post ἀγγέλων trsp. A 570
οὗτος] οὕτως P 572 δὲ] om. P 573 φέρεται] λέγεται S μακαρί-
του] μακαρίου P 574 φησὶν] φησί BS 577 ἁγίων] om. S 578
δέδωκεν] ἔδωκεν P αὐτῷ] om. S 579 σωματικῶν] καὶ add. A
580 δὲ] om. S 584 μου] τὸν add. B τοῦ] om. B ἀμαρτάνον-
τα] ἢ μοναχόν add. P 585 χλαμύδα] χιτόνα ἢ τὸν χλαμύδα B 586
σκεπάσειεν ante τὰς ἐμὰς trsp. B σκεπάση P τοῦ] om. B 587
Χριστοῦ] Θεοῦ L 588 τῆς ἐκκλησίας] τὴν ἐκκλησίαν S 589 Ὁ τὸν
Χριστὸν] tit. Ἰσιδώρου add. S 589/591 Ὁ - μυστηρίων] om. L

590 τιμήσει καὶ ἀγαπήσει αὐτόν, ὅτι δι' αὐτοῦ ἐπέτυχε τῆς μεταλήψεως τῶν φρικτῶν μυστηρίων.

6. Ὁ τὸν ἄξιον τῆς ἱερωσύνης τιμῶν καὶ δοξάζων, ἄνθρωπον τιμᾶ καὶ δοξάζει· ὁ δὲ τὸν μὴ ἄξιον, τὴν ἱερωσύνην τιμᾶ. Σκόπει γοῦν πότερον τιμιώτερον· ἴσως γὰρ 595 τὸ δεύτερον.

7. Εἰς γὰρ τὰ ἐγκεχειρισμένα αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οὔτε ἄγγελος, οὔτε ἀρχάγγελος, οὔτε τις ἄλλη τῶν ὑπερκοσμίων δύναμις ἐνεργεῖ, ἀλλ' ὁ Παράκλητος πάντα ἐργάζεται· ὁ δὲ f. 126^r ἱερεὺς τὰς ἑαυτοῦ παρέχει χεῖρας καὶ τὴν ἑαυτοῦ δανεῖζει 600 γλῶσσαν μόνον. Διὸ χρῆ τὸν ἱερέα οὕτως εἶναι καθαρὸν ὥσπερ ἐντὸς τῶν οὐρανίων ἀδύτων ἐστῶτα, ἄμεμπτον, ἀγνόν, ὄσιον, νηφάλιον, ἐπιεικῆ, σῶφρονα, κόσμιον, ἄμαχον, ἀφιλάργυρον, διδασκαλικόν, ταπεινόφρονα, ἐγκρατῆ, ἡσύχιον, πάσης ἀρετῆς καὶ ἀγιότητος ἀντεχόμενον, ἐν 605 διηνεκεῖ ψαλμωδίᾳ καὶ προσευχῇ, εἰ μὴ μέλλει εἰς κρίμα ἑαυτοῦ τὰ θεῖα μεταχειριζόμενος αἰώνιον κόλασιν ἀντὶ σωτηρίας ἑαυτῷ θησαυρίσαι· ἐκείνου γὰρ τοῦ ἄνθρακος προσάπτεται, οὔπερ τὸ Σεραφὶμ οὐκ ἐτόλμησεν ἄψασθαι λαβίδος χωρὶς, καθά φησιν Ἡσαΐας, καὶ τὸ σωτήριον βλέπει 610 διηνεκῶς τοῦ Θεοῦ, ὅπερ ἅπαξ ὁ θεοδόχος τεθέαται Συμεών. Πόσης τοίνυν αὐτῷ δεῖ ἀγιότητος καὶ παρρησίας πρὸς Κύριον, ὡς μεσίτη Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐν τῇ σεβασμίᾳ ἱεροτελεστίᾳ, ἵνα μὴ ἀναξίως ἱεουργῶν κατάραν ἀντ' εὐλογίας, καὶ σκότος κερδήσῃ ἀντὶ φωτὸς ἐν κατακρί- 615 σει κολάσεως ἀπεράντου;

592/595 ANAST. ANT., *de ind. sac.* (ed. PITRA, p. 276, 27). 598/600 cf. ION. CHRYSOS., *Hom. in Ioh.* 86, 4 (PG 59, 472 D); *de sac.* III 4 (PG 48, 642A).

602/604 cf. 1 Tim. 3, 2-3; Tit. 1, 8-9. 608/609 cf. Is. 6, 6. 610/611 cf. Luc. 2, 30; Is. 40, 5; 52, 10.

ABPSV

590 ἐπέτυχε] τοῦ ἀγίου βαπτίσματος καὶ *add.* P 590/591 τῆς μεταλήψεως] *om.* B 592 Ὁ τὸν] *tit.* Ἰσιδώρου *add.* AP 593 ἄνθρωπον] *om.* B 594 γοῦν] οὖν B τὸ *add.* S 596 Εἰς γὰρ] Τοῦ Χρυσοστόμου *add.* APS τὰ] *om.* B τοῦ] *om.* P 600 γλῶσσαν] γλῶσσα P ἱερέα] ἱερωμένον BV 600/601 καθαρὸν ὥσπερ] καθῶσπερ AP 602/603 κόσμιον - ταπεινόφρονα] *om.* P 606 ἑαυτοῦ] αὐτοῦ V αἰώνιον] αἰωνίου B 608 ἐτόλμησεν] ἐτόλμησαν S 609 καθά] καθῶς S 611 αὐτῷ *post* δεῖ *trsp.* S ἀγιότητος *ante* δεῖ *trsp.* S 612 μεσίτη] μεσίτης S τῇ] ἱερᾶ καὶ *add.* S 613 κατάραν] κατάρας S

8. Θεογνώστου.

| (1.) Εἶδον ἐγὼ πολλοὺς τῶν ἀναξίως ἱερουργούντων f. 122^v (cont.)
 θνήσκοντας πρὸ καιροῦ, καὶ μὴ βουλευθέντες ἐκουσίως
 ἐκστῆναι τῆς θείας ἱερωσύνης ἔστησαν ἀκουσίῳ θανάτῳ
 620 πρὸς τὰ ἐκεῖθεν ἐκπεμφθέντες δικαιωτήρια.

Καὶ τις τῶν σοβαρῶν καὶ πλάσμα περικείμενος ἀγιότητος
 καὶ πολλοῖς τῇ ἕξωθεν ἐπιφανείᾳ τίμιος νομιζόμενος, τὴν
 θεῖαν ἐπιτελῶν λατρείαν, ἐπεὶ τῇ τοῦ Χερουβικοῦ προσήγ-
 γισεν ὕμνωδία, τὸν ἑαυτοῦ κλίνας αὐχένα ὡς σύνηθες
 625 ἔμπροσθεν τῆς ἀγίας τραπέζης, καὶ τὸ «Οὐδεὶς ἄξιος»
 ὑπαναγινώσκων ἐξάπινα ὦφθη νεκρός, ἐπὶ τοιοῦτου σχήμα-
 τος καταλιπούσης αὐτὸν τῆς ψυχῆς.

(2.) Καὶ ποτε | ἐν τοῖς περίξ τῆς βασιλευούσης τῶν f. 126^v
 πόλεων μοναστηρίοις, ἐν τινι τῶν εὐαγεστάτων μονῶν, τῆς
 630 τοῦ ὄρθρου ἐπιτελουμένης δοξολογίας, ἐνθὲν τε κἀκεῖθεν
 τοῦ σεβασμίου ναοῦ τῶν δύο ὕμνολογούντων χορῶν, ἦσαν
 δὲ τῶν τεσσαράκοντα πλείονες μοναχῶν, ἐξαίφνης περὶ τὸ
 διάφασμα γίνεται ἤχος ῥαγδαῖος καὶ φοβερῶτατος, κλονου-
 μένου τοῦ ἀέρος ὑπὸ βροντῶν τε καὶ ἀστραπῶν, κεραυνὸς
 635 δὲ ἀστραπηβόλος εὐθὺς τοὺς ἄλλους πάντας παραδραμῶν
 δύο τῶν ἱερέων ἀποτεφροῖ.

(3.) Καὶ ἄλλους δὲ πλείστους τεθέαμαι πικρῶ θανάτῳ καὶ
 αἰφνιδίῳ τὸ ζῆν ἀπορρήξαντας, ὧν ἐνίων πορνεία καὶ
 ἀδιαφορία τὸ ἔγκλημα. Εἰ δὲ καὶ διαφεύγουσιν οἱ πλείονες
 640 ἐνταῦθα τὸ τῆς δίκης κολαστικόν, ἀλλ' ἢ περιμένουσα

616/627 THEOGNOSTUS, *Kephalaia* 21 (*Philokalia*, Venise 1782, p. 502; Athènes 1975, II, p. 259). 625 Lit. Chrysos., ed. BRIGHTMAN, pp. 318, 377.

ABLPSV

616 tit. Θεογνώστου] *hic om.* ABPV (cf. 628) περὶ ἐφ' αμαρτῶν
 ἱερέων *add.* V 617/627 Εἶδον - ψυχῆς] *hic om.* AP (cf. 485) 618
 βουλευθέντες] βουλευθέντας AP 619 θείας] *om.* S ἔστησαν] ἔστησας
 S ἀκουσίῳ] ἐκουσίῳ AP ἀκουσίως V 621 περικείμενος] περικοι-
 μένων L 622 πολλοῖς] πολλῆς A¹ εἰς *add.* L ἕξωθεν] ἕξω S
 τίμιος *post* νομιζόμενος *trsp.* B νομιζόμενος] λογιζόμενος SV
 622/623 τὴν θεῖαν ... λατρείαν] τῇ θεῖᾳ ... λατρεῖα B 624 τὸν] καὶ
 τὸν B 625 ἄξιος] τῶν συνδεδεμένων *add.* P 626 ὑπαναγινώσκων]
 ἀναγινώσκων AP 628 Καὶ ποτε] *om. sed tit.* Θεογνώστου *hic add.*
 AP περίξ] πτέρυξι S 629 εὐαγεστάτων] εὐγενεστάτων L 630
 τε] *om.* LS 632 μοναχῶν] μοναχοί S 633 διάφασμα] διάφαιμα
 AB 634 κεραυνὸς] καὶ κ. B 635 ἀστραπηβόλος] ἀστραπηφόρος B
 637/638 καὶ αἰφνιδίῳ] *om.* L 640 ἐνταῦθα] ἐν ταῦτα A δίκης]
 δικαιοσύνης P

τούτοις ἀξία τότε τῆς ἀναξιότητος ἀνταπόδοσις φρικωδε-
 στέρα ὡς ἀτελεύτητος· τὴν γὰρ ἱερωσύνην καὶ αὐτοὶ
 ἔφριξαν καὶ ἠδέσθησαν οἱ ἅγιοι καὶ θεοφόροι πατέρες ἡμῶν
 ὡς ὑψηλὴν τε καὶ ἔνθεον, καὶ μόλις ἀγίοις ἀρμόζουσιν. Εἰ
 645 τοίνυν ἅγιος οὐκ εἶ, φεῦγε, μὴ κατακαῆς.

D. Περὶ μοναχῶν.

1. Τί δέ ἐστι καὶ ὁ μοναχός; (1.) Μοναχός ἐστὶν ὁ ἔξω
 τοῦ | κόσμου καθήμενος καὶ δεόμενος διὰ παντὸς τοῦ f. 127^r
 Θεοῦ τυχεῖν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. (2.) Μοναχός ἐστι
 650 σῶμα ἀγνόν, στόμα ἀληθινόν, καρδία καθαρὰ, καὶ πεφωτι-
 σμένος νοῦς. (3.) Μοναχός ἐστὶν ὁ μόνον τῶν τοῦ Θεοῦ
 ἐχόμενος ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ καὶ πράγματι. (4.)
 Μοναχός ἐστι βία φύσεως διηνεκῆς καὶ φυλακῆ αἰσθήσεων
 ἀνελλιπῆς. (5.) Μοναχός ἐστὶν ὁ οὕτω ποιωθείς ταῖς
 655 ἀρεταῖς ὡς οἱ ἐμπαθεῖς ταῖς ἡδοναῖς. (6.) Μοναχός ἐστὶν
 ἄβυσσος ταπεινώσεως ἐν αὐτῇ πᾶν πνεῦμα πονηρὸν
 κρημνίσας καὶ ἀποπνίξας. (7.) Μοναχός ἐστὶ τύπος ἀγγέ-
 λου ἐπίγειος, τὴν ἑαυτοῦ προσευχὴν καὶ ψαλμωδίαν ἐλευ-
 θερῶσας θεῖῳ πόθῳ καὶ σπουδῇ ῥαθυμίας καὶ ὀλιγωρίας.
 660 (8.) Μοναχός ἐστὶ μνήμη θανάτου ἀληστος, καὶ πένθος
 ἀπαυστον, ὡς δηλοῖ αὐτοῦ καὶ τὸ ἔνδυμα· πάντες γὰρ οἱ
 νεκροὺς θρηνοῦντες μέλανα περιβάλλονται. (9.) “Ὡσπερ οὐ

647/649 ISAAC SYRUS, *Opera*, ch. 46, p. 223, 15-17. 649/651 IOH. CLIM.,
Scala P., gr. 1 (PG 88, 633C 2-4). 651/652 IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 1 (PG 88,
 633B 13-15). 653/654 IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 1 (PG 88, 633B15 - C2).
 654/655 IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 23 (PG 88, 969A 13). 655/657 IOH.
 CLIM., *Scala P.*, gr. 23 (PG 88, 969A 15). 657/659 IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 27
 (PG 88, 1100A 2). 660/662 IOH. CLIM., *Scala P.*, gr. 7 (PG 88, 805C 1-2).
 662/668 Schol. in Ioh. Clim. *Scala P.*, gr. 1, No. 15 (PG 88, 648D 1-3).

ABLPSV

643 καὶ² om. P 644 ἀρμόζουσιν] ἀρμόζουσα B 645 εἰ] ἡς B
 κατακαῆς] *hic apophth.* A 61 et 65 add. B 646 tit. Περὶ μοναχῶν]
 om. B S L *capituli numerum* ξδ' add. P καὶ τῶν ἱερῶν add. V 647 Τί ...
 μοναχός¹] om. sed ἀπόκρισις] add. V ἔξω] ἔξου L 648 διὰ] om. B
 650 καρδία καθαρὰ] καρδίαν καθαρὰν L 651 ὁ] οὐ P βία] μίας
 L φύσεως] δὴ add. L 654 ἀνελλιπῆς] ἀνελλιπῶς B ὁ] om. B
 655 οἱ] om. B S 656 πνεῦμα] om. AP 658 προσευχὴν καὶ
 ψαλμωδίαν] ψαλμωδίαν καὶ προσευχὴν S 661 αὐτοῦ *post* ἔνδυμα *trsp.*
 S 662 θρηνοῦντες] πενθοῦντες B περιβάλλονται] ἐνδύωντες B

πᾶς ὁ βαπτιζόμενος σώζεται, εἰ μὴ καὶ τὰ Χριστιανῶν
 665 πρέποντα ἔργα κτήσῃται, οὕτως οὐδὲ πᾶς ὁ ἀποκουρευόμε-
 νος, ἀλλ' ὅς ἐὰν φυλάξῃ τὰ μοναχικά, ὡς πρέπον καὶ ὡς
 ἐνδέχεται, μηκέτι | φροντίζων τῶν τοῦ βίου τινός, ἀλλὰ f. 127v
 σταυροφόρως ἀκολουθῶν τῷ Κυρίῳ ἔξω τοῦ κόσμου ἐν τῇ
 τῶν πάντων καὶ ἑαυτοῦ ἀπαρνήσει.

2. Χριστιανός ἐστὶ μίμημα Χριστοῦ κατὰ τὸ δυνατόν
 670 ἀνθρώπῳ, ἔργοις καὶ λόγοις, ἐννοίᾳ πιστεύων ὀρθοδόξως
 εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τὸν ἕνα Θεόν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα,
 τιμὴ, καὶ προσκύνησις, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Στίχοι ὠραῖοι.

675 Μελίττης τρόπον ἀνθολογῶ σοι, φίλε,
 ἐκ τοῦ νοητοῦ τῆς γραφῆς παραδείσου
 μελιτοβρύτου ῥήματα σωτηρίας·
 οἷς ἐνώσας μοι ὡς οὐράνιον δρόσον
 καλλίστην προαίρεσιν χάριτι θείᾳ,
 κάμνε μέλι πράξεων τῶν ἡδυτάτων
 680 καὶ φωτιστικόν, ὡσεὶ κηρίον, βίον.

669/672 ΙΟΗ. CLIM., *Scala P.*, gr. 1 (PG 88, 633B 4).

AB (663-672) *LP* (663-672) *SV* (663-672)

663 Χριστιανῶν] -ῶν *BS* 664 πρέποντα ἔργα] ἔργα ὡς πρέπων *B*
 665 πρέπον] πρέπει *S* 666 μηκέτι] καὶ μήκετη *B* 667 σταυρο-
 φόρως] εὐστρόφος *B* ἔξω] τῶν *add. S* 667/668 ἔξω - ἀπαρνήσει]
 καὶ παντὸς τοῦ κόσμου ἔξω εἶναι *B* 668 ἀπαρνήσει] ἀπαρνήσεται *S*
 670 ἀνθρώπῳ] καὶ ἑαυτὸν] σο(?) ἀπ' ἀρνήσει ἀνθρωποεργείας ἀκαθάρ-
 τους, *B* λόγοις] καὶ *add. S* ἐννοίᾳ] *om. B* καὶ *add. L* 671
 πρέπει] *om. L* πᾶσα] *om. AP* 673 *tit.* Στίχοι ὠραῖοι] *om. S* στ.
 περὶ ψυχοφελοῖς *L* 674 Μελίττης] Μελίτης *S* Μελήττοις *L*

XVIII. Κεφάλαιον ιη΄.

Περὶ πορνείας καὶ ἐξομολογήσεως.

1. Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου.

Ἡ τῶν σωμάτων ἐπιθυμία γίνεται τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ
 5 θερμῆς κράσεως τοῦ σώματος, ἢ ἐκ πλειοτέρας τρυφῆς καὶ
 ὕπνου καὶ ἀνέσεως, ἴσως δὲ καὶ ἐξ ἐνεργείας σατανικῆς,
 καὶ ἐκ τοῦ κατακρίνειν ἑτέρους, ἢ ἐξ ὑψηλοφροσύνης, ὅταν
 τις μέγα φρονεῖ ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀγνεΐᾳ· ὁ γὰρ τοιοῦτος
 παραχωρεῖται πεσεῖν, ἢ ὅπως διὰ τῆς πορνείας ἀπόθηται τὴν
 10 ὑπερηφανίαν, καὶ ὁδηγηθεὶς εἰς ταπεινοφροσύνην τεύξεται
 τῆς σωτηρίας· ἐν γὰρ συγκρίσει δύο κακῶν κουφοτέρα
 ὑπάρχει παρὰ τὴν ὑπερηφανίαν ἢ φυσικὴ τῆς πορνείας
 ἁμαρτία.

2. Τοῦ αὐτοῦ.

15 Εἰ καὶ τινές φασιν ὅτι συγγνώμην ἔχει ἡ σωματικὴ
 ἁμαρτία ὑπὲρ πάσας τὰς ἁμαρτίας, ὡς φυσικῆς ὑπαρ-
 χούσης τῆς κινήσεως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ὁ Ἀπόστολος
 τοῦναντίον βαρυτέραν αὐτὴν πασῶν τῶν ἁμαρτιῶν ὀνομάζει
 λέγων ὅτι, «Πᾶσα ἁμαρτία ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν, ὁ δὲ
 20 πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει,» ἐπειδὴ ἐξ αὐτῆς τῆς
 ἰδίας σαρκὸς ὥσπερ οὐσίαν τινὰ παρέχει τὴν ἑαυτοῦ
 σποράν τῷ Σατανᾷ. Πλὴν καὶ τὸ φαγεῖν φυσικόν ἐστι, καὶ
 ἰδοὺ ὁ Θεὸς διὰ τῆς βρώσεως παραβάντα τὸν Ἀδὰμ
 κατεδίκασεν.

4/13 cf. Ps. ΑΘΗΝ., *Ad Ant. gm.* 107 (PG 28, 664B); ANAST. SIN., *Quaes.* 8 (PG 89, 389-392); cf. 111-119 *infra*. 15/24 cf. Ps. ΑΘΗΝ., *Ad Ant. gm.* 96 (PG 28, 656C-D); ANAST. SIN., l.c. 19/20 1 Cor. 6, 18a; cf. 121-122 *infra*.

ABLSV

1 Κεφ. ιη] *om.* BSV 2/3 *tit.* Ἐπιθυμία - Σιναΐτου] τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀναστασίου μοναχοῦ τοῦ σιναΐτου λόγος περὶ τῆς τῶν σώματος ἐπιθυμιῶν κράσεως B (Ἐκλογαὶ ἐκ τῶν λόγων Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου, Χρυσοστόμου, Μαζίμου, Βασιλείου, Ἰσιδώρου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου *scl. tit. tantum K*) *om.* V 4 τῷ ἀνθρώπῳ] τῶν ἀνθρώπων L 5 ἢ] *om.* S 10 τεύξεται] τέξεται B 11 συγκρίσει] ἐν συγκρίσει A 14 *tit.* Τοῦ αὐτοῦ] *om.* BSV 19 ὅτι] *om.* B 21 οὐσίαν] θυσίαν S 22 φαγεῖν] φεύγειν B 23 διὰ τῆς βρώσεως *ante* ἰδοὺ *trsp.* S παραβάντα] -άντι A

25 **3. Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου.**

Ἀγνεύουσι δέ τινες ἢ ὑπὸ Θεοῦ σκεπόμενοι, ἢ ψυχρᾶς
 ὑπάρχοντες κράσεως, ἢ ἐξ ἀσκήσεως ἑαυτοὺς βιαζόμενοι
 καί τινα μὴ κατακρίναντες, ἢ καὶ ὑπερηφανίαν ἢ φιλαργυ-
 ρίαν ἔχοντες καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ καταφρονηθέν-
 30 τες, | ὡς ἱκανῆς οὔσης τῆς οἰήσεως ὑπὲρ ὅλα τὰ πάθη f. 128^v
 ἐνόχους αὐτοὺς ποιῆσαι τῆς αἰωνίου κολάσεως.

4. Τοῦ ἁγίου Μαξίμου.

Κατὰ τέσσαρας τρόπους ἁμαρτάνει ὁ ἄνθρωπος· κατὰ
 συναρπαγὴν, κατὰ ἀπάτην, κατὰ ἄγνοιαν, καὶ κατὰ μελέτην
 35 καὶ διάθεσιν. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι τρεῖς εὐχερῶς εἰς
 ἐπίγνωσιν ἔρχονται καὶ μετάνοιαν· ὁ δὲ ἐκ διαθέσεως
 ἁμαρτάνων, καὶ μήτε πειρασμῶ, μήτε τῷ χρόνῳ ἐρχόμενος
 εἰς μετάνοιαν, ἀνίατον ἔχει τὴν νόσον.

5. Τοῦ Χρυσοστόμου.

40 Οὐχ ὡσπερ ἐν τῇ θαλάσῃ παρὰ τὴν τῶν πνευμάτων
 ἐμβολὴν ἢ ζάλην, οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ παρὰ τινα ἀδόκητον
 περίστασιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν ῥαθυμίαν συμβαίνει.
 Καὶ γὰρ καὶ τοῦ γίνεσθαι ταύτην καὶ μή, ἡμεῖς κύριοι· καὶ
 τῆς ἐπιθυμίας ἀναπτομένης, ἂν μὴ σὺ τὴν φλόγα ἀνάψης, ἢ
 45 κάμιнос οὐκ αἴρεται· ἂν μὴ τροφὴν παράσχῃς τῇ ὕλῃ, ἂν
 μὴ τὰς εὐμόρφους ὄψεις περιεργάσῃ, ἂν μὴ ἀλλότρια κάλλη
 πολυπραγμονήσῃς, ἂν μὴ πιαίνῃς τρυφῇ τὴν σάρκα, ἂν μὴ
 καταποντίσῃς οἴνω τὸν λογισμὸν, ἢ φλόξ οὐχ ἄπτεται, οὐ
 γίνεται χαλεπώτερον τὸ θηρίον, οὐ σκοτοῦται τῆς διανοίας
 50 τὸ καθαρὸν. «Ἄρκεϊ ταῦτα;» | φησίν. Οὐκ ἄρκεϊ, ἀλλὰ καὶ f. 129^r

26/31 ANAST. SIN., *Quaes.* 8 flor. sub nomine Athanasii (PG 89, 401A).

33/38 MAXIMUS, *Quaes. dub.* 5 (PG 90, 789A-B); cf. ANAST. SIN., *Quaes.* 8 flor. sub nomine Maximi (PG 89, 400B). 40/56 IOH. CHRYSOS., *Expos. in Ps. VI* (PG 55, 75, 25-48); cf. ANAST. SIN., *Quaes.* 8 flor. sub nomine Ioh. Chrysos. (PG 89, 404B-C).

ABL(25-31)SV

25 tit. Τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου] om. V Ἀθανασίου S (forte S²)
 Βασιλείου τοῦ μεγάλου B 26 δέ] om. B ψυχρᾶς] φύσεως add. L
 27 κράσεως] om. L 28 κατακρίναντες] κατακρίνοντες S 28/29
 ἢ¹ - ἔχοντες] om. L 32 tit. Τοῦ ἁγίου] om. BS Τοῦ - Μαξίμου]
 om. V 33 τέσσαρας] τέσσαρους A 34 κατὰ] om. B 36 ἔρχον-
 ται post μετάνοιαν trsp. B 37 πειρασμῶ] πειρασμὸν A 39 tit. Τοῦ
 Χρυσοστόμου] om. V Ἰωκάννου] add. B 40 Οὐχ] om. B 41
 ἀδόκητον] om. B 46 ὄψεις] om. B μὴ τὰ add. S 47 τρυφῇ]
 τρυφήν S 48 καταποντίσῃς] -τίσας B ἢ] καὶ S 50/72 Ἄρκεϊ -
 παντελῶς] om. V

ἕτερα δεῖ προστεθῆναι· εὐχὰς διηνεκεῖς, ἀγίων συνουσίας, νηστεῖαν σύμμετρον, δίαιταν λιτήν, ἀσχολίας ἀναγκαίας, πρὸ πάντων τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, τὴν μέλλουσαν κρίσιν, τὰς ἀφορήτους κολάσεις, τὰς τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίας. Διὰ
55 τούτων ἀπάντων δύνασαι χαλινῶσαι τὴν λυσσωσαν ἐπιθυμίαν καὶ στῆσαι τὴν κυμαιομένην θάλασσαν.

6. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

(1.) Ὡσπερ τὰς μελίσσας διώκει καπνός, καὶ τὰς περιστερὰς δυσωδία, οὕτω καὶ τὸν φύλακα τῆς ζωῆς ἡμῶν
60 ἄγγελον ἢ βδελυρὰ καὶ δυσώδης ἀφ' ἡμῶν ἀφίστησιν ἄμαρτία.

(2.) Εὐχῆς μὲν οὖν ἄξιον μὴ προσάψασθαι τοῦ κακοῦ· δεύτερος δὲ πλοῦς τὸ εὐθύς μετὰ τὴν πείραν ὡσπερ ἰοβόλου πληγὴν ἀποφεύγειν, κατὰ τὸ γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ
65 Σολομώντος περὶ τῆς φαύλης γυναικὸς ὅτι, «Μὴ ἐπιστήσης σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν, ἀλλ' ἀποπήδησον, μὴ χρονίσης.» Μακάριον μὲν οὖν τὸ μὴ ἐμπεσεῖν τῷ κακῷ· εἰ δὲ κατὰ συναρπαγὴν τοῦ ἐχθροῦ περιπέπτωκας, μὴ ἐνιδρυνθῆς αὐτῷ. Καὶ γὰρ τὸ φιλοπόνως προσδιατρίβειν ταῖς ἁμαρτίαις
70 ἔξιν τινὰ δυσκίνητον ταῖς | ψυχαῖς ἐμποιεῖ· παλαιωθὲν γὰρ πάθος ψυχῆς καὶ κακοῦ μελέτη βεβαιωθὲν δυσίατόν ἐστιν ἢ καὶ ἀνίατον παντελῶς. f. 129^v

7. Ἰσιδώρου.

Ἐν γὰρ τοῖς παιίσμασιν οὐ τὸ εἶδος ζητεῖται μόνον τοῦ
75 ἁμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἁμαρτάνοντος καὶ ὁ καιρὸς καὶ ὁ τόπος καὶ ἡ ρίζα, καὶ εἰ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἦσθη, ἢ ἐλυπήθη, ἢ ἐνέμεινεν, ἢ μετέγνω, ἢ ἐκ περιστάσεως, ἢ κατὰ ἀπάτην, ἢ κατὰ μελέτην, ἢ κατὰ ἔξιν τινὰ καὶ συνήθειαν, καὶ πολλὰ ἕτερα εἰσι, δι' ὧν ἡ ἁμαρτία τελεῖται·

58/61 BASIL., *In Ps. 33* (PG 29, 364B 2-6). 62/72 BASIL., *In Ps. 1* (PG 29, 224 C10-D5, 225A 6-10); cf. ANAST. SIN., *Quaes. 8 flor. sub nomine Basilii* (PG 89, 396 B-D). 65/66 PROV. 9, 18a. 74/81 IOH. CHRYSOS., *Expos. In Ps. VI* (PG 55, 72D); cf. ANAST. SIN., *Quaes. 8 flor. sub nomine Isidori* (PG 89, 396D-397A).

ABS V (73-79)

57 *tit.* Τοῦ – Βασιλείου] Μαξίμου B μέγαλου] ἀγίου S 62
προσάψασθαι] προάψασθαι A 63 τὸ εὐθύς] *om.* A 65 τῆς] *om.* A
67 τὸ] τοῦ AS τῷ κακῷ] εἰς κακόν B 68 ἐνιδρυνθῆς] ἐνινδ- S
69 ταῖς] ἐν B 73 *tit.* Ἰσιδώρου] Ἰωκάννου] τῆς κλήμακος B *om.* V
77 ἦσθη, ἢ] ἴσθη καὶ S 78 ἢ κατὰ μελέτην] *om.* B

80 καιροῦ διαφορὰ ἐξετάζεται, καὶ πολιτείας κατάστασις. Οὐ γὰρ πάντων ἴσον ἐν ταύτῃ τὸ κρίμα.

8. Ἀναστασίου.

(1.) Πολλὰ καὶ διάφορα κρίματα καὶ ἁμαρτήματα πορνείας εἰσὶ μείζονι γὰρ κρίματι ὑπόκειται ὁ γυναῖκα ἔχων
85 καὶ πορνεύων ὑπὲρ τὸν μὴ ἔχοντα, καὶ μείζονι ὁ ἐν τῷ γήρει πορνεύων ὑπὲρ τὸν ἐν νεότητι, καὶ μείζονι ὁ ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τὸν διὰ χρόνου, καὶ μείζονι ὁ μὴ θερμῆς ὑπάρχων κράσεως ἀλλὰ ψυχρᾶς, ἑαυτὸν δὲ διὰ βρωμάτων θερμαίνων καὶ εἰς | ἡδονὴν προτρεπόμενος. f. 130^r

90 (2.) Καὶ ἄλλα δὲ πολλά ἐστὶν εἰπεῖν περὶ πορνείας καὶ διάφορα παρὰ τῷ Θεῷ κρίματα· ἄλλο γὰρ κρίμα τὸ εἰς μίαν γυναῖκα ἁμαρτάνειν, καὶ ἄλλο τὸ εἰς διαφόρους περιπίπτειν, καὶ σὺν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ καὶ τὰς αὐτῶν ἀπολλύειν, καὶ ἄλλο τὸ κρίμα τοῦ μετὰ παρατηρήσεως
95 ἁμαρτάνοντος παρὰ τοῦ ἀναισχύντως ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐκδιδόντος, καὶ ἕτερον τοῦ σύμβιον ἔχοντος καὶ εἰς ὑπανδρον πταίοντος· ὅπερ καὶ διπλῆ μοιχεία τῷ ἐργαζομένῳ τὴν ἀνομίαν λογίζεται. Φρικτὸν δὲ πάλιν κρίμα τὸ κανονικῇ κατεπέρχεσθαι, καὶ πάλιν τὸ ἀδικουμένην γυναικὶ
100 βοηθεῖν καὶ μισθὸν τῆς προστασίας λαμβάνειν τὸ ταύτῃ συμμίγνυσθαι.

(3.) Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν τόπων πρὸς ἁμαρτίαν ἐστὶ τὸ κρίμα διάφορον· πολλοὶ γὰρ καὶ ἐν ἐκκλησίαις καὶ ἐν μοναστηρίοις τὴν ἁμαρτίαν ἐργάζονται,
105 καὶ διττὸν κρίμα ἐπιφέρονται. Πολλάκις δὲ φίλων γυναῖκας καὶ συγγενῶν μολύνουσιν ἕτεροι, ἰουδαϊκὴν ἀγάπην ὑποκρινόμενοι καὶ αἰμομιξίαις χραίνόμενοι. Ἄπερ | ἅπαντα f. 130^v
ἀνακρίνει καὶ σκοπεῖ ὁ δίκαιος τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμὸς κατὰ τὸ ἄρρητον αὐτοῦ κρίμα καὶ ἀπροσωπόληπτον, καὶ τὸν
110 λόγον αὐτοῦ τὸν ἀκριβῆ καὶ ἀχλεύαστον.

83/110 cf. Ps. ATHANASIUS, *Ad Ant. qu.* 97 (PG 28, 656-657).

ABS V

82 tit. Ἀναστασίου] om. V 85 καὶ] om. S 87 μείζονι] μείζον
A μείζων S μὴ] om. S 88 ἀλλὰ] ἄλλος δὲ S 91 κρίμα] om. B
92 τὸ] τοὺς B 94 ἀπολλύειν] ἀπολύειν A ἀπόλυσιν S ἀπωλείη B
95 ἑαυτὸν] ἑαυτῷ B 96 τοῦ] μὴ add. B 99 ἀδικουμένη] ἀδικου-
μένην S 100 τὸ] δὲ add. B 103 τὸ κρίμα] om. B 104 μοναστη-
ρίοις] μοναστήριον S 105 δὲ] καὶ add. V 105/106 Πολλάκις -
ἕτεροι] om. B 107 χραίνόμενοι] χρόμεναι B 108 ὁ δίκαιος post
Θεοῦ trsp. B

(4.) Καθὼς οἱ πατέρες φασίν, ἐκ τεσσάρων τρόπων οἱ ἐνυπνιασμοὶ καὶ ἡ πορνεία· ἐκ φυσικῆς πυρώσεως ἐξαπτομένης (ἐκ πολυφαγίας καὶ πολυποσίας καὶ πολυυπνίας καὶ ἀργίας), ἢ καὶ ἐξ ὑψηλοφροσύνης, ἢ ἐκ τοῦ κρίνειν
 115 ἁμαρτάνοντας, ἢ ἐκ φθόνου τῶν δαιμόνων, ὅταν ἴδωσιν ἡμᾶς κατὰ Θεὸν προκόπτοντας. Ἔστι δὲ καὶ ἀπὸ χαυνότητος καὶ ἀσθενείας ὑπομεῖναι ἐνυπνιασμόν, καὶ ἔστι πάλιν ἐκ πονηρᾶς συνηθείας τῆς σαρκὸς συνωθεῖσθαι εἰς μολυσμὸν καὶ πορνείαν. Δύο γάρ εἰσι ῥύσεις ἐκ τοῦ σώματος, μία
 120 μολύνουσα καὶ μία ἀγιάζουσα, τουτέστιν ἡ σπορὰ καὶ τὸ δάκρυον, καὶ ὡσπερ πᾶσα ἁμαρτία, ἦν ἂν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν, ὁ δὲ πορνεύων ἐκ τῆς οἰκείας σαρκὸς προσάγει θυσίαν τῷ πονηρῷ τὴν αὐτοῦ σποράν, οὕτω καὶ ὅσα ἀγαθὰ ποιήσῃ ἄνθρωπος ἐκτὸς τοῦ | f. 131^r
 125 σώματός ἐστιν, τὸ δὲ δάκρυον ἐξ αὐτῆς τῆς οὐσίας ἡμῶν προσφέρεται τῷ Θεῷ, καθάπερ καὶ τὸ τῶν μαρτύρων αἷμα.

(5.) Ὅθεν χρὴ μετὰ τὴν μετάνοιαν καὶ τὰ δάκρυα παραφυλάττεσθαι πρὸς ἁμαρτίαν, καὶ μὴ πάλιν μολύνειν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἐλπίδι τῆς μετανοίας· χαλεπὸν γὰρ τὸ
 130 συνηθίσει πλύνειν τὸ ἱμάτιον καὶ πάλιν μολύνειν αὐτό· τὸ γὰρ πλυνόμενον πολλάκις καὶ μολυνόμενον, καὶ ἄχρηστον γίνεται καὶ σαθρὸν κατατριβόμενον, καὶ λοιπὸν γηράσαν καὶ παλαιωθέν, οὐδὲ πλυνθῆναι δύναται.

(6.) Κἀγὼ ἐώρακα ἄνδρας ἑκατονταετείς ἀδυνάτους καὶ
 135 ὄλω σχεδὸν τῷ σώματι τρέμοντας, ἀποστῆναι δὲ τῆς ἁμαρτίας μὴ δυνηθέντας διὰ τὴν χρονίαν συνηθειαν· οὕτω χαλεπωτέρα πάντων ἐστὶ τῶν κακῶν ἢ πονηρὰ συνηθεια. Διὰ τοῦτο παραινεῖ ὁ Ἀπόστολος λέγων, «Ἀποθώμεθα τὰ ἔργα τοῦ σκότους,» καὶ τὰ ἐξῆς.

111/126 ANAST. SIN., *Quaes.* 8 (PG 89, 389D-392B1); cf. idem, *Quaes. extra ord.* (PG 89, 752 B-C). 121/122 1 Cor. 6, 18; cf. 19-20 supra. 127/163 ANAST. SIN., l.c. (PG 89, 392 B-C1, 392C9-393A6, 393 B13-C7). 138/139 Rom. 13, 12.

ABSV

114 καὶ] *om.* S κρίνειν] κρίναι S 115 ἁμαρτάνοντας] -οντα S
 121 πᾶσα] *om.* V πᾶσα ἁμαρτία] πᾶσαν ἁμαρτίαν B 123 αὐτοῦ] ἑαυτοῦ S
 125 ἡμῶν] *om.* B 127 τὰ δάκρυα] τὸ δάκρυον S
 128 πρὸς ἁμαρτίαν] ἐκ πάσης ἁμαρτίας B 128/129 τὴν ψυχὴν] τὴ ψυχῆ B
 130 συνηθίσει] συνηθῆσαι A συνηθεῖσαι S 131 καὶ²] *om.* B
 135 ὄλω] ὄλον S ὄλωσ B 136 διὰ τὴν] *om.* B συνηθειαν] ἴδη ἔχοντας *add.* B
 138 παραινεῖ *post* Ἀπόστολος *trsp.* B

140 (7.) Πλὴν εἶδέναι χρὴ ὅτι πολλὰ καὶ διάφορά εἰσι παρὰ
 τῷ δικαίῳ κριτῇ τὰ κρίματα καὶ αἱ ἀντιδόσεις, ἃς μέλλει
 ποιεῖν ἐπὶ τῶν εἰς τὸ σῶμα ἁμαρτανόντων. | Ἄλλως γὰρ f. 131v
 κρίνεται ὁ πιστὸς καὶ ἄλλως ὁ ἄπιστος· ἄλλο τὸ κρίμα τοῦ
 ἐν νεότητι πορνεύοντος καὶ ἄλλο τοῦ ἐν γήρει· ἄλλο τὸ
 145 τοῦ ἀγάμου καὶ ἕτερον τὸ τοῦ γυναῖκα ἔχοντος· ἕτερον τὸ
 τοῦ πονηρᾶ συνοικοῦντος καὶ ἄλλο τὸ τοῦ σώφρονι, καὶ
 ἄλλο τὸ εἰς πολλὰς μολυνθῆναι· ἄλλο τὸ κρίμα τὸ τοῦ
 ἱερέως καὶ διδασκάλου καὶ ἄλλο τὸ τοῦ ἰδιώτου· ἕτερον τὸ
 ἀπὸ ἕξεως καὶ πονηρᾶς συνηθείας καὶ ἄλλο τὸ κατὰ
 150 συναρπαγῆν· ἄλλην πάλιν συγγνώμην ἔχει ὁ πίπτων καὶ
 θλιβόμενος καὶ ὀδυρόμενος, καὶ ἄλλην ὁ ἁμαρτάνων καὶ
 ἀμερίμνως διακείμενος· ἄλλως κολάζεται ὁ κατὰ φύσιν τῇ
 φύσει χρώμενος, καὶ ἄλλως πικρῶς ὑπὲρ πᾶσαν ἁμαρτίαν
 τιμωρηθήσεται ὁ τὴν παρὰ φύσιν ἁμαρτίαν, τῶν Σοδόμων
 155 ἀπώλειαν διαπραττόμενος, ὅπερ οὐδὲ ἐν ἀλόγοις ζώοις ἴδοι
 τις ἂν· εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οἱ Σοδομίται νόμον μὴ μεμαθηκότες
 μηδὲ προφήτας ἀναγινώσκοντες, διὰ τὴν μισαρὰν αὐτῶν
 ἐργασίαν πυρὸς θεοῦ παρανάλωμα γεγόνασι, πόσης ἄξιοι
 τιμωρίας οἱ νόμον καὶ προφήτας καὶ ἀποστόλους συνεχῶς
 160 ἀναγινώσκοντες καὶ τὰ αὐτὰ ἐκείνοις διαπραττόμενοι; Διὰ f. 132r
 γὰρ τοῦτο τοιοῦτος καὶ νῦν οὐ γίνεται ἐμπρησμός, ἐπειδὴ
 πῦρ ἕτερον ἠτοιμάσται χαλεπώτερον καὶ μηδέποτε σβεννύ-
 μενον τοῖς τὰ τοιαῦτα ἐργαζομένοις.

9. Τοῦ τῆς Κλίμακος.

165 "Ὅστις ἑαυτὸν ὑπὸ τινος πάθους πλεονεκτούμενον
 θεάσαιτο, κατ' αὐτοῦ καὶ μόνου διὰ πάσης καθοπλισάσθω
 σπουδῆς, καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ φιλοσάρκου δαίμονος τῆς
 πορνείας· τούτου γὰρ μὴ καθαιρεθέντος οὐδὲν ἐκ τῆς τῶν
 λοιπῶν νίκης ὠφελούμεθα, τὸν δὲ Αἰγύπτιον τοῦτον καὶ

165/171 ΙΟΗ. CLIM., *Scala P.*, gr. 15 (PG 88, 888D 1-7).

ABSV (140-163)

141 κριτῇ] *om.* *A* ἀντιδόσεις] ἀνταποδόσεις *S* 144 τὸ] *om.* *S*
 146 τοῦ²] *om.* *ABV* 147 ἄλλο¹] *om.* *B* μολυνθῆναι] ἕτερον *add.* *B*
 τὸ³] *om.* *BV* 148 τὸ¹] *om.* *BS* 150 ἄλλην] ἄλλο *B* 152/153
 ἄλλως - χρώμενος] *om.* *S* 153 ἁμαρτίαν] *om.* *B* 157 ἀναγινώσκον-
 τες] -τας *B* 159 συνεχῶς] *om.* *AS* 160 ἀναγινώσκοντες] -τας *B*
 161 καὶ νῦν *post* γίνεται *trsp.* *S* *ante* τοιοῦτος *trsp.* *V* 163 τὰ] *om.*
S 164 *tit.* Τοῦ τῆς Κλίμακος] *om.* *S* Βασιλείου τοῦ μεγάλου *B* 165
 πλεονεκτούμενον] -οῦμενος *S* 166 καθοπλισάσθω] καθοπλησάτο *S*

170 ἡμεῖς πατάξαντες ἐν τῇ βάτῳ τῆς ταπεινώσεως τὸν Θεὸν ὀψόμεθα.

10. Τοῦ αὐτοῦ.

“Ὅστις σῶμα ἀγνὸν καὶ καρδίαν καθαρὰν βούλεται πα-
ραστήσαι τῷ Θεῷ, τηρησάτω ἐπιμελῶς ἀοργησίαν καὶ
175 ἐγκράτειαν· τούτων γὰρ τῶν δύο χωρὶς, πᾶς ὁ κόπος
ἡμῶν ἀνόνητος.

11. Τοῦ αὐτοῦ.

Ψυχὴ ἐξαγόρευσιν ἐννοουμένη ὡς ὑπὸ χαλινουῦ κατέχεται
τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν· τὰ γὰρ ἀνεξαγόρευτα ὡς ἐν σκότει
180 λοιπὸν ἀδεῶς πράττομεν.

12. Τοῦ Θεολόγου.

Μὴ ἀπαξιώσης ἐξαγορευσαί σου τὴν ἀμαρτίαν, | εἰδῶς f. 132^v
ὅπως Ἰωάννης ἐβάπτισεν, ἵνα τὴν ἐκεῖθεν αἰσχύνην διὰ
τῆς ἐνταῦθα φύγης, ἐπειδὴ μέρος καὶ τοῦτο τῆς ἐκεῖθεν
185 κολάσεως, καὶ δείξης ὅτι τὴν ἀμαρτίαν ὄντως μεμίσηκας,
παραδειγματίσας αὐτὴν καὶ θριαμβεύσας ὡς ἀξίαν ὕβρεως.

13. Τῶν ἀγίων Ἀποστόλων.

Τοὺς ἐφ’ ἀμαρτίας λέγοντας μετανοεῖν ἀφορίζουν δεῖ
χρόνον ὠρισμένον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ ἀμαρτήματος·
190 ἔπειτα μετανοοῦντας προσλαμβάνεσθαι ὡς πατέρες υἱούς.

14. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου.

Ἡ ἐξαγόρευσις τῶν ἀμαρτημάτων τοιοῦτον ἔχει τὸν
τρόπον, οἷον ἔχει ἡ ἐπίδειξις τῶν σωματικῶν παθῶν· ὡς
οὖν τὰ πάθη τοῦ σώματος οὐ πᾶσιν ἀποκαλύπτουσιν
195 ἀνθρώποις, οὐδὲ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἐμπείροις τῆς
τούτων ἐπιμελείας καὶ θεραπείας, οὕτω καὶ ἡ ἐξαγόρευσις

169/170 Exod. 2, 12; 3, 2. 173/176 Ioh. CLIM., *Scala P.*, gr. 26 (PG 88, 1065A 1-4). 178/180 Ioh. CLIM., *Scala P.*, gr. 4 (PG 88, 705C 12-15); cf. ANAST. SIN., *Quaes. 6 flor. sub nomine Ioh. Clim.* (PG 89, 385A 8-11).

182/186 GREG. NAZ., *Orat. 40, 27* (PG 36, 397A); cf. ANAST. SIN., *Quaes. 6 flor. sub nomine Greg. Naz.* (PG 89, 380C). 187/190 *Const. Apost. II, 16, 4* (ed. FUNK I, p. 63, 7-10); cf. ANAST. SIN., *Quaes. 6 flor. sub nomine Const. Apost.* (PG 89, 384 C13-D3). 192/199 BASIL., *Reg. brev. tr. 229* (PG 31, 1236A); cf. ANAST. SIN., *Quaes. 6 flor. sub nomine Basilii* (PG 89, 376C 1-9).

ABS

172 tit. Τοῦ αὐτοῦ] om. S Τῆς «Κλίμακος» B 177 tit. Τοῦ αὐτοῦ] om. BS 181 tit. Τοῦ Θεολόγου] om. S τοῦ Σιναΐτου B 182 τὴν ἀμαρτίαν] τῇ ἀμαρτίᾳ B 183 ὅπως] ὁ add. B 185 δείξης] δόξης AS μεμίσηκας] μεμίσηκεν S 187 tit. Τῶν ἀγίων Ἀποστόλων] om. S 190 προσλαμβάνεσθαι] -εσθε S 191 tit. Τοῦ μεγάλου Βασιλείου] om. S Τοῦ Χρυσσοστόμου] Ἰωάννου B 195 τῆς] τοῖς A

τῶν ἀμαρτημάτων ὀφείλει γίνεσθαι ἐπὶ τῶν δυναμένων
θεραπεύειν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, « Ὑμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ
ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζετε. »

200 **15. Τοῦ Χρυσοστόμου.**

Μιμησώμεθα τὴν Σαμαρεΐτιν γυναῖκα καὶ ἡμεῖς, καὶ ἐπὶ
τοῖς ἰδίοις ἀμαρτήμασιν ἀνθρώπους μὴ | αἰσχυνώμεθα· ὁ f. 13
γὰρ αἰσχυνόμενος ἐπὶ σωτηρία ἀνθρώποις ἀποκαλύψει τὰς
ἑαυτοῦ ἀμαρτίας, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐκ ἐνώπιον ἐνὸς καὶ
205 δευτέρου, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης ὀρώσης ἀπάσης παραδει-
γματίζεται.

16. Τοῦ αὐτοῦ.

Εἰ μὴ ἀπηλλάγητε τῶν κακῶν, τῶν οὐδῶν μὴ ἐπιβαίνετε
τῶν ἱερῶν· τὰ γὰρ ψώρας ἐμπεπλησμένα πρόβατα καὶ
210 νόσου γέμοντα οὐ δεῖ μετὰ τῶν ὑγιαινόντων συναγελάζε-
σθαι, ἀλλ' ἀπελαύνεσθαι τῆς ποιμνῆς, ἕως ἂν τὴν νόσον
ἀποθῶνται· μέλη γὰρ Χριστοῦ ἐσμεν, μὴ τοίνυν πόρνης μέλη
γενώμεθα· οὐκ ἔστιν οὗτος ὁ τόπος πορνείον, ἀλλ' ἐκκλη-
σία· τὰ δὲ μέλη τῆς πόρνης ἐὰν ἔχῃς, μὴ στής εἰς
215 ἐκκλησίαν, ἵνα μὴ ἐξυβρίσης τὸν τόπον.

17. Τοῦ αὐτοῦ.

Τὸν γὰρ ἀκάθαρτον καὶ βέβηλον οὐδὲ ἐπιβῆναι τῶν
ἱερῶν περιβόλων θέμις, εἰ μὴ ὅστις ἐστὶν ἄξιος· ὁ γὰρ τοῦ
Θεοῦ ναὸς τῷ οὐρανῷ ἔοικε, καὶ καθάπερ ἐκεῖ τῶν
220 ἀντικειμένων δυνάμεων οὐδεμίαν ἐπιβῆναι θέμις, οὕτως
οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ· εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ναοῦ

198/199 Rom. 15, 1. 201/206 ΙΟΗ. CHRYSOS., *Hom. in Ioh.* 34 (33) (PG 59, 196, 35-48); cf. ANAST. SIN., *Quaes. 6 flor. sub nomine Ioh. Chrysos.* (PG 89, 380C). 208/215 ΙΟΗ. CHRYSOS., *l.c.*, 63, 4 (PG 59, 354, 11-20); cf. ANAST. SIN., *Quaes. 6 flor. sub nomine Ioh. Chrysos.* (PG 89, 381D). 212 1 Cor. 6, 15. 217/235 ΙΟΗ. CHRYSOS., *Expos. in Ps. 133* (PG 55, 386 A-C); ANAST. SIN., *Quaes. 6 flor. sub nomine Ioh. Chrysos.* (PG 89, 384 A-B).

ABS

200/206 Τοῦ – παραδειγματίζεται] *om.* B 200 *tit.* Τοῦ Χρυσοστό-
μου] *om.* S 202 ἀνθρώπους] ἀνθρώποις S 203 ἀνθρώποις *post* γὰρ
trsp. S 205 οἰκουμένης] οἴκου A 207 *tit.* Τοῦ αὐτοῦ] *om.* S
Γρηγορίου τοῦ θεολόγου B 208 οὐδῶν] ὀδῶν B αὐλῶν S 209
ἐμπεπλησμένα] ἐνδεδυμένα A 210 νόσου] νόσον B 212 ἀποθῶνται]
scripsi ex Ioh. Chrys. et Anast. Sin., l.c., ἀπόθωνται BS ἀπώθωνται A
213 οὗτος *post* τόπος *trsp.* A 213/214 ἐκκλησία] B *et Ioh. Chrys.,*
l.c. ἐκκλησίας AS *et Anast. Sin., l.c.* 214 πόρνης] πορνείας B εἰς]
τὴν *add.* A 216 *tit.* Τοῦ αὐτοῦ] *om.* S Ἀναστασίου B 217 Τὸν] Τὸ
B 218 περιβόλων] περιβόλαιων B

οὐ πᾶς τόπος ἦν ἅπασι βατός, ἀλλὰ πολλοὶ | καὶ διάφοροι f. 133^v
 μερισμοί, καὶ ὁ μὲν τῷ ἀρχιερεὶ μόνῳ, καὶ τούτῳ ἅπαξ τοῦ
 ἐνιαυτοῦ, ὁ δὲ τοῖς ἱερεῦσιν, ὁ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις, ὁ δὲ
 225 τοῖς προσηλύτοις προσαπεκλήρωτο, πόσης ἐννόησον ἀγίω-
 σύνης σοι δέον τῷ πολλῷ μείζονα δεξαμένῳ, ὧν ἐδέξαντο
 τὰ ἅγια τῶν ἀγίων τότε. Οὐ γὰρ Χερουβὶμ ἔχεις, ἀλλὰ τὸν
 τῶν Χερουβὶμ δεσπότην οἰκοῦντα, οὐδὲ στάμνον καὶ πλά-
 κας καὶ μάννα καὶ τὴν ῥάβδον Ἀαρών, ἀλλὰ σῶμα καὶ
 230 αἷμα δεσποτικόν, καὶ Πνεῦμα ἀντὶ τοῦ γράμματος. "Ὅσον
 δὲ μειζόνων μυστηρίων ἠξιώθης καὶ φρικτῶν ἀντὶ τῶν
 συμβόλων, τοσοῦτον μείζονος εἶ τιμωρίας ἄξιος, εἶ παρα-
 βαίνεις τὰ ἐπιτεταγμένα. (Καὶ γὰρ τιμῆς προσθήκη καὶ
 μέγεθος τοῖς ἀξίως τῆς τιμῆς ζῆν προαιρουμένοις, τοῖς δὲ
 235 μὴ ἀξίως προσθήκη κολάσεως γίνεται.)

18. Τοῦ ἀγίου Μαξίμου.

Ἰσχύουσιν οἶδα τοῦ δικαίου τὴν δέησιν, ὁπότεν ὁ τῆς
 εὐχῆς τοῦ δικαίου δεόμενος ποιεῖ ταύτην ἐνεργόν, τόν τε
 πρότερον βίον διορθούμενος καὶ τὴν δέησιν οὕτω τοῦ
 240 δικαίου ἰσχυρὰν ποιούμενος διὰ τῆς οἰκείας καλῆς ἀνα-
 στροφῆς· | οὐδὲν γὰρ ὄφελος τῆς τοῦ δικαίου δεήσεως, f. 134^r
 ἐκείνου τοῖς πλημμελήμασι διατρίβοντος.

19. Τοῦ αὐτοῦ τῆς Κλίμακος.

Μὴ ὄκνει αἰτούμενος καὶ ὑπὲρ πάντη ἀμελῶν καὶ
 245 ἁμαρτωλῶν προσεύχεσθαι, οὐχ ἵνα ἐλεηθῶσιν (τοῦτο γὰρ
 τέως ἀδύνατον ἐκείνων μὴ συνεργούντων), ἀλλ' ἵνα διὰ
 Θεοῦ διεγερθῶσιν εἰς σπουδὴν καὶ μετάνοιαν.

223/224 Hebr. 9, 7. 237/242 MAXIMUS, *Qu. ad Thal.* 57 (PG 90, 589D-592A); cf. ANAST. SIN., *Quaes.* 6 flor. sub nomine Maximi (PG 89, 380A). 237 Iac. 5, 16. 244/247 IOH. CLIM., *Lib. ad Pastorem* 11 (PG 88, 1192A 3-7).

ABS

222 διάφοροι] διὰ S 223 ὁ] οἱ B τούτῳ] τούτου S 225
 προσαπεκλήρωτο] προσαπεκληρώσατο B -κληροῦτο *forte scrib.* 226
 μείζονα *post* δεξαμένῳ *trsp.* B ἐδέξαντο] ἐδέωντο B 227/228 ἀλλὰ -
 οἰκοῦντα] δεσπότην ἐνοικοῦντα B 230 τοῦ] *om.* A "Ὅσον] ὅσων A
 ὅσω S 231 μειζόνων] μείζονος S 232 εἶ *post* ἄξιος *trsp.* B 233
 γὰρ] καὶ *add.* B τιμῆς] καὶ *add.* B προσθήκη] προσθηκαὶ B 234
 τοῖς¹] τοῖς τοῖς οὐκ B 234/235 τοῖς² - ἀξίως] *om.* B 236 *tit.* Τοῦ
 ἀγίου Μαξίμου] Μαξίμου S Τῆς Κλίμακος B 243 *tit.* Τοῦ - Κλίμακος]
om. S Τοῦ Θεογνώστου B 244 αἰτούμενος] ἀπαι- B καὶ¹] *om.* S
 πάντη] *scripsi* πάντη A παντὶ S παντὶ B 247 Θεοῦ] θεὸν S

20. Θεογνώστου.

Καὶ ὑπὲρ ἀσεβῶν αἰτούμενος εὐξασθαι, δεήθητι Κυρίου
 250 τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἵνα ἐλέους καὶ σωτηρίας τύχωσιν (πῶς γὰρ
 οἱ τὸ καλὸν ὡς κακὸν ἀποστρεφόμενοι, τὴν εὐσέβειαν;),
 ἀλλ' ἵνα λάβωσιν ἀληθείας ἐπίγνωσιν, καὶ πρὸς τὴν ἀληθῆ
 πίστιν χειραγωγηθέντες τῆς σωτηρίας μὴ ἀστοχήσωσι·
 Γρηγορίου γὰρ τοῦ ἐν ἁγίοις πάπα Ῥώμης ὑπὲρ τοῦ
 255 ἀσεβοῦς βασιλέως δεηθέντος Τραϊανοῦ, ἄγγελος Κυρίου
 ἐπιστὰς κεκώλυκεν ὡς τοῦ θεοῦ μὴ εὐδοκοῦντος.

21. Κυρίλλου.

Ὡσπερ ὁ αἷμα ἐσθίων τινὸς τῶν ζώων, ψυχὴν ἐσθίει καὶ
 ὑπὸ κρίμα καὶ ἁμαρτίαν γίνεται, διότι παντὸς ζώου τὸ αἷμα
 260 ἐστὶν ἡ ψυχὴ, καὶ Μωϋσῆς τοῦ τοιοῦτου ἀπέχεσθαι Θεοῦ
 κελεύσει νενομοθέτηκεν, οὕτως αἷμα | ἐσθίει καὶ ψυχὴν ὁ f. 134^v
 δημοσιεύων καὶ ἐκπομπεύων ἁμάρτημα τοῦ πλησίον· συμ-
 πάσχειν γὰρ μᾶλλον ἀλλήλοις ὀφείλομεν, ὡς ὄντες καὶ
 αὐτοὶ ἐν σφάλμασι· μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ἀναμάρτητος.

XIX. Κεφάλαιον ιθ'.**Παραίνεσις πρὸς βασιλέα.**

1. Τῶν ἐπὶ γῆς βασιλεύων θεία προνοία βασιλεύου καὶ αὐτὸς
 ἄνωθεν ὑπὸ τοῦ δόντος σοι τὸ βασίλειον ὑψιμέδοντος Θεοῦ· ἐν
 5 γὰρ τῇ χειρὶ τούτου ἡ σὴ καρδία. Γνωθὶ τὸν σε
 τιμήσαντα παμβασιλέα καὶ δόξαζε προσκυνῶν εὐγνωμόνως,

254/256 cf. Ps. IOH. DAMASC., *de his qui in fide dorm.* 16 (PG 95, 261D-264A).

259/260 Lev. 17, 11-14.

3/4 SEXTUS, *Sententiae* 459, 182 (ed. H. CHADWICK, p. 64 et 32). 4/5 Prou.
 21, 1.

ABK(XIX 1-4)S

248 *tit.* Θεογνώστου] *om.* S Τῆς Κλίμακος] B 249 δεήθητι] δεη-
 θέντι S 250 τύχωσιν] τύχωσι A 252 ἀληθείας] σωτηρίας B 253
 χειραγωγηθέντες] ὀδηγηθέντες B τῆς σωτηρίας] τοῦ θεοῦ B 254
 τοῦ] διαλόγου καὶ *add.* B 255 βασιλέως] *om.* B δεηθέντος *post*
 Τραϊανοῦ *trsp.* S 257 *tit.* Κυρίλλου] *om.* BS 258 τῶν ζώων] ζώου
 S 259 ἁμαρτίαν] ἁμαρτίας B 261 ἐσθίει καὶ] ἐσθίων B 262
 ἁμάρτημα] ἁμαρτήματα S γὰρ *add.* B 263 μᾶλλον] *om.* B 264 ὁ
 Θεὸς] θεὸς ὁ B

1 Κεφ. ιθ'] *om.* BS 2 *tit.* Παραίνεσις πρὸς βασιλέα] Τοῦ θεογνώ-
 στου παρένεσις καὶ πνευματικὴ νουθεσία πρὸς βασιλεῖαν B 3 βασιλεύων]
 βασιλευόντων K 5 τῇ] *om.* A σε] *om.* A

ὑπείκων εὐπειθῶς αὐτοῦ τοῖς προστάγμασιν, εἴ σοι πο-
θητὸν καὶ τῆς ἐπουρανίου μὴ ἐκπεσεῖν βασιλείας· μὴ
ἀνθρώπων βασιλεύων ὁμογενῶν ὑπὸ τῶν ἀτίμων παθῶν
10 δεσπόζεσθαι καταδέχου.

2. Οἱ φίλοι σου ἔστωσαν πολλοί, οἱ δὲ σύμβουλοί σου εἰς ἀπὸ
χιλίων, καθά φησιν ὁ Σιράχ. Μὴ φοβερὸς μόνον τοῖς ὑπὸ
χεῖρα, ἀλλὰ καὶ ἀγαπητὸς εἶναι σπεῦδε· ὁ μὲν πολὺς φόβος
μισητὸν ἀπεργάζεται, ὁ δὲ τοῦ ὀφείλοντος ἐλάττω κατα-
15 φρόνησιν ἐμποιεῖ τῆς σῆς βασιλείας. Οὐδὲν οὕτω Θεοῦ καὶ
βασιλέως ἴδιον ὡς τὸ εὐεργετεῖν | καὶ παρέχειν τοῖς f. 135^r
χρηζουσι τὸν ἔλεον. Μὴ μόνον αὐτὸς ὑπεράσπιζε τοῦ
δικαίου, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς τῆς κρίσεως ἄρχουσι τοῦτο
παράγγελλε μετὰ αὐστηρίας, ἑαυτὸν τοῦ φιλοδικαίου ἀληθὲς
20 προτιθεὶς ἀρχέτυπον· «Τιμή,» γάρ φησι, «βασιλέως κρίσιν
ἀγαπᾷ.» Τοὺς ἀξίους τιμαῖς προβιβάζειν καὶ δωρεῶν δεξιῶ-
σεσι μὴ ἀπαναίνου· ἀλλ' οὖν γε, μηδὲ τῶν κατωτέρω καὶ
ὑποδewν ὑπεροπτικῶς καταφρόνει, ἔστιν ὅτε μέχρι καὶ τοῦ
μετρίου συγκαταβαίνων δι' ἐπιείκειαν. Πλοῦτος ἐὰν ῥέη, ὄρα
25 μὴ προστίθεσθαι καρδίαν· μηδὲ φείδου χρημάτων, ἐν οἷς
δέον, θησαυρίζων ἐπ' ἀδηλόγητι· οὐδένα γὰρ βασιλέων
ἴσμεν φιλάργυρον εὐτυχήσαντα. Κυβέρνα τὸ ἐπιθυμητικόν,
ὡς μὴ δουλοῦσθαι τὸ τῆς αὐτοκρατορίας ἀδέσποτον ἀτό-
ποις ἡδονῶν δελεάσμασιν ἐπ' ἀτιμίᾳ τῆς βασιλευούσης
30 ψυχῆς. Βλέπε τὸν τύραννον θυμὸν τῆ τῆς ἐξουσίας ὕλη
λυττώντα καὶ μὴ φειδόμενον· «Ὁργή,» γάρ φησι, «βασι-
λέως ὁμοία θυμῷ λέοντος.» Μὴ ἔσο κολαστὴς τῶν
τυχόντων σφαλμάτων καὶ πικρὸς ἐξεταστὴς τῶν μικρῶν f. 135^v
αἰτιαμάτων, ὡς ἔξω τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ τῆς
35 ἀσθενείας, καὶ οὐκ ἔση λοιπὸν Θεοῦ μιμητής.

3. Ἐν ταῖς κατ' ἐχθρῶν νίκαις τῷ νικοποιῷ εὐχαρίσται
Θεῷ καὶ δεσπότῃ· ἠττώμενος δὲ καί ποτε μὴ ἀθύμει, ἀλλ'
ἔσο εἰδῶς ἀμαρτημάτων εἴσπραξιν εἶναι τὴν τῶν ἀντιπάλων
ἰσχὺν καθ' ἡμῶν καὶ κραταίωσιν. Ἴσθι πρὸς εἰρηνικὰς

11/12 Sir. 6, 6. 20/21 Ps. 98, 4. 24/25 Ps. 61, 11. 31/32 Prov. 20, 2.

ABS

7 αὐτοῦ τοῖς] τοῖς αὐτοῦ S εἴ σοι] εἰς εἰ S 9 ἀνθρώπων] δὲ
add. S 14 ἐλάττω] ἐλάττων forte scrib. 15 σῆς] om. B 17 τὸν]
om. B αὐτὸς] αὐτῆς B 18 τοῖς] om. B τοῦτο] om. B 20/21
Τιμή – ἀγαπᾷ] om. B 20 φησι post βασιλέως trsp. S 23 ὅτε] καὶ
add. S 32/33 τῶν – ἐξεταστῆς] om. S 34 αἰτιαμάτων] αἰτημάτων B
36 ἐχθρῶν] ἐχθῶν S 39 καθ' ἡμῶν] om. B καὶ] om. S

40 σπονδὰς καὶ καταλλαγὰς εὐχερῆς, εὐκόλως πρὸς συμβάσεις
χωρῶν ἀγαπητικῆς ὁμοιοῦσας, ὡς φεύγων τὰς ἀνθρωπίνας
σφαγὰς καὶ τὰς χαλεπὰς αἱματεκχυσίας, τὰ τῶν πολέμων
γεννήματα, μεμνημένος καὶ αὐτὸς διηνεκῶς τοῦ κοινοῦ
τέλους καὶ ὅπως πάντως τεθνήξεις μετὰ μικρόν, ὡς εἰς
45 τῶν πάντων, εἰ καὶ ἕως τῶν νεφελῶν ὑψωθῆς, καὶ ἄλλως
οὐκ ἔστιν.

4. Φοβοῦ τὸν ἀληθινὸν καὶ μέγα καὶ ἀδιάδοχον τοῦ
παντὸς βασιλέα καὶ δέδιθι τὸ τούτου φρικτὸν κριτήριον, ἐν
ᾧ γυμνὸς καὶ τετραηλισμένος στήση κρινόμενος, ὡσεὶ
50 ἄνθρωπος ἀβοήθητος ὁμοῦ καὶ ἀπαρρησίαστος, πάσης τῆς
ἐνταῦθα φαντασίας καταργηθείσης, καὶ ἀγωνίσει τούτῳ
εὐαρεστῆσαι, | εἰ τίς σοι δύναμις. Οὐκ οἶσθα ὅτι, *Δυνατοὶ* f. 136r
δυνατῶς ἐτασθήσονται; Οὐδ' ἀκούεις πῶς, «Δυσκόλως εἰς
τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσέρχονται πλούσιοι,» ἵνα τρέμης
55 τὴν ἀποτυχίαν, ὡς ὁ καλὸς οἰκονόμος, τῶν ἐνταῦθα ἐμπι-
στευθέντων τοῖς προσκαίροις τὰ αἰῶνια ζημιούμενος; Εἰ
γὰρ πλούσιος δυσκόλως εἰς βασιλείαν Θεοῦ εἰσάγεται,
πολλῶ μᾶλλον βασιλεύς, εἰ μὴ κατὰ τὸ δοκοῦν Θεῷ
πολιτεύσεται. Οὐ γὰρ ἵνα ἑαυτῷ τὰ θυμῆρη χάριση, ὑπὸ
60 Θεοῦ ἐχειροτονήθης ἀναξ ἀπολαμβάνων, ὡς γέγραπται, τὰ
ἀγαθὰ σου ἐν τῇ ζωῇ σου, οὐδ' ἵνα ἑαυτῷ τὰ λυσιτελεῖ
φροντίζης καὶ καταθύμια, ἀλλ' ἵνα τὸν τοῦ Θεοῦ λαὸν εὖ
διεξάγων κρίμα ποιῆς καὶ δικαιοσύνην κατὰ τοὺς πάλαι
ἀοιδίμους βασιλεῖς, Δαυὶδ λέγω καὶ Ἐζεκιάν, ἢ τὸν φιλό-
65 χριστον ὕστερον Κωνσταντῖνον καὶ Θεοδόσιον, τοὺς μεγά-
λους καὶ εὐσεβεῖς ἀνακτας.

5. Οὐκ ἄκαιρον δὲ ἴσως ἐπιμνησθῆναι εἰς ἐκμιμήσεως

45 cf. Ez. 31, 14. 49 cf. Hebr. 4, 13; G.W.H. LAMPE, *A Patristic Greek
Lexicon*, s.v. τραηλιζω. 52/53 Sap. 6, 6. 53/54 Mt. 19, 23. 55 Luc. 12,
35-48; cf. 1 Petri 4, 10. 60/61 Luc. 16, 25. 63 cf. Ps. 96, 2; 98, 4.

ABS

40 εὐχερῆς] εὐχερῶς B 42 αἱματεκχυσίας] αἵματος χυσίας B 43
διηνεκῶς *post* κοινοῦ *trsp.* S 44 τεθνήξεις] θνήξεις AS 45 καί] ἄν
supra lineam B ἄλλως] ἄλλω A ἄλλος B 47 μέγα] μέγαν B
καί] *om.* BS ἀδιάδοχον] διάδοχον B 50 τῆς] *om.* B 52 σοί]
om. B 54 τρέμης] μὴ τρέχη B 57 εἰς] τὴν *add.* S 58 τὸ] τὰ S
59 τὰ θυμῆρη] *om.* B χάριση] χαρίσεται S ἀλλ' ἵνα καὶ βασιλείας
τῆς αὐτοῦ κληρονόμον ποιήσειεν ὡς *add.* B 63 πάλαι] λέγω *add.* B
64/65 φιλόχριστον] φιλόθεον S

τύπον θεοφιλή καί τινων πράξεων βασιλικῶν ἔχουσῶν τὸ ἀξιέπαινον.

70 6. Λέγεται περὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνων βασιλέως | f. 136¹
ὡς ἦν τοῦ δικαίου ἔραστῆς ἀκριβέστατος, καὶ εἰ συνέβη
τοῦτον μονοπροσώπως ὑπὸ τινος ἐγκαλεῖσθαι μὴ συνόντος
αὐτῷ καὶ τοῦ ἀντιδίκου, ἐμφράττων τῷ δακτύλῳ θατέρα
τῶν ἀκοῶν οὕτω τοῦ ἐνάγοντος ἠὺκροᾶτο· οὐ παρακα-
75 λούντος ἀμφοτέρας αὐτῷ ἠνεωγμένας ἐμπαρέχειν τὰς
ἀκοάς, «Οὐχ οὕτω,» φησὶν Ἀλέξανδρος, «ἔχειν τὸ δίκαιον,
ἀλλὰ τηρεῖν τῷ ἀντιδίκῳ θέμις τὸ ἐν οὓς κάκεινου ἐπακρο-
άσασθαι, καὶ οὕτω μετὰ τὴν διάσκεψιν καὶ τὴν τῆς ἀλη-
θείας διάγνωσιν ἀπροσωπόληπτον πάντως καὶ δικαίαν τὴν
80 ψῆφον ἐξενεγκεῖν καὶ τὴν κρίσιν.»

7. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν δικαιοκρισίας βασιλεῖ πρεπούσης τὸ
ἄκος· περὶ δὲ ἀνεξικακίας ὄρα μοι τὸν πραότατον Δαυὶδ
ὑπὸ τινος τῶν στρατιωτῶν λοιδορούμενον εἰς τοῦμφανές
καὶ μὴ ὀργιζόμενον ἀλλὰ φέροντα μακροθύμως, ἀγανα-
85 κτοῦντα δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς παροξύνοντας τούτῳ ἐπεξελ-
θεῖν καὶ ἀμύνασθαι, καί, «Ἄφετε αὐτόν,» λέγοντα, «καταρᾶ-
σθαι τὸν Δαυὶδ, ὅπως ἴδοι Κύριος καὶ ἀποδώσει μοι ἀγαθὰ ἀντὶ
τῆς κατάρας αὐτοῦ.» |

f. 137^π

8. Βλέπε πάλιν ἐντεῦθεν τὸν θεόστεπτον Κωνσταντῖνον
90 καὶ ἀγιώτατον ἐν βασιλεῦσι φιλοσοφοῦντα τὸ ἀνεξικάκον·
τῆς γὰρ εἰκόνας αὐτοῦ καταλευσθείσης ὑπὸ τινων ἀπαι-
δεύτων ὁμοῦ καὶ ἀτάκτων παρῆσαν οἱ πρὸς ὀργὴν αὐτὸν
ὑπανάπτοντες, «Τὸ πρόσωπον τὸ σόν, ὦ δέσποτα,» λέγον-
τες, «τοῖς λίθοις κατατραυματισθὲν ὅλον ἠχρείωται
95 παντελῶς.» Ὁ δὲ τὴν χεῖρα τῷ προσώπῳ ἐνθείς, μετὰ
σεμνοῦ ἀπελογεῖτο τοῦ μειδιάματος ὡς, «Ἀπαθές ἐστι καὶ

86/88 2 Sam. 16, 11. 89/98 cf. IOH. CHRYSOS., *Hom. ad pop. Ant.* 21 (PG 49, 216, 33).

ABS

72 μονοπροσώπως] μονοτρόπως A 74 ἐνάγοντος] ἑτέρου ἄγοντος
B ἠὺκροᾶτο] ἠκροᾶτο S 75 ἀμφοτέρας] ἀμφοτέρων B ἠνεωγμέ-
νας ἐμπαρέχειν] παρέχειν ἀνεωγμένας S 76 φησὶν] ὁ add. B 78
διάσκεψιν] ἀκρόασιν B ἀληθείας] διάσκεψιν καὶ add. B 79/80 καὶ
τὴν κρίσιν] τὴν κρίσιν καὶ *post* δικαίαν *trsp.* B 83 τῶν] *om.* B
στρατιωτῶν] στρατηγῶν B 84 φέροντα] φέρων S 86 καί] *om.* S
91 καταλευσθείσης] καταλυθήσεις B 95 τὴν] τῆ B ἐνθείς] ὑπο-
θεῖς B *ante* τῷ *trsp.* S

ὀλόκληρον, καὶ οὐδέν,» φησὶν, «οὐδαμῶς τι πέπονθε τῶν δεινῶν.»

9. Ἄλλὰ καὶ Θεοδοσίος ὁ κλεινὸς ἐν βασιλεῦσιν οὕτως
100 ὑπ' Ἀμβροσίου τοῦ ἱεροῦ ἐπαιδεύθη τὸ ἀνεξίκακον, ὡς καὶ νόμον θεῖναι πρὸ ἱκανῶν ἡμερῶν παρ' ἐκδρομὴν μὴ ἀποφύνασθαι ἐν ταῖς τῶν ἀξίων κολάσεως ψήφοις, ἀλλὰ μακροθύμως ἐπὶ ῥητὰς ἡμέρας ἀνέχεσθαι.

10. Τῆς δὲ σωφροσύνης Ἀλέξανδρος πάλιν ὑπόδειγμα,
105 καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λόγῳ εἰρήκαμεν. Καθελὼν γὰρ Δαρεῖον τὸν τῶν Περσῶν βασιλέα καὶ τὰς αὐτοῦ θυγατέρας αἰχμαλώτους λαβὼν, θαυμαστὸν τι κάλλος | ἔχειν μαρτυρο- f. 137^v
μένας, οὐ κατεδέξατο συγγενέσθαι αὐταῖς, καίπερ ὑπὸ πολλῶν ἐν τούτῳ παρακαλούμενος, τὸ αἰδίμον ἐκεῖνο καὶ
110 βασιλικῇ πρέπον μεγαλονοίᾳ ῥῆμα ἐπιφθεγζάμενος, «Αἰσχρὸν ἔστιν, ὦ φίλοι, ἄνδρας νικήσαντας ἡμᾶς ὑπὸ γυναικῶν ἠττηθῆναι.» Καὶ τὸ παράδοξον ὅτι πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας οὕτως ἐφιλοσόφει οὗτος καὶ πρὸ τῆς χάριτος.

115 11. Ἄλλὰ καὶ τὸν βουλγαροκτόνον βασιλέα Βασίλειον ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη ἰθύναντα τὴν ἀρχὴν γυναικὶ συγγενόμενον οὐχ εὐρίσκομεν.

12. Καὶ τὸν Κομνηνὸν φησι βασιλέα Ἰσαάκιον σῶφρονα εἶναι εἰς ἄκρον· νόσος γὰρ τούτῳ ἐνέσκηψέ ποτε στρατο-
120 πεδαρχοῦντι νεφριτικῇ, ὥστε ἀπογνῶναι τοῦτον καὶ τῆς ζωῆς διὰ τὸ παρέσει παντελεῖ καὶ ἀκίνησίᾳ κατασχεθῆναι· τῶν δὲ ἰατρῶν μετὰ τὸ πᾶσι τοῖς ἄλλοις χρήσασθαι καὶ

99/103 cf. SOZOMENUS, HE 7, 25° (ed. BIDEZ/HANSEN, p. 339-340; PG 67, 1493-7); CEDRENUS, Chron. (ed. BEKKER, p. 558, 571; PG 121, 608B, 620D-621A); GEORGIUS M., p. 577-580; ZONARAS, Ep. Hist. XIII, 18, 14 (Bonn III, p. 86, 12-13). 104/114 cf. V 87-95 supra. 118/131 Skylitzes continuatus (ed. E. TSOLAKES, p. 109, 6-15; PG 122, 377A11-B9); cf. M. GLYKAS, Annal. (ed. BEKKER, p. 603).

ABS

99 Ἄλλὰ καὶ] om. B 101 παρ'ἐκδρομὴν] B παρεκδρομὴν A παρεδρομὴν S 101/102 ἀποφύνασθαι] ἀποφύνεσθ' A 102 ἀξίων κολάσεως] ἀγίων S 103 ῥητὰς] τηρητὰς S 106 τὸν] τοῦ S 108 οὐ κατεδέξατο] οὐκ ἐκατεδέξατο B αὐταῖς] αὐτὰς B 111 νικήσαντας post ἡμᾶς trsp. B 113 οὕτως] om. B οὗτος] om. B 118 φησι] φησὶν S φασὶν B βασιλέα ante φασὶν trsp. B 119 νόσος] νόσω B ἐνέσκηψέ] u supra η scr. A ἐνέσκηψέ B 119/120 στρατοπεδαρχοῦντι] om. S 120 νεφριτικῇ] νεφρικῇ S καὶ] om. B

ὠφελῆσαι μηδὲν συμβουλευόντων μιγῆναί τινι γυναικί,
 αὐτὸς οὐχ ὑπήκουσεν· εἰπόντων δὲ ὡς, εἰ μὴ ἐπιχειρήσειε
 125 τούτῳ, πρὸς ἀνάγκης ἔχειν αὐτὸν καυτῆρι χρήσασθαι, ἔκ f. 138¹
 τούτου δὲ ἀπαιδία κατασχεθῆναι καὶ ἀγονία, αὐτὸς ὑπὲρ
 σωφροσύνης ἀπολογούμενος, «Ἄρκοῦσί μοι,» ἔφησεν, «ὁ
 Μανουὴλ καὶ ἡ Μαρία, οἱ ἤδη μοι γεννηθέντες Χριστοῦ τῆ
 χάριτι· τούτων μὲν γὰρ ἄνευ ἔνεστι τυχεῖν τῆς βασιλείας
 130 τοῦ Θεοῦ, σωφροσύνης δὲ χωρὶς οὐδεὶς τὸν Κύριον
 ὄψεται.»

12. (1.) Καὶ οὗτος μὲν οὕτως· ἡ δὲ βασιλις Θεοφανώ,
 ἀποστρεφόμενου τὴν συνουσίαν τοῦ βασιλέως Φωκᾶ Νικη-
 φόρου διὰ σωφροσύνην, ἐνεῖχεν αὐτῷ καὶ καιρὸν ἐζήτηι
 135 καὶ τρόπον ἢ μοιχαλὶς δολοφονῆσαι αὐτόν, φεῦ, τὸν ἴδιον
 ἄνδρα ἢ μιὰ καὶ κατάρατος.

(2.) Τινὰ οὖν τῶν τοῦ Τζιμισκῆ μεταπεμψαμένη εἰσκαλεῖ-
 ται τοῦτον ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ σχολάζοντα, καὶ τὰ μελετώμε-
 να τούτῳ ἀποκαλύπτει. Εἶτα τῆς βουλῆς προκατασκευα-
 140 σθείσης νυκτὸς ἀποστείλασα ἄγει τοῦτον πρὸς τὸν κάτωθεν
 τῶν παλατιῶν χειροποίητον λιμένα καὶ κοφίνῳ αὐτὸν μετὰ
 τῶν περὶ αὐτὸν ἀνιμήσατο· ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ πατρίκιος
 Μιχαὴλ ὁ Βούρτζης, Λέων ταξιάρχης ὁ Ἀβαλάντης, | καὶ f. 138^v
 τῶν τοῦ Τζιμισκῆ πιστοτάτων ὁ Ἀτζυποθεόδωρος, καὶ
 145 ἕτεροι δύο. (3.) Οἵτινες ἀνελθόντες καὶ ξιφῆρεις εἰς τὸν
 τοῦ βασιλέως εἰσελθόντες κοιτῶνα, ἐπεὶ μὴ εὔρον αὐτὸν ἐν
 τῇ συνήθει κλίνῃ, φωραθῆναι ὑπονοήσαντες μικροῦ δεῖν
 ἑαυτοὺς κατεκρήμνισαν, εἰ μὴ που ἀνδράριόν τι ἐκ τῶν τῆς

130/131 Hebr. 12, 14. 132/169 SKYLITZES, *Syn. hist.*, *Nic. Phoc.* 22 (ed. J. THURN, p. 279-280); cf. CEDRENUS, *Chron.* (ed. BEKKER, II, p. 375-378: PG 122, 108-112).

ABS

123 ὠφελῆσαι] ὠφελεῖν A 124 αὐτὸς] δὲ add. B 125 αὐτὸν] supra lin. S 126 ἀγονία] ἀγωνία B 127 ἔφησεν ante Ἄρκοῦσι trsp. S 128 τῆ] om. S 129 ἔνεστι] ἐν ἐστι AB τυχεῖν] supra lin. S 133/134 ἀποστρεφόμενου – Νικηφόρου] τοῦ βασιλέως νικηφόρου τοῦ φωκᾶ ἀποστρεφόμενου αὐτὴν τῆς συνουσίας B τὴν συνουσίαν post Νικηφόρου trsp. S 134 διὰ σωφροσύνην] om. B 135 αὐτόν] om. B 137 Τζιμισκῆ] scripsi τζιμισκῆ AS τζημισκῆ B 138 σχολάζοντα] om. B 139 ἀποκαλύπτει] ἀνακαλύπτει B 139/140 προκατασκευασθείσης] παρασκευ- B 144 Ἀτζυποθεόδωρος] τζυποθεόδωρος B 146 τοῦ] om. B 147 μικροῦ] μικρὸν S

γυναικωνίτιδος εύρηκότες ὑπ' αὐτοῦ καθοδηγοῦνται ἔνθα
150 ἦν ἀναπαυόμενος ὁ Φωκᾶς.

(4.) Εὐρίσκουσιν οὖν αὐτὸν ἐπ' ἐδάφους κείμενον καὶ
στρωμνὴν ἔχοντα πῖλον κοκκοβαφῆ καὶ ἄρκου δέρμα. Πρὸς
ὑπνον τοίνυν ἄρτι τραπέντα καὶ μηδαμῶς εἰδότα τὸ
συμβησόμενον, ἀλλ' ἀμερίμνως καθεύδοντα, ὁ Τζιμισκῆς τῷ
155 ποδὶ νύξας ἐξύπνισεν· ἐξυπνίσας δὲ θέαμα βλέπει, ὅπερ
οὐδέποτε προσεδόκησε, ἄνδρας ξιφήρεις ἐξ ἐπάνωθεν αὐ-
τοῦ ἴσταμένους ὡσεὶ τινὰς ἀγγέλους φόνιον βλέποντας καὶ
ἑτοίμους πρὸς τὴν σφαγὴν, μηδὲν ἄλλο λέγων ἄλλ' ἢ τὸ
«Κύριε ἐλέησον,» καὶ «Θεοτόκε βοήθει.» Ἐπεὶ δὲ τῆς
160 δεξιᾶς χειρὸς τὸν ἀγκῶνα τῇ γῆ προσερείσας καὶ τὴν
κεφαλὴν | ἀνακουφίσας ἔμελλεν ἐξανίστασθαι τοῦ ἐδάφους, f. 139r
πεσόντος τοῦ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καλύμματος τῷ τιναγμῷ
τῆς ἐγέρσεως καὶ ἀσκεποῦς οὔσης τῆς κορυφῆς, ἐπιφέρει
γυμνῷ τῷ ξίφει πρῶτος ὁ Ἀβαλάντης γενναίαν πληγὴν καὶ
165 διελαύνει μέσον τὸ κρανίον τὸ «Κύριε ἐλέησον,» ἐπιβώ-
μενον. Μετὰ τοῦτο, ἐπέιπερ κατεφωράθησαν παρὰ τῶν
προκρίτων τοῦ παλατίου καὶ συνίσταντο ἐπ' αὐτοὺς πλήθη
ἀμυνομένων, ἀποσφάπτουσι τοῦτον καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτε-
μόντες ἔξω ρίπτουσι τοῖς εἰς βοήθειαν τάχα συντρέχουσι.
170 (5.) Καὶ οὕτως Ἰωάννης ὁ Τζιμισκῆς αὐτοκράτωρ
ἀναγορευθεὶς αὐτίκα τὴν βασιλίδα Θεοφανῶ ἐξορίζει ἐν
Προικονήσῳ ὡς ἐπίβουλον καὶ προδότην τοῦ ἰδίου συζύ-
γου· εἰς ἐξίλασμα δὲ τῆς τοῦ Φωκᾶ ἀναιρέσεως, καίπερ
τούτου μηδὲν αὐτὸς προσαψάμενος, πᾶσαν ἐπενόησεν
175 εὐποιῶν καὶ ἐλεημοσύνας, ἀφθονίαν καὶ χορηγίαν, διὰ
παντὸς τὴν ἀμαρτάδα ἀποκλαιόμενος, πολλοῖς δὲ καὶ τῶν
ἐπιβούλων τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας συγγνωμονῶν διὰ τὸ

ABS

149 εύρηκότες] εύρωντες B 152 πῖλον κοκκοβαφῆ] *scripsi* πιλοκοκο-
βαφῆ S πιλοκοβαφῆ A πηλοβαφῆν B 153 τοινῦν] *om.* B 154
καθεύδοντα] ὑπνόττοντα ὄν B Τζιμισκῆς] τζυμ- AS 159 Θεοτόκε]
τὸ Κύριε S 160 ἀγκῶνα] ἀγκῶ B 163 ἀσκεποῦς] ἀσκέπου B
164 γενναίαν] γενναίως S καὶ] *om.* B 167 προκρίτων] προ-
κρείτων S συνίσταντο] συνίστατο S 169 ρίπτουσι S 171 ἐξορίζει]
ἐξόρισεν B ἐν] ὡς *sed corr. supra lin.* A εἰς B 172 συζύγου]
ἀνδρός S 173 τοῦ] *om.* A 174 μηδὲν αὐτὸς] αὐτὸς μηδ' ὅλως B
προσαψάμενος] ἀψάμενος B πᾶσαν] δὲ *add.* B 174/175 εὐποιῶν]
εὐποιᾶς BS *ante* ἐπενόησεν *trsp.* A 177 διὰ τὸ] *om.* B

Ἄφετε καὶ ἀφεθήσεται ὑμῖν, ὡς ἔοικεν, | ἀειφυγίαν αὐτοῦς f. 139^v
κατεδίκαζεν, φιλόχριστος καὶ αὐτὸς καὶ ἀοίδιμος ἐν βασι-
180 λεῦσι γενόμενος.

14. Ὡς ὠφελὸν γε καὶ σύ, θεόστεπτε δέσποτα, πειθήνιος
τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις ὀφθεῖς, τὰ λυσιτελῆ συμβουλευούσιν,
εὐτυχέστατός τε γενήσῃ καὶ μακροχρόνιος, τοῖς ἐστῶσι
τούτοις καὶ ῥέουσι τὰ δι' αἰῶνος ἀγαθὰ σαυτῷ μνηστευό-
185 μενος, ἐπεὶ μηδέ τι τῶν ὄντων ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐξόδου
τῶν πράξεων ἄτερ ἰσχύσειας σεαυτῷ συνεξαγαγεῖν· γυμνὸς
γὰρ ἅπας βροτὸς γενόμενος, γυμνὸς ἐκεῖ καὶ πορεύεται.

15. Μόνιμον οὐδὲν ἢ Θεοῦ κληρὸς μόνος·
ὦ, τίς ἐχέφρων καὶ σοφὸς καὶ ὑψίνους,
190 δραμεῖν λαβέσθαι τῆσδε τῆς εὐτυχίας
καὶ διεκφυγεῖν στεναγμοὺς ἀπεράντους
καὶ ζῆσαι μακροῖς χρόνοις μὴ φθειρομένοις;

XX. Κεφάλαιον κ'.

1. Ἐρώτησις. Τί ἐστὶ Θεός;

Ἀπόκρισις. Οὐσία ἀναίτιος, αἰτία παναλκῆς, πάσης
αἰτίας καὶ φύσεως ὑπερούσιος.

5 2. Ἐρώτησις. Πῶς δεῖ πιστεύειν;

Ἀπόκρισις. Εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα,
τριάδα ὁμοούσιον, μίαν θεότητα, τρεῖς ὑποστάσεις, ἧτοι | f. 140^r
πρόσωπα· πρόσωπα δὲ λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ ἀσώματα καὶ
ἀσχημάτιστα· ὁμολογεῖν τὴν σάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ

178 Mt. 6, 14 186/187 cf. Iob 1, 21.

2/47 cf. Ps. ANAST. SIN. et CYRIL., *Compendiaria* (PG 89, 1400A-1401D).

2/4 cf. ANAST. SIN., *Hodegos* 2 (PG 89, 53B).

AB(178-XX3)K(181-191)S

179 φιλόχριστος] φιλότιμος *sed corr. supra lin.* A 181 θεόστεπτε
post δέσποτα *trsp.* K πειθήνιος] πειθηνίος B 182 λόγοις] λόγου S
λυσιτελῆ] λυσιτελεῖ σοι K 183 μακροχρόνιος] πολυχρόνιος B
185 μηδέ] μηδέν S 185/186 ἐπεὶ – ἰσχύσειας] *codicem illegibilem esse*
indicat K 186 ἰσχύσειας] ἰσχύσης S συνεξαγαγεῖν] ἐξαγαγεῖν B
188/192 Μόνιμον – φθειρομένοις] *om.* B 192 καὶ – φθειρομένοις] *om.*
KS

1 Κεφ. κ'] *om.* S Διάφοροι ἐρωτ' ἀποκρίσεις· ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐκ τῆς
δαμασκηνοῦ τὰς περιώντων αὐτῆς σοφίας B Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις
περὶ διαφόρων ζητημάτων ἐκ τῆς θεολογίας καὶ φυσικῆς *add.* K 3/4
πάσης – ὑπερούσιος] *om.* B 8 λέγομεν] λέγωμεν S

10 καὶ τὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἴδια· δέχεσθαι τὰς ἀγίας οἰκουμενικὰς ἐπτὰ Συνόδους, καὶ τὰ δόγματα αὐτῶν καὶ τοὺς ὅρους.

3. Ἐρώτησις. Τί ἐστὶν οὐσία;

Ἀπόκρισις. Πρᾶγμα αὐθύπαρκτον, μὴ δεόμενον ἐτέρου
15 πρὸς σύστασιν· τὸ καθολικὸν πρᾶγμα καὶ περιεκτικόν, ὅπερ καὶ φύσις ἐπονομάζεται καὶ γένος καὶ μορφή κατὰ τοὺς ἀγίους πατέρας.

4. Ἐρώτησις. Τί ἴδιον τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς θεότητος, καὶ τί κοινόν;

20 Ἀπόκρισις. Ἴδιον μὲν τοῦ Πατρὸς τὸ ἀγέννητον, τοῦ Υἱοῦ τὸ γεννητόν, καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὸ ἐκπορευτόν· κοινὸν δὲ ἡ θεότης καὶ ἡ βασιλεία.

5. Ἐρώτησις. Ἐπὶ τῆς οἰκονομίας ἤγουν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, πόσας δεῖ φύσεις ὁμολογεῖν;

25 Ἀπόκρισις. Δύο· θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον.

6. Ἐρώτησις. Πόσας φυσικὰς θελήσεις καὶ ἐνεργείας;

Ἀπόκρισις. Δύο, μίαν θεϊκὴν, καὶ μίαν ἀνθρωπίνην· θέλημα μὲν θεϊκὸν τὸ λεπρούς καθαρίζειν λόγῳ, καὶ
30 νεκροὺς ἀνιστᾶν, καὶ τὰ ὅμοια, ἐνέργεια δὲ θεϊκὴ τὸ σωθῆναι πάντας ἀνθρώπους καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, | ὡς τὸ Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται καὶ ἐγὼ ἔργάζομαι· θέλημα δὲ ἀνθρωπικὸν τὸ αἰτῆσαι παρελθεῖν τὸ
ποτήριον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἐνέργεια δὲ ἀνθρωπικὴ τὸ
35 ὁδοιπορῆσαι, τὸ κοπιᾶσαι, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

7. Ἐρώτησις. Ὑποστάσεις δὲ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας πόσας προσήκει ὁμολογεῖν;

Ἀπόκρισις. Μίαν.

8. Ἐρώτησις. Κατὰ τί ἐκοινώνησεν ὁ Πατὴρ καὶ τὸ
40 Πνεῦμα τῆ ἐνανθρωπήσει τοῦ Υἱοῦ;

Ἀπόκρισις. Κατὰ τὴν εὐδοκίαν καὶ βούλησιν καὶ ἐκ τοῦ συνεργάζεσθαι τῷ Υἱῷ τὰς θεοσημείας.

9. Ἐρώτησις. Κατὰ τί κοινωνεῖ ὁ Χριστὸς τῷ Θεῷ καὶ Πατρί;

13/17 cf. IOH. DAMASC., *Dial.* 40 (39) (ed. KOTTER, p. 106; PG 96, 605B-C).

31/32 1 Tim. 2, 4. 32/33 Ioh. 5, 17. 33/34 cf. Mt. 26, 39. 39/42 cf. IOH. DAMASC., FO III, 6 (ed. KOTTER 50, 29-31; PG 94, 1005).

45 Ἀπόκρισις. Κατὰ τὴν φύσιν τῆς θεότητος, καθ' ὃ ἐστὶ Θεὸς τέλειος, ἡμῖν δὲ κοινωνεῖ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος, καθ' ὃ ὑπάρχει τέλειος ἄνθρωπος.

10. Ἐρώτησις. Τί κοινὸν τῆς τριάδος καὶ τί ἴδιον;

Ἀπόκρισις. Κοινὸν ἡ οὐσία, ἡ θεότης κάγαθότης, ἡ
50 βασιλεία, ἡ ἐξουσία, ἡ δυναστεία, ἡ ποιητικὴ δύναμις καὶ ἡ
πρόνοια πάσης τῆς κτίσεως· ἴδιον δὲ τῶν τριῶν ὑποστά-
σεων, Πατὴρ μὲν τὸ εἶναι Πατέρα, οὐδὲ γὰρ Υἱὸς ὁ
Πατήρ, Υἱοῦ δὲ τὸ εἶναι Υἱόν, οὐδὲ γὰρ Πατήρ ὁ Υἱός,
Πνεύματος ἁγίου αὐτὸ τὸ εἶναι Πνεῦμα ἅγιον καὶ μήτε
55 Πατέρα μήτε Υἱόν. Ἴδια δὲ ταῦτα | τοῦ Λόγου, τουτέστι τὸ f. 141^r
ἀνθρωπον γενέσθαι καθ' ἡμᾶς χωρὶς ἁμαρτίας, τὸ παθεῖν
σαρκὶ καὶ ἀποθανεῖν, τὸ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνελθεῖν
εἰς οὐρανοὺς καὶ καθίσαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρός, καὶ μέλλειν
ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ
60 παρουσίᾳ, ἐπὶ συστολῇ τοῦ παντός καὶ ἀνακαινισμῶ τῆς
κτίσεως, καὶ τοῦ ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

11. Ἐρώτησις. Ὑποστάσεις ἐπὶ τῆς θεολογίας πόσας ὁμολογεῖν χρή;

Ἀπόκρισις. Τρεῖς· Πατέρα, Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

65 12. Ἐρώτησις. Ποταπὸν δεῖ ἔχειν τὸ φρόνημα περὶ Θεοῦ;

Ἀπόκρισις. Ὅτι ἀόρατος ὁ Θεὸς καὶ ἀσχημάτιστος,
ὅτι αἰώνιος καὶ ἀθάνατος, ὅτι ἀκατάληπτος καὶ ἀπερινόητος
καὶ ἀσώματος, ὅτι ἀναλλοίωτος καὶ ἀνέκφραστος, ὅτι
ἄχρονος καὶ ἀπερίληπτος καὶ πάντων δημιουργός, καὶ
70 προνοητῆς τῶν ὅλων καὶ κυβερνήτης, καὶ μόνος ἄκτιστός
τε καὶ ἀναρχος, καὶ πάντα αὐτὸς περιέχων, ὑπ' οὐδενὸς δὲ
περιεχόμενος, καὶ πάντα πληρῶν καὶ μηδὲν ἐλλειπόμενος,
καὶ πλουτῶν πάντας καὶ τρέφων, καὶ μηδὲν ὑστερούμενος,
ὅτι ἀνείδεος καὶ ἄποσος καὶ ἀπειρομεγέθης, ὅτι | παν- f. 141^v
75 σθενῆς καὶ παντεπόπτης καὶ καρδιογνώστης· ἔστι δ' ὁ
Θεὸς Πατήρ, Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, μία θεότης, μία

56/61 cf. Symbolum Cpl. (ACO 2/1/II, 80); *Const. Apost.* VII, 41, 5-6 (ed. FUNK I, p. 446). 56 Hebr. 4, 15. 56/57 1 Petri 4, 1. 61 Rom. 2, 6.
66/78 cf. IOH. DAMASC., FO I, 2 (ed. KOTTER 2, 10-18; PG 94, 792).

AS

49 κάγαθότης] *om.* A 51 τριῶν] *om.* A 52/53 οὐδὲ - Πατήρ¹)
om. S 54 αὐτὸ] *om.* S 63 χρή] *om.* A 71 δὲ] *om.* S 76 μία
- μία²] *om.* S

κυριότης καὶ ἔξουσία, μία σύμπνοια, λατρεία μία, ἀγιότης καὶ δύναμις, χορηγὸς ἀγιότητος καὶ δυνάμεως.

13. Ἐρώτησις. Τί ἐστὶν αἰών;

80 Ἀπόκρισις. Τὸ τοῦ αἰῶνος ὄνομα πολύσημόν ἐστι· πλεῖστα γὰρ σημαίνει. «Αἰών» γὰρ λέγεται καὶ ἡ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων ζωὴ· λέγεται «αἰών» καὶ τῶν χιλίων ἐτῶν ὁ χρόνος· λέγεται πάλιν «αἰών» ὅλος ὁ παρῶν βίος, καὶ «αἰών» ὁ μέλλων, ὁ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀτελεύτητος.
85 Λέγονται μὲν οὖν «ἑπτὰ αἰῶνες» τοῦ κόσμου τούτου, ἦγουν ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς κτίσεως μέχρι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντελείας τε καὶ ἀναστάσεως. Ἔστι μὲν γὰρ συντέλεια μερικὴ ὁ ἐκάστου θάνατος, ἔστι δὲ καὶ κοινὴ καὶ παντελῆς συντέλεια τότε, ὅτε μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ
90 ὄγδοος παραλάβῃ αἰών, οὐχ ἡμέραις μετρούμενος καὶ νυξίν, ἀλλ' ἀνεσπέρῳ μιᾷ ἡμέρᾳ διηνεκῶς συμπαραεκτεινόμενος, τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης φαιδρῶς ἐπιλάμποντος τοῖς δικαίοις, ὅταν ἔσται καὶ ἐπὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς βαθεῖα νύξ | καὶ ἀπέραντος. Πάντων οὖν τῶν αἰώνων εἷς ἐστὶ f. 142^r
95 ποιητῆς ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων Θεός.

14. Ἐρώτησις. Τί ἐστὶν ἄγγελος;

Ἀπόκρισις. Οὐσία νοερά, ἀεικίνητος, αὐτεξούσιος, ἀσώματος, Θεῶ λειτουργοῦσα, κατὰ χάριν ἐν τῇ φύσει τὸ ἀθάνατον εἰληφυῖα. Τί ἐστὶν ἄγγελος; Ζῶν ὑμνολογικόν,
100 ἀκαταπαύστως δοξάζον τὸν Κύριον. «Ἀσώματος» δὲ λέγεται καὶ «ἄυλος» ὅσον πρὸς ἡμᾶς· μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ἄυλος παντελῶς καὶ ἀσώματος. Περιγραπτοὶ εἰσι καὶ οἱ ἄγγελοι (μόνον γὰρ τὸ θεῖον ἀπερίγραπτον)· ὅτε γὰρ εἰσὶν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐκ εἰσὶν ἐν τῇ γῇ, καὶ εἰς τὴν γῆν ὑπὸ
105 Θεοῦ ἀποστελλόμενοι οὐκ ἐναπομένουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐ περιορίζονται δὲ ὑπὸ τοίχων καὶ θυρῶν καὶ κλείθρων καὶ σφραγίδων. Οὐ καθ' ὃ δέ εἰσιν ἐπιφαίνονται τοῖς ἀξίοις, οἷς ὁ Θεὸς φαίνεσθαι αὐτοὺς θελήσει, ἀλλ' ἐν μετασχηματισμῷ. «Νόες» δὲ λέγονται τῷ μὴ δέεσθαι
110 γλώσσης καὶ ἀκοῆς, ἀλλὰ νοερῶς γινώσκειν καὶ ὑπουργεῖν

80/95 cf. IOH. DAMASC., FO II, 1 (ed. KOTTER 15, 5-38; PG 94, 861-864).

92 cf. Mal. 3, 20 (4, 2). 97/116 cf. IOH. DAMASC., FO II, 3-4 (ed. KOTTER 17, 5-14, 31-36; 18, 24-28; PG 94, 865-869, 877).

AS

81 γὰρ² om. S 85 ἑπτὰ post αἰῶνες trsp. S αἰῶνες] αἰῶνος A
89 παντελῆς] scripsi παντελῆ AS

τῷ θείῳ κελεύσματι. Καὶ τὰ μὲν μέλλοντα οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἶδασιν οὐδὲ οἱ δαίμονες, ἔκτος μόνου Θεοῦ· ὁμως προλέγουσιν οἱ μὲν ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς ἀποκαλύπτοντος, | f. 142^v
 ὅθεν καὶ ὅσα λέγουσι γίνονται, οἱ δὲ δαίμονες στοχαζόμε-
 115 νοι καὶ τὰ κατὰ μακρὰν γινόμενα βλέποντες, διόπερ καὶ τὰ πλείω ψεύδονται.

15. Ἐρώτησις. Πόσα τάγματα ἀγγέλων εἰσίν;

Ἀπόκρισις. Ἐννέα, καθὼς φησιν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Διονύσιος, ἅτινα εἰς τρεῖς ἀφορίζει τριαδικὰς διακοσμήσεις·
 120 καὶ πρῶτον μὲν τὰ περὶ Θεὸν στρεφόμενα ἑξαπτέρυγα Σεραφίμ, καὶ πολυόμματα Χερουβίμ, καὶ οἱ ἀγιώτατοί εἰσι Θρόνοι· δεύτερον δὲ τὴν τῶν Κυριοτήτων, καὶ τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν Ἐξουσιῶν τάττει ταξιαρχίαν· εἶτα τρίτην καὶ τελευταίαν, τὴν τῶν Ἀρχῶν λέγει καὶ Ἀρχαγγέλων καὶ
 125 Ἀγγέλων. Καὶ τὰ μὲν τῶν ταγμάτων ἀσιγήτως κράζει τὸ «Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ,» τὰ δέ, «Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος,» τὰ δὲ μελωδικῶς ᾄδει τὸ «Ἀλληλούϊα.»

130 16. Ἐρώτησις. Τί διαφέρει ἡ οὐσία τῶν ἀγγέλων τῆς οὐσίας τῶν δαιμόνων, ἢ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς;

Ἀπόκρισις. Ἡ οὐσία οὐ διαφέρει ἀγγέλων τε καὶ δαιμόνων, ἀλλ' ἡ προαίρεσις, ὡσπερ δικαίου καὶ ἁμαρτωλοῦ, ἢ ἀνθρώπου λευκοῦ καὶ Αἰθίοπος· ἐπὶ δὲ τῆς ἡμετέρας
 135 | ψυχῆς τόσον διαφέρει, ὅσον πρὸς τοὺς ἀστέρας ὁ ἥλιος. f. 143^r

17. Ἐρώτησις. Πόσοι οὐρανοί εἰσίν;

Ἀπόκρισις. Ἐνα οὐρανὸν ὑπὸ τῆς γραφῆς παρελάβομεν κυρίως, ὡς φησι Μωϋσῆς, «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν·» ἐπεὶ δὲ παρακατιῶν ὁ αὐτὸς φησι
 140 Μωϋσῆς ὅτι, «Ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν,» ἴδου

118/129 cf. IOH. DAMASC., FO II 3 (ed. KOTTER 17, 66-74; PG 94, 877-873);
 DION. AREOP., *Cael. Hier.* 6, 2 (ed. HEIL, GANDILLAC. S.C. 58bis, p. 104-105;
 PG 3, 200D-205A). 126/127 cf. Is. 6, 3. 127/128 Trisagion Hymnus, Lit.
 Chrysos. (ed. BRIGHTMAN, p. 535). 132/135 cf. Ps. ATHAN., *Ad Ant. qu.* 7
 (PG 28, 604A). 134/135 cf. 1 Cor. 15, 41. 137/152 cf. IOH. DAMASC., FO II
 6 (ed. KOTTER 20, 7-11, 61-73; PG 94, 880, 884). 138/139 Gen. 1, 1. 140
 Gen. 1, 8.

AS

114 λέγουσι] λέγονται A οἱ δὲ] οἱ δὲ οἱ S 115 τὰ] om. S
 κατὰ] om. A 124/125 καὶ² Ἀγγέλων] om. S 128 ἀθάνατος]
 ἐλέησον ἡμᾶς add. S

καὶ δεύτερος οὐρανός, περὶ οὗ καὶ Δαυὶδ ἀναφέρει λέγων,
 «Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ» ἀλλὰ καὶ τὰ πετεινὰ
 τοῦ ἀέρος «οὐρανοῦ» ἐκάλεσε «πετεινὰ» ὁ αὐτός. Μὴ ποτε
 οὖν περὶ τούτων φησὶ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἀρπαγῆναι
 145 «ἕως τρίτου οὐρανοῦ,» ὡς καὶ τοῦ ἀέρος «οὐρανοῦ»
 προσονομασθέντος; Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος διδάσκων ἡμᾶς
 προσεύχεσθαι οὐρανῶν πρότερον μνησθεῖς καὶ εἰπών, «Πά-
 τερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς,» ἐν τῷ μέσῳ τῆς προσευχῆς
 ἐνὸς οὐρανοῦ μέμνηται λέγων, «γενηθήτω τὸ θέλημά σου,
 150 ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς,» ὥστε καὶ εἷς ἐστὶν
 οὐρανός, ὁ ἄναστρος ὑπὸ τῶν ἔξω σοφῶν λεγόμενος, καὶ
 διάφοροι.

18. Ἐρώτησις. Ἀκίνητός ἐστὶν ὁ οὐρανὸς ἢ κινούμενος;

Ἀπόκρισις. Ὁ οὐρανὸς ἀεικίνητός ἐστι σφαιροειδῶς
 155 κυκλῶν τὴν γῆν ἅπασαν, καὶ συμπεριφέρει τῇ ὀξυτάτῃ | f. 143^v
 κινήσει αὐτοῦ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέ-
 ρας. Πολλῷ δὲ τῷ μέτρῳ ὁ οὐρανὸς μείζων ὑπάρχει τῆς
 γῆς καὶ εἷς ἄπειρον· ἄγνωστος δὲ ἡμῖν αὐτοῦ ἢ οὐσία, καὶ
 οὐ δεῖ περὶ τούτου ζητεῖν. Ἄψυχα δὲ εἶσι καὶ ἀναίσθητα ὅ
 160 τε οὐρανὸς καὶ οἱ φωστῆρες· εἰ δὲ καὶ εἴρηται τῷ θείῳ
 Δαυίδ περὶ τῶν οὐρανῶν, «Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ
 διαμένεις,» ὅμως οὐκ εἷς τὸ παντελὲς ἀφανισθήσονται, ἀλλὰ
 παλαιωθέντες ἀλλαγῆσονται καὶ ἔσται ὁ οὐρανὸς καινός καὶ
 ἡ γῆ καινή. Ἐπτὰ δὲ «ζώνας» φασὶ τοῦ οὐρανοῦ, μίαν τῆς
 165 ἑτέρας ὑψηλοτέραν, ἃς τινες καὶ «οὐρανοὺς» προσηγόρευ-
 σαν, καὶ καθ' ἑκάστην ζώνην ἓνα εἶναι τῶν πλανητῶν,
 ἥλιον, σελήνην, Δία, Ἑρμῆν, Ἄρεα, Ἀφροδίτην, καὶ Κρό-
 νον· «Ἀφροδίτην» δὲ φασὶ τὸν ποτὲ μὲν Ἑωσφόρον, ποτὲ
 δὲ Ἑσπερον γινόμενον.

170 19. Ἐρώτησις. Πόσα στοιχεῖα εἰσιν;

Ἀπόκρισις. Τέσσαρα· πῦρ καυστικὸν καὶ φωτιστικόν·
 ἀῆρ ἀναπνοῆς καὶ ἐκφωνήσεως αἴτιος, δι' οὗ ὀρῶμεν,
 ἀκούομεν καὶ ὀσφραϊνόμεθα, ἀχρωμάτιστος, ἀφώτιστος, ὑπὸ

142 Ps. 113, 24. 143 cf. Ps. 8, 9 etc. 145 2 Cor. 12, 2. 147/150 Mt. 6,
 9-10. 154/169 cf. IOH. DAMASC., FO II 6 (ed. KOTTER 20, 46-48, 81-82, 33-37;
 PG 94, 884, 885, 881). 161/163 Ps. 101, 27. 163/164 Apoc. 21, 1.
 171/187 cf. IOH. DAMASC., FO II 7-10 (ed. KOTTER 21-24; PG 94, 885-909),
 sed plura omitta sunt.

AS

τῶν φωστήρων καὶ τοῦ πυρὸς | φωτιζόμενος· ὕδωρ f. 144^r
 175 καθαρτικὸν παντὸς σωματικοῦ μολυσμοῦ, καὶ ψυχικοῦ δὲ
 μάλιστα, εἰ προσλάβηται τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος·
 καὶ γῆ ἢ ἐπάνω τῶν ὑδάτων, μᾶλλον δὲ ἐπ' οὐδενὸς
 ἠδρασμένη τῷ θείῳ προστάγματι. Διὰ τούτων τῶν τεσσ-
 σάρων στοιχείων καὶ τὰ σώματα ἡμῶν συνιστάμενα ἐν τῷ
 180 θανάτῳ ἀναλύει τῶν στοιχείων ἕκαστον πρὸς τὸ ἴδιον
 μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως, τὸ αἷμα πρὸς τὸ πῦρ ὡς
 θερμὸν καὶ ξηρόν, ἢ χολὴ πρὸς τὴν γῆν ὡς ψυχρὰ καὶ
 ξηρά, τὸ φλέγμα πρὸς τὸ ὕδωρ ὡς ὑγρὸν καὶ ψυχρόν, καὶ
 ὁ χυμὸς πρὸς τὸν ἀέρα ὡς ὑγρὸς καὶ θερμός.
 185 Δεῖ δὲ γινώσκειν ὡς τὸ αἷμα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σύνδεσμός
 ἐστὶ ψυχῆς καὶ σώματος· διὰ τοῦτο καὶ τελευτῶντος αὐτοῦ
 πρῶτον εὐθέως ὑποχωρεῖ.

20. Ἐρωτήσεις. Τί ἐστὶν ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες;

Ἐπίκρισις. (1.) Φωτὸς δοχεῖα, ἐν οἷς τὸ πρωτόκτισ-
 190 τον φῶς ὁ δημιουργὸς ἐναπέθετο, οὐχ ὡς ἀπορῶν ἄλλου
 φωτός, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀργὸν ἐκεῖνο μένη τὸ φῶς. Καὶ ὁ μὲν
 ἥλιος ὡσπερ τὶς ἐστὶν ὀφθαλμὸς τῆς ἡμέρας, φωτίζων τὰ
 σύμπαντα· ἢ δὲ σελήνη σὺν τοῖς | ἀστροῖς ἐτάχθησαν f. 144^v
 φωτίζει τὴν νύκτα. Γεγόνασι δὲ τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ χλόης
 195 παντοίας καὶ τῶν ἐκ γῆς φυομένων νεώτερα, ἵνα μὴ τὸν
 ἥλιον, ἀλλὰ τὸν δημιουργὸν τοῦ ἡλίου τῆς τούτων συστά-
 σεως καὶ αὐξήσεως γινώσκωμεν αἴτιον.

(2.) Καὶ ὁ μὲν ἥλιος ἴσος ὑπάρχει τῆς γῆς ὑπὸ τῶν
 πατέρων εἶρηται, διὰ τὸ καὶ ἀνατέλλων ἅμα καὶ δυσόμενος
 200 τοῦ οἰκείου μὴ ἐκπίπτειν μεγέθους· ἢ δὲ σελήνη σμικρότε-
 ρον ἔχει τὸ σῶμα, καὶ τελεία ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ,
 ἥτοι πεντεκαίδεκαταία, φωτίζεται δὲ ὑπὸ τοῦ ἡλίου, οὐχ ὡς
 ἀπορήσαντος τοῦ Θεοῦ δοῦναι αὐτῇ φῶς ἴδιον, ἀλλ' ἵνα
 ῥυθμὸς καὶ τάξις ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου ἐντεθῇ τῇ
 205 κτίσει.

177 Ps. 135, 6; Iob 26, 7. 185/187 cf. Ps. ATHAN., *Ad Ant. qu.* 134 (PG 28, 681 B-C). 189/226 cf. IOH. DAMASC., FO II 7 (ed. KOTTER 21, 34-36, 21-33, 148-154, 171, 155-170, 171-183; PG 94, 888, 896, 897). 192 cf. SECUNDUS, *Sent.* 5. 194 cf. Gen. 1, 14-19.

AS

177 ἐπ'] ὑπ' S 178 ἠδρασμένη] ἠδρασμένος S 183 ψυχρὸν καὶ
 ὑγρὸν S 192 ἐστίν] om. S 203 αὐτῇ] αὐτοῖς A

(3.) Ἐκλείπει δὲ ὁ μὲν ἥλιος τοῦ σώματος τῆς σελήνης ὡσπέρ τι μεσότοιχον γινομένου καὶ ἀποσκιάζοντος καὶ μὴ ἔωντος διαδοθῆναι ἡμῖν τὸ φῶς, ὅπερ καὶ νεφέλη ποιεῖ τὸ φῶς αὐτοῦ ἀποκρύπτουσα· ὅσον οὖν εὐρεθῆ τὸ σῶμα
 210 τῆς σελήνης ἀποκρύπτων τὸν ἥλιον, τοσοῦτον καὶ ἡ ἔκλειψις γίνεται. Ἡ δὲ τῆς σελήνης ἔκλειψις ἐκ τοῦ ἀποσκιάσματος | συμβαίνει τῆς γῆς, ὅτε γένηται τελεία, καὶ f. 145^r
 εὐρεθῆ ἐξ ἐναντίας κατὰ τὸ ἄκρον κέντρον, ὁ μὲν ἥλιος ὑπὸ γῆν, ἡ δὲ σελήνη ὑπὲρ γῆν· ἀποσκίασμα γὰρ ποιεῖ ἡ
 215 γῆ, καὶ οὐ φθάνει τὸ ἡλιακὸν φῶς φωτίσαι τὴν σελήνην, κἀκεῖθεν ἐκλείπει.

(4.) Καὶ ὁ μὲν τοῦ ἡλίου ἐνιαυτὸς ἔχει ἡμέρας τξέ' καὶ τέταρτον· διὸ τοῦ τετάρτου συντιθεμένου κατὰ τέσσαρα ἔτη μία ἡμέρα ἀποτελεῖται, ἣτις λέγεται βίσεξτος, καὶ ὁ ἐνιαυ-
 220 τὸς ἐκεῖνος τξς' ἐστὶν ἡμερῶν. Ὁ δὲ τῆς σελήνης χρόνος τνδ' ἐστὶν ἡμερῶν· ἡ γὰρ σελήνη ἀφ' οὗ γεννηθῆ ἤγουν ἀνακαινισθῆ, αὖξει ἕως ἂν γένηται ἡμερῶν ιδ' ἡμίσεος τετάρτου, καὶ ἄρχεται λήγειν ἕως ἡμερῶν κθ' ἡμίσεος. Καὶ τελείως γενομένη ἀφώτιστος ἀναγεννᾶται καὶ ἀνακαινίζεται
 225 τῷ ἡλίῳ συναπτομένη, ὑπόμνημα φέρουσα τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως. Περὶ ταύτης φησὶ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ὅτι, «Εἰ λυπεῖ σε σελήνη τὸ ἴδιον φῶς ἀποβαλλομένη, λυπεῖτω σε μᾶλλον ψυχὴ ἐν τοῖς κατὰ Θεὸν ἔργοις προκόψασα, καὶ δι' ἀπροσεξίας καὶ ἀμελείας τὸ καλὸν ἀφανίζουσα.» f. 145^v

230 21. Ἐρώτησις. Ἄρα ἀληθεύει ἡ ἀστρονομία;

Ἀπόκρισις. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς οὐδαμῶς· ἐναντίον γὰρ τοῦτο τῆ προνοία Θεοῦ καὶ τῷ ἡμετέρῳ αὐτεξουσίῳ. Οὐκ αὐτὰ οὖν αἰτία τινός εἰσι τῶν γινομένων οὔτε γενέσεως τῶν γεννωμένων, οὔτε τῶν φθειρομένων φθορᾶς, σημεῖα δὲ
 235 μᾶλλον ὄμβρων τε καὶ τῆς τοῦ ἀέρος μεταβολῆς, καὶ

226/229 BASIL., *Hom. in Hexaem.*, 6, 10 (PG 29, 141D 2-6; ed. S. GIET [S.C. 26bis], p. 378). 231/241 cf. IOH. DAMASC., FO II 7 (ed. KOTTER 21, 117-147; PG 94, 892-896).

AS

207 γινομένου] γινομένης S 209 ὅσον] *punctum post* ὅσον *trsp. et*
 ὡς *add.* A 213 ἐξ ἐναντίας] ἐξαναντίας A 215 ἡλιακὸν] ἡλικὸν A
 217/218 καὶ τέταρτον] δ' S δς' A 219 ἡμέρα *post* ἀποτελεῖται
trsp. S βίσεξτος] βίσεκτος S 220/221 ὁ δὲ - ἡμερῶν] *om.* S
 222/223 ἡμίσεος τετάρτου ... ἡμίσεος] *signis c" et δ" vel δς" codd.*
 227 σε] *om.* S 230 ἡ] *om.* S 233 τινός] *om.* S 234 τῶν
 φθειρομένων *post* φθορᾶς *trsp.* S

πολέμων πολλάκις· συνίστανται πολλάκις καὶ κομῆται ση-
 μεῖά τινα θανάτων βασιλέων Θεοῦ προστάγματι, καὶ πάλιν
 διαλύονται· οὐκ εἰσὶ γὰρ τῶν ἐξ ἀρχῆς γεγεννημένων
 ἄστρον, ἀλλὰ τότε καὶ μόνον φαίνονται, ἐπεὶ καὶ ὁ ἐν τῇ
 240 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ γεννήσει τοῖς Μάγοις ὀφθείς
 τότε καὶ μόνον φανείς οὐκέτι τοῦ λοιποῦ πεφανέρωται.

22. Ἐρώτησις. Τίνος χάριν ἐν τῷ οὐρανῷ τὰ ὕδατα;

Ἀπόκρισις. Διὰ τὴν τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ αἰθέρος θερμο-
 τάτην ἔκκαυσιν· εὐθέως γὰρ μετὰ τὸ στερέωμα ὁ αἰθήρ
 245 ἐφήπλωται, καὶ ὁ ἥλιος δὲ σὺν τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄστροις
 ἐν τῷ στερεώματι εἰσὶ, καὶ εἰ μὴ ἐπέκειτο τὸ ὕδωρ,
 ἐφλέχθη ἂν τὸ | στερέωμα ὑπὸ τῆς τούτων θερμῆς. f. 146^r

Τινὲς φασιν ὅτι τὸ πῦρ ἐκτός τινος ὕλης ἀφανὲς ἐστίν,
 ὅθεν καὶ σβεννύμενον ἀφανίζεται, ἕτεροι δὲ λέγουσιν ὅτι
 250 σβεννύμενον μεταβάλλεται εἰς ἀέρα.

Χρὴ γινώσκειν ὅτι καὶ ἐν ἡμέρᾳ οἱ ἀστέρες φαίνουσιν ἐν
 οὐρανῷ, ἀλλ' ἢ τοῦ ἡλίου λαμπρότης ἀποκρύπτει αὐτούς.

Χρὴ γινώσκειν ὅτι πάντα ὅσα θέλει, δύναται ὁ Θεός, οὐ
 πάντα δὲ ὅσα δύναται, θέλει· δύναται γὰρ ἀπολέσαι τὸν
 255 κόσμον, οὐ θέλει δέ.

23. Ἐρώτησις. Πόσαι ὥραι καὶ τροπαὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ;

Ἀπόκρισις. Τέσσαρες· καὶ πρώτη μὲν ἡ ἔαρινή, ἐν
 αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα, καὶ δηλοῖ τὸ καὶ
 μέχρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ τῶν ἀνθέων τὴν βλάστησιν γίνεσθαι,
 260 αἵματος δὲ ἐστὶν αὐξητικὴ, εὐκραῆς, θερμὴ καὶ ὑγρά,
 μεσιτεύουσα δι' ἑαυτῆς τῷ χειμῶνί τε καὶ τῷ θέρει·
 διατείνει δὲ αὕτη ἡ ὥρα ἀπὸ Μαρτίου κα' μέχρις Ἰουνίου
 κδ'. Εἶτα ὑψουμένης τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς ἐπὶ τὰ
 βορειότερα μέρη ἡ θερινὴ τροπὴ διαδέχεται, μεσιτεύουσα f. 146^v
 265 τῷ τε ἔαρι καὶ τῷ μετοπώρῳ, καὶ τὴν ξανθὴν αὖξει χολήν,
 καὶ αὕτη δὲ διατείνει μέχρι Σεπτεβρίου κε'. Εἶτα ἡ
 μετοπωρινὴ τροπὴ τὴν θερινὴν ἀμείβει, μέσως ἔχουσα
 ψύξεως τε καὶ θερμῆς, ξηρότητος καὶ ὑγρότητος, καὶ

243/252 cf. IOH. DAMASC., FO II 9, 7 (ed. KOTTER 23, 13-16; 21, 189-191, 31-33; PG 94, 901, 897, 888). 257/280 cf. IOH. DAMASC., FO II 7 (ed. KOTTER 21, 57-89; PG 94, 889-892).

AS

240 ἡμῶν - Μάγοις] om. S 247 ἐφλέχθη] κατεφλέχθη S 249/250
 ἀφανίζεται - σβεννύμενον] om. S 251 καὶ] om. S 253/254 οὐ πάντα
 δὲ] οὐχ S 259 γίνεσθαι] γενέσθαι A 265 τῷ τε ἔαρι] τό τε ἔαρ A

μεσιτεύουσα τῇ τε θερινῇ καὶ τῇ χειμερινῇ τροπῇ, χολῆς τε
 270 μελαίνης ἐστὶν αὐξητική· διατείνει δὲ καὶ αὕτη μέχρι
 Δεκεβρίου κε'. Τοῦ δὲ ἡλίου ἐπὶ τὴν σμικροτέραν, ἥτοι
 τὴν μεσημβρινήν, ἀνατολὴν κατιόντος ἢ χειμερινῇ ἐπιλαμβά-
 νεται τροπῇ, ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ τυγχάνουσα, καὶ μεσιτεύουσα
 τῇ τε μετοπωρινῇ καὶ τῇ ἑαρινῇ, φλέγματος δὲ ὑπάρχει
 275 αὐξητική· διατείνει δὲ μέχρις κα' Μαρτίου. Σοφῶς γὰρ ὁ
 δημιουργὸς προενοήσατο περὶ τούτων, ὡσὰν μὴ ἐξ ἄκρας
 ψυχρότητος ἢ ὑγρότητος ἢ θερμότητος ἢ ξηρότητος ἐπὶ
 τὴν ἐναντίαν ἐρχόμενοι ποιότητα χαλεποῖς περιπίπτωμεν
 ἀρρωστήμασι· σφαλερὰς γὰρ τὰς αἰφνιδίους μεταβολὰς
 280 οἶδεν ὁ λόγος.

24. Ἐρώτησις. Τί θέλομεν λέγειν περὶ ἡλίου, σελήνης καὶ
 ἀστέρων, ἃρα περιπατοῦσιν ἢ ἀκίνητά εἰσιν; f. 147^v

Ἀπόκρισις. (1.) Περὶ τοῦ ἡλίου φησὶν ὁ Δαυίδ, «Ἀπ'
 ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἢ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατάντημα αὐτοῦ
 285 ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ,» καὶ περὶ τῆς σελήνης δὲ ὁμοίως
 καὶ τῶν ἀστέρων, «σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας.»
 Εἶπομεν οὖν ὡς τῇ τοῦ οὐρανοῦ κινήσει καὶ οὗτοι μεταφέ-
 ρονται, οἳ τε ἀστέρες, φημί, σὺν τῇ σελήνῃ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς
 ὁ ἥλιος. Τινὲς δὲ ἐδόξασαν καὶ ταῦτα περιπατεῖν ἀπὸ
 290 ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς ἐρχόμενα, ἐκτὸς τῶν ἑπτὰ πλανητῶν,
 οἵτινες ἐναντίαν τοῦ οὐρανοῦ ποιοῦνται τὴν κίνησιν, ἐκ
 δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς βαίνοντες, διὸ καὶ πλανήτας αὐτοὺς
 ἐκάλεσαν, τρέχουσι δὲ δρόμον ἄληκτον, ὃν ὁ δημιουργὸς
 αὐτοῖς ἔταξεν· ἐν δὲ ταῖς ἑπτὰ ζώναις τοῦ οὐρανοῦ εἶναι
 295 καὶ τοὺς πλανήτας φασίν, ἐν τῇ πρώτῃ, ἥτοι τῇ ἀνωτέρᾳ,
 τὸν Κρόνον, ἐν τῇ δευτέρᾳ τὸν Δία, ἐν τῇ τρίτῃ τὸν Ἄρεα,
 ἐν τῇ τετάρτῃ τὸν ἥλιον, ἐν τῇ πέμπτῃ τὴν Ἀφροδίτην, ἐν
 τῇ ἕκτῃ τὸν Ἑρμῆν, καὶ ἐν τῇ ἑβδόμῃ καὶ κατωτέρᾳ τὴν
 σελήνην. | f. 147^v

300 (2.) Ὁ ζωδιακὸς κύκλος λοξῶς κινεῖται, διηρημένος εἰς

283/324 cf. IOH. DAMASC., FO II 7 (ed. KOTTER 21, 37-54, 192-193, 94-116; PG 94, 888-889, 897, 892). 283/285 Ps. 18, 7. 286 Ps. 8, 4. 287 cf. 154-157 supra.

AS

269 τε²] καὶ add. S 275 διατείνει] διατείνειν A sed corr. ipse 277
 ἡ² - ξηρότητος] om. S 278 ἐρχόμενοι] ἀρχόμενοι S 279 ἀρρωστή-
 μασι] ἀμαρτήμασι A¹ 282 ἀκίνητά] ἀκίνητοί S 295 ἥτοι] om. S
 300 Ὁ] om. A ζωδιακὸς] scripsi ζωτικὸς codd.

τμήματα δώδεκα, ἅτινα καλεῖται «ζώδια». Φασὶ δὲ καὶ ἰβ' ζώδια ἐξ ἀστέρων εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐναντίαν κίνησιν ἔχοντα τῷ τε ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς λοιποῖς πλανήταις. Τῶν δὲ ἰβ' ζωδίων τὰ ὀνόματα καὶ οἱ τούτων
305 μῆνες ἐστὶ ταῦτα:

Κριός, μηνὶ Μαρτίῳ κα' δέχεται τὸν ἥλιον·

Ταῦρος, μηνὶ Ἀπριλλίῳ κγ'·

Δίδυμος, μηνὶ Μαΐῳ κγ'·

Καρκίνος, μηνὶ Ἰουνίῳ κδ'·

310 **Λέων**, Ἰουλίῳ κε'·

Παρθένος, Αὐγούστῳ κε'·

Ζυγός, Σεπτεβρίῳ κε'·

Σκορπίος, Ὀκτωβρίῳ κε'·

Τοξότης, Νοεμβρίῳ κε'·

315 **Αἰγόκερως**, Δεκεβρίῳ κε'·

Ὑδροχόος, Ἰαννουαρίῳ κ'·

καὶ **Ἰχθύς**, Φευρουαρίῳ κ'.

Καὶ ὁ μὲν ἥλιος καθ' ἕκαστον ζώδιον ἀποτελεῖ μῆνα ἕνα ταῦτα διερχόμενος, ἡ δὲ σελήνη καθ' ἕκαστον μῆνα τὰ ἰβ' ζώδια διέρχεται κατωτέρα οὔσα καὶ ταχύτερον ταῦτα διοδεύουσα· ὡς γάρ, ἐὰν ποιήσης πόλον ἕνδον ἄλλου πόλου, ὁ ἕνδον πόλος μικρότερος εὐρεθήσεται, οὕτω καὶ | f. 148^r ὁ δρόμος τῆς σελήνης κατωτέρας οὔσης ὀλιγώτερός ἐστὶ καὶ ἀνύεται τάχιον.

325 **25.** Ἐρώτησις. Μία ἐστὶν ἡ θάλασσα, ἢ διάφοροι;

Ἀπόκρισις. (I.) Τὸ προστάξει τὸν Θεὸν εἰς συναγωγὴν μίαν συναχθῆναι τὰ ὕδατα οὐ δηλοῖ τὸ ἐνὶ τόπῳ συναχθῆναι αὐτά (ἰδοὺ γὰρ μετὰ ταῦτά φησιν, «Καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσης»), ἀλλὰ τὸ ὁμοῦ καθ' ἑαυτὰ
330 κεχωρισμένα τῆς γῆς γενέσθαι τὰ ὕδατα ὁ λόγος ἐδήλω-

326/341 cf. IOH. DAMASC., FO II 9 (ed. KOTTER 23, 17-36; PG 94, 901-904).

326/327 Gen. 1, 9. 328/329 Gen. 1, 10.

AS

301 δώδεκα] τέσσαρα A 307 Ἀπριλλίῳ] μαρτίῳ S sed corr. S²
314 Τοξότης] μηνί add. S 315 Αἰγόκερως] μηνί add. S 316
Ἑδροχόος] μηνί add. S 317 Ἰχθύς] μηνί add. S 321 ποιήσης] O
fors. ad illustrandum add. A ἕνδον] τοῦ add. S 322 ὁ ἕνδον πόλος]
om. S ἕνδον] scripsi ἕνδος A 323 ἐστὶ] ἐστὶν A

σεν. Ἐντεῦθεν αἱ δύο θάλασσαι, αἱ τὴν Αἴγυπτον περιέχου-
σαι (καὶ αἱ δύο πάλιν ἐν Κωνσταντινουπόλει)· ὁμοίως καὶ
ἡ κατὰ τὴν ἀνατολήν, ἣτις λέγεται Ἰνδική, καὶ ἡ βορεινή,
ἣτις λέγεται Κασπία, καὶ διάφορα πελάγη, ἃ καὶ καταλέγειν
335 ἐργῶδες.

(2.) Ὁ δὲ Ὠκεανός, οἷόν τις ποταμός, κυκλοῖ πᾶσαν τὴν
γῆν· οὗτος χορηγεῖ τὸ ὕδωρ ταῖς θαλάσσαις, ἐν αἷς
χρονίζον καὶ ἐστὸς ἀκίνητον πικρὸν γίνεται, τοῦ ἡλίου ἀεὶ
τὸ λεπτότερον ἀνιμωμένου καὶ τῶν σιφώνων, ὅθεν καὶ τὰ
340 νέφη συνίστανται καὶ οἱ ὄμβροι γίνονται, διὰ τῆς | f. 148^v
διηθήσεως γλυκαινομένου τοῦ ὕδατος.

26. Ἐρώτησις. Πόθεν αἱ ἀστραπαὶ καὶ βρονταὶ καὶ οἱ
κεραυνοὶ ἀποτελοῦνται;

Ἀπόκρισις. (1.) Τῇ τοῦ Θεοῦ προστάξει συγκρουο-
345 μένων τῶν νεφῶν ἐξάλλεται ἡ ἀστραπή, πρῶτον μὲν γὰρ
γίνεται ἡ βροντή, ἔπειτα ἡ ἀστραπή, ἀλλ' αὕτη ὡς ταχυτέ-
ρα προλαμβάνει τὸν τῆς βροντῆς ἤχον· οἱ δὲ κεραυνοὶ
ὡσπερ καὶ οἱ σεισμοὶ Θεοῦ δηλοῦσιν ὀργὴν καὶ παιδευσιν·
πλὴν ὅτι οἱ ὑπὸ κεραυνοῦ καταφλεγόμενοι εὐρίσκουσὶ τινὰ
350 παραμυθίαν ἐκεῖθεν.

(2.) Φέρεται δὲ καὶ τις ἱστορία περὶ τούτου, ὅτι, φησὶν,
ἐν τῷ ἀρχαίῳ ὀργάνῳ, τῷ ὄφει, πνεῦμα πονηρὸν ἐμφι-
λοχωρεῖ καὶ γίνεται ἰοβόλος δράκων, καὶ ἡνίκα μελετήσῃ
κατὰ ἀνθρώπου, εὐθύς ἡ τοῦ Θεοῦ ὀργὴ καταλαμβάνει
355 αὐτόν· βλέπων δὲ τὸν ἀστραπηβόλον κλόνον καὶ τάραχον
καὶ τὸν ἴδιον ἐπιγνοὺς ὄλεθρον, φεύγειν δοκεῖ καὶ κρύπτε-
σθαι. Εἰ δέ που καὶ δοῦλος Κυρίου ἢ ἐκκλησία, ἐκεῖσε
ἀποτρέχειν πειράται, ὡς ἂν δι' αὐτῶν φειδοῦς καὶ αὐτὸς
τεύξεται, οὐδὲν δὲ ὠφελεῖται ἐντεῦθεν πρὸς τὸν σκοπὸν
360 ἑαυτοῦ· ὁ γὰρ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ὁ ἐπὶ τῆς ἀστραπῆς f. 149^f
ἐφεστῶς ἔνθα καταλάβῃ αὐτόν, ἐκεῖ καὶ ἀπόλλυσι συγκατα-

351/365 cf. IOH. DAMASC., *de drac.* (PG 94, 1601 A-D), qui fabulam de morte draconis reiicit.

AS

332 καὶ] *om.* S 341 διηθήσεως] *scripsi* διηθηθήσεως *codd.* 345/346
πρῶτον – ἀστραπή] *om.* S 347 βροντῆς] *om.* A 350 ἐκεῖθεν] *χρη*
γινώσκειν ὅτι ἰβ' εἰσὶν ἀνεμοὶ· οὐδὲν ἕτερον (*om.* A) δὲ ἐστὶν ἀνεμος ἢ
κίνησις ἀέρος. *add.* S *et* A *mg.* (= Ioh. Damasc., FO II 8: ed.
ΚΟΤΤΕΡ 22, 13; 22b, 10; PG 94, 900) 351 τις] *om.* S 358/359
καὶ αὐτὸς *post* τεύξεται *trsp.* S

φλέγων καὶ τὸν ἄνθρωπον προστάζει Θεοῦ οὐδὲν ἐκ
 τούτου παραβλαπτόμενον· εἰ μὲν γάρ ἐστι δίκαιος, μει-
 ζόνων ἀξιοῦται καὶ τῶν ἀμοιβῶν, εἰ δὲ ἁμαρτωλός, κατα-
 365 ξιοῦται συγγνώμης.

27. Ἐρώτησις. Ἡ χιῶν καὶ ἡ χάλαζα πόθεν συνίστανται;

Ἀπόκρισις. Ἡ χιῶν ὕδωρ ἐκπορεύεται ἐκ τῶν νε-
 φελῶν καὶ μεταβάλλεται εἰς χιόνα, τῆ τοῦ ἀέρος ψυχρότητι
 ἐν τῷ κατέρχεσθαι πρὸς τὴν γῆν. Ἡ δὲ χάλαζα οἶον
 370 μᾶστιγές εἰσι παιδείας Θεοῦ οἱ τῆς χαλάζης βῶλοι συντρί-
 βοντες τοὺς καρποὺς διὰ τὰς ἡμῶν ἁμαρτίας· ἀλλὰ καὶ ἡ
 ἀβροχία τὸ αὐτό, ἁμαρτιῶν ἐστὶν εἴσπραξις.

28. Ἐρώτησις. Πόθεν αἱ πηγὰὶ καὶ τὰ θερμὰ ὕδατα;

Ἀπόκρισις. Πᾶσα ἡ γῆ διάτρητός ἐστι καὶ ὑπόνομος,
 375 ὡσπερ καὶ τινὰς φλέβας ἔχουσα, δι' ὧν ἐκ τῆς θαλάσσης
 δεχομένη τὰ ὕδατα τὰς πηγὰς ἀνίησι. Πρὸς οὖν τὴν
 ποιότητα τῆς γῆς καὶ τὸ τῶν πηγῶν ὕδωρ γίνεται·
 διηθεῖται μὲν γὰρ καὶ διϋλίζεται διὰ τῆς γῆς τὸ θαλάττιον
 ὕδωρ καὶ οὕτω γλυκαίνεται, εἰ δὲ | ὁ τόπος, ὅθεν ἡ πηγὴ f. 149^v
 380 ἀναδίδεται, πικρὸς τύχοι ἢ ἀλμυρός, πρὸς τὴν γῆν καὶ τὸ
 ὕδωρ ἀνάγεται· στενούμενον δὲ πολλάκις τὸ ὕδωρ καὶ βία
 ῥηγνύμενον θερμαίνεται, κἀντεῦθεν αὐτοφυῆ θερμὰ ἀνάγον-
 ται ὕδατα.

29. Ἐρώτησις. Πόθεν ἡ τῶν ἀστέρων χύσις αἰφνίδιος καὶ
 385 μετάβασις;

Ἀπόκρισις. Φαντασία ἐστὶ τὸ ὀρώμενον καὶ οὐκ
 ἀστέρος χύσις. Πῶς γὰρ καὶ μεταβαίῃ ἀστὴρ τῆς οἰκείας
 ἔδρας ἢ ἡ σελήνη, καθὼς τινες μυθολογοῦσιν, ἃ Θεὸς ὁ
 κτίσας ἐθεμελίωσεν; Οἱ τῆς γῆς οὖν ἀτμοὶ καὶ ὁ ἐκ πυρὸς
 390 καπνὸς ἀνωφερεῖς ὄντες παχύνονται συναγόμενοι ἐν τῇ
 ἀνόδῳ· καὶ ἡνίκα τῷ ἀστέρι, ὡς χόρτος πυρί, πλησιάσω-
 σιν, εὐθέως φλέγονται, μέχρις οὗ τόπου ὧσιν ἀποτεφρού-
 μενοι, ὅπερ ὀρώντές τινες δοκοῦσι τὸν ἀστέρα τρέχειν καὶ
 φέρεσθαι.

367/372 cf. IOH. DAMASC., *Dial.* 68 (ed. KOTTER p. 142, 50-52; PG 94, 676).

374/383 cf. IOH. DAMASC., FO II 9 (ed. KOTTER 23, 42-49; PG 94, 904).

389 Ps. 8, 4.

AS

364 δὲ] δ' A 378 διηθεῖται] *scripsi* διηνθεῖται *codd.* 379 οὕτω] οὕτως S 388 ἃ] ὁ *add.* S

- 395 **30.** Ἐρώτησις. Ὁ Παράδεισος ποταπός ἐστιν;
 Ἀπόκρισις. Τινὲς μὲν αἰσθητὸν Παράδεισον ἐφαν-
 τάσθησαν, τινὲς δὲ νοητόν, ὅτι δὲ κατὰ ἀνατολάς, πάντες
 ὁμολογοῦσιν· ἐμοὶ δὲ δοκεῖ ὅτι, ὡσπερ | ὁ ἄνθρωπος f. 150^r
 αἰσθητὸς ἅμα καὶ νοητὸς ἐδημιουργήθη, οὕτω καὶ τὸ τῆς
 400 τρυφῆς χωρίον ὁ Παράδεισος, ἡ ἄλυπος καὶ μακαριστὴ
 πανδαισία, ὃν ἔκλεισε μὲν ἑαυτῷ διὰ τῆς παρακοῆς ὁ
 πρωτόπλαστος, ἀνέωξε δὲ ὁ Χριστὸς τῷ ληστῇ καὶ τοῖς
 δικαίοις ἅπασιν. Πλὴν εἰδέναι χρὴ ὡς ὑπερτέρα πολλῶν τοῦ
 Παραδείσου καὶ προὔργιαιτέρα ἢ τῶν οὐρανῶν ἐστι βασι-
 405 λεία· ἐν μὲν γὰρ τῷ Παραδείσῳ οἱ δίκαιοι αὐλίζονται, κατὰ
 τὸ τῆς ἀρετῆς μέτρον καὶ τὴν κατάπαυσιν ἔχοντες· ἐν δὲ
 τῇ τοῦ Θεοῦ βασιλείᾳ οἱ τελείως ἅγιοι καὶ ἰσαγγέλων
 μέτρων ἐπιλαβόμενοι. Ὅπου γὰρ τὸ πτώμα, ἐκεῖ καὶ οἱ ἀετοί·
 ὅπερ δηλοῖ, ὅπου Χριστὸς αὐτός, ἐκεῖ καὶ οἱ ἅγιοι.
 410 **31.** Ἐρώτησις. Πόθεν τὰ σώματα;
 Ἀπόκρισις. Πᾶν σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων
 συνίσταται· τὰ δὲ τῶν ζώων σώματα ἐκ τῶν τεσσάρων
 χυμῶν, οἱ δὲ χυμοὶ ἐκ τῶν καρπῶν, οἱ δὲ καρποὶ ἐκ τῶν
 στοιχείων. Εἰς τὰ αὐτὰ οὐκ ἀναλύεται πάλιν τὰ τῶν ζώων
 415 σώματα, ἐξ ὧν συνετέθη· τέσσαρα δὲ στοιχεῖά εἰσι | γῆ f. 150^v

396/409 cf. IOH. DAMASC., FO II 11 (ed. KOTTER 25, 40-87; PG 94, 916-917);
 NICETAS STETHATOS, *de paradiso* 4 (ed. J. DARROUZÈS, S.C. 81, p. 158, et p. 47).
 397 Gen. 2, 8. 408 Mt. 24, 28. 411/426 cf. IOH. DAMASC., FO II 12 (ed.
 KOTTER 26, 59-70; PG 94, 925); Ps. ATHAN., *Ad Ant. qu.* 18 (PG 28, 608 C-D).

ABS

395 ποταπός ἐστιν;] αἰσθητῶς ἐστιν ἢ πνευματικῶς; B 396 Παρά-
 δεισον] *om.* S 397 ἀνατολάς] ἐστι *add.* B 398/405 ἐμοὶ – βασιλεία]
 καὶ ὅτι δὲ πνευματικὸς ὑπάρχει παράδεισος, ὁ μακάριος παῦλος ἄρρητα
 ῥήματα (2 Cor. 12, 4) ἐν αὐτῷ ἀκηκοέναι ἔδειξε, καὶ ἡ τοῦ θεοῦ λόγου
 προσκυνητῆ θεότης σὺν αὐτῷ τὸ δικαίῳ ληστῇ εἰσελθῆναι πιστεύωμεν·
 αἰσθητὸν δὲ ὅτι τὸν ἀδὰμ καὶ τὴν εὐαν τὰ φυτὰ καὶ τὰ ὕδατα ἐν αὐτῷ
 τυγχάνειν ἀληθῶς ἡ μωσαϊκὴ βίβλος ἰστόρησεν. B 399 ἅμα *post*
 νοητὸς *trsp.* A 401/402 διὰ τῆς παρακοῆς *post* πρωτόπλαστος *trsp.* S
 402 ὁ] *om.* A 404 προὔργιαιτέρα] προεργεστέρα S 404/405 ἐστι
post βασιλεία *trsp.* S 405 γὰρ] *om.* A τῷ] αἰσθητῷ *add.* B 407
 τῇ – βασιλείᾳ] τῷ νοητῷ B τελείως] τέλειοι S 408 μέτρων] μέτρῳ B
 ἐπιλαβόμενοι] ἐπιλαβομένων B 408/409 Ὅπου – ἅγιοι] χρὴ δὲ
 γινώσκειν ὡς (ὅτι ἐπ' B) ὕστερον, μετὰ τὴν παράβασιν, τῷ ῥόδῳ ἢ
 ἄκανθα (ἄκανθος S) συνεζεύχθη εἰς ἀνάμνησιν τῆς παρακοῆς (παραβά-
 σεως S) B *add.* A *mg.* (f. 149^v) *et* S (*post qu.* 45) 414 Εἰς] ὡς B
 οὐκ *post* ἀναλύεται *trsp.* B ἀναλύεται] ἀναλύει S 415 συνετέθη]
 συνετέθησαν S

ξηρὰ καὶ ψυχρά, ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, ἀήρ ὑγρὸς καὶ
 θερμὸς, πῦρ θερμὸν καὶ ξηρόν· οἷς ἀναλογοῦσι τὰ τέσσαρα
 στοιχεῖα τοῦ σώματος, μέλαινα χολή ἀναλογοῦσα τῇ γῆ
 (ξηρὰ γάρ ἐστι καὶ ψυχρά), φλέγμα ἀναλογοῦν τῷ ὕδατι
 420 (ψυχρὸν γάρ ἐστι καὶ ὑγρὸν), αἷμα ἀναλογοῦν τῷ ἀέρι
 (ὑγρὸν γάρ ἐστι καὶ θερμόν), ξανθὴ χολή ἀναλογοῦσα τῷ
 πυρί (θερμὴ γάρ ἐστι καὶ ξηρά). Ἐν τῷ καιρῷ οὖν τοῦ
 θανάτου, τῆς ψυχῆς τῶν τεσσάρων στοιχείων τοῦ
 σώματος (ὡσεὶ τινος περιστερᾶς ἐκ τῶν τεσσάρων γωνιῶν
 425 τοῦ οἴκου) ἀναχωρησάσης ἀναλύεται τὰ στοιχεῖα χωροῦντα
 ἕκαστον πρὸς τὸ ἴδιον μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως.

32. Ἐρώτησις. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος;

Ἀπόκρισις. Ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης
 δεκτικόν· συνάπτεται δὲ διὰ τοῦ λογικοῦ ταῖς ἀσωμάτοις
 430 καὶ νοεραῖς φύσεσι, λογιζόμενος καὶ νοῶν καὶ κρίνων
 ἕκαστα, καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδιώκων, καὶ τῶν ἀρετῶν τὸ
 κεφάλαιον, τὴν εὐσέβειαν, ἀσπαζόμενος· διὸ καὶ μικρὸς
 κόσμος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος· καὶ τῆς τῶν | ἀλόγων δὲ μετέχει f. 151r
 ζωῆς, κοινωνῶν αὐτοῖς κατὰ τὸ σῶμα, καὶ τὴν θρεπτικὴν
 435 καὶ αὐξητικὴν καὶ σπερματικὴν ἤγουν γεννητικὴν δύναμιν,
 ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τὴν ὄρεξιν, ἤγουν θυμὸν καὶ
 ἐπιθυμίαν, καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν καθ' ὁρμὴν κίνη-
 σιν. Αἰσθήσεις δὲ εἰσι πέντε· ὄρασις, ἀκοή, ὄσφρησις, ἀφή
 καὶ γεῦσις.

440 33. Ἐρώτησις. Τί ἐστὶ ψυχὴ;

Ἀπόκρισις. Οὐσία ζῶσα, ἀπλῆ καὶ ἀσώματος, σωματι-
 κοῖς ὀφθαλμοῖς ἀόρατος, ἀθάνατος, λογικὴ τε καὶ νοερά,
 ἀσχημάτιστος, ὀργανικῶς κέχρημένη σώματι, καὶ τούτῳ
 ζωῆς, αὐξήσεως τε καὶ αἰσθήσεως καὶ γεννήσεως παρεκ-
 445 τικῆ, αὐτεξούσιος, θελητικὴ τε καὶ ἐνεργητικὴ, οὐκ ἔχουσα

428/439 cf. ANAST. SIN., *Hod.* 2 (PG 89, 76c); IOH. DAMASC., l.c. (ed. KOTTER 26, 71-85; PG 94, 925-928). 432/433 GREG. NAZ., *Orat.* 28 (PG 36, 57A); cf. KOTTER, l.c., App. 441/454 cf. IOH. DAMASC., FO II 12 (ed. KOTTER 26, 44-52, 16-36; PG 94, 924-25, 920-24).

ABS

417 ξηρόν] ψυχρὸν A sed corr. ipse 419 ξηρὰ] ψυχρά B ψυχρά] ξηρὰ B 423 θανάτου] τῆς ἐξόδου add. B 426 ἴδιον] μέρος add. B 434 αὐτοῖς] αὐτὰς B 435 σπερματικὴν] σπερμαντικὴν A 437 καθ' ὁρμὴν] καθορμικὴν A 438/439 ἀφή καὶ γεῦσις] γεῦσις, ἀφή, ἤγουν ἢ διὰ τῶν χειρῶν ψηλάφησις B 442 ὀφθαλμοῖς] ἀνίδεως add. B 442/443 ἀθάνατος - ἀσχημάτιστος] om. S

ἕτερον παρ' ἑαυτῆς τὸν νοῦν, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς τὸ καθαρώ-
 τατον· ὅπερ γάρ ἐστιν ὀφθαλμὸς τῷ σώματι, τοῦτο τῆ
 ψυχῆ νοῦς· τρεπτὴ δέ ἐστιν ἥτοι ἐθελότρεπτος, ὅτι καὶ
 κτιστὴ· ταῦτα πάντα χάριτι τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὴν
 450 Θεοῦ εἰληφυῖα, οὐ προὔποστασα τοῦ σώματος, ὡς τινες
 μυθεύονται, οὐδ' ἐκ θεϊκῆς οὐσίας τὴν ὑπαρξιν ἔχουσα διὰ
 τὸ θεῖον ἐμφύσημα, κατ' εἰκόνα δὲ Θεοῦ γενομένη καὶ λίαν
 | οὔσα περικαλλής, εἰ καὶ τὸ ἴδιον ἀμαυροῖ κάλλος f. 151v
 ἐξαμαρτάνουσα.

455 **34.** Ἐρώτησις. Ψυχικαὶ εἰσιν αἱ ἡδοναί, ἢ σωματικαί;

Ἀπόκρισις. Αἱ μὲν ψυχικαί, αἱ δὲ σωματικαί· καὶ
 ψυχικαὶ μὲν ὅσαι μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτήν,
 ὅσαι περὶ τὰ μαθήματα καὶ τὴν θεωρίαν· σωματικαὶ δὲ ὅσαι
 μετὰ κοινωνίας ψυχῆς καὶ σώματος γίνονται καὶ διὰ τοῦτο
 460 καλοῦνται σωματικαί, αἱ περὶ τροφᾶς καὶ συνουσίας καὶ
 τὰ τοιαῦτα· μόνου δὲ τοῦ σώματος οὐκ ἂν εὖρη τις
 ἡδονάς. Πάλιν τῶν ἡδονῶν, αἱ μὲν εἰσι φυσικαὶ ἅμα καὶ
 ἀναγκαῖαι, ὧν χωρὶς ζῆν οὐ δυνατόν, ὡς αἱ τροφαὶ τῆς
 ἐνδείας ἀναπληρωτικαὶ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ἐνδύματα· αἱ δὲ
 465 φυσικαὶ μὲν, οὐκ ἀναγκαῖαι δέ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ
 νόμον μίξεις· αὗται γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ παντὸς
 γένους συντελοῦσι, δυνατόν δὲ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐν
 παρθενίᾳ ζῆν.

35. Ἐρώτησις. Τί ἐστι τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς;

470 Ἀπόκρισις. Τὸ λογικόν, τὸ θυμικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητι-
 κόν· τὸ μὲν λογικόν ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ, τὸ θυμικόν ἐν τῇ
 καρδίᾳ, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν ἐν τοῖς νεφροῖς· | ἐκ τούτων f. 152r
 συνίσταται πᾶσα ἀρετὴ κυβερνωμένων ἐπιστημονικῶς καὶ

456/468 cf. IOH. DAMASC., FO II 13 (ed. KOTTER 27, 1-13; PG 94, 929-932).

ABS

446 ἑαυτῆς] ἑαυτοῦ A αὐτῆς] αὐτῆς S 447 ὅπερ] ὡσπερ B
 ὀφθαλμὸς] λύχνος τοῦ σώματος add. B 447/448 τοῦτο - νοῦς]
 οὕτως ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς B 448 ἥτοι] ἡγουν B ἐθελότρεπτος]
 ἐθελότροπος B 452 δὲ] om. S 457 μόνης] μόναι B αὐτῆς καθ']
 καὶ τὰ καθ' B 458 ὅσαι¹] δὲ add. B τὰ μαθήματα] παθήματα B
 καὶ] τὰ κατὰ add. B ὅσαι²] δὲ add. S 459/460 καὶ διὰ -
 σωματικαί] ἡγουν B 460 τροφᾶς] τροφαῖς B 461 τοιαῦτα] ὅμοια B
 462 Πάλιν] καὶ πάλιν B 465 οὐκ] ὡς οὐκ B ὡς αἱ] τὰ B
 467 συνετελοῦσι] -οῦσιν S 470 λογικόν] λογιστικόν A

κατὰ φύσιν, ἢ τουναντίον κακία πᾶσα διὰ τῆς παρὰ φύσιν
475 αὐτῶν ἐνεργείας.

36. Ἐρώτησις. Τίς ὁ πνεύμων καὶ ὁ ἐγκέφαλος;

Ἀπόκρισις. Λέγουσιν ἰατρῶν παῖδες τούτου χάριν τὸν
πνεύμονα ὑπερστορεῖσθαι τῇ καρδίᾳ, ὥστε αὐτὸν εἰς ἀπαλὸν
ὄντα, καθάπερ εἰς τινα σπόγγον, ἐναλλομένην διαναπαύε-
480 σθαι τὴν καρδίαν, ἀλλὰ μὴ εἰς τὸ ἀντίτυπον καὶ σκληρὸν
τὸ στέρνον καταβλάπτεσθαι τῇ ῥύμη τῶν ἀλμάτων· τοῦτο
γὰρ μάλιστα τὸ μέρος ὥσπερ ἔκ τινων λίθων, τῶν ὀστέων,
ᾠκοδόμησεν ὁ Θεός. Καὶ ἐν μὲν τῇ καρδίᾳ ὁ θυμός, ἐν δὲ
τῷ ἐγκεφάλῳ τὸ λογικόν· ὁ γὰρ ἐγκέφαλος φύσει μὲν ἐστὶν
485 ἀπαλός, διόπερ καὶ αὐτὸς καθάπερ τινὶ ὀστράκῳ τῷ
βρέγματι καλύπτεται ἄνωθεν· πάντων δὲ ἡμῖν αἴτιος γίνεται
τῶν ἀγαθῶν τε καὶ τῶν κακῶν, εἴτε τὰ δέοντα γνοῦς, εἴτε
τὰ μὴ δέοντα.

37. Ἐρώτησις. Ὅρον ἔχει ὁ ἀνθρώπινος θάνατος;

490 Ἀπόκρισις. Ὅρος θανάτου ἢ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ βουλή,
καὶ αὐτὸς ἐστὶ ζωῆς καὶ θανάτου κύριος, οἷς μὲν ἐθέλων | f. 152^v
μέτρα προστιθεῖς τῆς ζωῆς, οἷς δὲ τέμνων τὴν τῆς ζωῆς
παροικίαν, ἢ πρὸς τὸ συμφέρον ἐκάστῳ ἢ πρὸς ὃ ἐστὶν
ἄξιον. Ὁ δὲ κινδύνου προκειμένου ἐξ ἀπροσεξίας ἀπο-
495 θνήσκων ἑαυτὸν αἰτιάσθω καὶ μὴ τὸν Θεόν· ἦδει μὲν
γὰρ ὁ Θεὸς ὅτι ἀποθανεῖται ὁ εἰς πόλεμον τυχὸν ἀπερχό-
μενος, ἢ θαλάσση ἑαυτὸν ἐπιρρίπτων ῥιψοκινδύνως ὅτε οὐ
δεῖ, ἢ ἄλλη τινὶ ἐπηρεῖα· οὐ μὴν προώρισεν οὔτε ἠθελε

477/488 cf. IOH. CHRYSOS., *Hom. in Heb.* 5, 5 (PG 63, 53B-54B). 490/500
cf. Ps. ΑΘΑΝ., *Ad Ant. gm.* 113 (PG 28, 668); ANAST. SIN., *Quaes.* 88 (PG 89,
713-716).

ABS

474 τουναντίον] δὲ *add.* B 477 Λέγουσιν] οἱ *add.* B 478 πνεύμο-
να] πνεύμον A ὑπεστορεῖσθαι B 478/479 αὐτὸν *post* ἀπαλὸν *trsp.* B
post ὄντα *trsp.* S 486 ἡμῖν] ἡμῶν A 487 ἀγαθῶν] καλῶν B 488
μὴ δέοντα] μήτοι τοιαύτα B 491 ἐστι] καὶ *add.* B ἐθέλων] θέλων B
492 οἷς δὲ] οὐς B μὴ θέλων *add.* B τὴν] τοῦ B 494 Ὁ δὲ] εἰ
δὲ S 495 ἦδει] εἶδη S 497/498 ῥιψοκινδύνως - δεῖ] *om.* B 498
ἠθελε] -λεν S

τοιουτοτρόπως τελευτήσαι, παρεχώρησε δὲ τῷ αὐτεξουσίῳ
500 ἀποθανεῖν πρὸ καιροῦ.

38. Ἐρώτησις. ἼΑρα ἔχει σωτηρίαν ὁ ἐν καιρῷ τελευτῆς
τὸ μοναχικὸν σχῆμα περιβαλλόμενος;

Ἄποκρισις. Εἰ μὲν ἔτι ζῶν καὶ ὡς δύναμις ἑαυτῷ
προσέχων προσεδόκα τὴν τοῦ ἁγίου σχήματος ἀμφίαισιν
505 ἐπιθυμητικῶς, ἀξιοθῆναι ταύτης δεόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ
παντός, εἶχε δέ τι ἐμπόδιον ἐπὶ τοῦτο βιωτικόν, καὶ διὰ
τοῦτο οὐκ ἐπέτυχε τοῦ ἐφετοῦ, ἀναμφιβόλως δεκτός ἐστιν
εἰς σωτηρίαν ἐν καιρῷ ἐξόδου τοῦτο περιβαλλόμενος, καὶ
μᾶλλον ὅτι τῷ δοθησομένῳ ταλάντῳ προειργάζετο κατὰ
510 δύναμιν· | εἰ δὲ μηδεμίαν φροντίδα τῆς ἑαυτοῦ ποιούμενος f. 153^r
ψυχῆς πρῶην ἀσώτως ἔζη καὶ ἀμελῶς, καὶ τοῦ σεβασμίου
σχήματος οὔτε ἦρα, οὔτε θερμῶς ἐν τῇ τελευτῇ τούτῳ
προστρέχει, ἢ καὶ πανούργως ἐβίου πάλαι ἀδεῶς ἀμαρ-
τάνων ἐλπίδι τοῦ σχήματος, οὐκ οἶδα τί ὀνήσειε τούτῳ
515 λαμβανόμενον τότε τὸ μοναχικὸν ἄμφιον· Θεὸς γὰρ οὐ
μυκτηρίζεται, πλήν, ἐπεὶ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος ὢν
πρόφασιν τινα καὶ ἀφορμὴν ἐπιζητεῖ ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ ἰδίου
πλάσματος, πιστεύομεν ὅτι καὶ τότε ἐν τῷ τῆς ἐξόδου
καιρῷ δεκτός ἐστιν αὐτῷ καὶ σωζόμενος ὁ πίστει καὶ
520 πόθῳ μετὰ ζεούσης καρδίας μετασχηματιζόμενος καὶ λαμ-
βάνων ἐν μετανοίᾳ τὸ ἅγιον σχῆμα. Εἰ δὲ καὶ εἰς ὑγείαν
ἴσως ἐπανελθὼν ἢ μεταμέλεται ἐπὶ τῇ τούτου περιβολῇ, ἢ
οὐ πολιτεύσεται ἀξίως τοῦ ἐπαγγέλματος, κοσμικὰ καὶ

509 cf. Mt. 25, 14 s. 515/516 Gal. 6, 6.

ABS

499 τοιουτοτρόπως] τοιούτῳ τρόπῳ B **500** καιροῦ] Οἱ πειρασμοί,
τῶν πειραζομένων γίνονται πειρασμοί· μὴ πειραζομένων, στεφάνων καὶ
βραβείων παραίτιοι *add.* A *mg.* (f. 152^v) Χρῆ γινώσκειν ὅτι δι' ἐνόου
ἀμαρτίαν πολλακίς μαστίζεται πόλις καὶ χώρα, καὶ ὅτι καθ' ὅ ἐσμεν ἄξιοι,
τοιούτων ἀπολαμβάνομεν (ἀπολάβομεν S) καὶ τῶν ἀμοιβῶν (ἀρχηγῶν S)
add. A *mg.* (f. 152) *et* S (*sed minus apte ad Qu. 45 add.*). *Haec duo scholia*
om. B **501** ἐν] τῷ *add.* B καιρῷ] τῆς *add.* B **503** Εἰ] Ὁ B
505 ἐπιθυμητικῶς] καὶ *add.* B ταύτης δεόμενος *post* Θεοῦ *trsp.* B
506 εἶχε] εἶχεν B **507** ἐπέτυχε] ἐπετύγχανε B **508** εἰς] πρὸς B
509 τῷ – ταλάντῳ] τὸ δωθησομένον τάλαντον B προειργάζετο]
προερ- B **514** ὀνήσειε] *scripsi* ὠνήσεις A ὀνήσιεν B ὠνήσειε S
521 ἐν μετανοίᾳ *post* σχῆμα *trsp.* B **522** μεταμέλεται ἐπὶ περιβάλε-
ται ἐν B **523** οὐ πολιτεύσεται] ἐμπολιτεύσεται B καὶ] *erasit* S

πάλιν φρονῶν καὶ γήϊνα, εἰς μάτην αὐτῷ ἢ ἀποταγή·
525 κρεῖσσον γὰρ μὴ εὕξασθαι ἢ εὕξασθαι καὶ μὴ ἀποδοῦναι.

39. Ἐρώτησις. Ἐάν τις οὐ προθύμως ἀλλὰ βιαζόμενος
παρέχει ἐλεημοσύνην, ἔχει μισθὸν ἢ οὐ;

| Ἀπόκρισις. Ἡ μὲν τελεία θυσία ἐστὶ μὴ ἐκ λύπης ἢ f. 153^v
ἐξ ἀνάγκης παρέχειν, ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός· πλήν,
530 ἐπειδὴ ἀκούομεν τοῦ Κυρίου λέγοντος ὅτι, «βιαστῶν ἐστὶν
ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν καὶ βιασταὶ ἄρπάζουσιν αὐτήν,»
πιστεύομεν τῇ ἀγαθότητι αὐτοῦ ὅτι καὶ ἐν οἷς βιαζόμεθα
ἑαυτοὺς, μισθὸν ληψόμεθα. Καὶ γὰρ οἱ παρθενίαν ἀσκοῦν-
τες, βιάζονται τὴν φύσιν ἐμπόνως, καὶ οἱ ἐπὶ χρόνον
535 ἀσκοῦντες καὶ οἴνου καὶ κρεῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀπεχόμε-
νοι, καὶ οἱ ἐγκλειόμενοι δὲ καὶ χαμευνοῦντες καὶ ὑποτασ-
σόμενοι βιάζονται ἑαυτοὺς· καὶ μὴν οὗτοι πάντες ὑπὲρ τῆς
βίας τὸν ἄξιον μισθὸν παρὰ τοῦ Κυρίου λήψονται.

40. Ἐρώτησις. Πόσον ἄρα μέτρον τῶν ἰδίων χρημάτων
540 ὀφείλει προσφέρειν τις τῷ Θεῷ;

Ἀπόκρισις. (1.) Τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνόμων τοὺς ἰδίους
υἱοὺς καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν θυσίαν προσφερόντων τοῖς
θεοῖς αὐτῶν, ποίαν λοιπὸν ἡμεῖς ἀπολογίαν ἔχομεν, ὑπὲρ
ῶν Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν; Ὅταν γὰρ καὶ αὐτὴν τὴν
545 σάρκα ἡμῶν προσενέγκωμεν τῷ Θεῷ, οὐδὲν ἄξιον τῶν
δωρεῶν | πεποιθήκαμεν, ὧν ἡμῖν ἐχαρίσατο. Οὐ σκοπεῖ f. 154^f
Θεὸς τὰ διδόμενα, ἀλλὰ τὰ ἀποκεείμενα τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ
οὕτω κρίνει δικαίως ἀποδοῦς τὰ ἐπάξια. Θυσία ἐξ ἀδικίας
ἀκάθαρτος καὶ μεμολυσμένη, καί, Ὡς ὁ θύων υἷον ἔναντι τοῦ
550 πατρὸς αὐτοῦ, οὕτως ὁ προσάγων θυσίαν ἐκ χρημάτων
πενήτων.

(2.) Οὐ καθὰ νομίζουσί τινες τὸν ἀπὸ ἀδικίας πλοῦτον
καὶ πλεονεξίας συναγόμενον τοῦτον εἶναι τὸν μαμωνᾶν, ἐξ

525 Eccle. 5, 4. 528/538 cf. Ps. ΑΘΗΝ., *Ad Ant. qu.* 8; (PG 28, 649A).
529 2 Cor. 9, 7 (= Prov. 22, 8). 530/531 Mt. 11, 12. 541/558 cf. ANAST.
SIN., *Quaes.* 13 et 129 (PG 89, 460-461; 781), et idem, *Quaes.* 12 (PG 89, 445B 4-
11). 543/544 1 Cor. 15, 3; Gal. 2, 21. 548/551 Sir. 34, 18, 20. 553/554
cf. Luc. 16, 9-13.

ABS

527 παρέχει] παρέχειν B 531 τῶν οὐρανῶν] τοῦ θεοῦ S 534/535
βιάζονται - ἀσκοῦντες] om. BS 538 τοῦ] om. B 539 μέτρον] μέτρῳ
B 540 τις] om. S 546 ἐχαρίσατο] κεχάρικε B 548 ἀποδοῦς]
ἀποδιδούς B 552/558 Οὐ καθὰ - κατακριθήσεται] om. B

οὐ εἶπεν ὁ Κύριος ποιεῖν πένητας φίλους, ἀλλὰ τὸν ἔξω τῆς
 555 χρείας ἡμῖν ἀποκείμενον πλοῦτον· ὁ γὰρ εὐπορῶν θρέψαι ἢ
 σῶσαι τὸν ἀπὸ λιμοῦ ἢ χρέους ἢ αἰχμαλωσίας ἀπολλύμε-
 νον καὶ μὴ βοηθῶν, ὄντως ὡς ἄδικος καὶ φονεὺς δικαίως
 κατακριθήσεται.

41. Ἐρώτησις. Τίνα μισθὸν ἔχει ἢ ἐν καιρῷ θανάτου
 560 γινομένη ἐλεημοσύνη;

Ἀπόκρισις. Ὁ μὲν θεοφόρος Βασίλειος «νεκρὰν θυσίαν»
 αὐτὴν καλεῖ, διὰ τὸ βίᾳ καὶ ἀκουσίως ἐπιτελεῖσθαι τῆς
 ἀνάγκης τοῦ θανάτου κατεπειγούσης, πλήν ἐπιφέρει ὁ
 ἅγιος ὅτιπερ, «Εἰ καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐλεήμων ἦν ὁ
 565 τοιοῦτος, | καὶ μετὰ θάνατον δεκτὴ ἐστὶν αὐτοῦ ἡ ἐλεημοσύνη» f. 154^v
 ἡμεῖς δέ φαμεν ἔχειν τὸν ἡμισυ μισθὸν τῆς ζώσης ἐλεημο-
 σύνης τὸν ἐν θανάτῳ ἔλεον, καὶ μᾶλλον εἰ καὶ ἐκ δικαίων
 πόρων ἢ χορηγία. Εἰ γὰρ καὶ ἀναγκαστῶς τελεῖται διὰ τὴν
 τοῦ θανάτου ἀνάγκην καὶ ἢ τότε προαίρεσις οὐκ ἔχει
 570 σφόδρα τὸ ἐπαινετόν, ὅμως ὁ λαμβάνων τὸν ἔλεον τὰ
 μέγιστα ὠφελεῖται ὑπὲρ τοῦ διδόντος εὐχόμενος, καὶ αὐτὸς
 ἴσως ὁ διδοὺς τῷ τότε, εἰ καὶ μὴ πρώην ἐξ ἀμελείας, ἐν
 μετανοίᾳ καὶ ἐξομολογήσει εὐρίσκεται τελειούμενος, ὅπερ
 ἐστὶν εὐαπόδεκτον τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ.

575 42. Ἐρώτησις. Ποῖον κρεῖττον ἀναλίσκειν ὑπὲρ σωτηρίας
 τῆς ἰδίας ψυχῆς, εἰς ἐλεημοσύνην πτωχῶν, ἢ εἰς λειτουρ-
 γίαν, ἢ εἰς τὸ ἅγιον ἔλαιον;

Ἀπόκρισις. (I.) Καὶ τὰ τρία ὠφέλιμά εἰσι καὶ σωτήρια.
 Χρὴ τοίνυν τὸν σπεύροντα τὸν ἔλεον εἰς γῆν ἀγαθὴν καὶ
 580 μὴ εἰς πετρώδη σπεῖρειν καὶ ἠκανθωμένην· «Μακάριοι,»
 φησὶν, «οἱ ἐλεήμονες·» καί, «Ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανείζει

561/574 cf. Ps. ΑΘΗΝ., *Ad Ant. qu.* 91 (PG 28, 653B-C). 561 cf. BASIL.
 (?), *Hom. in div.* 9 (PG 31, 304A 4-5). 564/565 cf. Ps. ΑΘΗΝ., l.c.: in Basilii
 operibus non inueni. 579/580 cf. Mt. 13, 4-7. 580/581 Mt. 5, 7. 581/582
 Prou. 19, 17.

ABS

554 οὐ] ὄν S Κύριος] Χριστὸς S 557 ὡς] om. S 559 καιρῷ]
 τοῦ add. S 561 θεοφόρος] θεοφάντωρ B 564 ἅγιος] πλήν add. B
 564/565 Εἰ – ἐλεημοσύνη] Εἰ ... αὐτῶν ἐλεήμονες ἦσαν οἱ τοιοῦτοι, ...
 αὐτῶν ... (scil. plurali numero) B 566 ἡμεῖς] ἢ μὲν B 567 θανάτῳ]
 θάνατον B 568 πόρων] πόνων S γὰρ] om. S 572 διδοῦς] διὰ A
 τῷ] τὸ B 574 εὐαπόδεκτον] -τος A 575 ἀναλίσκειν] -ίσκεις B
 576/577 λειτουργίαν] -γίας S 580 σπεῖρειν καὶ] om. B ἠκανθω-
 μένην] ἀκαν- B

Θεῶ·» καί, «Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου,» καὶ τὰ
 ἐξῆς. Ὁ μὲν οὖν καὶ τῷ τυχόντι διδούς, ἧ | φησιν ὁ f. 155^r
 μέγας Βασίλειος, τῷ ῥιπτοῦντι κυνὶ τὸν ἑαυτοῦ ἄρτον
 585 ἔοικεν· ὁ δὲ τῷ κατὰ ἀλήθειαν ὑστερουμένῳ καὶ ἐπιδεεῖ,
 τῷ τρέφοντι Χριστὸν διὰ τῶν πενήτων, ὅπερ οἶμαι πρέπειν
 παντὶ τῷ ἐχέφρονι. Εἰ δὲ αὐτός φησιν ὁ Κύριος, «Παντὶ τῷ
 αἰτοῦντί σε δίδου,» οὐδεὶς ὁ ἀντιλέγων· πλὴν ὅτι προτιμη-
 τέον τοὺς φιλοθέους καὶ φιλαρέτους τῶν φιλοκόσμων καὶ
 590 φιληδόνων, καὶ τοὺς ὄντως ὑστερουμένους καὶ ἐπαιτεῖν
 ἴσως ἐπαισχυνομένους τῶν προσποιήσει πενίας ἐπαι-
 τούντων ἀναιδῶς καὶ ἀπαύστως ἐκ συνηθείας, ὡς ἂν
 μὴ μάτην ἀναλίσκωμεν, ἀλλ' ἐπικερδῶς.

(2.) Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐλεημοσύνης οὕτως ἀπὸ τῶν
 595 γραφῶν νενοήκαμεν· τὸ αὐτὸ δὲ τηρητέον καὶ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς
 λειτουργίας, ἐπιγινώσκειν ἀπὸ τῶν ἰδίων καρπῶν τοὺς
 ἀμέμπτως ἱερουργοῦντας, καὶ τούτους χρᾶσθαι μεσίτας τῆς
 πρὸς τὸ θεῖον καταλλαγῆς. Ὁ γὰρ ῥυπαρῷ βίῳ μηδὲ
 ἑαυτῷ ἰσχύων ἐξευμενίσασθαι τὸν Θεόν, πῶς ἄλλων ἔσται
 600 μεσίτης καὶ βοηθὸς τὰ πρὸς σωτηρίαν, ὁ μηδὲ ἑαυτῷ
 βοηθῆσαι δυνάμενος; Πλὴν· κἀνταῦθα ἡ σεβασμία καὶ
 πάνσεπτός ἐστι θυσία, ἡ εἰς ἐξίλασμα | προκειμένη καὶ f. 155^v
 αὐτοῦ τοῦ προσάγοντος.

(3.) Περὶ δὲ τοῦ ἀγίου ἐλαίου, ὅπερ ἄνωθεν ἡμῖν ὁ τοῦ
 605 Κυρίου ἀπόστολος Ἰάκωβος παραδέδωκεν, ὁ ἀδελφόθεος, ὁ
 καὶ τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας πάσας τοῖς ἀποστόλοις
 μερισάμενος διὰ κλήρου, πολλοὺς ἔγνωμεν τέως εἰς τὸ
 φαινόμενον ἀπαλλαγέντας δι' αὐτοῦ νόσων σωματικῶν· εἰ
 δὲ καὶ ἁμαρτιῶν ἐπηκολούθησεν ἄφεσις, ὡσπερ γέγραπται
 610 ὅτι, Κἀν ἁμαρτίας ἧ πεποιηκῶς, ὁ τοῦτο δηλονότι ποιῶν,

582 Mt. 25, 34. 584/585 cf. BASIL., *Reg. br. tr.* 100-101 (PG 31, 1152-3);
Epist., 150 (PG 32, 605B). 586 Mt. 25, 37. 587/588 Mt. 5, 42. 596 Mt.
 7, 16. 610/611 cf. Iac. 5, 14-15.

ABS

583 τῷ τυχόντι] τὸν τυχῶντα B ἧ] ὡς B 586 Χριστὸν] Χριστῷ
 B 589 τῶν] τοὺς δὲ B 591 ἴσως] *om.* A ἐπαισχυνομένους]
 αἰσχυνομένους S 595 νενοήκαμεν] ἐνοήκαμεν A 598 ῥυπαρῷ βίῳ]
 ῥυπαρὸν βίον ἔχων B 600 πρὸς] τὸν θεὸν *add.* B 600/601 ὁ μηδὲ -
 δυνάμενος] *om.* B 603 προσάγοντος] δηλονότι καὶ ὑπὲρ οὗ θεῶ
 προσκομίζεται *add.* B 605 ἀδελφόθεος] θεάδελφος S 606 πάσας *post*
 πόλεις *trsp.* B *post* ἀποστόλοις *trsp.* S 606/607 τοῖς ἀποστόλοις *post*
 κλήρου *trsp.* B 608 αὐτοῦ] αὐτῶν AS νόσων σωματικῶν] νόσου
 σωματικοῦ B 609 καὶ] *om.* S 610 δηλονότι *post* ποιῶν *trsp.* A

ἀφεθήσεται αὐτῷ, Θεοῦ μόνου εἶδέναι τοῦ τὰ κρύφια καὶ ἀφανῆ γινώσκοντος, πλὴν ἢ πίστις ἐστὶ κἀνταῦθα καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἢ ἐνεργοῦσα· «Ὡς γὰρ ἐπίστευσας,» φησὶν, «γενηθήτω σοι.»

615 **43.** Ἐρώτησις. Τινὲς ἐπὶ χρόνον πολλάκις ἀποκόπτοντες τῆς ἀμαρτίας καὶ μετανουῦντες, ἔστιν ὅτε πάλιν σκελιζόμενοι καὶ πίπτοντες, ἀπογινώσκουσιν ἑαυτῶν, ὡς δῆθεν τὸν κάματον ὅλον τῆς μετανοίας, ὃν ἐποίησαν, ἀπολέσαντες.

Ἀπόκρισις. Οὐκ ἀπώλετο παρὰ τῷ Θεῷ ὁ κάματος, 620 ὃν ἐποίησεν ἐν τῇ μετανοίᾳ ὁ ἄνθρωπος· διὰ τοῦτο οὐκ ὀφείλει ἀπογινῶναι ἑαυτοῦ, ἕως ἂν ζῆ, ἀλλὰ πάλιν διαναίστηναι δι' ἀγαθοεργίας καὶ μετανοίας· ὡσπερ γὰρ ἐπὶ f. 156^r τοῦ στρατοῦ βασιλέως ἀποδέχεται ὁ βασιλεὺς τὸν στρατιώτην τὸν ἰστάμενον καὶ μαχόμενον πρὸς τοὺς ἐχθροὺς 625 καὶ ποτὲ μὲν πληττόμενον, ποτὲ δὲ πλήττοντα, ὑπὲρ τὸν φεύγοντα καὶ τὰ ὄπλα ρίπτοντα, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς μᾶλλον συμπάσχει τῇ ψυχῇ τῇ ἰσταμένη καὶ μὴ ἐνδιδούσῃ, ἀλλὰ πολεμούσῃ πρὸς τοὺς δαίμονας, ὑπὲρ τὴν μὴ πολεμοῦσαν, ἀλλ' ἑαυτῆς ἀπογινώσκουσιν, καὶ λοιπὸν ἀδεῶς τὴν ἀμαρ- 630 τίαν πράττουσαν· ἄλλο γὰρ κρίμα ἔχει ὁ διὰ χρόνου ἀμαρτάνων, καὶ ἕτερον ὁ καθ' ἡμέραν, ὡσπερ οὐδὲ τὸν αὐτὸν μισθὸν ἔχει ὁ καθ' ἡμέραν ἐλεῶν καὶ ὁ διὰ χρόνου. Μυριάκις τοίνυν ἡμαρτες; Μυριάκις μετανόησον, ἵνα ἐλθῶν ὁ θάνατος εὐρήσει σε εἰς μετάνοιαν.

635 **44.** Ἐρώτησις. Ἐάν τις φιλαμαρτήμων μετανοήσας συνθήκας δώῃ Θεῷ μηκέτι ἀμαρτῆσαι, εἶτα ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τελευτήσῃ, τί χρὴ λογιζέσθαι περὶ αὐτοῦ;

Ἀπόκρισις. Προσεδέχθη ἡ πρόθεσις αὐτοῦ παρὰ Θεῷ

613/614 Mt. 8, 13. 615/634 ANAST. SIN., *Quaes. inedita* (Athous Vatopedi 38, f. 40^v-41). 625 cf. XV² 257 supra. 635/649 ANAST. SIN., l.c.: cf. Ps. ATHAN., *Ad Ant. qu.* 79 (PG 28, 648A).

ABS

614 σοι] οὗτος ὁ θεῖος ἰάκωβός ἐστι ὁ διαταξάμενος τοῖς ἐξ ἔθνων ἐπιστρέφουσι πρὸς χριστόν, ἀπέχεσθαι αἵματος πνικτοῦ καὶ πορνείας *add. B et A mg.* (f. 155^v), *sed om. S* 615 Ἐρώτησις] *om. S* χρόνον] χρόνου *B* ἀποκόπτοντες] ἀποκόπτωνται *B* 616 ὅτε πάλιν] πάλιν ὅτε καὶ *B* 618 ὅλον] *om. B* ὃν] ἧς *B* ἀπολέσαντες] ἀπώλησαν *B* 619 Ἀπόκρισις] *om. S* 621/622 διαναίστηναι] ἀναστῆναι *A* 622 δι' - μετανοίας] καὶ ἐπιλαβέσθαι ἀγαθῶν ἔργων διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως *B* γὰρ] καὶ *add. S* 623 στρατοῦ] τοῦ *add. B* 625 πλήττοντα] πληττον *S* 634 εὐρήσει] εὐρι *S* 635 Ἐάν τις] *om. AS* 636 εἶτα] εἰ *S*

καὶ ἐν ᾧ ἐφθάσθη, ἐν αὐτῷ καὶ ἐτάγη, τουτέστιν εἰς τοὺς
 640 διὰ μετανοίας σωθέντας· τὸ μὲν γὰρ μετανοῆσαι | καὶ f. 156^v
 ἀποστῆναι τῆς ἁμαρτίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ· τὸ δὲ
 πολυχρονῆσαι αὐτῷ, ἐν τῷ Θεῷ. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος
 συνετάξατο ὡς προσδοκῶν πολυχρονῆσαι ἐν τῇ μετανοίᾳ,
 645 οὗ δὲ Θεὸς προγινώσκων τὸ σαθρὸν καὶ εὐόλισθον καὶ
 εὐπερίτρεπτον ἡμῶν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν πολλάκις ἐποίησε
 τοῦτο, καὶ ἐπὶ ἴδοι ἄνθρωπον ἐπιστρέψαντα εἰς μετάνοιαν,
 εὐθέως ἐπαίρει αὐτὸν ἐκ τοῦ βίου καὶ σώζει αὐτὸν
 προγινώσκων ὡς καρδιογνώστης ὅτι, εἰ ἐχρόνισεν ἐν τῷ
 κόσμῳ, ταχὺ πάλιν πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐστρέφετο.

650 45. Ἐρώτησις. Ἄρα γνωρίσωμεν ἀλλήλους ἐν τῷ μέλλοντι
 αἰῶνι;

Ἀπόκρισις. Ἄναμφιβόλως ἀναγνωρισμὸς ἔσται καὶ
 ἁμαρτωλῶν καὶ δικαίων, καὶ τούτου μάρτυς ἡ θεία πᾶσα
 γραφή. Γράφει τοίνυν καὶ Ἰωάννης ὁ ἐν ἁγίοις Χρυσόστο-
 655 μος πρὸς Κυριακὸν ἐπίσκοπον ἐκ τῆς αὐτοῦ ἐξορίας
 λέγων, «Εἰ καὶ ὧδε μὴ συντύχωμεν ἀλλήλους (μηδὲ ὀψόμε-
 θα), ἀλλ' ἐκεῖσε οὐδεὶς ἔσται ὁ κωλύσων ἡμᾶς ὁμοῦ συν-
 διάγειν, ὅτε καὶ γνωριοῦμεν τοὺς ἀδίκως ἡμᾶς ἐξορίσαν-
 τας καὶ κατονειδίσομεν, ὡσπερ ὁ Ἀβραὰμ τὸν πλούσιον καὶ οἱ
 660 μάρτυρες τοὺς τυράννους.» Ὅπου οὐ μόνον | ἐκείνους τοὺς f. 157^r
 ἡμῖν γνωστοὺς ἴδωμεν καὶ ἀναγνωρίσωμεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς
 οὐδέποτε εἰς ἡμετέραν ἀφιγμένους θεὰν ἱστορήσομεν, οἷον
 τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, καὶ τοὺς
 λοιπούς. Εἰ δὲ φαίη τις ὅτι, «Ἔσται μὲν ἀναγνωρισμὸς,

639 cf. Eccle. 11, 3 : et XV¹ 370 supra. 652/668 cf. GREG. MAGNUS, *Dial.*
 (PL 77, 374-375 versio graeca); IOH. DAMASC., *de his qui in fide dorm.* 29 (PG 95,
 276A-277B). 656/660 IOH. CHRYSOS., *Epist.* 125 (PG 52, 684).

ABS

639 ἐν αὐτῷ] παρ' αὐτῷ B 642 αὐτῷ] αὐτὸν B 643 ὡς] om. S
 644 δὲ] om. A εὐόλισθον] τῶν ἀνθρώπων add. S 646 ἴδοι τὸν
 add. B εἰς] πρὸς B 650 Ἄρα γνωρίσωμεν] ἀναγνωρίσωμεν A
 ἀλλήλους] ἀλλήλοις S 653 τούτου] τοῦτο B 653/654 πᾶσα ante ἡ
 trsp. B post γραφή trsp. S 654/655 καὶ - Χρυσόστομος] ὁ ἐν ἁγίοις
 πατῆρ ἡμῶν καὶ διδάσκαλος τῆς ἐκκλησίας ὁ μέγας Ἰωάννης ὁ χρυ-
 σορήμων B 657/658 ὁμοῦ συνδιάγειν] μετ' ἀλλήλων διάγειν ὁμοῦ B
 τότε μετ' ἀλλήλων διάγειν *Chrysostomus l.c.* 658 γνωριοῦμεν] ἀλλήλους
 add. S 661 ἡμῖν om. S post γνωστοὺς trsp. B γνωστοὺς] ἡμῶν add.
 S ἀναγνωρίσωμεν] γνωρίσωμεν B 663 τὸν^ᾗ καὶ B 664 λοιπούς]
 ἀρχαιοπάτωρας add. B

665 ἀλλ' ἐπὶ τοῖς δικαίοις μόνον,» ἴστω, ἀγνοῶν, ὅτι καὶ τοῦτο
 μέρος ὑπάρξει κολάσεως τοῖς ἁμαρτωλοῖς τότε, ὄρωσι καὶ
 ὄρωμένοις, καὶ γνωρίζουσι καὶ γνωριζομένοις, εἰς ἑαυτῶν
 αἰσχύνην καὶ θλίψιν καὶ ὄνειδος. Μόνος τοίνυν ἐκ τῶν
 ἀγίων εἷς, Ἄναστάσιος ὁ ἐν τῷ Σινᾷ, τὸν ἀναγνωρισμὸν
 670 οὐκ ἐθέλει διδόναι τότε κατὰ τὸν μέλλοντα, ἐπεὶ πάντες οἱ
 ἄλλοι ὁμοφωνοῦσιν ἐκ παντὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ὄψεσθαι καὶ
 ἀναγνωρίσαι. Καὶ εἰ μὴ ὁ ἀπόλογος εἰς πολὺ μῆκος
 ἐμελλεν ἐπεκτείνεσθαι, παρεστήσαμεν ἂν τοῦτο ἀναμφι-
 λέκτως ἐκ τῆς τῶν θείων γραφῶν μαρτυρίας· πάντως δὲ ἡ
 675 τῶν πολλῶν γνώμη τε καὶ ἀπόφασις τῆς τοῦ ἐνὸς ἀξιοπι-
 στοτέρα καὶ τὸ βέβαιον ἔχουσα.

46. Ἐρωτήσεις. Τί ἐρμηνεύεται τὸ «Ἀλληλούϊα» καὶ τὸ
 «Θεὸς Κύριος»;

Ἀπόκρισις. (1.) Τὸ «Ἀλληλούϊα» Ἑβραϊκῆς ἐστὶ λέ-
 680 ξεως ἄλ· ἥλ· οὐϊα· | μεθερμηνευόμενον δὲ σημαίνει, «Ὁ f. 157v
 Κύριος ἦλθε καὶ αἰνεῖτε αὐτόν.» Τὸ δὲ «Θεὸς Κύριος» τὰς
 δύο παρουσίας τοῦ Χριστοῦ δηλοῖ. «Ἐπέφανε γὰρ ἡμῖν,»
 φησὶν (ἰδοῦ ἡ πρώτη καὶ κατὰ σάρκα)· «Εὐλογημένος
 ὁ ἐρχόμενος,» (ἰδοῦ καὶ ἡ δευτέρα καὶ μέλλουσα τῆς
 685 δικαιοκρισίας αὐτοῦ ἐνδοξος καὶ φρικώδης ἐπέλευσις)· «Ἐν
 ὀνόματι Κυρίου,» τουτέστι τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός.

(2.) Ἰστέον ὡς εἴκοσι δύο βιβλία εἰσὶ τῆς παλαιᾶς
 διαθήκης κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἑβραϊδος φωνῆς· εἴκοσι
 δύο γὰρ στοιχεῖα ἔχουσιν, ἐξ ὧν πέντε διπλοῦνται, ὡς
 690 γίνεσθαι αὐτὰ εἴκοσι ἑπτὰ· διπλοῦν γὰρ ἐστὶ τὸ Χαφ καὶ τὸ

668/670 cf. ANAST. SIN., *Quaes.* 89, 91 (PG 89, 717B, 724A); PS. ATHAN., *Ad Ant. qu.* 22 (PG 28, 612). 682/686 Ps. 117 (118), 27a, 26a. 687/693 cf. ION. DAMASC., FO IV 17 (ed. KOTTER 90, 46-51; PG 94, 1177-1180).

ABK (687-690) S

665 μόνον] μόνους B ἴστω] ἔστω B 667 καὶ¹] om. B 669 ὁ
 ἐν τῷ Σινᾷ] ὁ σιναιΐτης B 671 ἄλλοι] ἅγιοι add. B 672/673 μῆκος
 post ἐπεκτείνεσθαι trsp. B 673/674 ἀναμφιλέκτως] ἀναφ- S 676 καὶ]
 om. A ἔχουσα] duo scholia quae supra (408/409 et 500) in app. crit.
 inueniuntur, hic add. S 681 αὐτόν] ἀλληλούϊα αἶνος θεοῦ ἐρμηνεύεται·
 ἐστὶ δὲ τὸ μέν, ἀλληλού, αἶνος, τὸ δέ, ἰα, θεός (= Athanas., *Exp. in Ps.*
 134, PG 27, 525A) add. S² mg. 682 τοῦ] om. A ἡμῖν post φησὶν
 trsp. B 683 ἰδοῦ] καὶ add. A 684 ὁ ἐρχόμενος] om. S 685
 αὐτοῦ] ἡ add. B 688 στοιχεῖα] γραμμάτων add. B 689 πέντε post
 διπλοῦνται trsp. K 689/690 ὡς - ἐστὶ] om. K

Μέμ, τὸ Νοῦν, τὸ Φι καὶ τὸ Σαδί. Διὸ καὶ αἱ βίβλοι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εἴκοσι δύο μὲν ἀριθμοῦνται, εἴκοσι ἑπτὰ δὲ εὐρίσκονται, διὰ τὸ πέντε ἐξ αὐτῶν διπλοῦσθαι.

(3.) Δεῖ δὲ γινώσκειν ὡς πᾶσαν μὲν ψαλμωδίαν καὶ
695 προσευχὴν δεδοίκασι καὶ φοβοῦνται οἱ πονηροὶ δαίμονες, ἐξαιρέτως δὲ τῶν ἄλλων πασῶν τὸ ψαλτήριον, περὶ οὗ καὶ τίς φησι τῶν ἁγίων ὅτι, «Κρεῖσσόν ἐστι σβεσθῆναι τὸν ἥλιον καὶ μὴ φαίνειν ἐν κόσμῳ, ἢ ἀργῆσαι τὸ ψαλτήριον τοῦ μὴ ψάλλεσθαι.»

700 | Στίχοι.

f. 158^r

Ἔα τὰς πολλὰς, ὦ φίλε, δέλτους, βίβλους.

Τρύφα ἐκ μιᾶς τῆσδε τῶν ὄλων χαίρων

θείαν γνῶσιν, ἄφθονον, σωτηριώδη.

Πλούτῳ ῥέοντι μὴ προστιθῆς καρδίαν.

705 Ἴδε, θησαυρὸς οὐρανοπλουτοφόρος,

ἐν ᾧ καρδίαν ἔχων ἡσχολημένην

οὐ κόσμον ὄλον ψυχοβλαβῶς κερδήσεις,

ἀλλ' ἀζήμιον ψυχικὴν σωτηρίαν.

Τί σοι καὶ κόσμῳ, φίλτατε, λυομένῳ;

710 Τί σοι καὶ βίου πολυταράχῳ τύρβῃ;

Ἴδού σοι βίβλος θησαυροπλουτοδότης.

Εὐρὲ δι' αὐτῆς θεογνωσίας τρόπῳ

τὸ πολλοῖς ποθούμενον, τὴν σωτηρίαν,

καὶ βασιλείας οὐρανῶν εὐτυχίαν,

715 ἧς ὀλίγοι νήφοντες καταξιοῦνται.

697/699 Fontem non inueni. 704 Ps. 61, 11. 707 cf. Marc. 8, 36.

ABKS

691 Μέμ] μὲν AS Νοῦν] νοῦ AKS Φι] φέ B Σαδί] σαδδὲ B
691/692 κατὰ - τρόπον] om. K 694/695 πᾶσαν ... ψαλμωδίαν ...
προσευχὴν] πᾶσα ... ψαλμωδία ... προσευχή S 694/697 ὡς - ἁγίων]
πολλὰ γὰρ φοβοῦνται τοῦτο οἱ δαίμονες παρὰ πᾶσαν ἑτέραν γραφὴν K
694/699 ὅτι (697) - ψάλλεσθαι post γινώσκειν *trsp.* K 698 ἐν] τῷ
add. B ψαλτήριον] ψάλτρι K 700 Στίχοι] om. S 700/715 Στίχοι -
καταξιοῦνται] om. B 703 σωτηριώδη.], ἕτεροι «στίχοι» add. in mg. A
704 προστιθῆς] προστιθεῖς K 706 ἡσχολημένην] ἡσχωλησμένην S
709 κόσμῳ] κόσμον K 711 θησαυροπλουτοδότης] -δότις A *supra*
lin. et K 712 τρόπῳ] τρόπον K 715 ἧς] ὡς A καταξιοῦνται]
ἀμὴν add. S

INDICES

INDEX LOCORVM S. SCRIPTVRAE

INDEX AVCTORVM ET OPERVM

INDEX NOMINVM *

INDEX RERVVM *

INDEX VERBORVM *

* Après beaucoup d'hésitations, j'ai divisé ces trois *Indices*, mais ils ne forment en réalité qu'un "Index général"; le lecteur est donc invité à chercher sous un nom propre ou un mot grec ce qu'il n'a pas trouvé dans l'*Index rerum*, et *vice versa*.

INDEX LOCORVM S. SCRIPTVRAE

Gen. 1, 1	XX 138/139 <i>cf.</i> I 18/23	Num. 2, 32	<i>cf.</i> I 145/149
Gen. 1, 8	XX 140	Num. 11, 1	<i>cf.</i> I 157/161
Gen. 1, 9	XX 326/327	Num. 14, 29	<i>cf.</i> I 157/161
Gen. 1, 10	XX 328/329	Num. 14, 32	<i>cf.</i> I 157/161
Gen. 1, 14-19	<i>cf.</i> XX 194	Num. 15, 32	<i>cf.</i> III 29
Gen. 1, 26	VIII 186/187 192/193 XII 11/12 XVI 168/169 <i>cf.</i> I 18/23	Num. 16, 30	<i>cf.</i> I 157/161
		Num. 19, 16	<i>cf.</i> XII 147/148
		Num. 22, 4	I 143/145
		Num. 23 - 24	<i>cf.</i> IV 53
		Num. 26, 2	<i>cf.</i> I 145/149
Gen. 1, 28	<i>cf.</i> I 50	Deut. 8, 4	<i>cf.</i> I 151/152
Gen. 2, 8	XX 397	Deut. 8, 14	XVI 262
Gen. 2, 20/21	<i>cf.</i> I 25	Deut. 14, 22-29	<i>cf.</i> XIV 391/394
Gen. 3, 5	I 58/59	Deut. 29, 4	<i>cf.</i> I 151/152
Gen. 3, 7	<i>cf.</i> I 39	Deut. 32, 7	XVII 40/42
Gen. 3, 16-19	<i>cf.</i> I 43/45	Deut. 32, 39	IX 138/139
Gen. 3, 18	<i>cf.</i> I 97	Deut. 34, 1-5	<i>cf.</i> I 163/166
Gen. 4, 1-16	<i>cf.</i> I 72/74		
Gen. 5, 5	<i>cf.</i> I 46	Ios. 1 (12)	<i>cf.</i> II 2/10
Gen. 5, 21-24	<i>cf.</i> I 78/79	Ios. 5, 2	<i>cf.</i> XII 247/248
Gen. 6, 4 sqq.	<i>cf.</i> XV ² 218/220	Ios. 5, 6	<i>cf.</i> XII 235/237
Gen. 6, 8	<i>cf.</i> I 85	Ios. 5, 13-15	<i>cf.</i> II 31
Gen. 7, 1 sqq.	<i>cf.</i> I 85	Ios. 6	<i>cf.</i> II 14
Gen. 9, 13	<i>cf.</i> I 93	Ios. 7	<i>cf.</i> II 18
Gen. 11, 4-8	<i>cf.</i> I 103/108	Ios. 7, 6	<i>cf.</i> II 20/28
Gen. 11, 27	<i>cf.</i> I 110	Ios. 7, 7-9	II 23/28
Gen. 14, 18	<i>cf.</i> I 112	Ios. 9, 3 sqq.	<i>cf.</i> II 49
Gen. 17, 10-12	<i>cf.</i> XII 233	Ios. 10, 11	<i>cf.</i> II 11
Gen. 18, 32	<i>cf.</i> XV ² 224/228	Ios. 10, 12-14	II 33/38
Gen. 19	<i>cf.</i> I 115/117	Ios. 14, 1-5	<i>cf.</i> II 49/50
Gen. 19, 3	<i>cf.</i> XIV 356		
Gen. 21	<i>cf.</i> I 113	Iud. 1, 2 sqq.	<i>cf.</i> II 55
Gen. 39, 7	<i>cf.</i> V 97	Iud. 1, 7	II 57/61
Gen. 49, 10	VIII 224/226	Iud. 3, 9-10	<i>cf.</i> II 62
		Iud. 3, 15, 31	<i>cf.</i> II 63
Ex. 2	<i>cf.</i> I 125/129	Iud. 4, 6, 21	<i>cf.</i> II 64
Ex. 2, 12	XVIII 169/170	Iud. 6, 11	<i>cf.</i> II 67/68
Ex. 3, 2	XVIII 169/170	Iud. 7, 25	<i>cf.</i> II 67/68
Ex. 12, 24	<i>cf.</i> XIV 329/330	Iud. 8, 16	<i>cf.</i> II 70
Ex. 14	<i>cf.</i> I 129 sqq.	Iud. 8, 21	<i>cf.</i> II 67/68
Ex. 16 - 17	<i>cf.</i> I 140 sqq.	Iud. 9, 1	<i>cf.</i> II 71
Ex. 23, 12	XII 189/190	Iud. 9, 53-54	<i>cf.</i> II 74
Ex. 24, 18	<i>cf.</i> XII 207	Iud. 9, 54	II 76/78
Ex. 32	<i>cf.</i> I 157/161	Iud. 10, 1	<i>cf.</i> II 80
Ex. 33, 11	<i>cf.</i> I 138/139	Iud. 10, 3	<i>cf.</i> II 81
Ex. 34, 28	<i>cf.</i> XII 207	Iud. 11, 1	<i>cf.</i> II 81
		Iud. 12, 8	<i>cf.</i> II 82/83
Lev. 17, 11-14	XVIII 259/260	Iud. 12, 11	<i>cf.</i> II 82/83
Num. 1, 45	<i>cf.</i> I 145/149	Iud. 12, 13	<i>cf.</i> II 82/83

- Iud. 13 - 16 *cf.* II 84/103
 Iud. 16, 17-22 *cf.* II 90
 Iud. 16, 29-30 *cf.* II 100
 Iud. 17, 6 *cf.* III 2/3
 Iud. 19 - 20 *cf.* III 5/9
- 1 Sam. 2, 6 IX 137/138
 1 Sam. 2, 12-17 *cf.* III 15 sqq.
 1 Sam. 2, 22 *cf.* III 15 sqq.
 1 Sam. 4, 11 *cf.* III 25/26
 1 Sam. 7 *cf.* III 35
 1 Sam. 8, 3-4 *cf.* III 36/38
 1 Sam. 8, 7 III 41/43
 1 Sam. 9 - 10 *cf.* IV 3
 1 Sam. 13, 13-14 IV 7/10
 1 Sam. 15 *cf.* IV 6
 1 Sam. 16, 14 IV 11/12
 1 Sam. 16, 23 *cf.* IV 13/15
 1 Sam. 17 *cf.* IV 17
 1 Sam. 18, 7 IV 22
 1 Sam. 21 *cf.* IV 23 sqq.
 1 Sam. 21, 1 *cf.* XVII 485/489
 1 Sam. 21, 12 IV 22
 1 Sam. 22, 18 *cf.* IV 26
 1 Sam. 22, 18-20 *cf.* IV 23-32 et XVII 485/489
 1 Sam. 22, 19 *cf.* IV 29/30
 1 Sam. 24 *cf.* IV 39 sqq.
 1 Sam. 24, 10-16 IV 41/44
 1 Sam. 26 *cf.* IV 39 sqq.
 1 Sam. 26, 18-20 IV 41/44
 1 Sam. 28, 7 *cf.* IV 48
 1 Sam. 29, 5 IV 22
 1 Sam. 31 *cf.* IV 49
- 2 Sam. 2, 1-18 *cf.* I 78/79
 2 Sam. 2, 4 *cf.* V 3
 2 Sam. 3, 1 IV 45/46
 2 Sam. 8, 15 *cf.* V 4
 2 Sam. 11 - 12 *cf.* V 53/74
 2 Sam. 11, 21 *cf.* II 74
 2 Sam. 12, 7-10 V 142/146
 2 Sam. 12, 11 *cf.* V 73/74
 2 Sam. 12, 13 V 70/71
 2 Sam. 12, 14 *cf.* V 73/74
 2 Sam. 12, 18 *cf.* V 73/74
 2 Sam. 12, 24 *cf.* V 153/154
 2 Sam. 15 - 18 *cf.* V 47/49
 2 Sam. 16, 11 XIX 86/88
 2 Sam. 23, 8 sqq. *cf.* V 73/74
 2 Sam. 23, 17 V 13/14
 2 Sam. 23, 39 *cf.* V 7
- 2 Sam. 24, 2 V 16/18
 2 Sam. 24, 3 V 18/20
 2 Sam. 24, 9 *cf.* V 22/23
 2 Sam. 24, 10-11 *cf.* V 27/28
 2 Sam. 24, 13-17 V 29/43
 2 Sam. 24 - 25 *cf.* V 44
- 3 Reg. 2, 10 *cf.* V 171
 3 Reg. 2, 11 *cf.* V 170/171
 3 Reg. 2, 35 (a-k) *cf.* VI 3
 3 Reg. 2, 46e *cf.* VI 82
 3 Reg. 3, 12 VI 88/89
 3 Reg. 5, 2 *cf.* VI 82
 3 Reg. 5, 9-14 *cf.* VI 89/94
 3 Reg. 8 *cf.* VI 20
 3 Reg. 8, 11 *cf.* VI 25
 3 Reg. 8, 63 *cf.* VI 32/33
 3 Reg. 9, 1-9 *cf.* VI 36/47
 3 Reg. 10, 1-2 VI 115/121
 3 Reg. 10, 18-22 *cf.* VI 66/81
 3 Reg. 10, 23-24 VI 108/112
 3 Reg. 11, 1 VI 146
 3 Reg. 11, 4-8 VI 159/166
 3 Reg. 11, 8-11, 14 VI 171/180
 3 Reg. 11, 29-33 VI 185/188
 3 Reg. 11, 43 *cf.* VI 181
 3 Reg. 12, 20 *cf.* VI 189/193
 3 Reg. 17 *cf.* II 44
 3 Reg. 19, 2 *cf.* II 108
 3 Reg. 19, 8-12 *cf.* XII 209/215
- 4 Reg. 2, 24 *cf.* XV¹ 344/345
 4 Reg. 5, 7 *cf.* IX 138/139
 4 Reg. 15 - 16 *cf.* VII 2/4
 4 Reg. 16, 20 *cf.* VII 5/6
 4 Reg. 18, 13 *cf.* VII 5/6
 4 Reg. 19 *cf.* VII 8 sqq.
 4 Reg. 19, 20, 34-35 VII 11/15
 4 Reg. 19, 36-37 VII 18/20
 4 Reg. 20, 1-3 VII 23/29
 4 Reg. 20, 4-6 VII 33/38
 4 Reg. 21, 19 *cf.* VII 127/136
 4 Reg. 22 - 23 *cf.* VII 137/138
- 1 Chron. 11, 9 V 5/7
 1 Chron. 12, 14 *cf.* V 8/9
 1 Chron. 21, 5 *cf.* V 22/23
 1 Chron. 22, 7-10, 13-14 V 154/168
 1 Chron. 22, 16 V 154/168
 1 Chron. 23, 1 *cf.* V 170/171
 1 Chron. 28, 9 V 154/168

- 2 Chron. 2, 1-17 *cf.* VI 3
 2 Chron. 5 *cf.* VI 20
 2 Chron. 5, 14 *cf.* VI 25
 2 Chron. 7, 1-10 VI 28/30
 2 Chron. 7, 11-22 VI 36/47
 2 Chron. 9 *cf.* VI 115-121
 2 Chron. 9, 17 *cf.* VI 66/81
 2 Chron. 26 *cf.* VII 2/4
 2 Chron. 29 - 30 *cf.* VI 100
 2 Chron. 33, 1-20 *cf.* VII 70/84
 2 Chron. 33, 21 *cf.* VII 127/136
 2 Chron. 34 - 35 *cf.* VII 137/138
 2 Chron. 36, 9-10 *cf.* VII 137/138
- Tob. 4, 11 *cf.* XVII 495/496
 Tob. 12, 9 VII 126/127
cf. XVII 495/496
 Tob. 14, 4 VIII 231/232
- Iob 1, 21 XV² 760/761
cf. XIX 186/187
 Iob 3, 13, 17 XV¹ 43
 Iob 10, 20-22 XVI 286/287
 Iob 15, 25 *cf.* I 31/32
 Iob 26, 7 XX 177
- Ps. 2, 11 *cf.* XVI 632/633
 Ps. 5, 7 XV² 51/52
 Ps. 6, 5 XV² 289
 Ps. 8, 4 XX 286, 389
 Ps. 8, 9 *cf.* XX 143
 Ps. 10, 7 XI 170/171
 Ps. 10, 8 *cf.* XV² 124
 Ps. 11, 8 X 181
 Ps. 17, 11 XVI 390/391
 Ps. 17, 43 VIII 166
 Ps. 18, 7 XX 283/285
 Ps. 24, 18 XV² 720/721
 Ps. 32, 6 VIII 83/84
 Ps. 34, 14 *cf.* XVI 639/640
 Ps. 35, 10 XI 224
 Ps. 40, 10 X 12/13
 Ps. 41, 2 XV¹ 306/307
 Ps. 46, 8 *cf.* XV² 784
 Ps. 50, 9 XVI 539
 Ps. 54, 7 XV¹ 336
 Ps. 57, 4 XV² 624/629
 Ps. 61, 11 XIX 24/25
 XX 704
 Ps. 76, 5 XVI 457
 Ps. 76, 11 XVI 509/510
 Ps. 82, 12 II 67/68
 Ps. 83, 11 XV¹ 311/312
- Ps. 87, 5 *cf.* XII 150/151
 Ps. 88, 23 *cf.* XVI 180
 Ps. 91, 13 XVI 389
 Ps. 94, 2 *cf.* XV¹ 334/335
 Ps. 96, 2 *cf.* XIX 63
 Ps. 98, 4 XIX 20/21
cf. XIX 63
- Ps. 101, 4 *cf.* XVI 208/209
 Ps. 101, 27 XX 161/163
 Ps. 102, 15-16 XVI 280/283
 Ps. 104, 37 *cf.* I 149/150
 Ps. 106, 3 XVI 393/394
 Ps. 106, 20 VIII 84/85
 Ps. 113, 24 XX 142
 Ps. 115, 6 XII 146
 Ps. 117, 18 V 146/147
 Ps. 117, 26a, 27a XX 682/686
 Ps. 118, 71 XV¹ 240/241
 Ps. 119, 5 XV¹ 305/306
 Ps. 129, 3 XV² 838/839
 Ps. 135, 6 XX 177
 Ps. 141, 7 XV¹ 307/308
 Ps. 144, 14 XV² 199/200
 Ps. 145, 4 XV² 563/564
 Ps. 145, 8 XV² 199/200
- Odae: Oratio Manasses
 (ed. A. RAHLFS,
 II 180-181) VII 79/80
- Prov. 3, 12 *cf.* XV¹ 178/179,
 253
 Prov. 3, 15 IX 27
 Prov. 3, 28 X 169/170
 XV¹ 348/349
 Prov. 6, 25 II 132/134
 Prov. 9, 1 *cf.* XIV 3
 Prov. 9, 18a II 132/134
 XVIII 65/66
 Prov. 10, 2 *cf.* XV² 675
 Prov. 13, 8 VII 112
 Prov. 15, 27a VII 111/112
cf. XVII 495/496
- Prov. 15, 29b
 (= 16, 9) XV² 822/823
 Prov. 18, 2 IX 34/35
 Prov. 19, 14 XVI 97
 Prov. 19, 17 XX 581/582
 Prov. 20, 2 XIX 31/32
 Prov. 21, 1 XIX 4/5
 Prov. 22, 8 XX 529
 Prov. 26, 11 *cf.* XV² 811/812

- Eccle. 1, 2, 14 VI 153/156
 Eccle. 2, 10 VI 151/153
 Eccle. 2, 11 VI 153/156
 Eccle. 4, 1 VI 153/156
 Eccle. 5, 4 XX 525
 Eccle. 7, 26 VI 156/157
 Eccle. 11, 3 *cf.* XV¹ 370
 cf. XX 639
 Eccle. 12, 2, 4 *cf.* XV² 556/557

 Sap. 3, 6 XI 54
 Sap. 6, 6 XIX 52/53

 Sir. 1, 9-10 IX 26/27
 Sir. 4, 25 IX 33/34
 Sir. 5, 12 IX 31/32
 Sir. 6, 6 XIX 11/12
 Sir. 6, 34, 36 IX 28/30
 Sir. 9, 8 *cf.* XV² 848
 cf. XVI 528
 Sir. 9, 13 *cf.* X 181/182
 Sir. 11, 28 X 168
 Sir. 14, 20 IX 35/36
 Sir. 16, 3 II 43/44
 Sir. 21, 2 *cf.* V 80
 Sir. 22, 11 XV¹ 49/52
 Sir. 34, 18, 20 XX 548/551
 Sir. 47, 14-20 VI 137/145

 Is. 6, 1 *cf.* VII 2/4
 Is. 6, 2-3 VIII 195/198
 Is. 6, 3 XVII 276/277
 cf. XX 126/127
 Is. 6, 6 *cf.* XVII 608/609
 Is. 7, 14 VIII 215/218
 Is. 9, 5 (cod. A) VIII 218/221
 Is. 11, 2 XVI 6/8
 Is. 11, 9 XI 9/10
 Is. 14, 12-14 I 32/33
 Is. 40, 5 *cf.* XVII 610/611
 Is. 43, 26 XV² 725/726
 Is. 52, 10 *cf.* XVII 610/611
 Is. 55, 9 *cf.* X 77

 Ier. 2, 30 XV¹ 219/220
 Ier. 7, 4 VI 54/55
 Ier. 42 (35), 6-7 I 149/150

 Bar. 3, 36, 38 VIII 221/223

 Ez. 18, 30 *cf.* XV¹ 370
 cf. XV² 125
 cf. XV² 676/677

 Ez. 31, 14 *cf.* XIX 45
 Ez. 33, 9 *cf.* XV² 678/679
 Ez. 33, 11 XV¹ 356/357

 Dan. 3 *cf.* XV¹ 289/290
 Dan. 3, 26-45 *cf.* XI 30
 Dan. 3, 29-30 XI 56/60
 Dan. 4, 27 VII 109/111
 Dan. 7, 9-10 VIII 69/71
 Dan. 7, 13-14 VIII 72/76
 Dan. 9, 27 *cf.* XV² 459
 Dan. 10, 2 *cf.* XII 215/216
 Dan. 10, 2-3 XIV 335/336

 Ion. 3, 10 *cf.* VII 96

 Mich. 7, 9 XV¹ 191/192

 Mal. 3, 20 (4, 2) *cf.* XI 71/72
 cf. XX 92

 Mt. 1, 23 VIII 215/218
 Mt. 2, 9 *cf.* VIII 11
 Mt. 3, 8 *cf.* XI 32
 Mt. 3, 17 VIII 7/8
 Mt. 5, 1-12 *cf.* XVI 637/645
 Mt. 5, 3 XVI 611
 Mt. 5, 7 VII 124/125
 XV² 723
 XX 580/581
 Mt. 5, 17 XII 226
 Mt. 5, 42 XX 587/588
 Mt. 6, 9-10 XX 147/150
 Mt. 6, 14 XIX 178
 Mt. 6, 29 VI 71/72
 Mt. 7, 13 XI 126/127
 cf. XV² 889/890
 Mt. 7, 14 XVII 224/228
 Mt. 7, 16 XX 596
 Mt. 8, 3 VIII 18
 Mt. 8, 11 *cf.* XVI 392/393
 Mt. 8, 12 XVI 204/205
 cf. XVI 312
 XX 613/614
 Mt. 8, 13 VIII 13/15
 Mt. 8, 29 XV² 120
 Mt. 9, 13 *cf.* XIV 323/324
 Mt. 9, 15 *cf.* XVII 500
 Mt. 9, 20 *cf.* XVI 678/679
 Mt. 10, 22 X 64/67
 Mt. 10, 33 XV¹ 275/277
 Mt. 10, 38 XV² 166/167
 Mt. 11, 12 XX 530/531

- Mt. 11, 28 XV² 206/207
 Mt. 12, 11 *cf.* XII 219/221
cf. XII 222/223
 Mt. 12, 36 XVI 49/50
 Mt. 12, 42 VI 135/136
 Mt. 13, 4-7 *cf.* XX 579/580
 Mt. 13, 25 *cf.* IX 169
cf. XI 18/19
cf. XVI 390
 Mt. 13, 43 *cf.* II 108
 Mt. 14, 1-12 *cf.* XVI 20
 Mt. 15, 18-19 XII 120
 Mt. 16, 6 *cf.* XII 62/70
 VIII 30
 Mt. 16, 16 VIII 147/148
 Mt. 16, 18 VIII 7/8
 Mt. 17, 5 *cf.* XVI 510/512
 Mt. 18, 6 XVI 502/503
 Mt. 18, 18 *cf.* XV² 649/650
 XV² 801
cf. XV² 108/110
 Mt. 19, 23 XV² 885/886
 XIX 53/54
cf. XV² 157/159
 Mt. 20, 1-16 *cf.* XVI 312
 Mt. 22, 13 *cf.* XII 201
 Mt. 23, 23 XII 200/201
 Mt. 23, 24 XVI 179/180
 Mt. 24, 12 *cf.* XVI 678/679
 Mt. 24, 13 XV² 459
 Mt. 24, 15 XII 287
 Mt. 24, 24 XX 408
 Mt. 24, 28 XII 293/294
 Mt. 24, 30 XII 296
 XV² 221/222
 Mt. 24, 39 X 167
 Mt. 24, 42 *cf.* XVI 208
cf. XVI 413/414
cf. XV² 360/361
 Mt. 25, 10 *cf.* XX 509
cf. XVI 185/186
cf. XV² 556/557
cf. XVI 312
 Mt. 25, 11 XII 302/303
 Mt. 25, 14 *cf.* XX 582
 Mt. 25, 14 *cf.* XX 586
 Mt. 25, 15 *cf.* XIV 358/359
 Mt. 25, 20 XV² 519/520
 Mt. 25, 30 XVI 362/363
 Mt. 25, 32 XV² 328/329
 Mt. 25, 34 *cf.* XX 33/34
 Mt. 25, 37 XII 295/296
 Mt. 25, 39-40 VIII 235
 Mt. 25, 41
 Mt. 26, 34
 Mt. 26, 39
 Mt. 26, 64
 Mt. 27, 25
 Mt. 27, 45-53 *cf.* VIII 108/110
 Mt. 28, 4 VIII 111
 Mt. 28, 19 VIII 116/117
cf. XI 233/234
 Marc. 2, 17 XV² 120
 Marc. 3, 1 *cf.* XII 222/223
 Marc. 3, 28-29 XVI 328/332
 XVI 375/376
 VIII 18/19
 Marc. 4, 29 XV² 69/70
 Marc. 5, 7 *cf.* XVI 510/512
 Marc. 5, 13 *cf.* XX 707
 Marc. 8, 36 XV² 514/515
 Marc. 10, 18 *cf.* XVI 678/679
 Marc. 13, 13 XV¹ 314
 Marc. 14, 36 *cf.* VIII 108/110
 Marc. 15, 35-37 XII 30
 Marc. 16, 19 VIII 121/123
 Marc. 16, 20
 Luc. 1, 26, 28 XIII 12/14
 Luc. 1, 34-35 XII 74/77
 Luc. 1, 35 XIII 21/22
 Luc. 1, 38 XIII 17/18
 Luc. 1, 41, 44 VIII 12
 Luc. 2, 11 VIII 42/43
 Luc. 2, 14 VIII 10/11
 Luc. 2, 21 *cf.* XII 251/252
 Luc. 2, 29 XV¹ 308/309
 Luc. 2, 30 *cf.* XVII
 610/611
cf. XII 254
cf. I 74
 Luc. 3, 22 VIII 20
 Luc. 3, 38 XV² 120
 Luc. 5, 20, 23 VI 135/136
 Luc. 5, 32 VI 71/72
 Luc. 11, 31 XIX 55
 Luc. 12, 27 *cf.* XII 219/221
 Luc. 12, 35-48 XV² 877/878
 Luc. 14, 4 XV¹ 349/350
 Luc. 14, 11 XV² 156
 Luc. 15, 7 XV¹ 349/350
 Luc. 15, 8 XV² 156
 Luc. 15, 10 XV¹ 349/350
 Luc. 15, 21 XV² 156
 Luc. 16, 1 *cf.* XVI 296
 Luc. 16, 9-13 *cf.* XX 553/554
 Luc. 16, 19-21 *cf.* XV¹ 260/262
 Luc. 16, 22 *cf.* XV¹ 229/230
 Luc. 16, 25 XIX 60/61
 Luc. 17, 10 *cf.* XV² 502
 Luc. 17, 27 XV² 221/222
 Luc. 18, 14 XV² 877/878
 Luc. 18, 19 XV² 514/515

- Luc. 19, 10 VIII 48/49
 Luc. 19, 41 *cf.* XIV 323/324
 Luc. 20, 38 XII 149/150
 Luc. 22, 40 X 180
 Luc. 23, 43 *cf.* VIII 110/111
 cf. XV² 159/160
 Luc. 23, 44-46 *cf.* VIII 108/110
 Luc. 24, 23 *cf.* VIII 111
 Luc. 24, 26 IX 81/82
- Ioh. 1, 1-2 VIII 45/48
 XI 227
 Ioh. 1, 2 XI 13/14
 XI 203/204
 Ioh. 1, 11 VIII 102/103
 Ioh. 1, 14 VIII 45/48
 Ioh. 1, 29 XII 14
 Ioh. 1, 34 VIII 37/38
 Ioh. 3, 5 XII 50/52
 Ioh. 3, 6 XV² 618/620
 Ioh. 3, 13 VIII 91/92
 Ioh. 3, 17 VIII 61/63
 Ioh. 3, 18 VIII 87
 Ioh. 3, 36 VIII 89/90
 Ioh. 4, 42 VIII 39/40
 Ioh. 5, 14 XV¹ 165/166
 Ioh. 5, 17 XX 32/33
 Ioh. 5, 18 VIII 98/100
 Ioh. 5, 22a VIII 53/55
 Ioh. 5, 22b VIII 52/53
 Ioh. 5, 23 VIII 51/52
 Ioh. 5, 28-29 VIII 55/58
 Ioh. 5, 39 IX 23/24
 Ioh. 6, 35, 41 XII 54/55
 Ioh. 7, 22-23 *cf.* XII 216/218
 Ioh. 8, 42 VIII 24
 Ioh. 8, 44 IX 132
 XI 68/69
 XVI 156
 Ioh. 9, 4 XV² 288/289
 cf. XVI 128
 cf. XII 222/223
 Ioh. 9, 16 VIII 28/29
 Ioh. 9, 35 XV² 349
 cf. XVI 325
 cf. XVI 508
 Ioh. 10, 1 VIII 105/106
 Ioh. 10, 18 VIII 23
 Ioh. 10, 30 XV¹ 78
 Ioh. 11, 25 *cf.* XV¹ 33
 Ioh. 11, 35 VIII 18/19
 Ioh. 11, 43 XV¹ 318
 Ioh. 12, 16 XVI 243
 Ioh. 12, 36
- Ioh. 13, 3 VIII 24
 Ioh. 13, 18 X 12/13
 Ioh. 13, 27 XVII 505/506
 Ioh. 14, 10 VIII 23
 Ioh. 16, 33 V 126/127
 Ioh. 17, 3 VIII 34/35
 Ioh. 17, 5 XV¹ 318
 Ioh. 18, 37 VIII 90/91
 Ioh. 19, 37 XIII 139
 Ioh. 20, 12 *cf.* VIII 111
 Ioh. 20, 19 XIII 42
 Ioh. 20, 23 XVI 501/502
 Ioh. 20, 26 XIII 42
 Ioh. 20, 28 VIII 44
- Act. 2, 5-11 *cf.* VI 60
 Act. 3, 6 VIII 126/127
 Act. 3, 15 VIII 101
 Act. 5, 1-11 *cf.* III 33/34
 cf. XI 175
 cf. VIII 125
 Act. 5, 15 VIII 101
 Act. 5, 30 IX 57
 Act. 8, 20-24 *cf.* XIV 232
 Act. 9, 40 VIII 128
 Act. 10, 2 *cf.* XV² 784
 Act. 10, 39 VIII 101
 IX 57
 Act. 12, 23 *cf.* X 103
 Act. 19, 12 *cf.* VIII 125
 Act. 20, 26 XVI 190/191
 Act. 20, 27 XVI 189/190
 Act. 20, 28 IX 170
 Act. 21, 13 *cf.* XV² 410/411
 Act. 26, 14 *cf.* XVI 354
- Rom. 1, 27 I 118/119
 XI 48
 Rom. 2, 5-6 VIII 66
 Rom. 2, 6 I 83
 XII 303/304
 XX 61
 cf. XV² 748/749
 Rom. 3, 19 XV² 514/515
 Rom. 3, 23 XV² 834/835
 Rom. 3, 23-24 XV² 839/840
 V 127/128
 Rom. 8, 17 IX 48
 Rom. 8, 27 *cf.* XV¹ 273/274
 Rom. 8, 38-39 *cf.* VIII 175/176
 Rom. 9, 21 XV² 871/872
 Rom. 10, 11 *cf.* XV² 115
 Rom. 10, 21 XV¹ 59/60
 Rom. 12, 15

Rom. 13, 12	XVI 257/258 XVIII 138/139 <i>cf.</i> XVI 242	Gal. 6, 6	XX 515/516
		Gal. 6, 7	VII 135
Rom. 15, 1	XVIII 198/199	Eph. 5, 15	XVI 182/183
1 Cor. 1, 18	XIII 61	Eph. 5, 16	XV ² 274
1 Cor. 1, 23	XII 121/122	Eph. 5, 18	XVI 506/507
1 Cor. 1, 24	XI 203/204 XI 224/225 XIII 21/22	Eph. 5, 32	<i>cf.</i> XI 7
		Eph. 6, 11	<i>cf.</i> XV ² 365
1 Cor. 2, 8	IX 81/82 XI 11 <i>cf.</i> XIV 342	Phil. 1, 23	XV ¹ 296/299
		Phil. 2, 1	<i>cf.</i> XV ¹ 352
1 Cor. 3, 19	IX 36/37	Phil. 2, 6	<i>cf.</i> VIII 26
1 Cor. 6, 9	<i>cf.</i> XV ² 786/787 <i>cf.</i> XVI 138/139	Col. 1, 15	XI 225
1 Cor. 6, 15	XVIII 212	Col. 2, 14	XV ² 707
1 Cor. 6, 18	XVIII 19/20 XVIII 121/122	Col. 3, 12	XV ² 725/726
		Col. 4, 5	<i>cf.</i> XV ¹ 352
1 Cor. 9, 27	XV ² 893		XV ² 274
1 Cor. 11, 1	XV ¹ 281/282	1 Thess. 4, 13	XV ¹ 31/32
1 Cor. 11, 23	XII 56/57	1 Thess. 4, 17	XVI 391
1 Cor. 11, 23-26	XII 62/70	1 Thess. 5, 6	X 170
1 Cor. 11, 27-29	XVII 457/458		
1 Cor. 11, 30	XV ¹ 157/158	2 Thess. 2, 3	XII 297
1 Cor. 11, 31	XI 34/36 XV ¹ 166/167		<i>cf.</i> XVI 180
		2 Thess. 2, 4	XII 266/268
1 Cor. 11, 32	XV ¹ 180/181 <i>cf.</i> XV ¹ 272		<i>cf.</i> XII 272/273
		2 Thess. 2, 8	XII 297
1 Cor. 14, 25	XVI 656	2 Thess. 2, 8-9	XII 272/273
1 Cor. 15, 3	XV ² 836/837 XX 543/544	2 Thess. 2, 9	<i>cf.</i> XII 277
		2 Thess. 2, 10-11	XII 261/263
1 Cor. 15, 20	<i>cf.</i> XII 25		
1 Cor. 15, 31	XV ¹ 279/280	1 Tim. 1, 9	XII 192
1 Cor. 15, 41	<i>cf.</i> XX 134/135	1 Tim. 2, 4	VIII 93
1 Cor. 15, 55-56	XV ² 771		IX 49/50
		1 Tim. 3, 2-3	XX 31/32
2 Cor. 2, 11	XV ² 349/350	1 Tim. 3, 16	<i>cf.</i> XVII 602/604
2 Cor. 3, 12	<i>cf.</i> XV ¹ 355	1 Tim. 4, 13	<i>cf.</i> XIII 60/61
2 Cor. 4, 2	XV ² 729	1 Tim. 5, 22	IX 25
2 Cor. 4, 4	VIII 150/151	1 Tim. 6, 7	XIV 245/246
2 Cor. 5, 18	<i>cf.</i> XVI 588	1 Tim. 6, 16	XVI 264
2 Cor. 6, 2	XV ¹ 379/380		XI 217
2 Cor. 6, 4	<i>cf.</i> XVII 241/243	2 Tim. 3, 12	XV ¹ 266/268
		2 Tim. 3, 16	XII 187
2 Cor. 7, 10	XV ¹ 141/143		<i>cf.</i> XVI 5/6
2 Cor. 9, 7	XX 529	2 Tim. 4, 1	XI 166/167
2 Cor. 12, 2	XX 145	2 Tim. 4, 6	<i>cf.</i> XV ² 255/256
		2 Tim. 4, 7	XV ¹ 296/299
Gal. 2, 16	<i>cf.</i> XV ² 839/840	2 Tim. 4, 8	<i>cf.</i> XV ² 255/256
Gal. 2, 21	XV ² 836/837 XX 543/544	2 Tim. 4, 14	VIII 66
Gal. 3, 27	V 101	Tit. 1, 8-9	<i>cf.</i> XVII 602/604
Gal. 5, 2	<i>cf.</i> XII 227/228		

Tit. 2, 2	XVI 268/269	Iac. 1, 22	<i>cf.</i> XVI 426/427
		Iac. 2, 18	<i>cf.</i> XV ¹ 81/82
Hebr. 1, 2	IX 71	Iac. 2, 26	XI 39/40
	XII 34	Iac. 5, 8	<i>cf.</i> XV ² 675
Hebr. 1, 2-3	VIII 80/81	Iac. 5, 14-15	<i>cf.</i> XX 610/611
Hebr. 3, 17	<i>cf.</i> I 157/161	Iac. 5, 16	XVIII 237
Hebr. 4, 13	<i>cf.</i> XIX 49	Iac. 5, 17	XV ¹ 317
Hebr. 4, 15	XV ¹ 317		<i>cf.</i> II 44
	XX 56		
	<i>cf.</i> XV ² 798/799	1 Petri 1, 19	IX 170 <i>cf.</i> XV ² 99
Hebr. 5, 2	<i>cf.</i> XV ² 798/799	1 Petri 3, 20	<i>cf.</i> XV ² 218/220
Hebr. 7, 3	XI 13	1 Petri 4, 1	XX 56/57
Hebr. 7, 19	<i>cf.</i> XII 230		<i>cf.</i> VIII 107/108
Hebr. 9, 7	XVIII 223/224	1 Petri 4, 8	<i>cf.</i> XV ² 675
Hebr. 10, 26	VIII 93	1 Petri 4, 10	<i>cf.</i> XIX 55
	VIII 228	1 Petri 5, 6	XV ¹ 176/177
Hebr. 10, 31	VII 136		
Hebr. 11, 38	XV ¹ 265	2 Petri 2, 14	XII 285
	<i>cf.</i> X 102		
Hebr. 12, 6	XV ¹ 178/179,	1 Ioh. 5, 16	XVII 464
	253	1 Ioh. 5, 19	XV ¹ 268/269
Hebr. 12, 6-8	XV ¹ 239/240	1 Ioh. 5, 20	VIII 36/37
Hebr. 12, 14	XVI 643/644		
	XIX 130/131	Apoc. 7, 3	<i>cf.</i> XII 102/103
Hebr. 12, 28	XVI 638/639	Apoc. 12, 9	<i>cf.</i> XV ² 458
Hebr. 13, 4	V 114	Apoc. 21, 1	XX 163/164
	XVI 96/97		
	<i>cf.</i> XV ² 78		

INDEX AVCTORVM ET OPERVM

<i>Agrapha</i>	
(ed. A. RESCH)	
No. 76	XV ¹ 370
No. 87	XVI 185
AMPHILOCHIUS ICONIENSIS	
Or. in mulierem peccatricem (CPG 3234)	II 135-139 XV ² 243
† <i>Orationes ineditae</i> (CPG 3250, 1-4)	XV ² 1-524, 639-901
sed cf.	XVI 2-688
F. COMBEFIS, <i>Opera Amphiloicii</i> ,	
Oratio VIII, p. 92-115;	
P. POSSINUS, <i>Thesaurus Asceticus</i> ,	
p. 255-264, 277-288	
ANASTASIUS ANTIOCHENUS	
<i>de sacerdotio</i>	XVII 516-519, 592-595
ANASTASIUS MONACHUS	
<i>Narrationes</i> (ed. F. NAU)	
No. 3	XVII 273-278
No. 9	XIII 177-206
No. 49	XVII 528-549
No. 50	XVII 409-415
No. 53	XVII 434-449
No. 55	XV ² 639-657
No. 56	XVII 550-571
ANASTASIUS SINAITA	
† <i>Disputatio adu. Iudaeos</i>	XII 204-221, 231-246
† <i>Epitome</i> (ed. J. B. PITRA)	XIV 116-185
† <i>Explicatio compendiarum</i>	XX 2-47
<i>Hodegos</i>	XX 2-4, 428-439
Or. in Ps. VI	VII 70-84, 94-96
Or. de sacra synaxi	XVII 521-527
† <i>Quaestiones</i>	
6 <i>florilegium</i>	XVIII 178-180, 182-186, 188-190, 192-199, 201-206, 208-215, 217-235, 237-242
7	XVII 396-404
8 <i>responsio</i>	V 81-86 XVIII 4-13, 15-24, 111-126
<i>florilegium</i>	XVIII 26-31, 33-38, 40-56, 62-72, 74-81
12	XX 541-558
13	XX 541-558
18	XV ² 608-616
21	XV ¹ 364-365
41 <i>florilegium</i>	VI 100
59 <i>florilegium</i>	II 113-131
64 <i>florilegium</i>	XIV 313-346
70	XI 18 sqq.

† <i>Quaestiones</i>	
88	XX 490-500
89	XX 668-670
91	XX 668-670
118	XV ¹ 160-161
120	X 111-131
129	XX 541-558
<i>extra ord.</i> (post 98)	XVIII 111-126, 127-163
<i>de eucharistia</i> (ed. G. HOFMANN)	XVII 409-415, 434-449, 451-513
<i>inedita</i> (ex <i>Athous Vatopedi</i> 38)	XX 615-634, 635-649
cf. <i>Constitutiones Apostolorum</i>	
ANDREAS CRETENSIS	
<i>Canon magnus</i>	XV ² 243
<i>Anthologia Palatina</i> : cf. <i>Epigrammata</i>	
ANTIOCHUS MONACHUS	
<i>Homilia</i> 84	X 132-166
Pseudo-ANTONIUS MELISSA	
<i>Loci Communes</i>	II 113-131
<i>Apocrypha</i>	
<i>Martyrium Isaiae</i>	VII 99-100
<i>Apophthegmata patrum</i>	
Agathon	XVII 119-120
Antonius	XVII 18-22, 37-42, 244-245
Bessarion	XVII 126-131, 132-139, 140-144
Carion	XVII 165-167
Elias	XVII 23-26
Gregorius Nazianzenus	XVII 5-8
Iohannes Colobus	XVII 97-99, 387-390
Iosephus Thebaeus	XVII 46-53
Isidorus	XVII 373-376
Longinus	XVII 70, 377-380
Matoes	XVII 112-113
Milesius	XI 178-195
Poimen	XVII 110-111, 145-149, 183-184, 363-367
Rufus	XVII 54-56
Sarmatas	XVII 100-102
Sisoës	XV ¹ 370 XVII 121-125, 229-237, 321-327, 381-384
Zacharias	XVII 331-337, 338-345, 346-349
<i>Collectio anonyma</i> (partim ed. F. NAU)	
No. 27	XVII 150-158
No. 82	XVII 159-164
No. 87	XVII 171-174
No. 196	XVII 197-203
No. 204	XVII 64-66
No. 236	XVII 60-63

Collectio anonyma

No. 265	XVII 107-109
No. 297	XVII 31-36
No. 310	XVII 290-294
No. 311	XVII 295-297
No. 312	XVII 286-289
No. 323	XVII 114-118
No. 365	XVII 168-171
No. 369	XVII 175-182
No. 399	XVII 43-45
No. 400	XVII 31-36
No. 425	XVII 246-252
No. 446	XVII 57-59
No. 465	XVII 385-386
No. 560	XVII 27-30
No. 670	XVII 279-285
	XVII 328-330

Collectio Armeniaca

ATHANASIUS ALEXANDRINUS

Vita Antonii (CPG 2101)† *Ad Antiochum quaestiones* (CPG 2257)

7	XX 132-135
18	XX 411-426
22	XX 668-670
36	XV ¹ 364-365
37	XI 61
38	XII 231-246
43	XI 18 sqq.
50	I 53
69	XV ¹ 217
71	XV ¹ 160-161, 217
	XV ² 608-616
79	XX 635-649
83	XX 528-538
91	XX 561-574
96	XVIII 15-24
97	XVIII 83-110
107	XVIII 4-13
113	XX 490-500
123	V 81-86
134	XX 185-187
† <i>de sabbatis</i> (CPG 2244)	XII 204-221
† <i>Syntagma doctrinae</i> (CPG 2264)	XII 175 XIV 348-371
† <i>de uirginitate</i> (CPG 2248)	XVII 238-243

BASILIUS CAESARIENSIS

Hom. in Hexaemeron (CPG 2835)*Hom. in Psalmos* (CPG 2836)*de Spiritu sancto* (CPG 2839)*Homilia in diuites* (CPG 2851)*Homilia de fide* (CPG 2859)*de legendis gentilium libris* (CPG 2867)*Regulae* (CPG 2875)

XX 226-229
XVIII 58-61, 62-72
XI 61 XII 135-136
XX 561
VIII 179-183
XI 209-227
V 87-95
XVIII 192-199
XX 584-585

<i>Epistula</i> 150 (CPG 2900)	XX 584-585
† <i>de moribus</i> (CPG 2908)	XVI 107-108
CALLINICUS	
<i>Vita Hypatii</i>	XV ² 380-524
CEDRENUS	
<i>Compendium</i>	IX 184-192 XIV 80-87, 188-202 XIX 99-103, 132-169
CONCILIA	
<i>C Neocaes.</i>	XIV 238-242
<i>C Nic. I</i> (325)	XIV 432-434
<i>C Gangr.</i> (343)	XIV 308-311
<i>C Cp. I</i> (380)	XIV 58-62
<i>C Chalc.</i> (451)	XIV 224-228
<i>C Cp. II</i> (553)	XIV 103-104, 157-179
<i>C Trul.</i> (692)	XIV 188-202, 238-242, 283-284
<i>C Nic. II</i> (787)	XIV 262-266, 280-282, 285-292
<i>C Cp.</i> (861)	XIV 255-261, 267-273, 274-279
<i>Constitutiones Apostolorum</i>	
II	VII 70-84, 127-136 XI 63 XVI 497, 680-681 XVIII 187-190
V	XII 175
VII	XI 63 XVI 530-531 XX 56-61
VIII <i>Canones Apostolorum</i>	XIV 229-232, 233-235, 236-237, 300-302, 303-307 XIV 313-346 XIV 247-248
<i>Fragmenta Anastasiana</i> No. 9	
<i>SS. Apost. poenae pro lapsis</i>	XIV 247-248
CYRILLUS ALEXANDRINUS	
<i>Epistula</i> 45	XIV 103-104
CYRILLUS HIEROSOLYMITANUS	
<i>Catecheses mystagogicae</i> (CPG 3586/3622)	XVII 555
PSEUDO-DIONYSIUS AREOPAGITA	
<i>de caelesti hierarchia</i>	XX 118-129
DOROTHEUS	
<i>Doctrinae</i>	XIV 391-434 XVII 189-191, 192-196
EPHRAEM SYRUS	
<i>Quod non oporteat ridere</i> (CPG 3933)	XVII 368-372
† <i>Adu. improbas mulieres</i> (CPG 4001)	II 113-131
Opus non repertum	XVII 224-228
<i>Epigrammata</i>	
<i>Anthologia Palatina</i>	I 5
<i>Appendix noua</i>	XVII 356-362
<i>Byzantina sacra</i> (ed. A. D. KOMINES)	I 5

EPIPHANIUS	
<i>Adu. haereses</i>	XV ¹ 304
EVAGRIUS PONTICUS	
<i>Capita practica</i>	XIV 436-443
EVAGRIUS SCHOLASTICUS	
<i>Historia ecclesiastica</i>	XIV 103-104
GEORGIUS MONACHUS	
<i>Chronicon</i>	I-VII passim IX 41-183, 184-192 X 55-59 XIV 80-87, 188-202, 204-222 XIX 99-103
GREGORIUS I PAPA (MAGNUS)	
<i>Dialogi</i>	X 111-131 XX 652-668
GREGORIUS NAZIANZENUS	
<i>Orationes</i> (CPG 3010)	
18	XV ¹ 1
21	X 55-59
27	XVI 32-33
28	XX 432-433
39	VIII 48-50
40	XVIII 182-186
<i>Epistula</i> 101 (CPG 3032)	XIII 5-6
<i>Carmina moralia</i> (CPG 3035)	XV ¹ 65-66 XV ² 697 XVII 10-13 XVII 14-17
<i>Carmina de se ipso</i> (CPG 3036)	
GREGORIUS NYSSENUS	
<i>Epistula ad Letoium</i> , Canon 5 (CPG 3148)	XIV 293-299
HIPPOLYTUS	
<i>Commentarium in Danielelem</i>	VII 142-144
IGNATIUS ANTIOCHENUS	
<i>Epistula ad Romanos</i>	XV ¹ 299-300
IOHANNES CARPATHIUS	
<i>Cap. hortatoria</i> 42	XV ¹ 293-299
IOHANNES CHRYSOSTOMUS	
<i>Adu. oppugnatores uitae monasticae</i> (CPG 4307)	III 18-25
<i>Ad Stagirium</i> (CPG 4310)	II 20-28
<i>de sacerdotio</i> (CPG 4316)	XVII 405-408, 598-600
<i>Ad populum Antiochenum</i> , hom. 21 (CPG 4330)	XIX 89-98
<i>Epistula</i> 125 (CPG 4405)	XX 656-660
<i>Expositio in Ps. 6</i> (CPG 4413)	III 29-34
<i>Expositio in Ps. 113</i> (CPG 4413)	XVIII 40-56, 74-81
<i>In Iohannem</i> , (CPG 4425)	XVIII 217-235
hom. 34	XVIII 201-206
hom. 63	XVIII 208-215
hom. 86	XVII 598-600
<i>In I Thess.</i> , hom. 10 (CPG 4434)	XVII 589-591
<i>In Hebr.</i> , (CPG 4440)	
hom. 5	XX 477-488
hom. 17	XVII 396-404

- † *Liturgia Chrysostomica* (CPG 4686) XVII 173-174, 275, 403, 625
XX 127-128
- † *Frag. In Mt. 5, 28* (non inueni in CPG sed cf. 4570) II 113-131
cf. *Seuerianus Gabalensis*
- IOHANNES CLIMACUS
- Liber ad Pastorem* XVIII 244-247
- Scala Paradisi,*
- Gr. 1 XVII 649-651, 651-652, 653-654, 669-672
- Gr. 3 X 113-115
- Gr. 4 XVIII 178-180
- Gr. 5 XV² 774-775
- Gr. 7 XVII 660-662
- Gr. 15 V 75-79
XVIII 165-171
- Gr. 19 X 172-173
- Gr. 23 XV² 380-524 XVII 654-655, 655-657
- Gr. 25 VII 94-96, 102-105
- Gr. 26 XV² 256-257 XVIII 173-176
XVII 657-659
- Gr. 27 XVII 657-659
- † *Scholia in Iob. Clim.* IX 8-10 XVII 662-668
- IOHANNES DAMASCENUS
- † *Adu. Constantinum Cabalinum* XIII 50
- † *Barlaam et Ioasaph vita* XV¹ 4-6
- De draconibus* XX 351-365
- De fide orthodoxa* (ed. KOTTER)
- c. 2 (= I 2) VIII 207-210 XX 66-78
- c. 8 (= I 8) XI 228
- c. 10 (= I 10) VIII 207-210
- c. 15 (= II 1) XX 80-95
- c. 17 (= II 3) XX 97-116, 118-129
- c. 18 (= II 4) XX 97-116
- c. 20 (= II 6) XX 137-152, 154-169
- c. 21 (= II 7) XX 189-226, 231-252, 257-280, 283-324
- c. 21-24 (= II 7-10) XX 171-187
- c. 23 (= II 9) XX 243-252, 326-341, 374-383
- c. 24 (= II 10) I 97
- c. 25 (= II 11) I 18-23 XX 396-409
- c. 26 (= II 12) XX 411-426, 428-439, 441-454
- c. 27 (= II 13) XX 456-468
- c. 44 (= II 30) I 25, 34
- c. 46 (= III 2) XIII 15-35
- c. 47 (= III 3) XIII 42-47
- c. 50 (= III 6) XX 39-42

De fide orthodoxa (ed. KOTTER)

c. 71 (= III 27)	XII 14-23
c. 74 (= IV 1)	XII 24-31
c. 75 (= IV 2)	XII 31-37
c. 77 (= IV 4)	XII 3-13
c. 82 (= IV 9)	XII 44-46, 47-48
c. 84 (= IV 11)	XII 95-112, 115-124
c. 85 (= IV 12)	XI 61 XII 125-133
c. 86 (= IV 13)	I 12-17 XII 38-43, 53-70, 71-94
c. 87 (= IV 14)	XIII 36-42
c. 88 (= IV 15)	XII 134-157 XIII 53-54
c. 89 (= IV 16)	XII 134-146 XIII 49, 55-73
c. 90 (= IV 17)	IX 14-15 XX 687-693
c. 96 (= IV 23)	XII 187-197, 204-221
c. 97 (= IV 24)	I 65-71
c. 98 (= IV 25)	XII 227-228, 231-246, 247-256
c. 99 (= IV 26)	XII 261-268, 268-272, 272-273, 274-290, 295-297

† *De his qui in fide dormierunt*

De imaginibus, oratio 3

Dialectica

Laudatio S. Barbarae

IOHANNES MOSCHUS

Pratum spirituale

c. 17	XVII 216-220
c. 27	XVII 204-209
c. 35	VII 63-69
c. 38	VII 46-63
c. 45	XIII 76-113
c. 47	XIII 114-141
c. 51	XVII 246-252
c. 58	XVII 253-263
c. 75	XIII 142-176
c. 83	XI 78-104
c. 125	XVII 264-272
c. 142	XVII 197-203
c. 149	XIV 249-254
c. 152	XVII 298-305
c. 175	VII 113-126
<i>Fragmentum</i> (ed. E. MIONI)	XI 30 sqq.

IOSEPHUS

Antiquitates Iudaicae

ISAAC SYRUS

Logos 1

Logos 46

V 169-182 VI 3-47

XIV 436-443
XVII 84-87, 184-185,
186-188, 647-649

- Logos* 85 XVII 316-320, 350-354
- ISAIAS, ABBAS
Sermones XVII 80-83, 103-106
- ISIDORUS PELUSIOTA
Epistulae
I 53 I 53
I 114 XIV 384-389
III 340 XVII 514-516
III 364 XVII 416-422
- IUSTINUS II IMPERATOR
Edictum cf. Euagrius Scholasticus
- PSEUDO-LEO VI IMPERATOR
Epistula ad Omarum VIII 179-183
- MACARIUS ALEXANDRINUS
Visio de sorte animarum (CPG 2400) XV² 526-607
- PSEUDO-MACARIUS/SYMEON
Apophthegma de paganorum suppliciis (CPG 2417) X 68-94
- MAXIMUS CONFESSOR
Centuriae de caritate II 135-139 XVII 306-312, 313-315
II 110
Quaestiones ad Thalassium XVIII 237-242
Quaestiones et dubia XVIII 33-38
- MICHAEL GLYKAS
Annales VI 62-65 IX 184-192
XIX 118-131
XII 231-246
Quaestiones
- NICEPHORUS I PATRIARCHA
Chronographia compendiaris I 83-84 VII 142-144
IX 42, 184-192
- NICETAS STETHATOS
De paradiso XX 396-409
- NILUS ANCYRANUS
Epistulae III 280 XVII 392-395
- PALLADIUS MONACHUS
† *Historia monachorum* XIV 368-371
- PAROEMIOGRAPHI X 116-117 XVI 32-33
- PAULUS EVERGETINUS
Συναγωγή XVII 67-69, 69-70, 71-74, 75-79, 88-90, 91-96, 221-228
XV² 665-700
- Regestes* (ed. V. GRUMEL), No. 335
Scriptores originum Constantinopolitanarum (ed. T. PREGER)
De structura templi S. Sophiae VI 62-65
- SECUNDUS
Sententiae
5 XX 192
10 II 110, 113-131
19 X 172-173
- SEVERIANUS GABALENSIS
De fide et lege naturae
(sub nomine Iohannis Chrysostomi) XVI 5-6

SEXTUS	
<i>Sententiae</i> (182 et 459)	XIX 3-4
SKYLITZES, IOHANNES	
<i>Synopsis historiarum</i> (Nicephorus II Phocas)	XIX 132-169
<i>Skylitzes continuatus</i> (ed. T. TSOLAKES)	XIX 118-131
SOCRATES	
<i>Historia ecclesiastica</i>	XIV 58-62
SOZOMENUS	
<i>Historia ecclesiastica</i>	XIV 58-62 XIX 99-103
<i>Symbola</i>	
<i>Symb. Chalc.</i>	XIV 102-112
<i>Symb. CP</i> (360)	XX 56-61
<i>Symb. Nic.</i> (325)	VIII 4
<i>Synaxarium Constantinopolitanum</i> (ed. H. DELEHAYE)	XI 149-177, 178-195 XVI 550-606
THEODORETUS CYRRHENSIS	
<i>Historia ecclesiastica</i>	X 19 sqq., 34-35
<i>Historia religiosa</i>	XI 178-195
<i>In I, II, III Reg.</i>	IV 16-38 V 45-49, 136-146 VI 3-47
THEOGNOSTUS HIEROMONACHUS	
Κεφάλαια νηπτικά (= <i>Chapitres</i>)	XVII 423-433, 616-627
<i>Vitae Sanctorum</i>	
<i>V. Andronici</i> (BHG 123h,i)	XII 158
<i>V. Anthimi</i> (BHG 135a)	XII 158
<i>V. Pachomii</i> (BHG 1401n)	XIV 373-382
<i>V. Silvestri</i> (BHG 1634f)	IX 41-183
ZONARAS	
<i>Epitome Hist.</i>	XIX 99-103

* * *

Fontes non reperti: X 174-178 XI 42-44 XVI¹ 36-38 XV² 55, 149-150, 249-250
XVII 71-79, 88-96, 210-215, 224-228 XX 697-699

INDEX NOMINVM

- Ἄαρών XVIII 229
 Ἄβαισά II 82
 Ἄβαλάντης *cf.* Λέων
 Ἄβγαρος *cf.* Ἄυγαρος
 Ἄβελ I 74
 Ἄβεσσαλώμ V 48
 Ἄβιά III 36
 Ἄβιάθαρ IV 31 XVII 488 (?)
 Ἄβιμέλεχ II 71
 Ἄβραάμ I 109, 110, 113, 116 V 5
 XII 233 XV¹ 230, 245 XVI 393
 XX 659, 663
 Ἄβραάμ (apostat) X 153
 Ἄβραάμ (moine) XVII 121
 Ἄγαγ IV 6, 36
 Ἄγάθων (pape) XIV 153
 Ἄγάθων (moine) XVII 119
 Ἄγαρηνοί XI 22 XIV 134
 Ἄγγελοι I 16 XIV 377 XX 125
 Ἄγγελοι (empereurs) IX 197
 Ἄγία Σοφία VI 64 XIV 117 *ap. cr.*
 Ἄγιον Ὄρος X 147 *cf.* Σινᾶ
 Ἄδάμ I 45, 72, 84 II 105 XII 40,
 299 XVIII 23 XX 398 *ap. cr.*
 Ἄδερ VI 178
 Ἄδης II 117 VIII 147 XII 98
 XV² 289, 604, 622 XVI 72, 81,
 98, 228, 284, 309
 Ἄδριανός XIV 208
 Ἄθανάσιος I 53 XIV 13, 347
 XVII 238
 Αἰγόκερως XX 315
 Αἴγυπτος I 127 V 84 VI 114 IX
 74 XX 331 Αἰγύπτιος XVIII 169
 Ἄιδης *cf.* Ἄδης
 Αἰθίοπες XVII 302 XX 134
 Αἰθιοπία V 84/85
 Αἰλάν VII 65
 Αἰλώμ II 35
 Ἄλεξάνδρεια XIII 142 XIV 7,
 10/11, 14, 28, 61, 70, 100, 119,
 133, 141, 211 XVII 551
 Ἄλέξανδρος V 87, 93 XIX 70,
 76, 104
 Ἄλέξανδρος (patr. d'Alexandrie)
 XIV 10
 Ἄλέξιος ε' Μούρτζουφλος IX 198
 Ἄμαλήκ IV 36
 Ἄμαληκίται IV 6
 Ἄμβρόσιος XIX 100
 Ἄμμανῖται II 82
 Ἄμμανίτιδες VI 148
 Ἄμμών VII 127
 Ἄμμώς VII 11
 Ἄμορραῖοι II 7/8, 25 VI 149
 Ἄμφιλόχιος XVI 2
 Ἄνανίας III 33 XI 175
 Ἄναστάσιος α' (empereur) VII 47,
 65
 Ἄναστάσιος ὁ Σιναῖτης XVII 450
 XVIII 3, 25, 82 XX 669
 Ἄνατόλιος XIV 95/96
 Ἄνδραζάρ VI 178
 Ἄνδρόνικος XII 158
 Ἄνθιμος XII 159
 Ἄντιόχεια VII 65 X 20, 46 XIV
 11, 28, 61/62, 72, 81, 96, 119,
 131/132, 142, 212
 Ἄντιόχεια Πισιδίας XIV 219
 Ἄντιόχος V 176
 Ἄντίχριστος XII 266, 272, 297
 Ἄντώνιος XVII 18, 37, 244
 Ἄπολινάριος XIV 50, 50, 54
 Ἄπολινάριος (patr. d'Alex.) XIV
 119
 Ἄπόλλων Δαφναῖος X 21
 Ἄπόστολοι (= Const. Apost.) XI
 63, 141 XIV 312 XVIII 187
 Ἄπόστολος IX 24 XII 121 XIII
 62 XIV 244 XV¹ 59, 265
 XVIII 17, 138 *cf.* Παῦλος
 Ἄπρίλλιος IX 197 XX 307
 Ἄρειανοί XIV 51, 51
 Ἄρειος XIV 7, 14, 33 XVI 377
 XVII 575
 Ἄρης XX 167, 296
 Ἄρκάδιος (emp.) XIV 66
 Ἄρκάδιος (έν. de Constantia) XVII
 529
 Ἄρμαθέμ III 38
 Ἄρμενία VII 21
 Ἄρσελάου, τά XIII 177, 181
 Ἄρχάγγελοι I 16 XX 124
 Ἄρχαί I 16 XX 124
 Ἄσσύριοι V 86 VII 6, 14, 19
 Ἄστάρτη VI 163
 Ἄτζυποθεόδωρος XIX 144
 Ἄττάλεια XII 159
 Αὔγαρος XIII 49
 Αὔγουστος (empereur) VII 142

- Αὔγουστος (mois) XX 311
 Ἄφροδίτη XX 167, 168, 297
 Ἀχάζ VII 3
 Ἀχάρ II 18, 29
 Ἀχίας VI 183

 Βαβυλών VII 76, 138
 Βαβυλώνιοι XV¹ 258
 Βαλαάμ IV 53
 Βαράκ II 64, 66
 Βασίλειος (έν. de Césarée) XI 210
 XVIII 57, 191 XX 226, 561,
 584
 Βασίλειος (έν. d'Antioche) XIV
 219
 Βασίλειος β' (empereur) XIX 115
 Βενιαμίν III 6 IV 4 V 27 VI 192
 Βηθλεέμ V 10 XVII 486
 Βησσαρίων XVII 127, 134,
 (141)
 Βιγίλιος XIV 120
 Βιθυνία XIV 204
 Βλαχέρναι VII 115
 Βούρτζης cf. Μιχαήλ

 Γαβαών II 34
 Γαβαωνῖται II 49
 Γαβριήλ XII 75 XIII 11
 Γάδ V 28
 Γαϊανός XIII 114
 Γαλιλαῖοι X 38
 Γαλλαρία XI 150
 Γεδεών II 67, 70
 Γενέθλιος XIV 314
 Γεργεσαῖοι II 7
 Γεροντικόν XI 76 (*ap. cr.*), 149
 (*ap. cr.*), 178 (*ap. cr.*) XIII 142
 (*ap. cr.*) XV² 1 (*ap. cr.*), 380
 (*ap. cr.*), 526 (*ap. cr.*), 665 (*ap.*
cr.) XVI 550 (*ap. cr.*) XVII 2/3
ap. cr.
 Γεώργιος (martyr) XI 142
 Γεώργιος (moine) XIII 178, 182,
 188, 200
 Γεώργιος (patr. de Constantinople)
 XIV 131
 Γοθονιήλ II 62
 Γολγοθᾶς XII 116
 Γολιάθ IV 17
 Γόμορρα I 117
 Γρηγόριος (έν. de Nazianze) XIII
 7 XVII 5 XVIII 181
 Γρηγόριος I (pape) XVIII 254

 Δαλιδάς II 88
 Δανιήλ (prophète) VII 108 VIII
 68, 72 (*ap. cr.*) XII 215 XIV 335
 Δανιήλ XVII 409
 Δαρείος V 88 XIX 105
 Δαυίδ IV 13, 18, 22, 32, 39, 41,
 45 V 2, 3, 5, 5, 11, 24, 29, 32,
 34, 37, 44, 53, 76, 137, 152,
 169, 181 VI 3, 39, 161, 176,
 187 VII 13, 35, 143 VIII 43, 83
 XV¹ 243 XV² 563, 624, 825,
 837 XVII 485 XIX 64, 82, 87
 XX 141, 161, 283
 Δεββώρα II 64
 Δεκέβριος XX 271, 315
 Δέκιος X 106
 Δημήτριος XII 157
 Δίδυμοι XX 308
 Δίδυμος XIV 124
 Διοκλητιανός X 106
 Διονύσιος XX 119
 Διόσκορος XIV 99
 Δόμνος XIV 119
 Δουλάς XVII 126
 Δυνάμεις I 15 XX 122/123
 Δωήκ IV 27
 Δωρόθεος XIV 390 XVII 189,
 (192)

 Ἑβραῖς XX 688
 Ἑδέσση XIII 49
 Ἑζεκίας VI 101 VII 5, 8, 22, 25,
 34, 43, 70 XIX 64
 Εἰρήνη XIV 206
 Ἑλεάζαρ VI 106
 Ἑλένη IX 53, 181, 184
 Ἑλισσαῖος XV¹ 345
 Ἑλληνες V 96 VI 99 IX 183 X
 35, 72 XX 541
 Ἑλώμ II 83 (35 *ap. cr.*)
 Ἑμμανουήλ VIII 217
 Ἑνώχ I 79 XII 288
 Ἑξουσία I 15 XX 123
 Ἐπιφάνια, τὰ XIV 350
 Ἐπιφάνιος, ἡ XIV 314
 Ἑρμῆς XX 167, 298
 Ἐρυθρὰ θάλασσα I 130 XII 235
 Ἐσπερος XX 169
 Εὔα IX 54 XX 398 (*ap. cr.*)
 Εὐάγριος XIV 124
 Εὐαῖοι II 8
 Εὐσέβιος (έν. de Césarée) VI 100
 Εὐσέβιος XVI 377

- Εὐστάθιος XIV 11
 Εὐστόχιος XIV 119
 Εὐτυχής XIV 98, 105
 Εὐτύχιος XIV 118
 Εὐφράτης VI 113
 Ἐφεσος XIV 64, 86, 88, 218
 Ἐφραΐμ XV¹ 1 (*ap. cr.*) XVII 368
 Ἐωσφόρος XX 168

 Ζαμβρῆς IX 94, 98, 101, 107,
 108, 113, 120, 134, 135, 144,
 150, 153, 155
 Ζαχαρίας XVII 166, 331, 333,
 335, 336, 338, 343, 346, 348
 Ζέβее II 68
 Ζερέφερ XV² 395, 398, 404, 492
 Ζεύς XX 167, 296
 Ζήβ II 68
 Ζήνων VII 113, 117, 123/124
 Ζυγός XX 312
 Ζωσιμάς XVII 67

 Ἡλί III 15, 22
 Ἡλίας, Ἡλιοῦ Θεοβίτης I 80 II
 44, 108 XII 210, 288 XIV 334
 Ἡλίας (moine) XVII 23
 Ἡλίας α' (patr. de Jérusalem) VII
 64
 Ἡλίας β' (patr. de Jérusalem)
 XIV 212
 Ἡρώδης V 177 X 101
 Ἡρώδης (Antipas) XV¹ 262
 Ἡσαΐας VII 4, 10, 23, 34, 100
 VIII 215 XVII 609 *cf.*
 Προφήτης
 Ἡσαΐας (moine) XVII 103

 Θαρσεῖς VI 79
 Θαυμαστὸν Ὅρος XI 143
 Θεόγνωστος I 6 XVII 616 XVIII
 248 (VIII 1 XIX 2 *ap. cr.*)
 Θεοδόσιος α' (emp.) XIV 27 XIX
 65
 Θεοδόσιος β' (emp.) XIV 65
 XIX 99
 Θεοδόσιος (év. d'Éphèse) XIV
 218
 Θεοδώρητος (patr. d'Antioche)
 XIV 211/212
 Θεοδώρητος (év. de Cyr) XIV
 125
 Θεόδωρος (év. de Mopsueste)
 XIV 124/125

 Θεόδωρος (év. de Pharan) XIV
 141
 Θεόδωρος ὁ Συκεώτης XI 143
 Θεός (* = Θεὸς Χριστός) I 8 *ter.*,
 22, 24, 32, 40, 50, 52, 54, 77,
 80, 82, 93, 99, 105, 127, 155,
 156, 157, 158, 162, 164 II 33,
 37, 43, 53, 60, 107 III 9, 12,
 17, 25, 32, 41 IV 5, 11, 35, 51
 V 19, 28, 33, 38/39, 49, 65, 69,
 74, 76, 100, 104, 112, 141, 155,
 166, 168 VI 27, 52, 64 Θεοῦ
 Σοφία, 87, 88, 160, 169, 183 VII
 9, 30, 32, 35, 44, 56, 74, 80,
 81, 86, 90, 128, 131, 132, 135,
 136, 140 VIII 2, 3, 4, 4, 10, 14,
 17, 22, 24, 25, 28, 29, 30, 33,
 35, 37, 38, 44*, 46, 46, 62, 86,
 89, 90, 100, 100, 117, 129, 134,
 137*, 143*, 151, 154, 157, 162,
 166, 173, 174, 178, 183, 186,
 187, 190, 198, 200, 203, 203,
 204, 205, 206, 211*, 211, 218,
 220, 222, 229 IX 15, 18, 37, 39,
 48, 58, 68, 70, 71, 77, 139, 142,
 179, 179* X 2, 5, 7, 41, 50,
 71, 81, 88, 104, 128, 129, 159 XI 4,
 7, 12, 20*, 36, 47, 52, 66, 91,
 92, 96, 101, 117, 121, 125, 134,
 177, 197, 200, 202, 205, 206,
 210, 225, 227, 230, 235 XII 3,
 24, 29, 33, 33, 77, 83, 100, 101,
 166, 173, 176, 178, 188, 196,
 208, 247, 253, 259, 262, 265,
 268, 273, 277, 284, 286, 290
 XIII 4, 8, 22, 23, 29, 31, 33,
 34, 53, 56, 61, 109, 113, 174,
 182, 208, 211* XIV 7, 35, 42,
 43, 45, 55, 56 Λόγος, 68, 75,
 77, 107, 158*, 170 Λόγος, 175,
 191*, 197*, 199, 250, 253, 259,
 262, 333, 358, 359, 377, 391,
 398, 424, 431, 437 XV¹ 7, 12,
 56, 69, 71, 142, 147, 149, 176,
 178, 189, 195, 200, 208, 213,
 218, 221, 232, 237, 242, 246,
 252, 254, 259, 260, 270, 274,
 307, 351, 362, 377, 397, 403
 XV² 27*, 35, 42, 49, 59, 141,
 150, 170, 190, 191, 197, 249,
 252, 264, 268, 282, 283, 286,
 292, 300, 313, 316, 318, 326,
 335, 337, 346, 356, 359, 360.

- 367, 369, 397, 402, 406, 417,
419, 424, 426, 430, 442, 447,
453, 458, 459, 460, 465, 479,
483, 484, 486, 487, 489, 506,
515, 539, 543, 544, 545, 572,
577, 578, 604, 626, 627, 648,
677, 682, 685, 704, 705, 711,
725, 730, 735, 736, 740, 742,
744, 757, 773, 777, 784, 788,
815, 816, 820, 823, 834, 836,
838, 840, 841, 866, 872, 872,
880 XVI 7, 28, 30, 33, 34, 52,
83, 85, 93, 134, 171, 174, 188*,
190, 199*, 222, 262, 316, 327,
334, 350*, 359, 374, 386, 446,
454, 470, 472, 478, 487, 496,
505, 517, 529, 533, 534, 534,
540, 541, 544, 551, 554, 570,
576, 584, 588, 593, 594, 596,
601, 608, 612, 615, 622, 625,
627, 636, 672, 673 XVII 6, 19,
25, 45, 47, 50, 63, 67, 71, 73,
74, 92, 98, 113, 118, 120, 124,
124, 129, 139, 146, 147, 148,
149, 154, 161, 175, 182, 184,
187, 190, 213, 215, 222, 228,
245, 280, 291, 313, 315, 328,
337, 352, 366, 371, 446, 451,
452, 479, 492, 540, 543, 583,
596, 610, 612, 649, 651, 671
XVIII 23, 26, 53, 91, 108, 116,
126, 170, 174, 219, 221, 247,
250, 260, 264 XIX 4, 15, 35,
37, 57, 58, 60, 62, 130, 182, 188
XX 2, 8, 9, 26, 43, 46, 65, 66,
76, 95, 98, 101, 105, 108, 112,
113, 120, 127, 138, 140, 203,
228, 232, 237, 253, 258, 326,
344, 348, 354, 360, 362, 370,
388, 407, 450, 452, 483, 490,
495, 496, 505, 515, 529, 540,
545, 547, 574, 582, 599, 611,
619, 626, 636, 638, 642, 644,
678*, 681*, 686 *cf.* Κύριος, Λό-
γος, Παντοκράτωρ, Παράκλητος,
Πατήρ, Πνεῦμα, Υἱός, Χριστός,
"Υψιστος
Θεὸς Κύριος XX 681
Θεοτόκος *cf.* Μαρία
Θεοφάνης XIV 131
Θεοφάνια XII 182
Θεοφανώ XIX 132, 171
Θεσβίτης *cf.* Ἡλίας
Θεσσαλονίκη XII 157
Θεωνᾶ, τὰ XVII 557
Θρόνοι I 15 XX 122
Θωλά II 80
Θωμᾶς (apôtre) VIII 43
Θωμᾶς XIV 209
Ἰαβεΐμ II 65
Ἰαήλ II 66
Ἰαήρ II 80
Ἰακώβ I 113, 114, 125 VIII 224
XVI 393 XX 663
Ἰάκωβος (ἀδελφόςθεος) XX 605,
614 *ap. cr.*
Ἰάκωβος (ermite) XVI 550, 580,
586, 597/598
Ἰαννουάριος XX 316
Ἰβας XIV 126
Ἰγνάτιος XVI 299/300
Ἰδουμαῖοι VI 149, 178
Ἰεβουσαιῖοι II 7
Ἰεζεκιήλ XV 2 676
Ἰερεμίας VIII 221, XV 219
Ἰεριχώ II 14, V 85
Ἰεροβοάμ VI 184, 191
Ἰεροσόλυμα VII 64 XIV 11,
28/29, 62, 71, 97, 120, 133,
184/185, 212 Ἰερουσαλήμ V 171
VI 116, 187 VII 6, 82 XI 73
Ἰεφθάε II 81
Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ναυῆ II 3, 14, 20,
23, 29, 31, 33, 46 XII 247/248
Ἰησοῦς Χριστός *cf.* Χριστός
Ἰκόνιον XVI 2
Ἰνδική θάλασσα XX 333
Ἰορδάνης II 3, 24 XII 249
Ἰουβενάλιος XIV 71, 96/97
Ἰουδαϊκὸς ναὸς XII 269
Ἰουδαῖοι IV 2 VI 53, 106 VIII
95, 230 IX 52, 61, 67, 126, 158,
183 X 142, 148, 152, 153 XI 4,
21, 113 XII 191, 198, 224, 257,
270 XIII 139 XIV 21, 319, 340
XVII 409 XVIII 224
Ἰουδαισμός X 135
Ἰούδας (tribu d'Israël) V 4, 25,
144 VI 192 VIII 225
Ἰούδας (juge d'Israël) II 55, 62
Ἰούδας (Iscariote) XVII 504, 526
Ἰουλιανὸς (emp.) X 5, 45, 96-100
Ἰουλιανὸς ὁ Στυλίτης XVII 204,
246, 255, 258
Ἰούλιος XX 310

- Ἰούνιος XX 262, 309
 Ἰουστινιανός VI 62 XIV 117
 Ἰρις I 97
 Ἰσαάκ I 113, 113 XVI 393 XX 663
 Ἰσαάκ (moine) XVII 186, 350
 Ἰσαάκ α' Κομνηνός XIX 118
 Ἰσίδωρος (moine) XVII 347, 373
 Ἰσίδωρος (de Péluse) XIV 383 XVIII 73
 Ἰσίδωρος Σχολαστικός XVII 550
 Ἰσμαηλίται XI 21
 Ἰσραήλ I 126, 148 II 5, 10, 11, 14, 17, 22, 26, 30, 38, 55 III 35, 44 IV 17, 54 V 17, 24, 35, 142, 144 VI 13, 31, 34, 41, 44, 45, 148, 179 VII 72 IX 60 XII 103, 217, 232, 235 XIV 391 XV¹ 219
 Ἰχθύς XX 317
 Ἰωάβ V 15, 18, 21, 22
 Ἰωθάμ VII 2
 Ἰωακείμ VII 137
 Ἰωάννης (apôtre) VIII 36, 45
 Ἰωάννης (légat pontifical) XIV 209
 Ἰωάννης (moine) XI 86
 Ἰωάννης α' (patr. d'Antioche) XIV 72, 81
 Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής (ὁ Πρόδρομος) II 108 VIII 12, 12, 37 X 102 XIV 189 XV¹ 263 XVIII 183
 Ἰωάννης τῆς Κλίμακος XVIII 164, 243
 Ἰωάννης ὁ Κολοβός XVII 97, 387
 Ἰωάννης ὁ Τζιμισκῆς XIX 137, 144, 154, 170
 Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος I 53 XVII 279 XVIII 39, 200 XX 654/655
 Ἰώβ XV¹ 44, 203, 244 XVI 286
 Ἰωήλ III 36
 Ἰωνᾶς XVII 353
 Ἰώσηπος V 174 VI 10, 103
 Ἰωσήφ V 97 XV¹ 243
 Ἰωσήφ ὁ Θηβαῖος XVII 46
 Ἰωσίας VII 137
 Κάιν I 72
 Καϊουμός *cf.* Μαΐουμας
 Καρίων XVII 165
 Καρκίνος XX 309
 Κασπία θάλασσα XX 334
 Κελεστῖνος XIV 70
 Κιλικία XVII 246 (253)
 Κίς IV 3
 Κλίμαξ *cf.* Ἰωάννης
 Κολοβός *cf.* Ἰωάννης
 Κόμανοι XI 27/28
 Κομνηνοί *cf.* Ἰσαάκ, Μανουήλ, Μαρία
 Κριός XX 306
 Κριταί II 53
 Κρόνος XX 167/168, 296
 Κυριακός XX 655
 Κύριλλος (patr. d'Alexandrie) XIV 69, 73, 74, 85, 90, 104, 126 XVIII 257
 Κύριλλος (patr. de Jérusalem) XIV 28
 Κύριος (* signale une référence claire à Jésus-Christ) I 120, 166 II 11, 19, 21, 23, 30, 31, 33 III 28 IV 8/9, 12, 27, 42, 44, 56 V 6, 13, 18, 28, 29, 35, 38, 40, 42, 70, 125, 131, 147, 155, 156, 162, 165, 167, 168 VI 21, 23, 24, 30, 35, 36, 54, 55, 71, 90, 135, 148, 160, 171, 172, 177, 185 VII 5, 10/11, 14, 24, 27, 33, 35, 40, 45, 47, 54, 57, 69, 79, 83, 91, 124 VIII 5*, 42*, 44*, 83, 121, 168, 197, 200, 211*, 228 IX 26, 36, 41*, 82, 164*, 187 X 65, 167 XI 9, 11, 69, 73, 171, 190 XII 46*, 47*, 54*, 69*, 72*, 85*, 127*, 132, 139*, 146, 150, 175, 260*, 275*, 289, 295* XIII 14, 17 XIV 52*, 55*, 110*, 171*, 313*, 316*, 318*, 320*, 326*, 341*, 342*, 346*, 348*, 363*, 382, 384*, 385*, 407*, 429* XV¹ 22, 44, 165*, 191, 241, 253, 274, 308, 312, 315*, 337, 350, 369, 406 XV² 8*, 10*, 23*, 27*, 47*, 69*, 135, 143, 161, 170, 191, 196, 239, 271, 278, 291, 299, 335, 362, 419, 428, 430, 433, 438, 447, 455, 461, 479, 507, 521, 527, 540, 557, 569, 576, 581, 590, 727, 801, 808, 822, 831, 832, 838, 838, 878*, 886*, 898* XVI 93, 97, 124, 157, 161, 165, 184, 262, 321, 383, 388, 391, 396, 437, 446, 449, 454, 632, 644, 658, 666,

- 666, 667, 669, 680 XVII 92,
129, 153, 161/162*, 178, 183,
276/277, 324*, 348, 411, 458*,
544, 612, 667*, XVIII 249, 255
XIX 87, 130, 159, 165, XX
100, 126, 142, 146*, 357, 530*,
538, 554*, 587*, 605*, 678*,
681, 681*, 686 *cf.* Θεός, Σαβαώθ
- Κυριότητες I 15/16 XX 122
- Κύρος XIV 141
- Κώνστας IX 188
- Κωνσταντῖνος α' IX 46, 60, 65, 91,
97, 111, 119, 127, 145/146, 151,
181, 186/187, 193 X 11, 29 XIV
6 XV² 665 XVII 573, 581
XIX 65, 89
- Κωνσταντῖνος β' IX 189, 192
- Κωνσταντῖνος δ' XIV 130, 155
- Κωνσταντῖνος ε' XIV 213
- Κωνσταντῖνος ς' XIV 205/206
- Κωνσταντινούπολις VI 63 VII 50
(IX 194/195) X 47/48 XIII
143/144 XIV 10, 25, 30, 33,
60, 67, 96, 118, 128, 131, 140,
209 XV² 665 XVII 628/629 XX
332
- Κωνσταντῖος IX 188/189
- Λαβδών II 83
- Λάζαρος (Ioh. 11, 1) VIII 18
XIV 317 XV¹ 33, 37, 40
- Λάζαρος (Luc. 16, 20) XV¹ 260
- Λαζική XIV 151
- Λαοδικαῖοι XV² 639
- Λατῖνοι IX 194
- Λευί V 26
- Λευῖται I 146 XIV 238
- Λέων XX 310
- Λέων (pape) XIV 102, 249
- Λέων ὁ Ἀβαλάντης XIX 143, 164
- Λικίνιος X 107
- Λογγῖνος XVII 27, 377
- Λόγος I 82 VIII 211 IX 71 XI
7, 202, 226, 229 XII 3, 21, 23
XIII 8, 20, 29, 31 XIV 56, 77,
104, 163, 170, 199 XVI 374 XX
55, 398/405 *ap. cr. cf.* Ἰησοῦς
Χριστός
- Λουκάς VI 60 XIII 12, 50
- Λώτ I 115, 120 XIV 356
- Μάγοι XX 240
- Μάγος *cf.* Σίμων
- Μαδιάν II 67
- Μαῖος XX 308
- Μαῖουμᾶς XV² 686
- Μακάριος (d'Alexandrie) XV² 526,
529, 534, 539, 543, 607
- Μακάριος (d'Égypte) X 68, 74 XI
144 XVII 328, 331, 334
- Μακάριος α' (patr. d'Antioche)
XIV 142
- Μακάριος α' (patr. de Jérusalem)
XIV 11
- Μακέδονες V 87 XIX 70
- Μακεδόνιος XIV 32 XVI 377
- Μανασσῆς VII 70, 88, 93, 98, 127
- Μανουὴλ Κομνηνός XIX 128
- Μαζέντιος X 106
- Μαξιμιανός X 106
- Μαξιμῖνος X 106/107
- Μάξιμος XIV 149 XVII 306
XVIII 32, 236
- Μάξιμος (patr. d'Antioche) XIV 96
- Μαρία (Ioh. 11, 26) XV¹ 78
- Μαρία (Θεοτόκος) VII 140 VIII
214 X 27 (XII 140) XIII 2,
(5/6), (115), (116), (119/120)
XIV 68, 76, 78, 110 (XVII 556)
(XIX 159)
- Μαρία Κομνηνή XIX 128
- Μάρκελλος ὁ Σκητιώτης XVII 298
- Μαρκιανός XIV 94
- Μαρτῖνος XI 149
- Μαρτῖνος I (pape) XIV 146
- Μάρτιος XX 262, 275, 306
- Μέγα (Ἅγιον) σάββατον XII 183
XIV 301, 345, 369, 388, 410,
414
- Μελέτιος XIV 28
- Μελχισεδέκ I 112
- Μέμ XX 691
- Μέμνων XIV 85
- Μητροφάνης XIV 10
- Μιχαὴλ ὁ Βούρτζης XIX 143
- Μομψουεστία XIV 125
- Μούρτζουφλος *cf.* Ἀλέξιος ε'
- Μωάβ I 142 VI 163
- Μωαβῖται (-ίτιδες) I 142, 152/153
VI 148
- Μωάμεθ XI 24, 123
- Μωϋσῆς (Μωσῆς) I 54, 128, 129,
137, 149, 151, 156, 158, 163 II
2, 38, 47 X 141 XI 128 XII
(130), 189, 204 XIV 334 XVIII
260 XX 138, 140

- Μωϋσῆς (moine) XVII 338
- Ναβουχοδονόσωρ VII 108
- Ναζαρέτ XIII 11
- Ναζαρηνός *cf.* Χριστός
- Ναζωραῖος *cf.* Χριστός
- Νάθαν V 67
- Ναυῆ II 3 XII 248 *cf.* Ἰησοῦς
- Νεῖλος XVII 392
- Νεῖλος (fleuve) *cf.* Χρυσορροάας
- Νεκτάριος XIV 30/31
- Νέρων X 104
- Νεστόριος XIV 66, 75, 80, 83, 100
- Νίκαια XIV 5, 204
- Νίκη XI 154 *ap. cr.*
- Νικηφόρος β΄ Φωκᾶς XIX 133/134, 150, 173
- Νικομήδεια XII 159
- Νινευί VII 19
- Νινευῖται VII 96
- Νοέμβριος XX 314
- Νομβά IV 28
- Νότος VI 135
- Νοῦν XX 691
- Νῶε I 85 XV² 219
- Ἄρξιας VII 2
- Ἄρξιας XX 313
- Ἄρξιας XV² 666
- Ἄρξιας XIV 139
- Ἄρξιας V 154
- Ἄρξιας III 16
- Παγκράτιος XVII 256
- Παλαιστίνη X 147 XIII 179
- Παλλάδιος XI 178, 188
- Παντοκράτωρ (VII 79) VIII 26 IX 136
- Παράδεισος I 41, (51-61) II 105 V 124 VIII 111 (IX 15-18) XI 67 XII 99 XV² 160, 662, 690, 694, 700 XX 395, 396, 398 *ap. cr.*, 400, 404, 405
- Παράκλητος XVII 598 (*cf.* Πνεῦμα)
- Παρθένος XX 311
- Παροιμιαστής II 132
- Πασσιλλάς XIV 219
- Πάσχα XII 59 XIV 19, 20, 318
- Πατήρ VIII 6, 22, 23, 24, 24, 33, 51, 52, 53, 54, 72, 77, 81, 92, 116, 192, 198, 203, 207, 210 X 66 XI 11, 97, 109, 203, 221, 223, 226, 227, 234 XII 16, 30, 34, 45, 305 XIII 23 XIV 8, 16, 40, 40, 43, 49, 108, 159 XV² 900 XVI 534, 633, 686 XVII 145/146, 197, 230 XX 6, 20, 32, 39, 44, 52, 53, 55, 58, 64, 76, 147/148, 582, 686 *cf.* Υἱός
- Παῦλος VIII 80, 125 XV¹ 156, 279, 296 XV² 833 XVII 457 XX 144, 398/405 *ap. cr. cf.* Ἀπόστολος
- Παῦλος β΄ (patr. de Constantino-ple) XIV 140
- Παχώμιος XIV 374
- Πεντάπολις I 116
- Πεντηκοστή XII 180/181 XIV 332, 345, 350, 367, 431/432, 432 XVII 274
- Πέργη XIV 218
- Πέρσαι V 86, 88 X 20 XIX 106
- Περσική χώρα, Περσίς V 85 X 45
- Πέτρα VII 65
- Πέτρος (apôtre) VIII 29, 125 XI 175 XIV 232, 252 XV¹ 215 XV² 109, 825
- Πέτρος (légat papal) XIV 207
- Πέτρος (moine) XVII 217
- Πέτρος (patr. de Constantinople) XIV 140
- Πιλάτος VIII 234
- Πισιδία XIV 219
- Πνεῦμα τὸ ἅγιον VI 70 VII 140 VIII 117, 131, 199, 204, 208, 210 XI 11, 98, 109, 207, 221, 228, 234 XII 39, 45, 51, 76, 80, 254, 306 XIII 19, 27 XIV 35, 39, 42, 49 XV² 393, 619, 852, 865, 870, 900 XVI 6, 6, 7, 7, 10, 14, 330, 376, 687 XVII 173, 342 XVIII 230 (?) XX 6, 21, 40, 54, 54, 64, 76, 176 *cf.* Παράκλητος
- Ποιμὴν XVII 84, 110, <145>, 229 (?), 363
- Πολιτιανός XIV 211
- Πολυχρόνιος XIV 143
- Πρόδρομος *cf.* Ἰωάννης
- Προικόνησος, ἡ XIX 172
- Προφήτης VIII 195 *cf.* Ἡσαΐας
- Πύρρος (Patr. de Constantinople) XIV 140 XVI 378

- Ῥοβοάμ VI 192
 Ῥωμαῖοι IX 44, 47 X 47
 Ῥώμη IX 63 XIV 13, 29, 59, 71, 98, 102, 120, 137, 139, 146, 154, 208, 249 XVIII 254

 Σαβά VI 115
 Σαβαώθ VIII 197 XVII 277 XX 126
 Σάββας XIV 208
 σάββατον *cf.* Μέγα σάββατον
 Σαβέλλιος XIV 48
 Σαδί XX 691
 Σαλμανᾶς II 68
 Σαμαρείται VIII 39
 Σαμαρείτις XVIII 201
 Σαμουήλ III 35, 40 IV 7, 52
 Σαμψών II 84, 100, 106 III 2
 Σαούλ III 41 IV 3, 10, 20, 22, 24, 33, 46 V 3, 138, 143
 Σαυφείρα III 34
 Σαρματᾶς XVII 100
 Σατανᾶς XI 19, 24 *ap. crit.*, XII 277 XV² 136, 243, 344, 438 XVI 371, 442 XVII 286, 384, 506 XVIII 22, 29
 Σενναχηρείμ VII 5, 18
 Σεπτέβριος XX 266, 312
 Σεραφίμ I 15 VIII 195 XVII 608 XX 121
 Σέργιος (moine) XVII 264, 267
 Σέργιος α' (patr. de Constantinople) XIV 139/140
 Σήθ I 74
 Σιδόνιοι VI 164
 Σίλβεστρος IX 63, 69, 78, 91, 98, 113, 127, 130, 146, 152, 154, 156, 163, 171 XI 106 XIV 12
 Σιλβάμ V 173
 Σίμων ὁ Μάγος XIV 232
 Σινᾶ X 132, (147) XIII 180 XVII 265, 273 XX 669
 Σιράχ VI 137 IX 25 XIX 12
 Σισαρά II 65
 Σισίνιος XIV 218
 Σισώης XVII 121, 321, 381
 Σιών XII 60
 Σκητιώτης *cf.* Μάρκελλος
 Σκορπίος XX 313
 Σόδομα I 117 XVIII 154
 Σοδομίται XV² 225 XVIII 156
 Σολομών II 106 V 153, 154, 160, 165, 171, 172, 181 VI 2, 3, 26, 32, 36, 50, 65, 66, 71, 90, 96, 108, 136, 146, 163, 171, 172, 178, 180, 181, 186, 191, 193 XII 132 XVIII 65
 Σουβᾶν VI 179
 Σοφία *cf.* Ἁγία Σοφία
 Σπυρίδων XI 143
 Στέφανος XIV 142
 Στυλίτης *cf.* Ἰουλιανός, Συμεών
 Συκεώτης *cf.* Θεόδωρος
 Συμεών XVII 610/611
 Συμεών ὁ Στυλίτης XI 142
 Σύνοδοι XIV 2, 3, 4, 24, 63, 92, 115, 127, 203 XX 11
 Σύροι IV 27 VI 149
 Σωτήρ VIII 40 XIV 177, 371 XVI 501 XX 240
 Σωφρόνιος XIV 184

 Ταρακίνη XI 154
 Ταράσιος XIV 208/209
 Ταῦρος (?) V 107
 Ταῦρος (*signum Zodiaci*) XX 307
 Τεσσαρακοστή XIV 315, 390, 407
 Τζιμισκῆς *cf.* Ἰωάννης
 Τιμόθεος IX 24
 Τιμόθεος α' (patr. d'Alexandrie) XIV 27
 Τοξότης XX 314
 Τραϊανός XVIII 255
 Τρίας XIV 56, 158 XVI 686, 693 XVII 671
 Τρικάκκαβος XIV 220
 Τυροφάγου, ἑβδομάς τῆς XIV 404
 Τυρρηρικὸν πέλαγος XI 151/152

 Ὑδροχόος XX 316
 Υἱός VIII 28, 29, 30, 38, 51, 53, 55, 62, 77, 88, 116, 191, 199, 203, 211 XI 98, 109, 207, 221, 226, 234 XII 3, 33, 45, 265 XIII 22 XIV 8, 16, 34, 40, 49, 163 XVI 350, 374, 686 XX 6, 9, 21, 40, 42, 52, 53, 53, 55, 64, 76, *cf.* Ἰησοῦς Χριστός
 Ὑρκανός V 175, 177
 Ὑψιστος I 33 XII 77 XVI 510

 Φανουήλ II 69
 Φάρων XIV 142
 Φαραώ I 131, 133
 Φερεζαῖοι II 6

- Φευρουάριος XX 317
 Φί XX 691
 Φιλέντολος XV² 665
 Φιλιστιεΐμ II 82
 Φινεές III 17
 Φλαβιανός VII 65
 Φωκᾶς *cf.* Νικηφόρος
- Χαλδαῖοι I 111
 Χαλκηδών VII 49 XIV 93
 Χαμῶς VI 163
 Χαναναῖοι II 6, 27
 Χάφ XX 690
 Χερουβικόν XVII 623
 Χερουβίμ I 14 XVIII 227, 228
 XX 121
 Χετταῖοι II 7 VI 149
 Χριστιανοί X 35, 49, 139, 151 XI
 2, 16, 20, 42, 136 XIV 216/
 217 XV¹ 81, 93 XV² 253, 576 XVI
 136, 421, 481, 482, XVII 411, 414,
 439, 449, 587, 663, 669
 Χριστοκτονία XI 113/114
 Χριστός (* = Ἰησοῦς *uel* Ἰησοῦς
 Χριστός) I 5 V 101, 128 VII
 139, 143 VIII 2, 5*, 9, 30, 35*,
 40, 42, 59, 69, 113, 120, 124,
 127* [Ναζωραῖος), 129, 135,
 137, 144, 151, 212* IX 23, 40,
 41*, 68, 76, 79, 115, 152*, 164*,
 172/173*, 176, 180, 185 X 2,
 13, 38*, 95, 158 XI 10, 16,
 20, 107*, 113, 119, 148, 158,
 166*, 191*, 197 XII 44, 54/55*,
 74, 85, 94, 95, 102, 113, 119,
 120* (Ναζαρηνός), 121, 139*,
 179, 198, 222, 225, 246, 251,
 254, 260, 271, 271, 271, 295*,
 302 XIII 3, 48, 69, 135, 203,
 211 XIV 76, 78, 99, 105, 111*,
 158, 191, 197, 328*, 370 XV¹
 28, 33, 37, 77, 79, 82, 264,
 266*, 282, 299, 313, 319 XV²
 8*, 69*, 70*, 578, 632, 649, 836,
 898* XVI 188, 199, 285, 332*
 XVII 17, 162*, 259*, 287, 288,
 324*, 395, 433, 439, 453, 500,
 526, 563, 584, 586, 587, 589,
 669 XVIII 212 XIX 112/113,
 128 XX 23, 43, 240, 402, 409,
 544, 586, 682 *cf.* Θεός, Κύριος,
 Λόγος, Σοφία, Σωτήρ, Ὑἱός
- Χρυσορρόας XVII 141
 Χρυσόστομος *cf.* Ἰωάννης
 Χωρήβ XII 215
- Ψαλτήριον XX 696, 698
- Ὠκεανός XX 336
 Ὠρήβ II 67
 Ὠριγένης XIV 123 XVI 377

INDEX RERVM

- acédie *cf.* ἀκηδιάω
acteur puni XIII 114-134
afflictions *cf.* punitions de Dieu
âges du monde *cf.* αἰών
air XX 143, 172-174, 250, 368
Alléluia XX 129, 677-681
âme XVI 295-307 XX 130-135, 186, 440-454, 468-475, 483-488
cf. au-delà.
âme du Christ XIII 32 XIV 52-57
amour du prochain XV¹ 56-60 XVII 313
Amphiloque, récits: *cf.* désespoir, moine tenté, Ἰάκωβος (ermite)
Anastase, récits: *cf.* baptême (XV² 639-657), dialogue avec les démons, magie (XVII 528-549), Sinai, tumeur, Δανιήλ (ermite)
anathèmes *cf.* Conciles, Ἀπολινάριος, Ἄρειος, Βασίλειος, Δίδυμος, Ευάγριος, Εὐτυχής, Θεοδόσιος (Ἐφέσου), Θεοδώρητος (Κύρου), Θεόδωρος (Μομφουεστίας), Θεόδωρος (Φάραν), Ἰβας, Κύρος, Μακάριος (Ἀντιοχείας), Μακεδόνιος, Νεστόριος, Ὀνώριος, Παῦλος (β'), Πέτρος (Κωνσταντινουπόλεως), Πολυχρόνιος, Πύρρος, Σαβέλλιος, Σέργιος (Κωνσταντινουπόλεως), Σισίνιος, Στέφανος, Ὀριγένης
anges I 13-17, 67 XV² 526-607, 647-655 XVI 435 XVII 657-658 XX 96-135 *cf.* visions d'anges
ange de la foudre XX 360
anges gardiens XVIII 59-60
anges du jeûne XIV 374-382
ange de la mort XV² 544-571 XVI 61, 113, 216, 234 XIX 157
année bissextile XX 219
année solaire et lunaire XX 217-223
Annonciation XII 76-79 XIII 9-18
Antéchrist XII 266-297
apatheia *cf.* ἀπάθεια
apôtres X 138 XV² 108, 826 XVIII 159
Arabes *cf.* barbares, Ἀγαρηνοί, Μωάμεθ
arbre du péché d'Adam I 38, 51-61
arc-en-ciel I 93
ascétisme XV² 862-864 XVI 506-509, 652-654 XVII 27-30, 216-220, 373-376, 653 XVIII 50-53 XX 533-538 *cf.* metanoia, νήφω
astrologie XX 230-241
au-delà V 150-151 XV² 539-637, 685-700 XVI 254-258, 283-307 XX 650-676 *cf.* ciel, enfer, limbes (?)
aumônes VII 122-126 XV² 235 XVI 476-478 XVII 495 XIX 175 XX 526-614
avarice XVI 476
banquiers XVI 185
baptême XII 38-52, 242-246 XV¹ 54 XV² 617-660 (récit) XVII 7, 170, 444-445; onction du XII 103
barbares XIII 179 *cf.* Κόμανοι
bâton fleuri XVII 210-215
beauté du monde XVI 615-621
Benedicite cf. στίχος τῆς εὐχαριστίας
Bible IX 4-37 X 14-15 XV² 780-781 XVI 5-37, 424, 426-430 XVII 18-22 XX 677-699
blasphèmes X 22-33 XV² 743 XVI 330 contre la Vierge XIII 114-141
calamités *cf.* punitions de Dieu
Canon 82 (du Concile *in Trullo*, 681) XIV 188-202
carême XIV 315-325, 390-434
cerveau XX 484-488
chasteté V 96-119 VIII 134-135 XIX 104-180 *cf.* mariage (mort), sexualité, virginité
cheveux de s. Anthime *cf.* τριχοκοπτέω
chrétiens: leurs devoirs V 120-135 XV¹ 93, 285 XVI 481 XVII 669-671 leur nom XI 16
chronologie *cf.* dates
ciel, cieux I 29, 103 II 40, 45 XII 82, 165 XV² 582-588 XVI 85-89 XVIII 54 XX 136-169
circoncision XII 103, 227-260
clercs XIV 224-254
cœur XX 480-483
colère XVII 119-120 XIX 30

- comètes XX 236-241
 commerçants XI 78-104, 178-195
 XIII 142-176 *cf.* banquiers
 communion: conditions XVII 416-433, fréquence XIV 425-430 XVII 396-404, 459-462, aux mourants XIV 293-299 XVII 405-408
 conception du Christ XIII 18-35
 Conciles, Sept XIV 2-222 XX 10-12 *cf.* Χαλκηδών
 confession XV¹ 335-360 XVIII 177-215 sacramentelle XV² 171 (?), 722-735 XVI 655-666 XVIII 182-206 *cf.* ἐξαγόρευσις
 Constantinople *cf.* Κωνσταντινούπολις
 contrition XV¹ 131-134
 conversion *cf.* *metanoia*
 copulation comme remède XIX 123
 corps humain XVI 313 XX 410-426
 corruptibilité du corps XV² 762-768 XVI 71-80 *cf.* incorrupt.
 coupe de la mort XV¹ 314 XV² 559 XVI 237
 création I 12-28 XV² 294-296 XVI 622 XX 69
 Credo, Nicée XIV 17 Constantinople XIV 37-42
 croix IX 185 XII 95-114 XV² 99, 107, 115 XVII 445; signe de XI 96-97 XII 102-103 XVII 141-142
 dates: d'Adam au déluge I 83-84, du déluge à Abraham I 108-109, d'Abraham à David V 4-5, de la création au Christ VII 142-143, de David au Christ VII 143-144, du Christ à Constantin IX 41-42, de Constantin à la prise de Constantinople par les Latins IX 193-196, du Christ au *Thesaurus* XI 119
 définitions dogmatiques, *cf.* Conciles
 déluge *cf.* Νῶε
 démon(s) I 29 II 113, 118-119, 128 IV 51 VIII 12 IX 9, 121, 132 X 134-166 XII 274 XIII 76-113, 153 XV² 1-137, 276, 380-524, 786, 813 XVI 53, 95, 116, 127, 170-173, 231, 260, 316, 325, 336-382, 418, 419-548, 555, 562 XVII 76, 290, 298-305, 306-312, 434-449, 530, 557, 576 XVIII 6, 115, 123 XX 114-116, 130-135, 351-365, 695 *cf.* pénitence, possession, visions
 désespoir XV¹ 387-388, 408 XV² 1-141, 174, 218, 242, 380-507 (récit), 435-436 XVI 326, 348, 577
 dialogue avec les démons XVII 434-449
 dialogues XV² 69-133, 175-233, 344-363, 394-403, 410-507 XVI 323-368
 Dieu I 8-11 XI 4-14, 205-230 XX 2-4, 65-78; bonté de Dieu VII 85-105 XV² 138-164, 230-233, 736-747 XVI 349-354, 615-630 XVII 186-188 XX 515-521 image de Dieu I 22 VIII 184-194 XX 452-454; pouvoir et vouloir XX 253-255 *cf.* grâces de Dieu; icônes; immatérialité; punitions de Dieu; Trinité; Θεός, Χριστός, Πνεῦμα, θεῖον
 dimanche XII 179 XIV 300, 327, 344, 366, 389, 412 XV² 312
 dîmes XIV 391-422 XX 539-558
 direction spirituelle XIV 267-273 XVII 37-42, 43-45, 51-53, 54-56
 divination *cf.* ὄρνεοσκοπία
 dormir/mourir X 174-178
 dragon: le démon XV² 94, 356 XVI 143, 512. la femme II 130
 droit canon XIV 223-311
 eaux du ciel XX 242-247
 eaux thermales XX 373-383
 éclairs XX 342-365
 éclipses XX 206-216
 éducation III 15-28
 Église IX 41-47 X 5-18, 95-110 XII 284 XIV *passim* XV² 541 XVII 572-588 *cf.* chrétiens, Conciles, évêques, Pères
 églises XII 125 XV² 340-341, 367 XVI 529-530, 533, 659 XVII 544-545 XVIII 104, 213-215, 219 *cf.* Ἁγία Σοφία, Βλαχέρναι, Θεωνά
 éléments XX 170-187, 410-426
 empereurs XV¹ 283 XV² 258, 712 XVI 63, 105, 449 XVII 467

- XIX *passim* XX 623 *cf.* Ἄγγελοι, Ἀλέξιος ε', Ἀναστάσιος α', Ἀρκάδιος, Αὐγουστος, Βασίλειος β', Δέκιος, Διοκλητιανός, Ζήνων, Θεοδόσιος α', Θεοδόσιος β', Ἰουλιανός, Ἰουστινιανός α', Ἰσαάκ α', Ἰωάννης ὁ Τζιμισκῆς, Κωνσταντῖνος α', Κωνσταντῖνος β', Κωνσταντῖνος δ', Κωνσταντῖνος ε', Κωνσταντῖνος, Λικίνιος, Μαξέντιος, Μαξιμιανός, Μαξιμῖνος, Μαρκιανός, Νέρων, Νικηφόρος β', Τραϊανός, Impératrices
- enfants II 135-139 III 15-28 XV¹ 217-231, 340-345 XV² 633 XVI 56 *ap. cr. cf. baptême*
- enfer X 58-96 XIII 138-139 XV¹ 292, 333-334 XV² 361, 512-514, 691-692 XVI 60, 117-121, 139, 201-205, 295-298 XVII 620 XVIII 54, 161-163 XX 665-668 *cf.* Ἄδης, limbes (?)
- énigme de la Reine de Saba VI 122-129
- éon *cf.* αἰών
- épinés I 97 XX 408-409 *ap. cr.*
- ermites XV² 681 XX 536
- esclaves XIII 146-176 XIV 280 XVI 77
- Esprit-Saint *cf.* Πνεῦμα
- Est *cf.* églises, prière
- étoiles XX 188-241, 281-324; étoiles filantes XX 384-394
- eucharistie XII 53-94 XVII 391-519 *cf. communion*
- eunuques XVI 150
- évêques XIV 224-307 XVI 501 XVII 572-588 (récit)
- excommunication XIV 224-311 *cf. anathèmes, καθαίρεσις*
- exégèse I 51-61 XV¹ 313-325 XX 677-699
- exhortations V 96-104, 120-151 VI 167-170 VII 85-126 IX 4-37 X 95-110 XI 105-145 XV¹ 4-410 XV² 138-377, 508-524, 608-637, 701-901 XVI 5-549, 607-698 XIX 3-66, 181-192 XX 701-715
- Exode I 125-166
- femmes I 24-28, 36-40 II 104-139 V 75-86 X 157 XIV 280-282 XV² 846-850 XVI 528 XVII 159-164, 489, 560 XVIII 83-163 *cf. chasteté, sexualité*
- fêtes ecclésiastiques XII 175-184 XIV 313-346 XV² 312
- feu XX 171-187, 248-250, 389-394 *cf. foudre*
- fièvres XVI 108
- fin du monde XII 261-306 XVI 178-182 *cf. Jésus-Christ, parousia*
- firmament XX 140, 154-169, 244-247, 287
- foi chrétienne XI 2-60, 113-145, 205-235 XV¹ 74-90 XVII 60-63, 132-139 XX 612-614 *cf. Credo*
- foudre XX 342-365, punition de Dieu VII 60 XV¹ 354 XV² 76, 136, 741 XVI 471 XVII 539, 628-636 XVIII 158 (?) XX 351-365
- géants XV² 218
- généflexions XII 181 XIV 366, 433 XV² 778
- gouverneurs XIV 362 XX 500 *ap. cr.*
- grâces de Dieu VI 70 XVII 67-70 *cf. morts soudaines*
- grêle II 12 XX 366-372
- gros mots XV² 304 XVI 16-26, 681-682
- habit monastique XIV 268 XVII 171, 343 XX 501-525 *cf. noir*
- habitudes, mauvaises XV¹ 391 XV² 28, 55-57 XVII 192-196 XVIII 79, 118, 136, 149
- hébreu VIII 217 XX 679-681, 688-691
- hérésies IX 12-13 XI 18-19, 231-235 XVI 376-379 *cf. anathèmes*
- hésychia XVII 28
- higoumènes XIII 181-206 XIV 262-266, 274-279 *cf. προϊστάμενος, καθηγούμενος, οικονόμος*
- histoire *cf. dates, Église, empereurs, récits*
- histoires édifiantes *cf. récits*
- homme XVI 163-169 XX 427-438
- homosexualité I 115-124 XV² 787, 855-859 XVI 469 XVIII 153-163 *cf. foudre, sexualité*
- huile, miracle de l' XIII 177-206
- huile sainte XX 575-614

- humilité VII 102 XVII 80-90, 97-102, 110-118, 165-167, 338-345
- icônes XII 126, 134-146 XIII 48-113 XIV 186-222
- iconoclastes XIII 135-141 XIV 212-220
- idolâtrie XI 5-6
- illusions X 118-143 XVII 286-297 XX 386
- immatérialité I 13 XX 8, 68, 100-107, 441
- immortalité originelle I 19-23
- impératrices *cf.* Εἰρήνη, Ἑλένη, Θεοφανώ
- incarnation VIII 151-183, 191 XI 6-14 XII 275 XIII 5-47 XIV 74-79, 98-112, 155-202 XX 23-78
- incorruptibilité: bonne XII 162-167 XVI 85-86, mauvaise X 55-59
- Jésus-Christ: ascension IX 41 XII 29-37, 82, conception XII 74-81 XIII 15-35, divinité VIII 2-236 IX 38-183 X 2-110 XI 6-75, 123-235 XIII 2-221 XIV 14-17, 64-79, 98-114, 138-202, miracles VIII 15-21 IX 70-75 XX 29-30, 42, naissance XIII 36-42, *parousia* I 78-83 V 132 VIII 65 XII 293-306 XVI 178-191, 233 XX 58-60, peur devant la mort XV¹ 313-325, résurrection VIII 119 XII 24-29 XIV 326, tombeau XII 17-23 XIV 384-389, volontés XIV 111, 138-151, 167-179 XX 27-35 *cf.* âme de Jésus-Christ, incarnation, rédemption, Χριστός
- jeûnes XII 181, 207-216 XIV 300-311, 319, 321-325, 332-346, 347-382, 390-434 XVII 373-384 XVIII 52; jeûne d'un moine XVII 216-220
- jugement dernier *cf.* Jésus-Christ, *parousia*
- Juifs *cf.* Ἰουδαῖοι
- justice III 37 X 15 XIII 138 XV² 236-237, 246, 830 XIX 17-21, 70-103 XX 552-558, 566-568
- larmes VII 78 XV¹ 55 XV² 9, 268 XVI 571, 575, 599, 641, 697 XVII 496 XVIII 121, 125-126, 127-133
- lavement des pieds XII 61-62 XIV 359-365
- lectures liturgiques XVII 279-285
- lèpre XVII 467-470, 517
- liberté de l'homme XII 5 XVI 171-175, 223-227 XVII 67-70 XX 130-135, 230-232, 445, 499
- limbes (?) XV² 632-634, 688-695
- lions XVII 253-272
- liturgie XV² 311-313, 340-343, 353-356 XVII 171-174, 403-404, 544-569, 623 XX 575-614 *cf.* eucharistie, *mnemosyna*, ἔσπερινόν, ὄρθρος
- lune XX 188-229, 281-324, 387-389
- magie IX 121 XI 83 XVI 479-483 XVII 409-415 (récit), 529-549 (récit)
- maladies VIII 155-157 XV¹ 164-173 XVIII 192-196 *cf.* fièvres, lèpre, pleurésie, pneumonie, podagre, tumeur, κελεφός, λειχήν
- malheurs *cf.* punitions de Dieu
- marché de la vie XVI¹ 66 XV² 697 XVII 10-13
- mariage I 47-50 II 135-139 V 111-119 XVI 56 *ap. cr.*, 96-98, 136-140 XVII 159-164 (mort) XVIII 84-85, 96-98, 105-107, 145 *cf.* sexualité
- Marie, médiatrice XIII 46; Mère de Dieu VII 113-126 VIII 176-183 XII 140 XIII 2-211 XIV 64-79, 109-110 *cf.* Μαρία
- martyrs VIII 135 XV¹ 156, 300 XVI 451 XVII 316-320 XVIII 126 *cf.* persécutions
- masturbation XV² 1-137 (?), 786 XVI 466-467
- médecine VI 98-103 VIII 155 XX 477
- médiateurs *cf.* Marie, *metanoia*, saints, μεσίτης
- mers (Caspienne, Marmara, Méditerranée, Noire, Rouge) XX 325-341
- messes *cf.* liturgies
- metanoia* VII 70-105 XV¹ 326-329, 385-387, 394-404 XV² 165-168,

- 247, 284-289, 394-397 (du démon), 716-901 XVI 196-199, 369-376, 503-505, 542-548, 587-590 XVII 100-102, 229-237 XX 615-649
- météorologie XX 256-280, 339-341, 366-372
- miracles II 31-47 VIII 111-182 XI 123-145 XV² 639-657 *cf.* grêle, Jésus-Christ (miracles), récits, visions, voix, Ἡλίας, Μωϋσῆς
- mnemosyna* XV² 539-598
- moines XIV 262-279, 283-292, 308-311 XVII *passim*, *sed cf.* 646-672; moine apostat X 132-166; moine tenté XV² 1-137; *cf.* habit monastique, moniales
- mois lunaire XX 220-226
- monastères XIV 255-261, 285-292 XVIII 104 *cf.* *higoumènes*
- moniales XIV 283-284 XVIII 99
- monothélites XIV 144-145
- mort XV¹ 100-110, 149-163 XX 178-187; consolation pour XV¹ 43; date de XV¹ 361-378 XX 489-500; désir de XV¹ 300-312; difficile X 100-110, 163-166 XV¹ 160-163 XV² 548-571, 614-616 XX 357-365; des enfants XV¹ 217-235; facile des méchants V 148-151 XV² 608-613; peur de XV¹ 6-325; réaction à I 24-28 XV¹ 323-325 XVI 45-46, 239-258 XVII 23-26, 235-237, 356-362, 660 XX 501-525, 559-649; soudaine XVI 217, 319-320, 405 XVII 621-627 XX 642-649; spirituelle XV¹ 4-13
- Moschos, récits: *cf.* acédie, acteur puni, commerçants, jeûne d'un moine, lions, Marie, navire, stylites, trompettes de guerre, Ἀναστάσιος α', Γαϊανός, Ζήνων, Ἰουλιανός ὁ Στυλῆτης, Λέων (pape), Σέργιος
- musulmans XI 21-29, 123-135
- myroblytes* XII 156 XVI 87
- navire, récit du XI 78-104
- nécromancienne IV 48-56
- neige XX 366-372
- noir XVII 662
- nourriture: d'herbes, XVI 573; influence de, XV¹ 169-172
- novices XIV 262-273 XVII 75-79 *cf.* ἀποταγή, προσένεξις
- nuages XX 339-340
- océan XX 336-341 *cf.* Ἰνδική
- odeur des péchés XV² 229, 532 XVII 311 XVIII 60
- ordinations XIV 30, 132, 224-246, 249-254
- païens XI 15-29, 231-235 XII 48-52 *cf.* barbares, Ἕλληνες
- papes, absence ou présence de légats: XIV 13, 29, 71, 97-98, 120, 137, 139, 208 *cf.* Ἀγάθων, Ἀδριανός, Βιγίλιος, Γρηγόριος α', Κελεστίνος, Λέων, Μαρτίνος α', Ὀνώριος, Σίλβεστρος
- Pâques *cf.* Πάσχα
- Paradis *cf.* Παράδεισος
- parousia cf.* Jésus-Christ
- péché(s) I 24-26, 29-40, 51-61, 72-78, 97, 98-108, 115-124, 157-163 II 18-30, 104-139 III 5-14, 15-34, 35-38 IV 33-38 V 53-151 VI 146-180 VII 42-43, 46-69, 70-75, 85-136 IX 4-18 XII 14-17, 261-292 XV-XIX *passim* XX 130-135, 501-676 *cf.* justice, odeur, sexualité, ἔπαρσις, Ἰουδαῖοι, Ἰουλιανός
- peines canoniques XIV 224-311 *cf.* καθαίρεσις
- pénitence du démon XV² 380-507
- pénitents publics XVIII 188-190
- Pentarchie XIV 9-14, 27-31, 58-62, 69-74, 95-98, 118-122, 130-138, 207-212
- Pères de l'Église (διδάσκαλοι) VIII 6 XI 27 XX 668-676
- persécutions VII 61-69, 70-73, 87-89 IX 45 X 9-15, 96-110 XI 30-48
- peur de Dieu XVII 91-99, 145-149 *cf.* παρησία
- philosophie *cf.* φιλοσοφία
- plaisirs: de la chair I 51-61 XII 106 XV² 762-773 XVI 77-78, 140-142, 506 XVII 183-185, 224-228, 238-243, 373-383, 654-655; de l'âme et du corps XX 455-468

- planètes XX 166, 281-324
 pleurésie XVI 108
pneumatomaques XIV 32
 pneumonie XVI 108
 podagre XV¹ 172
 possession diabolique XII 152
 XVI 555-557
 poumons XX 476-488
 pratiques religieuses XV² 310-343
cf. croix, jeûnes, liturgies
 prédicateur XVI 184-191, 323-324
 prêtres XIV 238-254, 300-307
 XV² 639-657, 728 XVI 679
 XVII 514-645 XVIII 148 XX
 594-603
 prière: formules XI 107-112 XVII
 436-438, 658 XX 677-686; pour
 les pécheurs XVIII 236-256;
 vers l'Orient IX 163 XI 61-107,
 164 XII 126; vers le Sud XI
 131
 prière de Manassé VII 77-80
 processions *cf.* λιτανεύω, λιτή
 prophéties X 40-41 XVII 210-215
 XX 111-116
proskynesis II 31-33 XIV 357-358
 XV² 576
 Psaumes XVII 658 XX 694-699
 Psautier XX 696
 puits, miracle du XVII 150-158
 punitions de Dieu V 45-52, 148-
 151 XI 30-60 XV¹ 178-292 XX
 347-365, 369-372 *cf.* foudre,
 souffrances
 putain, le monde comparé à une
 XVII 350
 récidivistes XV² 1-164, 369-377
 XX 615-634
 récits *cf.* Amphiloque, Anastase,
 anges du jeûne, baptême, bâton
 fleuri, commerçants, désespoir,
 énigme, esclaves, évêques, foudre,
 huile, lions, magie, mariage
 (mort), Marie, moine apostat,
 moine tenté, mort soudaine,
 Moschos, navire, pénitence du
 démon, prêtres, puits, résurrec-
 tions, Sainte-Sophie, salure de la
 mer, Sinaï, soleil, stylites, tau-
 reau, traversée d'un fleuve, tu-
 meur, visions; Ἀβραάμ (moine),
 Ἀλέξανδρος, Ἀμβρόσιος, Βασί-
 λειος β', Δανιήλ, Ζαχαρίας, Θεο-
 δόσιος β', Ἰάκωβος (ermite),
 Ἰουλιανός, Ἰουστινιανός, Ἰσαάκ α',
 Κωνσταντῖνος α', Μακάριος
 (d'Alexandrie), Μακάριος
 (d'Égypte), Μαρτῖνος, Νικηφόρος
 β', Παλλάδιος, Σίλβεστρος,
 Σισώης, Φιλέντολος
 rédemption IX 81-89
 reins XX 472
 reliques XII 147-174 XVI 85-89
 renom XVII 328-330
 réputation XVIII 257-264
 résurrections VIII 113, 124 XI 139-
 195 XII 24-25, 99 *cf.* taureau
 rêves X 111-173 XVI 101-104
 XVII 306-312
 richesses IX 30-31 XV² 885-890
 XVI 43-46, 65-84, 105-107 XIX
 24-27, 53-59 XX 552-558
 rire XV² 239, 303, 787 XVI 657-
 658 XVII 368-372
 sabbat III 29 VIII 98 XII 183-
 226 XIV 300-302, 342-346, 368-
 371, 384-389, 410, 414
 sacristie *cf.* κειμηλιαρχεῖον
 sagesse IX 36 *cf.* philosophie
 Sainte-Sophie VI 62-65
 saints, comme médiateurs XII
 171-174 XV² 240-241 XVI 677
 XVIII 236-242 *cf.* Marie
 saisons XVI 247-248 XX 256-280
 salure de la mer XVII 132-139
 (récit) XX 336-341, 378-379
 sanctuaire *cf.* θυσιαστήριον, ἱερα-
 τεῖον
Sanctus (*Ter sanctus*) XVII 275-277
 XX 126-127
 sang XVI 60 XVIII 258-264 XX
 181-182, 185-187, 420-421
 Satan *cf.* Σατανᾶς
 science, limites de la XX 157-159
 sens, cinq XX 438-439
 sexualité I 62-71 II 135-139 XX
 464-468; tentation du démon V
 53-67, 75-119 VI 167-170 VII
 113-126 XIII 76-113 XV² 1-137,
 305-306, 665-700, 739-741, 786,
 846-850, 855-877 XVI 136-162,
 332-335, 409, 419-426, 442-452,
 562-564 XVII 306-312, 485-501,
 558-559, 638 XVIII 4-176, 208-

- 215 XIX 104-180 XX 598-601
cf. chasteté, femmes, homosexualité, mariage, masturbation
- sibylles *cf.* σιβύλλα
- simandre *cf.* ξύλον
- simonie XIV 229-232
- sobriété *cf.* νήφω, νῆψις
- soldat, image du XV² 256-259
 XVI 448-452 XX 622-630
- soleil II 32 VIII 179-182 IX 79-81 XVII 126-131 (récit) XX 188-229, 242-324, 338
- sommeil X 167-183 XVII 306-312 XVIII 6, 113
- souffrances *cf.* punitions de Dieu
- sources d'eau XX 373-383
- sperme XIII 23 XVIII 22, 120-123
- stabilité (des moines) XVII 64-66
- stylites XIII 76-113 XV² 681 *cf.* Ἰουλιανός
- substance (οὐσία) XIV 16, 42 XX 3, 13-17, 49, 97, 130-135, 441
- Synode du Latran (649) XIV 146-148
- taureau V 107 (?) IX 111-178 XX 307
- Temple de Salomon VI 48-65 XVIII 221-225
- temps (météorologie) XX 256-280, 339-341, 366-372
- tentations XV² 244-248, 344-363, 795-798 XVI 419-426 *cf.* démon, péché, sexualité
- testament XX 559-614
- tonnerre XX 342-350
- Tour de Babel I 98-108
- traversée d'un fleuve XVII 140-144
- Trinité VIII 116-118, 187-194, 198-199, 203-210 XI 11-14, 97-98, 109, 205-235 XII 45, 305-306 XIV 36-57, 158 XV² 898-901 XVI 686-687, 693 XVII 671 XX 6-9, 18-22, 36-78
- Trisagion XX 127-128
- tristesse, rôle de la XV¹ 131-134, 250-253 *cf.* punitions de Dieu
- trompettes de guerre XVII 298-305
- trône de Salomon VI 66-68
- tumeur XVII 552-569
- vents XX 350 *ap. cr.*
- vers I 2-6 XIV 3 XVI 695-698 XVII 10-17, 367 *ap. cr.*, 356-362, 674-680 XIX 188-192 XX 701-715
- vertus V 97 XIV 436-443 XV² 333-343, 823-824 XVI 85-89, 631-687 XVII 5-390, 596-615 XVIII 173-176 XIX *passim* XX 431-432 *cf.* exhortations, justice
- vie : tristesse de la V 120-127; vanité de la XVI 247-254
- vie après la mort *cf.* au-delà
- vin XVII 381-386 XX 535
- virginité V 117-119 VIII 132, 135 XX 466-468 *cf.* chasteté, Μαρία (Θεοτόκος)
- visions XVII 168-174, 286-297, 306-312; des anges VII 50-58 XIV 373-382 XV² 428-472, 526-607, 695-700 XVII 544-549 XX 107-109; des démons XIII 85-94, 105-113 XV² 64 XVII 175-182, 302-305; des limbes (?) XV² 688-700; de Marie VII 113-121 XIII 114-134
- voie royale XVI 385
- voix, miraculeuses XV² 92, 121, 123 XVI 585, 596-597 XVII 276
- zodiaque XX 300-324
- zones du ciel XX 164, 294, 301

INDEX VERBORVM

Liste très sélective de mots choisis pour servir de complément à l'*Index Rerum*, ou à cause de leur intérêt philologique; cf. Introduction p. C-CV.

- ἀγάπη (assemblée monastique) XVII 382
 ἀγάπη (formule d'adresse) XV¹ 91
 XVI 12, 186
 ἀδελφότης XX 605
 ἀδηλότης XIX 26
 αἰμομίκτης XVI 68
 αἰών XX 79-85, 90, 94, 95
 ἀκατονόμαστα, τά I 17
 ἀκηδιάω XVII 198, 203
 ἀκτινοφωτοβολέω VIII 180
 ἀμφίλεξις XV² 674
 ἀνεξικακία XIX 82
 ἀοργησία XVIII 174
 ἀπάθεια V 79 XV² 392
 ἀπημέλητος III 27
 ἀποκουρεύω XIV 270, 272 XVII
 664
 ἀποκρισιάριοι XIV 135-136
 ἀποταγή XVII 75 XX 524
 ἀσκούμενοι XIV 308
 ἀσπασμός XVII 173, 204
 αὐκροάω XV² 187 XIX 74
- βαυκάλιον XVII 249
 βία XVII 410
 βορδόνια, τά XVII 265
 βραβευτήριον XII 93
- διαπορία XIII 16
 διδάσκαλοι cf. Pères de l'Église
 διορατικός XV² 380 XVII 168
 δισκοποτήριον X 28
- ἐκδουλεύω XIII 147
 ἐκστασις XV² 689 XVII 38
 ἐλευθεριάζω X 37
 ἐνναήμερος XV² 591
 ἐξαγόρευσις XVIII 178, 192
 ἐξοστρακίζω III 37-38
 ἔπορσις I 29 V 61 XV¹ 214 XV²
 81
 ἐσπέρινον XV² 319
 εὐλογία XVII 269, 614
- θεάδελφος XX 605 *ap. cr.*
 θεῖον XVIII 256 XX 103
 θεογνωσία I 4 IX 84 XVI 36
 XX 712
 θεοκατάλλακτος XV² 716 XVI 610
 θεομαρτύρητος V 77 XVI 588
 θησαυροπλουτοδότης XX 711
 θρόσις IX 125
 θυσιαστήριον XII 126 XV² 93
- ἱερατεῖον XVII 545
 ἱερονίκος XVI 451
 ἱεροτελεστία XVII 613
 ἰουδαϊκὴ ἀγάπη XVIII 106
- καθαίρεσις (*vel* καθαιρέω) IX 198
 XIV 79, 80, 84, 101, 225, 230,
 234, 237, 241, 282, 305 XVII
 575
 καθηγούμενος XIV 263
 κακόγηρος XIII 106
 καμελαύχιον XVII 344
 καμύω XVII 287
 κειμηλιαρχεῖον XVII 558
 κελεφός XVII 467
- λειχήν XVII 469
 λιτανεύω XVI 579
 λιτή XV² 680
- ματαιοκοπέω XV² 882
 μελιτόβρυτος XVII 676
 μεσίτης(-ίτης) XIII 46 XV² 777
 XVI 497, 680 XVII 612 XX 597
 μετριάζω XV² 386
 μονοπροσώπως XIX 72
 μονόφθαλμος XI 43
- νήφω XV¹ 270, 362 XVI 665
 XVII 358 XX 715
 νήψις XVII 455
- ξύλον XV² 353
- οἰκονομία VIII 169 X 14 XI 85

- XIII 67 XV¹ 315 (οικονομικῶς) πύρωμα XVII 555
 XV² 435 XX 23
 οἰκονόμος XVII 265 σαπρόγηρος XV² 494
 ὄρθρος XV² 319, 354 XVII 630 σιβύλλα VI 115, 117
 ὄρνεοσκοπία XVI 480 στίχος τῆς εὐχαριστίας XV² 314
 οὐρανοπλουτοφόρος XX 705 συμπαθέω XV² 101, 820
 οὐρανοχάλκευτος XV² 775 συνολοθρεύω III 4/5
- παρρησία: sens positif II 42 VII τεάφη XVI 16, 80
 40 XII 166 XV² 15, 189 XVII τραγωδίαi XV² 184, 791
 16, 611 sens péjoratif XVII 369 τριχοκοπτέω XII 160
- πλουτόβρυτος *Introd.* p. xli φιλοσοφία (*vel* φιλοσοφέω) V 96
 προϊστάμενος XIV 274 XV¹ 11 XIX 90, 113
 προσαποκληρώω XVIII 225
 προσένεξις XIV 263
 προὔργιαίτερος XX 404
 πρωτοκόμης XV² 641
 χιτών XV² 243

LISTE DES TABLEAUX

I	Éléments du <i>Thesaurus</i> dans le <i>Laurentianus S. Marco</i> 684	XVIII
II	Éléments du <i>Thesaurus</i> dans le <i>Vaticanus Archivio di S. Pietro</i> C 149	XX
III	Éléments du <i>Thesaurus</i> dans l' <i>Athous Kavso-kalyvion</i> 10	XXIV
IV	La Numérotation des Chapitres du <i>Thesaurus</i>	XLVII
V	Les traditions manuscrites des sermons Amphilochiens du <i>Thesaurus</i> (cc. XV et XVI)	LI
VI	La distribution des "sept sermons" d'Amphiloque selon les manuscrits de la deuxième tradition	LIV
VII	Les deux versions du Sermon I d'Amphiloque selon la deuxième tradition	LIX
VIII	Les éléments des Chapitres Amphilochiens (cc. XV et XVI) dans le <i>Vaticanus Archivio di S. Pietro</i> C 149	LXV
IX	Concordance approximative des traditions Amphilochiennes : Pars I: c. XV Pars II: c. XVI	LXVI LXVII
X	Emprunts dans les cc. VIII-XI	XCI
XI	Emprunts dans les cc. I-VII	XCIV
XII	Emprunts dans les cc. XII et XIII	XCVII
XIII	Analyse des Questions et réponses (c. XX)	XCIX

ILLUSTRATIONS

<i>Athous Iviron</i> 517, f. 37 ^v	hors-texte entre pp. XII/XIII	
<i>Hierosolymitanus S. Sabas</i> 223, f. 46 ^v -47 ^r		XIV/XV
<i>Benaki: Fonds des Échangeables</i> 72, f. 11 ^r		.XVI/XVII

TABLE DES MATIÈRES

AVANT-PROPOS

VI-VII

ABRÉVIATIONS

VIII-IX

INTRODUCTION

c. 1 Présentation générale

XI-XLVIII

I. Le contenu du livre (p. xi). II. Les manuscrits (p. xii) : **A** *Athous Iviron* 517 (p. xiii) ; **S** *Hierosolymitanus S. Sabas* 223 (p. xiii) ; **B** *Benaki Fonds Échangeables* 72 (p. xv) ; **L** *Laurentianus S. Marco* 684 (p. xvii) ; **P** *Vaticanus Archivio di S. Pietro C* 149 (p. xix). Manuscrits secondaires (p. xxi) ; **K** *Athous Kavsoalyvion* 10 (p. xxiii). Conclusions (p. xxv). III. Les questions de chronologie (p. xxvi). IV. L'auteur (p. xxix) : le nom de Théognoste (p. xxix) ; Théognoste *hiéromoine* (p. xxx) ; Théognoste *bigoumène* (p. xxxiii) ; Théognoste Jean (p. xxxiv). Le Théognoste du *Thesaurus* et l'hiéromoine (p. xxxv). Manuel Doukas Apokavkos (p. xxxix). Conclusions (p. xliii). V. Le genre littéraire (p. xliv) : a) le titre (p. xliv) ; b) l'unité (p. xlvi).

c. 2 Les chapitres amphilochiens

XLIX-LXXXVI

I. Introduction (p. xlix). II. Le problème d'Amphiloque (p. xlix). III. La Première tradition (p. l) ; l'édition de P. Poussines (p. l) ; les manuscrits (p. lii). IV. La Deuxième tradition (p. liv) ; les titres des Sept Sermons (p. lv) ; les manuscrits (p. lvi). V. La Troisième tradition (p. lxi) : les manuscrits — **E** *Scorialensis Y II* 13 (p. lxii) ; **V** (et **O**) *Vindobonensis theologicus gr.* 205 (p. lxii) ; **L** *Laurentianus S. Marco* 684 (p. lxiv) ; *Marcianus App. gr.* II 66 (p. lxiv) ; **P** *Vaticanus Archivio di S. Pietro C* 149 (p. lxiv). VI. Analyse de la Troisième tradition (p. lxv). VII. Problèmes d'attribution (p. lxviii). VIII. Les additions de Théognoste (p. lxx) : i) *Visio Macarii* (p. lxxi) ; ii) *de baptismo pueri mortui* (p. lxxiii) ; iii) *de Philentolo fornicatore* (p. lxxiv). IX. Les récits amphilochiens (p. lxxvi) : i) *de non desperando* (p. lxxvi) ; ii) *de diaboli poenitentia* (p. lxxvii) ; iii) *vita Jacobi eremitaie* (p. lxxix). X. Hypothèses sur l'élaboration des sermons amphilochiens (p. lxxx). XI. L'identité d'Amphiloque, auteur des "Sept Sermons" (p. lxxxii). XII. Le rôle des deux chapitres (p. lxxxiii).

c. 3 *La contribution de Théognoste*

LXXXVII-CXXIII

I. Les chapitres du *Thesaurus* attribués à Théognoste (p. LXXXVII): a) l'exhortation à l'Empereur (p. LXXXVII); b) sur la divinité du Christ (p. XC).
 II. Autres traces de Théognoste (p. XCIII): la synopse biblique (p. XCIII); le résumé de Jean Damascène (p. XCVI); les questions et réponses (p. XCVII). III. Les éléments linguistiques (p. C): vocabulaire (p. C); grammaire (p. CIV). IV. Le cadre géographique (p. CVI). V. La doctrine du *Thesaurus* (p. CIX): a) le choix des sources (p. CIX); b) la démonologie (p. CXII); c) l'eschatologie (p. CXV); d) l'aspect ecclésial (p. CXVIII).
 VI. La valeur du *Thesaurus* (p. CXXI).

TEXTE

I-227

I Κεφάλαιον α'	3
II Κεφάλαιον β'	8
III Κεφάλαιον γ'	12
IV Κεφάλαιον δ'. Πρώτη βασιλεία Ἰουδαίων	14
V Κεφάλαιον ε'. Βασιλεία Δαυίδ	16
VI Κεφάλαιον ς'. Βασιλεία Σολομώντος	22
VII Κεφάλαιον ζ'	28
VIII Κεφάλαιον η'. Ἀπόδειξις ὅτι Θεὸς ἀληθὴς ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ συναϊδίου.	32
IX Κεφάλαιον θ'. "Ὅτι μέγα ἀγαθὸν καὶ πρὸς σωτηρίαν ὁδηγία καὶ φωτισμός, ἡ τῶν γραφῶν ἀνάγνωσις.	40
X Κεφάλαιον ι'. "Ὅτι οἱ τὸν Χριστὸν ἀρνησάμενοι καὶ τὸ θεῖον ἀθετήσαντες βάπτισμα χειρὸν καὶ τῶν ἀπίστων κολάζονται· καὶ ὅτι οὐ δεῖ πιστεύειν ὀνειροῖς.	47
XI Κεφάλαιον ια'. "Ὅτι μόνη ἡ τῶν Χριστιανῶν πίστις ὀρθή τε καὶ περὶ τοῦ προσκυνεῖν κατὰ ἀνατολάς.	53
XII Κεφάλαιον ιβ'. Περὶ τῶν τιμίων τῆς πίστεως συμβόλων.	61
XIII Κεφάλαιον ιγ'. "Ὅτι κυρίως καὶ ἀληθῶς θεοτόκος ἡ ὑπεραγία παρθένος Μαρία, ἡ τὸν Χριστὸν ἀσπόρως καὶ ἀφράστως ἐν δυσὶ γεννήσασα φύσει τέλειον Θεὸν καὶ ἄνθρωπον τέλειον.	72
XIV Κεφάλαιον ιδ'. Περὶ τῶν ἀγίων καὶ οἰκουμενικῶν ἑπτὰ Συνόδων.	79

XV	Κεφάλαιον ιε'. Ὅτι οὐ δεῖ χριστιανὸν ἄνθρωπον φοβεῖσθαι τὸν θάνατον, ἀλλὰ προευτρεπιζέσθαι πρὸς αὐτὸν διὰ μετανοίας καὶ ἔξομολογήσεως.	94
XVI	Κεφάλαιον ις'. Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου λόγος περὶ ἀρετῆς παραινετικός, καὶ ὅτι γε δεῖ μνημονεύειν διηνεκῶς τοῦ θανάτου, καὶ εἰς τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου.	139
XVII	Κεφάλαιον ιζ'. Ἀποφθέγματα τῶν ἁγίων πατέρων, καὶ περὶ τῶν ἁγίων μυστηρίων, καὶ ποταπὸν χρῆ εἶναι τὸν ἱερέα καὶ τὸν μοναχόν.	162
XVIII	Κεφάλαιον ιη'. Περὶ πορνείας καὶ ἔξομολογήσεως.	187
XIX	Κεφάλαιον ιθ'. Παραίνεσις πρὸς βασιλέα.	196
XX	Κεφάλαιον κ'.	203

INDICES

Index Locorum S. Scripturae	231
Index Auctorum et Operum	239
Index Nominum	248
Index Rerum	257
Index Verborum	264
Liste des Tableaux	266